II. INTERNATIONAL AEGEAN SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR
ASSOC. PROF. FATMA BILGILI

II. INTERNATIONAL AEGEAN SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

MARCH 15-16, 2025
MUGLA, TURKIYE

EDITOR ASSOC. PROF. FATMA BILGILI

COPYRIGHT © 2025
BY ARCENG CONGRESS ORGANIZATION
PUBLISHING COMPANY LIMITED
ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATI ONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM ITTED BY COPYRIGHT LAW.
ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.
ARCENG PUBLICATIONS – 2025©

23.03.2025
ISBN: 978-625-97514-6-7

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

II. INTERNATIONAL AEGEAN SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

DATE AND PLACE

MARCH 15-16, 2025

MUGLA, TURKIYE

ORGANIZATION

ARCENG (ACADEMIC EVENTS – CONFERENCE – CONGRESS)

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ON YEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AHMET USLU

KUTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FATMA BIRGILI

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYIN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

DR. MARIUS LOLEA

UNIVERSITY OF ORADEA (ROMANIA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

KOORDINATOR

ASLI ZENCIRLI

SCIENCE BOARD

Prof. Dr. AHMET NIYAZI OZKER

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD FAISAL

ALLAMA IQBAL OPEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Prof. Dr. ALI RIZA MOTORCU

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BENRETEM ABDELOUAHAB

UNIVERSITE BADJI MOKHTAR ANNABA (ALGERIA)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DENIZ YENGIN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. EMINE NESE YENICERI

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. HULYA DEMIROREN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. KHALIL KASSMI

MOHAMED PREMIER UNIVERSITY OF OUJDA (MOROCCO)

Prof. Dr. MEHMET ALI SALAHLI

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. M. MEZIYET ARI

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SACIDE VURAL

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN SARI

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. TARIK CAKAR

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. VALENTIN STOYANOV

TRAKIA UNIVERSITY (BULGARIA)

Prof. Dr. ZELIHA GOKBAYRAK

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. WILLIAM MOSIER

ISTANBUL GELISIM UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BAMBANG HADI SANTOSO

SEKOLAH TINGGI ILMU EKONOMI INDONESIA SURABAYA (INDONESIA)

Assoc. Prof. BURCU UZUM

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DERYA ATLAY ISIK

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EBRU ONEM

SULEYMAN DEMIREL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELIF CELEBI KARAKOK

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ELZBIETA PATKOWSKA

UNIVERSITY OF LIFE SCIENCES IN LUBLIN (POLAND)

Assoc. Prof. ESMA OZ KIRIS

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERGUN AKTURK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FATMA TUGCE SENBERBER DUMANLI

ISTANBUL NISANTASI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FUNDA COBAN

IZMIR DEMOKRASI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HAMIT ARBAS

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HICRAN OZLEM ILGIN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. IPEK FATMA CEVIK

USKUDAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA

SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. KORAY CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MENEKSE SEDEN TAPAN-BROUTIN

BURSA ULUDAG UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA KEMAL BILICI

MARMARA UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NURAY ALACA

ACIBADEM MEHMET ALI AYDINLAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZAN KAYA

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OZLEM ARDA

ISTANBUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. TUNCAY CANBULAT

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ULHAK CIMEN

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KEZBAN SONMEZ

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILMAZ YURTSEVEN

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ZEYNEP OZDEM KOSE

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. AYHAN ATIGAN

KARABUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. BUSRA YARANOGLU

BALIKESIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. DUYGU KAYALIK SAHIN

BARTIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. EMRULLAH BANAZ

BAYBURT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. FULYA SAVAS

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. GULSAH GURKAN

TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OGUZ HAN OZTAY

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. OZGEN KILIC ERKEK

PAMUKKALE UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. TOHID MALEKZADEH

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY (IRANIAN)

Dr. ESMERAY KARATAS

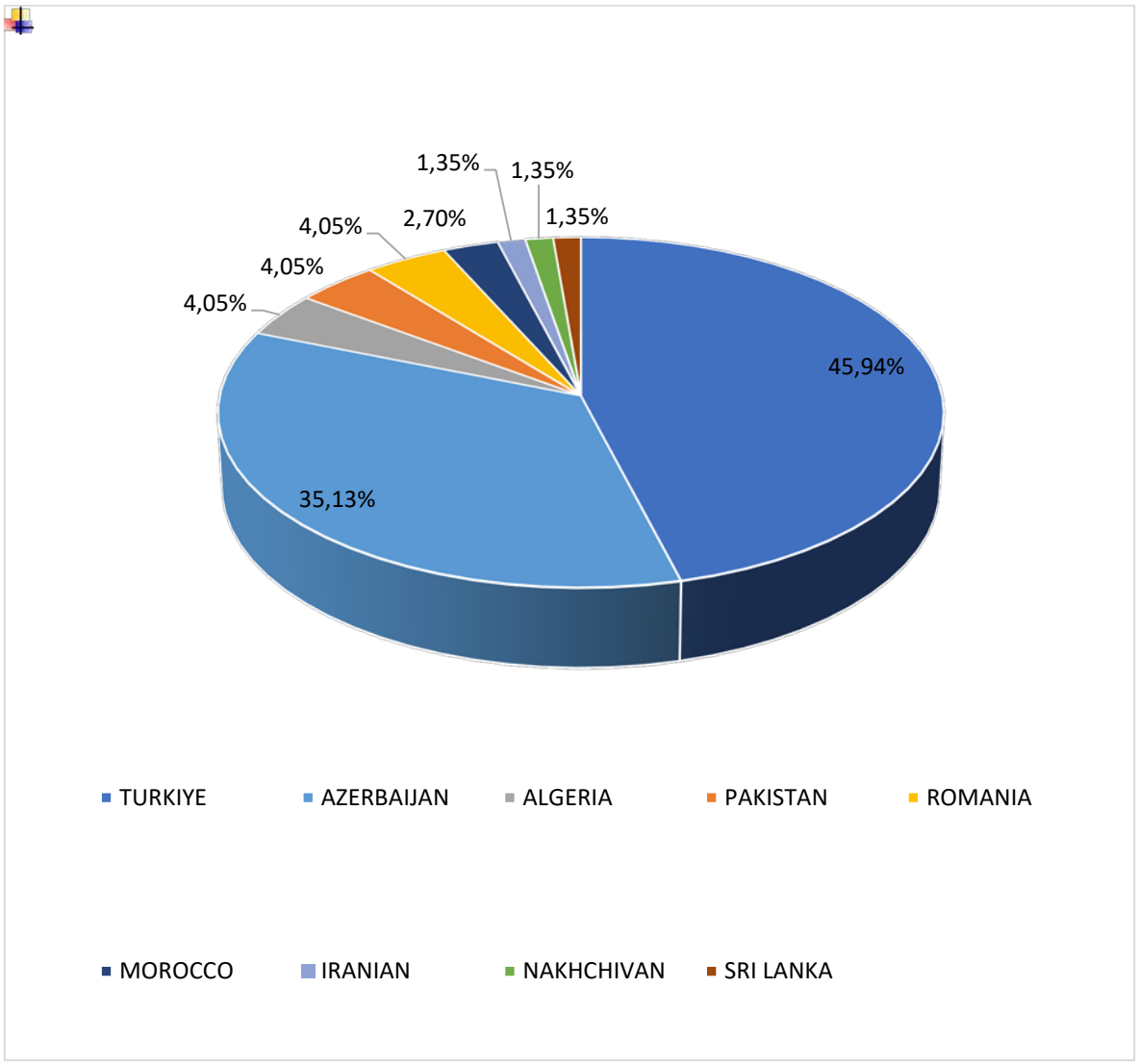
CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	34	45,94%
AZERBAIJAN	26	35,13%
ALGERIA	3	4,05%
PAKISTAN	3	4,05%
ROMANIA	3	4,05%
MOROCCO	2	2,70%
IRANIAN	1	1,35%
NAKHCHIVAN	1	1,35%
SRI LANKA	1	1,35%
TOTAL	74	100%

CONFERENCE STATISTICS

II. INTERNATIONAL AEGEAN SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

MARCH 15-16, 2025, MUGLA, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Prof. Dr. Bayram AKÇA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Ezgi AYDOĞMUŞ Muzaffer ŞAHİN	Balıkesir Üniversitesi	READING THE 1964 MANYAS EARTHQUAKE FROM THE LOCAL PRESS
Assoc. Prof. Metin MENEKŞE	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	EVALUATION OF HRISTO STAMBOLSKI'S REPORT ON THE ISTANBUL PERA (BEYOĞLU) FIRE OF 1874
Assist. Prof. Ezgi AYDOĞMUŞ Mervenur COŞKUN Rümeysa IŞIK	Balıkesir Üniversitesi	A REVIEW OF BALIKESKIR EARTHQUAKE HISTORY IN THE REPUBLICAN PERIOD: 1935 ERDEK EARTHQUAKE TO 1953 GONEN EARTHQUAKE
Prof. Dr. Bayram AKÇA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	A TURKISH NATIONALIST ASSOCIATION IN MUGLA: TURKISH NATIONALISTS ASSOCIATION (1951-1953)
Kubilay Veysel KARANİ GÖKTÜRK	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	BEING A MOTHER IN WORKING LIFE
Prof. Dr. Bayram AKÇA	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	AN ASSOCIATION FOUNDED IN ANKARA BY PHILANTHROPISTS FROM MUĞLA: MUĞLA PROVINCE HIGHER EDUCATION ASSOCIATION

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assoc. Prof. BABAYEVA MALAHAT RAMİZ KIZI

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Funda YALINKILIÇ Prof. Dr. Şeyda GÜL	Atatürk Üniversitesi	THE EFFECT OF TEACHING WITH 3D PRINTING MODELS ON THE NINTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS BIOLOGY COURSE
Seda TETİK Assoc. Prof. Büşra BAKİOĞLU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	FEN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK DRAMA DESTEKLİ ETKİNLİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ: ELEKTRİK YÜKLERİ VE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜNİTESİ ÖRNEĞİ
SAFAROVA GULNARA SEYFEDDIN GIZI	Azerbaijan University of Languaages	ASPECTS OF COMPOUND AND COMPLEX TUNES REALIZATION
Dr. Melahat ÇELİK ŞERİFE ÖZEN Assoc. Prof. Mustafa DOĞRU	Akdeniz Üniversitesi	A PERSPECTIVE OF RESEARCH ON SCIENCE LITERACY
Nurdan AKGÜN Prof. Dr. Şeyda GÜL	MEB Atatürk Üniversitesi	THE EFFECT OF WEB 2.0 SUPPORTED 5E MODEL ON THE SIXTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS SCIENCE
Assoc. Prof. BABAYEVA Malahat Ramiz Kızı	Azerbaijan State Pedagogical University	USAGE FEATURES OF CONTEXTUAL DISCOURSE GROUPS IN SARAH JIO'S "BLACKBERRY WINTER"
Gunel Shefiyeva ELKHAN	Azerbaijan State Pedagogical University	BENEFITS OF MULTILINGUAL EDUCATION
Assoc. Prof. SƏFƏRƏLIYEVA Fərıdə Akıf Qızı	Azerbaijan State Pedagogical University	ORGANIZATION OF WORK ON VOCABULARY
Aynur BADALOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	HUMAN IDEAL IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL "THE IDIOT"

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 3/ MODERATOR
Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OGLU	Azerbaijan State Pedagogical University	AZERBAIJAN POET OF THE 16TH CENTURY FADAI TABRIZI
HƏSƏNOVA LEYLA ZIYAFƏT QIZI	Azerbaijan State Pedagogical University	READING- THE BEGINNING OF THE SPIRITUAL SELF
MEHDIYEVA MƏTANƏT BAHADUR QIZI	Azerbaijan State Pedagogical University	LINGUISTIC ANALYSIS AND ITS IMPORTANCE
Assoc. Prof. KÖNÜL ƏLƏDDİN QIZI MƏMMƏDOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN TƏBİƏTƏ MƏHƏBBƏT RUHUNDA TƏRBİYƏ EDİLMƏSİNİN FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI
SAHİLƏ İBRAHİMOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	LINGUOPOETICS OF ARTISTIC TEXT AND ITS LINGUISTIC ANALYSIS
Assoc. Prof. KÖNÜL ƏLƏDDİN QIZI MƏMMƏDOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	ŞAGİRDLƏRİN MONOLOJİ VƏ DİALOJİ NİTQLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ
ASSOC. PROF. RƏHİLƏ HÜMMƏTOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	CONSIDERING THE ENCOUNTER AND DIFFERENSE OF SIMILAR FACTS IN THE ACTIVE CASE OF A NOUN
Prof. Dr. ELMAN GULIYEV	Azerbaijan State Pedagogical University	THE THEME AND IDEA OF SAMAD VURGUN'S POEM "THE EPIC OF BAKU"
Assoc. Prof. ƏZİMOVA TƏRANƏ MƏHƏMMƏD QIZI	Azerbaijan State Pedagogical University	A SOUL THAT CANNOT FIT INTO TWO WORLDS: IMADADDIN NASIMI
Dr. GUNEL HUMMƏTOVA (PƏNUYEVA) SALEH	Azerbaijan State Pedagogical University	AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
İzel ALTINBİLEK Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Güllü YAZKAN Feyza ACAR	Acıbadem Bodrum Hastanesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi	EVALUATION OF DIABETES SELF-MANAGEMENT OF A PERSON WITH TYPE 2 DIABETES WITH THE ROY ADAPTATION MODEL: A CASE REPORT
Mustafa KILIÇ Furkan ÖZBEY	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi	DİJİTAL DİŞ HEKİMLİĞİ EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİ TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ
İzel ALTINBİLEK Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Güllü YAZKAN Feyza ACAR	Acıbadem Bodrum Hastanesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi	USE OF LIFE ACTIVITIES MODEL IN NURSING CARE OF A PATIENT FOLLOWED UP IN THE CLINIC WITH TUBERCULOSIS DIAGNOSIS: CASE REPORT
Melisa ŞENOL KENTER Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Güllü YAZKAN Feyza ACAR	Muğla Eğitim Araştırma Hastanesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	NURSING CARE IN A PATIENT WITH TRAUMATIC SUBARACHNOID HEMORRHAGE AND BRAINSTEM INVOLVEMENT: CASE REPORT
Melisa ŞENOL KENTER Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Güllü YAZKAN Feyza ACAR	Muğla Eğitim Araştırma Hastanesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	YOĞUN BAKIMDA YATAN CİDDİ BİR TETANOZ OLGUSUNUN HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
SESSION: 1 HALL: 5 / MODERATOR
Zohaib Hassan Sain

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Zohaib Hassan Sain	Superior University	EVALUATING THE IMPACT OF THE SINGLE NATIONAL CURRICULUM ON EDUCATIONAL EQUALITY AND TEACHER PREPAREDNESS IN PAKISTAN
Dr. IRINA-ANA DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	IMPLICATIONS OF A WOMAN ACCEPTING FLOWERS FROM A MAN
Assoc. Prof. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	INTERFAITH DIALOGUE AS A STRATEGY TO REACH HARMONY IN DIVERSITY UNDER ISLAMIC CONTEXT
Dr. IRINA-ANA DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	THE WISH TO TELL THE FUTURE
Assoc. Prof. Naseem Akhter	Shaheed Benazir Bhutto Women University	UNVEILING THE TRUTH: HOW MEDIA FOSTERS RELIGIOUS DIVISION THROUGH FAKE NEWS
SAMIHA ZOUITNI	Ibn Tofail University	MOROCCAN STORYTELLING IN THE DIGITAL AGE: FROM ORAL NARRATIVES TO VIRAL CONTENT
Lect. NISHANI RANAWEERA N.T RUGKHAPAN I. RADO P. PANGSAPA	University of Sri Jayewardenepura	THE GENDERED CRIME FEAR PYRAMID: A LAYERED SOCIAL MODEL FOR UNDERSTANDING FEAR OF CRIME IN SRI LANKA

16.03.2025
SUNDAY / 10:00-12:30
POSTER PRESENTATION

Dr. Tuğba YILMAZ Prof. Dr. Ayten TÜRKKANI Dr. Kübra ÖZUNCA Prof. Dr. Barış BAYKAL Prof. Dr. Esra ERDEMLİ Assist. Prof. Zehra ÇİÇEK Prof. Dr. Erdim SERTOĞLU	Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi Ankara Üniversitesi	HISTOPATHOLOGICAL EXAMINATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON THE HEART IN A MICE MODEL OF CARBON MONOXIDE POISONING
Dr. Kübra ÖZUNCA Prof. Dr. Ayten TÜRKKANI Dr. Tuğba YILMAZ Prof. Dr. Barış BAYKAL Prof. Dr. Esra ERDEMLİ Prof. Dr. Erdim SERTOĞLU Assist. Prof. Zehra ÇİÇEK	Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi Afyonkarahisar Devlet Hastanesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara Üniversitesi	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON KIDNEY IN CARBON MONOXIDE POISONING MODEL IN MICE

16.03.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 1 / MODERATOR
Major Gheorghe GIURGIU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
FATIMA-EZZAHRAE BAMMOU ESSALEH MOHAMED RACHID BOUFERRA LAHCEN ESSALEH YOUNES BAHAMMOU	Cadi Ayyad University	OPTIMIZATION OF COMPRESSED EARTH BRICKS: MECHANICAL AND THERMAL PERFORMANCE
FETTOUCH Houari	University of Mostaganem	STUDY THE GROWTH OF SOLUTIONS OF CERTAIN CLASS OF LINEAR DIFFERENTIAL EQUATIONS
Dr. MOHAMMAD AMIN SHAJAREH POUR SALAVATI	Kerman University of Medical Science	CURRENT ADVANCEMENTS IN GENE THERAPY FOR GENETIC DISORDERS IN 2025
S. BENABDI M. AMAN K. DAHO M. LAREDJ D. MATMOUR D. BOUMENDIL	Faculty of Medicine of ORAN Faculty of Medicine of Sidi Bel Abbès	RESPIRATORY EVENTS IN ELECTIVE PEDIATRIC SURGERY ; STATE OF THE PREMISES
Major Gheorghe GIURGIU Prof. Dr. Manole COJOCARU	Deniplant-Aide Sante Medical Center, Titu Maiorescu University	A LINK BETWEEN GUT MICROBIOTA AND ALZHEIMER'S DISEASE: IMPACT OF NEUROPOLEN
S. BENABDI M. AMAN K. DAHO M. LAREDJ D. MATMOUR D. BOUMENDIL	Faculty of Medicine of ORAN Faculty of Medicine of Sidi Bel Abbès	REGIONAL ANESTHESIA AND PEDIATRIC AMBULATORY SURGERY

16.03.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 2/ MODERATOR
Assist. Prof. Meryem AKPINAR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
İzel ALTINBİLEK Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Güllü YAZKAN Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Feyza ACAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi	TİP 2 DİYABETLİ BİREYİN DİYABET ÖZ YÖNETİMİNİN ROY ADAPTASYON MODELİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: OLGU SUNUMU
İzel ALTINBİLEK Assoc. Prof. Fatma BİRGİLİ Güllü YAZKAN Prof. Dr. NEZİHE BULUT UĞURLU Feyza ACAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi	USE OF LIFE ACTIVITIES MODEL IN NURSING CARE OF A PATIENT FOLLOWED UP IN THE CLINIC WITH TUBERCULOSIS DIAGNOSIS: CASE REPORT
Assist. Prof. Meryem AKPINAR Assist. Prof. Farhad SALMANPOUR	Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi	EFFECTS OF TWIN BLOCK APPLIANCE ON THE MAXILLA IN CLASS II MALOCCLUSIONS
Assist. Prof. Ramazan ÖZKAN A. Kürşad KOMLU İbrahim ŞAHİN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	STRUCTURAL PERFORMANCE ANALYSIS OF UAV WINGS: A COMPARATIVE STUDY ON COMPOSITE MATERIALS
Berfin EROĞLU Res. Assist. Uğurcan BARAN Prof. Dr. Ahmet AKSOY Prof. Dr. Yasemin EKMEKÇİ Assist. Prof. Burcu Emine TEFON-ÖZTÜRK	Akdeniz Üniversitesi Hacettepe Üniversitesi	PLANT GROWTH PROMOTION (PGP) PROPERTIES OF ENDOPHYTIC BACTERIA ISOLATED FROM *Centaurea ensiformis*

16.03.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 3/ MODERATOR
Assist. Prof. Tuğba ERDİL DİNÇEL

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Nihat BİÇER	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	SMART POWER AND FOREIGN POLICY: THE CASE OF TURKIYE-SOMALIA RELATIONS
Assist. Prof. Deniz ÜNAL ADIGÜZEL Kemal Serkan KESKİN	Pamukkale Üniversitesi SG Yeminli Mali Müşavirlik ve Bağ. Den. A.Ş.	SOCIAL MEDIA PASS THE HAT: TAXATION IN SOCIAL MEDIA
Yağız DEREBOY Assoc. Prof. Engin ÇAKIR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	FEATURE SELECTION WITH GREY RELATIONAL ANALYSIS AND BAYESIAN OPTIMIZATION AND ITS APPLICATION TO DEMAND FORECASTING
Assist. Prof. Tuğba ERDİL DİNÇEL	Medipol University	VOID AS A PHENOMENOLOGICAL SPATIAL EXPERIENCE: AN ARCHITECTURAL INTERPRETATION THROUGH OCTAVIO PAZ'S "SPACES" POEM
Assoc. Prof. Engin ÇAKIR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	EVALUATION OF FACTORS IN SPORTS NUTRITION WITH MCDM METHOD
Assist. Prof. Özlem Muraz BUDAK	Gaziantep Üniversitesi	A MASSACRE AND AN EXAMPLE OF RETRIBUTIVE JUSTICE IN 19TH CENTURY TRABZON

16.03.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 4/ MODERATOR
Prof. Dr. Aslı UZ BAŞ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Serkan NACAK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	EFFECTIVENESS OF COGNITIVE THERAPIES IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING PROCESS: A THEORETICAL EVALUATION
Seher AKGÜL Assoc. Prof. Fuad BAKİOĞLU	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND QUARTER- LIFE CRISIS IN EMERGING ADULTS
Serkan NACAK Abdülkadir AY	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	COMPARATIVE ANALYSIS OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPIES AND ALTERNATIVE PSYCHOTHERAPY APPROACHES
Prof. Dr. Aslı UZ BAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING: AREAS OF USE AND APPLICATIONS
Havva Şükran AKGÜL Assoc. Prof. Hülya ERCAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	ADOLESCENTS' VIEWS ON PARENTS' COMPARISON BEHAVIOR
Prof. Dr. Aslı UZ BAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	POSITIVE PSYCHOLOGY INTERVENTIONS IN THE CONTEXT OF SCHOOL COUNSELING

16.03.2025
SUNDAY / 13:30-15:30
SESSION: 2 HALL: 5/ MODERATOR
Assoc. Prof. ULDUZ FƏRHAD QIZI QƏHRƏMANOVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
HƏSƏNOVA YEGANƏ AKİF QIZI	Azerbaijan State Pedagogical University	MƏLUMAT DAŞIYICILARI İNFORMASİYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ OBYEKTİ KİMİ
CƏFƏROVA ÜLVİYYƏ ƏHMƏD	Azerbaijan State Pedagogical University	RİYAZİYYATIN TƏDRİSİ METODİKASININ RİYAZİYYAT ELMİ İLƏ ƏLAQƏSİ
ALMASZADƏ GÜLSÜM SİYAVUŞ QIZI	Azerbaijan State Pedagogical University	ET DAŞIYICILARININ UTİLİZASİYASI HAQQINDA
SƏDAQƏT ISGƏNDƏROVA	Azerbaijan State Pedagogical University	İNFORMATİV XARAKTERLI MATERIALLARIN TƏRCÜMƏSİ
MƏTANƏT MEHDIYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	ƏDƏB DİLİN NORMALARI VƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ
Assist. Prof. NURLANA KAZIMOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	THE CONTRIBUTIONS MADE BY HEYDAR ALIYEV TO AZERBAIJAN LANGUAGE
Dr. ŞƏHLA SULEYMANOVA	Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu	ÖĞRENCİLERİN SANATSAL - ESTETİK EĞİTİMİNDE SANATIN ROLÜ
MƏSMƏ YUSIFZADƏ	Azerbaijan State Pedagogical University	ƏDƏBİYYAT TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	BAKHTIYAR VAHABZADES CREATIVITY IN AZERBAIJANI CHILDRENS FOLKLORE
Assoc. Prof. ULDUZ FƏRHAD QIZI QƏHRƏMANOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	HISTORICAL NOVELS IN THE FIELD OF LITERARY CRITICISM
Assoc. Prof. AYGUN AHMADOVA	Azerbaijan State Pedagogical University	AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE THAT PRESERVES CLASSICAL TRADITIONS

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
EZGI AYDOGMUS MUZAFFER SAHIN	READING THE 1964 MANYAS EARTHQUAKE FROM THE LOCAL PRESS	1
EZGI AYDOGMUS MERVENUR COSKUN RUMEYSA ISIK	A REVIEW OF BALIKESKIR EARTHQUAKE HISTORY IN THE REPUBLICAN PERIOD: 1935 ERDEK EARTHQUAKE TO 1953 GONEN EARTHQUAKE	3
METIN MENEKSE	EVALUATION OF HRISTO STAMBOLSKI'S REPORT ON THE ISTANBUL PERA (BEYOĞLU) FIRE OF 1874	5
OZLEM MURAZ BUDAK	A MASSACRE AND AN EXAMPLE OF RETRIBUTIVE JUSTICE IN 19TH CENTURY TRABZON	18
BAYRAM AKCA	AN ASSOCIATION FOUNDED IN ANKARA BY PHILANTHROPISTS FROM MUĞLA: MUĞLA PROVINCE HIGHER EDUCATION ASSOCIATION	28
BAYRAM AKCA	A TURKISH NATIONALIST ASSOCIATION IN MUGLA: TURKISH NATIONALISTS ASSOCIATION (1951-1953)	34
KUBILAY VEYSEL KARANI GOKTURK	BEING A MOTHER IN WORKING LIFE	38
FUNDA YALINKILIC SEYDA GUL	THE EFFECT OF TEACHING WITH 3D PRINTING MODELS ON THE NINTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS BIOLOGY COURSE	54
SEDA TETIK BUSRA BAKIOGLU	FEN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK DRAMA DESTEKLİ ETKİNLİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ: ELEKTRİK YÜKLERİ VE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜNİTESİ ÖRNEĞİ	61
SAFAROVA GULNARA SEYFEDDIN GIZI	ASPECTS OF COMPOUND AND COMPLEX TUNES REALIZATION	71
MELAHAT CELIK SERIFE OZEN MUSTAFA DOGRU	A PERSPECTIVE OF RESEARCH ON SCIENCE LITERACY	73
NURDAN AKGUN SEYDA GUL	THE EFFECT OF WEB 2.0 SUPPORTED 5E MODEL ON THE SIXTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS SCIENCE	88
BABAYEVA MALAHAT RAMIZ KIZI	USAGE FEATURES OF CONTEXTUAL DISCOURSE GROUPS IN SARAH JIO'S "BLACKBERRY WINTER"	90
GUNEL SHEFIYEVA ELKHAN	BENEFITS OF MULTILINGUAL EDUCATION	95
SƏFƏRƏLIYEVA FƏRIDƏ AKIF QIZI	ORGANIZATION OF WORK ON VOCABULARY	97
AYNUR BADALOVA	HUMAN IDEAL IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL "THE IDIOT"	99
BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OGLU	AZERBAIJAN POET OF THE 16TH CENTURY FADAI TABRIZI	102
HƏSƏNOVA LEYLA ZIYAFƏT QIZI	READING- THE BEGINNING OF THE SPIRITUAL SELF	107
MEHDIYEVA MƏTANƏT BAHADUR QIZI	LINGUISTIC ANALYSIS AND ITS IMPORTANCE	109

KONUL ƏLƏDDIN QIZI MƏMMƏDOVA	KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN TƏBİƏTƏ MƏHƏBBƏT RUHUNDA TƏRBİYƏ EDİLMƏSİNİN FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI	112
SAHILƏ IBRAHIMOVA	LINGUOPOETICS OF ARTISTIC TEXT AND ITS LINGUISTIC ANALYSIS	114
KONUL ƏLƏDDIN QIZI MƏMMƏDOVA	ŞAGİRDLƏRİN MONOLOJİ VƏ DİALOJİ NİTQLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	116
RƏHILƏ HUMMƏTOVA	CONSIDERING THE ENCOUNTER AND DIFFERENSE OF SIMILAR FACTS IN THE ACTIVE CASE OF A NOUN	119
ELMAN GULIYEV	THE THEME AND IDEA OF SAMAD VURGUN'S POEM "THE EPIC OF BAKU"	123
GUNEL HUMMƏTOVA (PƏNUYEVA) SALEH	AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU	126
IZEL ALTINBILEK FATMA BIRGILI NEZIHE BULUT UGURLU GULLU YAZKAN FEYZA ACAR	EVALUATION OF DIABETES SELF-MANAGEMENT OF A PERSON WITH TYPE 2 DIABETES WITH THE ROY ADAPTATION MODEL: A CASE REPORT	129
IZEL ALTINBILEK FATMA BIRGILI NEZIHE BULUT UGURLU GULLU YAZKAN FEYZA ACAR	USE OF LIFE ACTIVITIES MODEL IN NURSING CARE OF A PATIENT FOLLOWED UP IN THE CLINIC WITH TUBERCULOSIS DIAGNOSIS: CASE REPORT	139
MUSTAFA KILIC FURKAN OZBEY	DİJİTAL DİŞ HEKİMLİĞİ EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİ TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	152
MELISA SENOL KENTER FATMA BIRGILI NEZIHE BULUT UGURLU GULLU YAZKAN FEYZA ACAR	NURSING CARE IN A PATIENT WITH TRAUMATIC SUBARACHNOID HEMORRHAGE AND BRAINSTEM INVOLVEMENT: CASE REPORT	153
MELISA SENOL KENTER FATMA BIRGILI NEZIHE BULUT UGURLU GULLU YAZKAN FEYZA ACAR	YOĞUN BAKIMDA YATAN CİDDİ BİR TETANOZ OLGUSUNUN HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU	170
IZEL ALTINBILEK FATMA BIRGILI GULLU YAZKAN NEZIHE BULUT UGURLU FEYZA ACAR	EVALUATION OF DIABETES SELF-MANAGEMENT OF A PERSON WITH TYPE 2 DIABETES WITH THE ROY ADAPTATION MODEL: A CASE REPORT	181
IRINA-ANA DROBOT	THE WISH TO TELL THE FUTURE	182
IRINA-ANA DROBOT	IMPLICATIONS OF A WOMAN ACCEPTING FLOWERS FROM A MAN	186
NASEEM AKHTER	INTERFAITH DIALOGUE AS A STRATEGY TO REACH HARMONY IN DIVERSITY UNDER ISLAMIC CONTEXT	189
NASEEM AKHTER	UNVEILING THE TRUTH: HOW MEDIA FOSTERS RELIGIOUS DIVISION THROUGH FAKE NEWS	194

SAMIHA ZOUITNI	MOROCCAN STORYTELLING IN THE DIGITAL AGE: FROM ORAL NARRATIVES TO VIRAL CONTENT	195
NISHANI RANAWEERA N.T RUGKHAPAN I. RADO P. PANGSAPA	THE GENDERED CRIME FEAR PYRAMID: A LAYERED SOCIAL MODEL FOR UNDERSTANDING FEAR OF CRIME IN SRI LANKA	196
TUGBA YILMAZ AYTEN TURKKANI KUBRA OZUNCA BARIS BAYKAL ESRA ERDEMLI ZEHRA CICEK PROF. D ERDIM SERTOGLU	HISTOPATHOLOGICAL EXAMINATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON THE HEART IN A MICE MODEL OF CARBON MONOXIDE POISONING	201
KUBRA OZUNCA AYTEN TURKKANI TUGBA YILMAZ BARIS BAYKAL ESRA ERDEMLI ERDIM SERTOGLU ZEHRA CICEK	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON KIDNEY IN CARBON MONOXIDE POISONING MODEL IN MICE	203
FATIMA-EZZAHRAE BAMMOU ESSALEH MOHAMED RACHID BOUFERRA LAHCEN ESSALEH YOUNES BAHAMMOU	OPTIMIZATION OF COMPRESSED EARTH BRICKS: MECHANICAL AND THERMAL PERFORMANCE	206
FETTOUCH HOUARI	STUDY THE GROWTH OF SOLUTIONS OF CERTAIN CLASS OF LINEAR DIFFERENTIAL EQUATIONS	207
MOHAMMAD AMIN SHAJAREH POUR SALAVATI	CURRENT ADVANCEMENTS IN GENE THERAPY FOR GENETIC DISORDERS IN 2025	208
S. BENABDI M. AMAN K. DAHO M. LAREDJ D. MATMOUR D. BOUMENDIL	RESPIRATORY EVENTS IN ELECTIVE PEDIATRIC SURGERY ; STATE OF THE PREMISES	210
S. BENABDI M. AMAN K. DAHO M. LAREDJ D. MATMOUR D. BOUMENDIL	REGIONAL ANESTHESIA AND PEDIATRIC AMBULATORY SURGERY	211
MAJOR GHEORGHE GIURGIU MANOLE COJOCARU	A LINK BETWEEN GUT MICROBIOTA AND ALZHEIMER'S DISEASE: IMPACT OF NEUROPOLEN	212
MERYEM AKPINAR FARHAD SALMANPOUR	EFFECTS OF TWIN BLOCK APPLIANCE ON THE MAXILLA IN CLASS II MALOCCLUSIONS	213
RAMAZAN OZKAN A. KURSAD KOMLU IBRAHIM SAHIN	STRUCTURAL PERFORMANCE ANALYSIS OF UAV WINGS: A COMPARATIVE STUDY ON COMPOSITE MATERIALS	215

BERFIN EROGLU UGURCAN BARAN AHMET AKSOY YASEMIN EKMEKCI BURCU EMINE TEFON-OZTURK	**PLANT GROWTH PROMOTION (PGP) PROPERTIES OF ENDOPHYTIC BACTERIA ISOLATED FROM *Centaurea ensiformis***	**224**
NIHAT BICER	**SMART POWER AND FOREIGN POLICY: THE CASE OF TURKIYE-SOMALIA RELATIONS**	**226**
YAGIZ DEREBOY ENGIN CAKIR	**FEATURE SELECTION WITH GREY RELATIONAL ANALYSIS AND BAYESIAN OPTİMİZATION AND ITS APPLICATION TO DEMAND FORECASTING**	**228**
ASLI UZ BAS	**POSITIVE PSYCHOLOGY INTERVENTIONS IN THE CONTEXT OF SCHOOL COUNSELING**	**245**
ASLI UZ BAS	**MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING: AREAS OF USE AND APPLICATIONS**	**252**
ENGIN CAKIR	**EVALUATION OF FACTORS IN SPORTS NUTRITION WITH MCDM METHOD**	**260**
HAVVA SUKRAN AKGUL HULYA ERCAN	**ADOLESCENTS' VIEWS ON PARENTS' COMPARISON BEHAVIOR**	**274**
AYGUN AHMADOVA	**BAKHTIYAR VAHABZADES CREATIVITY IN AZERBAIJANI CHILDRENS FOLKLORE**	**290**
AYGUN AHMADOVA	**AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE THAT PRESERVES CLASSICAL TRADITIONS**	**296**
ULDUZ FƏRHAD QIZI QƏHRƏMANOVA	**HISTORICAL NOVELS IN THE FIELD OF LITERARY CRITICISM**	**305**
TUGBA ERDIL DINCEL	**VOID AS A PHENOMENOLOGICAL SPATIAL EXPERIENCE: AN ARCHITECTURAL INTERPRETATION THROUGH OCTAVIO PAZ'S "SPACES" POEM**	**308**
ƏZIMOVA TƏRANƏ MƏHƏMMƏD QIZI	**A SOUL THAT CANNOT FIT INTO TWO WORLDS: IMADADDIN NASIMI**	**329**
DENIZ UNAL ADIGUZEL KEMAL SERKAN KESKIN	**SOCIAL MEDIA PASS THE HAT: TAXATION IN SOCIAL MEDIA**	**334**
SEHER AKGUL FUAD BAKIOGLU	**EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND QUARTER- LIFE CRISIS IN EMERGING ADULTS**	**336**
SERKAN NACAK ABDULKADIR AY	**COMPARATIVE ANALYSIS OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPIES AND ALTERNATIVE PSYCHOTHERAPY APPROACHES**	**365**
SERKAN NACAK	**EFFECTIVENESS OF COGNITIVE THERAPIES IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING PROCESS: A THEORETICAL EVALUATION**	**367**
MƏSMƏ YUSIFZADƏ	**ƏDƏBİYYAT TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR**	**369**
SƏHLA SULEYMANOVA	**ÖĞRENCİLERİN SANATSAL - ESTETİK EĞİTİMİNDE SANATIN ROLÜ**	**371**

NURLANA KAZIMOVA	**THE CONTRIBUTIONS MADE BY HEYDAR ALIYEV TO AZERBAIJAN LANGUAGE**	**373**
MƏTANƏT MEHDIYEVA	**ƏDƏB DİLİN NORMALARI VƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ**	**375**
SƏDAQƏT ISGƏNDƏROVA	**İNFORMATİV XARAKTERLI MATERIALLARIN TƏRCÜMƏSİ**	**378**
ALMASZADƏ GULSUM SIYAVUS QIZI	**ET DAŞIYICILARININ UTİLİZASİYASI HAQQINDA**	**379**
CƏFƏROVA ULVIYYƏ ƏHMƏD	**RİYAZİYYATIN TƏDRİSİ METODİKASININ RİYAZİYYAT ELMİ İLƏ ƏLAQƏSİ**	**380**
HƏSƏNOVA YEGANƏ AKIF QIZI	**MƏLUMAT DAŞIYICILARI İNFORMASİYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ OBYEKTİ KİMİ**	**382**
ZOHAIB HASSAN SAIN	**EVALUATING THE IMPACT OF THE SINGLE NATIONAL CURRICULUM ON EDUCATIONAL EQUALITY AND TEACHER PREPAREDNESS IN PAKISTAN**	**383**

READING THE 1964 MANYAS EARTHQUAKE FROM THE LOCAL PRESS
1964 MANYAS DEPREMİNİ YEREL BASINDAN OKUMAK[1]

Ezgi AYDOGMUS[1], Muzaffer SAHIN[2]

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-7024-5447.

[2] Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0009-0004-1615-4394.

Özet

İnsanlık tarihi boyunca büyük yıkımlara sebep olan depremler, doğal afetler içerisinde en fazla can ve mal kaybına yol açan felaketlerden biridir. Etkisini hiç yitirmeyen, maddi ve manevi büyük yıkımlara sebep olan deprem, İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının internet sitesinde yer alan tanımlamaya göre; "tektonik kuvvetlerin veya volkan faaliyetlerinin etkisiyle yer kabuğunun kırılması sonucunda ortaya çıkan enerjinin sismik dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yeryüzünü kuvvetle sarsması olayıdır" şeklinde açıklanmıştır. Yine aynı sitede yer alan Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasına göre, "birinci derece deprem kuşağında yer alan Balıkesir ve çevresi" tarih boyunca çok sayıda ve şiddetli kabul edilen büyüklüklerde depremle karşı karşıya kalmıştır. Aslına bakıldığında her ülkenin kendisi için tehlike arz eden doğal afetleri yakından tanıması ve bu konuda halkını da bilinçlendirmesi gerekmektedir. Kaldı ki Türkiye de aktif fay hatları üzerinde yer alması nedeniyle yüksek deprem riski taşıyan ülkelerden biridir ve çok yakın bir zamanda yaşanılan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden başlayıp uzun yıllar öncesine kadar bakıldığında defalarca büyük yıkımlar, can ve mal kayıplarının yaşandığı, her şeyden öte toplumda derin ve unutulamayacak izler bırakan depremlerle karşılaşan Türkiye bu bağlamda oldukça acı bir geçmişe sahiptir. Her ne kadar deprem riskini tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da bilimsel çalışmalar, mühendislik uygulamaları ve eğitim programlarıyla zararları en aza indirmek için çabalar her geçen gün artarak devam etmektedir. Geçmişin tahlilinin iyi yapılmasının gelecekteki politikalara yön vereceğinden hareketle ele alınan bu çalışmada, Balıkesir ve çevresinde büyük yıkımlara ve can kayıplarına yol açan 1964 Manyas depreminin Balıkesir yerel gazetelerinde (*Edremit, Ateş, Türk Dili, Balıkesir Postası, Balıkesir Adalet, Balıkesir Ekspres*) yansıması ortaya çıkarılmıştır. Adı 1964 Manyas depremi olarak anılsa da aslında Manyas, Gönen, Susurluk ve Bandırma ilçelerini büyük çapta etkisi altına alan depremlerin incelenmesi neticesinde ortaya çıkan en önemli sonuç şudur; bölgede çok büyük bir can ve mal kaybı yaşanmış, evsiz kalan binlerce kişi çadırlarda barınmak zorunda kalmış, birçok köy tamamen yıkılmış, bölge halkı artçı sarsıntılarla günler boyu tedirgin bir biçimde yaşamını sürdürmüştür. Bu kapsamda yaşanan yıkım, vatandaşların deprem karşısında yaşadığı zor durumlar ve afet yönetimi derinlemesine analiz edilerek hem deprem ve doğal afetlerle ilgili literatüre hem de kent tarihi literatürüne katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bunun yanında bu çalışma deprem konusunda bilinçlenmenin, gelecek dönemlerde yaşanması muhtemel depremlere yönelik politikalar üretmenin ve tedbirler almanın önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

[1] (Bu çalışma TÜBİTAK'ın 1919B012323804 proje numarasıyla 2209-A-Lisans Öğrencilerine Yönelik Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmektedir.)

Abstract

Earthquakes, which have caused great destruction throughout human history, are one of the natural disasters that cause the highest loss of life and property. According to the definition on the website of the Ministry of Interior Disaster and Emergency Management Presidency, earthquake, which never loses its effect and causes great material and moral destruction, is explained as “the event in which the energy arising as a result of the fracture of the earth's crust under the influence of tectonic forces or volcano activities spreads as seismic waves and shakes the environments and the earth with force”. According to the Earthquake Zones Map of Turkey on the same website, Balıkesir and its surroundings, which are located in the “first degree earthquake zone”, have faced numerous earthquakes throughout history with magnitudes considered severe. As a matter of fact, every country should closely recognize the natural disasters that pose a danger to itself and raise awareness of its people on this issue. Moreover, Turkey is one of the countries with a high earthquake risk due to its location on active fault lines, and Turkey has a very painful history in this context, starting with the very recent February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquake and going back many years, Turkey has repeatedly experienced earthquakes that have caused great destruction, loss of life and property, and above all, left deep and unforgettable traces in the society. Although it is not possible to completely eliminate the earthquake risk, efforts to minimize the damages through scientific studies, engineering practices and educational programs continue to increase day by day. Based on the premise that a good analysis of the past will guide future policies, this study analyzes the reflection of the 1964 Manyas earthquake, which caused great destruction and loss of life in and around Balıkesir, in Balıkesir local newspapers (Edremit, Ateş, Türk Dili, Balıkesir Postası, Balıkesir Adalet, Balıkesir Ekspres). Although it is called the 1964 Manyas earthquake, the most important result that emerged as a result of the examination of the earthquakes that affected Manyas, Gönen, Susurluk and Bandırma districts on a large scale is that there was a great loss of life and property in the region, thousands of people who were left homeless had to shelter in tents, many villages were completely destroyed, and the people of the region continued their lives uneasily for days with aftershocks. In this context, it is aimed to contribute to both the literature on earthquakes and natural disasters and the literature on urban history by analyzing the destruction, the difficult situations of citizens in the face of earthquakes and disaster management in depth. In addition, this study has once again revealed the importance of raising awareness about earthquakes, producing policies and taking measures for possible future earthquakes.

Keywords: Earthquake, Manyas, Susurluk, Gonen, Bandirma.

A REVIEW OF BALIKESİR EARTHQUAKE HISTORY IN THE REPUBLICAN PERIOD: 1935 ERDEK EARTHQUAKE TO 1953 GÖNEN EARTHQUAKE

CUMHURİYET DÖNEMİ BALIKESİR DEPREM TARİHİ HAKKINDA BİR İNCELEME: 1935 ERDEK DEPREMİNDEN 1953 GÖNEN DEPREMİNE[1]

Ezgi AYDOGMUS[1], Mervenur COSKUN[2], Rümeysa ISIK[3]

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-7024-5447.

[2] Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0009-0003-2644-0063.

[3] Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Tarih Bölümü, ORCID: 0009-0006-8704-8008.

Özet

Geçmişten bugüne tüm insanlığın karşı karşıya kaldığı ve hiçbir surette karşı koyamadığı bir doğa olayı olan deprem çeşitli bilim dallarının incelemeleri içerisinde yer almaktadır. Türk Dil Kurumu'na ait Tükçe Sözlük'te "yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele" olarak tanımlanan deprem, tarih boyunca defalarca kez maddi ve manevi büyük kayıplara yol açmıştır. Türkiye'nin deprem kuşağında yer alan bir ülke olması ve çok yakın bir tarihte yaşanan 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş depremleri bu incelemenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. İşte bu nedenle her an karşılaşılabilecek bir gerçek olarak canlılığını koruyan depremin tarihsel sürecinin bilinmesi, geleceği şekillendirmede önemli rol oynayacağından bu minvalde yapılan ve yapılacak olan araştırma ve incelemelerin de değeri her geçen gün artmaktadır. Bu çalışma da bu doğrultuda temellendirilmiş olup, "dünyanın sismik olarak en aktif fay hatlarından birisi olarak tanımlanan Kuzey Anadolu Fay hattının güney koluna ait fay segmentleri üzerinde konumlanan" Balıkesir şehrinin Cumhuriyet döneminde 1935 yılında yaşanan Erdek depremi başlangıç noktası olmak üzere 1942 Bigadiç depremi, 1944 Ayvalık depremi ve son olarak da 1953 Gönen depremi olmak üzere 6 ve üzeri büyüklükteki deprem tarihi incelemesine dayanmaktadır. Bu inceleme neticesinde adı geçen deprem merkezlerinde yaşanan kayıplar, bölge halkının verdikleri mücadeleler ve aynı zamanda şehre gelen yardımlar ortaya çıkarılmış ve bunu yaparken ana kaynak olarak Balıkesir'de yayımlanan yerel gazetelerden (*Türk Dili*, *Balıkesir Postası*, *Ateş*) faydalanılmış ve bu veriler ışığında dünyanın en aktif fay hatlarından birisi üzerinde konumlanan Balıkesir kentinin Cumhuriyet döneminde 6 ve üzeri büyüklükte yaşanan depremlerden nasıl etkilendiğini ve ne gibi mücadeleler verildiğini bilimsel araştırmalara kazandırmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuncunda elde edilen en temel sonuç şudur ki, bahsi geçen depremler bölgedeki yerleşim birimlerinde büyük yıkıma ve sosyo-ekonomik sorunlara yol açmıştır. Depremin etkileri, sadece fiziksel yıkımla sınırlı kalmamış aynı zamanda bölge halkının yaşam koşullarını da derinden etkilemiştir. Neticede yaşanan bu doğal afetler ve verilen kayıplar, afet yönetimi ve afete hazırlık konularının önemini bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

[1] (Bu çalışma TÜBİTAK'ın 1919B012323804 proje numarasıyla 2209-A-Lisans Öğrencilerine Yönelik Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenmektedir.)

Anahtar Kelimeler: Deprem, Erdek, Bigadiç, Ayvalık, Gönen.

Abstract

Earthquake, which is a natural phenomenon that all humanity has faced from past to present and has never been able to resist in any way, is included in the studies of various branches of science. Defined in the Turkish Dictionary of the Turkish Language Association as “tremor, earth tremor, movement, zelzele caused by the breaking and displacement of the deep layers of the earth's crust or the eruption of volcanoes”, earthquakes have caused great material and moral losses many times throughout history. The fact that Turkey is a country located in an earthquake zone and the recent earthquake in Kahramanmaraş on February 6, 2023 constitute the starting point of this study. For this reason, knowing the historical process of the earthquake, which preserves its vitality as a reality that can be encountered at any time, will play an important role in shaping the future, and the value of the research and investigations carried out and to be carried out in this regard is increasing day by day. This study is based on a review of the history of earthquakes of magnitude 6 and above, starting with the Erdek earthquake in 1935, followed by the Bigadiç earthquake in 1942, the Ayvalık earthquake in 1944, the Ayvalık earthquake in 1944, and finally the Gönen earthquake in 1953, in the Republican period of the city of Balıkesir, which is “located on the fault segments belonging to the southern branch of the North Anatolian Fault line, which is defined as one of the most seismically active fault lines in the world”. As a result of this examination, the losses suffered in the earthquake centers, the struggles of the people of the region, and the aid provided to the city were revealed. In doing so, local newspapers published in Balıkesir (Türk Dili, Balıkesir Postası, Ateş) were used as the main source, and in the light of this data, it was aimed to contribute to scientific research on how the city of Balıkesir, located on one of the most active fault lines in the world, was affected by earthquakes of magnitude 6 and above during the Republican period and what kind of struggles were given. The main conclusion of the study is that these earthquakes caused major destruction and socio-economic problems in the settlements in the region. The effects of the earthquake were not only limited to physical destruction but also deeply affected the living conditions of the people of the region. As a result, these natural disasters and losses once again reveal the importance of disaster management and disaster preparedness.

Keywords: Earthquake, Erdek, Bigadic, Ayvalik, Gönen.

EVALUATION OF HRISTO STAMBOLSKI'S REPORT ON THE ISTANBUL PERA (BEYOĞLU) FIRE OF 1874

HRİSTO STAMBOLSKİ'NİN 1874 YILI İSTANBUL PERA (BEYOĞLU) YANGINI ÜZERİNE HAZIRLADIĞI RAPORUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Metin MENEKSE

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,

ORCID: 0000-0003-1192-3161.

Özet

Farklı dönemlerde diplomat, hacı, misyoner, serüvenci, bilgin, turist vs. statülerde Osmanlı coğrafyasını ziyaret edenler, bu seyahatleri esnasında Osmanlı dünyasını ve insanlarını tanımışlar, edindikleri bilgileri, deneyimlerini ülkeleriyle paylaşmışlardır. Bu bilgiler, seyyah hayatta iken veya ölümünden sonra *seyahatname* adı altında kitaplaştırılmıştır. Tarihi kaynak değeri taşıyan bu seyahatnameler, arşiv belgeleri, günlükler, yazışmalar ve mektuplar gibi tarihçinin bilgi dünyasını zenginleştirmektedir.

Batılı seyyahlar, bu coğrafyada etkili olan afetlere de çoğunlukla dikkat çekmişlerdir. Nitekim bunlardan biri olan yangınlar, bir tehdit unsuru olarak 20. yüzyılın ortalarına kadar halk ve devletin bilinçaltını oldukça meşgul etmiştir. Seyyahlar, İstanbul merkezinde çok sık ortaya çıkan yangınların nedenlerine, tahribatına, ortaya çıkan zarara ve insan kayıplarına da yer vermişlerdir. Şehirde oldukça etkili olan bu yangınlar karşısında Osmanlı yetkililerinin veya halkının yaklaşımına değinmişler, bu yönde ne gibi tedbirlere başvurduklarını aktarmışlardır. Bu çalışma kapsamında, 1858-1878 yılları arasında İstanbul'da bulunan tıp doktoru Hristo Stambolski'nin yangınlar üzerine hazırladığı raporu ele alınmıştır. Zira Stambolski, birçok yangına tanıklık etmiş, hatta bunlardan birinde kendisi de zarar görmüştür. Osmanlı Hükümeti, yangınların ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini araştıracak ve bilimsel konferanslar düzenleyecek bir komisyon teşkil etmek istediğinde, Hristo Stambolski de bu komisyonun üyeliğini tereddütsüz kabul etmiştir. Hükümet, Stambolski'yi Pera heyetine; Hacı İvanço Pençoviç Efendi'yi de eski İstanbul heyetine üye olarak tayin etmiştir. Heyete üye tayin edilmesi ona yangın vakalarını araştırma ve inceleme fırsatı vermiştir. Ayrıca bilgin ve doğa bilimci hemşerisi, Paris'te yaşayan Dr. Petır Beron'un görüşleri doğrultusunda ayrıntılı bir rapor sunma imkânına erişmiştir. Pera'daki heyette yerli ve yabancı matematikçilerden, profesörlerden, kimyacılardan ve fizikçilerden oluşan kalabalığın huzurunda raporunu sunmuştur. Bu raporu, *"Essai physico-chimique contre l'incendie"* başlığı altında, *La Turquie* gazetesinin 8 (20) Ekim 1874 tarihli 241. sayısında yayımlanmıştır. Neticede bu çalışmada, Stambolski'nin ilgili raporu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Seyyahlar, Hristo Stambolski, İstanbul, Pera (Beyoğlu), Yangınlar

Abstract

Those who visited the Ottoman geography in different periods as diplomats, pilgrims, missionaries, adventurers, scholars, tourists, etc. got to know the Ottoman world and its people during their travels and shared their knowledge and experiences with their countries. This information was published under the name of travelogue while the traveller was alive or after

his death. These travelogues, like archival documents, diaries, correspondence and letters, enrich the world of knowledge of the historian.

Western travellers often drew attention to the disasters that were effective in this geography. As a matter of fact, fires, one of these disasters, occupied the subconscious of the people and the state as a threat until the mid-20th century. The travellers also included the causes, destruction, damage and human losses of the fires that occurred frequently in the centre of Istanbul. They mentioned the approach of the Ottoman authorities or the people in the face of these fires, which were very effective in the city, and what measures they resorted to in this direction. Within the scope of this study, the report on fires prepared by the medical doctor Hristo Stambolski, who was in Istanbul between 1858 and 1878, is discussed. Stambolski witnessed many fires and even suffered damage himself in one of them. When the Ottoman Government wanted to establish a commission to investigate the causes of the emergence and spread of fires and to organise scientific conferences, Hristo Stambolski accepted the membership of this commission without hesitation. The government appointed Stambolski as a member of the Pera delegation and Hacı Ivanço Pençovic Efendi as a member of the former Istanbul delegation. His appointment as a member of the committee gave him the opportunity to investigate and analyse the fire cases. He also had the opportunity to present a detailed report in line with the views of his fellow countryman, Dr Petır Beron, a scholar and naturalist living in Paris. He presented his report in the presence of a crowd of local and foreign mathematicians, professors, chemists and physicists in Pera. This report was published under the title ‘Essai physico-chimique contre l'incendie’ in the 241st issue of La Turquie dated 8 (20) October 1874. Consequently, in this study, Stambolski's related report is evaluated.

Keywords: Ottoman State, Travellers, Hristo Stambolski, Istanbul, Pera (Beyoğlu), Fires

GİRİŞ

İstanbul, sıklıkla ortaya çıkan yangınlardan, zaman zaman da afetlerden geniş çapta zarar görmüştür. Bu anlamda İstanbul'un, *özellikle yangınlardan acı çekmiş olduğu* rahatlıkla söylenebilir. Pera, Eyüp, Galata ve Üsküdar’da ciddi tahribata yol açan yangın felaketleri, maddi ve manevi anlamda büyük zararlar ortaya çıkarmış, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.[1] Yangınlar, İstanbul’da o kadar çok tahribat ve yıkıma yol açmıştır ki *Edirne sudan, İstanbul ateşten batacak!* deyimi halk arasında sık sık kullanılır olmuştur.[2] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde, yangın için, *ahşap binalı İstanbul’un lâzım-ı gayr-ı mefârıkı ve tarihi belasıdır*[3] demiştir.

Farklı dönemlerde ortaya çıkan yangın hadiseleri, İstanbul için her zaman alışılmış büyük kâbus olma özelliğini sürdürmüştür. Sık sık meydana gelmeleri nedeniyle de İstanbul ahalisinin hayatında ve zihninde derin izler bırakmıştır. Bu durum, yine kendisinin de evinin yanması nedeniyle yangın mağdurları arasında yer alan Seyyid Hasan'ın anlatımında da net bir şekilde görülmektedir. Nitekim 1754-1766 yılları arasında 12 yıl İstanbul’da bulunan Seyyid Hasan Muradî, kaleme aldığı Rûznâme'sinde yangınlara büyük ölçüde yer vermiştir. Zira bu 12 senelik zaman diliminde, birçoğu neredeyse bir veya birkaç semti silip süpürmüş olan 132 ayrı yangın haberine yer vermiştir. Bu yönüyle eser, âdeta İstanbul'un yangın tarihinden bir kesittir. Hatta burada bahsedilen yangınların birçoğu vakayinamelerde de yer almamıştır. Örneğin,

[1] Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler*, Türk San‘atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963, s. 328. Osmanlı dönemi İstanbul yangınları için ayrıca bkz. Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı,* C. 5, Ankara 1999, s. 687-699; Kemalettin Kuzucu, *Bâbıâlî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.

[2] Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 8/16, 2010, s. 116.

[3] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 21, İstanbul 1995, s. 1077.

Sultan Bayezid Camii tarafında 22 Mayıs 1762 tarihinde çıkan ve 24 saat devam eden yangında 4000 adet evin yandığını, ancak Kumkapı kale duvarında yangının durduğunu belirtmiştir.[1]

İstanbul'da o kadar çok yangın meydana gelmiştir ki halk arasında *İstanbul'un yangını, Anadolu'nun salgını* sözü, yedi asırlık bir zaman diliminde söylenegelmiş ve başkent ile anayurdun duçar olduğu iki belaya[2] işaret edilmiştir. 1830 yılında İstanbul'da bulunan J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat'ın da belirttiği gibi, *bu şehrin yangınlarla başının dertte olduğu bilinen bir şey; yıl geçmiyor ki şehrin bir yerinde yangın çıkmasın ve şehir alevlere teslim olmasın.*[3]

Vakanüvis Ahmet Cevdet Paşa tarafından verilen bilgiye göre, 19. yüzyılda ortaya çıkan yangınlar rutin ve sıradan hale gelmiştir.[4] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi ise, İstanbul'da sürekli olarak yangınlar ortaya çıktığını, sadece 1818 yılının Ocak-Ağustos döneminde küçüklü büyüklü 73 yangının meydana geldiğini yazmıştır.[5] Halk bu kadar sık ve ani çıkan yangınlar yüzünden geceleri uyuyamaz hale gelmiştir. Bir zaman sonra mahalleliler kendi aralarında gece nöbetleri tutmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yangınlar, toplum psikolojisini ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiştir. Halk yangınları, bir taraftan uğursuzluğa atfetmiş, diğer taraftan kundak yapıldığı dedikodularından dolayı sabahlara kadar uyumadan nöbet beklemiştir.[6]

Sultan II. Mahmud döneminde yaşanılan bir depremin ardından Keçecizade İzzet Molla tarafından kaleme alınan bir şiirde; *Ya Rabbi, sen bize depremin getirdiği felaketi verme, bize alıştığımız yangın afetini yeterli ölçüde ver*[7] ifadesi yer almıştır. Bu ifade, insanların yangınlarla yaşamaya o kadar alıştığını göstermektedir ki bunların tamamen sona ermesine yönelik değil, daha ziyade büyük boyutlara ulaşmaması yönünde temenni dile getirilir olmuştur. Zira II. Mahmud döneminde 1831 yılında Pera'da meydana gelen büyük yangında ahşap yapıların tamamına yakını kül olmuştur.[8]

Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'de, İstanbul yangınlarını üç devreye taksim etmiştir. Birinci devre İstanbul'un fetih tarihi olan 857/1453'ten 1269/1853 senesine, ikinci devre 1270/1854'ten 1324/1908 senesi Temmuz'una, üçüncü devre de 10 Temmuz 1324/1908'den 1337/1921 senesi nihayetine kadar olan zaman dilimini kapsamaktadır.[9]

Ergin'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'de verdiği istatistikî bilgilere göre[10], Tanzimat Dönemi'nin 1854-1876 arasını kapsayan devresinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde çıkan 99 yangında 14.856 yapı tamamen yanmıştır. Osman Nuri Ergin'in yaptığı incelemelere göre 1853'ten 1906'ya kadar geçen süre zarfında İstanbul'da toplam 229 yangın meydana gelmiş ve şehir bu yangınlarda harap olmuştur.[11] Dolayısıyla 19. yüzyılda İstanbul'da yangınlar hız kesmeden devam etmiş ve verilen zayiat çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

İstanbul'da meydana gelen yangınlara basında da sık sık yer verilmiştir. Nitekim devletin resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi* sayılarında yangın hadiselerini ve etkilerini takip etmek mümkündür. Yangınların ortaya çıktığı mahaller, yangın nedenleri, yaşanan kayıplar ve alınması gerekenler önlemlere dair haberlere ulaşılabilmektedir. Örneğin, 1848 yılına ait bir

[1] Seyyid Hasan Muradî, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766),* haz. Recep Ahıskalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, s. 107.
[2] Ergin, *age*, C. 2, s. 1077.
[3] J.F. Michaud ve J. J. F. Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830,* çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 31.
[4] Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. 11, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309, s. 48-49.
[5] Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, C. 2, İstanbul 1281-1284, s. 395-396.
[6] Ahmet Cevdet Paşa, *age*, C. 11, s. 48-49; Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *age*, C. 2, İstanbul, 1281-1284, s. 395-396.
[7] Süheyl Ünver; "İstanbul'un İlk Yangın Kulesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 7/9, İstanbul 1971, s. 36-40.
[8] Antonio Baratta, *1831 İstanbul,* İtalyanca Aslından çev. Akif Tunç, Liman Yayınevi, Ankara 2021, s. 5.
[9] Ergin, *age*, C. 3, s. 1185.
[10] Detaylı tablo için bkz. Ergin, *age.*, C. 3, s. 1228-1235.
[11] Ergin, *age.*, C. 3, s. 1235.

habere göre, Beyoğlu Yeniçarşı'da Terzi Yani'nin hanesinde çıkan yangın kısa sürede etrafa yayılmış ve 200 hane, *Mekteb-i Tıbbiye*[1] ve 60 adet dükkân yanmıştır.[2]

YÖNTEM VE BULGULAR

1. Hristo Stambolski (1843-1932)

Hristo Stambolski, Bulgaristan'ın Kazanlık kasabasında dünyaya gelmiştir (1843). 1858'de memleketi Kazanlık'tan okumak için İstanbul'a geldiğinde 15 yaşındadır. Bu sırada Osmanlı tahtında Sultan Abdülmecid (1839-1861) bulunmaktadır. Osmanlı Devleti ile müttefikleri İngiltere ve Fransa ile Rusya arasında cereyan Kırım Savaşının son bulmasının üzerinden henüz iki yıl geçmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) tahta çıktığında Stambolski, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne öğrencisidir. Bu okuldan yine Abdülaziz döneminde mezun olacak ve yine onun döneminde İstanbul'da hekimlik ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede öğretmenlik yapacaktır.

Resim 1: Hristo Stambolski

Hristo Stambolski, İstanbul'daki Mektebi-i Tıbbiye-i Şâhâne'de eğitim görmüş (1858-1868), talebeliği sırasında gösterdiği üstün başarı ve sergilediği gayret sonucunda mezun olduğu mektepte (ve yeni açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de) anatomi muallimliği yapmıştır (1868-1877). İlk Osmanlıca anatomi kitaplarından birini (Miftah-ı Teşrih, 1873) kaleme almış, kendisine tevdi edilen resmi görev üzerine Arapça ve Farsça tıbbi kaynaklardan tercüme yoluyla büyük ölçüde Türkçe tıp terimlerini ve terminolojisini oluşturmuştur. İstanbul'da önde gelen idarecilere hususi hekimlik yapmış, neredeyse günü gününe Bulgar milli uyanış sürecini takip etmiş, Rusya yandaşlığı yüzünden Yemen diyarına sürülmüştür (1877-1879). Burada da çalışmalarına devam ederken Medine kurdu diye bilinen hastalığın kökünü kazımayı başarmıştır.[3] Memleketi Bulgaristan'a döndükten sonra Şarki Rumeli Vilayeti'nde önemli idari görevler üstlenmiştir (1879-1885). Hayatının geri kalan yıllarında da ülkesinde sağlık alanında

[1] Yangında Mekteb-i Tıbbiye'nin harap olan yerlerinin hemen tamir edilmesine çalışıldığı görülmektedir. Bkz. *BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL), 96/2008*, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyelahir 1263).
[2] *Takvim-i Vekayi,* S. 392, 19 Ekim 1848 (21 Zilkade 1264), s. 2.
[3] Osmanlı-Rus savaşının 1877-1878 yıllarında patlak vermesi, Bulgar hekimin siyasi söylentilerin içine çekilmesine sebep olmuş, yakın arkadaşı olan Bulgar Ekzarhı Antim I adlı kişinin Rusya yandaşı olması, Hristo Stambolski'nin de bu suçla itham edilmesine yol açmıştır. Bu suçla Yemen'e sürülmüş ve burada San'a Merkez Hastanesi'nde çalışmıştır (1877-1878). Yemen'de görev yaptığı sırada Medine kurdu diye bilinen bir hastalığın askerler arasında yaygın olduğunu görmüş ve hastalıkla mücadele etmiştir. Bkz. Hristo Stambolski, *Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878),* Çev. Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

büyük hizmetlerde bulunmuş ve bütün bu ince kıvrımlı ve çalkantılarla geçen ömür serüvenini hacimli hatıratının sayfalarına aktarmıştır. 1932 yılında da vefat etmiştir.[1]

2. Hristo Stambolski'nin Hatıratı

Hristo Stambolski'nin fevkalade bir tarih ve tarihsellik bilincine, yaşanmışlıkların mutlaka kâğıda dökülmesi inancına sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, özellikle hekim olduktan sonra mesleki konumunu kullanarak bir şeyler görmek, duymak ve öğrenmek uğruna bütün kapıları ve imkânları zorlayan meraklı ve ilgili karakter yapısıyla dikkat çekmektedir. Daha çocukluk yıllarından itibaren not tutma ve etkilendiği her hadiseyi, vakayı, olguyu, kişiyi ve mekânı kaydetme gibi alışkanlığının oluştuğu anlaşılmaktadır. Hatta kendisine ömrü boyunca sadık kaldığı bir ilke edinmiştir: *Her şeyi nasıl gördüyse, öyle aktaracak ve değerlendirecektir*.[2]

1920'lerin başlarında hatıratın 1879'a kadar olan kısmının tamamlandığı, ancak yazarın külliyatı bastırmakta zorlandığı, bunun için çeşitli yollar ve çareler aradığı görülmektedir. Nihayet birtakım çevrelerin devreye girmesiyle hatıratın ilk iki cildinin 1927'de, üçüncü cildinin de 1931'de Sofya'da Devlet Basımevi tarafından basılması sağlanmıştır.[3]

Stambolski, hatıratında, daha çocukluğundan itibaren titizlikle ve düzenli tutmaya başladığı ve biriktirdiği notlarından beslenmiştir. Şahsi gözlemleri ve bizzat yaşadıkları dışında, ikinci ve üçüncü kişilerden ve kaynaklardan duyduklarını ve öğrendiklerini de kayda almayı ihmal etmemiştir. Ayrıca o dönemde çıkan Türkçe ve yabancı gazetelerden istifade etmiştir. Bunları imkân buldukça Pera'daki kıraathanelerde dikkatle takip ettiği, ilgili havadisleri üşenmeden not ettiği ve özetlediği dikkat çekmektedir. Memleketinden kendine veya arkadaşlarına gelen mektupları da kaynak olarak kullanmıştır. Her hafta sonu uğradığı Fener'deki Bulgar Kilisesinde, Bulgar esnafın ve tüccarların odaklandığı Balkapan Han'da ve Galata'da her kesimden aldığı haberleri özenle günlüğüne işlemiştir. Padişah sarayında olup bitenlerden de talebesi ve daha sonra muavini olarak seçtiği Rasim Efendi sayesinde haberdar olmuştur. Sıkça Babıali'ye uğramayı, burada çeşitli dairelere ve kalemlere girip çıkmayı ihmal etmemiş, çoğu zaman da bunu bir şeyler öğrenmek, güncel gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak için bunu yapmış; her zaman hüsnükabul görmese de kurduğu kişisel ilişkileri canlı tutmaya gayret sarf etmiştir. Diplomatik kaynak olarak Rus Sefaretinde görevli bir arkadaşını kullanmış, keza bizzat Sefir İgnatyev'le de görüşmeleri ve sohbetleri olmuştur. Batılı veya yerli edebi eserlerden de yararlandığı, bunlara bazı mekânların tasvirinde ve hadiselerin aktarılmasında başvurduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle bütün bu farklı kollardan taşınan suyun karışımıyla müthiş bir hatırat deryası ortaya çıkmıştır.[4]

Önemli bir kaynak değeri taşıyan Hristo Stambolski'nin hatıratında çok sayıda hadise, kişi ve mekân konu edinilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece zorlu geçen bir döneminin panoraması niteliğindeki hatıratta; Osmanlı'da tıp tedrisatı, Rus Sefareti, Fener Rum Patrikliği, Bulgar Ekzarhlığı, payitahtın gündelik hayatı, saraya yapılan ziyaretler, harem, Babıali'deki gelişmeler, sadrazamlar ve nazırlar, Bulgarca matbuat, İstanbul yangınları, savaşlar ve çatışmalar, salgın hastalıklar, azınlıklar, milliyetçi akımlar, büyük güçlerin çatışan çıkarları, cemiyetler, ticari faaliyetler, imparatorluğun Balkanlar ve Arap coğrafyası ve onlarca başka konuya ilgi duyan her okur ve araştırmacı, Osmanlı tebaası bir azınlık mensubunun bakış açısıyla yakası açılmamış bilgiler, gözlemler, analizler ve ayrıntılar yer almaktadır.[5]

[1] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları 1858-1878*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018.
[2] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları*, s. 9.
[3] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları*, s. 11.
[4] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları*, s. 12.
[5] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları*, s. 12-13.

3. Hristo Stambolski'nin *La Turquie*'de Yayımlanan Yangın Raporu (1874)

1858-1878 yılları arasında İstanbul'da bulunan Dr. Hristo Stambolski, birçok yangına tanıklık etmiş, hatta bunlardan birinde kendisi de zarar görmüştür. Osmanlı Hükümeti, yangınların ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini araştıracak ve bilimsel konferanslar düzenleyecek bir komisyon teşkil etmek istediğinde de Hristo Stambolski bu komisyonun üyeliğini tereddütsüz kabul etmiştir. Daha sonra yangınların içler acısı sonuçlarını hafifletmeye yönelik yardım toplamak için heyetler kurulmuştur. Bu bağlamda hükümet, Stambolski'yi Pera heyetine; Hacı İvanço Pençoviç Efendi'yi de eski İstanbul heyetine üye olarak tayin etmiştir. Heyete üye tayin edilmesi ona yangın vakalarını araştırma ve inceleme fırsatı vermiştir. Ayrıca bilgin ve doğa bilimci hemşerisi, Paris'te yaşayan Dr. Petır Beron'un görüşleri doğrultusunda ayrıntılı bir rapor sunma imkânına erişmiştir. Pera'daki heyette yerli ve yabancı matematikçilerden, profesörlerden, kimyacılardan ve fizikçilerden oluşan kalabalığın huzurunda raporunu sunmuştur.[1] Bu raporu, *"Essai physico-chimique contre l'incendie"* başlığı altında, *La Turquie* gazetesinin 8 (20) Ekim 1874 tarihli, 241. sayısında yayımlanmıştır.[2]

Stambolski, ilgili raporda yangını, *doğrudan insan deliliğinden kaynaklanan bir felaket* olarak tarif etmiştir. Yangınlarda ihmallerin, tedbirsizliğin önemli bir etken olduğunu, yetkililer tarafından yapılan uyarılara rağmen yangınların sayısının giderek arttığını belirtmiştir. Evleri, mahalleleri, hatta bazen bütün bir şehri bu yıkıcı unsurdan korumak için yangın söndürme teşkilatının önemine işaret etmiştir. Zira bu döneme kadar olan deneyimler, yangına karşı kullanılan araçların yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Hatta kullanılan yangın pompaları, yangını söndürmekten daha ziyade alevleri harekete geçirmeye uygun bir özellik göstermektedir. Dolayısıyla yangını söndürmek için daha etkili yöntemler aramanın gerekliliğine vurgu yapılmıştır.[3]

Stambolski, Pera ve İstanbul'u farklı zamanlarda harap eden yangınlar için bir yöntemden bahsetmiştir. Bu yöntem, büyük yangınlar için söz konusu olmasa da küçük yangınlarda uygulanarak bunların büyümesini engellemeye yönelik bir işlemdir. Yani büyük yangınlara neden olan küçük yangınlara uygulanması üzerinde durmuştur. Bu yöntem, yangının iki unsurunu birbirinden ayırıp yetersiz miktarda su püskürterek söndürmek yerine, oksijeni sağlayan havanın yakıta erişimini kesmek ve böylece en tehlikeli yangını, yangının içinde tutmak esasını içermektedir. Yani, *yangını kendi mikroplarıyla boğmayı* hedefleyen bir yöntemdir. Stambolski, bu yöntemi şu örnekle anlatmıştır:

> *"Bir mum yakın ve onu masanın üzerine koyun; parlak bir şekilde yanacak, değil mi? Peki, bu mum, dış atmosfer ile mum çanının içerdiği hava arasındaki iletişimi kesecek şekilde masanın yatay düzleminde bulunan bir cam çan ile kapatılırsa, mumun alevinin kırmızıya döndüğünü göreceksiniz. Çanın içindeki havanın azalmasıyla alev önce kırmızıya dönecek ve yavaş yavaş kaybolup sönecek, çünkü bir yandan dışarıdaki oksijenin aleve ulaşmasını ve dolayısıyla yanıcıyı beslemesini engellemiş oluyorsunuz. Mumu oluşturan yağlı maddede bulunan karbon ve hidrojenin bileşimi; diğer taraftan yanma sonucu oluşan karbonik asit ve karbon oksit kendilerini çanın içinde hapsolmuş halde bularak alevi boğar ve söndürür. Bu deneyin tüm teorisi ve yangına karşı sürecimizin anahtarı budur."*[4]

Stambolski, bu yöntemle büyük bir keşif yaptıklarını iddia etmediklerini, sadece pozitif bilimin ortaya koyduğu bazı gerçekleri belirtmek ve toplumun cehaleti ve beceriksizliği

[1] Hristo Stambolski, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları*, s. 269.
[2] *La Turquie Journal Politique*, Commercial, Industriel Financier, No: 241, 10 Ramazan 1291/ 20 Ekim 1874, s. 1-2.
[3] *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.
[4] *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.

nedeniyle maruz kaldığı tehlikeleri azaltmak için paylaştıklarını ifade etmiştir.[1] Zira yangın başladığında, dumanlar yükseldiğinde ortaya çıkan manzaranın hiç bilinçli bir hareket olmadığına değinmiştir. İnsanların bağırıp çağırarak etrafta koşuşturmalarının yanı sıra kapı, pencerenin kırılması, hatta yangın söndürmenin kolaylaştırılması için duvarların yıkılması gibi uygulamaların daha da durumu tetiklediğini vurgulamıştır. Nitekim bir odada çıkan yangın, kapı, pencere ve hatta duvarların yıkılmasıyla çok kolay bir şekilde diğer odalara sıçramakta hatta hava akışının da artmasıyla daha da alevlenmektedir. Neticede evin içi geniş bir fırına dönmektedir. Stambolski, bu şekilde bir uygulamanın ortaya çıkardığı manzaraya dair de şu anlatıma yer vermiştir:

> *"...Bağırıyoruz, koşuyoruz, ağıt yakıyoruz, mahalleyi ayağa kaldırıyoruz; yangının çıktığı oda merak konusu oluyor; kapılar kırılıyor, pencere camları ve hatta pencereler bile kırılıyor. Çok geçmeden alevler kendileri için açılan tüm bu açıklıklardan içeri giriyor. Sinyal bekçiler tarafından veriliyor; yangın var sözleri tüm mahallelerde yankılanıyor, tüm şehir hareket halinde. İtfaiye ekipleri her taraftan kaza mahalline koşar. İşte o zaman en vahim sahnelere tanık oluyoruz. Pompaların çalışmasını kolaylaştırmak için itfaiyeciler şans eseri kapalı kalan her şeyi kırarlar. Binanın dört duvarı daha sonra çok sayıda hava akımı tarafından yanmanın etkinleştirildiği geniş bir fırına dönüşür."*

Stambolski'nin verdiği bilgiye göre, bir evde çıkan yangın, ancak rüzgârın etkisiyle komşu evlere yayılabilmektedir. Ortamda tam bir sükûnet varsa yanan evden alevlerin çıkması mümkün değildir. Ama ateşin yanması isteniyorsa sadece kapı ve pencereleri açarak havanın geçmesini sağlamak yeterlidir. Ne kadar açık kapı ve pencere varsa hava akımı da o kadar oluşmaktadır. Bununla birlikte, yangını erken aşamada söndürmek için mülk sahiplerinin, kiracıların ve gece bekçilerinin burada yüzyıllardır uygulanan yöntemin tamamen tersi bir şekilde faaliyet göstermesi sağlanmalıdır. Bu girişimin büyük zorluklar yaratacağı da beklenen bir durumdur. Ancak hükümetin yardım ve desteğiyle hedefe ulaşılabileceği umut edilmektedir. Bu konuda bazı önemli temel talimatlar da şu şekildedir:

1. Yangının çıktığı evin sahiplerine veya kiracılarına;

2. Komşu evlerin sahiplerine veya kiracılarına;

3. Gece nöbetçilerine veya itfaiyecilere; yapabilecekleri en iyi şeyin müdahale etmekten vazgeçmeleri olduğu, çünkü yaptıkları her şeyin yangını değiştirmekten başka bir sonucu olmadığı, onların yardımı olmadan yangının yetkili kişilerce söndürebileceği belirtilmiştir.[2]

Hristo Stambolski'nin *La Turquia*'de yayımlanan yangın raporunun tam metni şu şekilde verilebilir[3]:

> **"Yangınlar**
>
> Yangınları önlemenin veya en azından halk için oluşturduğu tehlikeleri azaltmanın en iyi yollarına kamuoyunun dikkatini çekmek için yayınladığımız makaleler birçok mektup aldı. Aşağıdaki tebliğ ilgiden yoksun olmayıp, kapsamına rağmen çoğaltarak okuyucularımıza faydalı olacağına inanıyoruz.

[1] *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 1.
[2] *La Turquie Journal Politique* 20 Ekim 1874, s. 2.
[3] *La Turquie Journal Politique*, Commercial, Industriel Financier, No: 241, 10 Ramazan 1291/ 20 Ekim 1874, s. 1-2.

Fizikokimyasal Yangın Testi

Tüm kamusal felaketler arasında, hiç şüphesiz, doğrudan insan deliliğinden kaynaklanan felakettir; bu, cennetin bize gönderdiği bir bela değil. İlgililerden yapılan ve herkesin dikkatini çekmek amacıyla yapılan resmî duyurulara rağmen yangınların sayısının giderek arttığını görüyoruz.

Bu yönde alınan tedbirler her zaman başarısız olmuştur ve olacaktır, çünkü evlerinde kalan bireyler üzerinde herhangi bir gözetim yapılamamaktadır. Bununla birlikte evleri, mahalleleri, hatta bazen bütün bir şehri bu yıkıcı unsurdan korumak için, yangını maksimum şiddete ulaştığında söndürebilecek bir yöntem değil, alevleri o anda söndürebilecek bir süreç aramak gerekiyordu. Geliştiklerinde, yani insan kuvvetlerinin bu belaya karşı etkili bir şekilde mücadele edebileceği anda. Şu anda yapmayı teklif ettiğimiz şey budur.

Deneyimler, yangına karşı kullanılan araçların ve özellikle de genellikle yalnızca alevleri harekete geçirmeye uygun olan bu pompaların yetersizliğini fazlasıyla göstermektedir. Artık yangını söndürmek için daha etkili yöntemler aramak gerekiyordu; aslında, tamamı yakıt ile oksitleyici element arasına su girmesine dayanan bir miktar önerilmiştir; bu nedenle şimdiye kadar tüm bu keşifler, özellikle de büyük yangınların söndürülmesinde uygulandığında başarısız olmuştur.
Öne sürdüğümüz süreç son derece basittir, herkesin bildiği bilimsel gerçeklere ve gözlemlere dayanmaktadır; ancak aşağıdakileri anlamak için öncelikle belirli gerçekleri ortaya koymamız önemlidir.
Önce yanmanın ne olduğuna bakalım. Yanma, atmosferdeki oksijen ile yanıcı herhangi bir cisimde bulunan karbon veya hidrojen arasında yüksek sıcaklıkta meydana gelen kimyasal birleşimin sonucudur. Bu nedenle ateş ancak bu iki elementin (oksijen ve karbon) yüksek sıcaklıkta mevcut olması durumunda var olabilir. Ayrılmaları halinde yanma anında durur.

Bu, sürecimizin dayandığı ilk kilometre taşıdır. İkincisini arayalım.
Tüm yanmaların nihai sonucu, karbonik asit gazı ve karbon monoksitin oluşmasıdır; bu iki gaz, yangını söndürmeye son derece uygundur ve dolayısıyla onları üreten yanmaya zıttır. Bu da tespit edilmesi gereken ikinci önemli noktadır.

Herkesin kolayca tekrarlayabileceği küçük bir deney, söylediklerimizi doğrulamamızı sağlar: Bir mum yakın ve onu masanın üzerine koyun; parlak bir şekilde yanacak, değil mi? Peki, bu mum, dış atmosfer ile mum çanının içerdiği hava arasındaki iletişimi kesecek şekilde masanın yatay düzleminde bulunan bir cam çan ile kapatılırsa, mumun alevinin kırmızıya döndüğünü göreceksiniz. Çanın içindeki havanın azalmasıyla alev önce kırmızıya dönecek ve yavaş yavaş kaybolup sönecek, çünkü bir yandan dışarıdaki oksijenin aleve ulaşmasını ve dolayısıyla yanıcıyı beslemesini engellemiş oluyorsunuz. Mumu oluşturan yağlı maddede bulunan karbon ve hidrojenin bileşimi; diğer taraftan yanma sonucu oluşan karbonik asit ve karbon oksit kendilerini çanın içinde hapsolmuş halde bularak alevi boğar ve söndürür. Bu deneyin tüm teorisi ve yangına karşı sürecimizin anahtarı budur.

Yangına karşı prosedürde, bunu, Péra ve İstanbul'u farklı zamanlarda harap eden büyük yangınlar için uyguladığımızı iddia ettiğimize inanmayın, hayır; ama biz bunu büyük yangınlara neden olan küçük yangınlara uygulamak istiyoruz ve bu nedenle onları mikroplarıyla boğmayı başardığımızda söndürülecek büyük yangınlar olmayacak.

Büyük bir keşif yaptığımızı iddia etmiyoruz, sadece pozitif bilimin ortaya koyduğu bazı gerçekleri belirtmek ve toplumun cehaleti ve beceriksizliği nedeniyle maruz kaldığı tehlikeleri azaltmak için konuşuyoruz. Yani böylece yangının iki unsurunu birbirinden ayırıp yetersiz miktarda su püskürterek söndürmek yerine, oksijeni sağlayan havanın yakıta erişimini kesiyor ve böylece en tehlikeli yangını yangının içinde tutmayı başarıyoruz.

Sıradan bir yangın oranında sürdürmeyi başarıyoruz. Gaz, barut ve alkollü sıvıların buharının patlaması durumları dışında yangınlar her zaman küçük önemdeki bir yangınla başlar ve gelişimi ani değil, kademeli olur, böylece fark edildiğinde yangın söndürülür. Ateş henüz gerçek bir ateş sayılacak kadar büyük bir şiddete ulaşmamıştır; bu oranlara ancak insanın beceriksiz müdahalesi sayesinde ulaşır.

Aslında alev ya da sadece duman yangının başlangıcını belli ettiğinde evde ne yaparız? Bağırıyoruz, koşuyoruz, ağıt yakıyoruz, mahalleyi ayağa kaldırıyoruz; yangının çıktığı oda merak konusu oluyor, kapılar kırılıyor, pencere camları ve hatta pencereler bile kırılıyor. Çok geçmeden alevler kendileri için açılan tüm bu açıklıklardan içeri giriyor. Sinyal bekçiler tarafından veriliyor; yangın var sözleri tüm mahallelerde yankılanıyor, tüm şehir hareket halinde. İtfaiye ekipleri her taraftan kaza mahalline koşar. İşte o zaman en vahim sahnelere tanık oluyoruz. Pompaların çalışmasını kolaylaştırmak için itfaiyeciler şans eseri kapalı kalan her şeyi kırarlar. Binanın dört duvarı daha sonra çok sayıda hava akımı tarafından yanmanın etkinleştirildiği geniş bir fırına dönüşür.

Peki yangının çıktığı evin bitişiğindeki evlerde neler oluyor? Kiracılar ve hizmetçiler, en değerli eşyalarını kurtarmak için, alevlere yeni bir yol sunduklarından veya koştuklarından yangının önünü açacaklarından şüphelenmeden hemen tüm dairelerin kapı ve pencerelerini açıyorlar. Daha sonra rüzgârın sürüklediği yanan araziler, sakinlerin kaçmak için acele ederek eşyalarını alarak açık bıraktıkları kapı ve pencerelerden komşu evlere giriyor; böylece yangın giderek daha da yayılıyor ve yanan ev yüzlerce binanın yıkılmasına neden olurken, binlerce seyirci de onların çabalarının yankılandığını, yangına karşı mücadelenin başarısızlıkla sonuçlandığını görür. Buradan anlıyoruz ki yangının ince bir duman bulutu şeklinde çıktığı andan itibaren onlardan daha güçlüdür. Onu harekete geçirmek için ve birçok evi istila etmesini desteklemek için hiçbir şey ihmal edilmedi: gardiyanlar, kiracılar, itfaiyeciler, herkes kendi birliğini sağladı ve onunla mücadele etmek için kullanılan tüm araçlar, onu yayma etkisine sahipti.

Yaşadığımız yüzyılda, bu büyük şehirlerin ortasında yaşayanların kendi evlerinin yakılmasına bizzat katkıda bulunduklarına kim inanırdı? Ne yazık ki bu belirsiz bir itham değil, acı bir gerçektir. Sürecimizin kullanışlılığını ve pratik yönünü göstermek için, onları gün ışığına çıkaran koşulları hatırlamamıza yetecek kadar yakın zamanda gerçekleşen iki yangını hatırlayacağız: biri Pancaldi'de, sigortalı bir ahşap evde, diğeri ise Pera'da meydana geldi. Galata-Séraï'ye çok yakın, yine sigortalı taş bir ev. Bay Hurmus'un evinden üçüncü katta yangın çıktı. No: 39, Grand Rue de Pancaldi. Gece bekçisi çatıdan duman çıktığını görür ve mahallemizdeki yangını haber vererek tüm mahalleyi uyandırır; Felaket mahalline koşuyoruz ve su taşıyan bir insan kalabalığıyla karşılaşıyoruz. Korkuya kapılan ev sahipleri, eşyalarını kurtarmaya çalışarak kaçmaya çalışıyor. Yapmamız gereken ilk şey, istisnasız hepsi açık olan pencerelerini ve özellikle yangının çıktığı daire veya odaların kapılarını kapatmalarını tavsiye etmekti.

Elbette büyük bir çaba harcayarak onları sessiz kalmaya, kapı ve pencereleri kapalı tutmaya ikna etmeyi başardık. Gerçekte yangın sönmeye başlamıştı, cehennem makineleriyle silahlanmış bazı itfaiyeciler geldi, onlarla kargaşa çıktı, kapılar ve

pencereler açıldı ve alevler aniden evin çatısına ulaştı ve ateşler büyük bir yangına neden olma tehlikesi yarattı. Daha sonra tehdit edici bir ses tonuyla, on kadar askerle birlikte olay yerinde bulunan subaya, olabileceklerin sorumluluğunu üstlenmemek için yukarı çıkıp tüm kapı ve pencereleri kapatmasını emrettik. Kapı ve pencerelerin kapanmasından birkaç dakika sonra alevler şiddeti azalarak oluşan dumanla söndürüldü ve ev, daha sonra bazı onarımlarla büyük bir hasara uğramadan normal durumuna kavuşturuldu. Ancak bazı insanlar zaferi kazananın pompa olduğunu düşünüyor.

Pancaldi yangınından bir ay sonra, 14-15 Ağustos akşamı (v. s.), Bayan Roux'un evinin alt katında, büyük rue de Péra No. 219'da yangın çıktı (şimdiye kadar nasıl olduğunu bilmiyoruz). Kiracılar kamptayken giderek daha fazla gelişti ve duman sonunda yoldan geçenlerin dikkatini çekti. Bir süre sonra bütün mahalle ayağa kalktı.

Oraya vardık, alev yoktu ama kapıdaki çatlaklardan ve ana caddeye bakan tek pencereden yoğun duman çıkıyordu. Üst katlar sağlam görünüyordu; üstelik yangının başladığı odayla doğrudan iletişim kurmuyorlardı. İlk koşanlardan biri pencere camlarını kırmıştır. Bu yüzden pencereden dışarı çıkan duman iki katına çıkmıştır. Sonunda itfaiyeciler geldi; çığlıklarımıza ve tehditlerimize rağmen, demir kapıyı baltalar ve kaldıraçlarla beş dakika sonra kırdılar. Bir anda pencerelerden çıkan alevler, yanan çatıya da ulaştı. Katlar arasında iletişim kurulduğunda, tüm ev akkor halindeki bir uçurumun manzarasını sundu ve iki saat içinde dört duvar dışında bir kül yığınından başka bir şey kalmadı. Çok şükür rüzgârın tamamen olmaması ve mahallenin dışarıdan iyice kapatılmış taş evleri yangının yayılmasını engelledi.

Büyük Péra yangını sırasında, sakinleri kırsal kesimde yaşayan Tarla-Bachi'nin (Tarlabaşı) bazı evleri dışarıdan hava geçirmez şekilde kapatılmış ve içeriden yıkıcı yangından korunmuş, alev ise her yeri kasıp kavurmuştur. Ve garip bir şekilde biz de herkesin yaptığı gibi, yarısı yıkılmış bazı evlerde bazı odaların sağlam olduğunu gördük; onlar tam olarak kapıları ve pencereleri kapalı olanlardı. Örnek aldığımız bu iki evden birinin ahşaptan yapılmış olduğunu ve bu nedenle işlemimizin uygulanmasına daha az uygun olduğunu, yine de korunmuş olduğunu görüyoruz ve bununla birlikte: çok yanıcı bir mahalle; diğeri taştan yapılmış, sağlam inşa edilmiş ve her tarafı iyi kapatılmış, sistemimizin uygulanmasına çok uygun, ancak belirttiğimiz kurallara uymadığımız için alevlerin kurbanı oldu.

Bir evde çıkan yangın, ancak rüzgârın etkisiyle komşu evlere yayılabilir; Ortamda tam bir sükûnet varsa yanan evden alevlerin çıkması mümkün değil; ama ateşin yanmasını istiyorsak sadece kapı ve pencereleri açarak havanın geçmesini sağlamamız yeterli oluyor. Ne kadar açık kapı ve pencereler varsa hava akımı da o kadar oluşuyor. Bununla birlikte, yangını erken aşamada söndürmek için mülk sahiplerinin, kiracıların ve gece bekçilerinin burada yüzyıllardır uygulananın tamamen tersi bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamalıyız. Bu girişimin büyük zorluklar yaratacağının farkındayız. Ancak hükümetin yardım ve desteğiyle hedefimize ulaşabileceğimizi umuyoruz. Bu konuda bazı önemli temel talimatlar şöyle:

Yangının çıktığı evin sahiplerine veya kiracılarına;

Komşu evlerin sahiplerine veya kiracılarına;

Gece nöbetçilerine veya itfaiyecilere yapabilecekleri en iyi şeyin müdahale etmekten vazgeçmeleri olduğunu, çünkü yaptıkları her şeyin yangını değiştirmekten başka bir

sonucu olmadığını, büyük bir yangında bazen önemsiz olduğunu ve nasıl yapılacağını bildiğimizi, onların yardımı olmadan yangını söndürebileceğimizi anlatacağız.

Yangının çıktığı evin sahiplerine veya kiracılarına şunu söyleyebiliriz: Evlerinin tüm kapı ve pencereleri, bacaları ve dumanın çıktığı tüm çatlak ve yarıkları dışarıya kapatın. Bu şekilde yangının sadece evin dışına değil, kendi dumanından boğulacağı oda veya dairenin dışarısına yayılması imkânsız hale gelir. Komşu evlerin sahiplerine veya kiracılarına şunu söyleyeceğiz: Kapıları ve pencereleri de kapatın.

Alevler sokağa sıçrasa bile evlerin bacasından ve eğer bir çatlaktan küçük bir duman akışının girdiğini görürseniz, onu hemen engelleyin. Péra'daki büyük yangında ve yakın zamanda yine Béchik-Tach'ta olduğu gibi, yanan alanların evlerine girmesi imkânsız olacaktı.

Gece bekçilerine şunu diyeceğiz: Mahallelerini sık sık dolaşıp, gözetleyen bekçilerin bacadan, pencereden, kapıdan veya çatıdan çıkan dumanı, alevi gördüklerinde, ev sahibini veya kiracıyı uyandırması ve uyarması gerekmektedir. Mümkün olan en kısa sürede mülk sahipleri veya kiracıların yanı sıra komşular da en yakın nizamiyeye aynı anda haber verecektir. Bu şekilde yardım neredeyse her zaman yangın gelişmeden önce gelecektir.

Olağanüstü durumlarda, ev sahiplerinin veya kiracıların beceriksiz manevraları ve gece bekçilerinin geç gelmesi nedeniyle alevin büyüdüğü durumlarda, bu durumlarda gece bekçileri ve güvenlik görevlileri büyük çıkışları her zaman ellerinde bulundurmaları gereken metal plakalar, büyük saclar, çarşaflarla kapatacaktır. Bu genel kural, esas olarak özel konutların ve kamu binalarının inşasına bağlı olarak çeşitli değişikliklere tabidir. Her yetişkine mükemmel şekilde uygulanabilir.

İmparatorluk sarayları, kışlalar, hastaneler vb. gibi büyük kuruluşlara mükemmel şekilde uygulanabilen bu sürecin uygulanmasının, özellikle ahşap binalarda, birçok rakiple karşılaşacağından eminiz. Evet; ama bu nedenlerle bile ortaya koyduğumuz ilkelerin doğruluğunu inkâr edebilir miyiz? Yukarıda aktardığımız örnekler, bu çelişkilerin resmi bir reddi ve bu sürecin etkinliğinin yadsınamaz bir kanıtı değil mi? Tam tersine, Londra Kulesi'nin, St. Petersburg'daki muhteşem Kışlık Saray'ın, Paris'teki Temsilciler Meclisi'nin, Münih Tiyatrosu'nun yıkılmasını belirleyen şey (Dr. Béron, bu sunum sırasında birkaç pasajı ödünç alıyoruz) yukarıda belirtilen ilkelerin ihmal edilmesi veya bunlara uyulmamasıdır.

Sunduğumuz fizikokimyasal prensiplere uyulması ve bu sürecin titizlikle uygulanması yangınların oluşumunu tamamen engellemeyecektir. Ancak en azından yangın sayıları önemli ölçüde azalacak ve İstanbul'da felaketler son derece nadir hale gelecek; nihayet bölge sakinleri artık birkaç saat içinde aşırı yoksulluğa sürüklenmeyecek, sigorta şirketlerine ödedikleri fahiş vergilerden artık kurtulacaklar. Sonuç olarak İmparatorluk Hükümeti'nden iyi niyetini rica ediyor, bilimin ortaya koyduğu bu ilkeleri ciddiye almasını ve yıllardır bu bölgeyi kasıp kavuran yangınlarla mücadele için yeni bir sistemi bunlara dayandırarak kurmasını istiyoruz.

DR.CHR. STAMBOLSKI
Professeur Constantinople Tıp Fakültesi üyesidir.
Pancaldi, 5/17 Ekim 1874.

SONUÇ VE TARTIŞMA

1858-1878 yılları arasında İstanbul'da bulunan tıp doktoru Hristo Stambolski, İstanbul'da çok sık bir şekilde görülen yangınlar üzerine araştırma yaparken, aynı zamanda bir de rapor hazırlamıştır. Zira Osmanlı Hükümeti, yangınların ortaya çıkışı ve yayılmasının nedenlerini araştıracak ve bilimsel konferanslar düzenleyecek bir komisyon teşkil etmek istediğinde, Hristo Stambolski de bu komisyonun üyeliğini tereddütsüz kabul etmiştir. Hükümet, Stambolski'yi Pera heyetine; Hacı İvanço Pençoviç Efendi'yi de eski İstanbul heyetine üye olarak tayin etmiştir. Heyete üye tayin edilmesi ona yangın vakalarını araştırma ve inceleme fırsatı vermiştir. Ayrıca bilgin ve doğa bilimci hemşerisi, Paris'te yaşayan Dr. Petır Beron'un görüşleri doğrultusunda ayrıntılı bir rapor sunma imkânına erişmiştir. Pera'daki heyette yerli ve yabancı matematikçilerden, profesörlerden, kimyacılardan ve fizikçilerden oluşan kalabalığın huzurunda raporunu sunmuştur. Bu raporu, "Essai physico-chimique contre l'incendie" başlığı altında, La Turquie gazetesinin 8 (20) Ekim 1874 tarihli 241. sayısında yayımlanmıştır.

Dr. Hristo Stambolski, yangınları önlemenin veya en azından halk için oluşturduğu tehlikeleri azaltmanın en iyi yollarına kamuoyunun dikkatini çekmek için bir rapor hazırlamıştır. Yangınların, özellikle insan kaynaklı bir felaket olduğunu belirtmiştir. İlgililer tarafından herkesin dikkatini çekmek amacıyla yapılan resmî duyurulara rağmen yangınların sayısının giderek arttığını görmüştür. Edindiği deneyimler, yangına karşı kullanılan araçların ve özellikle de yalnızca alevleri harekete geçirmeye uygun olan bu pompaların yetersizliğini fazlasıyla göstermiştir. Artık yangını söndürmek için daha etkili yöntemleri aramanın gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Ona göre izlenecek yöntem, herkesin bildiği bilimsel gerçeklere ve gözlemlere dayanmaktadır. Amaç ise, sadece pozitif bilimin ortaya koyduğu bazı gerçekleri belirtmek ve toplumun cehaleti ve beceriksizliği nedeniyle maruz kaldığı tehlikeleri azaltmaktır.

Yangının çıktığı evin sahiplerine veya kiracılarına şunları söylemiştir: *evlerinin tüm kapı ve pencerelerini, bacaları ve dumanın çıktığı tüm çatlak ve yarıkları dışarıya kapatın. Bu şekilde yangının sadece evin dışına değil, kendi dumanından boğulacağı oda veya dairenin dışarısına yayılması imkânsız hale gelir.* Gece bekçilerine ise şunları aktarmıştır: *mahallelerini sık sık dolaşıp, gözetleyen bekçilerin bacadan, pencereden, kapıdan veya çatıdan çıkan dumanı, alevi gördüklerinde, ev sahibini veya kiracıyı uyandırması ve uyarması gerekmektedir. Mümkün olan en kısa sürede mülk sahipleri veya kiracıların yanı sıra komşular da en yakın nizamiyeye aynı anda haber verecektir.*

Dr. Hristo Stambolski, sundukları bu fizikokimyasal prensiplere uyulması ve bu sürecin titizlikle uygulanmasının yangınların oluşumunu tamamen engellemeyeceğini, ancak en azından yangın sayılarının önemli ölçüde azalacağını, İstanbul'da felaketlerin son derece nadir hale geleceğini; nihayet bölge sakinlerinin artık birkaç saat içinde aşırı yoksulluğa sürüklenmeyeceğini, sigorta şirketlerine ödedikleri fahiş vergilerden artık kurtulacaklarını belirtmiştir. Sonuç olarak da İmparatorluk Hükümeti'nden iyi niyetini rica etmiş, bilimin ortaya koyduğu bu ilkelerin ciddiye almasını ve yıllardır bu bölgeyi kasıp kavuran yangınlarla mücadele için yeni bir sistemi bunlara dayandırarak kurmasını istemiştir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Evrakı (İ.MVL), 96/2008, 21 Mayıs 1847 (5 Cemaziyelahir 1263).

Kaynak Eserler, Resmi ve Süreli Yayınlar

Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, C. 11, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet 1309.

Şanizâde Mehmed Ataullah Efendi, *Tarih-i Şanizâde*, C. 2, İstanbul 1281-1284.

Takvim-i Vekayi, S. 392, 19 Ekim 1848 (21 Zilkade 1264).

La Turquie Journal Politique, Commercial, Industriel Financier, No: 241, 10 Ramazan 1291/ 20 Ekim 1874.

Araştırma Eserler

BARATTA, Antonio, *1831 İstanbul,* İtalyanca Aslından çev. Akif Tunç, Liman Yayınevi, Ankara 2021.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler*, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-i Belediyye*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 21, İstanbul 1995.

KUZUCU, Kemalettin, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri", *Osmanlı,* C. 5, Ankara 1999, s. 687-699.

KUZUCU, Kemalettin, *Bâbıâlî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911),* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.

MİCHAUD, J.F. ve J. J. F. Poujoulat, *İmparatorluklar Şehri İstanbul 1830,* çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2014.

MURADÎ, Seyyid Hasan, *Bir Kâtibin Kaleminden İstanbul'un 12 Yılı (1754-1766)*, haz. Recep Ahıskalı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

STAMBOLSKİ, Hristo, *Bir Osmanlı Hekiminin Anılarıyla İmparatorluğun Zor Yılları 1858-1878*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018.

STAMBOLSKİ, Hristo, *Yemen'de Bir Bulgar Hekim (1877-1878),* Çev. Hüseyin Mevsim, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020.

ÜNVER, Süheyl, "İstanbul'un İlk Yangın Kulesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 7/9, İstanbul 1971, s. 36-40.

ÜREKLİ, Fatma, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 8/16, 2010, s. 101-130.

A MASSACRE AND AN EXAMPLE OF RETRIBUTIVE JUSTICE IN 19TH CENTURY TRABZON

19. YÜZYILDA TRABZON'DA BİR KATLİAM VE KISAS ÖRNEĞİ

Özlem Muraz BUDAK

Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi,

ORCID: 0000 0001 7882 9087

Özet

Bu çalışma 1868 yılında Trabzon'un Çömlekçi Yokuşu'nda meydana gelen ve büyük bir toplumsal yankı uyandıran cinnet benzeri bir katliam olayını ele almaktadır. Çalışma konumuz olan belge grubu, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet *Arşivleri* Başkanlığı'nda yer alan İ. DA kodlu ve 3-43 numaralı İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye fonunda yer alan bir dosyadır. Olayda, Rusya tebaasından olduğu belirtilen ve hurda ticaretiyle uğraşan Mehmed Şükrü adlı şahsın, pazarlık esnasında yaşanan bir gerilim sonucu öfkelenerek altı kişiyi öldürdüğü ve on iki kişiyi yaraladığı tespit edilmiştir. Mahkeme sürecinde, zanlının verdiği çelişkili ifadeler, önceki suç geçmişi ve sağlık raporları değerlendirilmiştir. Yapılan hekim muayenelerinde, Mehmed Şükrü'nün akıl sağlığının yerinde olduğu tespit edilerek ceza sorumluluğunun bulunduğuna hükmedilmiştir. Trabzon'daki nizami ve şer'î mahkemelerde görülen davanın sonucunda, olay çok sayıda tanığın beyanları ve adli tıp raporlarıyla doğrulanarak Osmanlı hukukunun kısas ilkesi doğrultusunda Mehmed Şükrü idam cezasına çarptırılmıştır. İdam kararı, Divan-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından onaylanarak Osmanlı merkezi yönetimine bildirilmiş ve padişah iradesi ile cezanın infazı uygun görülmüştür. Olayın toplumsal huzursuzluk yaratma potansiyeli göz önünde bulundurularak karar hızla uygulanmış ve Mehmed, Trabzon Meydanı'nda halkın önünde idam edilmiştir. Çalışmada, dönemin Osmanlı adalet mekanizması, hukuk uygulamaları ve cinayet vakalarının ele alınış biçimi detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ayrıca, yerel halkın tepkisi ve Osmanlı idaresinin mağdur ailelere yönelik sosyal yardım politikaları da değerlendirilmektedir. Olay, 19. yüzyıl Osmanlı toplumundaki güvenlik, adalet ve idari süreçlerin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Trabzon, Kısas, İdam, Cinayet, Osmanlı, Rusya

Abstract

This study examines a murder case, or rather a massacre, that took place in 1868 on the Çömlekçi Slope in Trabzon, an event that had significant social repercussions. The primary source for this study is a document archived in the Presidency of the Republic of Turkey, Directorate of State Archives, under the code I. DA and file number 3-43 within the Irade Divan-ı Ahkâm-ı Adliye collection. The incident involved a man named Mehmed Şükrü, identified as a Russian subject engaged in the scrap trade, who, in a fit of rage during a negotiation dispute, killed six people and injured twelve others. During the judicial proceedings, conflicting statements made by the suspect, his prior criminal record, and medical reports were thoroughly evaluated. Medical examinations confirmed that Mehmed Şükrü was mentally sound, establishing his criminal liability. The case was tried in both the regular and Sharia courts of Trabzon, where numerous witness testimonies and forensic reports corroborated the incident. Consequently, in accordance with the principle of retributive justice in Ottoman law,

Mehmed Şükrü was sentenced to death. The Divan-ı Ahkâm-ı Adliye approved the execution order and submitted it to the central Ottoman administration, where it was sanctioned by the Sultan. Given the potential for social unrest, the execution was carried out promptly, and Mehmed was publicly executed in Trabzon Square. This study provides a detailed analysis of the Ottoman judicial system, legal practices, and the handling of homicide cases during the period. Additionally, it evaluates the reaction of the local population and the Ottoman administration's social assistance policies toward the victims' families. This case contributes significantly to understanding security, justice, and administrative processes in 19th-century Ottoman society.

Keywords: Trabzon, Retributive Justice, Execution, Homicide, Russia, Ottoman

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun işleyebileceği en büyük suç ve günah olan cinayet, insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü cinayet, bir bireyin en temel hakkı olan yaşam hakkını elinden alır ve bu durum, kişinin diğer tüm haklarını da kaybetmesine yol açar. Bu bağlamda, Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi, insan doğasının ve cinayet suçuyla erken tanışmanın bir örneğidir. Cinayet, sadece hukuki bir suç olmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal bir olgu olarak da karşımıza çıkar. Dolayısıyla, cinayet suçunun hem hukuki hem de sosyal boyutları vardır. Bu suç, tarihsel süreçte tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da işlenmiştir (Güler, 2020: 12,17). Osmanlı hukuku, şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Şer'i hukukunun temek kaynağı Kur'an'dır. İslam hukukunda cezalar üçe ayrılır. Bu cezalar; had, ta'zir ve kısas cezalarıdır. Had, hırsızlık, soygun, zina, sarhoşluk, devlete isyan gibi kamu düzenini bozan suçları kapsamaktadır. Kısas suçları ise vücut bütünlüğüne kasten zarar veren suçları içermektedir. Kısas cezası failin işlediği suçun aynıyla cezalandırılmasıdır. Cinayet, yaralama gibi suçlar kısas cezası gerektirmektedir. Fail kısastan ancak maktulün ailesinin affetmesiyle kurtulabilir ancak aileye diyet ödemek zorunda kalırdı. Ta'zir, had ve kısas cezaları dışında kalan cezaları kapsamamaktadır (Aydın, 1993: 478-482; Erdoğan, 2019**:** 11-13).

1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinde suçlar cinayet, cünha ve kabahatler olarak ayrılmıştır. Cinayet suçları için idam, ömür boyu ya da süreli kürek cezası, ömür boyu ya da süreli kalebentlik, sürgün, ömür boyu rütbe ve memuriyetten mahrumiyet cezası uygulanmıştır. Cünha suçları için üç seneye kadar hapis, süreli sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezaları; kabahat suçları için ise bir haftaya kadar hapis ile 100 kuruşa kadar para cezası öngörülmüştür (Akgündüz, 1987: 154; Poyraz, 2022: 303-304). Kanunnamede adam öldürme suçları üçe ayrılmaktadır. Bunlar temel olarak taammüden öldürme, gayri taammüden öldürme ve hataen öldürmedir. Kanun, taammüden adam öldürenlere idam, gayri taammüden öldürenlere 15 sene kürek, hataen öldürenlere ise 6 aydan 2 seneye kadar hapis cezası öngörmektedir (Yılmaz, 2020: 741). Çalışma konumuz olan olay her ne kadar neticede yani mahkemece bir cinnet hadisesi olarak değerlendirilmese de böyle bir olay için başka bir tabir uygun olmamaktadır. Cinnet Osmanlı tıp terminolojisinde aslen akıl ve hastalıklarının genel adı olup, hastalıkların özel ismi olarak da tanımlanmaktadır. Cinnet hastalığı için ayrıca illet-i cünûn, tecennün, eser-i cünûn, muhtell-i dimağ, muhtell-i şuûr, münhâl-i dimağ, münhâl-i akl, eser-i heft gibi isimlendirmeler de kullanılmaktadır (Özdemir, 2021: 479). Osmanlı toplumunda 1831-1917 yılları arasında arşiv kayıtlarına yansıyan cinnet kaynaklı saldırıların toplam sayısı 49'dur. Bu vakalarda cinnet geçirip etrafındaki insanları yaralayan ve öldürenlerin tamamı erkektir. Cinnet saldırılarının 33'ü tanıdık olmayanlara yani yabancılara ve 14'ü ise aile içine yönelik gerçekleşmiştir. Cinnet saldırısı sırasında zarar görenlerin sayısı 80 kişi olup bunların 56'sını erkekler, 20'sini kadınlar oluştururken 4 kişinin ise cinsiyeti kayıtlarda belirtilmemiştir (Özdemir, 2021:488). Oysa konu ettiğimiz tek vakada, 1868 yılında Trabzon da gerçekleşen

katliamda ölen ve yaralananların toplam sayısı 18'dir. Bu da gerçekleşen katliamın sayısal olarak da vahşetini gözler önüne sermektedir.

2. TRABZON'DA KATLİAM GÜNÜ

Mehmed Trabzon'da bulunan Çömlekçi Yokuşu Sokağı'nda demir hırdavat satmaktadır. 8 Haziran 1868 pazar öğle saatlerinde demir hırdavat satarken bir köylünün alışveriş için yanına gelmiş, ancak anlaşamayıp geri gitmiştir. Bunun üzerine Mehmed'e Çömlekçiler Mahallesi'nden dokuz yaşındaki Tarandafil oğlu İstefor'un "Satamadın!" demesi nedeniyle öfkelenerek yanında bulunan bıçakla ***İstefor***'u, ardından da sırasıyla İskenderpaşa Mahallesi'nden yedi yaşındaki Heci Timi oğlu ***İstavraki'***yi, Yomra nahiyesi Demirciler köyünden Apostoloğlu ***Yor'***u, Hos köyünden Kara Ahmed oğlu ***Kirkor'***u**,** Yomra nâhiyesine tabi Hoş Yalavrak karyesinden İbrahim oğlu İsmail'in mahdumu kırk yaşında olan ***Osman***'ı, Ayafilo mahallesinden Zelir oğlu İsmail'in mahdumu yirmi beş yaşında ***Mehmed***'i bıçakla yaralayarak öldürmüş; İskenderpaşa Mahallesi ahalisinden Mehmed Yazıcı'nın yeğeni ***Hüseyin Reis***'i, İskenderpaşa Mahallesi'nden Todori'nin karısı ***Palabyan***'ı, Yomra kazasına tabi Hoş Karasya karyesi sakinlerinden ve Rum milletinden Yor'un kızı ve Panayot'un eşi ***Baresa***'yı, aynı karyenin Samarka karyesi ahalisinden Fransis oğlu ***Dimitri***'yi, Trabzon'da Tekke Mahallesi ahalisinden Reis oğlu Ahmed Ağa'nın mahdumu yedi yaşındaki ***Hamdi***, Santa karyesi ahalisinden ve Taşcı esnafından Kosdik oğlu ***İlya***'yı, Yomra nahiyesine tabi Samarka-i kebir karyesinden Çanakçıoğlu ***Yor'***u, Sürmene kazasına tabi Kolinsa karyesinden Osman oğlu ***Mustafa***'yı, Ömer oğlu ***Şerif***'i**,** Parmaksızoğlu ***Tarandafi****l*, Boyeroğlu ***Nikola***'yı ve İbrahim oğlu ***İsmail***'i de yaralanmıştır. Mehmed saldırmaya kalkıştığı şahıslardan birinin kendini korumak için –fırın girişinde- koluna sopayla vurarak elindeki bıçağı düşürmesi ve de çevredekilerin yardıma koşmasıyla olay yerinde yakalanmıştır (BOA. İ. DA, 3/43_01).

3. MEHMED'İN SORGULANMASI

8 Haziran 1868 tarihinde yani olay günü vilayet makamında, Rusya konsolosu ve İran konsolosu da hazır bulundukları halde yapılan sorgulamada Mehmed'e sorulan sorular çerçevesinde verdiği cevaplar şu şekildedir; ismi Mehmed olup kendisine Hüseyin oğlu denilmektedir. Memleketi Badkuba(Bakü)'dir ve Rusya tebaasındandır. Kendi tahmininee 50-60 yaşındadır. Herhangi bir sanatı olmayıp hurda alıp satmaktadır. Memleketinden çıkalı altı ay olmuştur. Trabzon'a Rusya memleketi olan Poti iskelesinden Rusya vapuruyla gelmiştir. İfade ettiği üzere pasaportunu Trabzon'a geldiğinde kaybetmiştir. Ayrıca pasaportunu Rusya konsolosluğuna da kaydettirmemiştir. Şehre geleli üç ay olmuştur. Deniz kenarında bir Ermeni kahvesinde yatıp kalkmaktadır. Sorgulamanın devamında Mehmed'e, kalmakta olduğu kahvede ne eşyası olduğu, Trabzon'a geleli kimlerle arkadaşlık edip görüştüğü sorularına "*Bilmiyorum. Yüreğim bayılıyor hastayım*" cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine mahkemece hükümet ve karantina hekimlerinin yaptığı ön muayenede bir hastalığının olmadığının tespit edildiğinin belirtilmesi üzerine Mehmed bu defa da "Bilmiyorum hastayım aklım dolanıyor" cevabını vermiştir. Kendi ifadesiyle iki aydır bu şekilde hastadır. Mehmed sonrasında kendisine yöneltilen; neden mahkemede olup ifade verdiği, dükkânının nerede olduğu ne zaman açtığı, suç aleti ve işlediği suçlara dair sorulan tüm sorulara "ben bilmiyorum" yanıtını vermiştir. Mahkemece Mehmed'in kaçamak cevapları inandırıcı gelmemiş olsa gerek memleketinden vapurla gelip pasaportunu kaydettirmeden kaybettiğini söyleyebilecek bilinçte olup sonrası için cevap verememesini inandırıcı bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca mahkeme heyetince Mehmed'in sorgu anında elinin ayağının titremesinin de suçu işlediğinin göstergesi olduğu, sorulara bilmiyorum cevabını vermesinin bile aklının yerinde olduğunun göstergesi olduğu belirtmişlerdir. Ertesi gün 9 Haziran da Mehmed yeniden sorgulanmıştır. Yine sorulan sorular çerçevesinde verdiği cevaplar şu şekildedir. Asıl adı Şükrü'dür. Memleketi olarak Rusya'ya bağlı bir şehir olarak Kuba demiştir. Rusya tebaasındandır. Memleketinde anne babası ya da

ailesi yoktur. Sadece Salih isminde bir abisi vardır. Babasının adı Hasan'dır. Bir önceki sorgusunda baba adı olarak Hüseyin dediği hatırlatılmışsa da Hasan olarak yinelemiştir. Memleketinden çıkışını altı-yedi ay ay olarak yinelemiştir. Nereden geldiği sorusuna bir önceki ifadesindeki gibi Poti değil Botak'dan Erzurum dağından geldiği söylemiştir. Bu çelişki sorulduğunda da Poti'nin neresi olduğunu bilmemektedir. Memleketinden çıkıp kara yoluyla bir ay kadar bir sürede kervanla gelmiştir. Kervanda hemşerileri olan Kubalılar vardır ve bunlar yirmi kadar katırcıdır. Olay günü bir çocukla didişip didişmediği sorulduğunda inkâr etmiş olayın suçlusu olduğuna dair şahitlerle olayın meydanda açık bir şekilde olduğu söylenerek suçunu itiraf etmesi istenmesine rağmen Mehmed hiçbir şey bilmediğini ve görmediğini beyan etmiştir. 10 Haziranda Mehmed nâm-ı diğer Şükrü üçüncü defa sorgulanmıştır. Mehmed'e bu defa işlediği cinayetler ayrıntılarıyla sorulmuştur. Cinayete kurban giden **İstavraki**, **Yor, Osman**, **Kirkor, Mehmed, İstefor** cinayetlerini nasıl ve neden işlendiğine dair tek tek zanlı Mehmed'e sorulmuş, Mehmet tüm sorulara "*bilmiyorum, görmedim*" cevabını vermiştir. Ardından olaydan yaralanarak kurtulanlar **Hüseyin Reis** ve yine aynı mahalleden **Palabyan, Baresa** ve aynı kazadan **Dimitri**, **Hamdi**, **İlya,** Çanakçıoğlu **Yor, Mustafa** ve **Şerif**, **İsmail**, Parmaksızoğlu **Tarandafil** ve **Nikola''yı** yaraladığı iddialarının da hepsine "*bilmiyorum, görmemişim, diyeceğim yoktur*" gibi cevaplar vermiştir (**BOA. İ. DA, 3/43_2**). Mahkeme tüm ifadelerden sonra Mehmed'e işlediği tüm bu cinayetlerden dolayı kısas edileceği söylendiğinde yine aynı şekilde "*görmedim, haberim yok aklım gider gelir*" gibi cevaplar vermiştir.

3. ŞAHİTLER VE İFADELER

İnsan, doğası gereği sosyal bir varlık olduğundan, topluluk halinde yaşamaya ihtiyaç duyar. Ancak, toplumsal yaşamın bir gereği olarak insanlar arasında çeşitli hukuki uyuşmazlıklar kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu uyuşmazlıkların önemli bir kısmı, çözüm bulunması amacıyla yargı mercilerine taşınarak dava konusu edilmektedir. Adaletin tam anlamıyla sağlanabilmesi ve hakkaniyetin gözetilebilmesi için ise davacının, davalı tarafından ihlâl edildiğini ileri sürdüğü haklarını mahkeme önünde ispat etmesi gerekmektedir. İslam hukukunda ispat etme yükü, davacıya düşerken yemin ise iddiaları reddedene düşmekledir. Davacının iddiasını delillerle ispatlaması hukuk davalarında söz konusudur. Ceza davalarında ise bazı durumlarda ispat yükü hâkime düşmektedir (Atar, 1975: 178; Yurtseven, 2018: 87).

Trabzon'da meydana gelen olay gündüz ve kalabalık birçok kişinin alışveriş yaptığı bir yer olduğu için mağdurda şahit de fazladır. İlk olarak **Meydan *Karakolu Memuru Hüseyin***'in ifadesine başvurulmuştur. İlk olarak Hüseyin'e Mehmed'i ne suretle yakaladığı sorulmuştur. Hüseyin karakoldayken saat bir gibi iki tane tanımadı çocuğun gelerek bir Acem'in adam öldürdüğünü haber vermeleri üzerine zaptiyeleri de peşine takarak olay yerine gitmiştir. Olay yerine gittiğinde Çömlekçiler Boğazı'nda Kömürcüzade Mehmed Ağa'nın fırınının önünde bir kalabalık asker yığının ortasında kırca sakallı bir adamın yani Mehmed'in ortalarında durduğunu görmüştür. Hemen Mehmed'i alıp askerler eşliğinde karakola getirmiştir. Orada ellerini arkasına bağlayarak zaptiyelerle bir olay çıkmaması için alıp doğruca hükümete götürmüştür. Ayrıca sorulması üzerine bu olaydan kısa bir süre önce Mehmed'i başka bir olay içinde yakaladığını anlatmıştır. Bahsi geçen diğer olayda meydanda lokantacı Kozma'nın dükkânının yanında gece Mehmed'in Katolik milletinden Terzi Ohannes'e bıçakla saldırıp öldüremediği ihbarı üzerine merkumun yanına gittiğinde kudurmuş köpek gibi kendisine de saldırdığını, elinden bıçağı alıp karakola getirdiğini anlatmıştır. Olay anında orada bulunan ayrıca o an mecliste de bulunan deâvi-i vilâyet azasından Melkok Ağa, Mehmed'in milleti nedir diye sorduğunda "her millete giriyor" cevabını verdiğini ifade etmiştir. Mehmed'in o gece bıçakla saldırdığı kişinin Mehmed'den şikâyetçi olmasa da kendisinin Mehmed'in bıçak çekmesinden dolayı fena adam olduğunu düşünerek o gün hükümete getirip teslim ettiğini

anlatmıştır. Ancak Mehmed'i birkaç gün sonra yine meydanda gördüğünü de ifadesine eklemiştir.

İkinci olarak ifadesine başvurulan kişi katliam öncesi Mehmed'in bahsi geçen diğer olayıyla ilgili olan ***Tomruk[1]Kâtibi Mehmed Efendi'dir***. Mehmed Efendi'ye on sekiz kişiyi yaralayıp öldüren Şükrü Mehmed'in daha önceki vukuatında yakalanmışken kim tarafından neden bırakıldığı sorulmuştur. Mehmed Efendi cevaben tomruk defterindeki kayıtlara göre, söz konusu şahsın sarhoş olduğu için meydanda bulunan karakola, çavuşu tarafından 11 Nisan 1868 tarihinde tutuklanarak hapishaneye gönderilmiştir. Daha sonra, 22 Nisanda ise konsolosluk tarafından çağrıldığına dair bir kayıt düşüldüğünü ifade etmiştir. Bu konu üzerine yapılan tahkikata göre, önceki zaptiye binbaşısı Mahmud Bey tarafından zaptiye neferlerinden Mikdad'a verilen talimatla zanlı Mehmed'in, önce İran Devleti'nin temsilcisine eğer orada kabul edilirse orada bırakılması aksi takdirde bu defa Rusya Konsolosluğu'na götürülmesini orada da kabul görmezse de hükümete geri getirilmesi talimatı verilmişse de zanlı Mehmed'in yapılan sorgulama sonucunda Rusya tebaasından da olmadığı bilgisi sonrası serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır (BOA. İ. DA, 3/43_2). Durumdan anlaşıldığı üzere böyle bir suçluya her iki ülkenin de sahip çıkmadığı görülmektedir.

Görgü tanıklarının ifadesine sıra gelmiştir. İlk olarak Erzurum Vilayetinde Yenikapı Mahallesi ahalisinden ***Ali oğlu Mustafa'nın ifadesi:*** meydanda kiracı olarak ikamet ettiği tüccardan Hacı Halil Ağa'nın kahvesinin önünde dururken Çömlekçi Boğazı'nda bir yığınak asker görüp merakla oraya gittiğinde karnından bıçakla vurulmuş ve kanı akan bir adam görmüş kimin yaptığını merak edip sorarken önünde asker arkada kırca sakallı başı açık bir şekilde zanlı Mehmed'in elinde siyah saplı bıçakla Kömürcüoğlu'nun fırınına sapıp orada bir adamı fırına sokmuştur. Kendisi de fırının kapısının yanında duran bir odunu alarak o anda kendisine saldıran Mehmed'in koluna bir odunla vurmuş, bıçağı zorla elinden almış ve kolundan tutup kolluğa götürecekken karakol memuru Hüseyin Beyle yolda rast gelip ona teslim etmiştir. Sorulması üzerine bahsi geçen adamı karnından bıçaklarken görmediğini fakat o adamın karnından kan akarken gördüğünü ve bıçağında o an zanlı Mehmed'in elinde gördüğünü ifade etmiştir. 9 Haziran 1968 pazartesi günü Hüseyin Reis'in kahvecisi Sürmene kazasına bağlı Gorgor karyesinden Kesadoğlu Hasan'ın ifadesine başvurulmuştur. Mehmed'i üç-dört aydan beri Çömlekçi çarşısına giderken gördüğünü yokuş kenarında yerde yatıp kalktığını anlatmıştır. Ayrıca Mehmed'i gördüğü kadarıyla sürekli iki Hıristiyan demircinin dükkânı önünde oturmakta idi. Mehmed'in kendi kahvehanesinde kalmasına izin vermemiştir. Mehmed'in arada sırada Polathane'ye alış veriş için gittiği anlaşılmaktadır. Olaydan bir saat kadar önce kahvehanede misafir olarak kalan Lazistanlı İbrahim isimli bir şahsın kendisine anlattığına göre bir gece önce merkumun yanından geçerken elinde bir bıçak görüp bıçağın satılık olup olmadığını sorması üzerine hayır cevabı aldığını ve hatta bıçağı elinde iken sapından tutarak öteye beriye sallayıp talim eder gibi hareketler yaptığını gördüğünü kendisine anlattığını ifade etmiştir. Hasan ayrıca kendisi ve çevredeki insanların Mehmed'i Ermeni olarak bilmektedirler. Mehmed alkol alan biridir. Mehmed'i kahvehaneye kabul etmeme nedeni hapiste yatmasından ziyade bıçak çekmesidir. Görüp tanıdıkları kadarıyla Mehmed'in herhangi bir hastalığı yoktur. Mehmed'in kendisine ifade ettiğine göre memleketi Dağıstan'dır. Genel anlamda Mehmed alışverişlerinde sakin bir yapıya sahiptir. Hasan olay anını görmemiştir. Aynı gün Trabzon'da İskender Paşa Mahallesi ahalisinden **Kâmil Reis**'in alınan ifadesinde zanlı Mehmed'in bir yıl önce Poti'de hamallık ettiğini o zamanda biriyle kavga edip hapse düştüğüne şahit olmuştur. Olayı biraz merak ettiğinde de Mehmed'in bulaşık bir yapıya sahip olup sürekli bu tarz olaylara

[1] Tomruk; Osmanlı hukuk sisteminde uygulanan bir ceza türüdür. Bkz. Murat HANİLÇE & Ersin ŞEYHOĞLU, Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 4 Issue 2, 405-436. s.411. DOI: 10.30692/sisad.745234.

karıştığını duymuş olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer tanık Çömlekçi Boğazı'nda **Demirci Yani'nin** ifadesine göre Mehmed iki buçuk aydır kendi dükkânının karşısında mağara gibi bir yerde hırdavat satmaktadır. Mehmed'in hangi memleket ahalisinden olduğu sorusu Demirci Yani'ye de sorulmuştur. Mehmed'i Dağıstanlı olarak bildiğini ve İslam olduğu cevabını vermiştir. Mehmed'in bıçağı haricinde birer adet kılıcı ve kaması olduğunu da görmüştür. Mehmed kendi ifadesiyle alkolde almaktadır. Demirci esnafından olup katil Mehmed'in oturduğu yerin karşı tarafında dükkânı bulunan Çömlekçi Mahallesi ahalisinden **Keşişoğlu Serkiz'in** ifadesidir. Serkiz yirmi üç yaşındadır. Mehmed'i birkaç aydır tanımaktadır. Soru üzerine tanıdığı süreçte aklı başında olduğu herhangi bir cinnet ya da sara gibi bir hastalığına şahit olmadığını dile getirmiştir.

Görgü tanıklarının yanı sıra olaydan yaralı kurtulanların ifadelerine de başvurulmuştur. 10 Haziran 1868 tarihinde ilk mağdur tanık olan İskender Paşa Mahallesi ahalisinden **Hüseyin Reis**'in ifadesi evinde alınmıştır. Hüseyin reis, Acem olarak tanımladığı, kastettiği Mehmed'in bir reaya çocuğu vurduğunu daha bakarken hemen kendisine, belinin sağ tarafı omuz küreğinin altından bıçak sapladığını düştüğünde de diğer yaralanıp yere düşen insanları gördüğünü ifade etmiştir. Yine aynı mahalleden Todori'nin eşi **Palabyan**'ın hanesinde alınan ifadesinde evinin kapısı önünde kadın satıcıdan yoğurt alırken yine Acem olarak tanımladığı Mehmed tarafından sağ kaburga altından bıçakla vurulduğunu ifade etmiştir. Diğer ifadesi alınan kişi yoğurt satıcısı kadındır. Yomra kazasına tabi Hos köyü sakinlerinden ve Rum milletinden **Baresa'nın** Çömlekçi Mahallesi'nde Hacı Hristo'nun hanesinde ifadesi alınmıştır. Baresa sol küreğinin altından yaralanmıştır. Yine olay anında Yomra kazasına bağlı Samarka köyünden **Dimitri**'nin, Çömlekçi Mahallesi'nde Ablakoğlu Dimitri'nin hanesinde alınan ifadesine göre köyünden gelip çarşıya giderken kalbinin üst tarafından yaralanmıştır. Diğer ifadesine başvurulan kişi Teke Mahallesi ahalisinden 7 yaşındaki **Hamdi'**nin ifadesidir. Hamdi, Değirmendere'sine giden komşu kadınlarının peşine düşmüşken yolda yani Çömlekçi yokuşunda belinin sağ tarafından yaralanmıştır. Gümüşhane Sancağına tabi Santa köyünden taşçılıkla Trabzon'da bulunup yaralanan **Kosdikoğlu İlya'nın** ifadesi hastane de alınmıştır. Acem dediği Mehmed tarafından fırının yanında dururken göğsünün ortasından yaralanmıştır. İfadesi hastanede alınan diğer bir kişide Yomra Nahiyesine bağlı Samarka-i kebir köyünden Çanakçıoğlu **Yor'dur.** Yor, fırının önünde dururken kalbinin sol tarafından yaralanmıştır. Sürmene kazasına bağlı Kolonsi köyünden Osman oğlu **Mustafa**'nın hastanede verdiği ifadesinde Çömlekçi yokuşundan inerken demirci dükkânlarının önünde sol kaburgasının üzerinden yaralanmıştır. Mustafa olay anı ve ortamı anlatırken, kalabalık olduğunu Rum çocuk ve kadınlarının bulunduğunu ve zanlı Mustafa'nın rast gelenlere bıçak sokarken gördüğünü anlatmıştır. Yine Mustafa'yla aynı köyden ve hastanede yatan diğer mağdur **Şerif**'tir. Şerif'te aynı yerde sağ kolunun dirseğinden yaralanmıştır. Katliamın tanığı olarak ifadesine başvurulan son kişi Trabzon'da Uzun Sokak Mahallesi'nden Erdaki'dir. Çorbacıda çalışmaktadır. Mehmed'i uzaktan tanımaktadır. Olay günü Mehmed'in bakışlarının kuduz köpeğe benzeterek elinde bıçakla karşıdan gelerek kendisine de bıçak salladığını ancak kendisinin manevrayla kurtulup kaçtığını anlatmıştır. Belgelerden anlaşıldığı üzere Mehmed ile ilgili daha fazla bilgi alınması adına tanıyabilecek öyle ya da böyle irtibat kuruduğu herkesin ifadesine başvurulmuştur. Bu kişilerden biride Mehmed'in olaydan bir ay kadar önce bir kez malzeme getirmek için kayığına bindiği **Ahmet Reis**tir. Ahmet Reis o gün adını bilmediği Mehmed'le kayıkta pek sohbet etmemiş yalnızca memleketini sorduğunda Karabağlı ve Ermeni olduğunu cevabını aldığını ifade etmiştir.

4. SAĞLIK RAPORU

Kişilerin mükellefiyeti ve sorumlulukları bağlamında akıl ve iradesiyle ortaya koyduğu davranışın belirleyici rolüydü. Bireyin eylemi gerçekleştirmeyi akıl ve irade sahibi olarak istemesi cezai ehliyet için bağlayıcı hükümdü. Bu sebeple Osmanlı adalet kurumu, eylemi

gerçekleştiren kişinin eylemi gerçekleştirdiği sırada akıl ve iradesinin olup olmadığının tespitini gündeme getirdi. Bu sebeple dönemin yürürlükteki uygulama esasları doğrultusunda bu işlem yetkili kurumlarca gerçekleştirilmekteydi(Özdemir, 2021: 481)**.** Hükümet konağında, sadrazam huzurunda toplanan genel kurulda bu defa Bakü kazası ahalisinden olduğu belirtilen, elli yaşlarında, orta boylu Mehmed mecliste yaklaşık bir saat boyunca sorguya çekilmiştir. Sonrasında görevlendirilen doktorlar tarafından yapılan muayenede Mehmed'in bedenen sağlam olduğu, herhangi bir hastalık veya rahatsızlığının bulunmadığı anlaşılmıştır. Bunun dışında, kendisinde sarhoşluk belirtisi görülmediği gibi, sorgu sırasında delilik hâline dair de herhangi bir belirti tespit edilmemiştir (BOA. İ. DA, 3/43_4). Olayın nedeni ve nasıl gerçekleştiğini belirlemek için yapılan soruşturmalarda, saldırıya uğrayanların ifadelerinden kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Ancak, saldırıya uğrayan kişilerin mahkeme tarafından görevlendirilen hekimlerce muayene edilmesi sonucunda şu bulgular tespit edilmiştir:

- Yedi yaşındaki İstavraki'i karnından,
- Yetmiş yaşındaki Yor sağ kaburgasının altından,
- Elli altı yaşındaki Kirkor iki göğsü arasından,
- Yirmi beş yaşındaki Mehmed sol göğsünden,
- Dokuz yaşındaki İstefor sol göğüs altından,
- Kırk yaşındaki Osman göğsünün kalp hizasından yaralandığı tespit edilmiştir.

Bu yaralılardan Kirkor, İsmail oğlu Mehmed, İstefor ve Osman aynı gün, diğer iki yaralı İstavraki ve Yor ise ertesi gün, yaralarının etkisiyle hayatlarını kaybetmişlerdir (BOA. İ. DA, 3/43_5).

Yaralanan kişiler, vilayet meclisinden Melkon ve Kirkor Ağalar ile vilayet soruşturma heyetinden İbrahim Efendi tarafından evlerinde ziyaret edilerek ifadeleri alınmıştır. Buna göre, zanlının bıçakla yaraladığı kişiler şunlardır:

- Hüseyin Reis belinin sağ tarafından,
- Baresa, zanlının dükkânında sol kolunun kürek kemiği altından,
- Dimitri aynı bölgede, kalbinin üst tarafından,
- Hamdi, Hüseyin Reis'in kahvesi önünde sağ böğründen,
- İlya, Çömlekçi'de fırın önünde göğsünün ortasından,
- Yor, kalbinin sol tarafından,
- Mustafa, demirci dükkânı yanında sol kaburgasından,
- Şerif, aynı bölgede sağ dirseğinden,
- Tarandafil ve Nikola sağ kolundan,
- İsmail sağ bileğinden yaralanmıştır.

Yapılan tıbbi incelemelerde, yaralıların tamamının zanlı tarafından bıçaklandığı kesinleşmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_5).

5. MAHKEME KARARI

Osmanlı hukukunda kişiye bir suçtan dolayı ceza verilebilmesi için kişinin suçu işlediğinde maddi ve manevi unsurlarıyla birlikte gerçekleştirmesi gerekmektedir. Cinnet gibi bir hastalık söz konusu olduğunda hem klasik dönem Osmanlı hukukunda hem de Ceza Kanunnâme-i

Hümayunu'nun 41. maddesince hapis ya da kısas cezası uygulanmamaktadır (Özdemir, 2021: 491). Ancak Trabzon'da meydana gelen olay bir cinnet vakası olarak değerlendirilmemiştir. Nitekim Şükrü Mehmed'in birkaç soru haricinde tüm soruları "bilmiyorum" geçiştirmeleri mahkemece bilinçli bir hal olarak değerlendirilmiştir. Olayın gerçekleştiği günün ertesi 9 Haziran tarihli bir belgede cinayete kurban gidenlerden Mehmet isimli maktulün babası İsmail, Trabzon'da bulunan Mülkiye Dairesi'nde, Trabzon Valisi Esad Muhlis Paşa, Temyiz Hukuk ve Ceza Meclisi, vilayet idaresi, Trabzon livası idare meclisi ve şer'î sicilde ismi kayıtlı diğer yetkililerin huzurunda toplanan şer'î mahkemede, İslam hukukunun gereği olarak kısasın uygulanmasını talep etmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_3). Hemen ertesi gün 10 Haziran tarihinde ise Mehmed, Meydan-ı Şarkî'de saat yedi buçukta, gündüz vakti, her sınıftan halkın toplanmasıyla idam edilmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_5). Belgeden anlaşıldığı üzere 8 Haziranda gerçekleşen olayın hemen ardından iki gün sonra davanın sonuçlandırıp kısasın hemen gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu da böyle vahim bir olayın halk arasında bir infiale sebebiyet vermeden hızlıca tüm tahkikatın yapıldığı, raporların hazırlandığı ve cezanın uygulandığının göstergesidir. Yalnız şunu vurgulamak gerekir incelediğimiz dava örneği gibi çoklu bir cinayette ölen yakınlarından birinin kısas talep etmesi ve diğerlerinin buna itiraz etmemesi durumunda kısas uygulanmaktadır. Ancak bu ailelerden birisi bile affettiğini ve kısas hakkından vazgeçtiğini beyan etse kısas uygulanmazdı.

15 Haziran 1868 tarihli belgede, cinayet ve yaralama fiili hakkında yapılan tahkikatın ayrıntıları, telgraf yoluyla çıkartılan Yüce Vekâlet Hazretleri'nin emirleri doğrultusunda kısas hükmünün icra edildiğine dair Vilayet Deavi Meclisi tarafından sunulan mazbata, ayrıntıları içeren şer'î karar, soruşturma evrakı ve bir adet rapor ile birlikte sadarete gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA. İ. DA, 3/43_1,3,6). Yine aynı tarihte yani 15 Haziran 1868'de Trabzon Valisi Esad Muhlis tarafından dönemin padişahı II. Abdülhamid'e gönderilen belge hem olayın bir değerlendirmesi, hem adaletin sağlanmasına yönelik minnettarlığın hem de yardım talebi içermektedir. Esad Muhlis'in ifadesiyle söz konusu katili, bu korkunç cinayeti işlemeye mecbur eden sebeplerin tespiti için yapılan sorgulamada herhangi bir ipucu veya işaret elde edilemediği gibi, haricen yapılan tahkikatta da maddi veya manevi hiçbir sebep anlaşılamamış olup, bu duruma göre sanığın herhangi bir nedenle hareket etmediği anlaşılmaktadır. Katilin başlangıçta yedi sekiz yaşlarında bir çocuğu yaralayıp öldürdüğü, ardından ise içindeki hırs ve kötülük ateşini bastıramayarak önüne gelen herkesi yaralamaya ve öldürmeye giriştiği ve bu şekilde doğuştan gelen vahşiliğini sergilemekten başka bir sebep olmadığı değerlendirilmiştir. Bu konuda gerek kendisinin gerekse tüm halk tarafından başka bir anlam çıkarılamamış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca II. Abdülhamid'e ithafen adaletinin yüceliğini ve halkın bu adaleti takdir ettiğini ifade ederek padişahın adaletli yönetimi sayesinde suçluların hak ettiği cezayı aldığını ve halkın güvenli hissettiğini vurgulamıştır. Halkın minnettarlık içinde olduğu ve padişah için dua ettiği dile getirmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_6).

Diğer yandan Esad Muhlis öldürülenlerin çocukları ve eşleri ile bazılarının anne ve babaları, bazı yaralılar son derece fakir ve yoksul olduklarından kendisince mümkün mertebe nakdi yardımda bulunulduğu gibi, yaralıların tedavileri de yaptırıldığını ve yaralarının iyileşmesi için gerekli müdahaleler yapıldığını anlatmıştır. Ancak, zamanın ve mevcut durumun elverdiği ölçüde yapılan bu mütevazı yardımların, ölü ve yaralıların fazlalığı nedeniyle yeterli olmadığını ve her hâlükârda, Kızılhaç gibi büyük hayır kurumlarının yardımına muhtaç bulunduklarını ifade etmiştir. Özellikle de yetimler ve yaralıların kalplerindeki derin yaralara maddi merhemlerden daha üstün bir şey varsa padişahın uygun göreceği bir bağışın, onlar için en büyük teselli ve ilaç olacağını düşünüldüğünü ifade etmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_1,3,6).

10 Kasım 1868 tarihli yazışmalardan irade-i seniyye gereğince Mehmed hakkında kısas cezasının uygulanmış olup idam gerçekleştirilmesiyle bu hususta başka bir hukuki ihtilaf

kalmadığı Trabzon Vilayeti'ne bildirilmiş, ayrıca Hariciye Nezareti'ne de bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Maktullerin yetim ve mağdurlarından fakir olanlara bağış yapılması ise idari bir mesele olduğu yinelenerek, bu konuda emir ve karar verme yetkisi padişaha ait olduğu ifade edilmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_1,3) 15 Kasım 1868 tarihinde ise öldürülenlerin mirasçıları ile yaralılardan fakir olanlara bağış verilmesi ve adı geçen mirasçılar ile yaralılara, mahallinde uygun şekilde dağıtılmak üzere on beş bin kuruş atiyye-i seniyye bağış ihsan edilmesi uygun görüldüğü bildirilmiştir (BOA. İ. DA, 3/43_7).

6. SONUÇ

Trabzon'da yaşanan Müslim-Gayrimüslim, yetişkin-çocuk, kadın-erkek ayrımına gitmeden meydana gelen bu trajik vahşet adli, toplumsal ve siyasi yönlerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak, 19. yüzyıl Osmanlı hukuk sistemine dair önemli bir örnektir. Olayın nizami ve şer'î mahkemeler tarafından ele alınış biçimi, sanığın suçu inkâr etme çabalarına rağmen tanık ifadeleri ve tıbbi raporlar ışığında kesin bir hükme varılması, Osmanlı yargı sisteminin işleyişi hakkında detaylı bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca, olayın Osmanlı-Rusya ilişkileri bağlamında değerlendirilmesi de önem taşımaktadır. Mehmed'in Rusya tebaasından olması nedeniyle, konsolosluk yetkililerinin sürece dahil olması, Osmanlı Devleti'nin uluslararası hukuk kurallarına uygun hareket ettiğini göstermektedir. Ancak, Osmanlı yönetimi açısından bakıldığında, bu tür olaylar halkın güvenliğini sağlamak adına sert cezai yaptırımların uygulandığını göstermektedir. Ayrıca, mağdur ailelerine yönelik mali destek mekanizmalarının işletilmesi, Osmanlı Devleti'nin bir bakıma sosyal adalet anlayışını yansıtması açısından dikkat çekicidir.

Ancak gerçek manada kısas uygulanan bir davada öldürülenlerin ailelerine atiye verilmesi sadece Sultan'ın merhamet duygularıyla açıklanamaz. Çoğu fakir olan bu ailelerin hak aramak veya maddi imkân sağlamak maksadıyla İran veya Rusya konsolosluklarına müracaat etmelerinden çekinilmesinin göstergesidir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Rusya ile bir mesele çıkarılmamasına özen gösterildiği bilinmektedir. Rusya'dan gelecek düzenli muhacirlerden ilk talep edilen Rusya ile tabiiyet ilişkilerini sonlandırmış olmalarıdır. Rusya'nın bu durumdan yararlanıp Osmanlı'nın içişlerine karışmasından ve bunun uluslararası bir soruna dönüşmesine sebep olmaktan kaçınıldığı görülmektedir.

7. KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi

İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye (İ. DA). 3-43.

Araştırma Eserler

Atar, F. (1975). *İslam Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı Ve İşleyişi*, [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Aydın, M. A. (1993). "Osmanlı Ceza Hukuku" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* VII, İstanbul: İsam

Yayınları, 478-482.

Akgündüz, A. (1987). 1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli Ve Men'i İrtikab Kanunnamesi, *Belleten*, 51(199), ss.153-192.

Erdoğan, A. (2019). *Suç Ve Ceza: Osmanlı Toplumunda Bireysel Suçlar Ve Cezalar (1559-1609*), [Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Güler, Ü. (2020). Osmanlı Toplumunda Cinayet, ,1. Baskı: İlâhiyât Yayın.

Hanilçe, M.& Şeyhoğlu, E. (2020). Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza İnfaz Kurumu Olarak Hapishaneler ve Kadınlar, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), ss.405-436.

Özdemir, G. (2021).Osmanlı Toplumunda Adli Psikiyatri Bağlamında Cinnet Kaynaklı Saldırılar (1831-1917), *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3): 478 – 494.

Poyraz, Ö. (2022). Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861), *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***,** 20(3), ss.301-318.

Yılmaz, İ. (2020). Osmanlı Son Döneminde Adam Öldürme Suçu Ve Soruşturma Usulleri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), ss.739-762.

Yurtseven, Y. (2018). İslam-Osmanlı Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi, *YBHD*, 3(2), ss. 85-139.

AN ASSOCIATION FOUNDED IN ANKARA BY PHILANTHROPISTS FROM MUĞLA: MUĞLA PROVINCE HIGHER EDUCATION ASSOCIATION

MUĞLALI HAYIRSEVERLER TARAFINDAN ANKARA'DA KURULAN BİR DERNEK: MUĞLA İLİ YÜKSEK TAHSİL DERNEĞİ

Bayram AKCA

Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7396-3498.

Özet

Muğla, eğitim ve öğretime önem veren bir ilimizdir. Bu nedenle Osman Devleti döneminde ve Cumhuriyet döneminde Muğlalı aileler çocuklarının lise eğitim-öğretiminden sonra mutlaka bir yükseköğretim kurumuna girmesini istemiştir. 1992 yılına kadar Muğla'da bir yükseköğretim kurumu olmadığı için Muğlalı aileler çocuklarını Yükseköğretim Kurumunun bulunduğu Ankara, İstanbul ve İzmir gibi illere göndermek zorunda kalmıştır. Yükseköğretim Kurumunun bulunduğu illere giden Muğlalı öğrenciler ise buralarda öncelikle barınma, sağlık, ulaşım, burs gibi sorunlarla karşılaşmıştır. İşte öğrencilerin yukarıda belirtilen ihtiyaçlarının karşılanması için Muğlalı hayırsever kişiler tarafından 1948 yılında İstanbul'da "Muğla Okutma ve Yardımlaşma Cemiyeti" ve Ankara'da da 1956 yılında "Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'ni kurulmuştur.

İşte biz bu bildiride, 1956 yılında Ankara'da yaşayan Muğlalı hayırseverler tarafından kurulan "Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği"ni ele alacağız. Bu dernek 14 Aralık 1956 tarihinde Ankara-Maltepe'de Hakkı Süha Terzibaşıoğlu başkanlığında Muğlalı birkaç hayırsever tarafından kurulmuştur. Derneğin amacı, Muğlalı gençlere el uzatmak, onlardan hiçbir nimeti esirgememek ve onları yarınlara hazırlamak" olarak belirtilmiştir. Dernek lüzum gördüğü yerlerde şube açabileceğini de belirtmişti. Nitekim dernek 22 Temmuz 1957 tarihinde Muğla-Merkez'de ve 9 Ağustos 1957 tarihinde de Yatağan'da bir şubesini açmıştır. Dernek faaliyetleri arasında gelir elde etmek amacıyla hem Ankara'da hem de Muğla da düzenlenen "Ferayi Gecesi" ni, "Muğlalılar Tanışma Çayı"nı ve Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak organize edilen "Kıbrıs Mitingleri"ni sayabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Ankara, Yüksek Tahsil Derneği, Yardımlaşma

Abstract

Muğla is a province that attaches importance to education and training. For this reason, during the Ottoman Empire and the Republican period, Muğla families wanted their children to enter a higher education institution after high school education. Until 1992, since there was no higher education institution in Muğla, families from Muğla had to send their children to provinces such as Ankara, İstanbul and İzmir where higher education institutions were located. The students from Muğla who went to the provinces where the Higher Education Institution was located faced problems such as accommodation, health, transport and scholarships. In order to meet the above-mentioned needs of the students, philanthropists from Muğla established the 'Muğla Education and Assistance Society' in Istanbul in 1948 and the 'Muğla Province Higher Education Association' in Ankara in 1956.

In this paper, we will discuss the 'Muğla Province Higher Education Association', which was founded in 1956 by philanthropists from Muğla living in Ankara. This association was founded on 14 December 1956 in Ankara-Maltepe by several philanthropists from Muğla under the chairmanship of Hakkı Süha Terzibaşıoğlu. The aim of the association was stated as 'to extend a hand to the young people of Muğlalı, to spare no favour to them and to prepare them for the future'. The association also stated that it could open branches wherever it deemed necessary. As a matter of fact, the association opened a branch in Muğla-Central on 22 July 1957 and a branch in Yatağan on 9 August 1957. Among the activities of the association, we can count the 'Ferayi Night' organised both in Ankara and Muğla in order to generate income, the 'Muğlalılar Meeting Tea' and the 'Cyprus Rallies' organised in relation to the Cyprus issue.

Keywords: Muğla, Ankara, Higher Education Association, Solidarity

1. GİRİŞ

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm Türkiye'de olduğu gibi Muğla'da da yeni eğitim anlayışı uygulanmaya başlanmıştır. Bu kanun ile birlikte Muğla'da faaliyet gösteren geleneksel eğitim kurumları olan Medreseler kapanmış ve bu tarihten sonra Muğla'da da modern eğitim veren batı tarzı okullar açılmaya başlanmıştır. Ancak, 1924-1960 yılları arasında Muğla İlinde ilköğretim ve Ortaöğretim düzeyindeki gelişmeler istenen düzeyde olmamıştır. Bunun da başlıca nedenleri arasında ilin nüfusunun düşük olmasını, okullaşmanın yavaş olmasını ve bölgenin coğrafi durumunu sayabiliriz (Akyüz,2011:329-335, Akça, 2002: 115)

Diğer yandan Cumhuriyetin ilk yıllarından 1992 yılına kadar Muğla'da (Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu ve Muğla Eğitim Enstitüsü hariç) bir Yükseköğretim kurumu olmamıştır. Ancak 1992 yılında Muğla'da Yüksek Öğretim Kurumu tarafından Muğla Üniversitesi açılmıştır. İşte 1924 yılından 1960 yılına kadar Muğlalı aileler iyi bir eğitim aldırmak için çocuklarını Türkiye'nin en iyi üniversitelerinin bulunduğu Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük illere göndermiştir. Muğla'da büyük şehirlere okumaya giden bu Muğlalı öğrenciler gittikleri yerlerde barınma, sağlık, yiyecek, giyecek ve kırtasiye ihtiyaçları gibi birçok sorunlarla karşılaşmıştır. İşte bu Muğlalı öğrencilerin sorunlarını çözmek için 1948 yılında İstanbul'da Muğlalı hayırseverler tarafından Muğla Okutma ve Yardımlaşma Derneği kurulmuştur.1956 yılında da Ankara'da yine Muğlalı hayırseverler tarafından Muğla İli Yüksek tahsil derneği kurulmuştur.

Biz bu bildiride, 1956 yılında Ankara'da kurulan Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin kuruluş amacını, kurucularını ve faaliyetleri ele alacağız.

2. MUĞLALI HAYIRSEVERLER TARAFINDAN ANKARA'DA KURULAN BİR DERNEK: MUĞLA İLİ YÜKSEK TAHSİL DERNEĞİ

11 Aralık 1956 tarihinde tüzük çalışması tamamlanan Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği 14 Aralık 1956 tarihinde Ankara'da Maltepe, Vehbi Koç Talebe Yurdu karşısı 68/C adreste kurulmuştur. Derneğin amacı yayınlanan beyannamesinde; "Evlatlarının kendisine el uzatmasını bekleyen, onlarla müftehar olmak isteyen Muğlalı için, Muğla gençliğinden hiçbir nimet esirgememek onun yarınki hizmetine en yakın şart olarak düşünülmüştür" şeklinde açıklanmıştır. Denek tüzüğü gereği istediği yerde şube açma kararı da almıştır. Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği kurulduktan sonra idare heyeti şu kişilerden meydana gelmiştir. (Muğla Gazetesi, 15 Aralık 1956).

Başkan: Hakkı Süha Terzibaşıoğlu

Sekreter: Muammer Elçin

Muhasip Yaşar İlter

15 Ocak 1957 tarihinde Muğla İli Yüksek tahsil Derneği Ankara'da ilk kongresini yapmıştır. Kongreye Zeyyad Mandalinci, Akif Sarıoğlu, Turhan Akarca, Nuri Özsan v.b tüm Muğla Milletvekilleri katılım sağlamıştır. Kongrede derneğin çalışmaları ve geleceğine yönelik çeşitli konuşmalar yapıldıktan sonra bir "Ferayi Gecesi" düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra da aşağıda belirtilen derneğin yeni idare heyeti belirlenmiştir: (Muğla Gazetesi, 16 Ocak 1957).

Başkan: hakkı Süha Terzibaşıoğlu

Sekreter: Muammer Elçin

Muhasip: Cumhur Poyraz

Axalar: Lamia Bolel, Yaşar İlter, Esen Özbek, Gürkan Tözün

Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği hayırseverlerden olduğu gibi Kamu Kurum ve Kuruluşlarından da gelen yardımları kabul etmiştir. İşte bu bağlamda 20 Şubat 1957 tarihinde Muğla Belediyesi derneğe hayır işlerinde kullanılmak üzere 500 L nakdi yardımda bulunmuştur (Muğla Gazetesi, 21 Şubat 1957).

24 Temmuz 1957 tarihinde Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin Muğla şubesinin açılması için Muğla'da Emin Moralı, Ethem Serim, Fevzi Koçer, Hamza Sadi Özbek, Naci Karaosmanoğlu, Nevzat Kökçü, Tahir Keskin, Turgut Topaloğlu, Turan Şahin v.b kişilerden oluşan bir müteşebbis heyeti oluşturulmuştur. 29 Temmuz 1957 tarihinde de Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin Muğla Şubesi, Muğla Halk Gazinosu'nda yapılan bir kongre ile resmen kurulmuştur. Kongrede başkanlık divanı seçiminden sonra derneğin genel merkez başkanı Hakkı Süha Terzibaşıoğlu, derneği kuruluş gayesi ve amaçları üzerine bir konuşma yapmıştır. Daha sonra derneğin Muğla Şubesi'nin yeni idare heyetini belirleyen seçimlere geçilmiştir. Seçimler sonucu derneğin Muğla Şubesi İdare Heyeti aşağıdaki kişilerden oluşmuştur (Akça, 2002: 132-133)

Başkan: Hüseyin Atmaca

Sekreter: Turan Şahin

Muhasip: Hamza Sadi Özbek

Azalar: Erdoğan Dişcigil, Selahattin İncili

9 Ağustos 1957 tarihinde ise Muğla İli Yüksek tahsil Derneği'nin Yatağan Şubesi açılmıştır. Burada yapılan açılış töreninde bir konuşma yapan Muğla İli Yüksek tahsil Derneği Genel Merkez Başkanı Hakkı Süha Terzibaşoğlu, derneğin kuruluş amacı ve hedefleri konusunda bilgi vermiştir. Daha sonra derneğin Yatağan Şubesi İdare Heyeti seçimi yapılmıştır. Seçimler sonucu İdare Heyeti aşağıdaki kişilerden oluşmuştur (Muğla Gazetesi, 10 Ağustos 1957)

Başkan: Ali Sonkul

Sekreter: Nedim Engin

Muhasip: Ünal Toksöz

Azalar: Şadi Uysal, Ali Alkan

15 Aralık 1957 tarihinde Ankara'da, Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin merkez kongresi yapılmıştır. Bu kongreye dönemin Muğla Milletvekilleri Nuri Özsan, Zeyyad Mandalinci, Turan Akarca, Turgut Topaloğlu, Sadi Pekin ve Dilaver Argun ile birlikte kardeş dernek olan İstanbul'daki Muğla Vilayeti Okutma ve Yardım Cemiyeti Başkanı Haldun Menteşoğlu da iştirak etmiştir. Kongrede konuşmalardan sonra yeni idare heyeti seçimine geçilmiştir.

Derneğin mevut başkanı olan Hakkı Süha Terzibaşıoğlu işlerinin yoğunluğunu gerekçe göstererek aday olmamıştır. Yapılan seçimler sonucu derneğin yeni idare heyeti aşağıdaki kişilerden meydana gelmiştir (Akça, 2002: 134).

Başkan: Mehmet Yönelt

Sekreter: Mehmet Emin Dirlik

Muhasip: Cahit Begenç

Azalar: Muammer Birol, Cumhur Poyraz, Ümit Arıkan

20 Ocak 1958 tarihinde Ankara'da, Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği bir " Ferayi Gecesi" düzenlemiştir. Bu geceye Muğla Milletvekilleri ve bazı iş insanları da katılmıştır. Gecenin açılışında Genel Merkez Başkanı Mehmet Yönelt kısa bir konuşma yaptıktan sonra Menteşe'nin hikâye kahramanı "Ferayi" adına türküler çalınıp oyun havaları oynanmıştır. Daha sonra da Marmaris Belediyesi'nin hazırlayarak Ankara'ya gönderdiği süs süngeri açık artırma ile satılarak geliri derneğe bırakılmıştır (Muğla Gazetesi, 22 Ocak 1958, Eren, 2003: 34)

1958 Şubat'ında Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği Üniversitelerin yarıyıl tatiline girmesi nedeniyle çalışmalarına Muğla'ya kaydırmıştır. Bu bağlamda Milas ve Fethiye İlçelerinde de derneğin birer şubesini açmak için çalışmalara başlanmıştır (Akça, 2002: 135)

1955 yılından itibaren Kıbrıs Rumların Türklere karşı terör olayları artarak devam etmiştir. Bu meselenin çıkmaza girdiğini ve terör olaylarının kendi aleyhine kamuoyu oluşturduğu gören Yunanistan, İngiltere-Türkiye-Yunanistan arasında yapılması planlanan üç görüşmeye katılmaktan başka çare kalmadığını anlamıştır (Armaoğlu, 1992: 529-534, Gönlübol, 1996: 347-349)

İşte böyle bir ortamda yani 6 Temmuz 1958 tarihinde Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin Muğla Şubesi, Muğla-Merkez'de Kıbrıs davasına destek amacıyla bir "Kıbrıs Mitingi" düzenlemiştir. Bu mitinge yaklaşık 10.000 kişi iştirak etmiştir. Mitingde söz alan 33 hatip Türkiye'nin Kıbrıs davasındaki haklı tezini tarihi, coğrafi, hukuki, stratejik ve demografik sebepleri ile bir kez daha dünyaya ilan etmiştir. Mitingde halk ellerinde Türk Bayrakları ile birlikte "Ya İstiklâl Ya Ölüm" nidaları atmıştır. Miting yaklaşık üç saat sürmüş ve hep birlikte "Dağ Başını Duman Almış" marşı söylenerek son bulmuştur (Muğla Gazetesi,8 Temmuz 1958).

13 Temmuz 1958 tarihinde ise Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin Yatağan Şubesi, Yatağanlı Üniversite öğrencileri ile İlkokul öğretmenleri arasında "Kadın ile Erkek Toplumda Eşit Haklara Sahip Olmalı mı? Olmamalı mı? konulu bir münazara düzenlemiştir. Münazara sonucu, kadın ile erkek toplumda eşit olmalıdır, tezini savunan öğrenciler jüri tarafından galip ilan edilmiştir (Muğla Gazetesi, 14 Ağustos 1958).

16 Aralık 1958 tarihinde Ankara'da Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin yıllık kongresi yapılmıştır. Bu kongreye dönemin Demokrat Parti Milletvekillerinden Nuri Özsan, Zeyyad Mandalinci ve Turgut Topaloğlu da katılmıştır. Kongrede Milletvekillerinin ve Genel Başkan Mehmet Yönelt'in konuşmalarından sonra Ankara'da Muğlalı öğrenciler için bir yurt açılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra yapılan seçimler sonucu yeni İdare Heyeti şu şekilde oluşmuştur: (Akça, 2002: 135-136).

Başkan: Mehmet Yönelt

Sekreter: Ziya Uysal

Muhasip: Ali Abalı

Azalar: Esen Özbek, Faruk Özer, Mehmet Gürsoy, Günay Akkuş

29 Nisan 1959 tarihinde Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği, 16 Aralık 1958 tarihli kongrede alınan karar gereğince, Ankara'da bir Muğla Talebe Yurdu'nun açılması için harekete geçmiştir.30 Nisan 1959 tarihinde Ankara'da dernek bu amaçla bir "Muğlalılar Gecesi" tertiplemiş ve derneğe büyük gelir sağlamıştır (Muğla Gazetesi, 30 Nisan 1959).

5 Aralık 1959 tarihinde Ankara'da Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'nin yıllık kongresi yapılmıştır. Bu kongreye Muğla Valisi Esat kaya Ayman'ın yanında Demokrat Parti Muğla Milletvekilleri Nuri Özsan, Burhan Belge, Turgut Toplaoğlu, Turan Akarca ve Zeyyad Mandalinci de katılmıştır. Dernek Başkanı, Vali ve Milletvekillerinin konuşmalarından sonra seçimlere geçilmiş ve yeni İdare Heyeti aşağıdaki kişilerden oluşmuştur (Akça, 2002: 136).

Başkan. Ali Abalı

Sekreter: Kıyane Artun

Muhasip: Erol Özel ve Gündüz İlter

Azalar: Cavit Karaöz, Coşkun Bilginer, Mehmet Tapan

15 Ocak 1960 tarihinde Ankara'da derneğin yeni seçilen idare heyeti "Muğlalılar Tanışma Çayı" düzenlemiştir. Bu çaya Demokrat Parti Muğla Milletvekillerinden Turan Akarca ile Turgut Topaloğlu da katılmıştır. Bu çay vesilesiyle derneğe önemli miktarda gelir sağlanmıştır (Muğla Gazetesi, 16 Ocak 1960)

Yeni idare heyeti Ankara'da bir Muğla Talebe Yurdu kurulması için hemen çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Dilaver Argun ile yaptıkları görüşmeler sonucu Ankara Belediyesi'nden Ankara Koleji karşısındaki bir arsayı yurt için temin ermiştir (Akça, 2002: 137).

Ancak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra derneğin işleri askıya alınmıştır.

3. SONUÇ

Muğla eğitim-öğretime önem veren bir ilimizdir. İşte bu bağlamda Muğlalı aileler çocuklarına iyi bir eğitim aldırmak için birçok konuda fedakârlıkta bulunmuşladır. Bu fedakârlığın başında da iyi bir yüksek eğitim-öğretim aldırmak için onları İstanbul, İzmir ve Ankara gibi yerlere göndermek olmuştur. Bu şehirlere giden öğrencilerin en önemli sorunları arasında sağlık, ulaşım, barınma v.b sayılabilir. İşte İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirlerde oturan Muğlalılar bu öğrencilerin sorunlarına çare olabilmek için 1948 yılında İstanbul'da Muğla Okutma ve Yardımlaşma Cemiyeti'ni ve 1956 yılında da Ankara'da Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği'ni kurmuşlardır.

1956 yılında Ankara'da Hakkı Süha Terzibaşıoğlu başkanlığında kurulan Muğla İli Yüksek Tahsil Derneği, kurulduktan kısa süre sonra Muğla-Merkez ve Yatağan İlçelerinde de teşkilatlanmıştır. Dernek gelir temin etmek için zaman zaman Ankara'da "Ferayi Gecesi", Muğlalılar Gecesi" ve Muğlalılar Tanışma Çayı" adı altında eğlenceler düzenlemiş ve elde ettiği geliri de öğrenciler için harcamıştır. Bu derneğin en önemli amaçları arasında, Ankara'da yaşayan Muğlalı öğrenciler için bir "Muğla Talebe Yurdu" açmak olmuştur. Ancak 1960 yılına kadar bu amacını gerçekleştirememiştir. Ayrıca Dernek milli olaylara da hassasiyetle yaklaşmış ve Kıbrıs ile ilgili olarak Muğla'da bir miting düzenlemiştir.

4. KAYNAKLAR

4.1. Gazeteler

Muğla Gazetesi, 15 Aralık 1956.

Muğla Gazetesi,16 Ocak 1957.

Muğla Gazetesi, 21 Şubat 1957.

Muğla Gazetesi,10 Ağustos 1957.

Muğla Gazetesi, 22 Ocak 1958.

Muğla Gazetesi,8 Temmuz 1958.

Muğla Gazetesi, 14 Ağustos 1958.

Muğla Gazetesi, 30 Nisan 1959.

Muğla Gazetesi, 16 Ocak 1960.

4.2. Kitaplar

Akça, B. (2002). *Sosyal-siyasal ve ekonomik yönüyle Muğla (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi & M.Ö. 1000 M.S. 2011*. Ankara: Pegem Akademi.

Armaoğlu, F. (1992). *20. yüzyıl siyasi tarihi I: 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Eren, M. E. (2003). *Öyküleri ile Muğla Türküleri.* İzmir: Aymar Yayıncılık.

Gönlübol, M. (Ed.). (1996). *Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.

A TURKISH NATIONALIST ASSOCIATION IN MUGLA: TURKISH NATIONALISTS ASSOCIATION (1951-1953)

MUĞLA'DA BİR TÜRK MİLLİYETÇİSİ DERNEĞİ: TÜRK MİLLİYETÇİLER DERNEĞİ (1951-1953)

Bayram AKCA

Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7396-3498.

Özet

Türk Milliyetçiler Derneği, Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Derneği, Türk gençlik Teşkilatı gibi milliyetçi oluşumların bir araya gelmesi sonucu 1951 yılında kurulmuştur. Türk Milliyetçiler Derneği'nin kuruluş gayesi, derneğin nizamnamesinde belirtildiğine göre; Allah, vatan, millet, dil, anane, aile, ahlak, hürriyet ve milli mukaddesat esaslarını, yaymaktır.

Türk Milliyetçiler Derneği'nin Muğla Şubesi ise, 2 Temmuz 1951 tarihinde Muğlalı bir Türk Milliyetçisi olan Hamza Sadi Özbek Başkanlığında kurulmuştur. Bu dernek kurulduktan sonra hem Muğla-Merkez'de hem de Milas, Marmaris, Bodrum, Köyceğiz, Fethiye gibi ilçelerde gezi, konferans gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerden iki tanesi hafızalarda yer edinmiştir. Bunlardan birincisi, Muğlalı bir Kore gazisini karşılama törenidir. Bu törende önce dernek üyesi hakkı Süha Terzibaşıoğlu toplanan kalabalığa hitaben komünizm aleyhine bir konuşma yapmış sonra da dernek üyeleri kendi aralarında topladığı paralarla hayvan alıp kurban kesmiş ve bununla da törene katılan halka ziyafet vermiştir. İkincisi ise, ünlü tarih Profesörü Zeki Velidi Togan'ı Muğla'ya davet ederek ona Türk Tarihi'nin çeşitli dönemleri hakkında çeşitli konferanslar verdirmek olmuştur.

1953 yılına gelindiğinde ise Türk Milliyetçiler Derneği Genel Merkezi'ne Demokrat Parti tarafından irticai faaliyetlere alet olduğu gerekçesi ile dava açılmıştır. Bu dava sonucu mahkeme derneğin kapatılmasına karar vermiştir. Bu bağlamda derneğin Muğla şubesi de faaliyetlerine son vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Milliyetçiler Derneği, Muğla, Demokrat Parti

Abstract

The Association of Turkish Nationalists was founded in 1951 as a result of the coming together of nationalist formations such as the Turkish Cultural Hearth, the Turkish Cultural Studies Association, the Turkish Cultural Association, and the Turkish Youth Organisation. The founding purpose of the Turkish Nationalists' Association, as stated in the association's charter, was to spread the principles of God, homeland, nation, language, motherland, family, morality, freedom and national sacredness.

The Muğla Branch of the Turkish Nationalists Association was founded on 2 July 1951 under the presidency of Hamza Sadi Özbek, a Turkish Nationalist from Muğla. After the establishment of this association, it carried out various activities such as trips and conferences both in Muğla-Centre and in districts such as Milas, Marmaris, Bodrum, Köyceğiz, Fethiye. Two of these activities have become memorable. The first of these is the ceremony of

welcoming a Korean veteran from Muğla. In this ceremony, Süha Terzibaşıoğlu, a member of the association, first made a speech against communism to the crowd gathered, and then the members of the association bought animals and slaughtered them with the money they collected among themselves and gave a feast to the people attending the ceremony. The second was to invite the famous history professor Zeki Velidi Togan to Muğla and have him give various conferences on various periods of Turkish History.

In 1953, a lawsuit was filed against the headquarters of the Turkish Nationalists Association by the Democrat Party on the grounds that it was involved in reactionary activities. As a result of this lawsuit, the court decided to close down the association. In this context, the Muğla branch of the association also ceased its activities.

Keywords: Turkish Nationalists Association, Muğla, Democrat Party

1. GİRİŞ

II. Meşrutiyet döneminde son derece güçlü bir şekilde varlığını hissettiren milliyetçilik akımı Cumhuriyetin ilanından sonra tek parti döneminde duraklama safhasına girmiştir. Bunun temel nedenleri milliyetçileri temsil eden Türk Ocakları'nın kapatılması, Türkçülüğü temsil eden Ziya Gökalp (1924), Mehmet Emin Yurdakul (1944) gibi kişilerin vefat etmesi ve 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ile önemli Türkçülerin tasfiye edilmesidir (Kılıç, 2016: 20-21).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk Milliyetçileri tekrar birlik olup bir çatı altında toplanma konusunda fikir birliğine varmışlardır. Ancak buradaki tartışma bu birlik bir siyasi parti çatısı altında mı olacaktı yoksa partiler üstü bir dernek çatısı altında mı olacaktı. Burada ünlü tarihçi Prof.Dr. Zeki Velidi Togan devreye girerek milliyetçiliğin partiler üstü bir kavram olduğunu ve bu nedenle de milliyetçiler arasındaki birliğin milliyetçiler tarafından kurulacak dernekler vasıtasıyla gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir (Togan, 1970: 77).

Nitekim 1945 yılından sonra Türkiye'de milliyetçiler tarafından birçok milliyetçi dernek kurulmuştur. Bunlar: (Kılıç, 2016: 76-87).

1-1946 yılında İstanbul'da kurulan Türk Kültür Ocağı

2-1946 yılında İstanbul'da kurulan Türk Kültür Çalışmaları Derneği

3- 1946 yılında Ankara'da kurulan Türk Kültür Derneği

4-1949 yılında İstanbul'da kurulan Türk gençlik teşkilatı

5-1950 yılında İstanbul'da kurulan Genç Türkler Cemiyeti

1950 yılında ise yukarıdaki beş milliyetçi oluşum bir araya gelerek Milliyetçiler Federasyonu'nu kurmuştur. Bu federasyona daha sonra Kayseri'de kurulan Kültür Birliği Federasyonu da katılmıştır.1951 yılında ise Milliyetçiler Federasyona kuruluşunun birinci yıldönümünde nedeniyle kurultay kararı almıştır.1 Nisan 1951 tarihinde Yapılan kurultayda tüm Türk Milliyetçisi dernekler birleşerek Türk Milliyetçiler Derneği adını almıştır. Daha sonra dernek ülke sathında teşkilatlanmaya gitmiştir. Bu derneğin bir şubesi de Muğla'da açılmıştır (Kılıç, 2016: 102-120)

2. MUĞLA'DA BİR TÜRK MİLLİYETÇİSİ DERNEĞİ: TÜRK MİLLİYETÇİLER DERNEĞİ

2 Temmuz 1951 tarihinde Türk Milliyetçiler Derneği'nin Muğla Şubesi Hamza Sadi Özbek, Hakkı Süha Terzibaşıoğlu, Sebahattin Ülkü, Hasan Fehmi Poyrazoğlu, Mehmet Küçen, Ali Oduncuoğlu ve Halil İbrahim Cantürk'ten oluşan müteşebbis heyeti tarafından kurulmuştur. Dernek kurulduktan sonra kurucular kurulu kendi aralarında bir toplantı yaparak Hamza Sadi

Özbek'i Türk Milliyetçiler Derneği, Muğla Şube Başkanı yapmışlardır (Akça, 2002: 150, Akça, 2023: 201).

Türk Milliyetçiler Derneği'nin Muğla Şubesi'nin kuruluş amacı şubenin yayınladığı beyannamede; Allah, Peygamber, vatanperverlik, dil, anane, ahlak, aile, hürriyet ve milli mukaddesat esaslarına dayanan Türk milliyetçiliğini korumak, kollamak, yaymak ve teşkilatlanmasını sağlamak olarak belirtilmiştir (Orkun Dergisi, 1951: 16).

Türk Milliyetçiler Derneği'nin Muğla Şubesi'nin şehir merkezindeki yeri, Şeyh Camii Bahçesi'nin Saatli Kule tarafına bakan yerinde bulunan küçük bir oda idi (Akça, 2002: 150).

Türk Milliyetçiler Derneği Muğla Şubesi kurulduktan sonra dönemin siyasi konjonktürünü de arkasına alarak hızla faaliyetlere başlamıştır. Bu bağlamda dernek Muğla İlinin o zamanki ilçeleri olan Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas, Bodrum, Ula ve Yatağan'a geziler düzenlemiştir. Bu gezilerde derneğin yönetim kurulu üyeleri veya dernekle gönül bağı olan kişiler halkla sohbet toplantıları yapmış ve burada halkın dertlerini dinlemiş ve halka derneğinin amaçları doğrultusunda bilgilendirmelerde bulunmuşlardır.

Türk Milliyetçiler Derneği Kore Savaşı'nı komünizm ile mücadele çerçevesinde ele almış ve buraya giden Türk askerini komünizm ile mücadele eden nefer olarak görmüş ve ona sahip çıkmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 26-28 Mayıs 1951 tarihinde Kore'ye gönderilecek Türk askerinin uğurlama töreninde yerini almıştır. Daha sonraki süreçte ise dernek Kore Savaşı'na destek veren "Mehmetçik Günü" adı altında toplantı düzenlemiş, Kore'den dönen kahraman subaylara konferanslar verdirmiştir ve Ankara Hacı Bayram Camii'nde Mevlit okutmuştur. Derneğin Kore Savaşı ile ilgili etkinliği Ankara ile sınırlı kalmamış ve Anadolu'daki şubeleri de etkinlikler düzenlemiştir (Kılıç, 2016: 123-125).

Nitekim Türk Milliyetçiler Derneği Muğla Şubesi de 1952 yılında Kore Savaşı'nın Kunuri Muharebelerinde büyük kahramanlık gösteren Muğlalı gaziyi karşılama töreni düzenlemiştir. Bu törenden önce dernek bir karşılama heyeti oluşturmuştur. Bu heyet gaziyi Muğla İlinin Yatağan İlçesi yakınlarında karşılamıştır. Gazi oradan Muğla-Merkeze bir konvoy eşliğinde giriş yapmıştır. Kore gazisine, Muğla-Merkez'de bir şehir turu attırıldıktan sonra onunla birlikte evinin bulunduğu Yerkesik Nahiyesine gidilmiştir. Burada derneğin üyelerinden Hakkı Süha Terzibaşıoğlu kalabalık halk topluluğuna "Komünizm aleyhine bir konuşma" yapmıştır. Bu konuşmadan sonra katılımcılar kendi aralarında topladığı paralar ile kurbanlık hayvan alıp onu kurban etmişlerdir. Bu kurbanın eti ile de gelenlere bir ziyafet çekilmiştir. Bu ziyafet sonrası dernek üyeleri ve katılımcılar dağılmıştır (Akça, 2002: 151).

Türk Milliyetçiler Derneği dış Türkler konusuna özel bir önem vermiştir. Bu bağlamda 1952 yılında Ankara'da kurulan Azerbaycan Milliyetçiler Derneği ve 1952 yılında İstanbul'da açılan Kırım Kültür Derneği ile yakın ilişki içine girmiştir. Ayrıca 1952 yılında İstanbul'da Doğu Türkistanlı Uygur Türklerinin lideri İsa Yusuf Alptekin'e büyük bir karşılama töreni düzenlemiştir. Bunun yanında dernek genel merkez ve şubelerinde dış Türkler konusunda bilgilendirme toplantıları yapmıştır (Kılıç, 2016: 125-136).

Nitekim 1953 yılının yaz aylarında Türk Milliyetçiler Derneği Muğla Şubesi de ünlü Tarihçi Prof. Dr. Zeki Velidi Togan'ı Muğla'ya getirmiştir. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan Muğla'da üç gün kalmıştır. Bu süre zarfında Prof. Dr. Zeki Velidi Togan hem dernek merkezinde hem de Karabağlar Yaylası'nda bulunan kahvehanelerde vatandaşlarla buluşup onlara Genel Türk Tarihi, Türk Kültürü, Türk Edebiyatı, Azerbaycan Türkleri, Doğu Türkistan Türkleri ve Orta Asya Türkleri hakkında konferanslar vermiştir. Daha sonra kendisine Muğla'nın meşhur yemeklerinden Büryan kebabı ikram edilmiştir (Akça, 2002: 151).

Türk Milliyetçiler Derneği yayınladığı pek çok beyanname ve düzenlediği toplantılar ile ırkçı ve irticacı ithamlarıyla karşılaşmıştı. Özellikle 1952 yılında dernek artan bu ithamlar karşısında kendini savunmak zorunda kalmıştı. Fakat Türk Milliyetçiler Derneği için esas sıkıntılı günler Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da 22 Kasım 1952 tarihinde suikasta uğraması ile başlamıştır. Bu suikastı Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar şiddetle kınamışlardır. Yapılan tahkikat sonucu suikasta karışan bazı kişilerin Türk Milliyetçiler Derneği ile ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kişiler suikastı Ahmet Emin Yalman'ın din karşıtı yazılar yazdığı için yaptıklarını beyan etmişlerdir. Bu durum karşısında Ankara Savcılığı Türk Milliyetçiler Derneği'nin faaliyetleri hakkında bir soruşturma başlatmıştır.20 Ocak 1953 tarihinde tamamlanan soruşturma sonucu savcılık, derneğin nizamname ve gayesi gereği irticai faaliyetlere destek verdiği gerekçesi ile feshedilmesi kanaatine varmıştır. Bu kanaat sonucu 22 Ocak 1953 tarihinde Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı derneğin kapatılmasına yönelik dava açmış ve dava sonucu Türkiye'de 33 vilayette ve 40 ilçede dernek faaliyetlerine son vermiştir. Bu bağlamda derneğin Muğla Şubesi de kapanmış ve evraklarına emniyet tarafından el konmuştur (Kılıç, 2016: 191-225).

3. SONUÇ

1912 yılında yani II. Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçileri bir araya gelerek Türk Ocağını kurmuştur. Türk Ocağı, II. Meşrutiyet dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin ilk döneminde faaliyet gösteren en tanınmış, en uzun ömürlü ve en faal milliyetçi dernek olarak tarihteki yerini almıştır. 1931 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile kapatılarak yerine Halkevlerinin açılması üzerine Türk milliyetçileri teşkilatsız kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası Türk Milliyetçileri tekrar bir araya farklı farklı dernek ve cemiyetler kurmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte bu cemiyet ve derneklerin siyasi bir parti olarak mı, yoksa geniş tabanlı bir dernek olarak mı faaliyetlerine devam etmesi gereği tartışmaya açılmıştır. Sonuç olarak 1951 yılında Türk milliyetçiliğinin bir siyasi partiden daha yüksek bir kavram olduğu ve bu nedenle milliyetçilerin bir dernek çatısı altında birleşmesi gerektiği kararına varılmıştır. Bu durum üzerine Türk Milliyetçiler Derneği kurulmuştur. Bu dernek Kore Savaşı, Dış Türkler, Ayasofya'nın tekrar açılması gibi konular üzerine faaliyetlerde bulunmuştur. 1952 yılında Malatya'da Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın irticai karşıtı yayınlarından dolayı suikasta uğraması ve suikastçının bu dernekle ilişkisinin ortaya çıkması derneğinin kapatılmasına neden olmuştur.

1951 yılında Türk Milliyetçiler Derneği'nin bir şubesi de Muğla'da açılmıştır. Dernek, kısa yaşamı döneminde genel merkezi politikalarına uygun olarak komünizmle mücadele, Kore Savaşı gazilerine karşılama ve Dış Türkler konusunda konferanslar düzenleyerek çalışmalarını sürdürmüş ve böylece Muğla kültür hayatına bir renk katmıştır. Türk Milliyetçiler Derneği Genel Merkezi'nin kapatılması ile Muğla şubesi de kapanmak zorunda kalmıştır.

4. KAYNAKLAR

Akça, B. (2002). *Sosyal-siyasal ve ekonomik yönüyle Muğla (1923-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Akça, B. (2023). Muğlalı bir Türk milliyetçisi: Hamza Sadi Özbek. İçinde Y. E. Tansü (Ed.), *Tarih alanında seçme yazılar II* (ss. 201-223). Özgür Yayınları.

Kılıç, M. (2005). *Allah, vatan, soy, milli mukaddesat: Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Milliyetçiler teşkilatlanıyor. (1951, Ağustos 24). *Orkun Dergisi*, *47*, 16.

Togan, Z. V. (1970). *Türklüğün mukadderatı üzerine*, İstanbul: Kayı.

BEING A MOTHER IN WORKING LIFE
ÇALIŞMA HAYATINDA ANNE OLMAK

Kubilay Veysel Karani GOKTURK

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Orchid No: 0009-0008-4801-1194

Özet

Çalışma yaşamında bulunan kadınların yaşadığı sorunlar, endüstrileşme süreciyle birlikte günümüze kadar gelmiştir. Kadın ve anne kimlikleri, gerek çalışma hayatı yansımaları açısından dikkatle göz önüne alınması gereken konulardır. Kadınların iş gücüne katılımının artması ile ortaya çıkan sorun ise annelik ile çalışma hayatı arasında bir uyuşmazlık yaratılarak annelerin çalışma hayatında daha olumsuz çalışma koşullarına maruz bırakılmalarıdır. Kendini açık bir şekilde çalışan annelere yönelik ayrımcılık olarak ortaya koyan bu soruna ilişkin teorik açıklamalardan ele alınacak olan konular ‘’çalışan anne olgusu’’, ‘’annelik’’ ve çalışma hayatı arasındaki etkileşim, çalışan annelere yönelik ayrımcılık ve biçimleri üzerinde durulacaktır. Çalışan anne olmak, birçok zorluk ve fırsatı bir arada getiren bir deneyimdir. Anne olmak, çocukların bakımını ve eğitimi sorumluluğunu taşırken, aynı zamanda iş yaşamında da başarılı olmayı gerektirir. Çalışan anneler, hem evdeki hem de iş yerindeki sorumluluklarını dengelemekte zorluk yaşayabilirler. Ancak, bu durum aynı zamanda onlara güçlü bir zaman yönetimi becerisi kazandırır, problem çözme yeteneklerini geliştirir ve kariyerlerinde de başarılı olmalarına yardımcı olabilir. Çalışan annelerin karşılaştığı başlıca zorluklar arasında, iş-yaşam dengesini sağlamak, yeterli uyku almak, iş yerinde ve evdeki beklentileri karşılamak yer alır. Ayrıca, toplumun çalışan annelere yönelik bazen olumsuz yargıları da ek bir baskı oluşturabilir. Ancak, çalışan anneler bu zorluklarla başa çıkabilmek için esneklik, güçlü destek sistemleri ve önceliklendirme gibi stratejiler geliştirirler. Bununla birlikte, çalışan annelerin çocukları üzerindeki etkileri de tartışma konusu olmuştur. Araştırmalar, çalışan annelerin çocuklarının bağımsızlık, sorumluluk ve özgüven gibi beceriler geliştirme konusunda daha avantajlı olabileceğini göstermektedir. Ayrıca, annelerin iş gücüne katılımı, ekonomik açıdan aileye katkı sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitliğine de önemli katkılarda bulunur. Çalışan anne olmak, zorlu bir denge gerektirse de, kişisel gelişim, kariyer başarısı ve toplumsal katkılar açısından değerli fırsatlar sunan bir yaşam tarzıdır. Başarılı bir iş-yaşam dengesi kurabilmek için hem bireysel hem de toplumsal düzeyde destekleyici bir yaklaşım gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: çalışma yaşamı, çalışan anne, annelik

Abstract

The problems experienced by women in working life have survived to the present day with the industrialization process. The identities of women and mothers are issues that need to be carefully considered in terms of their impact on working life. The problem that arises with the increase in women's participation in the workforce is that a conflict is created between motherhood and working life, and mothers are exposed to more adverse working conditions in their working lives. Theoretical explanations regarding this problem, which clearly reveals itself as discrimination against working mothers, will focus on the "working mother phenomenon", the interaction between "motherhood" and working life, and discrimination

against working mothers and its forms. Being a working mother is an experience that brings many challenges and opportunities. Being a mother requires being successful in business life while also carrying the responsibility of caring for and educating children. Working mothers may have difficulty balancing their responsibilities at home and at work. However, it also gives them strong time management skills, improves their problem-solving abilities, and can help them succeed in their careers. Key challenges facing working mothers include maintaining work-life balance, getting enough sleep, and meeting expectations at work and at home. Additionally, society's sometimes negative perceptions of working mothers can also create additional pressure. However, working mothers develop strategies to cope with these challenges, such as flexibility, strong support systems, and prioritization. However, the effects of working mothers on their children have also been a matter of debate. Research shows that children of working mothers may have an advantage in developing skills such as independence, responsibility and self-confidence. In addition, mothers' participation in the workforce contributes to the family economically and also makes significant contributions to gender equality. Being a working mother can be a challenging balance, but it is also a lifestyle that offers valuable opportunities for personal growth, career success and community contributions. Achieving a successful work-life balance requires a supportive approach at both individual and societal levels.

Keywords: working life, working mother, motherhood

GİRİŞ

Kadın olmanın doğal bir sonucu olan annelik, çalışma yaşamında son yıllarda sıkça dikkate alınan bir durum olmuştur. Yasal düzenlemeler yoluyla daha önemli bir konu haline gelmiştir. Kadının çalışan anne olarak çalışma yaşamında yer alması, anneliğin kendine özgü sorumluluklarıyla beraber kadın sorunlarının daha da derinleşmesini ve çeşitlenmesini gündeme getirmektedir. Çalışan annelerin birçok kariyer olanağından yoksun kalması, düşük performans beklentileri nedeniyle düşük ücret düzeylerine sahip işlerde görevlendirilmeleri gibi bazı örnekler karşısında, bu sorunlar kendini daha çok çalışan anneye yönelik cinsiyet ayrımcılığı biçiminde de göstermektedir.

İş yeri koşullarında hamilelik ve çalışan annelerle ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda artmış olmasına rağmen, yine de kadına özgü çalışma yaşamının kendi özgü şartlarıyla bir araya geldiğinde ortaya çıkardığı sorunların doğasına ilişkin yeterli araştırmanın yapılmış olduğunu söylemek zordur. Anglo-Sakson kaynaklı literatüre baktığımızda ise, ağırlıklı olarak çalışan annelerin yaşadıkları rol çatışmasına, iş-aile yaşamı etkileşimine ve uzlaşımına odaklanan bir anlayış hakimdir. Bu çalışmada, çalışma yaşamında çalışan annenin ‘’anne’’ olmaktan dolayı çalışma yaşamında farklı bir muamele görüp görmediği kavramsal olarak ele alınacaktır.

1-ÇALIŞMA HAYATINDA ANNE OLMAK

1.1 Annelik Olgusu ve Niteliği

Annelik, sosyologlar tarafından anne olmakla ilişkili bulunan sosyal beklentiler, tecrübeler ve yapıları işaret etmek için kullanılan bir terimdir (Walzer,2007).

‘’Annelik hem kadının gelişim aşamasında üstlendiği bir görev ya da gelişiminin önemli bir aşaması hem kimliğinin önemli bir parçasıdır. Bununla birlikte, kendisine bağımlı bir çocuğun bakımından sorumlu olan belirli bir rol pozisyonu olarak adlandırılmaktadır’’ (Ridgeway & Correll, 2004 (b): 687).

Annelik sadece kadın ebeveyni işaret etmesinden kaynaklı değil, aynı zamanda kadının annelikle ilişkisinin kadını tanımlamak, değerlendirmek, kategorize etmek içinde cinsiyet

çalışmalarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Annelik kadınlığın temel öğesi olarak kabul edilirken, bir çocuk dünyaya getirmeyen kadının kültürel olarak eksik ya da başarısız bulunması eğilimi de bulunmaktadır (Seçer,2010:33).

Annelik ile ilgili yapılan araştırmalardan birisi de sosyolojideki üç temel teorik yaklaşımdan yola çıkılarak yapılan araştırmadır. Özcülük yaklaşımı, anneliği evrensel, değişmez ve sabit bir doğası olan kişi olarak görür. Genellikle anneliği, onun varsayılan doğasına göre değerlendirerek çocuk yetiştirme ve bakım sağlama gibi kadına özgü değerlerin kaynağı olarak öngörürler. Anneliğin her kültür ve coğrafi bölgede aynı özelliği taşımadığı gerçeği, özcülere karşı çıkan ana konudur. İkinci teorik yaklaşım olan sosyal yapısalcı yaklaşımlar anneliğin nasıl yapılandırıldığı, tecrübe edildiği ve gereklerinin yerine getirildiğini belirlemede toplumun yapısal bileşenlerini özellikle de ekonomik yapısına daha çok önem gösterirler. Sosyal yapısalcı yaklaşımlar anneliği toplumun sosyal ve ekonomik örgütlenmesinin bireyin yaşam şartlarıyla şekillenen bir ürünü olarak görürler (Uta Garey,2009).

Sosyal kimlik, anneliğin ölçmesi ve analiz etmesi en zor boyutudur. Kadının anne olarak oluşturduğu kimlik annelik ideolojisi ile desteklenip annelik faaliyetleri ile yönlendirilir fakat yine de her ikisinin basit bir türevi değildir. Hamilelik süreciyle birlikte anne olmaya adım atan kadınlar, genelde bu durumun onların öz saygısını arttırdığını, kendilerini başarılı ve genel olarak memnuniyet düzeyleri artmış olarak gördüklerini belirtirler. Anne olmak sadece değişimi değil aynı zamanda gelişim göstermeyi de içerir. Annelik genellikle daha az bencil davranışlar sergilemeyi gerektiren ve dolayısıyla kadından farklı davranışları beklenir kılan bir kimliktir. Diğer taraftan, birey anne olmakla birlikte daha sorumluluk sahibi davranışlar sergileme ile karakterize olan yetişkinlik düzeyine ulaşır, diğer bir deyişle bireyin statüsü yükselir (Bailey, 1999 :339).

1.2 **Çalışan Anneler ve Dünya Genelinde Durum**

Çalışan anne sayısının günümüzde artmasıyla birlikte ve kadının ücretli çalışmasının daha belirgin hale gelmesiyle bağlantılı olarak kadının anne olması nedeniyle çalışma hayatından tamamen dışlanması değil, ona özgü yeni koşulların gündeme gelmesi söz konusudur. Bu nedenle çalışan annenin toplumda ayrı bir rolü ve bu rolü destekleyen ayrı bir ideolojisi vardır (Seçer,2010:36).

‘’Çalışan anne tanımsal olarak, ‘’haftada 40 saat ya da daha fazla ev dışındaki bir işte çalışan bir anneye’’ işaret etmekte ve hakim, doktor ya da üst düzey yönetici gibi kariyer yönelimli bir kadını akla getirmektedir’’ (Dillaway&Pare, 2008:444). Diğer yandan çalışan anne profili; çocuklarının başarısı ve iyiliği yerine daha fazla ücret ya da kariyer ilerlemesi gibi kendi başarısıyla ya da yeni araba, daha büyük ev veya pahalı giysiler gibi daha iyi maddi koşullara önem veren ya da annelik görevlerini ihmal eden biri olarak olumsuz anlamlarla da betimlenmektedir (Johnston&Swanson,2004:498). Genel olarak bakıldığında, günümüzde genç kadınların yaşamlarının daha büyük bir bölümünü çalışma yaşamında geçirdikleri ve günlerinin daha uzun saatlerini ev işleri ve çocuk bakımı yerine iş yerindeki sorumluluklarına ayırdıkları ileri sürülmektedir (Thistle,2006:114). Bu durum, annelik kurumu ile ilgili analizlerde annelik ile istihdam arasındaki ilişkiye odaklanmayı gerektirmiştir. Anneyi çalışma yaşamında görmemizi sağlayan etkenler arasında, artan boşanma oranları, modern yaşamın ekonomik standartları, çalışmayı kendi potansiyelini ortaya koyma olarak görme gibi nedenler gösterilmektedir (Popillion,2000:8). Öte yandan evli kadının çalışma isteği, kadın istihdamını yönlendirmede eşlerin gelir düzeyinden daha fazla etkilidir. Örneğin 1980’lerde yapılan kadın ve istihdam araştırmasına göre, istihdam edilen boşanmış annelerin %85 oranında maddi gereksinimler nedeniyle çalışırken evli annelerin sadece %14’ünün çalışmalarına gerekçe

olarak maddi nedenleri ileri sürdükleri görülmüştür (Silva,1996 (b) :22).rilerine bakıldığında ise son on yıl içinde kadınların istihdam oranı hemen hemen bütün OECD ülkelerinde artmıştır. Bu artış, Türkiye'de %30'un altında kalırken İzlanda'da %80'in üzerine çıkmıştır. Çalışan annelerin istihdam oranı genellikle kadınların istihdam oranlarının altında kalmaktadır. Annelerin istihdam oranlarının aynı zamanda çocuklarının yaşına da bağlı olduğu belirtilmektedir. Genel olarak bakıldığında, çocuklar büyüdükçe annelerin ücretli bir istihdama sahip olma durumlarının mümkün hale geldiği görülmektedir (OECD,2007:56).

1.3 **Çalışan Anne İdeolojisi**

Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, kadınların erkeklerle benzer istihdam fırsatlarına eriştiklerini söylemek zordur. Çalışan kadın genelde hizmet sektöründeki belirli işlerde ve erkeğin amir olduğu bir yapıda yoğunlaşmıştır. Bu pozisyonda kadın, erkekte mevcut olduğu düşünülen güç, akıl ve rasyonaliteden yoksun olarak değerlendirilmiş ve ''ikinci sınıf vatandaş'' muamelesi görmüştür (Blitz,1998:23).

Özellikle 1980'lerden itibaren çalışan kadın, eskiden erkek egemenliğinde kabul edilen birçok mesleki alan ve profesyonel meslekte varlık göstermeye başlamıştır. Fakat bununla birlikte ücret, terfi etme olanakları ve istihdamın sağladığı diğer bütün olanaklar açısından erkek lehine farklılıklar devam etmiştir. Bunun ötesinde başarılı bir kariyere sahip olan çalışan kadına, erkek ya da kadın üstü /yöneticisi tarafından eşit olmayan bir biçimde davranılması sık karşılaşılan bir durumdur. Öte yandan çalışan kadının da bilinçli ya da bilinçsiz olarak başarısını kendi yetenek ve çok çalışmasına değil, şansa bağlaması söz konusudur (Blitz,1998:23).

Kadının iş gücünü artan oranda katılımı, kadından rekabetçi iş dünyasında değer verilen nitelikleri de taşımasını beklenir hale getirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan ve yoğun annelik ideolojisi karşısında ona alternatif oluşturduğu ileri sürülen ''çalışan anne'' ideolojisi, 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren popüler olmaya başlamış ve feminist bir ideal olarak görülmüştür (Dillaway&Pare,2008:444).

Çalışan anneler, ev dışındaki ücretli bir işte çalışmayan anneler kadar yoğun bir annelik yapamazlar ve genellikle kendi annelik faaliyetlerinin büyük bir kısmını başkalarına devretmek durumunda kalırlar (Macdonald,1998:31). Diğer yandan uzun yıllar boyunca çalışan anneler, çalışmayan annelere göre daha değersiz ve toplumsal rollerine daha az uyum sağlayan bireyler olarak algılanmış ve değerlendirilmişlerdir. Maddi zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda olan annelerin bireysel tatmin elde etmek için çalışan annelere göre toplumsal normlara daha uygun kabul edildikleri de belirlenmiştir. Son olarak çalışan annelerin kendilerini genelde aileleri yerine kariyerlerine daha fazla adadıklarının düşünülmesi de söz konusudur (Bridge&Orza,1992:331-343).

1.4 **Annelik ve Çalışma Hayatı**

Kadının iş gücüne artan katılımının önemli sonuçlarından birisi, çok sayıda kadının ve işverenin iş, hamilelik ve çocuk sahibi olma durumunu bir arada yürütme sorumluluğu ile karşı karşıya kalacağıdır. Çalışan kadınların %80-90'ının çalışırken hamilelik yaşayacağı ve bunların çoğunluğunun hamileliklerinin son zamanlarına kadar çalışacakları tahmin edilmektedir (Major,2004:1; Gueutal&Taylor,1991:459; Thompson& Francesco,1996:3). Ebeveyn olmak insanların yaşamlarındaki temel tanımlayıcı olaylardan birisidir ve dolayısıyla anne olmak kadının eşiyle, diğer insanlarla, istihdam süreciyle ve toplumla olan ilişkilerinde önemli değişimlere yol açar (Haynes,2008:620). Çoğu kadının istihdam tecrübesinin en zorlayıcı yönünün çalışma yaşamı ile hamileliğin kesişiminde, çalışan kadının ve işverenin anneliğin fizyolojik ve psikolojik yönlerini işin pratik ve maliyetli talepleriyle dengelemek zorunda olduklarında ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalar, çalışma yaşamında hamile olan ve çalışan annelere yönelik çok yönlü olumsuz bakış açısı bulunduğunu işaret etmektedir (King&Botsford,2009:314). Hamile ya da anne olan kadın, önceki durumuna ve diğer çalışma arkadaşlarına göre farklı algılanmakta ve kendisine farklı davranılmaktadır. Etrafındaki diğer insanlar ve çalışma arkadaşları tarafından işe adanmışlığı, güvenirliği ve değerleri sorgulanmaktadır (Cunnigham&Macan,2007:498). Hamile çalışanların iş yeri ortamında yaşadıkları çeşitli tecrübeleri, hamilelere yönelik tutumlar ve hamile kadınların karşı karşıya kaldıkları davranışlar olarak iki başlık altında inceleyen bir çalışmada, hamilelere yönelik tutumsal araştırmaların olumsuz tutumlara işaret ettiği belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, bazı çalışmalarda hamile kadınların işe alınması, yükseltilmesi ve önemli işlerde görevlendirilmesinde ayrımcılık yapıldığı, bazı çalışmalarda ücretli izin zamanının ayarlanması konusunda olumsuz düşünceler beyan edildiği, bazılarında ise erkeklerin hamile kadınları daha duygusal ve fiziksel olarak daha sınırlı gördükleri belirlenmiştir (Clark,1996:14).

Hamile kadınların karşılaştıkları davranışlarda ayrımcı davranışların oldukça fazla olduğu, performansın düşük değerlendirilmesi, hamile çalışanın yaptığı işten daha az memnun kalınması, onu terfi ettirmek konusunda daha az istekli olunması gibi davranışların ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla olumsuz tutumlarla birlikte değerlendirme yapıldığında bireyin çalışma ortamının hamilelikle birlikte olumsuz bir havaya büründüğü ifade edilmektedir (Clark,1996:19). Benzer bir şekilde başka bir araştırmada hamile kadınlar, hamilelikleri boyunca becerileri, yetenekleri ve çalışmalarının olumlu olarak değerlendirilmediğini; bu durumun performans değerlendirmelerine yansımasından korktuklarını, örgütsel değerlerini kanıtlamak için daha fazla çaba hissettiklerini belirtmişlerdir (Halpert&Hickman,1997:247). Profesyonel kadın çalışanlar üzerine yapılan bir çalışmada kadınların%73'ü kadının anne olduktan sonra kariyerine daha az bağlılık hissettiğini vurgulamıştır (Swiss,1996:221'den akt. Lyness vd,1999:486).

Bir çocuk sahibi olmak gibi aile bağlılığını ön plana çıkaran durumlarda sadece kadınların değil erkeklerin de iş yeri ortamında üstlerinden ve çalışma arkadaşlarından olumsuz tepkiler alabildiklerini ve bu gibi önyargılı durumlardan kaçınmak için bireylerin ''ön yargıdan kaçınma'' stratejileri sergileyebileceklerini ileri sürmektedir (Drago vd.,). Ön yargıdan kaçınma stratejileri, bakım sağlama konusundaki bağımlılıklardan kaynaklanan potansiyel kariyer duraklama ya da gerilemelerinden kaçınmayı içeren davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Ön yargıdan kaçınmaya ilişkin verimli stratejiler arasında kariyerde başarılı olmak için evlenmeyerek bekar kalmak, daha çok çocuk sahibi olmak istemeye rağmen az çocuk sahibi olmak, iş yerinde daha az sorumluluk talebinde bulunmamak, ikinci çocuğun doğumunu kariyerde belirli bir noktaya gelene kadar ertelemek gibi davranışlar yer almaktadır. Verimsiz stratejiler arasında ise ücretli doğum izni almamak, iş sözleşmesini belirli bir süre askıya almayı talep etmemek, iş yerinden izin almamak nedeniyle çocuğun gelişimindeki önemli olayları kaçırmak, çocuğun doğumundan sonra işe kısa sürede dönmek gibi stratejiler yer almaktadır (Drago vd, 2006:1223-1229).

Sonuç olarak, annelik ve çalışma hayatının kesişmesinde ortaya çıkabilecek birçok olası sorun bulunmaktadır. Buna karşılık, çalışan kadının bu sorunları bertaraf edici çeşitli kimlik yönetimi yöntemlerine başvurdukları görülmektedir. Bu yöntemler kimi zaman iş yerinde sergilenen çeşitli davranışlar olmakta, kimi zamanda kadının kendi benlik ve kimlik algılamasıyla anneliğini değerlendirmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, annelik ile çalışma hayatını uyumlaştırmadaki temel aktör, çalışan kadının kendisi olmaktadır (Seçer,2010:48).

2. ÇALIŞAN ANNELERE YÖNELİK AYRIMCILIK

Çalışan anne olmak, bireyi birçok yönden zorlayan ve çeşitli seçimler yapmasını gerektiren bir tecrübedir. Bunun yanında bir de bireyin anne olması nedeniyle çalışma hayatında olumsuz davranış ve değerlendirmelere maruz kalması, çalışan anneliğin daha dikkat çekici bir olgu haline gelmesine yol açmaktadır. Bu noktada, annenin çalışma hayatında farklı kriterlerle değerlendirmesinin altında yatan teorik temellerin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Kadın ve erkek arasında ortaya çıkan ücret farklılığı ve kadının iş yerinde kadına uygulanan ayrımcılık ile çalışan annelere yapılan ayrımcılık açıklanmaya çalışılmaktadır. Ücretlerin genel durumu uzun dönemli incelendiğinde, bu farklılığın temelinde mesleki ayrım ve kadınların çocuk yetiştirme ile ilgili sorumluluklarının etkisi ortaya çıkmaktadır (Alksnis vd., 2008:1416-1417).

İş yerinde cinsiyet ayrımcılığı iki düzeyde şekillenmektedir. Buna göre, ayrımcılık iş yerinde kişiler arası düzeyde başlar ve bireylerin beklentileri ile grup içi paylaşımlarını içerir. İkinci düzeyde ise kurumsal düzeyde belirginleşmesi söz konusudur. Burada örgütsel düzenlemeler ve prosedürler, çalışanlar üzerinde cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılık yaratan bir etkiye sahiptir. Kişiler arası beklentiler ile grup içi bilgi paylaşımı ayrımcılığa neden olan örgütsel uygulamaların gelişiminde önemli rol oynadığından ayrımcılığın şekillendiği bu iki düzey birbiriyle ilişkilidir (Ridgeway&England,2007:189).

Annelik/hamilelik ile ilgili bazı ayrımcılık biçimlerinin doğrudan ayrımcılık, bazılarının ise dolaylı ayrımcılık olduğu belirtilmektedir. Ayrımcılığın bir kişiye onunla ilgili bir özelliği nedeniyle farklı davranılması olduğu düşünüldüğünde hamile/anne bir kişiye de yine cinsiyetine özgü bir gerçeklik nedeniyle ayrımcılık yapılması doğrudan ayrımcılığa işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, ‘’bir kadın eğer kadın olmasaydı hamile/anne olamazdı’’ mantığının devamı olarak hamile/anne olan bir çalışana cinsiyetine özgü bir özelliği nedeniyle ayrımcı davranılması durumunda doğrudan cinsiyet ayrımcılığından söz etmek mümkündür (Honeyball,2000:45).

Örneğin yapılan bir araştırmada ücret ayrımcılığı politikasına baktığımızda, ‘’bir kadının ekonomik açıdan verdiği en kötü kararın ‘’anne olma’’ kararı olduğu vurgulanmıştır ‘’ (Crittenden, 2001’den akt. Crosby vd., 2004:676).

Annelerin ücretinde çocuk başına yaklaşık %7 düzeyinde bir düşüklük yaşandığı da diğer bir araştırma sayesinde bulunmuştur. ‘’Bu ücret düşüklüğünün üçte birinin iş tecrübesi, kıdem ve geçmişteki işin niteliği gibi faktörlerle açıklanabildiği ama buna karşılık üçte ikisinin doğrudan çocuk sahibi olmak ile ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır’’ (Budig&England,2001:219-220).

Çalışmaların birinde, çalışan annelere yönelik ücret ayrımcılığının belirli bir ölçüde annelerin çalışma biçimlerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Buna göre, profesyonel mesleklerde, yönetimsel mevkilerde çalışan annelerin, işverenlerin sunduğu esnek çalışma, evden çalışma, çalışma saatlerinin azaltılması ya da çocuk bakım yardımı gibi iş-aile dengesini kurmaya yönelik politikalardan yararlanma durumlarına göre ücretlerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Özellikle evden çalışma ve çalışma saatlerinin azaltılması gibi politikaların çalışan annelerin ücretlerini önemli ölçüde düşürmüştür (Glass,2004:387).

Annelik ve düşük ücret arasındaki karmaşık ilişki konusunda beş temel açıklama öne sürülmüştür. Birçok kadının işte geçirdikleri zamanı kısaltarak ve hatta tam zamanlı çalışmaktan vazgeçerek evde çocuk bakımı için daha fazla zaman geçirmeleri bir neden olarak ileri sürülmektedir. İkinci olarak, çalışan annelerin düşük ücretli ‘’anne dostu’’ olarak

adlandırılan işleri seçerek yüksek ücretten kendilerinin vazgeçtiği belirtilmektedir (Budig&England,2001:204). Çalışan annelerin çalışma yaşamıyla çocuk bakımı sorumluluklarını dengelemek amacıyla düşük ücretli işlere yönelmelerinin farklılıkları denkleştirme arayışı içinde ‘’karşılayıcı ücret farkı’’na razı olmalarıyla da açıklanabileceği belirtilmektedir. Karşılayıcı ücret farkı teorisi, rekabetçi bir piyasada bir işin hoşa gitmeyen niteliklerinin ücrette bir artışa neden olacağını, benzer şekilde işte özerklik ya da iş-yaşam dengesinin sağlanması gibi iş özelliklerinin ise düşük ücrete satın alınabileceğini ileri sürmektedir (Gash,2009:570).

Yapılan bir diğer çalışmada, hamileliğin performans değerlendirme üzerindeki etkisi ile ilgili olarak yapılan iki araştırma dikkati çekmiştir. Gerçekleştirdikleri deneysel çalışmada katılımcılara kadınların işle ilgili çeşitli görevler yerine getirdikleri bir video izletilmiştir. Kadınların bir kısmının giydikleri kıyafetler nedeniyle hamile olarak görüldükleri videoyu izleyen katılımcıların hamile olan kadınların iş performansını daha düşük değerlendirdikleri görülmüştür (Halpert vd., 1993: 655).

Annelerin iş gücü piyasasında kesintisiz bir şekilde varlıklarını sürdürme gibi ideal çalışan davranışlarına uyum sağlayamaması nedeniyle ayrımcılığa uğradıklarını ve bunun da sistematik ayrımcılık olarak adlandırıldığını belirten bir çalışmada, annelerin özellikle ideal çalışan profiline uygunluğu daha fazla önemseyen yüksek statülü mesleklerdeki istihdam ilişkilerinde, istihdam ilişkisinin sona erdirilmesi tehdidiyle karşı karşıya oldukları belirtilmiştir. Bu nedenle söz konusu mesleklerde çalışan annelerin uzun süreli doğum izni alamadıkları veya kısmi süreli çalışma biçimini tercih ettikleri görülmektedir (Carney,2009:127).

Çalışma yaşamındaki rekabetçi durum Yılmaz (2008) tarafından şöyle açıklanmıştır:

‘’Kadınlar dezavantajda oldukları konumu erkeklerle eşit hale getirmek için ekstra bilgiye hakim olmak zorunda hissetmektedir. İyi bir derecede dil bilmek, sertifikalar almak, eğitimlere katılmak vb. yetkinliklere sahip olan kadınlar daha işe kabul sürecinde bile zorluk çekmektedir. Örgüt içinde yaşanan gerginlikler ve anlaşmazlıklar, yönetim kademesinin yanlış kişiyi işe aldığı düşüncesini doğurmaktadır. Aslında bu anlaşmazlıklar ve yetersizlikler kadın çalışanlar yüzünden değil, tamamen kadını dışlayan iş arkadaşları veya yöneticilerinin mobbing etkisinden kaynaklı olmaktadır’’ (s.182-183).

Kapucugil (2015)’in açıklamasına göre: ‘’İşverenler çalışan annelerin iş ve aile yaşantısı arasında seçim yapmak zorunda olduklarını bilmektedir. Kadınların eğitim düzeyi ne olursa olsun evlilik ya da doğum sebebiyle çalışanlarının geçici olarak ayrılmasını beklemekte ve kariyer gelişim sürecinde daha az kararlı olduğunu düşünmektedir. Bu durumdan kaynaklı olarak işveren daha az kadın çalışan istihdam etmeye meyilli olabilmektedir. Kariyer yolunda erkeklere oranla daha sınırlı olanaklara sahip olan kadınlar, çıkmaz bir döngünün içinde kendini bulabilmektedir. Bu yüzden çalışan annelerin çoğu işlerini terk etmektedir’’ (s.170).

Çalışan annelerin olumsuz çalışma şartlarına yönelik açıklamaları anlayışsızlık, yeterli ilgi alaka görememe, mobbing, fiziksel koşulların yetersizliği, ön yargılar gibi başlıklar altında toplanmaktadır. Aynı zamanda çalışan annelerin çocuğunun sağlık konusu söz konusu olduğunda, yeterli desteği kurumlarımdan görememektedir. Bundan dolayı, vicdani rahatsızlık yaşadıkları ve kararları sorguladıkları görülebilmektedir (Dalkılıç,2015;444).

2.1 Çalışan Annenin Yasal Hakları

Karabıyık (2012)'nin açıklamasına göre:

''Sürekli değişen ve küreselleşen dünyada kadınların ve kadınlara sağlanan haklar önemli bir yere sahiptir. Gelişmişlik seviyesi kadınların sahip olduğu haklara göre belirlenmektedir. Kadınların iş gücüne katılımı, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak hem teorik hem politik sebeplerden dolayı önemli bir husus olarak kabul edilmektedir'' (s.233).

Madde 74 : Kadın çalışana doğumundan önce sekiz hafta doğumundan sonra sekiz hafta olmak üzere toplam 16 hafta doğum izni verilmesi, birden fazla gebelik halinde doğumundan önce 10 haftalık izin verilir. Sağlık durumu uygun olan ve doktor onayı ile gebe isterse doğumundan önceki 3 haftaya kadar iş yerinde çalışabilir. Bu durumda gece çalıştırılamaz ve çalıştığı süreler doğum sonrası iznine eklenir. Bu süreler doktor raporunda açıkça belirtilmelidir (4857 sayılı İş Kanunu, mad. 74).

2.2 Çalışan Annelerin Karşılaştığı Zorluklar

Annenin işyerinde olduğu zaman dilimi içinde çocukla ilgilenecek kimsenin olmayışı büyük bir sorun haline gelmiştir. Genellikle anneanne ya da babaanne ihtiyacı duyulmakta ve çocuk farklı disiplin yöntemleri ile yetiştirilmektedir. İşten yorgun dönen anne ev işleri ile çocuk arasında kalmaktadır. Çalışan anneler eve döndüğünde çocukları ilgi beklemekte ve onlarla oyun oynayıp vakit geçirmek istemektedir. Eğer evde anneye yardımcı yoksa işler daha da zorlaşmaktadır. Ev sorumlulukları, iş sorumlulukları ile annelik sorumluluğu çakışabilmektedir. Çocukla ilgili acil durumlar annenin işinin aksamasına sebep olmaktadır. Çocuğunun yanında bulunamayan annelerin suçluluk duygusu artmakta, çevreden gelen bazı söylemlerle birlikte bu duygu çoğalmaktadır (Yavuzer,1996).

3- ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde araştırma soruları, katılımcıların cevapları ve araştırmacının konumu, araştırmanın modeli, evren ve örneklemi, verilerin toplanması ve analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, çalışan annelerden derinlemesine bilgi edinilmesi amacıyla, nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, araştırmada durum analizi deseninden yararlanılmıştır. Nitel araştırma doküman analizi, görüşme, gözlem gibi nitel veri toplama yöntemlerinden faydalanılarak olayların ve algıların doğal ortamlarında bütüncül ve gerçekçi biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak tanımlanabilmektedir (Yıldırım&Şimşek,2016:40). Durum çalışması modellerinden çoklu durum çalışması modeli seçilmiştir. Çalışma yaşamında anne olmak konusu irdelenirken ''ne'', ''nerede'' ve ''nasıl'' sorularına odaklanılmaya çalışılmış olup, katılımcılardan cevaplar sistematik şekilde toplanmıştır. Bu araştırmada hem kamu hem özel sektörde çalışan annelere görüşme formatında sorular sorulmuş, cevapları alınmıştır. Çalışma hayatının ev, iş ve sosyal yaşamlarına etkileri gözlemlenmiştir.

3.2 Araştırma Soruları

Bu araştırma 3 temel soru etrafında oluşmuştur. Diğer nitel araştırma desenlerinde olduğu gibi durum çalışmalarında da veri toplama sürecinde araştırmanın rolü önemlidir, çünkü veri toplama süreci standart değildir. Araştırmada sorduğumuz sorular aşağıdaki gibidir.

1- Kamu / Özel sektöründe çalışan anne olmanın ev yaşamı üzerindeki etkileri nelerdir?

- Çalışan anne olma nedenleri nelerdir?
- Çalışan annelerin karşılaştığı zorluklar nelerdir?
- Cinsiyetçi bir iş bölümü varlığından söz edilebilir mi?
- Anneliğe yüklenen değerler çalışan kadını nasıl etkiliyor?
- Çalışan anne olmaya eşlerin tutum ve yaklaşımları nasıl olmaktadır?
- Çalışan anne olmanın çocuklarla olan ilişkisine etkileri nelerdir?
- İş- ev yaşamı dengesini kurabilmek için neler yapılıyor?
- İş-aile yaşamı çatışmasından söz edilebilir mi?

2- Kamu / Özel sektöründe çalışan anne olmanın iş yaşamı üzerindeki etkileri nelerdir?

- Ev yaşamının iş yaşamına olan etkileri nelerdir?
- Çalışan anneler iş yerinde ayrımcılık/mobbinge maruz kalmakta mı?
- Çalışan anneler 'ideal iş gören' olabilirler mi?
- İş yerindeki uygulamalar ve sosyal politikalar çalışan anneler için yeterli mi?

3- Kamu / Özel sektöründe çalışan anne olmanın sosyal yaşam üzerindeki etkileri nelerdir?

- Çalışan anne olmak nasıl bir sosyal çevreyle muhatap olmayı gerekli kılıyor?
- Çalışan anneler daha kısıtlı mı yoksa daha geniş bir sosyal çevre ile iletişim halindeler?
- Çalışan anneler sosyal çevrelerinden destek görüyorlar mı?
- Çalışan annelerin sosyal çevrelerince algılanma biçimleri nasıl?
- İçinde yaşanılan toplum, kültür ve toplumsal yargılar hakkında çalışan anneler ne gibi düşüncelere sahipler?

Araştırmanın en başında çalışan annelerin zorlandığı durumlar göz önüne alınarak araştırma soruları hazırlanmıştır. Çalışan anne olmanın olumsuz yönlerinin yanı sıra olumlu yönlerinin de gözükmesi istenmiştir.

3.3 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden 'tipik durum örnekleme yöntemi' kullanılmıştır. Bu örnekleme yöntemi, araştırmacının yeni bir uygulama ya da herhangi bir yeniliği tanıtmak istediği durumlarda, durumun en tipik bir veya birkaç tanesinin saptanarak çalışılması anlamına gelmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 138). Burada amaç ortalama durumları çalışarak belirli alan hakkında fikir sahibi olmaktır. Örneklem olarak, çalışma hayatında yönetici pozisyonlarında bulunan 6 kadın katılımcı basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Analiz süresince kolaylık sağlaması açısından katılımcılar K1,K2,K3,K4,K5,K6 olarak kodlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Örneklem Grubunun Özellikleri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek
K1	Kadın	29	Yüksek lisans	Şehir bölge planlamacı
K2	Kadın	32	Lisans	Bankacı
K3	Kadın	43	Yüksek lisans	Satış Temsilcisi
K4	Kadın	34	Yüksek Lisans	Ziraat Mühendisi
K5	Kadın	36	Lisans	Bankacı
K6	Kadın	40	Lisans	Pazarlamacı

3.4 Verilerin Toplanması ve Analizi

Mevcut çalışmamızda veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı, çalışma hayatında anne olma durumunun çalışan anneler üzerindeki etkilerinin ‘’nasıl’’ ve ‘’ne’’ şekilde olduğu ile ilgili soruların sorulduğu 6 kadın çalışandan oluşmaktadır. Hem kamu hem özel sektörde çalışan annelere sorular sorulduğu için çalışma şekli arasındaki fark daha net şekilde ortaya çıkmaktadır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz uygulanmıştır. “Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır” (Yıldırım ve Şimşek,2013: 256).

3.5 Bulgular

Bulgular kısmında çalışma hayatında anne olan katılımcıların verdiği cevaplar doğrudan aktarılmıştır. Bu cevaplara göre her sorunun altına yorum katılmış olup, bu yorumlar doğrultusunda çalışan annenin neye ihtiyacı var? sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Karşılaşılan problemler ile birlikte çözüm yolları geliştirilmeli, çalışan annenin daha rahat ve esnek bir çalışma ortamında çalışması sağlanmalıdır.

1) Çalışan anne olma nedenleri nelerdir?

K1: *Maddi ve manevi nedenler, sosyalleşmek,*

K2: *Annenin kendini geliştirmek istemesi, ev ekonomisine katkı yapmak,*

K3: Ürettikçe mutlu olan çocuklarına üretmeyi öğreten bir anneyim,

K4: Kendime ve aileme katkı sağlamak için çalışan bir anneyim,

K5: Eğitimli bir kadın olarak üreten ve faydalı olan bir anne olmak istedim,

K6: *Yenilikçi bir anne olma talebim vardı.*

Verilen cevaplar kapsamında annelerin ev ekonomisine katkı sağlamak istemesi ve üretmekten hoşlanan kişiler olması göz önünde bulundurulmalıdır.

2) Çalışan annelerin karşılaştığı zorluklar nelerdir?

K1: Kanunların, kuralların, müdürlerin çalışan anneye esneklik sağlamaması,

K2: Evde dolu dizgin çalışma hali, her şeye yetişmeye çalışma hali,

K3: Ev ve iş önceliklerinin zaman zaman çakışması,

K4: Uzun mesai saatleri,

K5: Ev ve iş dengesini bulmaya çalışmak,

K6: Çocuğumla geçirecek kaliteli zamanın az olması karşılaştığım zorluktur.

Çalışan annelerin karşılaştığı zorluklar kanun ve kuralların esnek olmaması, ev-iş dengesini kurmaya çalışmak ve çocuklarına yeterli vakit ayırt edememektir.

3) Cinsiyetçi bir iş bölümü varlığından söz edilebilir mi?

Kamuda çalışan katılımcılar hariç, diğer katılımcılar cinsiyetçi bir iş bölümünden söz edilebilir cevabını vermiştir. Kamuda olanlar daha eşitlikçi bir ortam olduğundan söz etmiştir.

4) Anneliğe yüklenen değerler çalışan kadını nasıl etkiliyor?

K1: Anneye duyulan saygınlığı hissediyorsunuz,

K2: Fiziken ve ruhen zorluyor, ekstra sorumluluk yüklüyor,

K3: Anne-çocuk ilişkisini içeren her konuda hassasiyet ve duyarlılık artıyor,

K4: Birçok alanda geri planda kalınabiliyor,

K5: Anneden çok fazla özveri ve destek bekleniyor, iş hayatı ile götürmek zorlayıcı olabiliyor.

Verilen cevaplar göz önünde bulundurulduğunda, anne olduktan sonra saygınlık artıyor fakat ekstra sorumluluklar geliyor, bununla birlikte çocukla ilgili her konuda duyarlılık artıyor.

5) Çalışan anne olmaya eşlerin tutum ve davranışları nasıl olmaktadır?

K1: Eforumuzun büyük bir bölümünü çocuklarımıza vermemiz bekleniyor,

K2: Hem destek, hem köstek olunuyor, sözde destek, eylemde köstek,

K3: Babanın da sorumlulukları artmaktadır ve çocuğa destek olmalıdır,

K4: Yardımcı bir eş değilse çok olumlu olmuyor,

K5: Destekleyen bir eş ciddi anlamda rahatlatıyor,

K6: Ben bir şekilde düzeni oluşturduğum için düzene razı gelindi.

Verilen cevaplar incelendiğinde; evde eşlerin daha yardımcı ve destek olması bekleniyor, annenin sorumluluklarının bir kısmını eşlerin yüklenmesi ve onları iş hayatında desteklemesi bekleniyor.

6) İş-ev yaşamı dengesini kurabilmek için neler yapılıyor?

K1: Baba ve anne birbirine yardımcı oluyor,

K2: Önce dengesizlik deneyimleniyor daha sonra dengeye gelme ihtiyacı doğuyor,

K3: Eve gelince işe ait zaman harcanmamalı, iş işte bırakılmalı ve çocuklarla bol vakit geçirmeli,

K4: Ev işlerine yardımcı olacak birileri oluyor,

K5: Dengeyi korumak adına çok enerji sarf ediliyor,

K6: İş yerine ev hallerini yansıtmamak gerekiyor, babadan destek alınmalı.

Verilen cevaplara baktığımızda, anne ve babanın birbirine yardımcı olması gerekliliği, iş yaşantısına ev hallerinin yansıtmama zorunluluğu iş-ev yaşamını dengeleyen unsurlardan birkaçı olarak gözüküyor.

7) Çalışan anneler iş yaşamında ayrımcılık/mobbinge maruz kalmakta mı?

K1: Patronların tutumuna göre değişir, mobbing hiç yaşamadım,

K2: Elbette, müdürümün izin vermemesiyle nedeniyle çocuğumun doğum günü partisine gidemedim,

K3: Anlayışsız bir yönetici ve iş verende bu hep olağan bir durum,

K4: Mobbing fazlasıyla var,

K5: Hamile olduğunuz andan itibaren yarım çalışan gözüyle bakılıyor,

K6: İşyerinde ayrımcılığa maruz kalmadım, çalıştığım bölümde kadın sayımız fazlaydı.

Çalışan anneler bu soruya cevap verirken iş yerinin anlayışına göre değiştiğini belirtmişlerdir. Anlayışsız bir yönetici ve iş verenin her daim mobbing uyguladığını söyleyenler kadar mobbing hiç yaşamadığını belirten anne de bulunmaktadır.

8) Çalışan anneler ideal iş gören olabilir mi?

K1: Evet,

K2: Sahip oldukları yetkinlik ve becerilerle ideal iş veren yani iş yöneten olmaları daha uygun,

K3: Kesinlikle olabilir, iş bitirme hızı ve yeteneklerinden ötürü,

K4: Yaşanmışlık olduğu için evet,

K5: Çalışan annelerin elinden birçok şey gelir, yetileri kullandıkça güçlenmiştir,

K6: İdeal iş gören olabilirler, daha dikkatli, disiplinli, sabırlı, ciddi, etik, vefakar çalışır.

Katılımcı annelerden aldığımız cevaplara göre, anneler ideal iş gören olabilirler çünkü daha dikkatli daha sabırlı, ciddi iş yaparlar. İş bitirme hızları ve yetenekleri gelişmiştir.

9) İş yerindeki uygulamalar ve sosyal politikalar çalışan anne için yeterli mi?

K1: Erken bebeklik/çocukluk dönemi için yeterli değil, ileri dönem için biraz,

K2: Maalesef yeterli değil, daha çok yolumuz var,

K3: İş yerinde kreş çok nadir görünen bir durum, doğum izni, süt izni çok sınırlı geçerli oluyor,

K4: Hayır,

K5: Bence yeterli değil, özellikle özel sektörde evin ikinci planda tutulması isteniyor,

K6: Yeterli değil, daha çok kadın çalışma hayatında olunca çözümler gelecektir.

İş yerindeki uygulamalar ve sosyal politikalar çalışan anneleri destekler nitelikte değil. Daha çok yapılması gereken uygulama ve politika var. Annelerin karşılaştığı imkansızlıklar düşünülerek, çocukları ile mutlu bir iş hayatı sürmeleri sağlanmalı, çocuklar için iş yeri kreşleri arttırılmalıdır.

10) Çalışan anne olmak nasıl bir sosyal çevreyle muhatap olmayı gerekli kılıyor?

K1: Aynı deneyimi yaşamış kişilerle birlikte oluyorsun,

K2: İş ve velilerden oluşan bir çevre oluyor,

K3: Çocuğunuz için çeşitli eğitim gruplarına dahil oluyorsun,

K4: Çocuklu aileler ile birlikte olunuyor,

K5: Çocuklu annelerle daha çok görüşebiliyorsun,

K6: Aile bireyleriyle daha sık görüşebiliyorsun.

Çalışan anne olarak sosyal çevren genişliyor. Diğer çocuklu aileler ile buluşuyorsun, çocuğunun eğitimi için gruplara dahil oluyorsun. Aile bireyleri ile daha çok görüşüyorsun.

11) Çalışan anneler daha kısıtlı mı yoksa daha geniş bir sosyal çevre ile mi iletişim halindeler?

K1: Anne olduktan sonra daha geniş bir sosyal çevre ile iletişim halideyim,

K2: Annenin sosyal seçimine göre değişir,

K3: Hem iş hayatının sosyalleşmeleri hem de çocuğun ile ilgili sosyal gruplara dahil olma ile çevre genişliyor,

K4: Daha kısıtlı iletişim var,

K5: Daha geniş bir sosyal çevre ile iletişim halindeyiz,

K6: Daha kısıtlı çevreyi tercih edip, çocuğumla daha fazla vakit geçiriyorum.

Çalışan annelerin tercihlerine göre sosyal çevreleri değişiyor. Kimisi daha kısıtlı bir çevre ile birlikteyken, kimisi daha geniş bir çevre ile iletişim halinde olduğunu söylemektedir.

12) Çalışan anneler sosyal çevrelerinden destek görüyorlar mı?

K1: Evet,

K2: Modern yaşam buna zorluyor, destek görebiliyorlar,

K3: Sosyal çevre anne çalıştığında daha anlayışlı oluyor, annenin zamanının kısıtlı olduğunu anlıyorlar,

K4: Aile büyükleri varsa evet,

K5: Günümüzde çalışan annelere çevrelerinden büyük destek geliyor,

K6: Tek çocuğum olduğu için yeterli desteği gördüm ama iki çocuğum olsaydı destek az olurdu.

Çalışan annelere aile büyükleri destek verebiliyor ve yakın çevreleri yardım edebiliyor. Aynı zamanda tek çocuğu olan bir katılımcı tek çocuğu olduğu için yeterli desteği gördüğünü söylemektedir.

13) İçinde yaşanılan toplum, kültür ve toplumsal yargılar hakkında çalışan anneler ne gibi düşüncelere sahipler?

K1: İşimizden önce çocuğumuzun gelmesi bekleniyor. Çocuğun öz bakımının annesi tarafından verilmesi gerektiği gibi bir kalıp düşünce var toplumda. Ancak bu düşüncenin artık kırıldığını düşünüyorum. Anne ve babanın eşit olarak çocuklarına baktığını yaygın bir biçimde görüyorum,

K2: Bu sistemi sürdüren topluma kızgınız. Sırtımızı dönüyor ya da biz yaşadık yeniler yaşamasın diye elimizden ne geliyorsa yapıyoruz,

K3: Anneler çalıştığı zaman kendisini daha üretken görüyor, işini seviyor ise de evine mutlu dönüyor. Tabi çocuğuna yeterli vakit ayırmaz ise zaman zaman anneliğine eleştiriler olabilir, bu eleştirilere maruz kalmamak için çocuğuna ilgisini eksik etmemesi gerekir,

K4: Çalışırken ister istemez güncel olayları, gelişmeleri daha yakın takip ettiğimiz için daha kültürlü olduğumuza inanıyorum,

K5: Tabuları yıkmak için çalıştım, kadın hem evde hem iş yaşamında vardır ve başarılıdır vizyonuyla yoluma devam ettim.

Eskiden olan kalıp yargıların yıkıldığını, çalışan annelerin ürettikçe mutlu olduğunu ve bu şekilde toplumda eleştirilere maruz kalmadığını söyleyebiliriz. Kadın hem evde hem işte çalışarak kendine ve etrafına katkı sağlayabilir ve vizyonunu genişletebilir.

4- SONUÇLAR

Çalışan annelerin bir yandan anneliğin getirmiş olduğu sorumlulukları yerine getirirken diğer taraftan aktif istihdamda kalıp kariyerlerine devam edebilmeleri için çalıştıkları kurumlar tarafından desteklenmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, örgütlerin çalışan annelere iş ve aile hayatları arasında denge kurmalarına imkan veren aile dostu iş yeri uygulamaları sunmaları önem taşımaktadır. Aile dostu iş yeri uygulamaları, esnek çalışma biçimleri, izin politikaları ve çocuk bakım desteği olarak sıralanmaktadır. Örgütlerin bu uygulamaları sunmalarındaki amaç, çalışan annelerin iş hayatlarını kolaylaştırmak ve çalışma yaşamlarının kalitesini arttırmaktır. Örgütlerde aile dostu bir iş yeri kültürünün benimsenmesinde hem üst yönetime hem insan kaynakları departmanlarına hem de birim yöneticilerine büyük iş düşmektedir. Buna göre öncelikle üst yönetimin, aile dostu iş yeri kültürünün önem taşıdığına inanması gerekmektedir. Yöneticilerden ise aile dostu iş yeri uygulamalarından yararlananlara haklarının korunacağına ilişkin güven ve anlayışı sunmaları beklenmektedir. İnsan kaynakları yönetimi işlevlerinden ilk olarak iş gören temin ve seçim sürecinin üzerinde durulmalıdır. İş arayan annelerin, aktif istihdamda kalabilmeleri için iş gören seçim süreçlerinde başarılı olmaları gerekmektedir. İş gören temin ve seçiminde gerek kişi-iş gerekse kişi-örgüt uyumunun sağlanmasına özen gösterilmektedir.

Günümüzde kadınların artan oranda çalışma yaşamında yer almaları, yüksek kariyer beklentileriyle çalışmaları, iş-özel yaşam dengesi sağlayarak yaşamlarını sürdürme istekleri gibi etkenler, çalışma yaşamında anne konusunu dikkat çekici hale getirmektedir. Eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin sunulmasında çalışan annelere ayrımcılık yapılmamasının yanı sıra çalışan annelerin işletme dışında verilen eğitimlere çocuklarını da yanlarında getirmelerinin izin verilmesinin aile dostu iş yeri kültürünün göstergelerinden biri olduğu ileri sürülebilir. Sonuç olarak örgütlerin, çalışan annelere aile dostu iş yeri uygulamalarını formel olarak sunmalarının yanı sıra aile dostu iş yeri kültürünü benimsemeleri gerektiği tekrar vurgulanmalı ve bu hususta İnsan Kaynakları Yönetimi işlevlerini aile dostu iş yeri kültürünü pekiştirecek nitelikleri taşır hale getirmeleri gerektiğinin altı bir kez daha çizilmelidir. Diğer taraftan, çalışan annelerin uğradığı ayrımcılıklara son vermek için çalışan annelere yönelik kültürel inançların ve ve kadını çift yönlü baskı altına alan görüşlerin değiştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu bakış açısının değişmesi için toplumun kültürel inançlarının değişmesi gerekmekte ve işverenlerin kadınlar arasındaki çocuklu çocuksuz ayrımlarını ortadan kaldırmaları büyük önem taşımaktadır. Çalışan annenin ayrımcılığa uğramaması için anneliğin ilk zamanları destekleyici politika ve uygulamalarla yanında olmak ve performans düşüşü olması durumunda da onu uyarmak ve düzeltme konusunda bireysel yöntemlere başvurmak söz konusu olmalıdır. Aynı zamanda, işverenlerin bu bireysel çözümlere yönelmesinde en önemli unsur kültürel değişimin gerçekleşebilmesidir. Kültürel değişime öncülük edecek süreç ise eğitim sürecidir. Eğitim

sürecinde toplumsal cinsiyet odaklı anlayışın yerine her iki cinsiyete toplumsal yaşamda ve çalışma hayatında eşit fırsatlar yaratmanın önünü açacak bir anlayışın benimsenmesi bu noktada büyük önem arz etmektedir. Refah politikaları ile anne ve babanın aralarında çocuk bakımını paylaşabilmesine destek veren bazı düzenlemelere gidilmesi, babanın da çocuk bakımında sorumluluk üstlenmesinin önünün açılması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak, çalışan annelerin kendilerine daha çok vakit ayırması ve iş yeri performanslarının yükselmesi beklenen etkilerden olacaktır.

5-KAYNAKÇA

Alksnis, C., Desmarais, S., & Curtis, J. (2008). Workforce Segregation and the Gender Wage Gap: Is "Women's" Work Valued as Highly as "Men's"? 1. *Journal of Applied Social Psychology*, *38*(6), 1416-1441.

Bailey, L. (1999). Refracted selves? A study of changes in self-identity in the transition to motherhood. *Sociology*, *33*(2), 335-352.

Blitz, A. G. (1999). *A psychoanalytic account of women's experiences of motherhood and work*. New School for Social Research.

Bridges, J. S., & Orza, A. M. (1992). The effects of employment role and motive for employment on the perceptions of mothers. *Sex Roles*, *27*(7-8), 331-343.

Budig, M. J., & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. *American sociological review*, 204-225.

Carney, T. (2009). The employment disadvantage of mothers: Evidence for systemic discrimination. *Journal of Industrial Relations*, *51*(1), 113-130.

Clark, M. P. (1997). *The impact of pregnancy on the work experience of employed pregnant women*. The University of Nebraska-Lincoln.

Crosby, F. J., Williams, J. C., & Biernat, M. (2004). The maternal wall. *Journal of Social Issues*, *60*(4), 675-682.

Cunningham, J., & Macan, T. (2007). Effects of applicant pregnancy on hiring decisions and interview ratings. *Sex Roles*, *57*(7-8), 497-508.

Dalkılıç, O. S. (2015). *Çalışanne: Kadın Akademisyenlerin Kaleminden Çalışma*

Dillaway, H., & Paré, E. (2008). Locating mothers: How cultural debates about stay-at-home versus working mothers define women and home. *Journal of Family Issues*, *29*(4), 437-464.

Drago, R., Colbeck, C. L., Stauffer, K. D., Pirretti, A., Burkum, K., Fazioli, J., ... & Habasevich, T. (2006). The avoidance of bias against caregiving: The case of academic faculty. *American Behavioral Scientist*, *49*(9), 1222-1247.

ERALTUĞ, A. K. (2006). Avrupa birliği hukukunda ebeveyn izni. Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi, 9.

Gash, V. (2009). Sacrificing their careers for their families? An analysis of the penalty to motherhood in Europe. *Social Indicators Research*, *93*(3), 569-586.

Glass, J. (2004). Blessing or curse? Work-family policies and mother's wage growth over time. *Work and occupations*, *31*(3), 367-394.

Gueutal, H. G., & Taylor, E. M. (1991). Employee pregnancy: The impact on organizations, pregnant employees and co-workers. *Journal of Business and Psychology*, *5*(4), 459-476.

Halpert, J. A., & Burg, J. H. (1997). Mixed messages: Co-worker responses to the pregnant employee. *Journal of Business and Psychology*, *12*(2), 241-253.

Halpert, J. A., Wilson, M. L., & Hickman, J. L. (1993). Pregnancy as a source of bias in performance appraisals. *Journal of Organizational Behavior*, *14*(7), 649-663.

Haynes, K. (2008). Transforming identities: Accounting professionals and the transition to motherhood. *Critical Perspectives on Accounting*, *19*(5), 620-642.

Honeyball, S. (2000). Pregnancy and sex discrimination. *Industrial law journal*, *29*(1), 43-52.

Kadın. F. Fidan, & T. Yılmaz içinde, *Kadın, Çalışma ve Toplum.* Sakarya Yayıncılık.

Kapucugil-İkiz, A. (2015). Dünyada ve Türkiye'de istatistiklerle çalışan anneler. *Çalışanne: Kadın akademisyenlerin kaleminden çalışma yaşamında annelik*, 149-213.

Karabiyik, I. (2012). Türkiye'de çalışma hayatında kadın istihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *32*(1), 231-260.

King, E. B., & Botsford, W. E. (2009). Managing pregnancy disclosures: Understanding and overcoming the challenges of expectant motherhood at work. Human Resource Management Review, 19(4), 314-323.

MacDonald, K. S., Embree, J., Njenga, S., Nagelkerke, N. J., Ngatia, I., Mohammed, Z., ... & Plummer, F. A. (1998). Mother-child class I HLA concordance increases perinatal human immunodeficiency virus type 1 transmission. *The Journal of infectious diseases*, *177*(3), 551-556.

Major, V. S. (2004). *Pregnancy in the workplace: Stigmatization and work identity management among pregnant employees* (Doctoral dissertation).

Popillion, A. M. (2000). Mothering into the new millennium: how mothering affects women's lives.

Ridgeway, C. L., & Correll, S. J. (2004). Unpacking the gender system: A theoretical perspective on gender beliefs and social relations. *Gender & society*, *18*(4), 510-531.

Ridgeway, C., & England, P. (2007). Sociological approaches to sex discrimination in employment. In *Sex discrimination in the workplace*. Blackwell.

Seçer, Ş. (2010). *Çalışan anneler ve çalışan annelere yönelik ayrımcılık.* Altın Nokta Yayınevi.

Thistle, S. (2006). *From marriage to the market: The transformation of women's lives and work*. Univ of California Press.

Thompson, C. A. (1996). VALUING DIVERSITY: THE CASE OF PREGNANT WORKING WOMAN IN THE UNITED STATES. *Equal Opportunities International*.

Uta Garey, A. (2009). Motherhood. *Encyclopedia of gender and society, California: Sage Publications. Retrieved from http://www. sage-reference. com/gender/Article*, (290).

Yaşamında Annelik. Ankara: Nobel Yayıncılık.

YAVUZER, H. (1996). Ana-baba ve çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yılmaz, T. (2008). Psikolojik ve Fizyolojik Yıkım Nedeni Olarak Mobbing ve Çalışan

THE EFFECT OF TEACHING WITH 3D PRINTING MODELS ON THE NINTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS BIOLOGY COURSE

3B BASKI MODELLERLE YAPILAN ÖĞRETİMİN DOKUZUNCU SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BİYOLOJİ DERSİNE YÖNELİK MOTİVASYONLARINA ETKİSİ*

Funda YALINKILIC[1], Seyda GUL[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Biyoloji Eğitimi, 0009-0001-1528-0477

[2]Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Biyoloji Eğitimi, 0000-0003-4005-2158

Özet

Bu çalışmanın amacı 3B baskı modellerle yapılan öğretimin dokuzuncu sınıf öğrencilerinin biyoloji dersine yönelik motivasyonlarına etkisini incelemektir. Bu çalışmada, nicel araştırma yaklaşımı temel alınmıştır. Buna göre yarı deneysel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemi Kocaeli ilinin Çayırova ilçesinde yer alan bir lisenin dokuzuncu sınıflarında öğrenim gören 61 (37 kadın, 24 erkek) öğrenciden oluşmaktadır. Okuldaki dokuzuncu sınıflardan biri deney grubu (18 kadın, 11 erkek) diğeri kontrol grubu (19 kadın, 13 erkek) olarak rastgele atanmıştır. Uygulama süreci 'Canlıların Yapısında Bulunan Temel Bileşikler' konusunun öğretimi esnasında öğretim programında ön görülen 9 haftalık (toplam 18 ders saati) sürede gerçekleştirilmiştir.[1] Etkinlikler deney grubunda, 3B baskı modellerle öğretim yapılırken kontrol grubunda ise biyoloji öğretim programının içeriğine uygun olarak ve ders kitabı temel alınarak yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak 5'li Likert tipinde 30 madde ve 6 faktörden oluşan Biyoloji Dersi Motivasyon Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Çalışmada aynı zamanda 3B baskı modellerle yapılan öğretime yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla deney grubundaki öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretim sonrası deney ve kontrol grubu öğrencilerinin motivasyon düzeylerinin deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca yöntemin öğrencilerin motivasyon düzeyleri üzerinde etki değerinin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Diğer taraftan deney grubu öğrencilerinin yapılan etkinliklere yönelik görüşlerinin de genel olarak olumlu yönde olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre gelişen teknoloji ile beraber öğrenme ortamlarına bu yeni teknolojilerin daha fazla entegre edilmesinin gerekliliği konusunda araştırmacılara ve öğretmenlere yol gösterici olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: 3B baskı modeller, biyomoleküller, motivasyon

Abstract

The purpose of this study is to examine the effect of teaching with 3D printing models on the ninth graders' motivations towards biology course. This study was based on a quantitative research approach. Accordingly, it was conducted with a quasi-experimental research design. The sample of the study consists of 61 (37 females, 24 males) sixth grade students studying in a school located in Çayırova district of Kocaeli province. One of the classes in the school was

* Birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilen bu çalışma SYL-2022-10791 proje numarası ile Atatürk Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenmiştir.

randomly assigned as the experimental group (18 females, 11 males) and the other as the control group (19 females, 13 males). The application process was carried out during the 9-week period (totally 18 course hours) foreseen in the curriculum during the teaching of the subject of 'Basic Compounds in the Structure of Living Things'. While the activities were carried out with 3D printing models in the experimental group, they were carried out in accordance with the content of the biology curriculum and based on the textbook in the control group. The Biology Course Motivation Scale consisting of 30 items and 6 factors in 5-point Likert-type was used as the data collection tool. In the study, semi-structured interviews were also conducted with the students in the experimental group to determine their views on the 3D printing models. According to the findings obtained as a result of the analysis, it was determined that the motivation levels of the experimental and control group students after the instruction showed a significant difference in favor of the experimental group. In addition, it was seen that the method had a medium effect value on the students' motivation levels. On the other hand, it was determined that the opinions of the experimental group students about the activities were generally positive. According to the research results, it can be said that it guides researchers and teachers about the necessity of integrating these new technologies into learning environments with developing technology.

Keywords: 3D printing models, biomolecules, motivation

1. GİRİŞ

Bilim ve teknoloji alanında kaydedilen hızlı ilerlemeler sonucu fen bilimleri sahası, özellikle de biyoloji eğitimi alanı önemli bir gelişim ve değişim geçirmektedir. Bu değişime bağlı olarak derslerde işlenen konuların içeriği ve yapısı ile öğrenme ortamındaki ders sunum yöntemleri de değişmektedir (Avinal, 2019). Nitekim literatürde yer alan çok sayıdaki araştırmada bu hususa vurgu yapılmakta ve geliştirilen yeni nesil teknolojilerin de fen eğitimine entegre edilmesi ihtiyacına temas edilerek özellikle derslerde üç boyutlu (3B) yazıcı gibi yazdırma teknolojilerinin de eğitim ortamında yaygınlaşmasının gerekliliği öne sürülmektedir (Aksakal, vd., 2015; Rotbain vd., 2006). Biyoloji eğitimi konusu itibariyle çok sayıda soyut kavramı bünyesinde barındırmakta olup bu soyut kavram ve karmaşık konuların öğrenciye sunumunda çeşitli modellerden yararlanmak konunun anlaşılabilirliğini kolaylaştırmada etkili olabilmektedir. Nitekim günümüzde üç boyutlu (3B) yazıcılar vasıtasıyla elde edilen üç boyutlu modellerin sınıf ortamında kullanılmaya başlandığı ve söz konusu modellerin kullanımının eğitim sürecine olumlu katkılar sunduğu çok sayıda araştırmada ortaya konulmuştur (Kwon, 2017; Lacey, 2010; Wilk vd., 2020).

Yakın zamana kadar gerçekleştirilen çalışmalarda 3B yazıcılar aracılığıyla üretilen modellerin sınıf ortamında olumlu yönde etkileri saptanmıştır. Buna karşın alan yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde söz konusu yazıcılarla üretilen materyallerin eğitim sürecine ne derecede katkı sağladığı daha çok ilköğretim seviyesindeki fen konularına yönelik gerçekleştirildiği, biyoloji dersinde ele alınan konulara yönelik araştırmaların ise oldukça az sayıda olduğu görülmektedir (Yazıcı & Sözbilir, 2020). Bu bağlamda mevcut araştırmanın ortaöğretim biyoloji konularına yönelik 3B yazıcılarla materyal tasarımı hususunda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda mevcut araştırmanın amacı "Canlıların Yapısında Bulunan Temel Bileşikler" konusunda yer alan soyut kavramlar ile ilgili 3B yazıcılar aracılığıyla somut materyaller geliştirmek ve söz konusu materyaller kullanılarak gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin derse yönelik motivasyonlarına etkisini incelemektir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Modelle Öğretim

Bilim ve teknoloji sahasında gözlemlenen hızlı ilerlemeler insan yaşamına birçok yenilik getirmekte ve bu yeniliklerin eğitim alanına da yansıdığı gözlemlenmektedir (Çavumirza, 2018). Öğretim sürecinde ders ortamının olabildiğince dikkat çekici görsel ve işitsel açıdan zengin materyallerle desteklenmesi gerekmektedir. Ders ortamında söz konusu materyallerin kullanımıyla aktarılan bilgiler öğrenci zihninde daha kolay ve sistemli bir şekilde işlenebilmekte, böylelikle de öğrenme süreci öğrenci için çok daha zevkli hale getirilmektedir (Aydoğdu vd., 2014). Allwright (1981)'e göre öğretmen öğretim sürecinde yetersiz ya da eksik kaldığı taraflarını uygun materyaller kullanarak tamamlayabilme olanağına sahiptir. Zira öğretim sürecinde kullanılan materyaller, teoride karmaşık görünen bilgileri yaşayarak öğrenme olanağı sunmakta ve öğrencilerin iş birliği içinde derse aktif katılımlarını destekleyerek derse yönelik ilgi ve motivasyonu artırmaktadır. Böylece öğrencilerin anlatılan konuyu öğrenmeleri daha da kolaylaşmaktadır (Bozpolat & Arslan, 2018; Çekirdekçi & Toptaş, 2011). Öğretim sürecinde ders ortamında kullanılan materyaller gerçek ya da gerçeği modelleyen tarzda hazırlanmış materyallerden de oluşabilmektedir (Bozpolat & Arslan, 2018).

1.1.2. 3B Yazıcılar ve 3B Modeller

Üç boyutlu yazıcılar gıda endüstrisinden sağlığa, havacılıktan, mimariye oldukça farklı alanlarda kullanılan bir teknolojidir. (Kökhan & Özcan, 2018). 3B yazıcı kullanılarak materyal imalinde yararlanılan yazılımlar (ör: 3DS MAX ve AutoCAD) ve tarayıcılar da mevcuttur. 3B yazıcı teknolojisiyle gerçek ortamda 3B materyal üretimi için ilgili materyalin dijital ortamda tasarımının yapılması gerekmekte ve üretim aşamasında da oyun hamuru, plastik ya da metal gibi unsurlar hammadde olarak kullanılabilmektedir (Kuzu Demir vd., 2016). 3B yazıcılarla üretilen modeller sağladığı birçok avantaj sebebiyle eğitim sürecinde öğrenciyi merkeze alan ileri bir teknoloji ürünü olarak eğitim sahasında kendine önemli bir yer edinmiştir (Çoklar & Çekirge, 2020). Nitekim teknoloji ile içi içe öğrenme ortamlarında öğrenciyi merkeze alan yaklaşımlar öğrenme sürecinde aktif, karşı karşıya kaldığı problemlere çözüm üreten ve eleştirel düşünme yeteneğine sahip bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir (Lacey, 2010). Bu bağlamda 3B modellerden öğretim süreçlerinde kullanımına yönelik bilgi sunmakta yarar vardır.

1.1.3. 3B Yazıcıların Eğitim Öğretim Sürecinde Kullanımı

3B yazıcılar eğitim alanında çoğunlukla araç-gereç, materyal vb. materyallerin üretilmesinde kullanılmaktadır (Avinal, 2019). Fen bilimleri alanında 3B yazıcılar hem çok küçük (atom modeli, DNA modeli) hem de çok büyük modellerin (uzay modeli) somut ürünlere dönüştürülmesine imkân sağlamaktadır (Balcıoğlu, 2014). Diğer taraftan 'Canlıların Yapısında Bulunan Temel Bileşikler' konusu içinde sindirim, beslenme, metabolizma, hücre ve yapısı, DNA yapısı gibi biyolojinin farklı alanlarında karşılaşılan kavramlar öne çıkmaktadır. Söz konusu kavramlar ayrıca kimya alanıyla da ilişkili olduğundan bu konu disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması gereken önemli bir konudur. Zira bu konu ile ilgili çok sayıda kavram hem biyoloji hem de diğer fen alanlarına ait farklı ders ve bu derslerde anlatılan konularda da ele alınmakta ve bu kavramlar sonraki konuların öğretimi için de önemli bir alt yapı oluşturabilmektedir.

1.1.4. Araştırma sorusu

'Canlıların Yapısında Bulunan Temel Bileşikler' konusunda geliştirilen 3B modellerle yapılan öğretimin; öğrencilerin derse yönelik motivasyonlarına anlamlı bir etkisi var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni ve Örneklem

Bu çalışma, nicel araştırma deseninde yarı deneysel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deneysel uygulamaları 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Kocaeli ili Çayırova ilçesindeki bir ortaöğretim kurumunun rastgele seçilmiş dokuzuncu sınıflarında öğrenim gören ve 37'si kadın (%60.7) ve 24'ü erkek (%39.3) olan toplam 61 öğrenci ile yürütülmüştür.

2.2. Veri toplama araçları

2.2.1. Biyoloji Dersi Motivasyon Ölçeği (BDMÖ)

Araştırmada Glynn ve Koballa (2006) tarafından geliştirilen ve Ekici (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan Biyoloji Dersi Motivasyon Ölçeği (BDMÖ) uygulama öncesi ve sonrası deney ve kontrol grubu öğrencilerinin biyolojiye yönelik motivasyonlarını ölçmek için kullanılmıştır. BDMÖ içsel motivasyon, dışsal motivasyon, biyoloji öğrenmeye ilgi, biyoloji öğrenmek için sorumluluk, biyoloji öğrenmede güven ve biyoloji sınavlarında endişe boyutu olmak üzere toplam altı boyuttan oluşmaktadır. 5'li Likert tipinde toplam 30 madde içeren ölçeğin geneli için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ise 0.87 olarak hesaplanmıştır.

2.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (YYGF)

Araştırmada YYGF uygulama sonrası deney grubu öğrencilerinin 3B modellere ve 3B modellerle yapılan öğretime yönelik görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. YYGF'da deney grubunda yapılan etkinliklerle ilgili 11 açık uçlu soru bulunmaktadır. Sorular uzman görüşü ve onayı alındıktan sonra uygulanmıştır. Öğretim yapıldıktan sonra elde edilen nicel verileri desteklemek amacıyla deney grubundaki öğrenciler arasından gönüllü 10 öğrenciyle görüşmeler yapılmış ve bulgular nitel olarak incelenmiştir. Diğer taraftan bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir kısmını içerdiğinden, görüşmelerde sadece motivasyon ile ilgili sorulan sorudan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

BULGULAR

BDMÖ puanları bakımından denkliği test edilen gruplara ait uygulama öncesi ve sonrası elde edilen BDMÖ puanlarına ilişkin analiz sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. *BDMÖ'ne Ait Betimsel İstatistikler*

Uygulama	Gruplar	x̄	SS	t	p
Ön test	Deney Grubu	2.98	.46	-1.861	.068
	Kontrol Grubu	3.19	.43		
Son test	Deney Grubu	3.45	.41	2.288	.026
	Kontrol Grubu	3.17	.55		

Tablo 1 incelendiğinde uygulama öncesi test puanları birbirine denk olan grupların uygulama sonrası son test puanları arasında ise deney grubu lehine farklılık olduğu tespit edilmiştir ($t_{(59)}$= 1.577; p<.05). Ayrıca etki büyüklüğü değeri dikkate alındığında da yöntemin motivasyon üzerinde orta düzeyde bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir (η2=.082). Çalışmada daha önce de ifade edildiği gibi nicel verileri desteklemek adına öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler de yapılmıştır. Ancak bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir kısmını

içerdiğinden, çalışma kapsamında sadece yöntemin duyuşsal özelliklere etkisine yönelik görüşlere yer verilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Duyuşsal gelişime katkı

Duyuşsal gelişime katkı	Merak uyandırma	2	20.0
	İlgiyi artırma	1	10.0
	Motivasyonu artırma	6	60.0
	Dersi eğlenceli hale getirme	1	10.0

3B yazıcılarla üretilen modellerin öğrenme sürecine katkısına dönük erişilen bulgular incelendiğinde öğrencilerin tamamının genel anlamda bu materyallerle ders görmekten memnun kaldıkları ve bu durumun öğrenme sürecine olumlu katkılar sağladığı yönünde görüş belirttikleri belirlenmiştir. Çalışmada gerçekleştirilen Tablo 2'deki analizler sonucu öğrenciler tarafından 3B yazıcılar kullanılarak üretilen modellerin duyuşsal gelişimlerine olumlu yönde katkılar sağladığına yönelik görüşler tespit edilmiştir. Özellikle motivasyonu artırma, ilgi ve merak uyandırma, 3B modellerle gerçekleştirilen öğretimin etkili yönleri olarak tanımlanmıştır.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada erişilen bulgular incelendiğinde öğrenci motivasyon seviyelerinin uygulamalar sonrası deney grubu lehine arttığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrenciler ile gerçekleştirilen görüşmelerde de 3B modellerle uygulanan öğretimin öğrencilerin ilgisini çekip merakını uyandırarak motivasyonlarını artırdığı saptanmıştır. Tripodi vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma neticesinde de eğitimde 3B anatomik model kullanılarak gerçekleştirilen öğrenme aktivitelerinin öğrenciler tarafından ilgi çekici ve eğlenceli bulunduğu, değerlendirmelerinde ise ilgili aktiviteyi özel buldukları yönünde görüşlerini beyan etmişlerdir. Kişinin ilgi, istek ve merakının yanı sıra çevresel faktörler ve destekleyici unsurlar da motivasyon kaynakları arasında yer almaktadır (Erbaş ve Demirer, 2014). Bu bağlamda 3B materyallerle gerçekleştirilen etkinliklerin öğrenciler için bir dışsal motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim literatürde yer alan bazı çalışmalarda teknolojiye dayalı uygulamalar süresince çevresel herhangi bir sınırlama ya da tehlike olmaksızın öğrencilerin eğitim materyalleri ile etkileşiminde kayda değer bir artış gözlendiği ve bu kayda değer artışın öğrencilerin dışsal motivasyonlarını olumlu yönde etkileyebildiği belirtilmektedir (Erbaş & Demirer, 2014; Kwon, 2017; Kwon vd., 2020). Buna karşın literatürde yer alan çok sayıda çalışmada 3B baskı teknolojisinin öğrencilerin motivasyon düzeyleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmadığının tespit edilmiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Örneğin Çoklar ve Çekirge (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın bulguları 3B materyallerin öğrenci motivasyonu üzerinde anlamlı bir etkiye sebep olmadığını ortaya koymuştur. Çoklar ve Çekirge'ye (2020) göre bu sonuç ders içi uygulamaların üç haftalık kısa bir deneme sürecinden kaynaklanmakta, daha uzun süreli çalışmalar gerçekleştirilmesi durumunda motivasyon düzeyinin artabilmektedir. 3B materyallerin öğretim sürecinde kullanımının öğrenci motivasyonu üzerinde anlamlı etkisinin olmadığına yönelik başka bir araştırma da Cheng vd. (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir. Cheng vd. (2020)'ne göre 3B baskı entegrasyonunun etkisinin büyüklüğü, fen derslerine daha yaygın ve sistematik bir şekilde entegre edildiğinde daha belirgin olabilir. Bu bağlamda mevcut çalışmada 3B materyallerin öğrenci motivasyonunu anlamlı düzeyde artırması, Cheng vd. (2020)'nin öngördüğü düşünceyi doğrulamaktadır. Zira bu çalışmanın uygulamaları dokuz hafta boyunca sürmüş ve hemen her hafta öğrencilerin etkileşime girebileceği 3B modeller kullanılmıştır. Elbette bu hususta kesin bir yargıya

varabilmek için daha uzun süreli çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Zira Cheng vd. (2020) tarafından da belirtildiği gibi farklı teknoloji entegrasyon seviyelerinin öğrenci motivasyonunu ne şekilde etkileyebileceğini ve daha spesifik olarak farklı 3B baskı entegrasyonu düzeyinin sınıf ortamında öğrenci motivasyonunu nasıl etkileyebileceğini araştıran çalışmalar hala az sayıdadır.

4. KAYNAKLAR

Aksakal, M., Karataş, A., & Laçin-Şimşek, C. (2015). Mayoz bölünme konusunun öğretiminde modellerle zenginleştirilmiş laboratuvar ortamının akademik başarıya etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37*(1), 49-60.

Allwright, R. L. (1981). What do we want teaching materials for? *ELT journal, 36*(1), 5-18.

Avinal, M. (2019). *Üç boyutlu yazıcı teknolojisiyle tasarlanan etkinliklerin vücudumuzdaki sistemler ünitesinin öğretimine etkisinin incelenmesi* (Tez No. 561609) [Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi-Kastamonu). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Aydoğdu, M., Erşen, A.N., & Tutak, T. (2014). Materyal destekli matematik öğretiminin ortaokul 6. sınıf öğrenci başarısına ve tutumuna etkisi. *Turkish Journal of Educational Studies, 1*(3), 166-185.

Balcıoğlu, Y.S. (2014). *3 boyutlu yazıcı ve sinemada kullanımı* (Tez No. 378690) [Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi-İzmir). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Bozpolat, E. &. Arslan, A. (2018). Öğretmen adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı dersine ilişkin görüşleri. e-*Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 9*(3), 60-84.

Cheng, L., Antonenko, P. D., Ritzhaupt, A. D., Dawson, K., Miller, D., MacFadden, B. J., ... & Ziegler, M. (2020). Exploring the influence of teachers' beliefs and 3D printing integrated STEM instruction on students' STEM motivation. *Computers & Education, 158*, 103983.

Çavumirza, E. (2018). *Model ile fen öğretiminin 8. sınıf öğrencilerinin başarılarına, eleştirel düşünme eğilimlerine, tutumlarına ve kavram öğrenmelerine etkisi* (Tez No. 516233) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi- Sakarya). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çekirdekçi, S. & Toptaş, V. (2011). Sınıf öğretmenlerinin matematik (4. ve 5.sınıf) dersinde öğretim materyalleri kullanımını engelleyen unsurlarla ilgili görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(1), 137-149.

Çoklar, A. N., & Çekirge, E. (2020). 3B tasarımların fiziksel materyallerle desteklenmesinin akademik başarı, ders tutum ve motivasyonuna etkisi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(2), 181-193

Ekici, G. (2009). Biyoloji dersi motivasyon anketinin Türkçeye uyarlanması. *Çağdaş Eğitim Dergisi, 365*, 6-15.

Erbaş, Ç., & Demirer, V. (2014). Eğitimde artırılmış gerçeklik uygulamaları: Google Glass örneği. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education, 3*(2), 8-16.

Glynn, M. S., & Koballa, T.R. (2006). *Motivation to learn college science. In J. J. Mintzes & W. H. Leonard (Eds.), Handbook of college science teaching*. National Science Teachers Association Press, pp. 25-32.

Huang, T. C., & Lin, C. Y. (2017). From 3D modeling to 3D printing: Development of a differentiated spatial ability teaching model. *Telematics and Informatics, 34*(2), 604-613.

Kökhan, S., & Özcan, U. (2018). 3D yazıcıların eğitimde kullanımı. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi, 2*(1), 80-85.

Kuzu Demir, E. B., Çaka, C., Tuğtekin, U., Demir, K., İslamoğlu, H., & Kuzu, A. (2016). Üç boyutlu yazdırma teknolojilerinin eğitim alanında kullanımı: Türkiye'deki uygulamalar. *Ege Eğitim Dergisi, 17*(2), 481-503.

Kwon, H. (2017). Effects of 3D printing and design software on students' overall performance. *Journal of STEM Education: Innovations and Research, 18*(4), 37-42.

Kwon, S. H., Lee, Y. J., & Kwon, Y. J. (2020). An active learning approach to investigate the ecosystem of tide flats using 3D modeling and printing. *Journal of Biological Education, 54*(1), 88-97.

Lacey, G. (2010). Get students excited-3D printing brings designs to life. *Technology Directions, 70*(2), 17-26

Rotbain, Y., Marbach-Ad, G., & Stavy, R. (2006). Effect of bead and illustrations models on high school students' achievement in molecular genetics. *Journal of Research in Science Teaching, 43*(2), 500-529.

Tripodi, N., Kelly, K., Husaric, M., Wospil, R., Fleischmann, M., Johnston, S., & Harkin, K. (2020). The impact of three-dimensional printed anatomical models on first-year student engagement in a block mode delivery. *Anatomical Sciences Education, 13*(6), 769-777.

Wilk, R., Likus, W., Hudecki, A., Syguła, M., Różycka-Nechoritis, A., & Nechoritis, K. (2020). What would you like to print? Students' opinions on the use of 3D printing technology in medicine. *PloS one, 15*(4), e0230851.

Yazıcı, F., & Sözbilir, M. (2020). Teaching cell to 6th grade students with visual impairment. *Education and Science, 45*(204), 227-250.

FEN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK DRAMA DESTEKLİ ETKİNLİKLERİN GELİŞTİRİLMESİ: ELEKTRİK YÜKLERİ VE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜNİTESİ ÖRNEĞİ

Seda TETIK [1], Büşra BAKIOGLU [2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, 0009-0000-8150-390X

[2] Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, 0000-0001-7997-1018

Özet

Bu araştırmada, ortaokul öğrencilerinin fen bilimleri dersine olan motivasyonlarını artırmayı ve girişimcilik becerilerini geliştirmeyi hedefleyen, drama yöntemine dayalı ders planları sunulmaktadır. Araştırmanın verileri, 2023-2024 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde Karaman İli Ermenek İlçesindeki bir devlet okulunda eğitim gören 8. sınıf öğrencisi 17 kişilik bir gruptan toplanmıştır. Araştırmada, soyut bir konu olması sebebiyle 8. sınıf "Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi" ünitesi ele alınmış ve bu kazanımlara yönelik 3 hafta ve 12 ders saatini kapsayan 6 ders planı hazırlanmıştır. Ders planları; hazırlık-ısınma, canlandırma-oluşum ve değerlendirme-tartışma olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Drama etkinliklerinin hazırlık-ısınma aşamasında, öğrencilerin beş duyularını kullanabileceği, fiziksel olarak etkinleşebileceği ve grup dinamiğine uyum sağlayarak iş birliği yapabileceği aktiviteler tasarlanmıştır. Canlandırma-oluşum aşaması ise, doğaçlama, rol yapma ve pandomim gibi etkinlikler başta olmak üzere çeşitli drama yöntemleriyle zenginleştirilmiştir. Bu aşamada, katılımcıların yaratıcılıklarını en üst seviyede sergileyebilecekleri fırsatlar sunulmaktadır. Sürecin son aşaması olan değerlendirme-tartışma aşamasında ise, öğrencilerin etkinlik boyunca edindiği deneyimler ve duygular paylaşılır, tartışılır ve farklı değerlendirme araçları kullanılarak analiz yapılmaktadır. Bu sürecin her aşamasında elde edilen bulgular titizlikle değerlendirilip öğrencilerle geri bildirim paylaşımı sağlanır. Söz konusu ders planlar hazırlanırken 3 fen bilimleri öğretmeni, 2 Türkçe öğretmeni ve bir drama alanında uzman akademisyenden görüş alınarak multidisipliner bir yaklaşım gözetilmiştir. Hazırlanan bu ders planları, özellikle eğitimi daha etkin kılmak isteyen öğretmen ve öğretmen adaylarına rehberlik edecek bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Drama, fen eğitimi, girişimcilik, motivasyon

Abstract

In this study, lesson plans based on drama method were presented, which aim to increase the motivation of middle school students in science class and develop their entrepreneurial skills. The data of the study were collected from a group of 17, 8th grade students studying at a public school in Ermenek District of Karaman Province in the second semester of the 2023-2024 academic year. In the study, the 8th grade "Electrical Charges and Electrical Energy" unit was taken into consideration since it is an abstract subject and 6 lesson plans covering 3 weeks and 12 lesson hours were prepared for these achievements. The lesson plans consisted of three stages: preparation-warm-up, role-playing-formation and evaluation-discussion. In the preparation-warm-up stage of drama activities, activities were designed in which students could use their five senses, become physically active and cooperate by adapting to group dynamics.

The role-playing-formation stage was enriched with various drama methods, primarily activities such as improvisation, role-playing and pantomime. At this stage, opportunities were provided for the participants to display their creativity at the highest level. In the final stage of the process, the evaluation-discussion stage, the experiences and feelings that the students gained during the activity were shared, discussed and analyzed using different evaluation tools. The findings obtained at each stage of this process were meticulously evaluated and feedback was shared with the students. While preparing the lesson plans in question, a multidisciplinary approach was taken by obtaining opinions from 3 science teachers, 2 Turkish teachers and a drama expert academic. These prepared lesson plans are a resource that will guide especially teachers and teacher candidates who want to make education more effective.

Keywords: Drama, science education, entrepreneurship, motivation

1. GİRİŞ

Çocuklar, içlerinden gelerek yaptıkları etkinlerde motivasyonları uzun sürerken, dış baskı altında gerçekleştirdikleri eylemlerden hızla sıkılmaktadır. Dolayısıyla, geleneksel yöntemler onlara çekicilikten uzak gelmektedir. (Dadük, 2018; Yağmur, 2010). Oyunun genel özelliklerinden yararlanan yaratıcı drama yönteminin, öğrencilerin sevmediği fen bilimleri dersini eğlenceli hale getireceği düşünülmektedir. Yaratıcı drama yöntemi, öğrencinin etkin olduğu, öğretmenin rehber olduğu bilginin daha çok öğrenciler tarafından yapılandırıldığı, öğrencinin sahip olduğu yaşam deneyimlerini merkeze alarak yeni öğrenmelerin sağlandığı, öğrencilerin bireysel öğrenme sorumluluklarını üstlendiği, kendini açıklama olanağına kavuştuğu, bireysel öğrenme yerine grupla öğrenmenin temel alındığı bir yöntem olarak tasvir edilmiştir (Hendrix, Eick & Shannon, 2012). Ezberci sistem yerine, öğrencinin deneyimleyerek ve yaparak öğrenmesini, mevcut durumlara ve yaşanan olaylara çözüm üretmesini sağlayan drama yöntemi, bireylerin hem kişisel hem de psikososyal gelişimlerini destekleyen etkili bir yaklaşım sunar. Bu yöntem, sadece öğrencilere değil, tüm bireylere kendilerini özgürce ifade etme imkânı tanır, kişisel sınırların ötesinde bir potansiyel barındırdıklarını fark etmelerini sağlar ve bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişimlerine katkıda bulunur. (Üstündağ, 1994). Dolayısıyla bireylerin çok yönlü gelişmelerine olanak sağlayan yaratıcı dramanın yöntem olarak derslerde kullanılması öğrencilerin gelişimi açısından önemli olduğu ifade edilebilir. Öğretim programında alanla ilgili beceriler üç ana kategoride toplanmıştır: bilimsel süreç becerileri; analitik düşünme, karar verme, yaratıcı düşünme, girişimcilik, iletişim ve takım çalışması gerektiren yaşam becerileri ile yenilikçi, yani inovatif düşünmeye olanak tanıyan mühendislik ve tasarım becerileri. (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a). Bilimsel süreç becerilerinin (Sedef, 2012; Taşkın Can, 2013) yanı sıra, yaşam becerilerinden özellikle yaratıcı düşünme becerisinin (Açıl, 2012; Akgül, 2018; Sedef, 2012) ve ayrıca iletişim, kendini tanıma, özgüven, hayır diyebilme, problem çözme gibi çeşitli becerilerin yaratıcı drama yöntemiyle gelişebileceğini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır (Sefer ve Akfırat, 2009).

Fen bilimleri dersinde yer alan konuların büyük çoğunluğu soyut kavramlardan oluşmaktadır. Özellikle “Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerji” ünitesi birçok somut olmayan kavramlardan oluşmaktadır. “Elektrik yükleri ve elektriklenme” ve “elektrik yüklü cisimler” konuları ile ilgili literatür incelendiğinde öğrencilerin bu konuda çeşitli kavram yanılgılarının olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları; (i) Herhangi yüklü cisim ile nötr cisim birbirine dokundurulduğunda aralarında yük transferi olmaz, (ii) Elektriksel kuvvet ile çekim kuvveti benzer şeylerdir, (iii) Statik elektrik sürtünmeden kaynaklanır, (iv) nötr cisimler negatif yüklüdür, (v) Elektriklenme (elektrostatik) iki cismin birbirine sürtünmesinden kaynaklanır, (vi) Nötr cisimlerde yük yoktur, (vii) Yüklenmiş cisim sadece tek tip yüke sahiptir, (viii) Negatif yüklü ve nötr cisimler birbirini iter, (ix) Sadece zıt yüklü olan cisimler birbirini çeker, (x) Nötr ve yüklü cisimler birbirini çekmez, (xi) Pozitif yükler hareket eder, (xii) Pozitif yüklü

iletken cisim topraklandığında topraktan negatif yükleri çekerek negatif yükle yüklenir, (xıii) Yün kumaş negatif yüklü olduğu için negatif yükleri çubuğa verir, (xiv) Plastik çubuktan pozitif yükler yün kumaşa geçer (Caillot ve Xuan, 1993; Çiğdemtekin, 2007; Demirci ve Çirkinoğlu, 2004; Furio, Guisasola, ve Almudí, 2004; Guruswamy, Somars ve Hussey, 1997; Harrington, 1995; Siegel ve Lee, 2001; Yıldız ve Küçüközer, 2017) şeklinde sıralanabilir.. Bundan dolayı araştırmacılar, bu kavramların öğrenilmesini kolaylaştırmak için farklı öğretim yöntem ve tekniklere başvurmaktadır. Çeliker ve Kara (2020) tarafından sekizinci sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen bir çalışmada, elektrik yükleri konusunun öğretiminde REACT öğrenme modeli uygulanmıştır. Bu modelin, öğrencilerin akademik başarısını, fen okuryazarlık seviyesini ve fen öğrenme motivasyonunu olumlu şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Baydar ve Acar'ın (2018) gerçekleştirdiği başka bir çalışmada, FeTeMM (Fen, Teknoloji, Matematik ve Mühendislik) eğitimine dayalı fen öğretiminin yedinci sınıfa ait Elektrik Enerjisi ünitesine yönelik etkileri incelenmiştir. Çalışma sonuçları, uygulanan bu öğretim yaklaşımının yedinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarını artırdığını, ayrıca fen dersine karşı ilgi ve tutumlarında olumlu yönde bir gelişme sağladığını ortaya koymuştur. Benzer bir şekilde, Çıbık ve Yalçın (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, "elektrik konusunun öğretimine analojilerle destek sağlanmasının kavrama düzeyi ve başarı üzerindeki etkileri" incelenmiştir. Araştırma sonucunda, analojilerle zenginleştirilen öğretim yönteminin, öğrencilerin derse karşı olumlu tutum geliştirmelerini ve başarı seviyelerini yükselttiği tespit edilmiştir. Benzer Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi ünitesi kapsamında yürütülen çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde, bu üniteyle yapılan öğretimin öğrenciler üzerinde olumlu bir etki yarattığı, derse yönelik pozitif tutum geliştirilmesine katkıda bulunduğu ve bilimsel beceriler üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, ünitenin soyut kavramlara dayanması nedeniyle, öğrencilerin kavramları tam anlamıyla öğrenemedikleri ve var olan kavram yanılgılarının tümüyle ortadan kaldırılamadığı tespit edilmiştir. (Baydar ve Acar, 2018; Çeliker ve Kara, 2020). "Elektrik yükleri ve elektriklenme" ile "elektrik yüklü cisimler" konularındaki kavramlarla ilgili literatürde belirlenen kavram yanılgıları da dikkate alındığında, öğrencilerin bu kavram yanılgılarını gidermeye yönelik yaratıcı drama ile desteklenen ders planlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında "Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi" ünitesinin öğretiminde yaratıcı drama ile ilgili herhangi bir çalışmanın olmaması bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Eğitici Drama:

Eğitici drama, okullarda hem öğrenmenin kalıcılığını sağlamayı hedefleyen hem de öz tutum, öz denetim, öz beceri, empati hissi ve sosyal becerilerin gelişimine katkıda bulunan etkili bir öğretim yöntemidir. Kimi araştırmacılar, dramanın hayattaki söylemin bir yansıması olduğunu savunurken, diğer bazı uzmanlar ise bu yöntemin teknik boyutuna odaklanmış ve drama sayesinde hareket ve oyun aracılığıyla dil ile sosyal becerilerin geliştirildiğini vurgulamışlardır. (Hornbrook, 1998). Drama tekniği çoğu zaman tiyatroyla karıştırılmaktadır. Ancak tiyatro tekniği, belirli bir metne ve prova sürecine dayalıdır. Yaratıcı drama ise hazır metinler ve provalar gerektirmez. Ayrıca yaratıcı drama, sahneye çıkmayı ya da belirli rollere bürünmeyi zorunlu kılmaz; bu yöntemde deneyim, sürecin kendisiyle doğal olarak kazanılır. Drama, adeta hayattan bir kesittir. Bireyselliği ön planda olan drama, somut ölçütlerle değerlendirilmez ve doğası gereği tamamen algıya yöneliktir. Sonuç olarak drama, her yaş grubundaki katılımcılara değerli ve kalıcı öğrenme fırsatları sunmaktadır. (Önder, 2016). Drama, çocukların yaşamı doğal davranışlarla keşfetmesine olanak sağlayarak, hayal gücü ve yaratıcılıklarını geliştirmeleri için güçlü bir araçtır. Ezbere dayalı öğrenme ya da belirli davranış kalıplarını

sergilemeleri gerekmez. Gereksinimleri, özgürlük ve onları motive edecek bir ortamdır. (Öztürk, 2007).

1.1.2. Eğitici Drama Aşamaları:

Dramanın uygulama basamakları Hazırlık-Isınma, Canlandırma-Oluşum ve Değerlendirme-Tartışma biçiminde üç uygulama basamağına göre düzenlenmiştir. (Adıgüzel, 2006).

1.1.2.1. Hazırlık-Isınma Aşaması:

Isınma çalışmaları, çeşitli yöntemlerle beş duyuyu kullanma, gözlem yetisini geliştirme, bedensel ve dokunsal çalışmaların yapılması, tanışma etkileşim kurma, güven ve uyum sağlama gibi özellikleri katılımcılara kazandıran grup liderinin yönlendirmesiyle yapılan etkinliklerdir (Üstündağ, 2004).

1.1.2.2.Canlandırma-Oluşum Aşaması:

Bu aşamada doğaçlama, rol oynama ve pandomim etkinliklerinin yanı sıra birçok drama etkinliği kullanılır. Katılımcıların yaratıcılıklarının en üst düzeyde gözlenebileceği süreçtir.

1.1.2.3. Değerlendirme-Tartışma Aşaması:

Drama süreci içerisindeki tüm yaşantıların, duyguların tartışıldığı, paylaşıldığı, farklı ölçme araçlarının kullanıldığı aşamadır. Tüm aşamalarda elde edilen veriler değerlendirilerek katılımcıya geri bildirim verilmiş olur.

1.1.3. Fen Eğitiminde Yaratıcı Drama:

Fen eğitimi kapsamında drama, öğrencilerin bilimsel kavramları daha iyi anlamalarını, yaratıcılıklarını geliştirmelerini ve öğrenme süreçlerini daha keyifli hale getirmelerini sağlayan etkili bir yöntemdir. Drama, öğrencilerin aktif bir şekilde sürece katılmalarını destekler ve soyut fen bilgilerinin somutlaştırılmasına imkân tanır. Örneğin, atomların hareketini canlandırmak, fotosentez sürecini sahnelemek ya da doğal olayları dramatize etmek gibi etkinlikler, öğrencilerin konulara daha derin bir bakış açısıyla yaklaşmalarına yardımcı olabilir. Bunun yanı sıra, drama temelli fen eğitimi, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmelerine, ekip çalışması yapmayı öğrenmelerine ve iletişim yeteneklerini güçlendirmelerine destek olur. Bu yöntem, yalnızca bilgi aktarımını içermekle kalmaz, aynı zamanda bilimsel düşünme becerilerini ve duygusal zekayı da geliştirme imkânı sunar. Fen öğretiminde drama kullanılması, öğrenme süreçlerine yenilikçi bir boyut ekleyerek hem öğretmenlere hem de öğrencilere daha zengin ve etkileşimli bir eğitim ortamı sağlar. Yaratıcı drama yöntemi, fen bilimleri eğitiminde soyut kavramları daha somut hale getirme, fen bilimlerinde yaratıcılığı teşvik etme, öğrencilerin saklı yeteneklerini keşfederek geliştirme, öğrenme becerilerini çeşitlendirme, yaşam boyu öğrenmeyi destekleme, grup çalışması aracılığıyla ve iş birliği içinde öğrenme fırsatları sunma ile etkili bir fen ve teknoloji okuryazarı olmayı sağlama imkânı sunar. (İçelli ve diğ. 2008).

2.YÖNTEM

Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi' konusuna yönelik olarak, Milli Eğitim müfredatı dikkatlice incelenmiş ve ünitenin hedefleri ile kazanımları temel alınarak drama destekli fen bilimleri ders planları geliştirilmiştir. Üç haftalık bir süre içinde, toplamda 12 ders saatine uygun 6 farklı ders planı tasarlanmıştır. Oluşturulan planların değerlendirilmesi için 3 fen bilimleri öğretmeni, 2 Türkçe öğretmeni ve bir drama uzmanı akademisyenin görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu görüşler doğrultusunda planların dili daha sade hale getirilmiştir. 5. ders planında zaman yetersizliği yaşanacağı öngörüldüğünden, değerlendirme etkinliği yenilenmiştir. Drama destekli ders planları hazırlanırken, dramanın aşamalarına özen

gösterilmiştir. Planların öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştiren, empati kurma becerilerini artıran ve sosyal iletişimlerini güçlendiren yapıda olmasına önem verilmiştir. Drama derslerinin planlanması, belirli bir sistematik çerçevede yapılmış ve öğrencilerin yaş grubu, ilgi alanları ile gelişim düzeyleri dikkate alınmıştır. Isınma ve hazırlık aşamasında, bedensel oyunlara yer verilmesi özellikle vurgulanmıştır.

3. BULGULAR

Bu çalışmada 8. sınıf "Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi" ünitesinin yaratıcı drama yöntemi öğretilmesini amaçlayan ders planları geliştirilmiştir.

3.1.2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı

2018 fen bilimleri öğretim programının 7. Ünitesi "Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi"dir.3 konudan ve 11 kazanımdan meydana gelmektedir. Konulara göre kazanımların dağılımı Tablo 1 de yer almaktadır.

Tablo 1.2018 Fen bilimleri dersi öğretim programı elektrik yükleri ve elektrik enerjisi ünitesi konu ve kazanım tablosu

Ünite	Konu	Kazanım
Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi	8.7.1.Elektrik Yükleri ve Elektriklenme	F.8.7.1.1.Elektriklenmeyi bazı doğa olayları ve teknolojideki uygulama örnekleri ile açıklar.
		F.8.7.1.2. Elektrik yüklerini sınıflandırarak aynı ve farklı cins elektrik yüklerinin birbirlerine etkisini açıklar.
		F.8.7.1.3. Deneyler yaparak elektriklenme çeşitlerini fark eder.
	8.7.2.Elektrik Yüklü Cisimler	F.8.7.2.1. Cisimleri, sahip oldukları elektrik yükleri bakımından sınıflandırır.
		F.8.7.2.2. Topraklanmayı açıklar.
	8.7.3.Elektrik Enerjisinin Dönüşümü	F.8.7.3.1. Elektrik enerjisinin ısı, ışık ve hareket enerjisine dönüştüğü uygulamalara örnekler verir.
		F.8.7.3.2. Elektrik enerjisinin ısı, ışık veya hareket enerjisine dönüşümü temel alan bir model tasarlar.
		F.8.7.3.3.Güç santrallerinde elektrik enerjisinin nasıl üretildiğini açıklar.
		F.8.7.3.4.Güç santrallerinin avantaj ve dezavantajları konusunda fikirler üretir.
		F.8.7.3.5.Elektrik enerjisinin bilinçli ve tasarruflu kullanılmasının aile ve ülke ekonomisi bakımından önemini tartışır.
		F.8.7.3.6.Evlerde elektriği tasarruflu kullanmaya özen gösterir.

Tablo 1. incelendiğinde drama destekli ders planı ve materyalleri hazırlanırken ilk 6 kazanımdan faydalanıldığı görülmektedir.

3.2. Örnek Ders Planı:

Çalışmada, yaratıcı drama yöntemine ait teknikler kullanılarak ders planları oluşturma amacıyla çeşitli materyallerden faydalanılmıştır. Ders planlarının, kazanımları destekleyerek öğrenenlerin yaparak ve yaşayarak öğrenmelerine katkı sağlayacak şekilde tasarlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Siyahlı, 2019). Bu bölümde tüm materyaller, örnek ders planı ve ders planında mevcut olan etkinlikler ifade edilmiştir. Örnek ders planları sadece öneri amacı taşımaktadır; öğretmenler bu planları derslerine uygun şekilde değiştirebilir, etkinlikleri farklı konu veya ünitelerle ilişkilendirebilir, dersin akışına bağlı olarak etkinlikleri çoğaltabilir ya da azaltabilir ve katılımcının/öğrencinin anlam kazanmasına imkân tanıyarak farklı müzikler tercih edebilirler.

DERS PLANI 1

Dersin Adı:	Fen Bilimleri
Sınıf:	8.Sınıf
Ünite No-Adı:	7.Ünite: Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi
Konu:	Elektrik Yükleri ve Elektriklenme
Önerilen Ders Saati:	40+40 (Tahmini süre; Isınma ve hazırlık çalışmaları aşaması 25 dakika, Canlandırma– Doğaçlama Aşaması, 30 dakika, Değerlendirme Aşaması, 25 dakika)
Öğrenci Kazanımları/Hedef ve Davranışlar:	8.7.1.1. Elektriklenmeyi, bazı doğa olayları ve teknolojideki uygulama örnekleriyle açıklar. 8.7.1.2. Elektrik yüklerini sınıflandırarak aynı ve farklı cins elektrik yüklerinin birbirine etkisini açıklar.
Ünite Kavramları ve Sembolleri:	Elektrik yükleri, elektriklenme
Uygulanacak Yöntem ve Teknikler:	Drama, doğaçlama, rol oynama
Isınma ve hazırlık çalışmaları aşaması	Öğretmen sınıfa girer. Öğrencileri selamlar ve yoklama alır. Bugün dersi farklı bir yöntemle işleyeceklerinden söz eder. Aktif bir şekilde katılım sağlarlarsa çok eğleneceklerinden ve konuyu daha iyi anlayacaklarından bahseder. Öğrencilerin fiziksel aktiviteleri için ısınma çalışmaları yaptırır. Tüm öğrencilerin daire olmasını ister. Öğretmen bir öğrenciyi ebe olarak seçer. Ebe olan öğrenci bir arkadaşının yanına giderek Merhaba, Nasılsın? diye sorar. Birden ikisi farklı yönde daire etrafında koşarlar. Başladıkları boş yere ilk gelen yeri kapar, kapamayan ebe olur. Etkinlik 4-5 tur devam eder. Isınma çalışmasından sonra öğretmen öğrencilerin çember olmasını ister. Öğrenciler 1-2 şeklinde sayarlar. 1'ler ve 2'ler 3'ler olarak gruplanırlar. 1'ler yakalarına kırmızı kart, 2'ler yakalarına beyaz kart 3'ler yakalarına siyah kart takarlar. Öğretmen öğrencilerin alanda serbestçe dolaşmasını ister. Komut verdiğinde farklı renkte yakalı olan kişilerin eşleşmesini ister. Yakınında aynı renkte yaka kartlı kişi varsa koluyla arasına mesafe koymasını farklı renkte yaka kartı olan varsa onunla da eşleşmesini ister. Etkinlik 4-5 tur devam eder. Etkinlik sonunda öğretmen öğrencilere neden farklı renkteki kartların yan yana gelip aynı renkteki kartların aralarında mesafe konulması gerektiği hakkında

	fikirlerini sorar. 7.sınıf konularına atıfta bulunarak pozitif, negatif ve nötr yüklü cisimlerden yola çıkarak öğretmen aynı elektrik yüküne sahip cisimlerin birbirini ittiğini, farklı elektrik yükle yüklü cisimlerin birbirini çektiğini yapılandırdığı sorularla öğrencilere buldurmaya çalışır.
Canlandırma-Doğaçlama aşaması	Öğretmen, öğrencilerin 3 tane 4 kişilik 1 tane 5 kişilik grup olmasını sağlar. Bazı doğa olaylarında gerçekleşen elektriklenme ve elektrik yüklerinin teknolojideki kullanım alanlarını içeren bilgi kartları rastgele seçtirilir. Öğrencilerin bu olayları sessiz bir şekilde canlandırması istenir. Bu noktada öğrencilerin herhangi bir değerlendirme veya sıralamaya konulmayacakları belirtilerek rahat bir şekilde performanslarını gerçekleştirebilecekleri söylenmelidir. Diğer gruptaki öğrencilerin gerçekleşen olayı tahmin etmesi beklenir. Canlandırmaların hepsi bittiğinde öğretmen elektriklenme, elektrik yükleri, aynı cins ve farklı cins yüklü cisimler ile ilgili yönlendirdiği sorularla konuyu pekiştirmeye çalışır. Daha sonra değerlendirme aşamasına geçilir.
Değerlendirme aşaması	Öğretmen, öğrencilerden 1-2-3-4 şeklinde saymasını ister. 1 tanesi 5 kişiden oluşan 4 grup kurulur. Gruplara gerekli deney malzemeleri verilerek yönergelere uygun düzeneklerin kurulması sağlanır. **1.Yönerge:** Bir miktar pamuğun çevresine alüminyum folyo sarılır ve iple üçayak yardımı ile havada asılı kalacak şekilde iki küre yanana asılır. Daha sonra yün kumaşa sürtülmüş ebonit çubuk alüminyum kürelerden birine dokundurulur. Kürelerin durumu gözlenir. Veriler kaydedilir. **2.Yönerge:** Bir miktar pamuğun çevresine alüminyum folyo sarılır ve iple üçayak yardımı ile havada asılı kalacak şekilde iki küre yanana asılır. Birine yün kumaşa sürtülmüş ebonit çubuk diğerine ise ipek kumaşa sürtülmüş cam çubuk dokundurulur. Kürelerin durumu gözlenir. Veriler kaydedilir. Yönergeler uygulandıktan sonra elde edilen veriler gruplar tarafından paylaşılarak bir sonuca varmaları sağlanır. Konunun yaratıcı drama yöntemi ile işlenmesi sırasında neler hissettikleri, neler anladıkları sorularak öğrencilerin duygu ve düşünceleri alınır. Öğrencilerden elektriklenmenin teknolojideki yeri ile ilgili detaylı araştırma yapılması istenerek ders sonlandırılır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

2018 Fen bilimleri Dersi Öğretim Programı 8. sınıf Fen Bilimleri dersi ‘Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi’ ünitesine uygun kazanımlar belirlenmiş ve bu doğrultuda drama destekli Fen Bilimleri ders planları hazırlanmıştır. Etkinliklerdeki temel amaç, fen eğitimindeki soyut kavramları somutlaştırarak öğrenme sürecini kolaylaştırmak ve bu bilgilerin uzun vadede hatırda kalmasını sağlamaktır. Yaratıcı drama fen eğitimindeki anlamlı öğrenmeyi artırmak için çok güçlü bir öğrenme stratejisi olabilmektedir. Sosyal bireyler olarak çocukların yeteneklerini direkt ortaya koyan aktif ve uygulanabilir öğrenme dramanın merkezidir. Özellikle iletişim, iş birliği, fikir, değer ve düşünceleri ifade etmedeki kabiliyetlerin gelişmesine yardım eder (Littledyke, 2004). Derslerde yaratıcı drama yönteminin kullanımıyla ilgili öğretmenler için

örnek ders planları veya etkinlikleri içeren tarama sonuçlarına bakıldığında Aydın ve Bülbül (2011), ortaokul öğrencileriyle yaptığı çalışmada biyoloji konularının öğreniminde kullanılmak üzere oluşturduğu örnek öğretim uygulamalarında nicel araştırma yönteminden ve uzman görüşünden faydalanmıştır. Siyahlı (2019), 5. sınıflarla yaptığı çalışmada yabancı dil öğretiminde yaratıcı drama modellerini nitel araştırma yöntemi ve dokuman analizi deseninden faydalanarak oluşturmuştur. Serin (2005) lise ve ortaokul öğrencileriyle yaratıcı yazma çalışmalarını yaratıcı dramayla kurgulamıştır. Tümtürk Yılmaz (2000) Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yöntemi ile diksiyon becerileri kazandırmaya amaçlamış nitel araştırma ve kaynak taraması yöntemini kullanmıştır. Alan yazın taraması sonucunda fen bilimleri dersinde öğretmenlerin kullanabileceği yaratıcı drama ders planlarının oldukça az sayıda ve yetersiz olduğu belirlenmiştir. 8. sınıf Fen Bilimleri dersi 'Elektrik Yükleri ve Elektrik Enerjisi' ünitesini kapsayan drama destekli ders planı önerisi bulunmamaktadır. Yaratıcı drama yöntemiyle işlenecek fen bilimleri dersinin iyi planlanmış olması gerekmektedir. Bu nedenle örnek ders planlarının hazırlanması gereği duyulmuştur. Yaratıcı drama atölyeleri uygulamak isteyen bir araştırmacının çalışmasından önce mutlaka yaratıcı drama liderliği programına katılması önerilir. Siyahlı' ya (2019) göre, yaratıcı drama etkinliklerinde katılımcılar hazırlık ya da ısınma aşaması boyunca keyif alsalar da bu aşama fazla uzatıldığında sıkılmaya başladıkları ifade edilmiştir. Bu nedenle literatürde önerildiği gibi uygulama sürelerinin kısa olmasına dikkat edilmelidir. Yönergelerde kullanılan dilin sade ve anlaşılır olması önerilmektedir. Yaratıcı Drama modelleri ve kullanılacak malzemeler mutlaka katılımcı sayısına göre önceden hazırlanmalı veya katılımcı sayısı önceden planlanmalıdır. Grupların, katılımcıların kendi tercih ettiği kişiler yerine, öğretmenin ya da liderin grup dinamiğini dengede tutacağına inandığı bireylerle oluşturulması veya grupların rastgele bir yöntemle belirlenmesi tavsiye edilmektedir. Alternatif ölçme-değerlendirme tekniklerinden en az birinin kullanılması ve sonuçların buna göre değerlendirilmesi önerilmektedir. Fen bilimleri dersinde yaratıcı drama yönteminin kullanılmasına yönelik diğer sınıf düzeylerinde ve başka ünitelerde örnek ders planları geliştirmeye yönelik araştırmalar yapılabilir.

5. KAYNAKLAR

Açıl, E. (2012). *Fen eğitiminde yaratıcı drama yönteminin ilköğretim öğrencilerinin bilimsel yaratıcılıklarına ve akademik başarılarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Adıgüzel, Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi, 1(1),* 17-30.

Akgül, G. (2018). *Fen ve teknoloji dersinde dijital öyküleme sürecinde yaratıcı drama kullanımının başarı, tutum ve bilimsel yaratıcılığa etkisi (*Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

Aydın, S ve Bülbül, M. Ş. (2011). Biyoloji konularının öğreniminde dramanın kullanımı: örnek öğretim uygulamaları. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1-2),* 78-80.

Baydar, Z. ve Acar, Ö. (2018). FeTeMM eğitimi ve argümantasyona dayalı olarak işlenen 7. sınıf elektrik enerjisi ünitesinin öğrenci kazanımlarına etkisi. Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, 26- 29 Ekim, Balıkesir, Türkiye.

Caillot, M., ve Nguyen-Xuan, A. (1993). *Adults' understanding of electricity. In Learning electricity and electronics with advanced educational technology* (pp. 131-146). Springer Berlin Heidelberg.

Çeliker, H. D. ve Kara, M. (2020). Fen öğretiminde REACT'ın etkileri: 21. yüzyıl becerileri ve fene yönelik öz yeterlilik inançları. *OPUS International Journal of Society Researches, 16*, 5732-5763.

Çıbık, A. ve Yalçın, N. (2013). Analojilerle desteklenmiş proje tabanlı öğretim yönteminin elektrik akımı konusundaki anlama düzeyi ve başarıya etkisi. *Journal of Turkish Science Education, 10(3),* 108-136.

Çiğdemtekin, B. (2007). *Fizik eğitiminde elektrostatik konusu ile ilgili kavram yanılgılarının giderilmesine yönelik bir karikatüristik yaklaşım* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dadük, S. (2018*). 8. sınıf Fen Bilimleri Dersi "maddenin halleri ve ısı" ünitesinin yaratıcı drama yöntemiyle öğretimi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kilis.

Demirci, N. ve Çirkinoğlu, A. (2004). *Öğrencilerin elektrik ve manyetizma konularında sahip oldukları ön bilgi ve kavram yanılgılarının belirlenmesi. Journal of Turkish Science Education, 1(2), 116-138.*

Furio, C., Guisasola, J. ve Almudí, J. M. (2004). *Elementary electrostatic phenomena: historical hindrances and students' difficulties. Canadian Journal of Math, Science ve Technology Education, 4(3), 291-313.*

Guruswamy, C., Somars, M. D. ve Hussey, R. G. (1997). *"Students' understanding of the transfer of charge between conductors", Physics Education, 32, 91–96.*

Harrington R. R., (1995*). An investigation of student understanding of electric concepts in the introductory university physics course.* PhD Dissertation University of Washington, Seattle, WA.

Hendrix, R. Eick,C. & Shannon, D. (2012). *The Integration of Creative Drama in an InquiryBased Elementary Program: The Effect on Student Attitude and Conceptual Learning. Journal of Science Teacher Education, 23 (7),* 823-846.

Hornbrook, D. (1998) *Education and Dramatic Art book. California:* Routledge,1998.

İçelli, O. Polat ve R., Sülün, A. (2008). *Fen eğitiminde yaratıcı drama desenleri.* Ankara: Maya Akademi.

Littledyke, M., 2004. Drama and Science. Primary Science Review, s. 14-16. Sept/Oct 2004.

Millî Eğitim Bakanlığı, (2018a). Erişim: 15.03.2025

https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812312311937-FEN%20B%C4%B0L%C4%B0MLER%C4%B0%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI2018.pdf

Önder, A. (2016). *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık,

Öztürk, A. (2007). *Dramada teknikler*. A. Öztürk (Ed.), İlköğretimde drama içinde (ss. 125-141). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Sedef, A. (2012). *Yaratıcı drama etkinliklerinin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerine, bilimsel yaratıcılıklarına ve öz düzenlemelerine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Denizli

Sefer, S. R. ve Akfırat, N. (2009). Yaşam becerilerinin kazandırılmasında yaratıcı drama yönteminin kullanılması. *Yaratıcı Drama Dergisi, 4(8)*, 99-112.

Serin, A. (2005). *Yaratıcı dramayla kurgulanmış yaratıcı yazma çalışmalarına ilişkin bir model önerisi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Siegel, A. M. ve Lee, J. A. C., (2001). *'But electricity isn't static': science discussion, identification of learning issues, and use of resources in a problem-based learning education course. Paper presented at the Annual Meeting of the National Association for Research"*, Science Teaching, St. Louis, MO.

Siyahlı, K. (2019). *Yabancı dil öğretiminde yaratıcı drama modelleri* (Yüksek lisans tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Taşkın Can, B. (2013). The effects of using creative drama in science education on students' achievements and scientific process skills. *Elementary Education Online, 12(1),* 120- 131

Tümtürk Yılmaz, T. (2000). *Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yöntemi ile diksiyon becerileri kazandırmaya ilişkin bir model önerisi yaklaşımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üstündağ, T. (1994). Günümüz Eğitimde Dramanın Yeri, *Yaşadıkça Eğitim Dergisi, 9 (37).*

Üstündağ, T. (2004). *Yaratıcı Drama Öğretmeninin Günlüğü*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Yağmur, E. (2010). *7.sınıf fen ve teknoloji dersinin yaratıcı drama destekli işlenmesinin eleştirel düşünme becerisi ve başarı üzerine etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Yıldız, F. ve Küçüközer, A. (2017). *7. sınıf öğrencilerinin elektrostatik konusundaki kavramsal anlamalarının incelenmesi. Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(1)*, 15- 23.

ASPECTS OF COMPOUND AND COMPLEX TUNES REALIZATION
BİLEŞİK VE KARMAŞIK MELODİLERİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNİN YÖNLERİ

SAFAROVA Gulnara Seyfeddin gizi

Azerbaijan University of Languaages

Summary

In the communication process, people use sentences to exchange information. Every sentence, regardless of how it is pronounced, conveys a particular idea. Successful communication depends not only on the correct choice of words and expressions but also on their proper pronunciation with correct intonation.

Intonation is noted as a complex phonetic means that primarily reflects the external structure of a sentence in spoken speech. During communication, intonation conveys the relationships and new information between the speaker and listener, as well as the speaker's reactions, emotions, and more. To elaborate, it can be concluded that intonation ensures the correct grouping and distinction of sentence components and contributes to the formation of relationships, both subordinate and non-subordinate, within simple and complex sentences.

One of the key aspects to pay close attention to in communication is the correct selection of the nuclear tone and melody (pitch). Tones composed of two or more kinetic tones are referred to as complex nuclear tones. Rise-Fall, Fall-Rise, and Rise-Fall-Rise tones are part of the complex tones group.

Compound tones are also composed of combinations of two or more simple tones. However, unlike complex tones, compound tones are distributed not over a single word but over different words within a syntagma. Various combinations of compound tones exist. Examples of compound tones include Fall+Rise, several Falls, several Rises, High Fall+Fall-Rise, and others.

ˈwɒt də jə ˈθɪŋk əv maɪ ˈnjuː ˌhæt‖

- ðə ˈkʌlə͡r ɪz ˇpɜːfɪkt‖ (Not bad.) – Compound Tune
- ðə ˋkʌlə͡r ɪz ˏpɜːfɪkt‖ (Only the color is nice.) – Complex Tune

As shown, despite the similarities between Compound Tune and Complex Tune, the modality they convey is different. Therefore, for accurate comprehension by the listener during communication, it is crucial to correctly select all elements of intonation, including tone and melody.

Key words: Compound Tune, Complex Tune, pitch, syntagma, intonation.

Özet

İletişim sürecinde, insanlar bilgi alışverişinde bulunmak için cümleler kullanırlar. Her cümle, nasıl telaffuz edilirse edilsin, belirli bir fikri iletir. Başarılı iletişim, yalnızca doğru kelime ve ifade seçimine değil, aynı zamanda doğru tonlama ile doğru telaffuzuna da bağlıdır.

Tonlama, öncelikle sözlü konuşmada bir cümlenin dış yapısını yansıtan karmaşık bir fonetik araç olarak belirtilir. İletişim sırasında tonlama, konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkileri ve

yeni bilgileri, ayrıca konuşmacının tepkilerini, duygularını ve daha fazlasını iletir. Açıklamak gerekirse, tonlamanın cümle bileşenlerinin doğru gruplandırılmasını ve ayırt edilmesini sağladığı ve basit ve karmaşık cümlelerde hem bağımlı hem de bağımlı olmayan ilişkilerin oluşumuna katkıda bulunduğu sonucuna varılabilir.

İletişimde yakından dikkat edilmesi gereken temel yönlerden biri, nükleer tonun ve melodinin (perde) doğru seçilmesidir. İki veya daha fazla kinetik tondan oluşan tonlara karmaşık nükleer tonlar denir. Yükseliş-Düşüş, Düşüş-Yükseliş ve Yükseliş-Düşüş-Yükseliş tonları karmaşık tonlar grubunun bir parçasıdır.

Bileşik tonlar da iki veya daha fazla basit tonun kombinasyonlarından oluşur. Ancak, karmaşık tonların aksine, bileşik tonlar tek bir kelimeye değil, bir sentagma içindeki farklı kelimelere dağıtılır. Çeşitli bileşik ton kombinasyonları mevcuttur. Bileşik ton örnekleri arasında Düşüş+Yükseliş, birkaç Düşüş, birkaç Yükseliş, Yüksek Düşüş+Düşüş-Yükseliş ve diğerleri bulunur. ’wɒt də jə ’θɪŋk əv maɪ ’nju: ˌhæt‖

• ðə ’kʌlə͡r ɪz ˇpɜ:fɪkt‖ (Fena değil.) – Bileşik Melodi

• ðə `kʌlə͡r ɪz ˌpɜ:fɪkt‖ (Sadece renk güzel.) – Karmaşık Melodi

Görüldüğü gibi, Bileşik Melodi ile Karmaşık Melodi arasındaki benzerliklere rağmen, ilettikleri kip farklıdır. Bu nedenle, iletişim sırasında dinleyici tarafından doğru bir şekilde anlaşılması için ton ve melodi dahil olmak üzere tonlamanın tüm öğelerini doğru bir şekilde seçmek çok önemlidir.

Anahtar sözler: Bileşik Melodi, Karmaşık Melodi, perde, sözdizimi, tonlama.

A PERSPECTIVE OF RESEARCH ON SCIENCE LITERACY

FEN OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN PERSPEKTİFİ

Melahat CELIK[1], Serife ÖZEN[2], Mustafa DOGRU[3]

[1]Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı, Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı, Antalya, 0000-0002-6313-1644
[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, https://orcid.org/0009-0000-6322-0092

[3]Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı, Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı, Antalya, 0000-0003-0405-4789.

Özet

Bu araştırmanın amacı "Fen okuryazarlığı" konusunda Web of Science'ta 1970-2025 (24 Şubat 2025'e kadar) yılları arasında yayımlanan 4,365 çalışmanın incelenerek son 55 yıldaki genel tablonun ortaya çıkarılmasıdır. Bu araştırmada tarama türü modellerinden genel tarama modeli kullanılmıştır.

Web of Science veri tabanında yer alan ve "Fen okuryazarlığı" konusunu kapsayan tüm çalışmalar ele alınmıştır. Araştırma verilerini, Web of Science veri tabanında yer alan ve "Fen okuryazarlığı" konusunda 1970-2025 yılları arasında yayımlanan 4,365 çalışma oluşturmaktadır. Web of Science Core Collection veri tabanında "*Science Literacy*" konu başlığında gerçekleştirilen taramada elde edilen 4,365 çalışmanın yayın yılları, yayın türleri, yayın dilleri, çalışma alanları, ülkelere, yazarlara göre dağılımı, kategorilere göre dağılımı, konferanslara göre dağılımı, kitaplar, indeksleri, dergiler, yayınevleri, kurumlar, kurum bölümleri, destek fonları, ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine göre dağılımı bilgilerine ulaşılmıştır. Çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre öncelikli olarak en fazla yayının 2024 yılında olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada en çok kullanılan dil İngilizce, en fazla çalışma yapan ülkenin ABD, en çok yayının yer aldığı araştırma alanı "Eğitim Araştırmaları", yayınların en fazla WoS kategorsinden "Eğitim Araştırmları", bu konuda en fazla yayının "International Conference on Mathematics and Science Education ICMSCE" kongresinde yer aldığı, bu konuda en fazla yayının " Journal of Physics Conference Series" kitabında yer aldığı, yine en çok yayının "Springer Nature" ve "Taylor & Francis" yayın evi tarafından yayımlandığı, en çok yayının " International Journal of Science Education" dergisinde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Bu alanda en fazla çalışmayı " Kaliforniya Sistemi Üniversitesi" tarafından yapıldığı, yayınların en fazla yapıldığı kurum departmaları ise "Ulusal Tayvan Normal Üniversitesi Fen Fakültesi", yine en çok çalışmanın WoS indekslerinde "SSCI" ve sonrasında "SCI"da olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konuda en fazla çalışma yapan araştırmacının " Hand, Brian M" ve "Sadler, Troy" olduğu ve bu alanda yapılmış çalışmaların sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden en fazla "Nitelikli Eğitim" kategorisinde yer aldığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Fen okuryazarlığı, fen eğitimi, tarama modeli

Abstract

The aim of this study is to reveal the general picture in the last 55 years by examining 4,365 studies on "science literacy" published in Web of Science between 1970-2025 (until February

24, 2025). In this study, the general survey model, one of the survey type models, was used. All studies in the Web of Science database covering the subject of “science literacy” were analyzed. The research data consist of 4,365 studies on “Science Literacy” published in the Web of Science database between 1970 and 2025. In the Web of Science Core Collection database, information on the distribution of the 4,365 studies on the subject of “Science Literacy” according to publication years, publication types, publication languages, fields of study, countries, distribution by authors, distribution by categories, distribution by conferences, books, indexes, journals, publishing houses, institutions, institutional departments, support funds, and sustainable development goals were obtained. According to the results of the analysis conducted in the study, it was revealed that the highest number of publications was in 2024.The most used language in the study was English, the country with the highest number of studies was the USA, the research area with the highest number of publications was “Educational Research”, the highest number of publications were from the WoS category “Educational Research”, the highest number of publications were in the “International Conference on Mathematics and Science Education ICMSCE” congress, the highest number of publications were in the “Journal of Physics Conference Series” book, the highest number of publications were published by “Springer Nature” and "Taylor & amp; Francis“ publishing house, and the most publications were found in the ”International Journal of Science Education". It was revealed that the most studies in this field were carried out by “University of California System”, the departments of the institution where the most publications were made were “National Taiwan Normal University Faculty of Science”, and the most studies were in “SSCI” and then in “SCI” in WoS indexes. It was revealed that the researchers who conducted the most studies on this subject were “Hand, Brian M” and “Sadler, Troy” and that the studies conducted in this field were mostly in the category of “Quality Education” among the sustainable development goals.

Keywords: Science literacy, science education, survey model

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler yaşanmasında fen bilimlerinde olan buluşların katkı payı büyüktür. Bu gelişmeler fen okuryazarı olan bireylerin bilimsel kavramları anlama, açıklama ve teknolojide yaşanan yenilikleri takibe alarak günlük yaşama uyarlama yeteneğine sahip bireyler yetişmesini gerekli kılmaktadır (Şimşek & Belhan, 2012). Fen okuryazarlığına yönelik beceriler bireylerin yaşamı boyunca devamlılık gösteren süreç olarak okul içi ve okul dışı yapılan faaliyetler sonucu bireylere kazandırılır (Liu, 2009).

Fen okuryazarlığı, temel fen eğitimi hedefleri arasında yer almaktadır (Holbrook & Rannikmae, 2009). Bireylerin bilim dilini anlamalarına ve ihtiyaçları doğrultusunda bilimsel süreç, kültür ve ekonomide verimlilik konularında karar verme süreçlerine destek olur (Dani, 2009). Ayrıca bireyleri fen okuryazarlığı alanında geliştirmek kişisel ve sosyal alanda problem çözme becerisini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden bireyleri bu alanda geliştirmek büyük oranda önem kazanmaktadır (Lederman, Lederman ve Antink, 2013; Laugksch, 2000).

Fen okuryazar bireylerden oluşan toplum yeniliklere ve değişime hızla uyum sağlayabilirler ve yeniliklere öncülük yapabilmektedirler (Arduc & Kahraman, 2021). Fen okuryazarlığının desteklenmesi ulusal olarak zenginlik sağlayacağını ve uluslararası alanda rekabette fen okuryazarı bireylerin başarılı olacağı belirtilmektedir (Laugksch,2000). Günümüzde bilim alanında yaşanan tüm gelişmeleri anlamak için yeterli fen okuryazarlığı düzeyine erişmek mümkün değildir. Fakat modern olan toplumlarda hızla ilerleyen bilim ve önemini kazanmasıyla gelişime uyum sağlamakta zorlanan devletler dışarı bağlı kalmakta ve de gelecekteki nesillerin oluşan farklı kapatma olasılığı zaman ilerledikçe zorlaşmaktadır (Çepni,

2015). Fen okuryazarlığının hem bireysel hem de ülkelerin geleceği düşünüldüğünde önemli bir faktör olduğunu belirtmek gerekir.

Fen okuryazarı bireylerden oluşan bir toplum yetiştirmek bilim eğitiminde hedeflenen önemli nokta ise ilk yapılacak olan fen okuryazarlığının mevcut halinin ortaya konulmasıdır (Trefil, 2008). Günümüzde toplumların fen okuryazarlığına verdiği önem, bu alana yönelik aldığı eğitimler, yapılan akademik çalışmalar ve bilgiler, gelecek dünyada onların söz sahibi olma durumlarını belirlemede etkili olacaktır. Bunun için bu alanda yapılan eğitimin, alanın yeterli olma düzeyini ve öğretimde yaşanan sorunları belirlemede önemi büyüktür. Fen okuryazarlığı üzerine çalışmaların geniş bir alan kaplaması ve çalışma sayısının zamanla artması alan yazı takibini zorlaştırmaktadır (Arduc & Kahraman, 2021).

Buradan hareketle bu çalışmanın amacı "Fen okuryazarlığı" konusunda 1970-2025 (24 Şubat 2025'e kadar) yılları arasında Web of Science (WoS)'da yayımlanan 4,365 çalışmanın incelenerek 55 yıldaki genel tablonun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç ile ortaya çıkan bu çalışmanın "Fen Okuryazarlığ"ı ile ilgili hem okuyuculara hem de bu alanda araştırma yapacak araştırmacılara bir perspektif sunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

Çalışmaların:

1. Yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yayın diline göre dağılımı nasıldır?
3. Araştırma alanlarına göre dağılımı nasıldır?
4. Ülkelere göre dağılımı nasıldır?
5. WoS'daki kategorilere göre dağılımı nasıldır?
6. Konferanslara göre dağılımı nasıldır?
7. Kitaplara göre dağılımı nasıldır?
8. Yayın evlerine göre dağılımı nasıldır?
9. Dergilere göre dağılımı nasıldır?
10. Kurumlara göre dağılımı nasıldır?
11. Kurumların bölümlerine göre dağılımı nasıldır?
12. WoS indekslerine göre dağılımı nasıldır?
13. Yazarlara göre dağılımı nasıldır?
14. Destek Fonlarına göre dağılımı nasıldır?
15. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine göre dağılımı nasıldır?

2. YÖNTEM

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların özelliklerini belirlemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. İlgili araştırmalara Web of Science (WoS) veri tabanından ulaşılmıştır. Konuyla ilgili elde edilen çalışmalar WoS' un kendi belirlemiş olduğu kategoriler baz alınarak betimsel analizler yapılmıştır. Verilerin hangi kategorilerde ele alındığı ve veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine ilişkin detaylı bilgiler "Veri Toplama Süreci" başlığında verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırmanın verileri, Web of Science Core Collection veri tabanında ""*Science Literacy*" konu başlığında 1970-2025 (24 Şubat 2025) yılları arasında yapılan tarama ile elde edilmiştir. "Fen okuryazarlığı" konu kapsamında yayımlanan 4,365 çalışmanın yayın yılları, yayın dilleri, çalışma alanları, ülkelere, yazarlara göre dağılımı, kategorilere göre dağılımı, konferanslara göre dağılımı, kitaplar, indeksleri, dergiler, yayınevleri, kurumlar, kurum bölümleri, destek fonları, ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine göre dağılımı bilgilerine ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın verileri olan 4,365 yayın WoS tabanında yer alan kategoriler kullanılarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu aşamada Excel programı kullanılmıştır. Verilerin her kategorisi için ayrı excel dosyası oluşturulmuştur. Verilerin betimsel analizinde yayın yılları, yayın dilleri, çalışma alanları, ülkelere, yazarlara göre dağılımı, kategorilere göre dağılımı, konferanslara göre dağılımı, kitaplar, indeksleri, dergiler, yayınevleri, kurumlar, kurum bölümleri, destek fonları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri kategori olarak kullanılmıştır. Belirlenen kategoriler doğrultusunda veriler Excel programına aktarılarak tablolar ve grafikler yapılmıştır.

3. BULGULAR

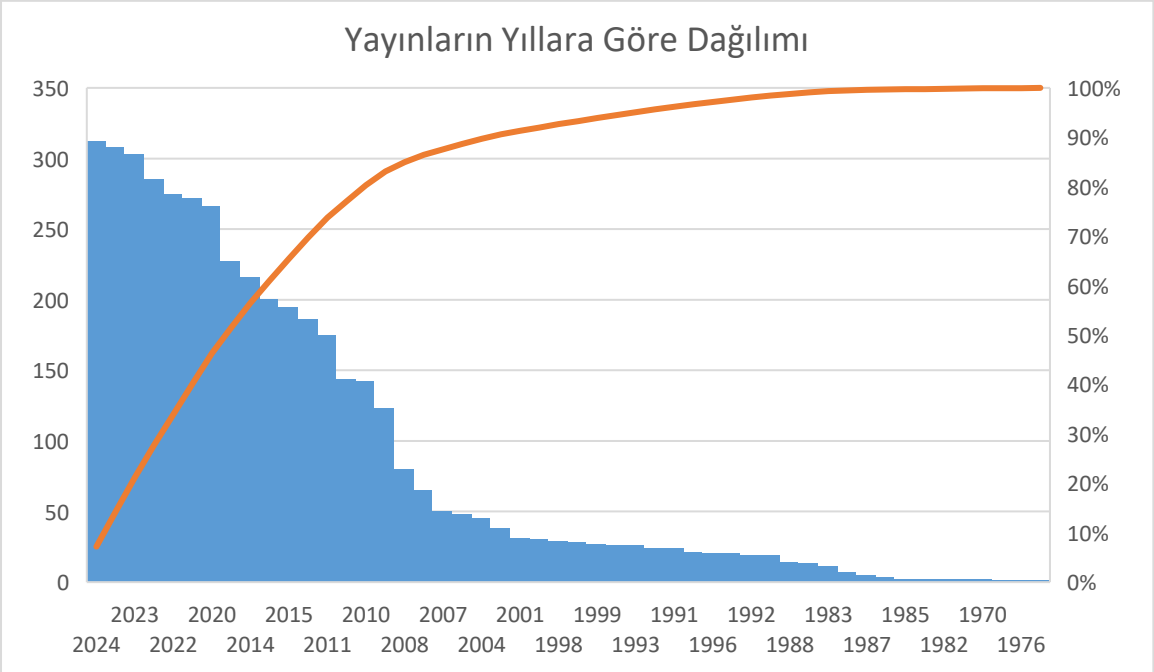
3.1. Yıllara Göre Yayın Sayıları

Tablo 1. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Frekans (n)	Yüzde (%)	Yıl	Frekans (n)	Yüzde (%)
2025	38	0,87	2000	21	0,48
2024	312	7,14	1999	27	0,61
2023	303	6,94	1998	29	0,66
2022	275	6,30	1997	24	0,54
2021	285	6,52	1996	20	0,45
2020	266	6,09	1995	26	0,59
2019	308	7,05	1994	19	0,43
2018	272	6,23	1993	26	0,59
2017	227	5,20	1992	19	0,43
2016	200	4,58	1991	24	0,54
2015	195	4,46	1990	13	0,29
2014	216	4,94	1989	20	0,45
2013	186	4,26	1988	14	0,32
2012	144	3,29	1986	7	0,16
2011	175	4,00	1985	2	0,04

2010	142	3,25	1984	2	0,04
2009	123	2,81	1983	11	0,25
2008	80	1,83	1982	2	0,04
2007	50	1,14	1981	3	0,06
2006	65	1,48	1979	2	0,04
2005	48	1,09	1978	1	0,02
2004	45	1,03	1976	1	0,02
2003	30	0,68	1975	1	0,02
2002	28	0,64	1970	2	0,045
2001	31	0,71			

“Fen okuryazarlığı” konulu alanda 1970-2025 yılları arasında yayınlanan 4365 çalışmanın yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre çalışma sayısının en çok yayımlandığı yılların sırasıyla 2024 (n=312), 2019 (n=308) ve 2023 (n=303) olduğu görülmüştür. Çalışmalar 1970’ten başlayıp 2025’e kadar incelendiğinde 1981 yılından itibaren her yıl yayın yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmaların yıllara göre dağılımı Grafik 1’de verilmiştir.

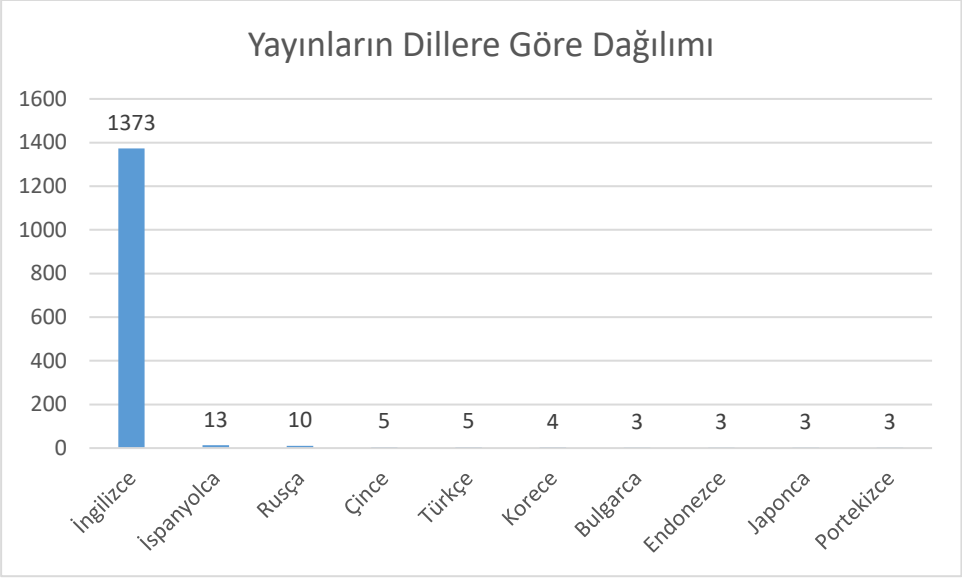
Grafik 1. Yayınların yıllara göre dağılımı

3.2. Yayın Dilleri

Tablo 2. Yayınların Yayın Dillerine Göre Dağılımı

Dil	Frekans (n)	Yüzde (%)
İngilizce	1373	96,21
İspanyolca	13	0,91
Rusça	10	0,70
Çince	5	0,35
Türkçe	5	0,35
Korece	4	0,28
Bulgarca	3	0,21
Endonezce	3	0,21
Japonca	3	0,21
Portekizce	3	0,21

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların yayın dili Tablo 2'de verilmiştir. 1427 çalışmadan, % 96,21'inin dili İngilizce'dir. Bunun ardından da % 0,91 ile İspanyolca gelmektedir. Yayınların dillere göre dağılımı Grafik 2'de verilmiştir.

Grafik 2. Yayınların dillere göre dağılımı

Yayınların dillere göre dağılım grafiği incelendiğinde en fazla yayının İngilizce kaleme alındığı Görülmüştür.

3.3. Çalışma Alanları

Tablo 3. Yayınların Çalışma Alanlarına Göre Dağılımı

Çalışma Alanları	Frekans (n)	Yüzde (%)
Eğitim Araştırmaları	763	38,51
Çevre Bilimleri Ekoloji	115	5,80
Psikoloji	98	4,94
Bilim Teknoloji	94	4,74
Kimya	76	3,83
İletişim	69	3,48
Mühendislik	49	2,47
Fizik	49	2,47
Bilim Tarihi Felsefesi	46	2,32
Astronomi Astrofizik	43	2,17

"Fen okuryazalığı" konu alanında yapılan çalışmaların araştırma alanlarına göre dağılımı Tablo 3'te verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 95 alanda yayılım göstermiştir. Tablo 3'te en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 alana yer verilmiştir. Buna göre en fazla çalışmanın yapıldığı alanlar sırasıyla "Eğitim Araştırmaları" (n=763), "Çevre Bilimleri Ekoloji" (n=115) ve "Psikoloji" (n=98) şeklindedir. Yapılan bazı çalışmalar araştırma alanı bakımından birden fazla alanda yer aldığından dolayı oranlar 1981 yayın üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.4. Ülkeler

Tablo 4. Yayınların Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Frekans (n)	Yüzde (%)
Amerika	740	45,59
Kanada	88	5,42
Endonezya	84	5,17
Avustralya	63	3,88
Çin Halk Cumhuriyeti	60	3,69
İngiltere	54	3,32
Türkiye	45	2,77
Almanya	41	2,52

İspanya	36	2,21
İsrail	31	1,91

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmalarda katılım gösteren yazarların ülkelere göre dağılımı Tablo 4'te verilmiştir. Yapılan çalışmalara toplamda 78 ülkeden araştırmacı katılım göstermiştir. En fazla katılım gösteren ülkelerin ABD (n=740) ve sonra Kanada (n=88) olduğu görülmüştür. Yapılan bazı araştırmaların birden fazla yazarın ülkesini içermesinden ötürü oranlar 1623 yayın üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.5. Web of Science Categories

Tablo 5. Yayınların Web of Science Kategorilerine Göre Dağılımı

WoS Kategorileri	Frekans (n)	Yüzde (%)
Eğitim Araştırmaları	2215	35,08
Eğitim Bilimsel Disiplinler	751	11,89
Bilim Tarihi Felsefesi	228	3,61
İletişim	202	3,19
Kimya Multidisipliner	184	2,91
Çevre Bilimleri	139	2,20
Multidisipliner Bilimler	137	2,17
Çevre Çalışmaları	116	1,83
Sosyal Bilimler Disiplinlerarası	112	1,77
Biyoloji	108	1,71

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların WoS kategorilerine göre dağılımı Tablo 5'de verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 186 kategoride yayılım göstermiştir. Tablo 5'de en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 WoS kategorisine yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayın "Eğitim Araştırmaları" (n=2215), sonrasında "Eğitim Bilimsel Disiplinler" (n=751) WoS kategorilerinde olduğu görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalar WoS kategorileri bakımından birden fazla kategoride yer aldığından dolayı oranlar 6313 yayın üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.6. Konferanslara Göre Dağılım

Tablo 6. Yayınların Konferanslara Göre Dağılım

Konferans Başlıkları	Frekans (n)	Yüzde (%)
Internatıonal Conference On Mathematıcs And Scıence Educatıon Icmsce	11	4,43
126th Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Annual Meetıng On Celebratıng Scıence Puttıng Educatıon Best Practıces To Work	9	3,62

121st Annual Meetıng Of The Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic	5	2,01
Conference On Ontologıcal Epıstemologıcal Lınguıstıc And Pedagogıcal Consıderatıons Of Language And Scıence Lıteracy Empowerıng Research And Informatıon Instructıon	5	2,01
3rd Internatıonal Semınar On Mathematıcs Scıence And Computer Scıence Educatıon Msceıs	4	1,61
9th Internatıonal Conference On Educatıon And New Learnıng Technologıes Edulearn	4	1,61
Asee Annual Conference	4	1,61
122nd Annual Meetıng Of The Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Asp	3	1,20
12th Annual Internatıonal Conference Of Educatıon Research And Innovatıon Icerı	3	1,20
12th Internatıonal Technology Educatıon And Development Conference Inted	3	1,20

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların kongrelere göre dağılımı Tablo 6'da verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 169 konferans türünde yayılım göstermiştir. Tablo 6'da en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 konferansa yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Internatıonal Conference On Mathematıcs And Scıence Educatıon Icmsce" (n=11) ve sonrasında "126th Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Annual Meetıng On Celebratıng Scıence Puttıng Educatıon Best Practıces To Work " (n=9) kongrelerinde yer aldığı görülmüştür.

3.7. Kitaplar

Tablo 7. Yayınların Kitaplara Göre Dağılım

Kitap Adları	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Journal Of Physıcs Conference Serıes	33	17,27
Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Conference Serıes	28	14,65
Aıp Conference Proceedıngs	15	7,85
Advances In Socıal Scıence Educatıon And Humanıtıes Research	9	4,71
Edulearn Proceedıngs	9	4,71
Iop Conference Serıes Materıals Scıence And Engıneerıng	8	4,18
Icerı Proceedıngs	6	3,14
Inted Proceedıngs	6	3,14
Procedıa Socıal And Behavıoral Scıences	5	2,61
Asee Annual Conference Exposıtıon	4	2,09

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların WoS'ta yer alan kitaplarda dağılımı Tablo 7'de verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 38 farklı kitap üzerinde yayılım

göstermiştir. Tablo 7'de en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 kitaba yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Journal Of Physıcs Conference Seriıes" (n=33) ve "Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Conference Seriıes" (n=28) kitaplarında yer aldığı görülmüştür. Kitap bazında ele alınan çalışmaların sayısının 60 olmasından ötürü hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.8. Yayınevleri

Tablo 8. Yayınların Yayınevlerine Göre Dağılım

Yayınevleri	Frekans (n)	Yüzde (%)
Springer Nature	178	12,77
Taylor & Francis	176	12,63
Wiley	133	9,54
Elsevier	84	6,03
Sage	69	4,95
Amer Chemical Soc	64	4,59
Iop Publishing Ltd	41	2,94
Mdpi	36	2,58
Amer Soc Microbiology	34	2,44
Astronomical Soc Pacific	30	2,15

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların WoS'ta yer alan yayınevlerine göre dağılımı Tablo 8'de verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 200 yayınevinde yayılım göstermiştir. Tablo 8'de en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 yayınevine yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Springer Nature" (n=178), "Taylor & Francis" (n=176) ve "Wiley" (n=133) yayınevlerinde yer aldığı görülmüştür. Yayınevi bazında ele alınan çalışmaların 1393 tane olmasından ötürü hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.9. Dergiler

Tablo 9. Yayınların Dergilere Göre Dağılım

Dergiler	Frekans (n)	Yüzde (%)
Internatıonal Journal Of Scıence Educatıon	53	5,05
Scıence Educatıon	45	4,29
Journal Of Research In Scıence Teachıng	44	4,19
Journal Of Mıcrobıology Bıology Educatıon	34	3,24
Journal Of Physıcs Conference Seriıes	33	3,14

Abstracts Of Papers Of The Amerıcan Chemıcal Socıety	30	2,86
Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Conference Serıes	28	2,67
Research In Scıence Educatıon	24	2,29
Journal Of Chemıcal Educatıon	20	1,90
Cultural Studıes Of Scıence Educatıon	19	1,81

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların WoS'ta yer alan dergilere göre dağılımı Tablo 9'da verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 200 dergide yayılım göstermiştir. Tablo 9'da en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 dergiye yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayın "Internatıonal Journal Of Scıence Educatıon" (n=53) ve sonrasında "Scıence Educatıon" (n=45) dergilerinde yer aldığı görülmüştür. Dergi bazında ele alınan çalışmaların 1048 tane olmasından ötürü hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.10. Kurumlar

Tablo 10. Yayınların Kurumlara Göre Dağılımı

Kuruluşlar	**Frekans (n)**	**Yüzde (%)**
Kaliforniya Üniversite Sistemi	81	2,09
Florida Devlet Üniversite Sistemi	74	1,91
Ohıo Üniversite Sistemi	68	1,75
Wisconsin Üniversite Sistemi	63	1,62
Endonezya Eğitim Sistemi	54	1,39
Gürcistan Üniversite Sistemi	51	1,31
Leibniz Derneği	50	1,29
Pennsylvania Commonwealth Yüksek Öğrenim Sistemi Pcshe	48	1,24
Michigan Eyalet Üniversitesi	46	1,18
Wisconsin Madison Üniversitesi	45	1,16

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların kurumlara göre dağılımı Tablo 10'da verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 200 kurumda yayılım göstermiştir. Tablo 10'da en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 kuruma yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Kaliforniya Üniversite Sistemi" (n=81), sonrasında "Florida Devlet Üniversite Sistemi" (n=74) kurumlarında yer aldığı görülmüştür. Kurum bazında ele alınan çalışmaların 3869 tane olmasından ötürü hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.11. Kurumların Bölümleri

Tablo 11. Yayınların Kurumlardaki Bölümlere Göre Dağılımı

Kurum Bölümleri	Frekans (n)	Yüzde (%)
Ulusal Tayvan Normal Ünıversıtesı Fen Fakültesı	23	1,62
Ontarıo Eğıtım Araştırmaları Enstıtüsü	21	1,48
Weızmann Fen Bılımlerı Enstıtüsü Fen Bılgısı Öğretmenlığı Bölümü	20	1,41
Ulusal Sun Yat Sen Ünıversıtesı Genel Eğıtım Merkezı	17	1,20
Ulusal Sun Yat Sen Ünıversıtesı Sı Wan Kolejı	17	1,20
Nebraska Ünıversıtesı Lıncoln Tarım Bılımlerı ve Doğal Kaynaklar Kolejı	17	1,20
Toronto Ünıversıtesı Ontarıo Eğıtım Araştırmaları Enstıtüsü Kütüphanesı	17	1,20
Malang Devlet Ünıversıtesı Matematık Fakültesı Doğa Bılımlerı	16	1,13
Technıon İsrail Teknoloji Enstitüsü Fen ve Teknoloji Eğitim Fakültesi	16	1,13
Porto Ünıversıtesı Fen Fakültesı	16	1,13

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların kurumların bölümlerine göre dağılımı Tablo 11'de verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 200 kurum bölümünde yayılım göstermiştir. Tablo 11'de en fazla çalışmanın yer aldığı ilk 10 kurumun bölümüne yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Ulusal Tayvan Normal Ünıversıtesı Fen Fakültesı" (n=23) ve sonrasında "Ontarıo Eğıtım Araştırmaları Enstıtüsü" (n=21) kurum bölümlerinde yer aldığı görülmüştür. Kurum bölümleri bazında ele alınan çalışmalar toplamda 1412 olmasından ötürü hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.12. WoS İndeksler

Tablo 12. Yayınların Wos İndekslerine Göre Dağılımı

İndeksler	Frekans (n)	Yüzde (%)
WOS.SSCI	1983	36,23
WOS.SCI	1123	20,52
WOS.ESCI	1041	19,02
WOS.ISTP	427	7,80
WOS.ISSHP	377	6,88
WOS.AHCI	286	5,22
WOS.BHCI	155	2,83
WOS.BSCI	80	1,46

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların WoS'ta yer alan indekslere göre dağılımı Tablo 12'de verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 8 indekste yayılım göstermiştir. Tablo 12'de indekslere göre yayın sayılarına yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "WOS.SSCI" (n=1983) ve "WOS.SCI" (n=1123) indekslerinde yer aldığı görülmüştür. WoS indeksleri bazında ele alınan çalışmaların sayısı 5472 olduğu için hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.13. Destek Fonları

Tablo 13. En Çok Destek Fonu Sağlayan Kuruluşlar

Kuruluşlar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Natıonal Scıence Foundatıon Nsf	89	15,47
Nsf Dırectorate For Stem Educatıon Edu	35	6,08
Natıonal Instıtutes Of Health Nıh Usa	22	3,82
Unıted States Department Of Health Human Servıces	22	3,82
Howard Hughes Medıcal Instıtute	10	1,73
Mınıstry Of Educatıon Culture Sports Scıence And Technology Japan Mext	10	1,73
European Unıon Eu	9	1,56
Grants In Aıd For Scıentıfıc Research Kakenhı	9	1,56
Japan Socıety For The Promotıon Of Scıence	9	1,56
Natıonal Natural Scıence Foundatıon Of Chına Nsfc	9	1,56

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmalara destek fonu sağlayan kuruluşların dağılımı Tablo 13'te verilmiştir. Yapılan 575 çalışma destek fonundan faydalanmıştır. Destek fonu sağlayan kurum sayısı 200 tanedir. Verilere göre en fazla destek fonu sağlayan kuruluş "Natıonal Scıence Foundatıon Nsf "(n=89) dır. Destek fonu kapsamında ele alınan çalışma sayısı 575 olduğundan hesaplamalar bu veri üzerinden değerlendirilmiştir.

3.14. Yazarlar

Tablo 14. En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Yazarlar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Hand, Brian M	21	1,63
Sadler, Troy	20	1,55
Zeidler, Dana L.	19	1,47
Yore, Larry D.	18	1,39
Rannikmae, Miia	17	1,31

Baram-Tsabari, Ayelet	14	1,08
Buxner, Sanlyn	14	1,08
Eilks, Ingo	13	1,00
Lederman, Norman G.	12	0,93
Archila, Pablo Antonio	12	0,93

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların yazarlara göre dağılımı Tablo 14'te verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 200 yazarda yayılım göstermiştir. Tablo 15'te yazarlara göre yayın sayılarına yer verilmiştir. Buna göre en fazla yayının "Hand, Brian M." (n=21) tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir. Yazarlar bazında ele alınan çalışmaların sayısı 1288 olduğu için hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

3.15. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

Tablo 15. En Çok Yayın Yapan Yayınevleri

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri	Frekans (n)	Yüzde (%)
04 Kaliteli Eğitim	726	54,42
13 İklim Eylemi	236	17,69
03 İyı Sağlık ve Esenlık	133	9,97
14 Su Altındakı Yaşam	50	3,74
15 Karada Yaşam	50	3,74
10 Reduced Inequalıty	28	2,09
12 Sorumlu Tüketım ve Üretım	24	1,79
02 Açlığa Son	21	1,57
11 Sürdürülebılır Şehır ve Topluluk	19	1,42
09 Endüstrı Inovasyonu ve Altyapısı	14	1,04

"Fen okuryazarlığı" konu alanında yapılan çalışmaların Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH) göre dağılımı Tablo 15'ta verilmiştir. Yapılan çalışmalar toplamda 17 SKH'inde yayılım göstermiştir. Buna göre en fazla yayının "04 Kaliteli Eğitim" (n=726) ve sonrasında "13 İklim Eylemi" (n=236) hedefinde yer aldığı görülmüştür. SKH'leri bazında ele alınan 1334 çalışma olduğu için hesaplamalar bu veri üzerinden hesaplanarak değerlendirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada WoS veri tabanında yer alan "Fen okuryazarlığı" konusunda 1970-2025 yılları arasındaki 4,365 çalışmanın analizi yapılmıştır. Yapılan betimsel analiz sonuçlarına göre öncelikli olarak en fazla yayının 2019, 2023 ve 2024 yıllarında olduğu ortaya çıkmıştır. Yayınlarda en fazla kullanılan dil, İngilizcedir.

"Fen okuryazarlığı" ile ilgili yapılan çalışmaların en çok yer aldığı araştırma alanları "Eğitim Araştırmaları" ve bu konuda en fazla yayının "Internatıonal Conference On Mathematıcs And Scıence Educatıon Icmsce" konferansında yer aldığı, bu konuda en fazla yayının "Journal Of Physıcs Conference Serıes" ve "Astronomıcal Socıety Of The Pacıfic Conference Serıes" kitabında yer aldığı ve yine en çok yayının " Springer Nature" yayınevi tarafından yayımlandığı, en çok yayının "Internatıonal Journal Of Scıence Educatıon" dergisinde yer aldığı ortaya çıkmıştır.

"Fen okuryazarlığı" ile ilgili çalışmaların kurum bazında sayıları incelendiğinde en fazla çalışmanın "Kaliforniya Üniversite Sistemi "tarafından yapıldığı, yayınların en fazla yapıldığı kurum departmanlarının ise "Ulusal Tayvan Normal Ünıversitesi Fen Fakültesi", olduğu ortaya çıkmıştır.

"Fen okuryazarlığı" ile ilgili çalışmalar WoS indeksleri bazında incelendiğinde çalışmaların en fazla SSCI ve sonrasında SCI indeksinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konuda en fazla çalışma yapan araştırmacının "Hand, Brian M.''olduğu ve bu alanda yapılmış çalışmaların sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden 15 hedef ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Çalışmaların en fazla "04 Kaliteli Eğitim'' ve "13 İklim Eylemi" hedefleri kapsamında ele alındığı aldığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Arduc, M. A., & Kahraman, S. (2021). The content analysis of studies conducted in the field of scientific literacy in Turkey. Inonu University Journal of the Graduate School of Education, 8(16), 16-43.

Belhan, Ö., & Laçin Şimşek, C. (2014). Bilim-Fen ve Teknoloji Kulübü'nün Öğrencilerin Fen ve Teknoloji Okuryazarlığına ve Fene Yönelik Tutumlarına Etkisi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(23), 100-120.

Çepni, S. (2015). Fen ve Teknoloji Öğretimi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Dani, D. (2009). Scientific Literacy and Purposes for Teaching Science: A Case Study of Lebanese Private School Teachers. International Journal of Environmental and Science Education, 4(3), 289-299.

Holbrook, J., & Rannikmae, M. (2009). The meaning of scientific literacy. International journal of environmental and science education, 4(3), 275-288.

Laugksch, R. C. (2000). Scientific literacy: A conceptual overview. Science education, 84(1), 71-94.

Lederman, N. G., Lederman, J. S., & Antink, A. (2013). Nature of Science and Scientific Inquiry as Contexts for the Learning of Science and Achievement of Scientific Literacy. Online Submission, 1(3), 138-147.

Liu, X. (2009). Beyond science literacy: Science and the public. International Journal of Environmental and Science Education, 4(3), 301-311.

Trefil, J. (2008). Science Education for Everyone: Why and What?. Liberal Education, 94(2), 6-11.

THE EFFECT OF WEB 2.0 SUPPORTED 5E MODEL ON THE SIXTH GRADERS' MOTIVATIONS TOWARDS SCIENCE

WEB 2.0 DESTEKLİ 5E MODELİNİN ALTINCI SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FEN BİLİMLERİNE YÖNELİK MOTİVASYONLARINA ETKİSİ*

Nurdan AKGUN[1], Şeyda GUL[2]

[2]Öğretmen, MEB, Fen Eğitimi, 0009-0004-3104-7183

[3]Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Biyoloji Eğitimi, 0000-0003-4005-2158

Özet

Bu çalışmanın amacı Web 2.0 destekli 5E modeline dayalı öğretimin altıncı sınıf öğrencilerinin fen bilimlerine yönelik motivasyonlarına etkisini incelemektir. Yarı deneysel araştırma deseni ile yürütülen çalışmanın örneklem grubu Erzurum ilinin Aziziye ilçesinde yer alan bir öğretim kurumunun altıncı sınıflarında öğrenim gören 43 (24 kadın, 19 erkek) öğrenciden oluşmaktadır. Okuldaki altıncı sınıflardan biri deney grubu (11 kadın, 10 erkek) diğeri kontrol grubu (13 kadın, 9 erkek) olarak ra[1]stgele atanmıştır. Uygulama süreci 'Dolaşım Sistemi' konusunun öğretimi esnasında öğretim programında ön görülen 4 haftalık (haftada 4 saat) sürede gerçekleştirilmiştir. Etkinlikler deney grubunda, Web 2.0 destekli 5E modeline dayalı yapılırken kontrol grubunda sadece 5E modeline dayalı etkinliklerle yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak Likert tipinde 21 madde ve 4 faktörden oluşan Fen Bilimleri Motivasyon Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretim sonrası deney ve kontrol grubu öğrencilerinin motivasyon düzeylerinin deney grubu lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca yöntemin öğrencilerin motivasyon düzeyleri üzerinde etki değerinin yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak Web 2.0 destekli 5E modeline dayalı öğretimin, öğretim programında öngörülen ve birçok öğretmen tarafından da sıklıkla tercih edilen 5E modeline dayalı etkinliklere göre daha avantajlı olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Web 2.0 araçları, 5E modeli, Web 2.0 destekli 5E modeli, motivasyon

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of Web 2.0 supported 5E model based teching on the sixth graders' motivations towards science. The sample group of the study, which was conducted with quasi-experimental research design, consisted of 43 (24 female, 19 male) sixth grade students studying in a school located in Aziziye district of Erzurum province. One of the classes in the school was randomly assigned as the experimental group (11 females, 10 males) and the other as the control group (13 females, 9 males). The application process was carried out during the 4-week period (4 hours per week) foreseen in the curriculum during the teaching of the subject of 'Circulatory System'. While the activities were carried out based on the Web 2.0 supported 5E model in the experimental group, they were carried out with activities based on the 5E model in the control group. The Science Motivation Scale consisting of 21 items and 4 factors in Likert type was used as the data collection tool. According to the findings obtained as a result of the analysis, it was determined that the motivation levels of the experimental and control group students after the instruction showed a significant difference in favor of the

* Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

experimental group. In addition, it was seen that the method had a high effect value on the motivation levels of the students. As a result, it was shown that the instruction based on the 5E model supported by web 2.0 was more advantageous than the activities based on the 5E model, which is envisaged in the curriculum and frequently preferred by many teachers.

Keywords: Web 2.0 tools, 5E model, Web 2.0 supported 5E model, motivation

USAGE FEATURES OF CONTEXTUAL DISCOURSE GROUPS IN SARAH JIO'S "BLACKBERRY WINTER"

SARAH JIO'NUN "BLACKBERRY WINTER" ESERİNDE BAĞLAMSAL SÖYLEM GRUPLARININ KULLANIM ÖZELLİKLERİ

BABAYEVA Malahat Ramiz kızı

Phd, Doçent, ASPU, Edebiyat Bölümü

https://orcid.org/0000-0002-3600-8499

Makalede Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı eserinde bağlamsal-söylem grubu mecazlarının kullanım özellikleri incelenmektedir. Yazarın kendine özgü üslubu anlatılıyor. "Trop" kavramının özü ele alınmaktadır. Bağlamsal-söylem grubunda yer alan mecazların kompozisyonu belirlenir. Bağlamsal söylem grubunda yer alan tüm mecazlar için tanımlar verilmiştir. Bireysel mecazların türleri, özellikle mekânsal ve mantıksal mecazlar ele alınmaktadır. Tropların oluşum yolları anlatılır. Karşılaştırmalı-metaforik grupta yer alan mecazlar listelenmiştir. Bağlamsal söylem grubunun işlevleri analiz edilmektedir. Metonimik epitetin kullanımı romanda en sık tekrarlanan kullanım olarak daha ayrıntılı olarak nitelendirilir.

Anahtar sözcükler: mecazlar, karşılaştırmalı-metaforik grup, mecazların bağlamsal söylem grubu, mecazların işlevleri, sanatsal metin.

The article examines the usage features of contextual-discourse group tropes in Sarah Jio's work "Blackberry Winter". The author's unique style is explained. The essence of the concept of "trope" is discussed. The composition of tropes in the contextual-discourse group is determined. Definitions are given for all tropes in the contextual discourse group. Types of individual tropes, especially spatial and logical tropes, are discussed. The ways in which tropes are formed are explained. The tropes in the comparative-metaphorical group are listed. The functions of the contextual discourse group are analyzed. The use of metonymic epithet is characterized in more detail as the most frequently repeated use in the novel.

Keywords: tropes, comparative-metaphorical group, contextual discourse group of tropes, functions of tropes, artistic text.

Çalışmanın gösterdiği gibi, mecazları inceleme konusu hem antik çağ bilim insanlarının (Aristoteles, Quintilian, Cicero) hem de dilbilimin tam teşekküllü bir bilimsel alan olarak gelişiminde doğrudan rol alan bilim insanlarının ilgi alanındaydı. Ayrıca mecaz çalışmalarının çeşitli yönleri Batılı bilim adamlarının bilimsel çalışmalarına da yansımıştır. Tropların birçok yazarın eserlerinde yaygın olarak sunulmasına ve incelenmesine rağmen, Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı eserinde bağlamsal-söylem grubu troplarının kullanım özelliklerinin incelenmesi sorunu ayrı bir çalışmanın konusu haline gelmemiş olup, bu makalenin konusunun seçimini belirlemiştir.

Yazar, metnindeki mecazları sanatsal söyleminin temeli olarak kullanarak, tümüyle yeni ve beklenmedik yönleri ve bağlantıları vurgulayabilmektedir. Bilim dünyasında, genel kabul görmüş terminolojiyle, mecaz, konuşmayı daha anlamlı hale getirmeyi amaçlayan herhangi bir sözcüksel-üslupsal veya yalnızca sözcüksel araç olarak anlaşılır. Tropların oluşumu çoğunlukla iki şekilde ortaya çıkar. Birinci yol, yolların karşılaştırmaya dayalı olmasıdır, yani; Bazı

kavramlar arasında belirli, yerleşik, istikrarlı bir benzerlik vardır. Bu tür mecazlar genellikle karşılaştırmalı-metaforik olarak adlandırılır. Aynı zamanda ikinci mecaz oluşturma biçimi kavramlar arasında benzerliğin olmadığını varsayar, ama aynı zamanda metinde bunların ortak bir durumla zorunlu olarak birbirine bağlı olduğunu varsayar. Bu durumda söylem ve bağlamın her ikisinin de eşit derecede önemli olduğu mecaz grubuna bağlamsal söylem adı verilir.

Karşılaştırmalı-metaforik grup, Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı eserinde şu mecaz dizileriyle yaygın olarak temsil edilir: metafor, karşılaştırma, abartma, kişileştirme, litotes, alegori, mecazlı epitet.

Çalışmanın gösterdiği gibi, Nikolaev'e göre, bağlamsal söylem grubuna ait olan mecazlar şunlardır: alaycılık, metonimi, ironi, sinekdok, metonimik epitet [1]. Sarah Jio'nun incelenen yapıtında bu grubun kullanımının karşılaştırmalı-metaforik grubun kullanımı kadar sık olmadığı belirtilmelidir. Ancak işlevsel açıdan imge oluşturma açısından bağlamsal-söylem grubundaki mecazların karşılaştırmalı-mecaz grubundan aşağı kalmadığını vurgulamak yerinde olacaktır.

İncelenen gruba ait sayılan her bir mecazın daha detaylı incelenmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Böylece, metoniminin ortaya çıkışı, yazarın değiştirilen sözcükle belirlediği nesneyle mantıksal, zamansal, mekansal bağlantı türünün görünür hale geldiği bir cümlenin daralmasından kaynaklanmaktadır [2]

Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı romanında metoniminin çeşitli türleri (zamansal, uzamsal, mantıksal, nicel) olmasına karşın yalnızca uzamsal ve mantıksal metonimiden söz edilebilir. Birkaç örnek verelim. Nitekim aşağıdaki cümlede mekânsal metonimi kullanılarak gazetenin adının, gazetenin yayımında çalışan kişilere aktarılması açıkça görülmektedir. "Herald hikayeyi tamamen kaçırmış olmalı" [3, s. 24]. Sarah Jio'nun ele aldığı eserde mantıksal metonimiye örnek olarak, yerin isminin "Order Thai"nin orada yapılması gerçeğine açıkça aktarılması gösterilebilir. "Yakında geri döneceğim" [3, s. 43], "'Tayland kokusu alıyorum!' diye haykırdı, kalın bir dosya klasörünü kavrayarak" [1, s. 45]. "Blackberry Winter" eserindeki metoniminin yalnızca dönemin parlak temsilcileri olan iki arkadaşın, Abby ve Claire'in günlük konuşmalarında ortaya çıktığı gerçeğini belirtmemek mümkün değil.

Bağlamsal söylem grubunu temsil eden bir sonraki mecaz ise sinekdoktur. Bu kavramın etimolojisine bakıldığında sinekdok bir tür imadır. Sinekdok, genelin adının özele, bazı durumlarda ise tam tersine, özelden genele aktarıldığı bir mecazdır [4], yani Bu durumda anlam aktarımı çağrışımsal ve nicel özelliklere göre gerçekleşecektir. Sarah Gio'nun "Blackberry Winter" adlı romanında mecazın temel işlevine de değinelim. İşte yazar, okuyucuya bir nesneyi belli bir özelliği ya da ona özgü bir ayrıntı aracılığıyla tanımlama olanağı vermek için bu anlatım biçimine başvurur. Örneğin yazar, Daniel'in yaşı için tipik olmayan belirgin zihinsel gelişimine dikkat çekiyor. "Durakladı, üç yaşındaki zihni doğru kelimeleri bulmaya çalışıyordu" [1, s. 11]. Yazarın, okuyucunun dikkatini başkarakterin yoksulluğuna çekmesine ve onda sempati uyandırmasına yardımcı olan mecazlı anlatımı vardır: "Ablam Kansas'ta yaşıyor. Kocası işsiz, sekiz çocuğu var. Doyurulacak sekiz ağız. "Ailesini geçindirmek için neler yapabileceğini bir düşünün" [3, s. 24], "Caroline'in ihtiyaç duyduğu son şey besleyecek bir ağız dahaydı" [3, s. 92]

Yazar, aşağıdaki örnekte romanın başkarakterlerinin maddi durumlarındaki belirgin boşluğu göstermeyi amaçlamaktadır. "Çevremizdeki masalardan meraklı gözlerin birçoğu bize bakıyor, merak ediyor ve izliyordu" [3, s. 125], "Sırtımı delen gözler hissettim, ancak Charles kolunu belime doladığında ve beni kendine çektiğinde, güvensizliklerim zahmetsizce yok oldu" [3, s. [126]. Sarah Jio da bu klişeyi Vera ve Charles'ın iç dünyasını anlatmak için kullanıyor, ancak aynı zamanda onların dışsal özelliklerini ve kişilik özelliklerini de anlatıyor. "Onun

yüzünü hatırlamak için çok çaba sarf etmem gerekmedi, o nazik gözleri, o güçlü çeneyi, beni bir anda büyüleyen gülümsemeyi görmeyeli dört yıl olmuş olsa bile" [3, s. [76]. "Ben onun iyiliğine, yüreğine aşık olmuştum, parasına değil" [3, s. [191].

Yazar, Vera'nın duygularını, Lon'la geçirdiği geceden sonraki depresif halini de mecaz yoluyla aktarıyor: "Dün gece beni harap eden el" [3, s. [228]. Yazar, okuyucunun dikkatini özellikle ele çekiyor ve Vera'nın daha önce sadece sevgilisi Charles tarafından dokunulduğunu vurguluyor. "Blackberry Winter" romanında tekrar tekrar görülen bir diğer klişe ise, gizli alaycılığın bir tür alegori aracılığıyla ortaya çıkmasıyla oluşan ironidir. Bu durumda, sözcüğe zıt, ironik, değerlendirici bir anlam kazandıran belirli bir bağlam kullanılıyor [5].

Nitekim Sarah Jio, aşağıdaki paragrafta gazetenin genel yayın yönetmeninin karakterini ironik bir dille tasvir ediyor; onun titizliğini, takıntısını ve gerginliğini vurguluyor. "Özellikler bölümü, haber masasının yarattığı aciliyet duygusunu yaratmadı ve buna rağmen Frank, yerel bahçıvanların profilleri ve çocuk tiyatrosu yapımlarının eleştirilerinin acil ve hayati konularmış gibi davrandı" [3, s. 16], "Kalemlerin hâlâ zehirlenmeye neden olan kurşun türünü içerip içermediğini merak ederek başımı sağa doğru eğdim. Belki bu Frank'in hafif nevrotik davranışlarını açıklayabilir" [3, s. 42].

Romanın kahramanı Claire'in patronu Frank'e karşı ironik tavrını şu örnekle açıklayabiliriz. "Sizce bu daha çok bir haber olayı değil mi? "Bir kar fırtınası bir özellik oluşturmaz, eğer benden şehrin kardan adamı hakkında bir parça yapmamı istiyorsanız" [3, s. 17], "Frank," dedim iç çekerek, "hava durumuyla ilgili duygusallığın çok tatlı, ama fazla heyecanlanma. "Hala kardan adamlar hakkında altı bin kelimeyi nasıl yazacağımı merak ediyorum" [3, s. 18]. "Rick -tatlı, evet, gür saçlı- Abby'ye uzun zamandır âşıktı. Ne yazık ki, kırmızı ayaklı bir kaplumbağanın çekiciliğine sahipti ve ailesiyle birlikte yaşıyordu" [3, s. 61]. Bu durumda Claire'in arkadaşının genç talibi alay konusu oluyor.

Sarah Jio'nun romanındaki karakterlerin birçoğu kendi karakterleriyle dalga geçiyor. Bu tür bir özeleştiri, konuşmanın rahatlığını, muhatapların açıklığını ortaya koyduğunu belirtmek gerekir. İşte birkaç örnek: "'Başarısızlık karakter oluşturur' dedim. Hemen cevap vermedi ve onu kırdığımdan endişelendim. 'Özür dilerim, bunu ima etmek istemedim...' 'Umutsuzca başarısız olduğumu mu?' dedi. 'Benim için sorun yok. "Bu yer kesinlikle en akıllıca iş kararı değildi" [3, s. 36], "'Nora bir fişek… Zaten benimle tartışıyor.' 'Senin Mini-Me'n mi?' diye güldüm" [3, s. 152]. İlk ironi olarak, Dominic'in işletmenin batmasına rağmen kafeyi satın almak konusunda endişeli olmadığı ortaya çıkıyor. İkinci ironi örneği ise Claire'in yine kendi karakteriyle dalga geçtiğini gösteriyor. Hem birinci hem de ikinci durumda, bu mecaz muhataplar arasında temas kurulmasına yardımcı olur, onların açıklığını, güvenini, duygusallıktan ve kibirden uzaklığını gösterir, yani karakterlerin bir değerlendirmesi yapılır. Yazar, "Blackberry Winter"da bu klişeyi kullanarak önemli, derin, ciddi temaları gündeme getiriyor: Aşk, bağlılık, insanlar arasındaki toplumsal ve maddi eşitsizlik temaları.

İlginç olan, bağlamsal söylem grubunun alaycılık gibi bir mecazının ele alınmasıdır; alaycılık, ironiden belli bir alaycılık, cimrilik, öfke, bariz alaycılık ve olumsuz anlamla ayrılır. Sarah Jio romanında alaycılığı kullanıyor ve karakterlerinin kusurlarını ve eksikliklerini ortaya koyuyor.

Alaycılığın metinde kullanımına dair birkaç örnek verelim. "Endişesini takdir ediyorum ama aynı zamanda beni rahatsız ediyor. Sırtımda, "FİZİKSEL VE ZİHİNSEL OLARAK KENDİME BAKAMAYACAĞIM" yazan kocaman bir tabela mı var? YARDIM EDİN LÜTFEN?" [3, s. 32] Yazar burada okuyucuya, etrafındakilerin bu denli yakın ilgi ve bakımı altında olmaktan bıkmış olan roman kahramanının rahatsızlığını hissetme fırsatı veriyor.

Claire'in sinirliliği bir sonraki bölümde de hissediliyor. "'Nasılsın canım?' 'Olabildiğince iyiyim,' dedim Bee'ye. "Peki ya sen?" "Şey," dedi alaycı bir şekilde, "bu lanet olası kötü yerde bütün gün kapalı kalabilecek kadar iyi." [3, s. 153]. Yazar, romanın karakterlerine, örneğin Charles'ın kız kardeşi Josie'ye karşı kişisel tutumunu alaycılık yardımıyla ortaya koyar. "Eh, kız kardeşim biraz daha nazik olsaydı ölmezdi" [3, s. 163]. Bu durumda yazarın karaktere karşı tutumu da ortaya çıkar.

Sarah Jio'nun alaycılığını, yazarın Ethan ile Claire arasındaki ilişkiyi anlattığı şu pasajda görebiliriz: "Ethan arkasını döndü ve kaşlarını çattı, sanki paket servisi çöpe atmak bir ihanetmiş gibi - hayır, tam anlamıyla bir savaş eylemiymiş gibi" [3, s. 55], "Endişelenmeyin," dedim, niyet ettiğimden daha öfkeli bir şekilde. ``Orada olacağım. Ve bir kağıt torbada değil" [3, s. 64], "İşte buradasın," dedi saatine bakarak. "Yarım saat geciktiğinin farkında mısın?" "Ben de seni gördüğüme sevindim," dedim alaycı bir şekilde, etiketlerin kaybolduğundan emin olmak için elimi elbisemin kenarında gezdirerek" [3, s. 75]. Eşler arasındaki gerginliğin, ilişkilerinin zor bir dönemden geçtiğinin anlaşılması, alaycılığın kullanılmasıyla gerçekleşir. Sarah Jio da bu klişeyi, Blackberry Winter'daki karakterlerin farklı mali durumlarını bir kez daha vurgulamak için kullanıyor. "'Bu gece ne yapıyorsun?' 'Korkarım çalışmam gerekiyor,' dedim. 'Çalışmak mı?' 'Evet. "Bu, geçimini sağlamak için yapılan küçük bir şey," dedim alaycı bir şekilde" [3, s. 155].

'Evet. "Bu, geçimini sağlamak için yapılan küçük bir şey," dedim alaycı bir şekilde" [3, s. 155]. İncelenen romanda tekrar tekrar karşılaşılan bir diğer mecaz ise değişim ve yerinden edilmenin sonucu olarak ortaya çıkan metonimik epitettir. Sarah Jio, metonimik bir sıfat yardımıyla karakterlerinin bedenlerinin çeşitli fiziksel bölgelerine duygusal bir durum bahşediyor: "Charles'a minnettar bir şekilde gülümsediğimde adam bir ara sokağa doğru gizlice geri çekildi" [2, s. 123], olumsuz olanlar da dahil: "Bana gergin, özür dileyen bir gülümsemeyle baktı" [3, s. 110], "Nedir bu hüzünlü bakış, bebek yüzlü?" [3, s. 161], "Çaresiz tonu kalbimi kırdı" [3, s. [211]. Yazar, metinde metonimik epitet kullanarak okuyucunun dikkatini kahramanların temel karakter özelliklerine çekmekte, böylece yazarının niyetini belirtmekte ve romanda olup bitenler hakkında yazarın okuyucuda oluşturduğu belli bir kanaatin oluşmasına etki etmektedir. Roman, metonimik bir epitet aracılığıyla kahramanlarının fiziksel durumunu da vurgular: "Yeni anne, kilolu kocasının üzerlerinde dolaşmasıyla yorgun, memnun bir gülümsemeyle gülümsedi" [3, s. 117], "Sokak lambaları seyrekti ve gözlerim yorgundu" [3, s. 234] ve ayrıca eylemlerin bir tanımını verir: "Daha sonra içine buz koydu, sonra usta bir elle kabı çalkalamadan önce üstünü kapattı" [3, s. 165], "Onu kütüphaneye kadar takip ettim ve hevesli ellerle kutuyu açtım" [3, s. [225].

Metonimik epitet, anlatılan kahramanın, nesnenin veya olgunun niteliklerini ve karakteristiklerini içerir. Karakterlerin kişisel duygularını veya duygusal durumlarını anlatır. Ama bu durumda benzerlik değil, bitişiklik esasına göre.

Metonimik bir sıfat kullanımına örnek olarak, yazarın Daniel adlı çocuğu tasvir ettiği eserin şu bölümünde görülebilir: "Daniel bana şaşkınlıkla baktı ve ben de onun büyük, masum gözlerini inceledim, keşke her şey onun için, bizim için farklı olsaydı diye düşündüm" [3, s. 10]. Sarah Jio bu klişeyi kullanarak, çocuğun kendisi kimseye zarar vermemiş veya kimseyi rahatsız etmemiş olmasına rağmen, kaderin ona karşı nazik olmadığını vurguluyor.

Yazar, metonimik bir sıfatın kullanımına ilişkin aşağıdaki örnekte, hava ile ilgili ifadede Vera'nın çağrısına yanıt alamadığını, oğlunun kaybolduğunu açıklıyor: "'Daniel?' diye bir kez daha seslendim, ancak soğuk, yalnız havada yalnızca kendi sesim yankılandı" [3, s. 28]. Aşağıdaki örnek de ilgi çekicidir: "'Kuş kadın Daniel'i aldı mı?' Gözlerimi açtım. 'Kuş kadın mı?' Eva, ne demek istiyorsun?' 'Kuşları öldüren kötü kadın' diye devam etti" [3, s. 50]. Bu

durumda metonimik aktarım, kızın hanımın şapkasındaki tüyleri fark etmesinden yola çıkarak, okuyucuyu Daniel adlı çocuğu kaçıran kişinin sosyete mensubu bir hanım olabileceği fikrine götürür. Kadının başlığındaki tüylerin varlığı da karaktere dair olumsuz bir algı yaratıyor, çünkü tüylerin ölü bir kuştan koparıldığı açıkça görülüyor.

Sarah Jio bu klişeyi kullanarak, Vera'nın Lon'a oğlunu bulma konusunda yardım karşılığında kendini vermesine karşı etrafındakilerin olumsuz tutumunu okuyucuya gösterir: "Frederick ve Nelson'daki tombul kadın bakkal bana onaylamayan gözlerle baktıktan sonra Lon'un yardımcısına baktı ve sinirli bir şekilde iç çekti" [3, s. 118], "Arkadaş olarak saydığım iki hizmetçi, Jenny ve Vivien, tozunu aldıkları apliklere dönmeden önce lobide bana ekşi ekşi baktılar" [3, s. 161]. Bu örnekler romanın başkarakterinin açıkça kınandığını göstermektedir. Yazarın metonimik epitetin tüm işlevsel potansiyelini, yani düşüncenin, imgelerin, bilgi içeriğinin, duygusal değerlendirmenin "sıkışıklığını" aktarma yeteneğini, okuyucunun dikkatini temel ve önemli bir şeye odaklama yeteneğini kullandığını belirtmekte fayda var, yani bu şekilde okuyucular olan bitene karşı bir tutum oluşturuyor ve yazarın niyeti belirtiliyor.

Nitekim yapılan araştırma Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı eserinde bağlamsal-söylem grubu mecazları kullanırken çoğunlukla ironi ve metonimik epitete başvurduğunu ortaya koymuştur. Sarah Jio'nun "Blackberry Winter" adlı romanında karşılaştırmalı-metaforik grubun kalıplarının incelenmesi, daha ileri araştırma olanakları sunmaktadır.

Edebiyat

1. Novikov A.I. Semantika teksta i ego formalizaciya. Moskva, 2003.

2. Gal'perin I.R. Ocherki po stilistike anglijskogo yazyka: opyt sistematizacii vyrazitel'nyh sredstv. Moskva: URSS: LIBROKOM, 2011.

3. Jio S. Blackberry winter. Sarah Jio. NY. Plume, 2012.

4. Tomashevskij B.V. Stilistika. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo LGU, 2008. 5. Turaeva Z.Ya. Lingvistika teksta. Tekst: Struktura i semantika. Moskva: Libronom, 2009.

BENEFITS OF MULTILINGUAL EDUCATION

Gunel Shefiyeva ELKHAN

English language teacher of Foreign Languages Center of ASPU

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

In a global society, where connections stretch across countries and cultures, the importance of multilingual education has never been more evident. Multilingualism is not just about speaking diverse languages but how you experience life through the eyes of others.

Enabling future generations to speak more than one language is crucial to help them have new aspects of life and get access to different cultures and lifestyles.

"Multilingualism" is derived from the Roman terms "multi" meaning "many", and "lingua" meaning "language". Multilingual children develop stronger social, analytical, and academic skills when compared to monolingual children. These children often develop stronger reading and writing skills.

Multilingual education refers to an educational approach that promotes the learning and use of multiple languages in the classroom. It goes beyond traditional language instruction to integrate and incorporate languages throughout the curriculum.

Additionally, multilingual education recognizes the value of students' home languages and cultures and aims to develop their proficiency in multiple languages, including their mother tongue, as well as second or foreign languages.

In a multilingual education system, students have the opportunity to learn and use languages in authentic and meaningful contexts. This can be achieved through various approaches, such as bilingual education, immersion programs, or language revitalization initiatives.

Advantages of multilingual education are below:

Key words: Multilingualism, multilingual education, advantages of multilingual education.

Preservation of Cultural Tradition.

Multilingual education safeguards and promotes linguistic diversity. It provides students with the opportunity to study in their native language.

Equitable Learning.

Multilingual education ensures that all students have equal access to education and participate in classroom activities, regardless of their native language. This reduces language barriers and creates an equitable learning condition.

Cognitive Development.

Enhanced Problem-Solving Skills: Multilingual individuals often exhibit superior problem-solving capabilities. This is attributed to their ability to approach challenges from multiple perspectives, a skill developed through navigating and processing information in different languages.

Improved Cognitive Flexibility: Being multilingual has been linked to greater cognitive flexibility—the ability to switch between tasks or thought processes quickly and effectively. This flexibility extends beyond linguistic tasks to general cognitive processes.

Multitasking: A 2015 study, "Bilingualism as a Model for Multitasking," shows that multilingual students are better at multitasking, as managing multiple languages equips individuals with the ability to juggle various tasks with less cognitive fatigue compared to monolinguals.

Delayed Onset Dementia: Being bilingual or multilingual can delay the onset of dementia and other cognitive decline related to aging. A 2020 UCLA Neurology study found that dual language individuals could delay dementia symptoms by approximately four years compared to single language individuals.

Effective Communication Skills.

Multilingual education helps students develop effective communication skills in multiple languages and enables them to communicate fluently in different situations.

Contribution to National Integration.

Multilingual education promote mutual understanding and respect among students. It encourages national unity when you are from different linguistic backgrounds.

Preparation for Global Citizenship.

It facilitates cross-cultural communication and collaboration on a wide range. For example, students may choose to study a foreign language such as French or German in high school in preparation for becoming global citizens.

Improvement of Academic Performance.

Multilingual classrooms can improve student learning and academic achievement by providing instruction in multiple languages. This can lead to improved academic performance. For instance, a child who learns Sanskrit as part of the curriculum will gain a deeper understanding of grammar and logical structures, improving their ability to understand complex sentences and express ideas clearly.

Thus, multilingualism provides an insight into the understanding of different cultures and experiences hence a multilingual becomes multicultural in nature. Since languages don't operate in a vacuum, culture and society play a key role in its existence. This is because language is a sociolinguistic, an ethno linguistic and a psycholinguistic issue. Thus language relies on society, culture and mind. In this regard, multilingualism enhances an automatic understanding and appreciation of cultural values of the societies that are contained in the concerned languages. The experiences gained from learning different languages automatically tend to change the attitudes, skills, beliefs of the people, society and create an expansion of world view. All these attributes are formally taught in classroom and informally in the daily communication outside classroom.

Multilingualism provides a competitive edge in today's job market. Besides the academic and professional credentials, employers also look for fluency in the desired languages as an added advantage. Therefore, being a multilingual is a plus to any job seeker in this millennium. This can only be realised if multilingualism is entrenched in the learning curriculum.

ORGANIZATION OF WORK ON VOCABULARY
LÜĞƏT ÜZRƏ İŞİN TƏŞKİLİ

SƏFƏRƏLIYEVA Fəridə Akif qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan Respublikası

ORCİD İD: https://orcid.org/0000-0003-1161-5759

Nitq vərdişlərinə yiyələnmədə zəruri lüğət ehtiyatının olması ilkin və başlıca şərtdir. Bu sahədəki işlər dil ehtiyatının zənginləşdirilməsi, danışarkən ədəbi tələffüz qaydalarının gözlənilməsi, düzgün cümlə qurma bacarıqlarının və rabitəli nitqinin inkişafı hər bir dərsdə özünə yer tapır. Müəllim şagirdlərin lüğət ehtiyatını genişləndirmək məqsədi ilə onlara Azərbaycan dilinin lüğət zənginliyi haqqında müəyyən qədər bilik verməyə çalışmalıdır. Bu zaman şagirdlər Azərbaycan ədəbi dilinin ümumi lüğətinə əməli surətdə yiyələnirlər. Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək üçün sistematik iş aparılmalı, dərslikdəki çətin sözlər əvvəlcədən müəyyənləşdirilməlidir. Məqsəd- şagirdlərin söz ehtiyatını genişləndirmək, həmçinin onların fikirlərini rabitəli şəkildə ifadə etməyi öyrətməkdir. Həm oxu, həm də dil dərslərində aparılan lüğət işləri şagirdlərin söz ehtiyatını artırır. Bu zaman müəllim həm dilin zəngin fonetik imkanlarını aydınlaşdırmalı, həm də sintaktik vasitələrini göstərməlidir.

Orta məktəbdə lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi işi müxtəlif istiqamətlərdə aparılır ki, bura lüğətin genişləndirilməsi, dəqiqləşdirilməsi, fəallaşdırılması və eləcə də lüğətin təmizliyi üzrə aparılan işlər daxildir. Bir çox hallarda şagirdlərin nitq mədəniyyəti onların dilimizin leksik zənginliklərinə necə yiyələnmələrindən, şəxsi lüğət ehtiyatının həcmindən və keyfiyyətindən asılı olur. Dilin elə bir sahəsi yoxdur ki, sözlə bağlı olmasın. Söz üzərində işi düzgün və səmərəli təşkil etmək üçün onun xarakteristikasını bilmək lazımdır. Bir məqama toxunum ki, lüğət ehtiyatının zənginləşdirməyin bir istiqaməti də lüğətin fəallaşdırılmasıdır. Bu zaman bir sıra vasitələrdən istifadə olunur. Bunlardan biri də məhz sözləri müxtəlif mənalarda işlətməkdir. Bu tapşırıqlar üzərində işləməklə şagirdlərin lüğəti fəallaşır. Daha sonra onlarla bir və ya bir neçə sözü cümlədə işlətmək, frazeoloji vahidləri nitqdə olduğu kimi işlətmək məqsədəuyğundur. Həmçinin şagird lüğətini fəallaşdırmağa kömək edən vasitələrdən biri də onları xalqımızın şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri olan atalar sözlərindən, zərb məsəllərdən danışıqda istifadə etmək, onlardan yerli-yerində işlətmək bacarığı aşılamaqdır.

Açar sözlər: Lüğətin fəallaşdırılması, ədəbi tələffüz, ibtidai sinif

In mastering speech skills, the presence of the necessary vocabulary is the primary and main condition. Work in this area enriches the language Reserve, anticipating the rules of literary pronunciation when speaking, the development of the skills of correct sentence construction and communicative speech finds a place in each lesson. In order to expand the vocabulary of students, the teacher should try to give them some knowledge about the vocabulary richness of the Azerbaijani language. In this case, students master the general vocabulary of the Azerbaijani literary language practically. In the lessons of the Azerbaijani language, systematic work should be carried out to enrich the vocabulary of students, and difficult words in the textbook should be predetermined. Purpose-to expand the vocabulary of

students, as well as to teach them to express their thoughts in a communicative manner. Vocabulary work carried out in both reading and language classes increases the vocabulary of students. In this case, the teacher must both clarify the rich phonetic capabilities of the language and indicate its syntactic means.

The work on enriching the vocabulary in the secondary school is carried out in different directions, which includes the work on expanding, clarifying, activating the vocabulary, as well as on cleaning the vocabulary. In many cases, students ' speech culture depends on how they master the lexical riches of our language, the volume and quality of their personal vocabulary. There is no area of language that is not connected with words. To correctly and efficiently organize work on the word, you need to know its characteristic. Let me point out that one aspect of enriching the vocabulary is the activation of the vocabulary. In this case, a number of tools are used. One of them is precisely the use of words in different meanings. By working on these tasks, students ' vocabulary is activated. It is then appropriate to use one or more words with them in a sentence, to use phraseological units in the same way as in speech. Also, one of the tools that help to activate the student's vocabulary is to teach them the ability to use proverbs and percussion parables in speech, which are examples of oral folk literature of our people, to use them locally.

Keywords: Activation of vocabulary, literary pronunciation, primary school

HUMAN IDEAL IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL "THE IDIOT"
FYODOR DOSTOYEVSKİNİN "İDİOT" ROMANINDA İNSAN İDEALI

Aynur BƏDƏLOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218

Xülasə

Məqalə Fyodor Dostoyevskinin həyatını və ən mühüm əsərlərindən biri olan "İdiot" romanını təhlil edir. XIX əsr rus ədəbiyyatının böyük sənətkarı Dostoyevski psixoloji dərinlikləri və insanın daxili dünyasının mürəkkəbliyini təsvir edən görkəmli sənətkardır. O, insan təbiətini, əxlaqı və azadlıq məsələlərini araşdırmış və öz həyat təcrübələrindən istifadə edərək dünya ədəbiyyatına qiymətli əsərlər bəxş etmişdir. Məqalə "İdiot" romanının baş qəhrəmanı Knyaz Mışkinin saflığı, idealizmi və cəmiyyətdəki sərt reallıqlarla qarşılaşmasının təhlilini təqdim edir. Mışkinin idealist baxışı cəmiyyətin riyakar qaydalarına uyğun gəlmir və bu onun daxili mübarizələrinə səbəb olur. Roman insanın təmənnasız təbiətinin cəmiyyətdə necə pozulacağını və məhv olacağını göstərir. "İdiot" romanı cəmiyyətin əxlaqi dəyərləri ilə fərdin onlara qarşı mübarizəsini, idealizmin və reallığın qarşıdurmasını dərin şəkildə təqdim edir. Mışkinin "idiot" olaraq adlandırılması onun sadəliyi və təmizliyinin cəmiyyətin gözləntiləri ilə ziddiyyət təşkil etməsindən irəli gəlir. Roman insan təbiətinin, əxlaqının və idealizmin qəddar dünyada necə parçalandığını izah edir.

Açar sözlər: roman, əxlaq, idealizm, saflıq, cəmiyyət.

Abstract

The article analyzes the life of Fyodor Dostoevsky and one of his most important works, the novel "The Idiot". Dostoevsky a great artist of 19th century Russian literature, is an outstanding artist who describes the psychological depths and complexity of the inner world of man. He explored the issues of human nature, morality, freedom and used his own life experiences, gave valuable works to world literature. The article presents an analysis of the purity, idealism and confrontation of the harsh realities of society with the protagonist of the novel "The Idiot" Prince Myshkin. Myshkin's idealistic outlook does not correspond to the hypocritical rules of society and this leads to his internal struggles. The novel shows how the selfless nature of man can be violated and destroyed in society. The novel "The Idiot" deeply presents the struggle of the moral values of society and the individual against them the confrontation of idealism and reality. The fact that Myshkin is called an "idiot" stems from the fact that his simplicity and purity contradict the expectations of society. The novel explains how human nature, morality and idealism are broken down in a cruel world.

Keywords: novel, morality, idealism, purity, society.

Giriş

Fyodor Dostoyevski XIX əsr rus ədəbiyyatının dahi siması, böyük sənətkardır.O, 1821-ci ildə Sankt-Peterburqda doğulmuş, 1881-ci ildə isə Moskvada vəfat etmişdir. Dostoyevski, yalnız öz əsərləri ilə deyil, həm də həyat təcrübəsi və fəlsəfi baxışları ilə Rus ədəbiyyatında mühüm yer tutmuşdur. O, dərin psixoloji portretlər yaratması, insanın daxili dünyasının mürəkkəbliyini

təsvir etməsi və varlıq məsələləri ilə bağlı sualları gündəmə gətirməsi ilə tanınır. Dostoyevski insan təbiətini və onun müxtəlif yönlərini dərin bir şəkildə öyrənmiş və yazmışdır. Onun əsərləri öz dövrünün və sonrakı dövrlərin ədəbiyyatında böyük təsir yaratmışdır. Yaradıcılığı dövründə Dostoyevski müxtəlif həyat sınaqlarından keçmişdir. Bir müddət həbsdə olub Sibirə sürgün edilmiş, bu təcrübə onun yazılarını və dünyagörüşünü formalaşdıran mühüm amillərdən biri olmuşdur. Dostoyevski, din, əxlaq, insan azadlığı və cəmiyyətlə əlaqədar sualları müzakirə etmiş və əsərlərində insanın əzabları və daxili mübarizələrini ön plana çıxarmışdır. Onun əsərlərində olan fəlsəfi və psixoloji dərinliklər, oxucunu düşünməyə və öz həyatını qiymətləndirməyə sövq edir. Dostoyevskinin ən tanınmış əsərləri arasında *"Cinayət və cəza", "Karamazov qardaşları", "Əzablar", "İdiot", "Ölü evdən qeydlər"* və s. yer alır. Onun əsərlərində insanın daxili mübarizəsi, qəlbini sarsıdan şübhələr və imanla əlaqədar axtarışlar əks olunur. Dostoyevskinin *"İdiot"* əsəri 1869-cu ildə nəşr olunmuşdur və onun ən dərin psixoloji və fəlsəfi əsərlərindən biridir. *"İdiot"* romanı insanın saflığı və mürəkkəbliyi arasında yaşadığı daxili qarşıdurmanı təhlil edir. Bu əsəri Fyodor Dostoyevskinin ən mühüm və dərin psixoloji əsərlərindən biridir. Romanın baş qəhrəmanı Lvev Mışkin saf, təmiz qəlbli, amma cəmiyyətin sərt və amansız qaydalarına uyğunlaşa bilməyən bir insandır. Mışkin uzun müddət İsveşrədə xəstəliyi ilə bağlı müalicə alır və doğma vətəninə qayıdır. Onun bu dünyaya baxışı çox təmiz və idealistdir, ancaq bu idealizm onun qarşısına çıxan cəmiyyətin sərtlikləri ilə çox tez sınır. Mışkinin Rusiyaya qayıdışı onun həyatını dəyişir. O, Sankt-Peterburq şəhərindəki bir neçə mühüm insanla tanış olur və onlar arasında baş verən mürəkkəb münasibətlər cəmiyyətin və fərdin qarşıdurmasını göstərir. Knyaz Mışkin cəmiyyətin riyakar və bəzən qəddar quruluşunda çətinliklər yaşamağa başlayır. Onun saflığı və sadəliyi ətrafındakı insanlar tərəfindən səhv anlaşılır və tez-tez sui-istifadə edilir. Knyaz Mışkinin vəziyyəti, eyni zamanda "ideal insan" olmağın çətinliklərini, cəmiyyətdəki hüquqi və əxlaqi standartlarla uzlaşmağın nə qədər mürəkkəb olduğunu vurğulayır. J. Fitalova qeyd edir: *"İdiot dünyası hər bir personajın bütün digərləri ilə görünməz bağlarla birləşən daxili dünyasıdır. Bu, o vaxt da mövcud olan və indi də var olan dünyadır."* [1.]

Romanın əhəmiyyətli aspektlərindən biri də onun psixoloji dərinliyidir. Dostoyevski burada yalnız Knyaz Mışkinin, həmçinin onun ətrafındakı müxtəlif xarakterlərin psixoloji vəziyyətini və daxili mübarizəsini ustalıqla təqdim edir. "İdiot", yalnız bir psixoloji roman deyil, həm də əxlaqi və fəlsəfi sualların irəli sürüldüyü, idealizmin və reallığın üz-üzə gəldiyi bir əsərdir. Dostoyevski insanın təbiətinin və əxlaqının sınandığı mühiti dəqiq şəkildə təsvir edir və bu əsər insanın daxili dünyasının və cəmiyyətin onun üzərindəki təsirinin necə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu göstərir. Əsərdəki mühüm obrazlardan biri Nastasya Filopovna Barışkovadır. O, böyük bir gözəlliyə malik, lakin çox dərdli və acılı bir qadındır. N. Rubsova düzgün qeyd etmişdir ki: "Nastasya Filipovna obrazlar sistemində xüsusi yer tutur. Onun xarakter ikiliyi onda həm cəhənnəmi, həm də müqəddəsi görməyə imkan verir." [2. səh, 214] Nastasya özünü dözülməz bir vəziyyətdə hiss edir və həyatına son verməyə hazırdır. Mışkin ona dərindən sevgi bəsləsə də Nastasya onu "idiot" sayır, çünki onun saf və təmiz təbiəti cəmiyyətdəki əxlaqsızlıq və yalanlarla mübarizə apara bilmir. Mışkinin həyatına təsir edən digər vacib obraz isə Aqlaya İvanovnadır. O, Mışkinin uzaq qohumları olan Lizaveta Prokovyevanın və onun həyat yoldaşı General Yepançinin qızıdır. Aqlaya Mışkinə aşiq olur, amma o da Nastasyaya görə öz hissləri və daxili qarşıdurmaları ilə mübarizə aparır. Aqlayanın bu qarşıdurmaları və onun qərarsızlığı romanın cəmiyyətin və insanın daxili dünyası ilə bağlı təhlillərini dərinləşdirir. Əsərdəki hadisələr davam etdikcə Mışkinin saf və təmiz qəlbi cəmiyyətdəki amansız mübarizələrə qarşı təsirsiz qalır. Nastasya Filopovna və Roqojin arasındakı münasibətlər çox mürəkkəbləşir və nəhayət, bu münasibətlərin faciəvi nəticəsi olaraq Nastasya öldürülür. Mışkinin həyatında isə başqa faciələr baş verir. Onun daxili dünyası parçalanır və o, mənəvi cəhətdən daha çox əzab çəkir. Əsərin sonunda Mışkinin düşdüyü artıq elə bil vəziyyətə düşür ki, o, əvvəlki təmiz və

idealist şəxsiyyətini itirir və ümidsizliyə qapılır. "İdiot" romanı insanın mənəvi axtarışları, cəmiyyətin təzyiqləri və idealizm ilə reallığın qarşıdurmasını dərinliklə təqdim edir. Dostoyevski Mışkin surəti ilə insanın təmənnasız və saf təbiətinin cəmiyyətdə necə pozulacağını və məhv olacağını təsvir edir. Mışkinin "İdiot" adlandırılması, onun sadəliyinin və təmizliyinin cəmiyyətin gözləntiləri ilə ziddiyyət təşkil etməsindən irəli gəlir. Roman cəmiyyətin əxlaqi dəyərləri və fərdin onlara qarşı mübarizəsi mövzusunu vurğulayır. "İdiot" insan təbiəti, əxlaqı, sevgisi, idealizm və sadəlövhlüyün qəddar və kinli bir cəmiyyətlə necə toqquşduğundan bəhs edən bir əsərdir. Mışkin müəyyən mənada insan idealının təcəssümüdür, lakin bu idealizm həm də faciəni - qəddar dünyada sağ qalmağın qeyri-mümkünlüyünü ehtiva edir.

Ədəbiyyat

1. Филатова, Ж. (2022). История любви и смерти. Литературная газета. № 12
2. Рубцова, Н. (2014). Еще раз к вопросу об «Оригинальном» живописном сюжете в романе Ф. М. Достоевского «Идиот».
3. Dostoyevski, F. (2006). İdiot. Bakı, Şərq-Qərb. 728 səh.

AZERBAIJAN POET OF THE 16TH CENTURY FADAI TABRIZI

XVI ƏSR AZƏRBAYCAN ŞAİRİ FƏDAİ TƏBRİZİ

BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU

Filologiya elmləri doktoru, Professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan, ORCİD: https://orcid.org/0000-0002-4738-9426

Xülasə

Məqalədə XVI əsrdə yaşayıb yaratmış Fədai Təbrizidən söhbət açılır. Göstərilir ki, F.Təbrizi həm lirik şeirlər, həm də "Bəxtiyarnamə" adlı dəyərli bir poema yazmışdır. Şairin həyatı barədə məlumatlar azdır. Məqalədə sənətkarın həyatı ilə bağlı məlumatlar nəzərə çatdırılır. Eyni zamanda şairin ədəbi irsinin tədqiqi və nəşri məsələlərinə toxunulur. Onun anadilli Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafındakı xidmətləri xatırladılır. Lirik şeirlərindən nümunələr verilir. Şairin bizə gəlib çatan əsərlərinin mövzu dairəsi barədə məlumat verilir.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, klassik poeziya, Fədai Təbrizi, lirik şeir

Summary

The article talks about Fadai Tabrizi, who lived and created in the 16th century. It is shown that F. Tabrizi wrote both lyric poems and a valuable poem called "Bakhtiyarname". There is little information about the poet's life. The article provides information about the artist's life. At the same time, the issues of research and publication of the poet's literary heritage are touched upon. His contributions to the development of native Azerbaijani literature are mentioned. Examples of lyric poems are given. Information is given about the scope of the poet's works that have come down to us.

Key words: Azerbaijani literature, classical poetry, Fedai Tabrizi, lyric poetry

Fədainin avtobioqrafiyası barədə

Fədai klassik poeziyamızın şöhrətli sənətkarlarından biridir. Onun həyat və fəaliyyəti, əsasən, XVI yüzilliklə bağlıdır. Təəssüf ki, şairin həyatı ilə əlaqəli məlumatlar yox dərəcəsindədir. Ümumiyyətlə, tarixdə «Fədai» təxəllüsü ilə yazıb yaradan bir neçə ədəbi şəxsiyyət bəllidir. Haqqında söhbət açdığımız Fədai isə təbrizlidir. Onun haqqında orta əsrlərə aid məxəzlərdən yeganə olaraq Ş.İ.Xətainin oğlu Sam Mirzənin «Töhfeyi-Sami» təzkirəsində son dərəcə yığcam məlumata rast gəlirik. Təzkiraçi onun Təbriz ağazadələrindən olub yeni-yeni lirik şeirlər yazmağa başladığını söyləyir. Həmin məlumat belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, «Töhfeyi-Sami»nin ərsəyə gəldiyi 1550-ci ildə Fədai cavan imiş. Yeni-yeni şeirlər yazmağa və tanınmağa başlayıbmış. Buna əsasən sənətkarın təxminən **XVI əsrin 20-ci illərində doğulduğunu** söyləmək mümkündür. Belə bir mülahizəni möhkəmləndirən başqa bir faktı da diqqətə çatdırmaq lazım gəlir. Belə ki, Fədainin bizə gəlib çatan «Bəxtiyarnamə» poemasındakı bəzi ştrixlər əsərin XVI yüzilliyin sonlarına doğru yazıldığını güman etməyə əsas verir. Məsələn, poemada bu cür misralara rast gəlirik:

Bahəm yetirdi ol bir neçə yoldaş,

***Cəlaliyyü hərami** oldular faş.*

Özünə uydurub çox pəhləvani,

Dağıtdı, handa gördü karivani.

Əsərin yazılış tarixini təqribi də olsa, müəyyənləşdirməkdən ötrü buradakı *«Cəlaliyyü hərami»* ifadəsi üzərində dayanmaq lazım gəlir.

Məlum olduğu kimi, Cəlalilər hərəkatı XVI əsrin son rübünün əvvəllərində başlamış, xeyli müddət davam etmişdi. Hərəkat əvvəllər xalq arasında müsbət qarşılansa da, sonralar bu hərəkata qoşulanların bəziləri yol kəsməklə, quldurçuluqla məşğul olmuşdular. Ona görə də tədricən, yəni XVI yüzilliyin sonlarına doğru hərəkatın müəyyən iştirakçılarına mənfi mənada münasibət dəyişmişdi. Bundan əlavə H.Araslının da qeyd etdiyi kimi, «bu ifadə yalnız XVI əsrin sonlarından rəsmi dövlət sənədlərində işlənməyə başlamışdır ki, bu da Azərbaycan şəraitində 1588-ci il istilasından əvvəl işlənə bilməzdi» **(1, 52).**

Yuxarıdakı misralarda «Cəlali» anlayışının mənfi çalarda, yəni «yolkəsən», «hərami», «quldur» mənasında işləndiyi aydın sezilir. Buradan belə çıxır ki, «Bəxtiyarnamə»nin əsrin sonlarına doğru qələmə alındığını güman etmək həqiqətə uyğun görünür. Deməli, Fədai XVI yüzilliyin 20-ci illərində təvəllüd tapmışdısa, əsrin sonuna doğru, daha doğrusu, ahıl yaşlarında, yaradıcılığının yetkin çağlarında belə bir əsər hasilə gətirə bilərdi. Poemanın ümumi ruhundan onun dünyagörmüş, zəngin həyat təcrübəsinə malik, püxtələşmiş bir istedad sahibi tərəfindən yazıldığı aşkar duyulur.

Fədai irsinin öyrənilməsi və nəşri

Fədai irsinin öyrənilməsi və nəşri istiqamətində müəyyən təşəbbüslər göstərilsə də, görülən işləri kafi hesab etmək olmaz. Çünki bu araşdırmalar kəmiyyətcə o qədər də intensiv xarakter daşımır. Şair və onun əsərləri barədə tədqiqatların tarixi ilk olaraq XX yüzilliyin 40-cı illərinə təsadüf edir. Həmin illərdə müəyyən müddət Cənubi Azərbaycanda yaşamış Azərbaycan alimi Qulam Məmmədli Təbrizdə Hacı Məhəmməd Naxçıvaninin şəxsi kitabxanasında Fədainin «Bəxtiyarnamə» poemasına rast gəlmiş və əsəri 1945-ci ildə İran cəmiyyətinin Təbriz şöbəsi vasitəsi ilə orada nəşr etdirmişdir. Tapılan əlyazma naqis olduğundan alim itən hissələri İran filoloqu Vəhid Dəstigərdinin fars dilində çap etdirdiyi başqa «Bəxtiyarnamə» əsasında nəzmlə bərpa etmişdir. Qulam Məmmədli 1957-ci ildə poemanın Bakıda nəşrinə nail olmuş, həmin mətn sonralar (2004) təkrar işıq üzü görmüşdür. Həmid Araslı, Rüstəmova Azadə, Əlyar Səfərli və s. Azərbaycan alimləri Fədainin elmi ictimaiyyətə tanıdılmasında, bədii irsinin, xüsusilə də «Bəxtiyarnamə» poemasının araşdırılmasında müəyyən əmək sərf etmişlər. Lakin görülən işlər azdır. Xüsusilə də Fədainin lirik əsərləri hələ də tədqiq və nəşr olunmamış qalır. Sənətkarın lirik şeirlərindən bir neçə nümunə istisna olunmaqla əksəriyyəti çap edilmədiyindən onun lirikası barədə lazımi fikir söyləmək, təhlil aparmaq imkan xaricindədir.

Fədainin lirikası

F.Təbrizi **iki dildə – Azərbaycan və fars dillərində** əsərlər yazmışdır. O, həm poeziyanın lirik, həm də epik növündə qələmini sınamış, rəngarəng janrlarda lirik şeirlərdən əlavə ana dilində «Bəxtiyarnamə» adlı poema da inşa etmişdir. Dünyanın müxtəlif kitabxanalarındakı, o cümlədən Sankt-Peterburqda Şərqşünaslıq İnstitutunun Əlyazmaları Fondundakı və Kütləvi Dövlət Kitabxanasındakı əlyazmalarda şairin lirik şeirlərindən müəyyən örnəklərə rast gəlmək mümkündür. Onun divan yaradıb yaratmaması dəqiq şəkildə bəlli deyil. Ancaq əldə olan lirik əsərləri onun divan yaratmaq qabiliyyətinə malik qüdrətli və məhsuldar bir istedad əhli olduğunu sübuta yetirir. Şairin lirik şeirləri hələ də öz tədqiqatçı və naşirini gözləməkdədir.

Fədainin lirik əsərləri mövzu və ideyaca çeşidlidir. Bu əsərlərdə müəyyən avtobioqrafik ştrixlər də yox deyil. Bunlar müəllifin həyat və şəxsiyyətini öyrənmək mənasında xüsusi dəyər kəsb edir. *«Mən»* rədifli bir qəzəlindən bəlli olur ki, sənətkar bir insan kimi nə qədər səy

göstərsə də, bir ağ günə, xoş yaşayışa nail ola bilməmiş, həyatını çətinliklər içərisində keçirməli olmuşdur. Burada şair qərib və məhzun olduğundan da söhbət açır. Belə çıxır ki, o, ömrünün hansı mərhələsindəsə, doğulub böyüdüyü yeri tərk edib başqa bir məkanda qərib, kimsəsiz, yadlar içərisində ömür sürməli olmuş, qəmli, dərdli bir həyat keçirmişdir. Qəzəl müəllifin yaradıcılığının sonrakı dövrlərində, ahıl çağlarında yazılmışdır. Çünki burada o, özünün qocalıq yaşına çatıb ixtiyarsız güzəran sürdüyündən danışır. Deməli, «Bəxtiyarnamə» müəllifi, doğrudan da, xeyli ömür sürmüş, ahıl, ixtiyar çağlarına qədər yaşamışdır:

Görmədim bir ağ gün axır cəhd edib dünyadə mən,

Görmüşəmsə xoş günü, gər görmüşəm rö'yadə mən…

Mən ki, öz dövranımı vurdum başa məhzun, qərib,

İxtiyarəm, ixtyiarsız gülmədim azadə mən.

Azadam qəmdən deyən nadan durur, aqil degül,

Qəm yedim, dərd çəkdim, ey vah, canı verdim badə mən.

«Hacı» rədifli başqa bir qəzəlində müəllif Həccə getmək təmənnasını, lakin bu səadətin ona nəsib olmadığını, bununla belə Kərbəla əhli olub kamil imana yiyələnə bildiyini söyləyir. Həmin qəzəldəki:

Axirət dünyasını bəxş etmədə Təbriz mənə,

Layiq oldur kim axır, qürbətdən usanım, hacı! –

beyti şairin Təbrizə məhəbbətini, həmçinin qürbətdə yaşadığını ifadə edir. Qəzəlin məqtə beytində isə *«Çün Fədai istəməz bir də cüda düşsün, yetər!»* – deyə bir daha doğmalarından (öz doğma yurdundan və adamlarından) cüda düşmək istəmədiyini bildirir. Ümumiyyətlə, şair həyatından, güzəranından, taleyindən şikayətçi olmuş, özünün sözləri ilə desək, «ağlar» həyat tərzi keçirmiş, dövranın ona müxalif çıxdığından gileylənmişdir:

Ey əziz olan ulu kimsələr, qolu bağlı Haqq qulu kimsələr,

Zamana Fədaini xar dilər, məni istəyən onu ağlasın!

Fədainin şeirləri onun təriqətməsləк bir arif olduğunu, təsəvvüf beyətçisi kimi yaradıcılığında sufizmin müəyyən baxış və ideyalarını təcəssüm etdirdiyini aydın göstərir. Özünü *«həqq karvanının fədaisi sarban»* adlandıran şair "vəhdəti-vücud" inamından qaynaqlanır, vəhdətin kəsrətdə, bütövün zərrədə təcəllisinə inanır. Təsəvvüf ideoloqlarının: «Yoxdan heç nə yaranmaz. Varlıq ancaq var olan bir həqiqətdən yarana bilər. Bu həqiqət isə Tanrı reallığının özüdür. Bütün xilqət də Xaliq substansiyasının zərrələrdə təcəllisindən başqa bir şey deyil» – dini-fəlsəfi hökmünü əsas götürür. Bu inanc və mülahizənin tərəfdarı və təbliğatçısı kimi çıxış edir:

Aşiqi məst eyləsə, vadiyi-vəhdət eylər,

Badeyi-gülgün anı məsti-xumar eyləməz.

Zərreyi-hikmət mənəm, zərrəsiyəm Xaliqin,

Vardan o var eyləmiş, yoxdan o var eyləməz.

Dini-fəlsəfi görüşlərində sənətkarın etiqad və mülahizələri hətta müəyyən məqamlarda hürufilərin qənaətləri ilə qovuşur. O, hürufisayağı məntiqlə Haqqın insanda, Tanrının bəndədə, «nüsxeyi-kəbir»in «nüsxeyi-səgir»də təzahürünə inanır:

Sən sanma Fədai əlifü lamü heyü qaf sirrdür,

Ey əhli-mərifət, məni bul kim, məndə həqq aşkar olu.

Fədainin əsərləri poetika və sənətkarlıq siqlətinə görə uğurlu təsir bağışlayır. O, şərq poetikasına məxsus məcaz növləri ilə şeirlərini daha da füsunkar etməyə çalışmışdır. Aşağıdakı beytə nəzər salaq:

*Necə eşqi **(1)**- ahü **(2)**- ğəmu **(3)**- dilin **(4)***

*odu **(1)**- nalə **(2)** bəhr **(3)**- ğəzəl **(4)** ilən*

*Mənə güc gələ **(1)**, sinəmi dələ **(2)**, üzə səbrimi **(3)**,*

*ala taqətim **(4)**.*

Beytdə müəllif **nizamlı**, yəni **mürəttəb ləffü nəşrdən** məharətlə istifadə etmişdir. 1-ci beytdə 1-ci fəqərədə 4 məfhum verilir, misranın 2-ci fəqərəsində nizamlı olaraq onların təşbeh – müqabilləri verilir. 2-ci misrada isə yenidən həmin nizamla bu məfhumların izahedici ifadələri işlədilir. Başqa sözlə, beytdəki mətləbi bu cür anlamaq lazım gəlir:

1. *Eşqin – odun (eşq oda bənzədilir) mənə güc gələ.*
2. *Ahın – nalən (nalə ahın müqabili olub sinəni dələ bilən oxa bənzədilir) sinəmi dələ.*
3. *Qəmin – bəhrin (qəm dənizə bənzədilir) səbrimi üzə.*
4. *Dilin – ğəzəlin (gözəl danışığın) taqətimi ala.*

Başqa bir beytində müəllif *«yarı»* və *«kimsə»* sözlərindən cinas kimi uğurla faydalanmışdır:

Yarımadım kimsədən, ey kimsələr,

Yarı canım getdi ömür yarıdır.

«Bəxtiyarnamə» poeması

Fədai bir yaradıcı ədəbi şəxsiyyət kimi epik növə də müraciət etmişdir. Onun bizə **Azərbaycan türkcəsində** qələmə aldığı **«Bəxtiyarnamə»** poeması bəllidir. Poema ana dilli söz xəzinəmizin layiqli incilərindən sayıla bilər.

«Bəxtiyarnamə» didaktik-tərbiyəvi mövzu və ideyaya malik poemalar silsiləsinə daxildir. Bəzi tədqiqatçılar mövzunun mənşəyinin ərəb folklorunun məşhur örnəklərindən «Min bir gecə» nağılları ilə bağlı olduğunu qeyd edirlər. Lakin son araşdırmalar sübut edir ki, mövzunun genetik kodu daha qədim dövrə aid hind abidəsi olan «Sindibadnamə» ilə əlaqədardır və süjet həmin abidədən nəşət tapmışdır. Poemanın araşdırıcılarından filoloq alim Əlyar Səfərlinin sözləri ilə desək: «Bəxtiyarnamə» qədim «Sindibadnamə» ilə bağlıdır və bəzən «On vəzir» adı ilə də tanınır. Bu əfsanə «Yeddi vəzir» adlı hind nağılının Yaxın və Orta Şərq variantı da sayılır. «Bəxtiyarnamə» süjeti «Sindibadnamə» ilə yanaşı «Həzar əfsanə», «Yüz bir gecə», «Min bir gecə», «Yeddi vəzirin hekayəti», «Qırx vəzirin hekayəti» və s. əsərlərin süjet və motivləri ilə çox qədim zamanlardan bir-biri ilə qaynayıb qarışmışdır». **(11, 27)**

«Bəxtiyarnamə» Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatında gəzəri, ənənəvi süjetlər sırasına daxildir. Yazılı ədəbiyyatda geniş yayılmış süjetin folklor variantları da mövcuddur. Mənşəyini qədim hind abidəsi «Sindibadnamə»dən götürən süjet əvvəl ərəb, sonra isə fars və türk dilli ədəbiyyatda yayılmışdır. XII əsrdə Şəmsəddin Məhəmməd Mərvəzinin onu fars dilinə çevirdiyi, XV yüzillikdə isə Pənahi təxəllüslü bir şairin poemanı farsca nəzmə çəkdiyi məlumdur.

Mövzu XIX yüzilliyin ilk illərindən etibarən Avropa araşdırıcılarının da diqqətini cəlb etmiş və bir sıra Avropa dillərinə tərcümə və nəşr olunmuşdur. Onun gürcü dilinə tərcümələrinin də mövcud olduğu bəllidir. Azərbaycan ədəbiyyatına da yol tapmış və doğmalaşmış bu mövzunu XVI əsrdə yenidən təbrizli Fədai qələmə almışdır. Fədai əsəri nəzmə çəkərkən ona xeyli dərəcədə sərbəst yanaşmışdır. Poemanın naşiri Qulam Məmmədli haqlı olaraq yazır ki: «Lakin Fədai tarixdən almış olduğu bu mövzunun əsas süjet xəttini saxlasa da, çox dəyişdirmiş, yeniləşdirmiş, bir sıra epizodlar əlavə etmiş, müəyyən hadisələri yeni şəkildə işləmiş, genişləndirmiş, xüsusilə hadisələrə öz münasibətini ifadə edərək yeni bir əsər meydana çıxarmışdır» **(7, 4).**

Ədəbiyyat

1.Araslı H. XVII-XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, 1956

2.Araslı H. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı, 1998

3.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cilddə, III c., Bakı, 2009

4.Azadə R. Azərbaycan epik şeirinin inkişaf yolları (XII-XVII əsrlər). Bakı, 1975

5.Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, 2018

6.Əhmədov E. Fədai və onun «Bəxtiyarnamə»si. ADU-nun elmi əsərləri (dil və ədəb. ser.), 1971, №5

7.Fədai. Bəxtiyarnamə (tərtib edəni: Məmmədli Q.). Bakı, 1957; 2004

8.Həvilqızı Kəminə. 1.Şərq ədəbiyyatında «Bəxtiyarnamə»lər və Dəqiqinin «Bəxtiyarnamə» əsəri; 2.XII-XIII əsrlər farsdilli bədii ədəbiyyatda «Bəxtiyarnamə» mövzusu. AMEA-nın Z.Bünyadov ad. Şərqşünaslıq İnst.-nun elmi araşdırmaları, VI buraxılış, 2003, №1-2

9.Qafarlı S. «Bəxtiyarnamə» dastanı. «Azərbaycan» jur., 1960, №8

10.Səfərli Ə. Fədai və şifahi xalq ədəbiyyatı.ADU-nun elmi əsərl (dilvə ədəb. ser.),1975, №1

11.Səfərli Ə. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri. Bakı, 1982

12.Səfərli Ə., Yusifli X. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (qədim və orta əsrlər). Bakı, 2008

READING- THE BEGINNING OF THE SPIRITUAL SELF
MÜTALİƏ- MƏNƏVİ MƏNLİYİN BAŞLANĞICI

Həsənova Leyla Ziyafət qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filologiya fakültəsi, müəllim.

Orcid İd: 0009-0006-9057-9205

Xülasə. Mütaliə keçmişimizdən gəlmiş, bu günümüzə təsir edən, gələcəyimizi formalaşdıran ən dolğun vasitələrdən biridir. Mütaliə bacarığı uşaq yaşlarda formalaşdırılmalıdır ki, gənclər dövrün ritmik ahəngində öz yerlərini tuta bilsinlər. Mütaliə bacarığının formalaşdırılması təhsil müəssisələrinin, ailələrin uşaqları düzgün şəkildə yönləndirməsi ilə formalaşa bilər. Mütaliə bacarığının formalaşdırılması ilə yalnız təhsil müəssisələrində verilən tapşırıqlar deyil, həmçinin insani kamilliyı çatmağın ilkin addımları qoyulur.

Açar sözlər: Mütaliə, təhsil, mənəvi kamillik, kitab, bilik, ədəbiyyat

Summary. Reading is one of the most comprehensive tools that come from our past, influence our present, and shape our future. The ability to read should be formed in childhood so that young people can take their place in the rhythmic harmony of the time. The formation of reading skills can be formed by educational institutions and families guiding children in the right way. With the formation of reading skills, not only the tasks given in educational institutions, but also the initial steps to reach human perfection are taken.

Keywords: Reading, education, spiritual perfection, book, knowledge, literature

Insanlar illərdən bəri gələn məxsusi keyfiyyətləri,mədəniyyətləri, öz təcrübələrini gələcək nəsillərə ötürmək, yaymaq, inkişaf etdirmək məqsədilə yazını və kitabı tapdılar. “Kitab bilik mənbəyidir” – adlı kəlamı vurğulayanlar heç də yanılmırdılar. Kitab özündə mədəni, bədii,elmi və sair. kimi informasiyaları, təcrübə və bilikləri saxlayan mənəvi, bəşəri xəzinədir. Mütaliə bacarığı isə bu mənəvi möcüzəni öyrənməyə və mənimsəməyə səbəb olan vasitələrdən biridir.

Bədii ədəbiyyatlar, universal kitablar adlanan ensiklopediyalar, konkret sahələrə aid bilikləri özündə ehtiva edən dərsliklər, elmi mülahizələr və sair əlbəttə ki, biliklərimizi və dünyagörüşümüzü zənginləşdirir. Bu nöqteyi-nəzərdən düşüncə və bilik dairəmizi genişləndirmək və inkişaf etdirmək üçün kitabların, məqalələrin faydası danılmazdır.

Keçmişimiz bu günümüzlə sıx bağlı olduğu kimi, bu gün də gələcəklə sıx bağlıdır. Keçmişin tarixi irsini və mədəniyyətinimizin keçdiyi yolları biz yalnız tarixə müraciət edib, kitab oxumaqla aydınlaşdıra bilərik. Kitaba, mütaliəyə yüksək marağın tarixi kökənləri daha qədimlərə gedib çıxır. Böyük şəxsiyyətlərin həyatına nəzər yetirdikdə, mütaliə mədəniyyəti haqqında çox vacib və maraqlı faktlarla rastlaşırıq. XII əsr dünya poeziyasının günəşi sayılan böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi də elm öyrənməyi hər bir şeydən üstün tutmuş, müdrik kəlama, müdrik sözləri toplayaraq nəsildən-nəslə çatdıran kitaba və bu kitabları qoruyan, saxlayan, oxucuların istifadəsinə verən kitabxanaya hörmət və ehtiramını dəfələrlə bildirmiş, onların əhəmiyyətini vurğulamışdır.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına və milli mənəvi dəyərlərimizin qorunub gənclərə çatdırılmasına böyük diqqət və qayğı ilə yanaşan Ulu öndərimiz Heydər Əliyev də kitaba və mütaliə bacarığına hər zaman xüsusi yanaşmışdır. Kitabı mənəvi zənginliyin və elmlərə

yiyələnməyin əsas açarı hesab edən Ulu öndər daim gəncləri və ətrafındakı insanları mütaliyəyə cəlb etməyə, kitablarla həmsöhbət olmağa dəvət etmiş, həyatda kamil insan kimi formalaşmanın, zəngin biliklərə malik olmanın yeganə yolunun mütaliədən keçdiyini öz nitqində dəfələrlə dilə gətirmişdir.

Cəmiyyətdə mütaliə bacarığını formalaşdırmaq prosesinə əvvəlcə ailələrdə və məktəblərdə uşaqların mütaliə həvəsini yüksəltmək üçün işlərdən başlamaq məqsədə uyğundur. "Pedaqoji fikir tarixindən" adlı kitabında V.A.Suxomlinskinin qeyd etdir ki, "Məktəb yalnız o zaman əsl mədəniyyət ocağı olur ki, orada dörd pərəstiş olur: Vətənə pərəstiş, insana pərəstiş, kitaba pərəstiş və doğma sözə pərəstiş".

Bu gün müasir texnologiya vasitələri, internet resursları insanları maarifləndirmək, məlumatlandırmaq baxımından nə qədər əlverişli olsa da, heç bir kəşf kitab qədər praktik, kitab qədər zəngin məlumatlarla dolu ola, kitab qədər insanın mənəvi, mədəni və fiziki sağlamlığını qoruya bilməz. Bir insanın həyat, cəmiyyət haqqında ətraflı biliklərə sahib olmasında mütaliənin çox böyük təsiri vardır. Görkəmli fransız yazıçısı Deni Didro deyirdi: "Hər kim kitab oxumursa, o düzgün fikirləşə bilməz". Həqiqətən də, ən dolğun, əhatəli bilik, elmi dünyagörüşü məhz mütaliə yolu ilə formalaşır.

Günümüzdə ümumtəhsil məktəblərimizin kitabxanalarındadoğma dildə istənilən sayda maraqlı, məzmunlu, oxunaqlıkitablar var. Kitabların hər biri gənclərimizin doğru yoldairəliləmələri üçün mayak rolunu oynayır. Kitabı sevərəkoxumaq dövrün tələbidir. Unudulmamalıdır ki, mütaliəbacarığı insanı kamilləşdirir, onu öz vətəninə layiqvətəndaş kimi yetişdirir. İnsanın yaşının artması geriyəgetmədiyii kimi, mütaliə də davamlı şəkildə irəliyə doğruaddımlamalıdır. Mütaliə insanı, insan edən keyfiyyətlərinməcmusudur. İnsanın mənəvi üstünlüyü məhv mütaliədən keşir. Mütaliə zamanın ən ritmik melodiyasıdır.

Ədəbiyyat Siyahısı

1. Zərifə Bayram qızı Məmmədova Azərbaycan Tibb Universiteti "MÜTALİƏ İNSANI KAMİLLƏŞDİRİR" məqaləsi

2.Hacıbəyli Ağa. Gənclik. Füyuzat, 2012, № 3.

3.Cəfər M. Məktəbdə estetik tərbiyə. Bakı, 1982.

4.Seymur Qasımbəyli Şərq.- 2011.- 30 noyabr.- S. 6."Mütaliə mədəniyyəti" məqaləsi

5.Arzu HÜSEYNOVA, Biləsuvar Rayon Təhsil Şöbəsinin ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsul şəxsi "Şagirdlərdə mütaliə mədəniyyəti formalaşdırılır" məqaləsi

LINGUISTIC ANALYSIS AND ITS IMPORTANCE
LINQVISTIK TƏHLIL VƏ ONUN ƏHƏMIYYƏTI

MEHDIYEVA Mətanət Bahadur qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, F.ü.f.d., baş müəllim, ID 0009-0005-0068-4590

XÜLASƏ

Açar sözlər: linqvistik təhlil, dilçilik, metod, mətn

Dilçilik üzrə verilmiş biliklərin möhkəmləndirilməsi və daha yaxşı mənimsədilməsi üçün linqvistik təhlilin əhəmiyyəti böyükdür. Linqvistik təhlil tətbiqi linqvistika ilə bağlıdır və dil dərslərində aparıcı rolu var. Onun vasitəsilə həm verilən elmi-nəzəri biliklər möhkəmlənir, həm də yoxlama məqsədi ilə şagirdlərin biliyi yoxlanılır.

Dərsin bütün mərhələlərində linqvistik təhlildən istifadə etmək olar. Linqvistik təhlil həm metod,həm üsul, həm də priyom kimi istifadə oluna bilər. Təbii ki, bu, dərsin tipindən asılı olaraq dəyişir.

Şagirdlər öyrəndikləri nəzəri bilikləri praktik olaraq linqvistik təhlildə ortaya qoyur.Müəllim şagirdlərin nəzəri bilikləri necə tətbiq etdiklərini linqvistik təhlil aparılan zaman ayırd edə bilir.

Linqvistik təhlil Azərbaycan dilinin nəzəri əsaslarının şüurlu şəkildə dərk edilməsini şərtləndirir. Eyni zamanda linqvistik təhlil hər hansı bir yeni məlumatı, dil qaydasını faktlar əsasında dərk edilərək öyrədilməsinə kömək edir.Linqvistik təhlil fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyanın qurulmasında da əhəmiyyətli rola malikdir.

SUMMARY

Keywords: linguistic analysis, linguistics, method, text

Linguistic analysis is of great importance for strengthening and better assimilation of the given knowledge in linguistics. Linguistic analysis is related to applied linguistics and has a leading role in language classes. Through it, the given scientific-theoretical knowledge is strengthened, and the students' knowledge is checked for the purpose of verification.

Linguistic analysis can be used at all stages of the lesson. Linguistic analysis can be used both as a method, as a method, and as a principle. Of course, this varies depending on the type of lesson.

The students reveal the theoretical knowledge they have learned practically in the linguistic analysis. The teacher can distinguish how the students apply the theoretical knowledge when the linguistic analysis is conducted.

Linguistic analysis requires a conscious understanding of the theoretical foundations of the Azerbaijani language. At the same time, linguistic analysis helps to understand and teach any new information, language rules based on facts. Linguistic analysis also has an important role in establishing interdisciplinary and intra-disciplinary integration.

Hər hansı bir mətn və ya cümlə üzərində linqvistik təhlil aparan zaman elmi-nəzəri biliklərə əsaslanmaq lazımdır.Linqvistik təhlil bir termin olaraq geniş anlayışdır. Linqvistik təhlil dedikdə, hər hansı bir mətnin və ya cümlənin dilçilik cəhətdən araşdırılması, müəyyən

qaydalara əsaslanaraq ümumi nəticələr əldə edilməsi nəzərdə tutulur. Sual oluna bilər ki, linqvistik təhlilin əhəmiyyəti nədir?

Şagird və ya tələbələr dilin nəzəri hissələrini dil qaydaları əsasında mənimsəyirlər. Lakin praktik olaraq bəzən çətinlik çəkirlər. Bu baxımdan linqvistik təhlil faydalı iş formalarından hesab olunur. Şagird və ya tələbələr məhz bu təhlili aparmaqla nəzəri biliklərini praktikada tətbiq edirlər.

Linqvistik təhlil müxtəlif xarakterdə olur. Dilin fonetik, leksik, qrammatik quruluşuna aid linqvistik təhlil formaları vardır.

Fonetik quruluşa əsaslanan linqvistik təhlildə sözlərin yazılış və tələffüzü əsasdır. Leksik cəhətdən təhlil zamanı isə sözlərin leksik mənası, işləkliyi, mənşəyinə görə növü və s. məsələlərə diqqət yetirilir.

Qrammatik təhlil zamanı isə dilin morfoloji və sintaktik quruluşuna aid məsələlər araşdırılır.

Hər hansı bir bədii mətnin linqvistik təhlil zamanı dilin bütün sistemi əhatə olunmalıdır. Dil sistemlərinin ayrı-ayrılıqda nə kimi əlamət və keyfiyyətə,imkana malik olduğu mətn üzərində nümayiş etdirilməlidir (2,s.44).

Linqvistik təhlil elə bir metoddur ki, onsuz Azərbaycan dili dərslərini təsəvvür etmək mümkünsüzdür. Dərsin bütün mərhələlərində ondan istifadə etmək olar. O, xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Linqvistik təhlil zamanı, prof. Afaq Qurbanovun sözləri ilə desək, auditoriya əsl "dilçilik laboratoriyası"na çevrilir. Linqvistik təhlil öyrənilənlərin əməli olaraq necə istifadəsini ortaya çıxarır. Prof. H.Balıyev linqvistik təhlil haqqında qeyd edir: "Linqvistik təhlil əslində dil materiallarını analiz etməyin ən geniş yayılmış formasıdır. Linqvistik təhlil, əsasən, tətbiqi metodlar sırasına daxil edilsə də,bütün dərslərdə, bütün rəngarəng şəraitlərdə bu və ya digər şəkildə istifadə edilə bilən mətnin və ya cümlənin analiz formasıdır (2, s.177-178).

Şagirdvə ya tələbələr ayrı-ayrı dil faktlarını mənimsəyir. Bu dil faktlarının oxşar və fərqli cəhətlərini araşdırır, linqvistik cəhətdən verilən mətni təhlil edir. Bu baxımdan linqvistik təhlil problemli təlimi həyata keçirmək üçün vasitədir.

Linqvistik təhlil dilçiliyin nəzəri materiallarını şüurlu şəkildə dərk etməyə kömək olur. Linqvistik təhlil analitik qabiliyyəti formalaşdırır.Tələbədə müstəqillik, tədqiqatçılıq qabiliyyətini yaradır. Təhlil zamanı şagird və ya tələbə ümumiləşdirmə aparır, dil faktlarını müqayisə edir, sistemləşdirir. Bildiyi biliklərə söykənir və yeni praktik biliklərə yiyələnir.

Linqvistik təhlil fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanın qurulmasında da mühüm rol oynayır. Fəndaxili əlaqə zamanı keçilmiş mövzular bir-biri ilə əlaqələndirilir. Fənlərarası inteqrasiya zamanı daha çox ədəbiyyatla əlaqəyə üstünlük verilir.

Linqvistik təhlilin tarixilik, ardıcıllıq, dəqiqlik kimi prinsipləri vardır. Linqvistik təhlil Azərbaycan dilinin hər bir bölməsinin tədrisi ilə əlaqəli şəkildə qurulur. Yəni fonetik, orfoqrafik, orfoepik, leksik, morfoloji, sintaktik, söz yaradıcılığı və sözün tərkibi, üslubi, durğu işarələrinə görə təhlil növlərinə ayrılır.

Fonetik təhlil dilimizin səs sistemi, səs, hərf, fonetik hadisələr, orfoqrafiya, orfoepiyanın fərqi və s. məsələləri əhatə edir. Fonetik təhlil burada əsasdır. Fonetik təhlil zamanı sözlərin deyilişi və yazılışı, hecası, vurğusu, ahəng qanunu kimi məsələləri qeyd olunur.Orfoepik təhlil zamanı səslərin tələffüzü, yəni sait və samitlərin tələffüzü, qrammatik formaların tələffüzü, söz və ifadələrin tələffüzü məsləri araşdırılır. Məsələn, qoşasamitli, qoşasaitli, müxtəlifcinsli saiti olan sözlərin tələffüzü, deyiliş və yazılışı fərqlənməyən sözlərin yazılışı, "k" və "q" samitlərinin hansı səsləri ifadə etməsi məsələsi, cingiltiləşmə qanunu və s.

Qrammaik formaların fərqli tələffüzü (məsələn -lar şəkilçisi -lar, -dar,-nar,-rar kimi tələffüz olunur) : [qızdar], [almalar], [günnər], [narrar]

Fonetik təhlil üçün yazılışı və deyilişi fərqlənən sözlər götürüldükdə daha məqsədəuyğun hesab olunur. Məsələn: çəməndən, hökmdar, əbədiyyət, xoşbəxt və s.

Leksik təhlil zamanı sözlər hərtərəfli təhlil olunur. Sözün tək və ya çoxmənalılığı, mənşəyi, işlənmə dairəsi və s. nəzərə alınır. Sözlər leksik təhlil olunan zaman cümlə daxilində verilməlidir ki, onun mənası daha aydın görünsün.

Onomastik vahidlər də linqvistik təhlilə cəlb olunur. Hər bir onomastik vahidin növü, yaranma yolu, quruluşu və s. göstərilməlidir.

Morfoloji təhlil zamanı cümlə daxilindəki bütün sözlər ayri-ayrılıqda təhlil olunmalıdır. Hər bir söz aid olduğu nitq hissəsinin xüsusiyyətlərinə görə təhlilə cəlb olunmalıdır.

Sintaktik təhlil zamanı cümlə üzvləri, onların quruluşu, ifadə olunduğu nitq hissəsi göstərilməlidr.

Aşağıda təhlil nümunələrinə diqqət edək:

"Qapıdakı qız yuxarıya çıxdı." cümləsini morfoloji təhlil edək.

Qapıdakı-isimdir, konkretdir, ümumidir, düzəltmədir,adlıq haldadır,təkdir.

Qız-isimdir, konkretdir, ümumidir, sadədir, adlıq haldadır, tək isimdir.

Yuxarıya-zərfdir, sadədir, yer zərfidir, yönluk haldadır.

Çıxdı-təsriflənən feildir, təsirsizdir, təsdiqdədir, sadədir, şühudi keçmiş zamandadır, məlum növdədir, xəbər şəklindədir.

Linqvistik təhlil həmişə nəzəri biliklərə əsaslanır və praktik olaraq tətbiq edilir.Bu təhlilin düzgün aparılması üçün elmi-nəzəri biliklərə yiyələnməli və onlardan praktik tətbiq zamanı düzgün istifadə etmək lazımdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1.Balıyev H. Orta məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasından mühazirələr. Bakı, 2007

2.Qurbanov A.Bədii mətnin linqvistik təhlili. Bakı,2005

KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN TƏBİƏTƏ MƏHƏBBƏT RUHUNDA TƏRBİYƏ EDİLMƏSİNİN FORMALAŞDIRILMASI İMKANLARI

Könül Ələddin qızı MƏMMƏDOVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

Məktəblilərin əxlaq tərbiyəsinin əsas vəzifələrindən biri ətraf aləmlə tanışlıq, əmək, təsviri fəaliyyət, nitq inkişafı məsələlərinin də əhəmiyyəti böyükdür. Kiçik yaşlı uşaqların təbiətsevər, rəhmli insanlar kimi böyümələri, hər bir bitkinin, yaşıl yarpağın qədir-qiymətini bilmələri və torpağın qayğısını çəkmək ruhunda tərbiyə edilmələri müasir dövrün ən vacib tələblərindəndir. Təcrübəli müəllimlər həyatı obrazlarla əks etdirən bədii mətnlərlə uşaqları yüksək insani keyfiyyətlər, təbiətə məhəbbət, doğma el-obaya həssas münasibət ruhunda tərbiyə etməkdə bədii ədəbiyyatın imkanlarından çox məharətlə istifadə edirlər.“Biz təbiəti sevənlərik”, “Ziyanverməyən heyvan və quşlara qayğı bizim borcumuzdur”, “Gülləri və çiçəkləri qoruyaq”, “Rəhmli olaq” və s. mövzular əsasında əxlaqi söhbətlər keçirmək, təbiətə rəhmli münasibət məsələlərinə həsr olunmuş kiçik həcmli bədii əsərlərin oxusunu təşkil etmək, təbiətsevərlik ruhunda təşkil olunmuş tədbirlərdə uşaqların içtirakını təmin etmək, problemlə bağlı nağıl, hekayə və şeirlərlə uşaqların öz yoldaşları qarşısında çıxışını təşkil etmək və s. kimi işlərin sistemli təşkili yüksək nəticə verir.

“Uşaq və buz” (M.Ə.Sabir), “Cücələrim” (Abbas Səhhət), “Keçi”, “Xoruz”, “Uşaq və dovşan”, “Bənövşə və Qərənfil” (Abdulla Şaiq), “Bulandırma bulağı” (məstan Günər), “Yaz günləri” (M.Ə.Sabir), “Qaranquş” (M.Dilbazi), “Bahar mənəm” (Nəbi Xəzri), “A novruzum, gəlsənə” (Məmməd Namaz), “Bahar” (S.Vurğun) və s. kimi şeirlərdə təbiətsevərlik ruhunda uşaqlara təsir etmək imkanları güclüdür. Göstərilən əsərlər bilavasitə təbiətin nemətlərinə, sərvətlərinə qayğı və diqqətlə bağlıdır. Məsələn, M.Ə.Sabirin “Yaz günləri” şerini oxuyanda uşaqlar yazın gəlişini, dağda qarın əriməsini, çayların daşıb selə dönməsini, ağacların çiçək aşmasını, taxılların tel-tel olmasını aydın təsəvvür edirlər. Onu qeyd etmək lazımdır ki, bu şeir öz ahəngdarlığı və məzmunu ilə bütün kiçik yaşlı uşaqların dilinin əzbəridir. Mirvari Dilbazinin “Qaranquş” şerində də uşaqlar qaranquşun gec gəlməsindən nigarandırlar. Axı, o, gəlişi ilə yazdan xəbər gətirir. Yazda çiçəklər açır, uşaqlar güllərdən, çiçəklərdən dəstə bağlayırlar.

Müəllimlər uşaqlarda təbiətə qayğıkeşlik, həssaslıq, rəhmlilik kimi əxlaqi keyfiyyətləri formalaşdırmaq məqsədi ilə müxtəlif bədii əsərləri uşaqlara oxuyarkən, onlara təbiətdə bitki və heyvan növləri haqqında maraqlı məlumatlar verirlər. Müvafiq məsələləri, o cümlədən, küləyin təbiətdə gördüyü iş, torpaq və onun xassələri kimi məsələlər üzrə bədii ədəbiyyatdan uşaqlara verilən məlumatlar onlarda təbiətdə qayğını gücləndirir, əxlaq tərbiyəsinə müsbət təsir göstərir. Məsələn, Məstan Günərin “Bulandırma bulağı” I-II siniflər üçün oxumaq səmərəli nəticə verir. Həmin şeirin məzmunundan uşaqlar belə bir qənaətə gəlirlər ki, bulaq təbiətin nadir nemətlərindəndir. Onun sərin və ləzzətli suyu insan ömrünü uzadır, xəstələrə şəfa verir. Odur ki, bulağı və onun ətrafını çirkləndirmək olmaz, onu təmiz və səliqəli saxlamaq lazımdır.

“Ətraf aləmi qoruyaq” hekayəsi də bu baxımdan çox faydalıdır. Hekayədə yaşamaq üçün hava, su və ərzağın zəruriliyindən bəhs olunur. Qeyd edilir ki, sağlam və güclü olmaq, bu üç faktorun keyfiyyətindən çox asılıdır. Nəfəs aldığımız hava təmiz olmalıdır. Su da saf və təmiz olmalıdır. Əsərdə uşaqların dilindən deyilir ki, çirkabı Xəzərə axıdan böyüklər bizim

gələcəyimiz haqqında fikirləşməlidirlər. Çirkli su müxtəlif xəstəliklər yarada bilər. Bizi əhatə edən ətraf mühitdə yaşıllıq, səliqə-səhman, təmizlik olmalıdır və s. Belə mətnlər bir tərəfdən ətraf aləmin təmiz olmasının əhəmiyyətini uşaqlara faktlar əsasında başa salır, digər tərəfdən isə onu qorumağa, yaşıllıq yaramağa və təmizlik işi aparmağa sövq edir. Bu mətnlər vasitəsi ilə uşaqlar az da olsa, faydalı məlumat alır, həm də qayğıkeşlik, rəhmlilik ruhunda tərbiyə alırlar.

Təbiətisevərlik tərbiyəsi müəllimdən daim düşünülmüş iş, uşaqlara fəal yanaşma qabiliyyəti, onların bilik, bacarıq və yaş xüsusiyyətlərini, fəallığını, habelə təbiətlə rəftarını nəzərə almağı tələb edir. Uşaqların bilik səviyyəsindən asılı olaraq həmin sahədə aparılan işin təşkili forması, məzmunu və vəzifəsi də dəyişir. Vətənə sədaqətlilik, xalqa onun milli və mənəvi sərvətlərinə, adət və ənənələrinə məhəbbət, vətənə məhəbbət, xalqa, doğma torpağa, xalqın maddi mənəvi sərvətlərinə, adət və ənənələrinə hörmət Azərbaycan xalqının nəcib əxlaqi keyfiyyətlərindən biridir. Vətənə sadiqlik tərbiyəsi mühüm bir mənəvi dəyər kimi həmişə xalqımızın qabaqcıl övladlarını düşündürmüşdür. Azərbaycanın maarifçi ziyalıları, şair və yazıçıları öz əsərlərində doğma yurdun gözəlliyini sonsuz məhəbbətlə vəsf etmiş "Vətən", "Xalq", "Ana" kəlamlarını müqəddəs anlayış kimi işlətmişlər. Dahi Nizami üçün Vətənin hər yeri, hər bir güşəsi doğma idi. S.Vurğun deyirdi: "İnsani hisslər içərisində ən müqəddəs əbədi tərəqqi və inkişafa təkan verən amillərdən biri, bəlkə də ən mühüm olanı Vətənə sədaqətlikdir". Bunu nəzərə alaraq müəllim Azərbaycan uşaq ədəbiyyatındakı mənəvi dəyərlərdən istifadə etməklə uşaqların vətənə məhəbbət, onu qorumaq, qeyrətini çəkmək tərbiyəsini aşılamalıdır, onlarda vətənpərvərlik, Milli Orduya məhəbbət tərbiyəsinin pedaqoji tələblər əsasında həyata keçirilməsi uşaqlarda kiçik yaşdan Vətənə, torpağa, təbiətə bağlılıq hissini gücləndirir və möhkəmləndirir.

AÇAR SÖZLƏR: təbiət, ətraf aləmlə tanışlıq, əmək və təsviri fəaliyyət, nitq inkişafı, qayğıkeşlik, həssaslıq, rəhmlilik

LINGUOPOETICS OF ARTISTIC TEXT AND ITS LINGUISTIC ANALYSIS. BƏDİ MƏTNİN LİNQVOPOETİKASI VƏ ONUN DİLÇİLİKDƏ TƏHLİLİ.

Sahilə IBRAHIMOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Müasir Azərbaycan dili kafedrasının baş müəllimi, fil.ü.f.dok, ORCID ID: 0009-0008-6960-524x

Özət

Açar sözlər: mətn, linqvistika, poetika, dilçilik.

Linqvopetika mahiyyətcə şifahi və bədii yaradıcılıqa əsərlərini təhlil edən və unikal konsepsiyadan istifadə edən fənlərarası tədqiqat sahəsidir. Filologiyada ədəbi əsərin esstetik cəhətdən tədqiq, əsərin dil və məzmun aspektləri nəzərə alınmaqla mətnin üslub xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməsi ənənəsi mövcuddur.

Linqvopoetika ilkin olaraq üslub, bədii üslub əsasında formalaşıb və ilk növbədə bədii ifadə vasitələrini təsvir edir. Sonralar bu əsasda linqvistik stilistika formalaşdı ki, onun əhatə dairəsi fonetikadan sintaksisə qədər müxtəlif dil səviyyələrini əhatə edirdi.

Linqvistik stilistika onları bədii mətnin linqvistik ifadəlilik səviyyəsini müəyyən etmək üçün uyğun olan alətlər toplusu kimi öyrənir. Məsələn, bədii mətnin fonetik və törəmə ifadə vasitələri, lüğət və frazeologiyanın yaranma tarixi (köhnəlmiş və yeni dil vahidləri, o cümlədən müəllif kazarizmləri), nitq hissələrinin yerdəyişməsi, müxtəlif növ sintaktik vahidlərin estetik imkanları kimi hadisələr. Beləliklə, linqvistik stilistika troplar və ənənəvi ifadə vasitələri ilə məhdudlaşmır: sinonimlər, antonimlər, omonimlər. O, bədii kontekstdə ifadəni çatdıra bilən müxtəlif linqvistik vasitələrin estetik imkanlarını araşdırır. Linquvopoetika ilk növbədə mətnlərin linqvistik xüsusiyyətlərinə diqqət yetirir, lakin onlarla məhdudlaşmır.

Linqvopoetika ilə stilistika arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, stilistik tədqiqatlar təkcə bədii əsərlərdə deyil, həm də istənilən mətndə istifadə oluna bilən üslub vasitələrinin müəyyənləşdirilməsinə və sonradan müəyyənləşdirilməsinə yönəlib. Stilistik tədqiqatlar linqvistik vahidlərin konkret məna kəsb edib-etməməsinin öyrənilməsi və ya bitərəf vahidin konnotativ mənasının nitqdə istifadəsinin öyrənilməsi ilə məhdudlaşır. Linquvopoetika, əlbəttə ki, stilistik təhlilin məlumatlarını nəzərə alır, lakin linqvopoetik tədqiqatlar çərçivəsində bu məlumatların sonrakı şərhi mətnin məzmununun xüsusiyyətləri ilə əlaqədar həyata keçirilir, bir qayda olaraq, stilistik təhlil təmin edə bilməz.

Ədəbi nitqin, xüsusən də poeziyanın ifadəliliyini və təsirini artırmaqdan söhbət gedirsə, antiteza çox geniş ifadə variantıdır. Çünki antiteza personajın psixikasında və müəllifin hisslərindəki təzadları qabardır. Antiteza yaratmaq üçün əsas antonimlərdən, korrelyativ sözlərdən, mənfi söz formalarından, oxymoronlardan və digər dil vahidlərindən istifadə etməklə yanaşı, bir sinonim sətirdən olan sözlərin digər sinonim sətirdəki sözlərlə kontekstual kontrastını təşkil edir.

Keywords: text, linguistics, poetics, linguistics.

Linguistics is essentially an interdisciplinary field of study that analyzes verbal and artistic works and uses a unique concept. In philology, there is a tradition of aesthetic study of

the literary work, paying attention to the stylistic features of the text, taking into account the language and content aspects of the work.

Lingupoetics is primarily formed on the basis of style, artistic style and primarily describes the means of artistic expression. Later, on this basis, linguistic stylistics was formed, the scope of which included various language levels, from phonetics to syntax.

Linguistic stylistics studies them as a set of tools suitable for determining the level of linguistic expressiveness of a literary text. For example, phenomena such as phonetic and derived means of expression of literary texts, the history of vocabulary and phraseology (old and new language units, including author's kazarisms), displacement of parts of speech, aesthetic possibilities of various types of syntactic units. Thus, linguistic stylistics is not limited to tropes and traditional means of expression: synonyms, antonyms, homonyms. It explores the aesthetic possibilities of various linguistic devices that can convey expression in an artistic context. Lingupoetics focuses primarily on, but is not limited to, the linguistic features of texts.

The difference between linguopoetics and stylistics is that stylistic research focuses on the identification and subsequent identification of stylistic devices that can be used not only in works of art, but also in any text. Stylistic studies are limited to the study of whether linguistic units have concrete meaning or the study of the connotative meaning of a neutral unit in speech. Lingupoetics, of course, takes into account the data of stylistic analysis, but the subsequent interpretation of this data within the framework of lingupoetic research is carried out in connection with the features of the content of the text, which, as a rule, stylistic analysis cannot provide.

When it comes to increasing the expressiveness and impact of literary speech, especially poetry, antithesis is a very broad expression. Because the antithesis is the contrast between the character's psyche and the author's feelings. In addition to using basic antonyms, correlative words, negative word forms, oxymorons, and other language units to create an antithesis, it also contextually contrasts words from one synonymous line with words from another synonymous line.

ŞAGİRDLƏRİN MONOLOJİ VƏ DİALOJİ NİTQLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Könül Ələddin qızı MƏMMƏDOVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

Nitq üçün ***monoloji və dialoji formalar*** səciyyəvidir. Əslində bu formalar ayrı-ayrılıqda yaranmır, inkişaf etmir. Onlar qarşılıqlı əlaqədədir. Biri digərinin inkişafına təkan verir, onu zənginləşdirir və inkişaf etdirir. Hər ikisi təfəkkürdə doğulub formalaşan fikrin ifadə yoludur. Göründüyü kimi, nitq prosesinin məhsulu monoloji və dioloji olur. Onlar xarici nitqdə baş verir. Bu heç də o demək deyildir ki, burada daxili nitq iştirak etmir. Belə düşünmək ciddi səhvdir. Daxili nitq xarici nitq üçün ilkin mərhələdir. İlkin olsa da, eyni zamanda xarici nitq daxili nitqə əsaslı şəkildə təsir edir, onun inkişafına təkan verir.

Monoloji nitq. Monoloji nitq son dərəcə fəal və sərbəst şifahi nitq növüdür. Monoloji nitq iki formada-şifahi və yazılı şəkildə öz ifadəsini tapır. Şifahi monoloji nitq yazılı monoloji nitqdən əvvəl, uzun əsrlərlə fəaliyyət göstərmişdir. Şifahi monoloji nitq, əsasən, qısa, yığcam və konkret, yazılı monoloji nitq isə həcminə görə geniş və böyükdür. Yazılı monoloji nitq yazıçının, şairin, alimin, publisistin kitabları şəklində meydana gəlir. Bu əsərlərdə istənilən qədər monoloq və dialoq da vardır. Həmin monoloq və dialoqlar əsərlərdə ayrı-ayrı personajların dilində səsləndirilir.

Monoloq sözü mənşəcə latın dilinə məxsusdur, ***mono***-bir, loqos-***nitq, nəzəriyyə, elm*** sözləri mənasındadır, "bir şəxsin nitqi" deməkdir. Nəzm və nəsr əsərlərində müəllifin danışığı təhkiyə formasında, söylədiyi nitq isə monoloq forma-sındadır. Monoloq səhnə əsərlərində surətlərdən birinin, çox vaxt baş qəhrəmanın dilindən verilir, onun öz-özünə, tək danışığı və ya kimə, kimlərəsə, aktyorun tamaşaçılara xitabən söylədiyi qismən uzun müddətli nitq ***monoloq*** adlanır.

Monoloji nitqdə bir nəfər danışır, başqaları onu dinləyirlər. Monoloji nitq dinləyicilərlə ünsiyyət formasıdır. Monoloji nitq hər hansı bir müəyyən məsələ, fikir, ideya, xəbər və s. haqqında bir nəfərin rabitəli, ardıcıl, qismən geniş məlumatıdır. Bu nitqdə fasilə (pauza), ritm, ahəng, temp, intensivlik, ton danışanın istəyi və bacarığı daxilində məzmunla bağlı bir-birini əvəzləyir. Bu nitq növü ***mühazirə, məruzə, çıxış, məqalə, məktub, məlumat, şagirdlərin cavabları*** və s. şəkillərdə təzahür edir. Monoloji nitq müxtəlif məqsəd və məzmunda olur. Burada danışma, dinləmə, oxuma proseslərində məlumat vermə, inandırma, öyrətmə, təbiət və cəmiyyət hadisələri haqqında nəzəri, elmi bilikləri çatdırma, insanın daxili hiss və həyacanını ifadə etmə və s. kimi hallar öz əksini tapır. Deməli, şagirdin monoloji nitqini özünün fikirləri, fərdi düşüncələri, təfəkküründün məhsulu və oxuduğu mətnin nağıl edilməsi təşkil edir. Təlim prosesində monoloji nitqin öyrənilməsində hər hansı bir mövzunun və ya mətnin nağıl edilməsi xüsusi əhəmiyət daşıyır, biliklərin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır. Mətnin oxunması, ardınca mövzu üzrə sual-cavab aparılması, sonra danışılması onun mənimsənilməsini başa çatdırır. Mövzunun belə öyrənilməsi onun uzun müddət və ya həmişəlik yadda qalmasına zəmin yaradır. Bununla belə aşağıdakı cəhətlər də nəzərə alınmalıdır:

- Şagirdlərin monoloji nitqini inkişaf etdirmək üçün əvvəl onların monoloji nitqinin xüsusiyyətlərini öyrənmək zəruridir. Bu, həmin sahədə aparılan işləri düzgün planlaşdırmağa və sistemə salmağa geniş imkanlar açır.

- Şagirdlərin monoloji nitqinin xüsusiyyətlərini öyrənərkən və inkişaf etdirərkən onların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır.
- Şagirdlərin monoloji nitqini inkişaf etdirərkən onların həyat təcrübəsi, maraq və meylləri nəzərə alınmalıdır.
- Monoloji nitqin məzmun və ideyaca zənginliyinə xüsusi diqqət yetirilməli, bu sahədəki işlər şagirdlərin ümumi inkişafının təmin edilməsinə yönəldilməlidir.
- Monoloji nitqin rəngarəngliyinə (eyni mövzu ətrafında müfəssəl, yığcam, yaradıcı danışmaq və s.), ifadəliliyinə, obrazlığına, emosionallığına xüsusi diqqət yetirilməlidir.
- Şifahi monoloji nitqin inkişafında situativ vəziyyət nəzərə alınmalıdır.
- Şifahi monoloji nitqlə yazılı nitq arasındakı münasibət nəzərə alınmalıdır.
- Dialoji nitqlə monoloji nitq arasındakı dialektik vəhdət nəzərə alınmalıdır.
- Ana dili dərslərində şifahi monoloji nitqin inkişafı üzrə aparılan işlər şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişafına yönəldilməli, onlara analiz-sintez etmək, müqayisə aparmaq, tədqiq etmək, ümumiləşdirmək və məntiqi mühakimə yürütmək, öz nitqinə nəzarət və tənqidi münasibət bəsləmək bacarığı aşılanmalıdır.

Monoloji nitqin nəql-etmə, təsviri, məlumatverici, daxili, inandırma və təbliği növləri vardır. Şifahi monoloji nitqin bir forması da ***spontan***, yəni xüsusi hazırlıq olmadan, bədahətən söylənilən nitqdir. Danışıqda improvizasiya kimi xatırlanan belə tez, sürətli, qabaqcadan düşünülməmiş nitqə ekspromt da deyilir. Ekspromt nitq əvvəlcədən planlaşdırılmadığından çoxları üçün çətindir.

Dialoji nitq. Dialoq sözü yunan mənşəli olub, ***dia***-"iki" və **loqos** "elm, nəzəriyyə" sözlərindən yaranmışdır. Dialoq, ümumiyyətlə, "iki və ya daha artıq şəxs arasında gedən söhbət" deməkdir, ədəbi əsərlərdə ***"İki şəxsin söhbəti şəklində yazılmış hissə"*** mənasındadır. Dram əsərləri dialoqlar şəklində qurulur. ***Dialoji nitqdə*** əsas yeri iki və daha çox şəxsin qarşılıqlı söhbəti, fikir mübadiləsi tutur. İnsanlar bir araya gələrək mədəni ölçülər çərçivəsində bir-biri ilə söhbət edir, müəyyən məsələləri müzakirə edib öz rəylərini bildirirlər. Dialoji nitqdə:

- ***birincisi***, hər replika birbaşa reaksiya-cavab tələb edir;
- ***ikincisi,*** dialoq rabitəli nitq şəraitində gedir;
- ***üçüncüsü***, dialoq müəyyən konkret şərait və ya obyektlə bağlı olur və bu zaman ünsiyyət ikitərəfli canlı prosesə çevrilir.

Məlumdur ki, dialoq replikalardan, suallardan təşkil olunur. Dialoqda ifadəlilik, intonasiyanın fərqli formaları ilə (sual, nida, fasilə və s.), mimika və jest vasitələri, plastik əl hərəkət siqnalları ilə ifadə olunur, nitqin təsirlilik, ekspressiv-emosional çalar qazanmasında xüsusi yer tutur.

Dialoq ifadələrin qısa və yığcamlığı, cümlələrin sintaktik quruluşunun sadəliyi, ilə səciyyələnir. Dialoji nitqin sual-cavab forması ən çox tədris zamanı müəllim-şagird, şagird-şagird əməkdaşlığı kimi özünü göstərir. Fəal təlim zamanı müəllimin bələdçilik(fasilitator) mövqeyi də dialoji nitq zəminində baş verir. Şagirdlər dərsdə, ictimai yerlərdə, səhərciklərdə, radio və televiziya verilişlərində normal fikir mübadiləsi üçün müəyyən qaydalara, etik normalara əməl edirlər.

Dialoqun **mikrodialoq** və ***makrodialoq*** formaları da vardır. ***Mikrodialoq*** bir neçə şəxsin qısa söhbətindən ibarət olur. Mikrodialoqlara bədii əsərlərdə, epik növə daxil olan şifahi

ədəbiyyat nümunələrində-təmsil, nağıl, əfsanə, lətifə və dastanlarda, eləcə də yazılı ədəbiyyat nümunələrində-xatirə, oçerk, hekayə, novella, povest və romanlarda rast gəlirik.

Makrodialoq bədii əsərlərin bütün quruluşunu əhatə edir. Dialoji nitqin 5 forması qeyd edilir: 1) monoloji dialoq; 2) söhbət və ya danışıq dialoqu; 3) sual-cavab dialoqu; 4) müsahibə dialoqu; 5) müzakirə dialoqu. "...dialoqda həm daxili, həm də xarici stimul olur. O, konkret mövzu ətrafında təzahür edir. Fikir obrazlı dialoqun sonunda bitir, sonda rabitəli mətn alınır. Burada hər iki iştirakçı başlıca funksiya daşıyır".

Bundan başqa, nitqin ***poliloji*** növü də vardır. Bu zaman söhbətdə, sual-cavabda müsahibədə, müzakirədə iki nəfərdən daha çox şəxs iştirak edir.

AÇAR SÖZLƏR: monoloji və dialoji nitq formaları, ekspromt, spontan, improvizasiya, mühazirə, çıxış, məqalə, məruzə, məktub, məlumat.

CONSIDERING THE ENCOUNTER AND DIFFERENSE OF SIMILAR FACTS IN THE ACTIVE CASE OF A NOUN

İSMİN TƏSİRLİK HALINDA OXŞAR FAKTLARIN QARŞILAŞMASI VƏ FƏRQİNİN NƏZƏRƏ ALINMASI

Rəhilə HUMMƏTOVA

f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, ORCİD 0000-0003-2521-6361

ÖZET

Ümumi qrammatik kateqoriyalardan biri hal kateqoriyasıdır. Hal kateqoriyası söz birləşmələrində, cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir. Bu müxtəliflik isimlərin cümlədə ayrı-ayrı vəzifə daşımasından yaranır. Qrammatik kateqoriya olmaq etibarilə hal kateqoriyası morfoloji yolla ifadə olunur. Hallanma qrammatikanın həm morfologiya, həm də sintaksis şöbəsinə aid olan məsələlərindəndir. Buna görə də ismin hal kateqoriyasından bəhs edilərkən onların morfoloji xüsusiyyətləri ilə bərabər, bəzi sintaktik funksiyalarını da açıqlamaq lazım gəlir.

Sırf qrammatik hal olan təsirlik hal iş, hal və hərəkətin təsirinə məruz qalan, yəni üzərində iş icra olunan əşyanı bildirir. Əsasən təsirli feil olan cümlələrdə işlənir, yəni təsirli feillərlə idarə olunur. Təsirlik halda olan isim xəbər vəzifəsində çıxış edə bilmir. Bu halın xəbər vəzifəsində ola bilməməsinin əsas səbəbi onun müstəqim obyekt ifadə etməsidir. Obyekt isə həmişə işlə, feillə əlaqədar olaraq meydana çıxır. Bu səbəbdən feil təsirlik hal şəkilçisi qəbul edən adlar qrupuna imkan vermir ki, onun idarəçiliyindən çıxsın, idarə etdiyi obyektlə arasına başqa bir söz daxil olsun. Qoşmanın ismin təsirlik halı ilə işlənə bilməməsi də bu halın xüsusiyyətindən qaynaqlanır. Qoşmalar ismin adlıq, yönlük və çıxışlıq hallarına qoşularaq onların feillərlə, bəzən də digər nitq hissələri ilə əlaqələnməsinə aktiv xidmət edir. Qoşmalar ismin bu hallarına ona görə qoşulur ki, hal şəkilçilərinin dəqiq ifadə edə bilmədiyi qrammatik və məkani-qrammatik mənanı aydınlaşdırsın, konkretləşdirsin, bu mənaların ifadə olunmasına xidmət etsin. Təsirlik hal isə birbaşa təsirli feil tərəfindən idarə edilir, yaratdığı qrammatik məna da aydın və dəqiqdir. Bu baxımdan təsirlik halın qoşma ilə işlənməsinə ehtiyac qalmır.

Təsirlik halın morfoloji əlaməti -ı,-i,-u,ü şəkilçisidir. III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi ilə fonetik tərkibcə oxşardır. Lakin fərqləri də vardır. Təsirlik hal ifadə etdiyi mənaya görə iki yerə bölünür: müəyyən və qeyri-müəyyən. Müəyyən təsirlilik hal **-ı**[4] şəkilçisini qəbul edir. Qeyri-müəyyən təsirlik halın isə şəkilçisi yoxdur və nə? sualına cavab verir. Qeyri-müəyyən təsirlik, adlıq və qeyri-müəyyən yiyəlik hal zahirən oxşardır. Məqalədə ismin təsirlik halı ilə oxşar olan faktların özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətləri, fərqləri açıqlanmışdır.

Açar sözlər: qrammatik kateqoriya, təsirlik hal, oxşar faktlar

GİRİŞ

Hər bir dilin qrammatikasında özünəməxsus xarakterik qrammatik anlayışlar vardır. Qrammatik anlayışlar dilin qrammatikasına aid olan qayda-qanunlardan ibarətdir. Azərbaycan dilçiliyində qrammatik anlayış ifadəsi qrammatik məfhum kimi də adlandırılmışdır. Həm də qrammatik məfhumlar dedikdə "dildə obyektiv olaraq mövcud olan qrammatik qaydalar sisteminin ümumiləşmiş şəkildəki inikası" başa düşülür. Qrammatik anlayışa qrammatik məna, qrammatik kateqoriya, qrammatik forma, qrammatik üsul (ifadə vasitələri), qrammatik quruluş daxildir. Kateqoriya yunan mənşəli söz olub, "əlamət", "ittiham", "söyləmə" mənasını ifadə

edir. Böyük yunan filosofu Aristotel "Kateqoriyalar" adlı əsərində ona belə bir tərif vermişdir: "Kateqoriya obyektiv gerçəkliyin ən böyük ümumiləşməsi və inikasıdır". Aristotel kateqoriyanın on növünü göstərmişdir: kəmiyyət, keyfiyyət, mahiyyət (substansiya), münasibət, məkan, zaman, vəziyyət, hal, hərəkət və iztirab. Bu kateqoriyaların bəziləri məntiqi, bəziləri qrammatik, bəziləri də məntiqi-qrammatik kateqoriyalardır. Qrammatik kateqoriyaların maddi əsasını qrammatik formalar (morfoloji əlamətlər, sintaktik vasitələr) təşkil edir. Bu vasitələrə malik olan qrammatik kateqoriyalar sözlərin bir-birinə bağlanmasında, sözlər arasında əlaqə yaratmaqda çox mühüm rol oynayır. Qrammatik kateqoriyaların bir qismi fəaliyyət dairəsinin genişliyinə görə ümumi səciyyə daşıyır. Belə qrammatik kateqoriyalar nitq hissələrinin böyük əksəriyyətini əhatə edir. Məsələn, kəmiyyət, mənsubiyyət, hal, xəbərlik kateqoriyaları yalnız ismə aid deyildir. Bunlar sifət, say, feili sifət (substantivləşdikdə), əvəzlik, məsdərə də aiddir. Ona görə də bu tipli kateqoriyalar ümumi qrammatik kateqoriyalar adlanır. Lakin əsasən, ismə xas olduğu nəzərə alınaraq, isim bölməsində şərh edilir. Ümumi qrammatik kateqoriyalar funksiyasına, məna və məzmununa, həmçinin formal əlamətlərinə görə həm sintaktik, həm də morfoloji kateqoriya hesab olunur. Bu baxımdan da bu cür kateqoriyalar ümumi kateqoriya adı altında toplanmışdır. Xüsusi kateqoriyalar isə yalnız bir nitq hissəsinə aid olur. Feillərə xas olan təsirlilik, tərz, şəkil, zaman və s. xüsusi kateqoriya sayılır.

ARAŞDIRMA

Ümumi qrammatik kateqoriyalardan biri də hal kateqoriyasıdır. Hal kateqoriyası söz birləşmələrində və ya cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir. Bu müxtəliflik isimlərin cümlədə ayrı-ayrı vəzifə daşımasından yaranır. Belə ki, müxtəlif vəzifələri daşımaq üçün isim cümlədə digər nitq hissələri ilə, xüsusən feillərlə sintaktik əlaqəyə girməlidir. Yəni felin və başqa sözlərin tələbinə görə cümlənin obyekti olmaq üçün isimlər öz formalarını, şəkillərini dəyişməli olur. Qrammatik kateqoriya olmaq etibarilə hal kateqoriyası morfoloji yolla (şəkilçilərlə) ifadə olunur. Həmin şəkilçilər vasitəsilə ismin müxtəlif cümlə üzvü olması, müxtəlif cümlə üzvləri ilə əlaqəsi müəyyənləşir. Ümumiyyətlə, hallanma qrammatikanın həm morfologiya şöbəsinə, həm də sintaksisə aid olan məsələlərindəndir. Morfologiya bəhsində ismin hal şəkilçilərindən və növlərindən, hallanma sistemindən bəhs olunursa, sintaksisdə həmin şəkilçilər vasitəsilə ismin müxtəlif cümlə üzvü olması, müxtəlif məzmunlar ifadə etməsi üçün başqa sözlərlə əlaqə yaratmasından söhbət açılır. Buna görə də ismin hal kateqoriyasından bəhs edilərkən onların morfoloji xüsusiyyətləri ilə bərabər, bəzi sintaktik funksiyalarını da açıqlamaq lazım gəlir.

Təsirlik hal. Sırf qrammatik hal olan təsirlik hal iş, hal və hərəkətin təsirinə məruz qalan, yəni üzərində iş icra olunan əşyanı bildirir. Əsasən təsirli feil olan cümlələrdə işlənir, yəni təsirli feillərlə idarə olunur. Təsirlik halda olan isim xəbər vəzifəsində çıxış edə bilmir. Bu halın xəbər vəzifəsində ola bilməməsinin əsas səbəbi onun müstəqim obyekt ifadə etməsidir. Obyekt isə həmişə işlə, feillə əlaqədar olaraq meydana çıxır. Bu səbəbdən feil təsirlik hal şəkilçisi qəbul edən adlar qrupuna imkan vermir ki, onun idarəçiliyindən çıxsın, idarə etdiyi obyektlə arasına başqa bir söz daxil olsun. Qoşmanın ismin təsirlik halı ilə işlənə bilməməsi də bu halın xüsusiyyətindən qaynaqlanır. Qoşmalar ismin adlıq, yönlük və çıxışlıq hallarına qoşularaq onların feillərlə, bəzən də digər nitq hissələri ilə əlaqələnməsinə aktiv xidmət edir. Qoşmalar ismin bu hallarına ona görə qoşulur ki, hal şəkilçilərinin dəqiq ifadə edə bilmədiyi qrammatik və məkani-qrammatik mənanı aydınlaşdırsın, konkretləşdirsin, bu mənaların ifadə olunmasına xidmət etsin. Təsirlik hal isə birbaşa təsirli feil tərəfindən idarə edilir, yaratdığı qrammatik məna da aydın və dəqiqdir. Bu baxımdan təsirlik halın qoşma ilə işlənməsinə ehtiyac qalmır.

Təsirlik halın morfoloji əlaməti -ı,-i,u,-ü şəkilçisidir. III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi ilə fonetik tərkibcə oxşardır. Lakin fərqləri də vardır: 1. Təsirlik hal şəkilçili isim hərəkətin təsirinə məruz qalan əşyanı göstərir, III şəxs mənsubiyyət şəkilçisi isə sahib şəxslə mənsub əşya arasında olan

münasibəti bildirir. Məsələn, Kitabı götürdüm; Səlimin kitabı; 2. Təsirlik halda olan söz xəbərlik şəkilçisi qəbul etmir, mənsubiyyət şəkilçili söz isə xəbərlik şəkilçisini qəbul edir. Məsələn, Onun ölmüş ruhunu oyadan *ana laylasıdır;* 3. Təsirlik halda olan söz qoşmalarla işlənmir, mənsubiyyət şəkilçisi qəbul edən söz isə qoşmalarla işlənir. Məsələn, Onun üzü *səhər günəşi kimi* tərtəmiz və aydın idi; 4. Sonu saitlə bitən isimlərə təsirlik halda *-n,* mənsubiyyət şəkilçisi əlavə edilərsə, ***-s*** bitişdirici samiti qoşulur. Məsələn, bacı+n+ı; onun bacı+s+ı və s.

Təsirlik hal ifadə etdiyi mənaya görə iki yerə bölünür: müəyyən və qeyri-müəyyən təsirlik hal. Müəyyən təsirlilik hal *-ı,-i, -u, -ü* şəkilçisi qəbul edir. Qeyri-müəyyən təsirlik halın isə şəkilçisi yoxdur və nə? sualına cavab verir. Qeyri-müəyyən təsirlik, adlıq və qeyri-müəyyən yiyəlik hal zahirən oxşardır. Oxşar cəhətləri:

- Hər üçünün formal şəkilçisi yoxdur;

- Hər üçü nə? sualına cavab verir.

Fərqli cəhətlərini isə cümlə daxilində əlaqəyə girdiyi sözdən asılı olaraq izah etmək lazım gəlir. Aşağıdakı cümlələrə nəzər salaq: 1. Nizami hər sözü demiş birinci, Qoymamış cilasız qalsın bir *inci. (*Ə.X.Dəhləvi);

2. Dalğıc okeanın dibindən *inci* çıxardı; 3. Bir *inci* saflığı varsa da, su da, Atrıq içiləndə dərd verir o da. (N.Gəncəvi)

Bu cümlələrdəki *inci* sözlərində zahirən heç bir fərq nəzərə çarpmır. Ancaq birinci cümlədə *inci* sözü adlıq haldadır, heç bir sözdən asılılığı yoxdur, xəbər uzlaşma əlaqəsi ilə ona bağlıdır, sintaktik vəzifəsi mübtədadır. Cilasız qalsın – nə? *İnci.* 2-ci cümlədə *inci* qeyri-müəyyən təsirlik haldadır. Özündən sonra gələn təsirli feildən (çıxardı) asılıdır. Üzərində iş icra olunan əşyanı bildirir. Əgər feilin yanından aralasaq və qabağına təyin artırsaq, müəyyən təsirlik halın şəkilçisini qəbul edəcək: Dalğıc *incini* okeanın dibindən çıxardı. Dalğıc okeanın dibindən *bu incini* çıxardı. Bu əməliyyatı birinci cümlədə aparsaq, *inci* sözündə dəyişiklik olmayacaq. Sözün adlıq halda olduğu bir daha aydınlaşacaq: Qoymamış cilasıs qalsın *bu inci.* İkinci cümlədəki *inci* sözü üzərində iş icra olunan əşyanı bildirdiyinə görə tamamlıqdır. Üçüncü cümlədəki *inci* sözü özündən sonra gələn mənsubiyyət şəkilçili sözdən asılıdır (saflığı). Cümlə daxilində ayrılmır, cümlənin mürəkkəb mübtədasıdır. Qeyri-müəyyən yiyəlik haldadır, ümumilik bildirir. Adlıq və təsirlik hallardan fərqli olaraq, qeyri-müəyyən yiyəlik hal heç vaxt feillə əlaqəyə girmir. Çünki yiyəlik hal aidlik, sahiblik, yiyə anlayışını bildirir. Belə olduğu halda ona mənsub, aid olan əşya tələb edilir. Feil isə əşya məzmunu bildirmir və bu baxımdan yiyəlik hal feillə əlaqəyə girmir. Qeyri-müəyyən yiyəlik hal heç vaxt özündən sonrakı mənsubiyyət şəkilçili sözdən ayrı işlənmir və cümlənin mürəkkəb üzvü olur. Qeyri-müəyyən təsirlik halla adlıq hal arasındakı əsaslı fərqi yekunlaşdırsaq, aşağıdakı nəticəyə gəlmiş olarıq:

1. Qeyri-müəyyən təsirlik halda olan isim ancaq xəbəri təsirli feillə ifadə olunan cümlədə, adlıq halda olan söz isə həm təsirsiz, həm təsirli feli xəbərli, həm də ismi xəbərli cümlələrdə işlədilir. Məsələn,

1) Asim məqalə yazır (təsirli feil).

2) Asim gülür (təsirsiz feil).

3) Kitab bilik mənbəyidir (ismi xəbər).

2. Qeyri-müəyyən təsirlik halda olan sözlə feil arasında idarə əlaqəsi, adlıq halda olan sözlə feil arasında uzlaşma əlaqəsi mövcuddur.

3. Qeyri-müəyyən təsirlik halda olan söz qoşma ilə işlənmir, adlıq halda olan söz isə qoşma ilə işlədilir: *Günəş təki* hər çıxanda səhərdən, Alırsan Vaqifin əqlini sərdən. (M.P.Vaqif)

4. Qeyri-müəyyən təsirlik halda olan söz xəbər vəzifəsini icra etmir, çünki üzərində iş icra olunan, təsirə məruz qalan əşyanı bildirir, adlıq halda olan söz isə xəbər kimi çıxış edir. Məsələn, *Eşqdir* mehrabı uca göylərin, Eşqsiz, ey dünya, nədir dəyərin?! (N.Gəncəvi)

5. Qeyri-müəyyən təsirlik və adlıq halda olan isim cümlədəki sintaktik vəzifələrinə görə də fərqlənir. Adlıq halda olan isim cümlədə mübtəda, təyin və xəbər, qeyri-müəyyən təsirlik halda olan isim isə ancaq qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq vəzifəsində çıxış edir. Məs.: *Daş* yonaq, *ev* tikək (daş və ev qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıqdır, nə? sualına cavab verir). *Daş* binalar qışda isti olur (daş hansı? sualına cavab verir və təyindir). *Daş* düşdüyü yerdə ağırdır (daş nə? sualına cavab verir və mübtədadır). Onun atdığı *daşdır* (daşdır sözü nədir? sualına cavab verir və adlıq haldadır, cümlədə ismi xəbərdir).

İsmin təsirlik halına çox zəngin nitq hissəsi olan feilin təsirli və təsirsizlik xüsusiyyətinin şərhində də müraciət etməli olacağıq. Təsirli feil özündən qabaq gələn sözün təsirlik halda olmasını tələb edir. Məsələn, *məktubu* (nəyi?) oxudu, *inşanı* (nəyi?) yazdı. Təsirli və təsirsiz feillərin yaxşı dərk edilməsi ismin hallarını, xüsusən təsirlik halını nə dərəcədə bilməkdən asılıdır.

NƏTİCƏ

- Qrammatik kateqoriyalar sözlərin bir-birinə bağlanmasında, sözlər arasında əlaqə yaratmaqda çox mühüm rol oynayır.
- Qrammatik kateqoriyaların maddi əsasını qrammatik formalar (morfoloji əlamətlər, sintaktik vasitələr) təşkil edir.
- Ümumi qrammatik kateqoriyalardan biri də hal kateqoriyasıdır. Hal kateqoriyası söz birləşmələrində və ya cümlədə adların başqa sözlərə olan müxtəlif münasibətini ifadə edir.
- Sırf qrammatik hal olan təsirlik hal iş, hal və hərəkətin təsirinə məruz qalan, yəni üzərində iş icra olunan əşyanı bildirir.
- Əsasən təsirli feil olan cümlələrdə işlənir, təsirli feillərlə idarə olunur.
- Təsirlik halda olan isim xəbər vəzifəsində çıxış edə bilmir. Bu halın xəbər vəzifəsində ola bilməməsinin əsas səbəbi onun müstəqim obyekt ifadə etməsidir.
- Təsirlik halın morfoloji əlaməti -ı,-i,u,-ü şəkilçisidir.
- Təsirlik hal ifadə etdiyi mənaya görə iki yerə bölünür: müəyyən və qeyri-müəyyən təsirlik hal. Müəyyən təsirlilik hal *-ı,-i, -u, -ü* şəkilçisi qəbul edir. Qeyri-müəyyən təsirlik halın isə şəkilçisi yoxdur və nə? sualına cavab verir. Qeyri-müəyyən təsirlik, adlıq və qeyri-müəyyən yiyəlik hal zahirən oxşardır, lakin hər birinin səciyyəvi cəhətləri vardır.
- Müəyyən təsirlik hal III şəxsin mənsubiyyət şəkilçisi ilə fonetik tərkibcə oxşar olsa da, onların da özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. A.Qurbanov. (2019). Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild (2 cilddə). AMEA. Bakı
2. B.Xəlilov. (2017). Müasir Azərbaycan dili. “Adiloğlu”. Bakı
3. Ə.Tanrıverdi. (2008). Dilimiz, mənəviyyatımız. “Nurlan” .Bakı
4. Hüseynzadə M. (2007). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. “Şərq-Qərb”. Bakı
5. Hümmətova R. (2021). Ana dili -2. ADPU. Bakı
6. Hümmətova R. (2023). Linqvistik təhlilin növləri. ADPU. Bakı
7. Kazımov Q. (2010). Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. “Elm və təhsil”. Bakı

THE THEME AND IDEA OF SAMAD VURGUN'S POEM "THE EPIC OF BAKU"

SƏMƏD VURĞUNUN “BAKININ DASTANI” POEMASININ MÖVZU VƏ İDEYASI

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azerbaycan, Bakü, Azerbaycan Dövlet Pedagoji Üniversitesi
Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı, Orcid:0000-0001-5413-9479

Özet

Səməd Vurğunun “Bakının dastanı” poemasında təhkiyə əsasən şairin dili ilə aparılır. Poemada təhkiyəçi Bakının, eyni zamanda bütün Vətəninin tarixini yaxşı bildiyi üçün oxucu onun Vətən-Azərbaycan təqdimatından məmnun qalır. Məsələn, mədəni və siyasi tariximizin ən maraqlı səhifəsini təşkil edən Bakının İçərişəhər qala abidələrinin təqdimatı Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin təqdimi və təbliği baxımından xarakterikdir. Bu hissədə əsrlər boyu yaratdığımız tarixə, sahib olduğumuz yurd yerləri haqqında səyyaha verilən məlumatlar vətəndaş olaraq hər birimizdə maraq doğurur və qürurumuzu artırır.

Anahtar kelimeler: S.Vurğun, Bakı, dastan, milli, vətən

Summary

In Samad Vurgun's poem "The Epic of Baku", the narration is mainly conducted in the language of the poet. Since the narrator in the poem knows the history of Baku, as well as the entire homeland, the reader is satisfied with his presentation of the homeland-Azerbaijan. For example, the presentation of the monuments of the Icherisheher fortress of Baku, which constitutes the most interesting page of our cultural and political history, is characteristic in terms of the presentation and promotion of Azerbaijani culture and history. In this section, the information provided to the traveler about the history we have created over the centuries and the places of our homeland arouses interest in each of us as citizens and increases our pride.

Keywords: S.Vurgun, Baku, epic, national, homeland

Giriş

Səməd Vurğunun “Bakının dastanı” poemasını “Azərbaycan” epopeyasına daxil olan poemaların ən möhtəşəmi hesab etmək olar. Bakıya həsr edilmiş bu poema çoxminillik bir tarixi əks etdirmək baxımından səciyyəvidir. Akademik İsa Həbibbəyli qeyd edir ki, “nə Səməd Vurğundan əvvəl, nə də ondan sonra Azərbaycan ədəbiyyatında Bakı şəhəri haqqında “Bakının dastanı” səviyyəsində əsər meydana çıxmamışdır”. Xatırlatmaq istərdik ki, Səməd Vurğun “Azərbaycan” epopeyası haqqında məlumat verərkən epopeyada vətəninin 2000 illik bir tarixinin əsas mərhələlərinin yer aldığını bildirmişdir. Doğrudan da, “Bakının dastanı”nda bu şəhərin ən qədim dövründən başlayaraq müasir mərhələyə qədər olan tarixinin yer aldığını görə bilirik.

Səməd Vurğun “Bakının dastanı” poemasını ilk növbədə Bakıya olan sevgisi müqabilində yazmışdır. Səməd Vurğun əsərin “Proloq” hissəsində Bakını özünə ana bildiyini, uzun illər Bakı haqqında poema yazmaq arzusunda olduğunu və bu işi özünə müqəddəs vəzifə hesab etdiyini diqqətə çatdırır:

Neçə ildir könül deyir: Söylə, şair,
Şeir, sənət gülzarında Bakı hanı?
Sən nə zaman yazacaqsan ilk dastanı
Bu müqəddəs, bu möhtəşəm hüsnə dair?
Bu arzuyla yaşamışam nə zamandır
Var ol məni bu ümmana atan ürək
Var ol sən də gözəl Bakı, qadir ana!
Camalının şöləsidir bu ilhamım.
Öz borcumu ödəyərsəm bu gün sana,
Gözlərimdə qalmayacaq heç bir kamım.

Poemanın "Bakının baharı", "Bakı gecələri", "Kommunist küçəsi", "İçərişəhər", "Buruqlar səltənəti" və s. hissələrində yanaşmalar tarixilik və müasirlik kontekstində aparılır. Müəllif tərəfindən düşünülmüş bu yanaşma oxucunu heyrətləndirməklə yanaşı, həm də onun düşüncəsində Bakının tarixiləşən zəngin və rəngarəng simvolunu formalaşdırır:

Aç tarixi varaq-varaq,
Hər dövranın hökmünə bax...
Burda min bir od yanarmış
Onun da öz hüsnü varmış.
Müqəddəsmiş hər bir ocaq...
Çıraqbanlar bir tamaşa
Alışarmış başdan-başa

"Bakının dastanı"nı yalnız Bakınamə yox, həm də Azərbaycannamə hesab etmək olar. Çünki şair "Qız qalası"nın əzəmətini, İçərişəhər möcüzələrini, Qoşaqala qapısının möhtəşəmliyini, Bakı gecələrinin ecazkarlığını, mavi Xəzər dəliliyini və s. həm də Azərbaycan üçün simvolizə edirdi:

Bakı! Bakı! – dedim, müqəddəs ana!
Sən şöhrət yarandın Azərbaycana!

Səməd Vurğunun Bakıya həsr etdiyi poemada qədim Şirvan elindən, yamyaşıl Muğan düzündən, al-qırmızı Quba bağlarından və s. danışılması məqsədli xarakter daşıyır və əsərin geniş mənada Azərbaycannamə yükünü artırmış olur.

"Bakının dastanı" poemasında təhkiyə əsasən şairin dili ilə aparılır. Poemada təhkiyəçi Bakının, eyni zamanda bütün Vətəninin tarixini yaxşı bildiyi üçün oxucu onun Vətən-Azərbaycan təqdimatından məmnun qalır. Məsələn, mədəni və siyasi tariximizin ən maraqlı səhifəsini təşkil edən Bakının İçərişəhər qala abidələrinin təqdimatı Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin təqdimi və təbliği baxımından xarakterikdir. Bu hissədə əsrlər boyu yaratdığımız tarixə, sahib olduğumuz yurd yerləri haqqında səyyaha verilən məlumatlar vətəndaş olaraq hər birimizdə maraq doğurur və qürurumuzu artırır:

Seyr et, səyyah, bizim Qoşa qapıları,
Görürsənmi, onlar yenə pürvüqardır.

Bu qapıdan neçə nəsil gəlib keçmiş
Yada düşür ömrün uşaq zamanları
Bizim qala qapılardan azmı keçmiş,
Zınqırovlu, yüklü dəvə karvanları?!
At çapdıran, ox süzdürən, nizə tutan,
Nə oğullar gəlib keçmiş bu yerlərdən.
Səqfi görmüş bu qalanın boş daşları,
Boran görmüş, külək döymüş bir dənizdir.
Qalmasa da onun köhnə sirdaşları
Sahibi var! – O da bizim ölkəmizdir.
Səyyah sorur: - Neçün sərtdir onun üzü?
Mən deyirəm: - Amansızdır qəsbkara!
Bu qalalar çağırmışdır nəslimizi
Qurtuluşa, azadlığa, ilk bahara!

Səməd Vurğun "Bakının dastanı" poemasında real tarix və şair fantaziyası paraelliyində Vətən tariximizin olduqca əhəmiyyətli bir məqamlarını göz önünə gətirmiş, bu məqamları seyrçi kimi yox, əsl şair-vətəndaş mövqeyindən dəyərləndirə bilmişdir.

KAYNAKLAR

1. Vəkilov M.Ömür dedikləri bir karvan yolu. Bakı, 1986 səh. 135

2.Səməd Vurğun Azərbaycan (tarixi poema 1934-1935), Bakı, 2015, səh.17.

3.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
4.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2014

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA HEYDƏR ƏLİYEVİN ROLU

Hümmətova (Pəniyeva) Günel Saleh

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,f.ü.f.dok., Orcid ID:0000-0002-8916-3484

Milli ruhun güclənməsi, vətərpərvərlik, azərbaycançılıq ideyalarının qüvvətlənməsi üçün Heydər Əliyevin 70-ci illərdə yeritdiyi müdrik və uzaqgörən siyasəti eyni zamanda folklor işi sahəsində nəzərəçarpacaq dəyişikliklərlə nəticələnmişdir. Azərbaycan ziyalılarını, ümumilikdə bütün xalqı gələcək strateji məqsədlər üçün səfərbər etmiş, azadlıq mübarizəsinə hazırlamışdı. Heydər Əliyev 1970-ci il 20 mart tarixli Azərbaycan KP MK-nın plenumundakı məruzəsində deyirdi: *"... Bəzən mətbuat, radio və televiziya işçiləri xalqın mənəvi həyatına aid mühüm məsələləri lazımınca işıqlandırmağı bacarmırlar[1]*. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinə televiziya, radio və mətbuatda həsr edilmiş bu cür çıxışlar həmin dövrün ədəbi mühitində proqramlar və məqalələrin ortaya çıxmasına vəsilə olmuşdur. Və eyni zamanda Ulu Öndərin folklora verdiyi böyük dəstəyin "Ədəbiyyat və incəsənət", "Azərbaycan gəncləri" qəzetləri, "Qobustan", "Ulduz", "Azərbaycan" jurnallarında xalq yaradıcılığı ilə bağlı xeyli materiallar yer almasına səbəb olmuşdur. Xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin toplanılması, qorunması və təbliğində "Ozan", "Bulaq" kimi verilişlər tamaşaçılarda böyük maraq oyatmış və folklorun inkişafında mühüm rol oynamışdı. Beləki, 70-80-ci illərdə folklor nəşrlərinin geniş vüsət alması, 1984-cü ildə 20 illik bir fasilədən sonra aşıqlar qurultayının çağrılması, folklor festivallarının keçirilməsi buna bariz nümunədir. Həmçinin "Aşıq Pəri" məclisinin, "Xarı bülbül" musiqi festivalının təşkili, "Koroğluya qayıdaq" adlı silsilə ozanaşıq tədbirlərinin keçirilməsi əsas inkişaf proqramlarındandır. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin qərarı ilə 1981-ci ildə folklor işinin xüsusi tələblər səviyyəsində qurulması ilə bağlı tədbirlər planı işlənib hazırlanmışdır ki, bu da Azərbaycan folklorunun inkişafının əsas istiqamətlərindən olmuşdur. Bu çür tədbirlərin və proqramların hazırlanması folklora olan marağın daha da çox artmasına səbəb olmuşdur.Onlardan Ümummilli liderin el sənətkarlarının yaradıcılıqlarının hərtərəfli öyrənilməsi, onların bədii irsinin toplanıb nəşr edilməsi bardə imzaladığı qərarları qeyd edə bilərik. Eyni zamanda ustad sənətkarlardan Aşıq Alının 180 (1981), Aşıq Ələsgərin 150 (1972) illik yubileylərinin keçirilməsinin bilavasitə təşəbbüskarı olmuşdur. Həmçinin folklor işinə marağı gücləndirməklə bərabər, həm də mənəvi dəyərlərin qorunub yaşadılmasına və təbliğinə xidmət edilməsi üçün 1980-ci ildə Ağstafada "Saz məktəbi"nin, Tovuzda Aışq Hüseyn Bozalqanlının adını daşıyan "Ozan-Aşıq muzeyi"nin yaradılması, bir çox folklor bayramlarının – "Qurbani saz bayramı"nın, "Bayatı bayramı"nın, "Dastan gecəsi"nin və s. keçirilmişdir. Aşıq Hüseyn Cavan, Aşıq Şəmşir Qocayev, Aşıq Şakir Hacıyev, Aşıq Ələkbər Cəfərov, Aşıq Ədalət Nəsibov, Aşıq Pənah Pənahov, Aşıq İmran Həsənov "Əməkdar incəsənət xadimi" adına layiq görülməsi, İzzətalı Zülfüqarov, Ələsgər Şəkili, Əli Kərimov, müstəqillik dövründə isə Aşıq Əhliman, Aşıq Ədalət Dəlidağlı kimi sənətkarlar "Azərbaycanın əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adının alınması da folklora olan marağın daha da artmasını təmin edir. Ulu öndər Azərbaycan folklorunun dərindən araşdırılması, aşıq sənətinin inkişafı, milli mərasimlərimizin təbliği istiqamətində sovet dövründə ciddi tədbirlərə rəhbərlik edərək gələcək müstəqilliyimizin millimənəvi inkişafına şərait yaradırdı. 1990-cı illərdə müstəqilliyi əldə etdikdən sonra dahi xilaskarın qayıdışı ilə bu sahənin inkişafı yenidən dövlət qayğısı ilə əhatə olunmuş, folklor kollektivləri bərpa edilmişdir. Eyni zamanda Heydər Əliyevin siyasəti nəticəsində Azərbaycan folklor külliyyatı və Atlası, coxcildlik folklor antologiyasının müxtəlif cildləri nəşr olunmuşdur."Kitabi-Dədə Qorquq"un

və Dədə Ələsgərin yubileylərinin1990-cı illərdə dövlət səviyyəsində hazırlanması və birbaşa prezidentin nəzarəti altında həyata keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Aşıq Şəmkirin 110 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında 5 iyul 2003- cü il tarixli sərəncamı ilə Foklor İnstitutunun yaradılması folklorumuza Heydər Əliyev qayğısının və sevgisinin və folklorun inkişafının nəticəsi idi.Təkcə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatın deyil də ədəbiyyatın hər bir sahəsinə diqqət etmiş və Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinə rəhbərlik etdiyi zamanda da müasiri olan sənətkarlarla görüşür, onları müstəqil dövlətimizin orden və medalları ilə təltif edir, eyni zamanda müxtəlif yubileyləri münasibəti ilə keçirdiyi tədbirlərdə onların ədəbi-tarixi prosesdəki mövqeyini, xidmətlərini dəqiq ifadələrlə dəyərləndirirdi ki, bu da ədəbiyyata olan meylin artması və Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına təkan idi. Çünki, bu cür siyasətin nəticəsi olaraq yüzlərlə sənətçi xalq şairi, xalq yazıçısı, əməkdar incəsənət xadimi və s. adlara layiq görülmüşdür. Buna misal olaraq 2002-ci ildə isə dahi öndər elm, mədəniyyət, incəsənət, maarif və digər sahələrdə xidmət göstərmiş 150 nəfərə Prezident təqaüdü təyin etdiyn göstərə bilərik. Verilən bu fərmanlar içərisində ən əhəmiyyətlisnii "İstiqlal" ordeninə ədəbiyyat xadimlərinin – Məmməd Araz, Bəxtiyar Vahabzadə və Xəlil Rza Ulutürkün layiq görülməsi götürə bilərik. Ulu Öndər Heydər Əliyev *"ədəbiyyatın inkişafına marağı daha da artırmaq üçün 1996-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Füzuli adına beynəlxalq mükafat təsis edilmiş, 1997-ci ildə "Azərbaycan Yazıçılarına dövlət qayğısını artırmaq haqqında"* fərman vermişdir. "Azərbaycan", "Qobustan", "Ulduz", "Literaturnıy Azerbaydjan" jurnallarının, "Ədəbiyyat" qəzetinin nəşri dövlət hesabına həyata keçirilməyə başlamışdı. 6 avqust 1998-ci ildə Heydər Əliyev *"Azərbaycan Respublikasında söz, fikir və məlumat azadlığının təmin edilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" fərman imzaladı ki, bununla senzura deyilən anlayış aradan qalxdı"*.[3]

Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin yazıçıların X qurultayında, türk dünyası yazarlarının III qurultayında, yubiley tədbirlərində etdiyi çıxışlar və məruzələr ədəbiyyat təliminin bir hissəsi olaraq xalqa xidmət etməyin vasitəsi kimi dəyərləndirilmiş və Azərbaycan ədəbiyyatının daha da çiçəklənməsinə vəsilə olmuşdur. Eyni zamanda 1990-cı illərdə yeni bir fikir irəli sürülürdü ki, sovet dönəmində yazılan əsərlər ədəbiyyat üçün yetərli deyil. Bunu da ədəbi obraz kimi başqa adamların prototipi kimi müsbət qəhrəman obrazına yüksəldilməsi və onları bir tarixi şəxsiyyət kimi şişirdirdilməsində görürdülər. Belə ki, bu dövr ədəbiyyatında da kommunist ideologiyası vaxtında buraxılan səhvlərin başqa formada təkrar olunduğunu vurğulayırdılar.Ədəbiyyatda olan bu çür səhvləri, belə baxışları Heydər Əliyev tamamilə rədd edir, şəxsiyyətlərə qiymət verərkən onları zamandan, dövrdən, mühitdən ayırmamağı və olduğu kimi qələmə gətirməyi ədiblərə tövsiyə edirdi. Yeni yaradılmış dövləti inkişaf etdirməkdə çətinliklərlə qarşılaşsa da, ölkəmizdə mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin görkəmli xadimlərinin yubileylərinin keçirilməsinə böyük qayğı göstərir və Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin hər sahələrinin inkişafıma böyük diqqət ayırdı. Necəki, Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasətin tərkib hissəsi və əsas istiqamətlərindən biri olan folklorumuza, milli-mənəvi sərvətlərə qayğıkeş münasibət təqdirəlayiqdir. Ümummilli lider Heydər Əliyevin istər sovet dövründə, istərsə də müstəqillik dövründə folklorumuza göstərdiyi qayğı və diqqət partiya və hökumətin verdiyi qərar və sərəncamla nəticələnmişdir. 1969-73-cü illər ərzində mədəni irsimizi qorumaq üçün 15 qərar və sərəncam imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin 4 avqust 2003-cü il tarixli sərəncamı ilə *"Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında"* Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə bu ənənənin davamı olduğunun sübutudur.

Xülasə

Açar sözlər: Heydər Əliyev, ədəbiyyat, folklor, inkişaf

Ədəbiyyat siyahısı

1. ”Kommunist” qəz., 1980, 21 fevral, № 44 (17380)).
2. **Ceyhun Zərbəliyev** https://www.medeniyyet.az/page/news/10387/Heyder-Eliyev-ve-Azerbaycan-folkloru.html
3. **Məmmədova Şəbnəm Əli: Heydər Əliyev Azərbaycan Ədəbiyyatı məsələləri.** https://lib.aliyev-heritage.org/az/99672452.html

EVALUATION OF DIABETES SELF-MANAGEMENT OF A PERSON WITH TYPE 2 DIABETES WITH THE ROY ADAPTATION MODEL: A CASE REPORT

TİP 2 DİYABETLİ BİREYİN DİYABET ÖZ YÖNETİMİNİN ROY ADAPTASYON MODELİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: OLGU SUNUMU

İzel ALTINBİLEK[1], Fatma BİRGİLİ[2], Güllü YAZKAN[3], Nezihe BULUT Uğurlu[4], Feyza ACAR[5]

[1] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Ana Bilim Dalı,

ORCHID ID: 0009-0004-5053-9335

[2] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Ana Bilim Dalı, ORCHID ID:0000-0003-0942-2122

[3] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Ana Bilim Dalı, ORCHID ID:0000-0002-7103-4625

[4] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Ana Bilim Dalı, ORCHID ID: 0000-0003-2860-1169

[5] Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi, AMATEM Polikliniği,

ORCHID ID: 0000-0003-3808-6260

Özet

Diyabet dünya genelinde sıklığı giderek artan, akut ve kronik komplikasyonları nedeniyle bireyin yaşamını etkileyen kronik metabolik bir hastalıktır. Vücutta insülin üretimi veya etkisindeki azalmaya bağlı uzun süreli hiperglisemi ile karakterizedir. Diyabet ve diyabet kaynaklı komplikasyonlar tüm dünyayı ilgilendiren önemli bir sağlık problemi olup akut ve kronik komplikasyonlar ile organ hasarına neden olması, kalp-damar hastalıkları riskini 2-4 kat artırması, tedavi maliyetlerinin yüksek olması, yaşam süresini kısaltması ve dünyada ölüm sebepleri arasında 7. sırada yer alması nedeniyle epidemi olarak da kabul görmektedir. Bu komplikasyonların önlenmesi ya da geciktirilmesi için hastaların yaşamları boyunca diyabeti etkin bir şekilde yönetebilmeleri gerekir. Diyabet öz yönetimi, bireyin sağlığını koruması ve yükseltmesi için üzerine düşen sorumluluğu üstlenmesi ve yerine getirmesidir. Diyabetli bireylerin ilaç ve beslenme tedavisine uyumu, fiziksel aktivitesi, ayak bakımını düzenli yapması, kan şekeri ölçümü ve takibini yapması ile düzenli sağlık kontrollerine gitmesi öz bakım davranışlarıdır. Kronik hastalıklar bireylerin konfor alanını kısıtlayarak mutlak uyum gerektirmektedir. Bu çalışmada tip 2 diyabet tanılı olgunun hastalığa uyum süreci ve etkileyen faktörler 1970 yılında Sister Callista Roy tarafından geliştirilen Roy Adaptasyon Modeli kullanılarak değerlendirilmiştir. Model doğrultusunda incelendiğinde vakanın fizyolojik alan (beslenme, korunma, aktivite ve dinlenme), benlik kavramı alanı ve rol fonksiyon alanında uyumun yeteri kadar sağlanamadığı saptanmıştır. Amacı sağlık ve hastalık durumlarında bireylerin adaptasyonunu hızlandırmak, artırmak ve geliştirmesine destek olmak olan Roy Adaptasyon Modeli'nin diyabetli bireylerinin hemşirelik bakımının değerlendirilmesinde uygun bir model olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Diyabet, adaptasyon, öz bakım, hemşirelik bakımı.

Abstract

Diabetes is a chronic metabolic disease that is increasingly common worldwide and affects the individual's life due to its acute and chronic complications. It is characterized by long-term hyperglycemia due to decreased insulin production or effect in the body. Diabetes and diabetes-related complications are important health problems that concern the entire world and are considered epidemics because they cause organ damage with acute and chronic complications, increase the risk of cardiovascular diseases by 2-4 times, have high treatment costs, shorten life expectancy and are the 7th leading cause of death in the world. In order to prevent or delay these complications, patients need to be able to manage diabetes effectively throughout their lives. Diabetes self-management is the individual assuming and fulfilling the responsibility that falls on them to protect and improve their health. Self-care behaviors include compliance with medication and nutritional treatment, physical activity, regular foot care, blood sugar measurement and monitoring, and regular health check-ups for diabetic individuals. Chronic diseases limit the comfort zone of individuals and require absolute compliance. In this study, the adaptation process of a patient diagnosed with type 2 diabetes and the factors affecting it were evaluated using the Roy Adaptation Model developed by Sister Callista Roy in 1970. When examined in line with the model, it was determined that the patient's physiological area (nourishment, protection, activity and rest), self-concept area and role function area were not adapted sufficiently. The Roy Adaptation Model, which aims to accelerate, increase and support the development of individuals' adaptation in health and disease conditions, was found to be an appropriate model for the evaluation of nursing care of individuals with diabetes.

Keywords: Diabetes, adaptation, self-care, nursing care

1. GİRİŞ

Diyabet tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sıklığı artan, sebep olduğu akut ve kronik komplikasyonlar ile yaşamı tehdit eden uygun şekilde yönetilmediğinde ciddi komplikasyonları olan kronik metabolik bir hastalıktır (Azak, 2023; Yıldırım, 2020). İnsülin yetersizliği veya etkisindeki bozulmaya bağlı olarak vücudun karbonhidrat, yağ ve protein bileşenlerinden yeterli miktarda faydalanamadığı, hiperglisemi ile karakterize sürekli tıbbi bakım gerektiren bir endokrin hastalıktır. Diyabet tüm yaş gruplarında görülmekle birlikte sıklığı giderek artmaktadır. Akut ve kronik komplikasyonlar ile organ hasarına neden olması, kalp-damar hastalıkları riskini 2-4 kat artırması, tedavi maliyetlerinin yüksek olması, yaşam süresini kısaltması ve dünyada ölüm sebepleri arasında 7. sırada yer alması nedeniyle epidemi olarak da kabul görmektedir (Bozkaya, 2023). Uluslararası Diyabet Federasyonu'nun (IDF) 2021 verilerine göre, 20-79 yaş arasında 537 milyon diyabetli birey olduğu bu sayının 2045 yılında 748 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Küçük vd., 2023). Dünyada diyabetli bireylerin ¾'ünden fazlası orta ve düşük gelirli ülkelerde yaşamaktadır. Diyabet nedeniyle 2021 yılında 6,7 milyon kişi yaşamını yitirmiştir. Türkiye Diyabet, Obezite ve Hipertansiyon Epidemiyolojisi Araştırması (TURDEP II) sonuçları incelendiğinde erişkin Türk toplumunda diyabet sıklığı %13,7 olarak bildirilmiştir. 1998 yılında yapılan TURDEP-I sonuçları ile karşılaştırıldığında 12 yılda diyabet görülme sıklığı %90 oranında artış göstermiştir (TURDEP-II). IDF 2021 atlası incelendiğinde günümüzde %14,5 diyabet prevalansı ile ülkemiz Avrupa bölgesinde ilk sırada yer almakta olup 9 milyon erişkin diyabetli sayısı ile Almanya ve Rusya'nın önüne geçerek ilk sırada yer almaktadır. Türkiye'nin 2045 yılı itibariyle dünya üzerinde en fazla diyabetli bireyin yaşayacağı ilk 10 ülkeden biri olacağı tahmin edilmektedir (IDF, 2021).

Diyabet ve diyabet kaynaklı komplikasyonlar tüm dünyayı ilgilendiren önemli bir sağlık problemi olup yapılan tedavi ve bakım harcamalarını artırarak ülke ekonomisini de etkilemektedir. Ayrıca retinopati, böbrek yetmezliği, inme ve alt ekstremite amputasyonlarına neden olan diyabet kişinin hastalık yükünü artırarak hayat kalitesini de ciddi bir şekilde düşürmektedir. Diyabete bağlı gelişebilecek komplikasyonların önlenmesi ya da geciktirilmesi için hastaların yaşamları boyunca diyabeti etkin bir şekilde, kararlılıkla ve tükenmeden yönetebilmeleri gerekir (Aytemur, 2022). Diyabet yönetimi ile kan glikozu kontrol altına alınarak akut ve kronik komplikasyonların gelişmesinin önüne geçilebilir (Canbolat, 2022).

Diyabet, bireyin öz bakım sorumluluğu üstlenerek karmaşık ve sürdürülebilir yaşam tarzı değişiklikleri yapmasını gerektiren kronik hastalıklar arasındadır. Diyabetli bireyin yapması gereken yaşam tarzı değişiklikleri; sağlıklı beslenme ve egzersiz ilkelerini benimsemesi ve sürdürmesi, klinik kontrollerini aksatmaması ve tıbbi tedavisini etkili yönetmesidir (ADA, 2021). Diyabet öz yönetimi ise iyi bir diyabet kontrolü sağlanmasında önemli bir faktördür. Diyabet öz yönetiminde başarısızlık sosyo-ekonomik açıdan kayıplara, artan tıbbi maliyetlere ve iş gücü kaybına yol açarak yaşam kalitesini düşürür. Bu nedenle diyabet öz yönetimi eğitimi ve desteğiyle metabolik kontrolün sağlanmasının, komplikasyonların önlenmesi/ azaltılmasında önemi büyüktür (Zuhur, 2022).

Diyabet öz yönetimi, bireyin sağlığını koruması ve yükseltmesi için üzerine düşen sorumluluğu üstlenmesi ve yerine getirmesi durumu olarak tanımlanmaktadır ve modern sağlık sistemi içinde önemli bir yere sahiptir. Bu süreç birey ile aile ve sosyal çevresini de içine alır. Diyabetli bireylerin ilaç tedavisine uyum göstermesi, beslenme tedavisine uyumu, fiziksel aktivitesi, ayak bakımını düzenli yapması, kan şekeri ölçümü ve takibini yapması ile düzenli sağlık kontrollerine gitmesi öz bakım davranışlarıdır (Yıldırım, 2020; İstek, 2018; Zuhur, 2022). Diyabetin kontrol altına alınmasında yaşam tarzı değişikliklerinin kalıcı olması büyük önem taşımakla birlikte bu durumu gerçekleştirmek beklenenden daha zor olabilmektedir. Konfor alanını daraltması, günlük aktivitelerin rutine dönüşmesi hastalar için zorlayıcı noktalardır. Diyabet farkındalığı, bilgi düzeyi, sağlık alışkanlıkları, sağlık inancı, bireysel özellikleri, yaşam koşulları, sosyal destek düzeyi, iş ve okul koşulları gibi faktörler diyabet öz bakım gücünü ve öz etkililik düzeyini etkilemektedir. Bu bilgi ve becerilerin geliştirilmesinde diyabet eğitiminin rolü büyüktür. Bireye özgü planlanan eğitimler ve izleme programları ile bireylerde kalıcı davranış değişiklikleri oluşturulabilmektedir (Canbolat, 2022; Zuhur, 2022; Altunsoy, 2023).

Diyabet öz yönetim eğitimi, diyet ve fiziksel aktivite, kan şekeri takibi, ilaçlar, hastalık sırasında akut ve kronik komplikasyonların önlenmesi ve kan şekeri dalgalanmalarının kontrolü gibi önemli eğitim unsurlarını içerir (Karamanlı, 2021).

1.1. Roy Adaptasyon Modeli

Adaptasyon Modeli 1970 yılında Sister Callista Roy tarafından geliştirilmiş ve 1986'dan itibaren hemşirelik uygulamalarında yol gösterici olarak sıklıkla kullanılan bir model olmuştur (Cihan Erdoğan, 2022). Modelin amacı sağlık ve hastalık durumlarında bireylerin adaptasyonunu hızlandırmak, artırmak ve geliştirmesine destek olmaktır (Kavuran ve Camcı, 2022). Roy'a göre birey iç ve dış çevresi ile devamlı etkileşim halinde olup çevreden gelen uyaranlarla baş etme mekanizmalarına sahip biyo-psiko-sosyal bir varlıktır. (Kumar vd., 2022). Modelde dört temel adaptasyon biçimi tanımlanmıştır. Bunlar; fizyolojik, benlik kavramı, rol fonksiyonu ve karşılıklı bağlılık biçimidir. Fizyolojik alan bireyin çevreden gelen uyaranlara karşı verdiği bedensel yanıtlar ile ilgili olup fizyolojik bütünlüğün sağlanması amaçlanmıştır. Bu alanda bulunan oksijenlenme, beslenme, boşaltım, fiziksel aktivite ve dinlenme, korunma ihtiyaçlarının karşılanması için sıvı-elektrolit dengesi, hormonlar, nörolojik fonksiyonlar ve duyular görev alır (Yoldaş vd., 2019; Uzun, 2017). Benlik kavramı bireyin kendine yönelik

duygu, düşünce, inanç ve algılamalarıdır. Başkalarının birey hakkındaki görüşleri de önemli olup kişinin ruh sağlığının korunması amaçlanmaktadır (Mutlu Satıl ve Dülgerler, 2023). Rol fonksiyonu, bireyin toplumdaki pozisyonundan kaynaklı, kendisinden beklenen rollerini yerine getirebilme davranışlarıdır. Sosyal açıdan bütünleşmeyi sağlamak amaçlanmaktadır. Roy'a göre bireyin birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üç farklı rolü mevcuttur. Birincil roller kişini seçme hakkının olmadığı yaş, cinsiyet ve gelişim süreçleri ile belirlenen rollerdir. İkincil roller, kısıtlı olarak seçilebilen ebeveynlik, mesleki ve öğrencilik gibi rolleri kapsar. Üçüncül roller ise bireyin kendi başına seçebildiği, geçici ve zevklere göre değişebilen kulüp üyeliği ve hobiler gibi süresi olan rollerdir (Cihan Erdoğan, 2022; Yoldaş vd., 2019). Karşılıklı bağlılık bireyin yakın ilişkileri ve destek sistemleri ile ilişkili davranışlarıdır. Kişinin ilişki bütünlüğünün korunarak sürdürülmesi amaçlanmıştır. Adaptif alanlar bireyi farklı yönlerden etkiler, bir alanda meydana gelen değişimler diğer alanları da etkiler. Adaptasyon Modeli 'ne göre hemşireler dört adaptasyon biçiminde hastayı değerlendirerek davranışlarını ve adaptasyonunu etkileyen uyaranları belirler. Hemşirelik tanısı ve girişimleri ile birey ve grupların çevre ile etkileşimini geliştirerek, olumlu adaptasyonu sağlarken adaptif olmayan davranışları azaltırlar (Uzun, 2017).

Tip 2 diyabet insülin hormonun yetersiz salgılanması ya da vücutta kullanımının etkisiz olmasına bağlı organizmada fizyolojik etkilere ek olarak psikolojik, duygusal ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Diyabetli bireylerin öz yönetimini sağlayabilmesi için hastalığa uyumunun değerlendirilmesi ve uyumu etkileyen faktörlere yönelik hemşirelik bakımının planlanması önemlidir (Mutlu Satıl ve Dülgerler, 2023; Kavuran ve Camcı, 2022).

2.OLGU SUNUMU

Tanıtıcı özellikler: Olgu M.A. 53 yaşında erkek, evli, 2 çocuk sahibi ve emeklidir.

Hastalık öyküsü: Hasta sık idrara çıkma, ayaklarda karıncalanma, bireysel takiplerde kan şekeri yüksekliği ve görme alanında bulanıklık şikayetleri ile diyabet polikliniğine başvurmuştur.

Özgeçmiş ve soy geçmiş: Hastanın bilinen hipertansiyon, tip 2 diyabet (18 yıl), hiperlipidemi öyküleri mevcuttur. Son 10 yıldır retinopati nedeniyle her iki göze belli aralıklarda intravitreal enjeksiyon ve lazer uygulaması yapılmaktadır. Geçirilmiş operasyon öyküsü yoktur. Aile öyküsü değerlendirildiğinde annede tip 2 diyabet, hipertansiyon, hipertiroidi; babada kalp yetmezliği, tip 2 diyabet, kronik böbrek yetmezliği, koroner arter hastalığı mevcuttur.

Alışkanlıkları: Hastanın sigara ve madde kullanımı yoktur. Alkol kullanımı haftada 1-2 kez (son 5 yılda azaltmış) olmaktadır.

Kullandığı ilaçlar: Galvus met 50/1000 mg tb. 2x1, Jardiance 10 mg tb 1x1, Sinoretik 20 mg/12

5 mg tb 1x1, Coraspin 100 mg tb 1x1, Ultrox 40 mg tb 1x1, Lantus 1x 30 ü, Novorapid 3x 6 ü

Fizik muayene: Hastanın genel görünümü iyi, temiz ve bakımlıdır. Derisi genel olarak kuru özellikle kol ve bacaklarda pul pul dökülmeler mevcuttur. Yaşam bulguları tansiyon: 125/70 mmHg, nabız: 75/dk, solunum: 19/dk, vücut sıcaklığı: 36.7 ℃, oksijen satürasyonu %98'dir. Hastanın bacaklarında kıllanmada azalma ve kabuklu 1x1 cm çapında yaralar görülmüştür. Hasta ayak başparmaklarındaki tırnakların ayakkabısı sıktığı için renk değiştirip sonrasında düştüğünü ve alttan yeniden tırnak çıkmaya başladığını belirtmiştir. Ayak muayenesinde topuk bölümlerinde nasırlaşma ve his kaybı olduğu belirlenmiş olup hasta da ayaklarını uyuşuk hissettiğini söylemiştir. Hasta görme alanında son 1 haftadır bulanıklıkta artış olduğunu özellikle güneşli günlerde ve gece araba kullanmakta sorun yaşadığını ifade etmiştir.

Laboratuvar sonuçları: Glikoz, açlık: 232 mg/dL

HbA1c: 12.08 %

HDL kolesterol: 73,2 mg/ dL

Kreatinin: 1,02 mg/dL

Ürik asit: 6,3 mg/dL

İdrar glukoz: ++

3.ROY ADAPTASYON MODELİ' NE GÖRE OLGUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Fizyolojik Alan:

- Oksijenlenme: Hastanın solunum sayısı 19/dk düzenli ve düzenlidir. Tansiyon: 125/70 mmHg, nabız: 75/dk, solunum: 19/dk, vücut sıcaklığı: 36.7 ℃, oksijen satürasyonu %98'dir.
- Beslenme: Hastanın boy 182 cm kilosu 96 kg, beden kitle indeksi 28,9 kg/m2 olup fazla kilolu olarak değerlendirilmiştir. Hasta kahvaltı ve akşam yemeği olarak günde 2 öğün tüketmektedir. Kan şekeri yüksek seyrettiğinde diyetine kısa süreli dikkat ettiğini, kan şekeri normal sınırlara ulaştığında eski yemek alışkanlıklarına geri döndüğünü ifade etmiştir. Öğünlerde karbonhidrat tüketiminin (beyaz ekmek, makarna, pilav) fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca hastanın son iki haftadır (özellikle akşam yemeğinde) aşırı yemek yeme isteği olduğu öğrenilmiştir.
- Boşaltım: Günde 6-8 kez spontan idrara çıkan hasta genellikle geceleri en az 2-3 kez idrara çıktığını her gün düzenli olarak defekasyon çıkışı olduğunu bildirmiştir.
- Aktivite ve dinlenme: Hastanın günlük ortalama uyku süresi 8 saattir. Gece tuvalete kalktığı için uykusunun sürekli bölündüğünü, bazı geceler ayaklarında yanma ve huzursuzluk hissi nedeniyle uyuyamadığını ifade etmiştir. Düzenli egzersiz yapmayan hastanın günlük aktivite düzeyi sınırlıdır.
- Korunma: Hastanın sağlığını korumak ve geliştirmek için yeterli çabayı göstermediği görülmüştür. İlaçlarını kullanmak dışında yaptığı bir uygulama bulunmamaktadır.
- Duyular: Görme keskinliğinde azalma tarifleyen hasta gözlük kullanmakta olup araç kullanmakta zorlandığını belirtmiştir. İşitme kaybı bulunmamaktadır. Hasta ayaklarında uyuşukluk hissi tariflemektedir.
- Sıvı-elektrolit ve asit-baz dengesi: Hasta son iki haftadır ağız kuruluğu nedeniyle sıvı alımını artırmıştır. Yaklaşık 3000 ml sıvı aldığını belirtmiştir.
- Nörolojik alan: Hastanın bilinci açık ve kooperedir. Kişi, yer ve zaman oryantasyonu mevcuttur.
- Endokrin fonksiyon: Hasta babasının hastalık süreçleri nedeniyle sık sık hastanede refakatçilik yaptığını ve tek başına bakım yükünü üstlenmek zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu durumun kendisinin stres düzeyini artırmaktadır.

3.2. Benlik Kavramı Alanı

Hasta dışarda olduğu zamanlarda Novorapid tedavisini uygulamadığını, akranlarının yanında kendisine insülin uygulamaktan çekindiğini ifade etmiştir. Sadece Lantus tedavisini uygulamakta olup göbek çevresindeki kilo artışının dış görünümünü kötü etkilediğini düşünmektedir. Ayrıca ayak baş parmaklarındaki tırnakların görünümünden dolayı terlik yerine ayakkabı giymeyi tercih etmektedir.

3.3. Rol Fonksiyon Alanı

- Birincil roller: Hasta eşi, çocukları ve babasının kendisinden beklentilerini şu an karşılayabilmektedir. Fakat yaşadığı görme probleminin araç kullanmasını olumsuz etkilemesi nedeniyle bakım verici rolünde yetersizlik yaşamaya başladığını belirtmiştir.

- İkincil roller: Emekli olduktan sonra arkadaşlarına daha fazla vakit ayırmakta ve ayda 2 kez arkadaşlarıyla balık tutmaya gitmektedir.

3.4. Karşılıklı Bağlılık Alanı

Hasta ailesinden ihtiyaç duyduğu desteği aldığını, aile içi iletişimin kuvvetli olduğunu belirtmiştir.

Roy Adaptasyon Modeli doğrultusunda değerlendirilen olgunun fizyolojik, benlik kavramı, rol fonksiyon ve karşılıklı bağlılık alanlarında belirlenen hemşirelik bakımı NANDA tanılama sınıflaması kullanılarak planlanmıştır (Tablo 1). Fizyolojik alanda "beden gereksiniminde fazla beslenme", "uyku örüntüsünde rahatsızlık", "sağlığını etkisiz yönetme", benlik kavramı alanında "beden imgesinde rahatsızlık", rol fonksiyon alanında "bakım verici rolünde zorlanma" tanıları ele alınmıştır.

Tablo 1. Olgunun Roy Adaptasyon Modeli 'ne göre hemşirelik bakım planı

Fizyolojik Alan					
Davranışın Tanılanması	**Uyaranı Tanılama**	**Hemşirelik Tanısı**	**Hedef**	**Girişim**	**Değerlendirme**
Hastanın son iki haftadır yeme isteğinde artış olduğunu ve uyması gereken diyete uyum sağlayamadığını ifade etmesi.	**Odak Uyaran:** Hiperglisemi (açlık kan şekeri: 238 mg/dL) **Bağlamsal Uyaran:** İlaçlarını düzenli kullanmama, diyete uymama, stres. **Rezidüel Uyaran:** Hastalığı yönetmek için yaşam şeklini değiştirmenin çok zor olduğuna inanma.	Beslenmede dengesizlik: beden gereksiniminden fazla beslenme.	Hastanın günlük metabolik gereksinimine uygun beslenmesinin ve sıvı alımının sağlanması.	-Hastanın günlük besin ve sıvı alımı değerlendirildi. -Hastaya uygun kaloride beslenmenin planlanması için diyetisyen ile iş birliği sağlandı. -Hasta az ve sık yemek yemeye teşvik edildi. -Günlük kilo takibi yapıldı. - Hastaya kan şekeri kontrolünü sağlamada beslenmenin önemi anlatıldı. -İlaçlarını düzenli kullanmasının önemi anlatıldı.	*Hastaya uygulanan beslenme programı ile 1 hafta sonraki kontrolde açlık kan şekeri değeri 108 gr/dL ölçüldü. *Hasta diyet ve düzenli ilaç kullanımı ile 1 haftada 2 kilo verdiğini belirtti.
Hastanın gece uykusunun en az 3 kez tuvalete gitmek için bölündüğünü ve	**Odak Uyaran:** Hiperglisemiye bağlı poliüri **Bağlamsal Uyaran:** Gece uykusunun bölünmesine bağlı stres.	Uyku örüntüsünde rahatsızlık	*Hastanın yeterli uyumasının sağlanması *Hastanın uyandığında dinlenmiş hissettiğini ifade etmesi.	-Hastanın uyku düzenini bozan faktörler birlikte değerlendirildi. -Uyku hijyenine yönelik alışkanlıkları belirlendi. -Hastaya gece yatmadan en az 2 saat	*Hastanın kan glikoz düzeyinin normal sınırlara inmesi ile gece tuvalete kalkma

tekrar uykuya dalmakta zorlandığını, akşam meyve yediğini ve gece yatmadan önce 2 bardak su içtiğini ifade etmesi.	**Rezidüel Uyaran:** Geçmiş deneyimlere bağlı her gece tuvalete kalkacağına yönelik inanış.			önceden sıvı alımını kısıtlaması, gece ara öğününde meyve ve şeker oranı yüksek gıdaları tüketmemesi gerektiği bilgisi verildi. -Diyet alışkanlığını sürdürme ve ilaçları düzenli kullanmanın kan şekeri düzeyine olan etkisi anlatıldı.	ihtiyacı azaldı. *Hasta kesintisiz uyku uyuyabildiğini ifade etti.
Hastanın ilaçlarını düzenli kullanmaması, diyet ve egzersiz önerilerini yerine getirmemesi.	**Odak Uyaran:** Tedavi planının günlük yaşama dahil edilememesi **Bağlamsal Uyaran:** Kronik hastalık. **Rezidüel Uyaran:** Tedavinin hastalığı tamamen ortadan kaldırmayacağı düşüncesi.	Sağlığını etkisiz yönetme	Hastanın tedavi ve bakım süreçlerine aktif katılım göstermesi.	-Sağlığı yönetmeyi negatif etkileyen bilgi eksiklikleri giderildi. -Diyetisyen ve diyabet hemşiresi ile görüşmesi sağlanarak sorularına cevap bulması sağlandı. -Ailesi ile görüşülerek günlük yaşam rutinleri değerlendirilip düzenlenmesi gereken durumlar hakkında ortak görüş birliği sağlandı. -Hasta ve ailesine karşılaşılabilecek komplikasyonlar ve önleyici durumlar anlatıldı.	Hastanın diyabet eğitim hemşiresi ile görüşmesi sağlandı. Komplikasyonlar ve riskli durumların farkına varması sağlandı. Hasta ve ailesi tedaviye uyum süreci için daha dikkatli olacakların belirtti.
Benlik Kavramı Alanı					
Davranışın Tanılanması	**Uyaranı Tanılama**	**Hemşirelik Tanısı**	**Hedef**	**Girişim**	**Değerlendirme**
Hastanın göbek çevresindeki yağlanma artışı ve ayak baş parmak tırnakları	**Odak Uyaran:** Hastalık sürecinde ortaya çıkan fiziksel değişiklikler. **Bağlamsal Uyaran:** Kronik hastalık. **Rezidüel Uyaran:** Görsel olarak kötü	Beden imgesinde rahatsızlık	Hastanın kendisine yönelik olumlu düşünceler ifade etmesi.	-Hasta tedavi süreci ve görünümüne ilişkin duygularını ifade etmesi konusunda cesaretlendirildi. -Tedavi sürecine uyum sağlamanın beden görünümü üzerindeki	*Hasta tedavi sürecine uyumun fiziksel görünüşü üzerinde olumlu etkisi

nın değişiminden dolayı görünüşünden rahatsızlık duyduğunu ve dışarda kendisine insülin uygulamaktan çekindiğini belirtmesi.	görünüme sahip olduğu düşüncesi.			olumlu etkileri anlatıldı. -Düzenli egzersiz programına başlaması önerildi. -Aynı hastalığa sahip bireyler ile iletişime geçmesi sağlandı.	olacağını kabullendiğini ifade etti. *Kilo kontrolü için günde 1 saat yürüyüş yapmaya başladığını belirtti.
Rol fonksiyon alanı					
Davranışın Tanılanması	**Uyaranı Tanılama**	**Hemşirelik Tanısı**	**Hedef**	**Girişim**	**Değerlendirme**
Hastanın yaşadığı görme problemine bağlı araç kullanmada sorun yaşaması nedeniyle bakımını üstlendiği babasını doktora götürmekte ve bakım vermekte zorlandığını ifade etmesi.	**Odak Uyaran:** Hastalık sürecinde ortaya çıkan fiziksel değişiklikler. **Bağlamsal Uyaran:** Kronik hastalık. **Rezidüel Uyaran:** Görsel olarak kötü görünüme sahip olduğu düşüncesi.	Bakım verici rolünde zorlanma	Hastanın zorlanma durumunu azaltacak bir plan bildirmesi.	-Hastanın bakım verici rolünde zorlanmasına neden olan faktörler belirlendi. -Kendi tedavi sürecine uyumun fiziksel kapasitesi üzerindeki olumlu etkileri anlatıldı. -Destek gruplarından yardım alması konusunda cesaretlendirildi. -Hastanın kendisine yönelik yetersizlik duygusundan uzaklaşması için akran desteğine başvuruldu.	*Hasta bu süreçte destek gruplarından (eşi, çocukları, kardeşi) yardım isteyeceğini ifade etti.

4.SONUÇ

Diyabet sıklığı giderek artan ve tüm yaş gruplarında görülen, hastaların yaşam kaliteleri üzerinde ciddi etkileri bulunan kronik bir hastalıktır. Bireyi fiziksel, sosyal ve psikolojik açılardan etkileyen diyabetin yönetiminde hastalığın kabulü ve adaptasyon büyük önem taşımaktadır. Diyabetli bireylerin kendi öz yönetimlerini sağlayabilmeleri bu uyumu etkileyen en önemli noktadır. Bu bağlamda Roy Adaptasyon modelinin diyabetli bireylerin karşılaştığı

uyaranlara verdiği uyum davranışlarının ve uyumu etkileyen faktörlerinin değerlendirilmesinde kullanımının hemşirelik uygulamalarına yol göstereceği düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Altunsoy, A. (2023). *Tip 2 diyabetli bireylerde sağlık okuryazarlığı ve diyabet öz yönetimi arasındaki ilişki*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

American Diabetes Association (ADA). (2021). Improving Care and Promoting Health in Populations: Standards of Medical Care in Diabetes-2021. *Diabetes Care, 44*(1), 7–14. https://doi.org/10.2337/dc21-S001

Aytemur, M. Ve Vardar İnkaya, B. (2022). Diyabetes mellituslu bireylerde diyabet komplikasyon risk algısının ve diyabet öz yönetim becerilerinin incelenmesi. *Turk J Diab Obes, 2*, 121-130. https://doi.org/10.25048/tudod.1099172

Azak, O. ve Kılıç, M. (2023). Tip 2 diyabetli bireylerin ayak sağlığı durumu ve ayak öz bakım aktivitelerinin değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(1*), 175-186.

Bozkaya, D. N. ve Gök Metin, Z. (2023). Tip 2 diyabette semptom durumu, öz yönetim ve bakım bağımlılığı arasındaki ilişkiye genel bakış. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 10*(2), 186-193.

Canbolat, Ö., Ekenler, Ş. Ve Polat, Ü. (2022). Diyabet özyönetiminde engeller ve kolaylaştırıcılar. *SDÜ Tıp Fak Derg, 29*(1), 143-148. https://doi.org/10.17343/sdutfd.1008149

Cihan Erdoğan, B. (2022). Sister Callista Roy: Adaptasyon modeli ve olgu sunumu. İksad Yayınevi. https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/11/SISTER-CALLISTA-ROY-ADAPTASYON-MODELI-VE-OLGU-SUNUMU.pdf

International Diabetes Federation. (2021). IDF Diabetes Atlas-2021, 10. Baskı. Erişim Adresi: https://diabetesatlas.org/idfawp/resource-files/2021/07/IDF_Atlas_10th_Edition_2021.pdf

International Diabetes Federation. (2021). IDF Diabetes Atlas-2021, 10. Baskı. Erişim Adresi: https://diabetesatlas.org/idfawp/resource-files/2021/07/IDF_Atlas_10th_Edition_2021.pdf

İstek, N. ve Karakurt, P. (2018). Global bir sağlık sorunu: tip 2 diyabetli ve öz-bakım yönetimi. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN, 4* (3),179-182. Erişim Adresi: https://jag.journalagent.com/jaren/pdfs/JAREN_4_3_179_182.pdf

Karamanlı, F. (2021). *Muğla eğitim ve araştırma hastanesi iç hastalıkları polikliniğine başvuran tip 2 diyabetik hastaların diyabet öz yönetiminin değerlendirilmesi.* [Uzmanlık Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Kavuran, E. ve Camcı, G.B. (2022). Tip 2 diyabetli hastaların Roy Adaptasyon Modeli'ne göre hastalığa uyumlarının ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi: tanımlayıcı çalışma. *Turkiye Klinikleri J Nurs Sci,14*(2), 454-63. doi: 10.5336/nurses.2021-83249

Kumar, S., Jan, R., Rattani, S. ve Yaqoob, A. (2020). Theory guided practices: an approach to better nursing care through roy adaptation model. *Int J Cur Res Rev, 14*(14), 58-63. https://doi.org/10.31782/IJCRR.2022.141410

Küçük, S., Uludaşdemir, D., Karşıgil, P. ve Güven, İ. (2023). Tip 2 diyabet hastalarında sağlıklı yaşam biçimi davranışlarının belirlenmesi ve diyabet öz yeterliliği. *Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi, 2*, 112-121 https://doi.org/10.25048/tudod.1299744

Mutlu Satıl, E. ve Dülgerler, Ş. (2023). Tip 1 diyabette damgalama için bir model önerisi: Roy Adaptasyon Modeli. *EGEHD, 39*(1), 125-133. https://doi.org/10.53490/egehemsire.959852

TURDEP-II Çalışma Grubu. (2013). TURDEP-II: Türkiye diyabet, hipertansiyon, obezite ve endokrin hastalıklar prevalans çalışması: Türk toplumuna özgü normal referans değerleri: tsh, ft4, ıgf1, ıgfbp3, vitamin d ve egfr. 35. Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Hastalıkları Kongresi, 54-57.

Uzun, Ş. (2017). Sister Calista Roy: adaptasyon modeli. A. Karadağ, N. Çalışan ve Z. Göçmen Baykara (Ed.). *Hemşirelik Teorileri ve Modelleri* içinde (ss. 370-420). Nobel Tıp Kitabevleri.

Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu, A.B., Bozdemir, N. Ve Hacıosmanoğlu Aşılar, R. (2020). Diyabet öz yönetiminde çok disiplinli ekip yaklaşımı. *TJFMPC, 14* (3), 479-491. https://doi.org/10.21763/tjfmpc.698927

Yoldaş, G., Yıldırım, Y., Fadıloğlu, Ç. ve Aykar, F. Ş. (2019). Esansiyel hipertansiyon'u olan bir hastada roy adaptasyon modeline göre hemşirelik yaklaşımı. *Turk J Cardiovasc Nurs 2019, 10*(21), 33–39. doi: 10.5543/khd.2019.63626

Zuhur, Ş. Ve Olgun, N. (2022). Diyabet öz yönetimin desteğinde sağlık koçluğunun önemi. *Türk Diyabet Hemşireliği Dergisi, 2*(1), 33-38. doi: http://dx.doi.org/10.29228/tjdn.58310

USE OF LIFE ACTIVITIES MODEL IN NURSING CARE OF A PATIENT FOLLOWED UP IN THE CLINIC WITH TUBERCULOSIS DIAGNOSIS: CASE REPORT

TÜBERKÜLOZ TANISI İLE SERVİSTE TAKİP EDİLEN HASTANIN HEMŞİRELİK BAKIMINDA YAŞAM AKTİVİTELERİ MODELİ'NİN KULLANIMI: OLGU SUNUMU

İzel ALTINBİLEK[1], Fatma BİRGİLİ[2], Güllü YAZKAN[3], Nezihe BULUT UĞURLU[4], Feyza ACAR[5]

[1] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Ana Bilim Dalı, ORCHID ID: 0009-0004-5053-9335

[2] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Ana Bilim Dalı, ORCHID ID:0000-0003-0942-2122

[3] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Ana Bilim Dalı, ORCHID ID:0000-0002-7103-4625

[4] Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Ana Bilim Dalı, ORCHID ID: 0000-0003-2860-1169

[5] Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi, AMATEM Polikliniği,

ORCHID ID: 0000-0003-3808-6260

Özet

Günümüzde önemli mortalite nedenlerinden biri olan tüberküloz tedavi edilebilir, önlenebilir ve küresel bir sağlık sorunu olarak kabul edilmektedir. Tüberküloz kaynaklı ölüm oranları 2021'de 1.4 milyon iken, 2022'de 1.3 milyon olarak bildirilmiş olup hastalıkla mücadeleye yönelik küresel çabalara rağmen tüberkülozun halen Dünya'nın ikinci ölümcül bulaşıcı hastalığı olduğu ifade edilmiştir. Hastalık etkeni olarak 150 milyon yıldır varlığını sürdüren *Mycobacterium tuberculosis (MBT)*, gram pozitif, spor oluşturmayan, aeob ve hareketsiz bir basildir. Hastalık enfekte bireyin öksürmesi, hapşırması veya tükürmesi ile boğazdan ve akciğerden gelen damlacıklar yoluyla insandan insana bulaşır. Yaygın belirtileri iki hafta veya daha uzun süreli öksürük, balgam, hemoptizi, dispne, halsizlik, gece terlemeleri, istemsiz kilo kaybı ve ateştir. Tanı konmasının ardından tedaviye başlanmalıdır. Tüberküloz tedavisinde, anti-tüberküloz ilaçlar, bilgilendirme ve sağlık çalışanlarının hastalara gözetim ve desteği yer alır. Hastalık bireyleri fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal yönlerden etkilemektedir. Bu çalışmada tüberküloz tanısı ile serviste takip edilen bir olgunun hemşirelik bakımı Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli doğrultusunda değerlendirilmiştir. Modelin 1976 yılında Nancy Roper tarafından yapılan araştırmalar sonucu tanımlanmış olup Roper, Logan ve Tierney tarafından geliştirilmiştir. Yaşam modeli bireyi bir bütün olarak değerlendirip, hemşirelik süreci doğrultusunda bireysel ve sistematik bakımın sunulmasını sağlar. Model bireyi yaşam aktiviteleri, yaşam süresi, bağımlılık/bağımsızlık durumu, yaşam aktivitelerini etkileyen faktörler ve yaşamda bireysellik boyutlarında değerlendirir. Bu modelin kullanımının hastaların mantıksal ve sistematik olarak değerlendirilmesini ve etkili bir hemşirelik bakımının planlanmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hemşirelik bakımı, tüberküloz, yaşam aktiviteleri.

Abstract

Tuberculosis, one of the major causes of mortality today, is considered a treatable, preventable and global health problem. While the death rates due to tuberculosis were reported as 1.4 million in 2021, it was reported as 1.3 million in 2022, and despite global efforts to combat the disease, tuberculosis is still the second deadly infectious disease in the world. Mycobacterium tuberculosis (MBT), which has existed for 150 million years as the causative agent of the disease, is a gram-positive, non-spore-forming, aeob and non-motile bacillus. The disease is transmitted from person to person through droplets from the throat and lungs when an infected individual coughs, sneezes or spits. Common symptoms are cough lasting two weeks or longer, sputum, hemoptysis, dyspnea, weakness, night sweats, unintentional weight loss and fever. Treatment should be started after diagnosis. Treatment of tuberculosis includes anti-tuberculosis drugs, information and monitoring and support of healthcare professionals to patients. The disease affects individuals physically, economically, psychologically and socially. In this study, the nursing care of a patient who was followed up in the ward with a diagnosis of tuberculosis was evaluated in line with the Daily Living Activities Model. The model was defined as a result of research conducted by Nancy Roper in 1976 and developed by Roper, Logan and Tierney. The life model evaluates the individual as a whole and provides individual and systematic care in line with the nursing process. The model evaluates the individual in terms of life activities, life span, dependency/independence status, factors affecting life activities and individuality in life. It is thought that the use of this model will enable patients to be evaluated logically and systematically and effective nursing care to be planned.

Keywords: Nursing care, tuberculosis, life activities.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir hastalık olan tüberküloz günümüzde önemli mortalite nedenlerinden biridir ve küresel bir sağlık sorunu olarak kabul edilmektedir (Aggarwal, 2019). Tüberküloz tedavi edilebilir, önlenebilir ve yıllardır bilinmesine rağmen fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal sorunları da beraberinde getiren ciddi bir bulaşıcı hastalık olup önemli bir halk sağlığı sorunudur (Karakoç Kumsar vd., 2021). Hastalık etkeni olarak 150 milyon yıldır varlığını sürdüren *Mycobacterium tuberculosis (MBT)*, gram pozitif, spor oluşturmayan, aeob ve hareketsiz bir basildir. 1882 yılında Robert Koch'un tüberküloz basilini keşfetmesi hastalıktan kaynaklı ölümlerin azaltılmasında etkili olmuştur (Bıyıklı ve Lofti, 2021). Hastalık enfekte bireyin öksürmesi, hapşırması veya tükürmesi ile boğazdan ve akciğerden gelen damlacıklar yoluyla insandan insana bulaşır. (Kara ve Aslan, 2021; Fadare vd., 2020). DSÖ 2023 yılı Küresel Tüberküloz Raporu incelendiğinde 2022 yılında 7.5 milyon kişiye tüberküloz tanısı konulduğu ve hastalığın izlenmeye başlandığı 1995 yılından bu yana bildirilen en yüksek rakam olduğu görülmektedir. Tüberküloz kaynaklı ölüm oranları 2021'de 1.4 milyon iken, 2022'de 1.3 milyon olarak bildirilmiştir. İlgili raporun sonuçlarında hastalıkla mücadeleye yönelik küresel çabalara rağmen tüberkülozun halen Dünya'nın ikinci ölümcül bulaşıcı hastalığı olduğu ifade edilmiştir (WHO, 2023). Türkiye Verem Savaş Raporu verileri incelendiğinde 2020 yılında 11.401 olan toplam hasta sayısı 2021 yılında 8.925 olarak saptanmıştır. TÜİK ölüm verilerine göre ise 2022 yılında tüberküloz nedeniyle 297 kişinin hayatını kaybettiği bilinmektedir (TÜİK, 2023).

Tüberküloz basili çoğunlukla akciğerde inflamasyon oluşturmakla birlikte, akciğer zarı, böbrekler, beyin zarı, lenf bezleri, omurga ve sindirim sistemi gibi çeşitli organ ve sistemler

üzerinde de etki gösterebilir (Babalık vd., 2019). Akciğer tüberkülozunun klinik belirtilerine bakıldığında bulgular spesifik olmayıp şüpheli hastalarda ek tetkikler ile değerlendirilmelidir. Olgularda genel olarak iki hafta veya daha uzun süreli öksürük, balgam, hemoptizi, dispne, halsizlik, gece terlemeleri, istemsiz kilo kaybı ve ateş görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2019). Tanı koyma aşamasında hastanın ayrıntılı anemnezi, belirtiler, fizik muayene bulguları, akciğer grafisi, mikrobiyolojik tanı (kesin tanı) ve tüberkülin testi birlikte kullanılarak değerlendirilmelidir (Kara ve Aslan, 2021). Akciğer tüberkülozu kesin tanısı bakteriyolojiktir. Bu nedenle akciğer, larinks veya plevradan doğru teknikle alınan üç balgam örneğinde yapılan kültürde MBT basili aranır (Sağlık Bakanlığı, 2019). Hastaya tanı konmasını takiben tedaviye başlanmalıdır. DSÖ'ye göre tüberküloz tedavisi, anti-tüberküloz ilaçları, bilgilendirme ve sağlık çalışanlarının hastalara gözetim ve desteğini gerektirir (Fadare vd., 2020). İlaç tedavisinde temel amaç, konakçıda bulunan MBT basilinin hızlı bir şekilde ortadan kaldırılması ile bakterisidal etkinin sağlanmasıdır. Hastalarda ilk iki ay izoniazid (INH), pirazinamid (PZA), etambutal (EMB) ve rifampisin (RIF) kombine ilaç tedavisinin devamında en az dört ile altı ay süreyle INH ve RIF tedavisi uygulanmaktadır (Biltekin ve Ülger, 2023). Kullanılacak ilaç dozları hastanın kilosuna göre belirlenir. Tedavinin etkin olması için ilaçların düzenli ve yeterli süre boyunca kullanılması gerekir, aksi halde ilaç direnci ve nüks gelişebilir (Babalık vd., 2019). Bu durumun önüne geçmek için DSÖ 1993 yılında tüberküloz kontrolü için Doğrudan Gözetimli Tedavi (DGT) yaklaşımını önermiştir. DGT, hastalara ilaçların bir sağlık profesyonelinin gözetimi altında kullandırılmasıdır. Bu uygulamayla bireylerin ilaçlarını düzenli ve eksiksiz olarak alması ile tedavinin etkinliğinin artırılması ve direnç gelişiminin önlenmesi amaçlanmıştır (Fadare vd., 2020). Hastanede yatarak tedavi edilen hastalarda DGT zorunlu olup, ayaktan tedavi edilen hastalarda uygulama sorumluluğu Verem Savaş Dispanserlerindedir (Sağlık Bakanlığı, 2019).

2. ROPER- LOGAN- TİERNEY YAŞAM AKTİVİTELERİ MODELİ

Yaşam modeline dayalı ilk hemşirelik modeli 1976 yılında Nancy Roper tarafından yapılan araştırmalar sonucu tanımlanmış olup Roper, Logan ve Tierney tarafından geliştirilmiştir. Yaşam modeli bireyi bir bütün olarak değerlendirip, hemşirelik süreci doğrultusunda bireysel ve sistematik bakımın sunulmasını sağlar. Model yaşam modeli ve hemşirelik modeli olarak iki bölümden oluşur (Holland, 2019; Bulut ve Güler Demir, 2017). Yaşam modeli birbirini etkileyen beş bileşenden oluşur. Bunlar;

1. Yaşam aktiviteleri,
2. Yaşam süresi,
3. Bağımlılık/Bağımsızlık durumu,
4. Yaşam aktivitelerini etkileyen faktörler,
5. Yaşamda bireyselliktir (Şişman ve Arslan, 2020).

Bu olgu sunumunda amaç tüberküloz tanısıyla serviste takip edilen hastanın sorunlarına yönelik hemşirelik bakımının Yaşam Aktivitelerine Dayalı Hemşirelik Modeli kullanılarak açıklanmasıdır.

3. OLGU SUNUMU

Çalışmanın verileri 16/02/2024-28/02/2024 tarihleri arasında Muğla'da bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin göğüs hastalıkları servisinde elde edildi. Hastadan verilerin kullanımı için sözlü ve yazılı onam alındı. Veriler yüz yüze görüşme yöntemi ile hastadan ve dosyasından elde edilmiştir. Hemşirelik süreci doğrultusunda toplanan veriler "Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli" ve "NANDA Hemşirelik Tanıları" kullanılarak değerlendirilmiştir.

Tanıtıcı Özellikler: Hasta M.S. 54 yaşında erkek, evli ve 5 çocuk sahibidir. Çalışma hayatı aktif olan hasta çiftçilik yaparak maddi kazanım sağlamaktadır.

Hastalık Öyküsü: Son 15 gündür devam eden öksürük, nefes darlığı, hipertermi ve alt ekstremitelerde ödem şikayetleri ile acil servise başvurmuş, yapılan tetkik ve değerlendirmeler (Akciğer grafisi, lökosit, c reaktif protein) sonucu tüberküloz şüphesi ile göğüs hastalıkları servisinde takibe alınmıştır. Serviste ilk değerlendirmesinde hastanın bilinci açık ve oryante, yaşam bulguları ateş 38.2 ℃, nabız 121/dk, kan basıncı 100/62 mmHg, solunum sayısı 24/dk, oksijen satürasyonu %91 olarak ölçülmüştür. Verem Savaş Dispanserine hasta ile ilgili gerekli bilgilendirme yapılarak anti-tüberküloz ilaç tedavisi DGT uygulaması ile başlanmıştır. Hastadan kesin tanı amaçlı üç kez balgam kültürü alınmış ve bronkoskopi işlemi ile görüntüleme yapılmıştır.

Özgeçmiş: Hastanın bilinen hipertansiyon (HT) öyküsü mevcut olup geçirilmiş operasyonu bulunmamaktadır.

Soy geçmiş: Aile öyküsü değerlendirildiğinde annede HT, erkek kardeşinde kolon kanseri mevcuttur.

Alışkanlıkları: Hastanın yaklaşık 25 yıldır düzenli olarak sigara kullanımı olup günde 1.5 paket sigara içmektedir. Alkol ve madde kullanımı yoktur.

Kullandığı ilaçlar: Norvasc 10 mg tb 1x1

3.1. Olgunun Yaşam Aktivitelerine Dayalı Hemşirelik Modeli Kullanılarak Değerlendirilmesi

Yaşam Süresi

Yaşam süreci doğum ile başlar ve ölüm ile sonlanır. Kuramda; bebeklik, çocukluk, ergenlik, erken yetişkinlik, orta yaş, geç yetişkinlik ve yaşlılık olmak üzere 7 gelişim aşamasından söz edilmektedir (Pektekin, 2013). Olgu M.S. 54 yaşında olup geç yetişkinlik döneminde değerlendirilmiştir. Tüberküloz dünya genelinde mortalite oranı en yüksek olan salgınlardan biridir. Tanı alan hastaların %25'i hayatını kaybetmekte olup, önlenebilir ölümlerin de %26'sını oluşturmaktadır (Bıyıklı ve Lofti, 2021).

Yaşam Aktiviteleri

Modelin temelini oluşturan yaşam aktiviteleri, 12 başlık altında toplanmıştır. Hemşireler, hastaları bu aktiviteler ve aktivitelerde bağımlılık durumlarına göre değerlendirerek bakımı planlamalıdırlar (Bulut ve Güler Demir, 2017). Olgunun yaşam aktivitelerine göre değerlendirilmesi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Olgunun yaşam aktivitelerine ilişkin verileri

1.	**Güvenli çevrenin sürdürülmesi**	Ateş: 38.2 ℃ Nabız: 121/dk Kan basıncı: 100/62 mmHg Solunum sayısı: 24/dk Oksijen satürasyonu: %91 İtaki Düşme Riski Puanı: 11 (Yüksek riskli) *Hastanın oksijen kullanımı mevcut, dudak çevresi kuru ve çatlak, maske	Laboratuvar Sonuçları: CRP: 88,81mg/dL Hemoglobin: 10,5 mg/dL Lökosit: 8,12*10^3/UL Kreatinin: 0,39 mg/dL Albumin:26,4 g/L Total protein: 52,2 g/L Glukoz: 62 mg/dL

	kullanımına bağlı burun üzerinde kızarıklığı mevcut. Alkalen fosfataz: 303 U/L
2. İletişim	Hastanın bilişsel ve duyusal açıdan iletişim sorunu yok. Hastalık süreçlerine bağlı dispne nedeniyle konuşurken aralıklı olarak dinlenme ihtiyacı duyuyor. "Bulaşıcı ve ölümcül bir hastalığa yakalanmış olma" düşüncesi psikolojik yönden hastayı etkileyerek kendi içine kapanmasına neden olmuş.
3. Solunum	Hasta servise ilk yatışında maske ile 8 lt/dk'dan desteklenerek spO2 %92 düzeyinde takip edilmiştir. Ayrıca hastanın taşipne ve dispnesi olup abdominal solunum gözlenmiştir. 3. gün itibariyle nazal oksijen desteği ile 3 lt/dk'dan spO2 % 94 olarak ölçülmüştür. 8. günden sonra oda havasında takip edilmeye başlanan hastanın spO2 değeri %96-97 olarak değerlendirilmiştir. Aralıklı olarak öksürük, beyaz- sarı renkli sekresyon çıkışları mevcuttur.
4. Yeme ve içme	Hasta kardiyak rejim ile beslenmektedir. Boğazda ağrı tarifi nedeniyle gelen yemekleri yiyemediğini belirten hastaya oral sıvı mama başlanmıştır (Resourge Energy Çilek 200 ml 3x1). Beden kitle indeksi: 27,4 kg/m^2
5. Boşaltım	Hastanın foley kateteri mevcuttur. Hastanın son defekasyon çıkışı yatışından 2 gün önceye ait olup yatışın 3. gününde lavman uygulanması ile defekasyon çıkışı olmuştur. Bağırsak sesleri 4/dk.
6. Kişisel temizlik ve giyim	Hastanın bakımı hemşire ve yardımcı personel ile yapılıyor. Hastanın genel vücut hijyeninin kötü olduğu görüldü, saçları yağlı ve cildi kuru gözlendi. El ve ayak tırnaklarında deformiteler, topuklarda çatlaklar mevcut. Braden Basınç Yaralanması Risk Puanı: 17(Az riskli)
7. Vücut sıcaklığının kontrolü	Hastanın ateşi servise ilk gelişinde ateşi 38°C olup yatışı boyunca subfebril (37,5-37,9 °C) seyretmiştir. Hastanın sık sık terlediği görülmüştür.
8. Hareket	Hasta servise kabulünden 5. güne kadar sürekli oksijen desteğine ihtiyaç duyması ve aktiviteyi tolere edememesi nedeniyle immobil takip edilmiştir. 5. gün itibariyle oda içinde kısa mesafelerde mobilize edilmiştir.
9. Çalışma ve eğlenme	Çiftçi olan hasta gün içinde genellikle tarlada olduğunu ve aktif olarak çalıştığını belirtmiştir. Mevcut durumunun işine olan yansımasından ötürü endişe duymaktadır.
10. Cinselliği ifade etme	Bu aktiviteye yönelik bilgi vermek istememiştir.

11. Uyku	Hasta normalde uyku problemi yaşamadığını fakat hastalık sürecinden dolayı kesintisiz ve dinlendirici uyku uyuyamadığını belirtmiştir.
12. Ölüm	Hastanın tedaviye uyum sağladığı görülmüştür. Ölümden korktuğunu, yaşının genç olduğunu ve ailesini geride bırakmaktan korktuğunu dile getirmiştir. Ayrıca hastalığını eşine bulaştırmaktan korktuğunu da ifade etmiştir.
Uygulanan tedavi	Lansoprol 30 mg (PO) 1x1 Polaminofen 10 mg/ml (IV) 3x1 Metpamid 10 mg (PO) 2x1 INH 300 mg (PO) 1x1 Rifcap 300 mg (PO) 1x2 Miambutol 500 mg (PO) 1x2 Piranızıd 500 mg (PO) 1x3 Clexane 4000 Anti-Xa (SC)1x1 Dodex 1000 mcg (IM) 1x1 Serex 25 mg tb (PO)1x1

*PO: Oral Uygulama, IM: Intramuskuler, SC: Subkutan, IV:Intravenöz

Tüberküloz tanısı ile serviste takip edilen hastanın Yaşam Aktiviteleri Modeli doğrultusunda NANDA-I ‘ye göre hemşirelik bakımı tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Tüberküloz tanılı olgunun hemşirelik bakımı

Yaşam Aktiviteleri	**Hemşirelik Tanısı/ Amaç**	**Girişimler**	**Değerlendirme**
Güvenli çevrenin sürdürülmesi	*Balgam kültüründe MBT basili üremesine bağlı **“Enfeksiyon Bulaştırma Riski”** Amaç: -Hastanın enfeksiyon bulaşını önlemek için gerekli önlemleri alabilmesi. -Hasta ve yakınlarının enfeksiyon bulaşma yollarını ifade edebilmesi.	✓ Enfeksiyon etkeni bulaş yolu açısından değerlendirilerek uygun izolasyon yönteminin belirlendi (Solunum izolasyonu). ✓ Hasta tek kişilik odaya alınarak odanın kapısına izolasyon kartı asıldı. ✓ Hasta ve yakınlarına tüberküloz enfeksiyonunun yayılma şekilleri ve izolasyon önlemleri hakkında eğitim verildi. ✓ Ziyaretçi kısıtlaması yapıldı. ✓ Tıbbi cihazlar ayrılarak ortak kullanım engellendi. ✓ Enfeksiyon kontrol hemşiresine bilgi verildi. ✓ Hasta odası belirli aralıklarla havalandırıldı.	Hastanın yatış süreci boyunca diğer hastalara enfeksiyon bulaşı gelişmedi. Hasta solunum izolasyonu önlemlerine uyum sağladı.

	*Yabancı ortamda bulunmaya sekonder fiziksel mobilitede bozulmaya bağlı **"Düşme Riski"** Amaç: - Hastanın yatış süresince düşme deneyimlememesi (Düşme Riski Puanı:11)	✓ Hastanın düşme riski uygun aralıklarda değerlendirildi. ✓ Hastaneye kabulde ortama uyumu sağlanarak gerekli bilgilendirmeler yapıldı. ✓ Hasta odasında yer alan tıbbi ekipmanların (hemşire çağrı sistemi, hasta yatağı, etajer, ayaklı serum askısı) kullanımı hakkında bilgi verildi. ✓ Hasta tek başına ayağa kalkmaması konusunda bilgilendirildi. ✓ Hastanın yaşam bulguları kontrol edilerek, ortostatik hipotansiyon varlığının değerlendirildi. ✓ Hasta yatağı en alt seviyede, frenleri kapalı ve yatak kenarlıkları kapalı tutuldu. ✓ Hemşire çağrı sistemi hastanın ulaşabileceği mesafede bulunduruldu. ✓ Hastanın ayağına uygun, kaymayan terlik giymesi sağlandı. ✓ Hastanın kullandığı ilaçların yan etkileri düşme riski açısından değerlendirildi. ✓ Hasta ve ailesine düşmelerden korunma konusunda eğitim verildi.	Hasta düşme deneyimlemedi.
İletişim	Solunum izolasyonu ve bulaşıcı hastalığa sekonder reddedilme korkusuna bağlı **"Sosyal İzolasyon"** Amaç: Hastanın etkisiz baş etme davranışlarının azalması. -Hastalık sürecine ilişkin duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesi.	✓ Hastanın sosyal izolasyon yaşamasına sebep olan faktörler belirlendi (Solunum izolasyonu, immobilizasyon). ✓ Hastanın duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi için zaman verildi. ✓ Hastalık süreci hakkında soruları cevaplandı. ✓ Kaygı, düşünce ve duygularını ifade etmesi için uygun ortam sağlandı. ✓ Hasta günlük yaşam aktivitelerine katılması için cesaretlendirildi. ✓ Sosyal destek sistemleri ile iletişime geçmesi için planlama yapıldı. ✓ Hastanın günlük hayatta yapmaktan hoşlandığı aktiviteler öğrenilerek birlikte planlama yapıldı (yakını ile iş birliği yapılarak bulmaca temin edildi).	Hastanın eşi ve çocukları ile iletişim kurması sağlandı.

	*Hastalık süreci ve evde bakım hakkında **"Bilgi Eksikliği"** Amaç: Hasta ve ailesinin hastalık süreci, tedavisi ve bakımı hakkında bilgi sahibi olduğunu ifade etmesi.	✓ Hasta ve yakınları ile görüşülerek eğitim ihtiyacı olan konular belirlendi (hastalık süreci ve izolasyon önlemleri). ✓ Hasta ve ailesine belirlenen uygun zamanda eğitim verildi. ✓ Hekimi ile görüşmesi sağlanarak tedavi sürecine ilişkin bilgi alması sağlandı.	Hasta hastalık süreci hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtti. İzolasyon önlemlerine uyum sağladığı gözlendi.
Solunum	*Nefes almada güçlük, öksürük ve sekresyon artışı ile bulgulanan Tüberküloz enfeksiyonuna sekonder immobilizasyona bağlı **"Etkisiz Solunum Örüntüsü"** Amaç: Hastanın en üst düzeyde akciğer kapasitesine ulaşması.	✓ Hastaya semi fawler/ fawler pozisyon verildi. ✓ Belirli aralıklarda mobilize olması sağlandı. ✓ Günlük yeterli miktarda sıvı alımı sağlandı. ✓ İnhaler tedavilerinin ardından tapotman uygulandı. ✓ Öksürme egzersizleri ile sekresyon çıkışı desteklendi. ✓ Solunum egzersizleri günde 4 kez uygulatıldı. ✓ Solunum sesleri dinlenerek değerlendirildi.	8. günden sonra oda havasında takip edilmeye başlanan hastanın spO2 değeri %96-97 olarak değerlendirilmiştir.
Boşaltım	Uzun süreli hastane yatışına sekonder bağırsak motilitesinin değişimine bağlı **"Konstipasyon Riski"** Amaç: Hastanın en fazla 2 gün içinde defekasyon çıkışı olduğunu bildirmesi	✓ Hastanın bağırsak fonksiyonları günlük olarak değerlendirildi. ✓ Hasta yeterli sıvı alımı için desteklendi (2-3 lt/gün). ✓ Hastanın bağırsak sesleri her gün dinlendi. ✓ Hastaya kahvaltıdan yarım saat önce bir bardak ılık su içmesi önerildi. ✓ Hastanın diyeti lif açısından değerlendirilerek lif içeren diyet alımı sağlandı. ✓ Hasta tolere edebildiği zaman odada mobilize edildi. ✓ Batın palpe edilerek distansiyon ve sertlik bakımından değerlendirildi. ✓ Hekim istemi ile ilaç tedavisi sağlandı (yatışının 3. günü lavman uygulandı).	Hastanın lavman uygulaması sonrası defekasyon çıkışı olmuştur.

Kişisel temizlik ve giyim	Hastanın kıyafetlerini giyme ve çıkarmada yetersizliği ile bulgulanan aktivite intoleransı ve yorgunluğa bağlı **"Kendi Kendine Giyinmede Yetersizlik"** Amaç: -Hastanın giyinme ihtiyacının karşılanarak bağımsızlığının artırılması.	✓ Hastanın kendi kendine giyinme yeteneğinin değerlendirilmesi. ✓ Hastanın giyinme aktivitelerinin desteklenmesi. ✓ Kendi başına giyinmede kolaylık sağlayacak bol, sıkmayan kıyafetlerin tercih edilmesi. ✓ Hastaya giyinme ve soyunma işlemleri için vakit verilmesi. ✓ Hastanın giymesi gereken kıyafetlerin sıralı ve ulaşabileceği bir yerde bulundurulması. ✓ Hastanın mahremiyetine özen gösterilmesi.	Hasta kendi kıyafetleri yakınında olduğunda tek başına giyebiliyor (yatışının 8. günü).
Hareket	*Aktivite ile artan dispne ve taşikardi ile bulgulanan akciğer enfeksiyonuna bağlı **"Aktivite İntoleransı"** Amaç: Hastanın aktivite toleransının artırılması *Uzun süreli yatak istirahatine sekonder sık terleme nedeniyle derinin nemli kalmasına bağlı	✓ Hastanın aktivite intoleransını artıran nedenler saptandı. ✓ Hastanın dinlenme durumunda ve aktivite sonrası yaşam bulguları ölçüldü. ✓ Hastanın istirahat halindeki nabız hızına dönmesi 3-4 dakikadan uzun sürdüğünde ve solunum hızı aşırı arttığında aktivitenin süresi ve yoğunluğu azaltıldı. ✓ Hastanın aktivite toleransı artmaya başladıkça mobilizasyon sıklığı artırıldı. ✓ Hasta kişisel aktivitelerini yapmaya teşvik edilip, yapamadığı durumlarda desteklendi. ✓ Hastanın sekresyon varlığı değerlendirilerek inhaler ilaçları sonrası tapotman uygulandı. ✓ Hastanın hidrasyon durumu-deri turgoru değerlendirildi. ✓ Hastanın hidrasyonunu korumak için yeterli sıvı alması sağlandı. ✓ Hastanın cilt bütünlüğü ve basınç yaralanması riski skalaya uygun sıklıkta değerlendirildi. ✓ Hasta oda içinde mobilize edildi. ✓ Hastanın basınç bölgelerinde (topuk arkası, skapula, sakrum)	Hastanın oda içinde mobilizasyon sıklığı artırılarak tolerasyon düzeyi artırıldı (Değerlendirme: yatışın 8. günü). Hastanın basınç yaralanması risk skoru 17'nin altına düşmedi.

	"Deri Bütünlüğünde Bozulma Riski" Amaç: Hastanın yatış süresi boyunca deri bütünlüğünün korunması. (Braden Basınç Yarası Risk Değerlendirme Ölçeği Puanı: 17)	kızarıklık, hassasiyet varlığı gözlendi. ✓ Hastanın yatak takımlarının kırışık olmamasına özen gösterildi. ✓ Hasta yatağında enjektör ucu gibi materyallerin unutulmamasına dikkat edilerek olası basınç faktörleri engellendi. ✓ Katlanma, makaslama basıncını azaltmak için hasta yatağı mümkün olduğunca düz tutuldu. ✓ Pozitif nitrojen dengesini sürdürmek için protein ve karbonhidrat alımı sağlandı. ✓ Hastanın yatak içinde aktif/ pasif hareket etmesi sağlandı.	Hastada basınç yaralanması gelişmedi.
Uyku	Hastanın uykuya dalmada ve uyumada güçlük çekmesi ile bulgulanan yabancı ortamda bulunma ve hastalık sürecine bağlı **"Uyku Örüntüsünde Rahatsızlık"** Amaç: -Hastanın yeterli uyumasının sağlanması -Hastanın uyandığında dinlenmiş hissettiğini ifade etmesi.	✓ Hastanın uyku düzenini bozan faktörler belirlendi. ✓ Hastanın uyku hijyeni rutini öğrenilerek devamının sağlandı. ✓ Hastanın uyku ve dinlenme için uygun pozisyonu almasına destek olundu. ✓ Hasta odasının dinlenme zamanlarında sessiz, sakin ve loş olmasının sağlandı. ✓ Tedavide yer alan farmakolojik ajanlar zamanında uygulandı (Serex 25 mg tb 1x1). ✓ Hastaya müzik dinleme, gevşeme teknikleri gibi nonfarmakolojik yöntemler öğretilerek kullanımı sağlandı (yağmur sesi dinletildi).	Hasta gündüz uykusunun azaldığını ve gece uyku süresinin arttığını ifade etti.
Ölüm	*Hastanın tüberküloz nedeniyle ölmekten korktuğunu ifade etmesi ile bulgulanan iyileşememe korkusuna bağlı **"Ölüm Anksiyetesi"** Amaç: Hastanın anksiyete ve korkusunun azaldığını ifade etmesi.	✓ Hastanın duygu ve düşüncelerini ifade etmesi sağlandı. ✓ Hastanın doğru bilgi kaynaklarına ulaşması sağlanarak hastalık ve tedavi süreçlerine ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklı anksiyetesinin giderilmesi sağlandı. ✓ Hastaya anksiyete ile baş etme teknikleri hakkında bilgi verildi. ✓ Sosyal destek sistemlerine erişimi sağlanarak yalnızlık hissinin azalması salandı.	Hastanın iyileşmeye olan inancının arttığı ve ölüm anksiyetesinin azaldığı görüldü.

Bağımlılık/ Bağımsızlık Döngüsü

Bağımlılık/bağımsızlık döngüsü bir ucunda tamamen bağımlılık bir ucundan tamamen bağımsızlık bulunan çift yönlü bir çizgidir. Hastanın yaşam aktivitelerini gerçekleştirebilme düzeyi çizgi üzerinde işaretlenerek bağımlılık düzeyi belirlenir (Bulut ve Güler Demir, 2017). Bireyin bağımlılık düzeyi yaşamın farklı evrelerinde değişim gösterir. Yeni doğan bir bebek bakım vericisine tamamen bağımlı iken yaş ilerledikçe bireyin bağımsızlığı artar. Yetişkinler hastalık, kaza ve yaşanan sorunlar nedeniyle başkasına bağımlı hale gelebilir (Pektekin, 2013).

Olgu tüberküloz öyküsüne bağlı gelişen semptomlar nedeniyle birçok yaşam aktivitesinde bağımlıdır. Hastanın yaşam aktivitelerine yönelik bağımsızlık döngüsü Şekil-1'de verilmiştir.

Şekil 1. Hastanın yaşam aktiviteleri ile ilgili bağımlılık/bağımsızlık döngüsü

Yaşam Aktiviteleri	**Bağımlılık/Bağımsızlık Döngüsü**
	Tamamen Bağımsızlık — Tamamen Bağımlılık
Güvenli çevrenin sürdürülmesi	
İletişim	
Solunum	
Yeme ve İçme	
Boşaltım	
Kişisel temizlik ve giyim	
Vücut sıcaklığının kontrolü	
Hareket	
Çalışma ve eğlenme	
Cinselliği ifade etme	
Uyku	
Ölüm	

Hasta güvenli çevrenin sürdürülmesi, solunum, boşaltım, kişisel temizlik ve giyim, hareket ve uyku aktivitelerinde yarı bağımlıdır.

Yaşam Aktivitelerini Etkileyen Faktörler

Modele göre bireyin yaşam aktivitelerini gerçekleştirmesini etkileyen faktörler biyolojik, psikolojik, sosyokültürel, çevresel ve politik ve ekonomik olmak üzere beş tanedir (Bulut ve Güler Demir, 2017).

Biyolojik faktörler	Hastanın yaşı,

	Kronik hastalığı (HT), Dispne, İmmobilizasyon.
Psikolojik faktörler	Hastanede yatma, Bulaşıcı hastalık tanısı alma, İzolasyonda takip edilme.
Sosyokültürel faktörler	Hastanın sosyokültürel özellikleri bakım ve tedaviyi etkilememiştir.
Çevresel faktörler	Sosyal izolasyon
Politik ve ekonomik faktörler	Hastanın sosyal güvencesi mevcut olup yaşam aktivitelerini olumsuz etkilememiştir.

Yaşamda Bireysellik

Roper, Logan ve Tierney'e göre bireylerin yaşam aktivitelerini gerçekleştirme biçimleri farklılık gösterir. Bireysellik kişinin yaşam süreci ve bağımlılık/ bağımsızlık durumu ile belirlenir (Ay Kılıçaslan vd, 2023). Tüberküloz tanısı ile serviste takip edilen olgu yaşam aktivitelerini yerine getirirken biyolojik, çevresel, psikolojik ve çevresel faktörler bağımlılık/ bağımsızlık durumu etkilemiştir. Hemşirelik bakımının planlanmasında bireyselliğe önem verilerek süreç yönetilmiştir.

4. SONUÇ

Bu makalede, tüberküloz tanısı alan bir hastanın hemşirelik bakımı Yaşam Aktiviteleri Modeli kullanılarak bütüncül bir anlayış ile değerlendirilmiştir. Tüberkülozun neden olduğu sorunlar bireylerin fiziksel kapasitesini sınırlayarak yaşam aktivitelerinde bağımlılık düzeyini artırmaktadır. Bu modelin kullanımının hastaların mantıksal ve sistematik olarak değerlendirilmesini ve etkili bir hemşirelik bakımının planlanmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Aggarwal, A. N. (2019). Quality of life with tuberculosis. *J Clin Tuberc Other Mycobact Dis,* 17, 1-9. https://doi.org/10.1016/j.jctube.2019.100121

Ay Kılıçaslan, B., Akarsu, K. ve Bulut, H. (2023). Yaşam aktiviteleri modeline göre bronkoplevral fistül sonrası omentoplasti yapılan hastanın değerlendirilmesi: olgu sunumu. *stanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* (20), 748-763. https://doi.org/10.38079/igusabder.1237392

Babalık, A., Keskin, T., Erer, O.F., Aydın, M., Özkara, Ş., Öztomurcuk, D. ve Er, A. G. (2019). Türk Toraks Derneği eğitim kitapları serisi: tüberküloz. Miki Matbaacılık.

Bıyıklı, N., ve Lotfi, S. (2021). Tüberküloz hastalarının tedavi süresinde sosyal destek süreçlerinin incelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 24*(3): 457-468.

Biltekin, N. ve Ülger, M. (2023). Tüberküloz tedavisinde kullanılan antitüberküloz ilaçlar. *Mersin Univ Saglık Bilim Derg, 16*(3), 525-542 doi: 10.26559/mersinsbd.1213832

Bulut, H. ve Güler Demir, S. (2017). Nancy Roper, Winifred W. Logan, Alison J. Tierney: Yaşam aktivitelerine dayalı hemşirelik modeli. A. Karadağ, N. Çalışan ve Z. Göçmen Baykara (Ed.). *Hemşirelik Teorileri ve Modelleri* içinde (ss. 532-573). Nobel Tıp Kitabevleri.

Fadare, R.I., Akpor, O. A., Ifechukwude, I.G., Richard, A. ve Bello, C.B. (2020). Nurses' safety in caring for tuberculosis patients at a teaching hospital in South West Nigeria. *Journal of Environmental and Public Health,* 2020, 1-9. https://doi.org/10.1155/2020/3402527

Holland, K. (2019). An introduction to the Rpoer-Logan-Tierney modal for nursing, based on activities of living. K. Holland and J. Jenkins (Ed*). Applying the Roper-Logan-Tierney Model in Practice* içinde (s.17-37). Elsevier.

Kara, Ş. A. ve Aslan, D. (2021). Küreselleşen dünyada tüberküloz: halk sağlığı bakış açısıyla güncel durum değerlendirmeleri. *Sağlık ve Toplum, 31*, (1) 3-22.

Karakoç Kumsar, A., Güner, A. ve Taşkın Yılmaz, F. (2021). Tüberküloz hastalarında damgalama: hastalığı kabul ve umutsuzluk düzeyine etkisi. *Sağlık ve Toplum, 31* (1), 69-77.

Pektekin, Ç. (2013). Nancy Roper, Winifred Logan, Alison J. Tierney ve yaşam aktiviteleri kuramı. Ç. Pektekin (Ed). *Hemşirelik Felsefesi Kuramlar- Bakım Modelleri ve Politik Yaklaşımlar* içinde (s. 139-146). İstanbul Tıp Kitabevi.

Sağlık Bakanlığı. (2019). Tüberküloz tanı ve tedavi rehberi (2. baskı). https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tuberkuloz-db/Dokumanlar/Rehberler/Tuberkuloz_Tani_ve_Tedavi_Rehberi.pdf

Şişman, H. ve Arslan, S. (2020). Cerrahi hemşireliğinde hasta bakımında kullanılan kuram ve modeller. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 29*(2), 150-161. https://doi.org/10.17827/aktd.544998

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). Ölüm nedeni ve cinsiyete göre ölümler. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109

World Health Organization. (2023). Global tuberculosis report. Erişim adresi: https://www.who.int/teams/global-tuberculosis-programme/tb-reports/global-tuberculosis-report-2023

DİJİTAL DİŞ HEKİMLİĞİ EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİ TUTUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa KILIÇ [1], Furkan ÖZBEY [2]

[1]Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Protetik Diş Tedavisi, Afyonkarahisar, Türkiye, ORCID:0000-0001-7961-9145

[2]Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Ağız Diş ve Çene Radyolojisi, Afyonkarahisar, Türkiye, ORCID:0000-0001-7961-9145

Özet

Dijital diş hekimliği, geleneksel yöntemlere kıyasla daha hızlı, daha hassas ve hasta konforunu artıran çözümler sunmaktadır. Bu nedenle, diş hekimliği eğitiminde dijital teknolojilerin entegrasyonu giderek daha önemli hale gelmektedir. Çalışma, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi 4. ve 5. sınıf öğrencileri üzerinde yürütülmüş olup, öğrencilerin dijital diş hekimliği konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumları anket yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çalışmaya toplam 142 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların %50,7'i 4. sınıf, %49,3'ü ise 5. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Anket sonuçlarına göre, öğrencilerin %90,14'ü dijital diş hekimliği teknolojilerinin klinik uygulamalarda önemli avantajlar sağladığını düşünmektedir. Bununla birlikte, "Fakültenizde dijital cihazlar hakkında yeterli eğitimi alabiliyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtların ortalama puanı 4. sınıf öğrencilerinde 1,89±0,72, 5. sınıf öğrencilerinde ise 1,86±0,39 olarak tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin dijital cihazlar konusunda daha fazla eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Öğrencilerin %92'si dijital teknolojilerin diş hekimliği eğitiminde daha fazla yer alması gerektiğini belirtmiştir. "Dijital yöntemler yapacağınız işlerin kalitesini artırır mı?" sorusuna verilen yanıtların ortalaması, 4. sınıf öğrencilerinde 4,15±0,54, 5. sınıf öğrencilerinde ise 4,41±0,49 olarak ölçülmüştür. Bu bulgular, öğrencilerin dijital diş hekimliği uygulamalarına yönelik genel olarak olumlu bir tutuma sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, dijital diş hekimliği eğitimine yönelik müfredatın güncellenmesi ve öğrencilerin pratik becerilerini geliştirmeye yönelik daha fazla uygulamalı eğitimin sağlanması gerekmektedir. Dijital teknolojilerin eğitime entegrasyonu, mezuniyet sonrası klinik uygulamalarda daha yetkin diş hekimlerinin yetişmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler

Dijital diş hekimliği, Eğitim ,KIBT , CAD-CAM, Ağız içi tarayıcılar

NURSING CARE IN A PATIENT WITH TRAUMATIC SUBARACHNOID HEMORRHAGE AND BRAINSTEM INVOLVEMENT: CASE REPORT

TRAVMATİK SUBARAKNOİD KANAMA VE BEYİN SAPI TUTULUMU OLAN HASTADA HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU

Melisa ŞENOL KENTER[1], Fatma BİRGİLİ[2], Nezihe BULUT UĞURLU[3], Güllü YAZKAN[4], Feyza ACAR[5]

([1]Hemşire (Yüksek lisans Öğrencisi), Muğla Eğitim Araştırma Hastanesi, Anestezi Yoğun Bakım, Muğla/ Türkiye, ORCID: 0000-0001-8823-5207,

[2] Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Muğla /Türkiye,

ORCID: 0000-0003-0942-2122,

[3]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Muğla/Türkiye, ORCID: 0000-0003-2860-1169, [4]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Muğla/Türkiye, ORCID: 0000-0002-7103-4625, [5]Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM polikliniği, Muğla/ Türkiye, ORCID: 0000-0003-3808-6260)

Özet

Subaraknoid kanama (SAK) araknoid membran ile pia arasına kanama ile oluşmaktadır. Küçük pial ve subaraknoid damarların zarar görmesi, parankimal hematomun subaraknoid alana açılması ile ya da ventrikül içi kanamanın subaraknoid aralığa sızması ile meydana gelmektedir. SAK inmelerin %5'ini oluşturmaktadır. SAK'ın en sık görülen nedeni travma, ikinci sıklıkla anevrizmadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde her yıl 21,000-33,000 arasında kişinin SAK geçirdiği ve SAK'a bağlı erken mortalitenin %67 olduğu bildirilmektedir. Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun Ölüm Nedenleri İstatistiklerine (2022) göre tüm yaş gruplarında travma ve zehirlenmeler 7.sırada yer almaktadır. Beyin sapının hasar görmesi durumunda işlevlerini yerine getirememektedir. Ciddi travma geçiren hastanın bakımı, hızlı ve sistematik değerlendirme ile birlikte hastanın yaşamını tehdit eden faktörlerin de belirlenmesini içermektedir.

Travma sonrası yoğun bakımda yatan hastaların takibi alanlarında uzman hekimler ve yoğun bakım hemşireleri tarafından yapılmaktadır. SAK tanılı ve beyin sapı tutulumu olan hasta monitörize edilerek sık aralıklarla bilinç düzeyi takibi yapılması ve hava güvenliğinin etkili sağlanması gerekmektedir. Yoğun bakım hemşireleri 24 saat kesintisiz hasta bakımı sağlayan hastalarını sürekli izlem altında tutarak etkili bakım vermektedir. Bu olgu sunumunun amacı, travmaya bağlı SAK gelişen ve beyin sapı tutulumu olan hastada Roper, Logan ve Tierney'in Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli'ne göre verilen hemşirelik bakımı ve sonuçlarının sunulmasıdır. Bu olgu sunumu ile bakım planlanması ve uygulanması açısından hemşirelik literatürüne ve uygulamalarına katkı sağlanacağı düşünülmüştür.

Literatür incelendiğinde bu hastaların temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çektikleri, ağrı, beslenme bozukluğu, yorgunluk, uyku ve anksiyete bozukluğu, bilgi eksikliğinin yanında psikolojik destek ihtiyacının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu olgu çalışmasında da literatüre

paralel olarak belirlenen sorunlara yönelik bakım planlanmış ve uygulanarak sonuçları değerlendirilmiştir. Bu model hastanın ayrıntılı olarak değerlendirilmesine ve bakımda bireyin desteklenmesine olanak sağlamıştır. Modelin uygulanması hastanın bakım gereksinimlerinin sistematize olarak ele alınmasını sağlamıştır. Hastanın temel gereksinimlerini karşılamakta yaşadığı güçlüklerle baş etmede daha iyi olduğu, ağrı kontrolünün sağlandığı, psikolojik destek aldığı, genel durumunun daha iyiye gittiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hemşirelik bakımı, Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli, travma, subaraknoid kanama, beyin sapı tutulumu.

Abstract

Subarachnoid hemorrhage (SAH) occurs with bleeding between the arachnoid membrane and pia. Damage to the small pial and subarachnoid vessels occurs when parenchymal hematoma opens into the subarachnoid space or when intraventricular bleeding leaks into the subarachnoid space. SAH accounts for 5% of strokes. The most common cause of SAH is trauma, the second most common is aneurysm. It is reported that between 21,000-33,000 people have SAH every year in the United States (USA) and the early mortality due to SAH is 67%. In our country, according to the Causes of Death Statistics (2022) of the Turkish Statistical Institute (TUIK), trauma and poisonings rank 7th in all age groups. If the brain stem is damaged, it cannot perform its functions. Care of a patient who has suffered serious trauma includes rapid and systematic evaluation as well as identification of factors that threaten the patient's life.

Follow-up of patients in intensive care after trauma is carried out by specialist physicians and intensive care nurses. Patients diagnosed with SAH and brainstem involvement must be monitored, their level of consciousness must be monitored at frequent intervals, and air security must be ensured effectively. Intensive care nurses provide effective care by providing 24-hour uninterrupted patient care and keeping their patients under constant monitoring. The purpose of this case report is to present the nursing care and results provided according to Roper, Logan and Tierney's Activities of Daily Living Model in a patient who developed SAH due to trauma and had brainstem involvement. It is thought that this case report will contribute to the nursing literature and practices in terms of care planning and implementation.

When the literature is examined, it is seen that these patients have difficulty in meeting their basic needs, and the need for psychological support emerges, as well as pain, malnutrition, fatigue, sleep and anxiety disorders, lack of information. In this case study, maintenance was planned for the problems identified in parallel with the literature, and its results were evaluated. This model allowed detailed evaluation of the patient and support of the individual in care. Application of the model enabled the patient's care needs to be addressed systematically. It was concluded that the patient was better at coping with the difficulties he experienced in meeting his basic needs, pain control was achieved, he received psychological support, and his general condition improved.

Key Words: Nursing care, Activities of Daily Living Model, trauma, subarachnoid hemorrhage, brainstem involvement.

1. GİRİŞ

Subaraknoid kanama (SAK) araknoid membran ile pia arasına kanama ile oluşmaktadır. Küçük pial ve subaraknoid damarların zarar görmesi, parankimal hematomun subaraknoid alana açılması ile ya da ventrikül içi kanamanın subaraknoid aralığa sızması ile meydana gelmektedir (Kılıç ve Yalçın, 2016). SAK inmelerin %5'ini oluşturmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde her yıl 21,000-33,000 arasında kişinin SAK geçirdiği ve SAK'a bağlı erken mortalitenin %67 olduğu bildirilmektedir. SAK'ın en sık görülen nedeni travma, ikinci sıklıkla

anevrizmadır (Altınörs ve Şahintürk, 2019). Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun Ölüm Nedenleri İstatistiklerine (2022) göre tüm yaş gruplarında travma ve zehirlenmeler 7.sırada yer almaktadır. Beyin sapı, omuriliğin tepesini çevreleyen kısımdır ve temel yaşamsal faaliyetleri yürütmekle görevlidir. Beyin sapı, bireyin nefes alıp vermesini, kalp atışlarını, görme ve işitme reflekslerini, bilinç durumunu, uyku-uyanıklık gibi durumlarını kontrol etmektedir (Korkmaz ve Mahiroğlu, 2007; Fizyoloji). Beyin sapının hasar görmesi durumunda işlevlerini yerine getirememektedir. Ciddi travma geçiren hastanın bakımı, hızlı ve sistematik değerlendirme ile birlikte hastanın yaşamını tehdit eden faktörlerin de belirlenmesini içermektedir (Karaman Özlü, Kılınç, Karakuş, Özlü ve Toraman, 2022).

Travma sonrası yoğun bakımda yatan hastaların takibi alanlarında uzman hekimler ve yoğun bakım hemşireleri tarafından yapılmaktadır. SAK tanılı ve beyin sapı tutulumu olan hasta monitörize edilerek sık aralıklarla bilinç düzeyi takibi yapılması ve hava güvenliğinin etkili sağlanması gerekmektedir (Korkmaz Dilmen, Akçıl ve Tunalı, 2015). Yoğun bakım hemşireleri 24 saat kesintisiz hasta bakımı sağlayan hastalarını sürekli izlem altında tutarak etkili bakım vermektedir. Bu olgu sunumumuzun amacı, travmaya bağlı SAK gelişen ve beyin sapı tutulumu olan hastada Roper, Logan ve Tierney'in Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli'ne göre verilen hemşirelik bakımı ve sonuçlarının sunulmasıdır. Bu olgu sunumu ile bakım planlanması ve uygulanması açısından hemşirelik literatürüne ve uygulamalarına katkı

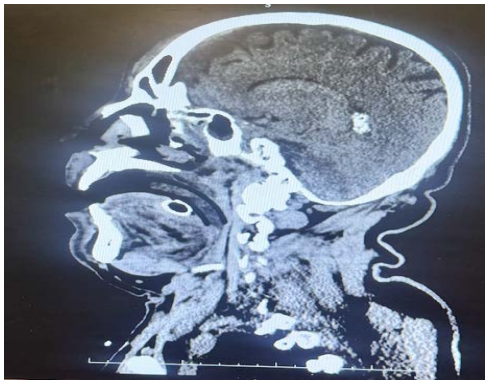
2. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmaya 16.11.2023 tarihinde kamuya bağlı bir eğitim ve araştırma hastanesinde travmatik SAK tanısı ile yatışı yapılan ve yoğun bakımda tedavi gören 1 olgu dahil edilmiştir. Hasta verileri Roper, Logan, Tierney'nin Günlük Yaşam Aktiviteleri Modeli kullanılarak toplanmıştır. Hastaya ait veri tabının oluşturulmasında görüşme, gözlem, fiziksel değerlendirme yöntemi ile hemşirelik öyküsü, laboratuvar bulguları, görüntüleme raporları, geçmiş ve mevcut kayıtlardan yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Kuzey Amerikan Hemşirelik Tanıları Birliği'ne (NANDA) göre hemşirelik tanıları belirlenerek uygun hemşirelik girişimleri planlanmıştır. Hastanın entübe olduğu süreçte yakınlarına çalışmanın amacı, süresi ve uygulama şekli açıklanarak bilgi verilmiş olup aydınlatılmış yazılı onamları alınmıştır. Servis klinik şefinin sözlü izni, kurumdan yazılı olarak kurum izni alınmıştır.

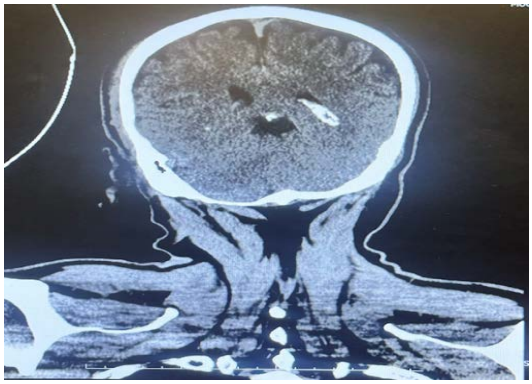
3. OLGU

54 yaşındaki erkek hasta M.A.E., evli, bir çocuk babası, ilkokul mezunu ve emeklidir. Hastada bilenen kronik hastalık öyküsü bulunmamakla birlikte hastaneye yatmadığı dönemde uykusuzluk problemi yaşamaktadır. Sürekli olarak kullandığı ilaçları Gyrex 50 mg 1x1 ve Durox 30 mg 1x1 şeklindedir. Bilinen alerjisi yoktur. Hastamız geçirdiği trafik kazası sonucu 16.11.22023 tarihinde subdural kanama şüphesi ile bir eğitim araştırma hastanesi acil servisine bir ilçe devlet hastanesinden sevkli gelmiştir.

Hastamız Acil Servis'e entübe gelmiştir. Sol maksiller sinüste, sol zigomada ve sol orbita duvarında parçalı deplase fraktür hatları mevcut olan ve Acil Servis'te çekilen Beyin Bilgisayarlı Tomografisi (BT) sonucunda her iki pariyetalde SAK görünümü görülmüş olup hastaya acil ameliyat düşülmemesi sebebi ile yoğun bakım ünitesine nakli uygun görülmüştür.

Resim 1.1. Acil Servis'te çekilmiş olan 16.11.23 tarihli Beyin BT

Resim 1.2. Acil Servis'te çekilmiş olan 16.11.2023 tarihli Beyin BT

Hasta 16.11.2023 tarihinde yoğun bakımımıza entübe, midazolam infüzyonu ile sedatize şekilde kabul edilmiş, ancak hastanın uyanıklığının görülmesi için dormicum infüzyonu durdurulmuştur. Midazolam infüzyonu durdurulduktan sonra hastanın Glaskow Koma Skalası (GKS) değerlendirilmesinde $E_{1-2}M_3V_E$=5-6 puandır. Saatlik bilinç takibi önerilmiştir. Motor değerlendirmesinde sol ekstremite hareketliliğinin sağ tarafa oranla daha az olduğu saptanmıştır. Üriner inkontinans nedeni ile üriner kateterizasyon mevcuttur. Subklavien santral venöz kateteri (SVK) uygulaması yoğun bakım ünitemizde yapılmıştır. Sol radial arterden invaziv arter monitörizasyonu için arter kanülü takılmıştır. Antibiyotik başlanmamıştır. Maksiller kırığı sebebiyle hastaya orogastrik sonda (OG) uygulaması yapılmıştır. OG'den gelen içeriğin kanlı olması şüphesiyle proton pompa inhibitörü (PPİ) intravenöz (IV) infüzyon olarak başlanmış ve genel cerrahiye konsülte edilmiştir. Beslenmesine paranteral olarak başlanmıştır. Hastanın yatışında trakeal aspirat ve idrar kültürleri alınmış olup üreme görülmemiştir. Tedavi olarak; Tramadol 100mg 3x1, %20 Mannitol 6x150ml, Levetirasetam 1000mg 2x1, Pk-Merz infüzyonu (5 saatte) 1x1, Parasetamol 100mg 3x1, Asetilsistein 300mg 3x2, Deksametazon 4mg 4x1, Isolyte infüzyonu IV 20cc/sa başlanmıştır. PPİ infüzyonu öncesinde 80 mg PPİ IV puşe yapılmıştır.

Yatış gününe ait laboratuvar bulguları: (Koagülometre) INR:1,04saniye(sn), APTT:21,4sn, Protrombin zamanı:11,8sn, (Hemogram) HCT:40,1%, HGB:13,1g/dL, PLT:211x10^3/µl, RBC:4,17x10^6/µl, WBC:13,25x10^3/µl, (Biyokimya) Amilaz:35 u/L, Alkalen fosfataz:78 IU/I, Albümin:41,7 g/dL, Alanin aminotransferaz (ALT):16 U/L, Aspartat aminotransferaz (AST):17 U/L, Bilirubin (Direkt):0,16 mg/dL, Bilirubin (Total):0,41 mg/dL, Gamma glutamil transferaz (GGT):13 U/L, Glukoz: 168 mg/dL, Kalsiyum (Ca):8,98 mg/dL , Klor (Cl):103,1 mmol/L, Kreatinin:0,89 mg/dL, Lipaz:13,5 U/L, Magnezyum (Mg):1,82 mg/dL, Potasyum (K):4,54 mmol/L, Sodyum (Na):139,9 mmol/L, Total protein:60,1 g/dL, Üre:30 mg/dL, tGFR:97, Bilirubin (indirekt):0,25 mg/dL, Ldh- Laktik Dehidrogenaz:234 U/L, Procalcitonin: 0,075 µg/L, Kütle Ck-Mb: 4,79 U/L şeklindedir.

Yatışının 2. gününde OG'den aktif kanama bulgusu olmayan hastanın PPİ infüzyonu durdurularak enteral beslenmeye başlanmıştır. Hasta yatışının 7. gününde plastik cerrahi tarafından opere edilmiş, maksilla ve zigoma onarımı yapılmıştır. Hasta yatışının 9. gününde C-reaktif protein (CRP) değerindeki artış (CRP=60,76 mg/L) sebebiyle antibiyotik tedavisine başlanmıştır.

Hasta yatışının 10. gününe kadar GKS'sı $E_{1-2}M_3V_E$ şekilde takip edilmiştir. Hastanın 10. günde GKS: $E_3M_{5-6}V_E$ olması ve kooperasyon görülmesi sebebiyle ekstübe edilmiştir. Ekstübasyon

sonrası hasta uykuya meyilli olup ($E_2M_{5-6}V_2$) aynı zamanda hastanın yutma ve öksürme refleksi kaybı mevcuttur. Bu yüzden kontrol amaçlı Beyin Manyetik Rezonans (MR) çekilmiştir. 27.11.2023 Beyin MR sonucunda beyin sapı tutulumu görülmüş olup profilaktik trakeostomi uygulaması uzman hekim tarafından planlanmıştır. 29.11.2023 tarihinde yoğun bakım ünitemizde uzman doktorumuz tarafından perkütan yolla trakeostomi açılmıştır. Yatışının 19. gününde hastaya Perkütan Endoskopik Gastrostomi (PEG) açılmıştır. Hasta tedavi gördüğü yoğun bakımda yatışının 28. gününde vefat etmiş olup yaşamını yitirene kadar entübe kalmıştır.

4. GÜNLÜK YAŞAM AKTİVİTELERİNE DAYALIM HEMŞİRELİK MODELİ (GYADHM)

GYADHM, Roper, Logan ve Tierney tarafından 1976 yılında tasarlanan bir model olup birey her boyutuyla ele alınmaktadır (Roper ve ark., 1996). GYADHM birbiriyle ilişkili ve birbirini etkileyen beş anlamlı bileşenden oluşmaktadır: Yaşam aktiviteleri, Yaşam süresi, Bağımlılık/ bağımsızlık durumu, Yaşam aktivitelerini etkileyen faktörler, Yaşamda bireysellik. Bu modelde bireyin günlük yaşamını sağlıklı sürdürmede yerine getirdiği aktiviteler belirlenmiştir. Bireyin günlük yaşam aktiviteleri 12 gruba ayrılmıştır: *güvenli çevrenin sağlanması ve sürdürülmesi, iletişim, solunum, beslenme, boşaltım, bireysel hijyen ve giyim, vücut sıcaklığının kontrolü, hareket, çalışma ve eğlence, cinselliğin ifadesi, uyku, ölüm* (Akça Ay, 2016; Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019). Modelin temelini ise bireyin bu aktivitelerin ne kadarını bağımsız olarak yapabildiği oluşturmaktadır (Kacaroğlu Vicdan ve ark., 2015).

4.1. Yaşam Aktiviteleri

4.1.1.Güvenli Çevrenin Sağlanması ve Sürdürülmesi: Bireyin yaşamını devam ettirebilmesi için güvenli çevrenin sağlanması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun için sadece kişisel önlemler yeterli olmayıp yasal kararlar ve önlemler de gereklidir. Yani hem bireysel hem de toplumsal alanda uygulanarak tehdit edici gelişmeler için önlemler alınmalıdır (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir duyusal sorunu olmayan hasta travma sonrasında yoğun bakım ünitesi (YBÜ)nde takip ve tedavi görmeye başlamış, invaziv girişimler, entübasyon ve hastaya bağlı ekipmanlar sebebiyle ile enfeksiyon riskine; motor hareketlerinin kaybı ve bilinç bulanıklığı sebebiyle düşme riskine yol açmıştır. Bu süreçte olguda kırıklara, cerrahi girişime, uygulanan doktor ve hemşirelik girişimlerine bağlı ağrı deneyimi olmuştur. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.2. İletişim: İnsan sosyal bir varlık olduğu için iletişim yaşamının her anında vardır. İnsanı sözlü, sözsüz veya yazılı şekilde iletişim kurmaya, duygu ve düşüncelerini ifade etmeye gereksinimi vardır (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir iletişim problemi bulunmayan hastanın travma sonrasında uyanıklığını sağlayamaması ve entübe olması sebebiyle sözel iletişimi kısıtlanmıştır. Hastanın tepkileri ağrılı uyarana gecikmeli göz açma tepkisiyle sınırlı kalmış, son günlerinde ise ağrılı uyarana göz açmamıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 9/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.3. Solunum: Yaşamın başlangıcından sonuna kadar olan tüm süreçte her insanın nefes alıp vermeye ihtiyacı vardır. En önemli ihtiyaç olup diğer aktivitelerin gerçekleştirilmesi için de önemlidir (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir solunumsal problemi bulunmayan hasta travma sonrasında ilk günlerde entübe izlenmiş sonrasında difüzyon maske ile oksijen desteği verilmiş ancak tolere edemeyen hastaya trakeostomi açılmış, mekanik ventilatör ile solunumu desteklenmiştir. Travma sonrasında yutma ve öksürme reflekslerinin kaybı hastada etkisiz solunum yolu temizliğine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.4. Beslenme: Bireyin enerji ihtiyacını karşılayabilmesi ve yaşamını devam ettirebilmesi için önemli bir ihtiyaçtır (Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir beslenme problemi bulunmayan hastanın travma oral alımı durmuştur. Hasta önce paranteral sonra enteral olarak beslenmiş bu durum beden gereksiniminden az beslenmeye sebep olarak hastanın bu süreçte 3 kilo kaybetmesine yol açmıştır, oral alımın olmamasından sıvı elektrolit dengesi IV yollarla sağlanmaya çalışılmış ve sıvı volüm dengesizliği riski ve elektrolit dengesinde bozulma riskine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.5. Boşaltım: İdrar çıkarma ve dışkılama boşaltım olarak sayılmaktadır. Hastanın saatlik ve günlük idrar çıkışı böbrek fonksiyonları için önemliyken gaitanın şekli, kokusu, rengi ve kıvamı da sindirim sistemi fonksiyonları için önemlidir (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir boşaltım problemi bulunmayan hasta travma sonrasında idrar ve gaita inkontinansı yaşamıştır. Hastaya inkontinans sebebiyle foley sonda takılıp hasta bezi bağlanmıştır. Beslenme ürünleri ve antibiyotik tedaviler hastada diyare riskine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.6. Kişisel Temizlik ve Giyinme: Bireyi temiz ve iyi görünürken aynı zamanda kendine güvenli ve kişisel alışkanlıklarını karşılayabilecek sorumlulukta olduğunu göstermektedir. Kültürel, sosyal ve cinsel kimliği yansıttığı için önemlidir (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde herhangi bir kişisel temizlik ve giyinme alanında problemi bulunmayan hasta travma sonrasında kişisel temizliğini kendi sağlayamaz olmuştur. Yoğun bakıma yatışı sebebiyle kendi kıyafetlerini giyememiştir. Temizlik alışkanlığının değişmesi, yatak içerisinde pozisyon değişiminin bağımlı olması sebebiyle hastada deri bütünlüğünde bozulma riskine ve oral alımın olmaması, entübasyon sebebiyle ağız boşluğunun açık kalması oral mukoz membranda bozulma riskine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.7. Vücut Sıcaklığının Kontrolü*:* Sağlıklı bir bireyde vücut sıcaklığı; ortam ısısına, kişinin giydiği kıyafetlere, bireyin kendi vücut sıcaklığının kontrol edebilme becerisine bağlıdır. Birey optimum uyum sağlamaktadır (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde vücut sıcaklığı kontrolünde herhangi bir problemi bulunmayan hasta travma sonrasında vücut sıcaklığı normal sınırlarda seyretmiş bazı zamanlarda vücut sıcaklığında yükselme olmuştur. Yoğun bakımda yatışı sırasında kıyafet giyilmemesi, ortam ısısını kendi ayarlayamaması, hastanın beyin sapı tutulumu olması ve travma geçirmesi vücut sıcaklığında dengesizlik riskine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 8/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.8. Hareket*:* Birey diğer günlük yaşam aktivitelerini bağımsız hareketleri ile yerine getirmektedir. Bu yüzden bağımlılık ve bağımsızlık değerlendirmesi ile alakalıdır (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay, 2016). Travma öncesinde hareket alanında herhangi bir problemi bulunmayan hasta travma sonrasında kas gücü kaybı yaşamış ve hareket edemez olmuştur. Hasta yoğun bakımda yatışı sırasında ilk zamanlarda sağ ve sol taraf ekstremitelerinde farklı derecelerde güç kayıpları yaşamış olup yatışının devamında tamamen güç kaybı olmuştur. Bireyin yatak içinde bağımsız yatak içinde hareket edememesi, yataktan kalkamaması (immobilize olması) ve diğer ihtiyaçlarını karşılayamaması doku perfüzyonda bozulma riskine yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.9. Çalışma ve Eğlence: Birey yaşamını devam ettirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için çalışıp para kazanmak zorundadır. Aynı zamanda sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla bir araya gelmesi, vakit geçirmesi gerekmektedir (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019; Akça Ay,

2016). Travma öncesinde çalışma ve eğlence alanında herhangi bir problemi bulunmayan hasta travma sonrasında rollerini yerine getiremez olmuştur. Yoğun bakımda yatışının uzaması, bilincinde dalgalanmalar yaşaması sebebiyle ailesiyle ve arkadaşlarıyla yeteri kadar vakit geçirememiş, sosyal ortamdan uzaklaşmıştır. Bu durum hastada etkisiz rol performansa yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.10. Cinselliği İfade Etme: Cinsellik sadece cinsel ilişki ve neslin devamlılığı için var olan bir aktivite olarak değerlendirilmemektedir. Bireyin cinsel kimliği, rol ve davranışlarını etkilemekle birlikte beden imajının ifadesinde de önemlidir (Akça Ay, 2016). Travma öncesinde cinselliği ifade etmede herhangi bir sorunu olmayan hastada travmadan sonra yoğun bakım yatışı, entübasyon, PEG ve benzeri girişimlere, hareket sınırlılığına bağlı beden imajında bozulmaya yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.11. Uyku: Bireyin yaşamı, uyku-dinlenme ve uyanıklık süreçleri içerisinde yapılan aktivitelerden oluşmaktadır. Uyku ve uyanıklık bir ritim halinde olup bireye özgüdür. Uyku; hücre yenilenmesini desteklemesi, bireyin dinlenmesi ve gevşemesi için gereklidir (Akça Ay, 2016). Travma öncesinde birey uykuya dalmada problemleri olduğu için medikal tedavi görmekte olup travma sonrasında SAK, beyin sapında tutulum ve yoğun bakım yatışı uyku örüntüsünde bozulmaya yol açmıştır. Hastanın bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 5/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.1.12. Ölüm: Bireyin yaşamın aktivitelerinin sona ermesini ifade etmektedir. Yaşam süreci sona ermektedir (Akça Ay, 2016). Travma öncesinde ölüm alanında herhangi bir endişesi ve sorunu olmayan hasta travma sonrasında yoğun bakıma yatması sebebiyle ölüm anksiyetesi yaşamıştır. Hasta yoğun bakım yatışının 28. gününde hayata gözlerini yummuş olup bu aktiviteye ilişkin bağımlılığı travma öncesinde 1/10 iken travma sonrasında 10/10 olarak değerlendirilmiştir.

4.2. Yaşam Süresi

Yaşam süresi, anne karnında başlayarak ölüme kadar sürer. GYADHM'nin önemli bir parçası olup bireyin hayatı ve hayatının tümü ile ilişkilidir. İnsan doğası gereği devamlı değişim ve gelişme içinde olup yaşamının her döneminde psikolojik, sosyokültürel, fiziksel, politiko-ekonomik ve çevresel faktörlerden etkilenir (Akça Ay, 2016).

Olgumuzda hasta yaşamının orta yaş evresindedir. Travma sonucu SAK ve beyin sapı tutulumu olmuş olması ve yoğun bakım ihtiyacı dolayısıyla mortalite açısından yüksek risk taşımaktaydı. Hastanın yaşamı 28 gün yoğun bakım yatışı sonrasında ölüm ile sonuçlandı.

4.3. Bağımlılık ve Bağımsızlık Dizgesi

Bireyin kendi yaşam aktivitelerine katılım şekli ve yaşam içerisindeki yeri bireyin bağımlılık ve bağımsızlık dizgesini oluşturmaktadır (Açıkgöz ve İbrahimoğlu, 2019).

Olgunun geçirdiği travma öncesinde hastanın beyin kanaması ve beyin sapı tutulumu olmadığından günlük yaşam aktivitelerindeki her alanı (uyku hariç) bağımsız olarak kendisi karşılayabilmekteydi. Uyku aktivitesinde ise hasta travma öncesinde uykuya dalmada problem yaşadığı için medikal tedaviden yardım almaktaydı. Uyku aktivitesi bağımlılığı bundan dolayı travma öncesi dönemde 5/10 şeklinde değerlendirildi. Bağımlılık bağımsızlık döngüsünde bağımlılık puanı uyku haricinde her bir aktivite için 1/10 şeklindeydi. Ancak geçirdiği travma sonrasında hastada gerçekleşen beyin kanaması ve beyin sapı tutulumu dolayısıyla 8/10 ila 10/10 arasında bağımlıdır.

4.4. Yaşam Aktivitelerini Etkileyen Faktörler

Bireylerin her biri farklı bağımsızlık oranlarında yaşam aktivitelerini yerine getirmektedir. Yaşam aktivitelerinde bireysel farklılıkların olmasının sebebi sosyal, çevresel, ahlaki, dini ve benzeri birçok faktöre bağlı olmasına rağmen modelde bu faktörler beş ana grupta toplanmıştır: *Fiziksel faktörler, psikolojik faktörler, sosyo-kültürel faktörler, çevresel faktörler ve politiko-ekonomik faktörler*.

Fiziksel faktörler: SAK, beyin sapı tutulumu, minör cerrahi, trakeostomi, PEG, ağrı, invaziv girişimler ve hastaya bağlı ekipmanlar, ağrı, beslenme, uyku ve boşaltımda değişimler.
Psikolojik faktörler: YBÜ'nde yatma, anksiyete.
Sosyo-kültürel faktörler: Hasta ve yakınlarının sosyokültürel özellikleri bakımı olumsuz etkilemedi.
Çevresel faktörler: YBÜ'nde tedavi görme, giysi olmaması, inkontinans dolayısıyla bez bağlanması, ziyaretçi sayısında ve görüşme süresinde sınırlamalar, ses, gürültü, invaziv girişimler, aydınlatma, oda ısısı hastanın yaşam aktivitelerini olumsuz etkiledi.
Politiko-ekonomik faktörler: Hasta ve yakınlarının politiko-ekonomik özellikleri bakımı olumsuz etkilemedi.

4.5. Yaşamda Bireysellik

GYADHM'nin temelinde yaşam aktiviteleri yer almaktadır. Bireyler bu aktiviteleri birbirinden farklı şekillerde ve seviyelerde yerine getirmektedir. Bireysellik; modelde yer alan diğer parçaların yaşam aktivitelerine olan etkilerinin ve birbiriyle etkileşiminin bir sonucu oluşmaktadır. Bireylerin yaşam aktivitelerindeki bireyselliği; yaşam süreci ve bağımlık/bağımsızlık durumu ile belirlenip türlü sosyo-ekonomik, çevresel, fiziksel, psikolojik ve politiko-ekonomik faktöre göre şekillenmektedir.

Olgumuzda hastamız yaşam süresinin orta yaş evresinde olup yaşam aktivitelerini bağımlı/bağımsız yerine getirirken çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Olgumuzda modelin yaşamda bireysellik bileşeni, yaşam modelinin diğer tüm ögeleriyle birlikte değerlendirilerek yapılmıştır.

5. OLGUNUN GTADHM'NE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 1 GYADHM'ne göre hemşirelik bakımı

Günlük Yaşam Aktiviteleri	Hemşirelik Tanısı	Amaç/ Beklenen Hasta Sonuçları	Hemşirelik Girişimleri	Değerlendirme
Güvenli Çevrenin Sağlanması ***Bağımlılık - Bağımsızlık Dizgesi***	*Travmaya, Maksilla ve zigoma kırığına, Kırık onarımına bağlı* ***Akut Ağrı***	Hastanın ağrısının en aza indirilmesinin sağlanması	Hastanın ağrı varlığı ile ilgili belirti ve semptomları değerlendirilip kaydedilir. Hastanın ağrısını azaltan ve arttıran faktörler değerlendirilir. Hastanın yaşam bulguları değerlendirilir. Kan basıncındaki ve nabzındaki artışlar değerlendirilir. Aspirasyon ve benzeri girişimsel işlemler ağrı kaynağı olabileceği için ilgili hekime haber edilip ek doz analjezik uygulanır. Mekanik ventilasyonda takip edilen hastanın Davranışsal Ağrı Skalasına (Payen et al., 2001) göre ağrı değerlendirilmesi yapılır. Hastaya doktor tarafından order edilen analjezik ilaçlar zamanında uygulanır.	Hastanın ağrısı giderildi.

-Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.			Ağrı yönetiminin etkinliği ve ilaçların yan etkileri izlenir.	
	Santral ve üriner katater ve arter kanülü varlığına ve endotrakeal entübasyona, PEG insizyon yeri varlığına bağlı ***Enfeksiyon Riski***	Hastada enfeksiyon gelişiminin önlenmesi	Hasta ve çevresine temastan önce ve sonra el hijyeni sağlanır. Hastaya kullanılan ateş ölçer, stetoskop, glukometre gibi aletler hastaya özel kullanılır. Aynı malzemelerin diğer hastalara da kullanılması gerekirse %70 Etil Alkol ile dezenfeksiyonu sağlanır. Hastanın enfeksiyon belirti ve bulguları (vücut sıcaklığında artış, nabız, kötü koku gibi...) saatlik değerlendirilir. Hastanın SVK ve arter kanül çevresi her gün 2 kere enfeksiyon bulguları yönünden değerlendirilir. SVK, arter kanül pansumanı şeffaf örtü ile yapıldıysa pansuman haftalık olarak aseptik teknik ile yapılır. Steril spanç ile yapıldıysa günlük olarak pansumanı yenilenir. %2 Klorheksidin ile aseptik pansumanı yapılır. Trakeostomi çevresinin günlük bakım ve pansumanı yapılır. Hastanın endotrakeal tüp aspirasyonu sekresyon olmaması durumunda 4x1 steril yapılır. Sekresyon artışı olması durumunda ihtiyaç halinde daha sık ve steril şekilde yapılır. Trakeostomi çevresi akıntı ve kızarıklık gibi enfeksiyon bulguları yönünden izlenir. Hastanın vücut bakımları günlük, banyo ile vücut bakımı haftalık olarak verilir. El-yüz bakımları günde üç kez olacak şekilde verilir. Günde üç kez ağız bakımı verilir. Hastanın tedavi gördüğü kurumun Enfeksiyon Komitesi kararına istinaden haftanın ilk mesai günü (resmî tatiller	Hastada plastik cerrahi ameliyatından sonra 2.gün CRP artışı gerçekleşti. Yatışının 19. gününde alınan trakeal aspirat kültüründe ve trakeostomi çevresinden alınan doku kültüründe Klebsiella üremesi görüldü.

			dışında her pazartesi günü) trakeal aspirat ve idrar kültürü alınır. Sonuçları değerlendirilir. PEG çevresi enfeksiyon belirti ve bulguları yönünden değerlendirilir. PEG pansumanı ilk 4 gün her gün yapılarak y kompres ve flaster ile kapatılır, sonraki günlerde günlük olarak antiseptik ile pansumanı yapılarak y kompres ile flasterle kapatılmadan bırakılır. Foley sonda ve kateterin günlük bakımı yapılır. Kateter bütünlüğü günlük kontrol edilir. Hastaya kullanılan ürometrinin yatak seviyesinin altında tutulması ve yere temas etmemesi sağlanır. Hastanın enfeksiyona yönelik laboratuvar bulguları her gün değerlendirilir. Enfeksiyon belirti ve bulguları gözlemlenmesi durumunda ilgili hekime haber verilir.	
	İtaki Düşme Ölçeği puanının 19 (yüksek riskli) olmasına, Travmaya bağlı ***Düşme Riski***	Hastada tedavi ve bakım süresince düşmenin önlenmesi	Günlük düşme riski değerlendirilir. Yatak korkulukları kaldırılır. Olası düşme durumunda hastanın en az zararı görmesi için yatak yüksekliği en alt seviyeye indirilir. Hastanın yatak tekerlekli kilitlenir. Hastanın bilincinin dalgalı olması sebebiyle hastanın anlayabileceği zamanlarda hasta bilgilendirilir.	Hastada düşme görülmedi.
İletişim ***Bağımlılık - Bağımsızlık Dizgesi*** -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği	*Travma sebebiyle uykuya meyilli olmaya, bilinç durumunda dalgalanmalara ve entübe olmasına bağlı* ***Sözel İletişimde Bozulma***	Sözel iletişimde bozulmaya bağlı hastanın kendini ifade edememesi sonucu yaşanabilecek olumsuzlukların en aza indirilmesi	Hasta uyanıklık görülen her anda iletişim kurmaya teşvik edilir. Hastaya neden sözlü iletişim kuramadığı hakkında bilgi verilir. Hastanın durumunu değerlendirmek için kısa ve anlaşılır, evet/hayır şeklinde cevap verebileceği sorular yöneltilir. Hastanın evet/hayır değerlendirmesinde evet demek için kafasını aşağı yukarı hareket ettirmesi, hayır demek için kaşlarını yukarı doğru kaldırması istenir. Hastanın yakınları ziyarete geldiğinde hasta yakınlarına sözlü iletişimin olmadığı hakkında bilgi verilir, ortak bir sözsüz dil geliştirilmesine yardımcı olunur.	Hasta sözlü olarak kendini ifade edemediğinden ve sürekli bilinç açıklığını sağlayamadığından sözsüz iletişim kurulan her andaki cevapları değerlendirilerek gereksinimleri karşılandı.

kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca büyük oranda bağımlıdır.				
Solunum ***Bağımlılık - Bağımsızlık Dizgesi*** -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*Yutma ve öksürme reflekslerinin olmamasına ve bilinç düzeyindeki dalgalanmalara bağlı* ***Etkisiz Solunum Yolu Temizliği***	Bireyin yeterli ve etkili solunum yapmasının sağlanması.	Hasta endotrakeal entübasyonda takip edilir. Mekanik ventilasyon mod ayarları doktorlar tarafından yapılır, hemşireler tarafından kontrol edilir, gözleme kaydedilir. Akciğerlerin eşit havalanıp havalanmadığı kontrol edilir. Hastanın solunum sayısı, tipi, sesi, derinliği izlenir. Hastanın kan gazı sonuçlarında parsiyel oksijen, parsiyel karbondioksit ve satürasyon değerleri yakından takip edilir. Hastanın sekresyonlarının atılması için tüp içi ve ağız içi aspire edilir. Endotrakeal aspirasyon öncesi ve sonrası hipoksiyi önlemek amacıyla hastaya oksijen desteği verilir. Hastanın başı 30 derece eleve olacak şekilde yükseltilir.	Hasta SIMV modda takip edildi. Hastanın solunum yolundaki sekresyonlar uzaklaştırılarak etkili solunumu sağlandı.
Beslenme ***Bağımlılık - Bağımsızlık Dizgesi***	*Oral alımın sağlanamamasına ve IV tedavilere bağlı* ***Sıvı Volüm Dengesizliği Riski***	Sıvı volüm dengesinin ve elektrolit dengesinin sağlanması ve sürdürülmesi.	Hastanın dokularındaki ödem ve turgor 8 saatte bir değerlendirilir. Hastanın aldığı çıkardığı takibi saatlik yapılır, kaydedilir. Laboratuvar bulguları ve 4x1 kan gazı değerleri kontrol edilir. Dehidratasyona yönelik belirti-bulgular değerlendirilir. Hastanın elektrokardiyografi (EKG)si monitörden takip edilir, elektrolit bozukluklara karşı tetikte olunur.	Hastanın sıvı elektrolit dengesi yakından takip edildi, gerekli replasman tedaviler uygulandı.

-Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır.	*ve* ***Elektrolit Dengesinde Bozulma Riski***		Endokrin fonksiyonları, kan glukoz değerleri takip edilir. Doktor orderına göre replasman tedavileri düzenlenir ve uygulanır.	
-Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*PEG varlığı, enteral solüsyonla beslenme ve entübasyona bağlı oral alımın olmamasına bağlı* ***Beden Gereksiniminden Az: Dengesiz Beslenme***	Beden gereksinimini belirlenerek ihtiyaç kadar beslenmesinin sağlanması	Hastanın günlük enerji, protein ihtiyacı doktorlar tarafından belirlenir ve uygun beslenme ürünü seçilir. Doktorlar tarafından enteral beslenme ürünün saatlik hızı belirlenir ve hastanın saatlik alması gereken ürün hastaya verilir. Uygun şekilde gidip gitmediği kontrol edilir. Hastanın boy ve kilo ölçümü haftalık takip edilir. Hastanın yeterli sıvı alımı sağlanır. PEG tıkanmasını önlemek için her enteral ürün öncesi ve sonrası su ile PEG yıkaması yapılır. Doktor orderına göre belirlenen saatlerde rezidü kontrolü yapılır. Doktor ile iş birliği içinde hastanın yeterli beslenip beslenmediği günlük ve haftalık olarak değerlendirilir.	Hasta yatışından itibaren ortalama 3 kilo kaybetti.
Boşaltım ***Bağımlılık - Bağımsızlık Dizgesi*** -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam	*Enteral ürün ile beslenme ve antibiyotik kullanımına bağlı* ***Diyare Riski***	Diyare gelişiminin önlenmesi	Hastanın günlük batın gerginliği muayenesi yapılır. Bağırsak sesleri günlük olarak dinlenir. Hastanın dışkılama sıklığı ve dışkı kıvamı hemşire gözlemine günlük olarak not alınır. Hastanın aldığı çıkardığı takibi yapılır. Hastanın enteral beslenme ürününün bozulmaması için az miktarda ve bittikçe yenilenecek şekilde enteral ürün torbasına konulur. Enteral ürün torbasının 24 saatte bir değişimi gerçekleştirilir. Enteral beslenme ürünleri soğuk değil, oda ısısında olacak şekilde hastaya verilir.	Hastada diyare gelişmedi.

bağımlıdır.				
Kişisel Temizlik ve Giyinme -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*Sürekli yatak istirahatine ve bilinç düzeyindeki dalgalanmalara bağlı* ***Deri Bütünlüğünde Bozulma Riski***	Deri bütünlüğünün korunması ve deri bütünlüğünde bozulmasının önlenmesi	Hasta gelişi itibariyle hastanın deri bütünlüğü kontrol edilir, varsa basınç yaralara hemşire gözlemine kaydedilir. Hastaya 2 saatte bir pozisyon verilir. Hastanın basınç noktaları yastık ve benzeri malzemelerle desteklenir. Her 8 saatte bir hastanın basınç noktaları kızarıklık yönünden kontrol edilir, kaydedilir. Yoğun bakımda yatan hastanın havalı yatağının uygun çalışıp çalışmadığı kontrol edilir. Uygun çalışmayan yatak ilgili firmaya haber verilir, kontrolü sağlanır. Hastaya günde 3 kere bakım verilir, bakım sırasında bariyer özellikli silme bezleri kullanılır. Bariyer krem ile hastanın basınç noktaları desteklenir. Hastanın aldığı çıkardığı takibi yapılır. Hastanın yeterli sıvı alımı sağlanır. Hastanın çarşaflarının gergin olmasına dikkat edilir, kıvrımlar olmaz. Hasta yukarı çekilirken ve pozisyon verilirken ara çarşaf kullanılır, makaslama hareketine izin verilmez. Cildin temiz ve kuru olması sağlanır. Derinin uygun nem dengesi sağlanır. Hastanın dışkı ve idrar inkontinansı takip edilir, dışkı hemen uzaklaştırılarak perine bakımı verilir. Perinenin kuru ve temiz olması sağlanır. Tıbbi cihazlar (EKG kabloları, pulse oksimetre ve benzeri) ve araçların neden olabileceği hasar en aza indirilir, bunun için önlemler alınır.	Hastanın deri bütünlüğü korundu, basınç yarası görülmedi.
	Oral alımın olmamasına ve endotrakeal entübasyona bağlı ***Oral Mukoz Membran Bütünlüğünde Bozulma Riski***	Oral mukoz membran bütünlüğünün korunması ve oral mukoz membran bütünlüğünün bozulmasının önlenmesi	Hastaya en az 3 kere ağız bakımı verilir. Endotrakeal tüpün basınç noktası spanç ile desteklenir. Ağız içi kızarıklık, beyazlık ve doku bütünlüğü açısından kontrol edilir. Bakım sonrasında ağız içi ve dudak çevresi uygun nemlendiricilerle nemlendirilir. Endotrakeal tüp bağı en az 3 kere değiştirilir. Sıkılığı kontrol edilir. Trakeostomi açılan hastada ağız içi aspirasyon dokuya zarar vermeden nazikçe yapılır.	Hastanın oral mukoz membran bütünlüğü korundu.
Vücut Sıcaklığın	*Beyin sapı tutulumu*	Vücut sıcaklığının	Hastaya saat başı ateş ölçümü yapılır. Hastanın vitalleri monitörden sürekli takip edilir.	Hastada üreme görüldüğü zamanda ateş yükselmesi

ın Kontrolü -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*na ve bilinç düzeyinin azalmasına bağlı* ***Vücut Sıcaklığında Dengesizlik Riski***	kontrolünün sağlanması	Yoğun bakımında hastanın kıyafetleri olmadığından vücut sıcaklığının düşmemesi için uygun çarşaf ve battaniye ile ötülür. Vücut sıcaklığının düşmesi halinde ısıtıcı battaniyeler kullanılır. Vücut sıcaklığının artması durumunda hekim ile görüşülerek uygun ateş düşürücü tedaviye başlanır. Vücut sıcaklığı artan hastanın üzerindeki pike ve battaniye uzaklaştırılarak soğuk uygulama yapılır. Vücut sıcaklığını düşürmek için soğutucu battaniyeler kullanılır. Yoğun bakım ünitesinin sıcaklık ve nem oranları standarda uygun aralıklarda takip edilir (Sıcaklık: 21-24ºC, Nem: %30-%60).	görüldü. Ateş 38ºC'yi geçti, doktor orderı olan ateş düşürücüler hastaya verildi. Soğuk uygulama yapıldı.
Hareket -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*Bilincin azalmasına ve immobiliteye bağlı* ***Etkisiz Doku Perfüzyonu Riski***	Doku perfüzyonunun etkili sağlanması	Saatlik vital takibi yapılır. Kapiller dolum 3x1 takip edilir. Satürasyon monitörden anlık takip edilir. Nabız kontrolü yapılır, dolaşıma yönelik parmak uçlarında morarma ve benzeri kontrol edilir. Yatak içi rom egzersizleri 3x1 uygulanır. 2 saatte bir hastaya pozisyon verilir.	Doku perfüzyonu etkili sağlandı.
Çalışma ve Eğlence	*Hastaneye yatış süresinin uzamasına bağlı*	Rol performansın tekrar sağlanması	Hastanın aile bireyleri bilgilendirilir. Hastanın aile bireyleri ziyaret saatinde sırayla hastanın yanına alınarak onunla konuşmaları sağlanır, cevap veremese de baba ve eş rolünün devam ettiği anlatılır.	Birey rollerini yerine getiremedi.

-Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	***Etkisiz Rol Performans***			
Cinselliği İfade Etme -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*Travma sonucu yoğun bakım yatışı, entübasyon, PEG ve benzeri girişimlere, hareket sınırlılığına bağlı* ***Beden İmajında Bozulma***	Beden imajı algısının desteklenmesi ve bozulmanın ortadan kaldırılması	Hastaya uyanık olduğu süreç boyunca anlayabileceği ifadelerle hastalık durumu anlatılır, cinsellik ve bedenindeki değişimler hakkında anlayabileceği şekilde açıklama yapılır. Hastanın eşine bireyin fiziki görünüşü hakkında bilgi verilerek trakeostomi ve PEG görüntüsüne alışması sağlanarak hastanın iyileşip taburcu olması halinde trakeostomi yara yerinin kapanacağı, PEG'in çıkartılarak yara yerinde iyileşme sağlanacağı hakkında bilgiler verilir. Eşinin hastaya destek olması için yardımcı olunur.	Birey vücudunda gerçekleşen değişimler hakkında bilgilendirilmiş olup bilinç durumundaki dalgalanmalar sebebiyle anlayıp anlamadığı değerlendirilemedi.
Uyku ve Dinlenme -Hasta geçirdiği kaza öncesinde yarı	*Yoğun bakımda yatışına bağlı ve uykusuzluk öyküsüne bağlı* ***Uyku Örüntüs***	Uyku örüntüsünün düzenli olmasının sağlanması	Yoğun bakım ışıklarının uyku siklusunu bozmaması için gündüz hasta odalarındaki ışıklar açık bırakılırken gece uyku saatinde ışıklar kapatılır. Alarm sesleri geceleri hastanın uyuyabileceği seviyeye indirilir. Uyku saatine denk gelen saatlere girişimsel işlemler bırakılmaz.	Hasta uykuya meyilli olduğu için uyku örüntüsü düzenlenemedi.

bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	***ünde Bozulma***		Gündüz saatlerinde uykuya meyilli hastaya sürekli uyanık kalması için uyaranlar verilir. Uykuya dalmada güçlük çekmesi durumunda doktor ile görüşülerek gerekli medikal tedavinin düzenlenmesi sağlanır.	
Ölüm -Hasta geçirdiği kaza öncesinde tam bağımsızdır. -Hasta geçirdiği kaza sonucunda yoğun bakımımızda yattığı süre boyunca tam bağımlıdır.	*Travmaya, yoğun bakımda yatışın uzamasına bağlı* ***Ölüm Anksiyetesi***	Ölüm anksiyetesinin ortadan kaldırılması	Hastaya uygulanacak olan tüm girişimler öncesinde hasta bilgilendirilir. Hasta uykuya meyilli olduğu zamanlarda bile cesur olması için teşvik edilir. Uyanık olduğu zamanlarda konuşmaya teşvik edilir. Aile bireyleri ile iletişim kurmaya teşvik edilir. Hastaya durumu hakkında moralini yüksek tutacak bilgiler verilir, kötü durumlardan bahsedilmez.	Aile bireyleri ziyaret sırasında ölümle alakalı konuştuklarında kaş çatarak tepki verdi.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

YBÜ'nde hastaların bütüncül olarak değerlendirilerek hemşirelik tanılamalarının eksiksiz yapılması ve uygun bakımın planlanarak doğru ve zamanında verilmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. GYADHM, bireyin günlük yaşam aktivitelerini bağımsız bir şekilde değerlendirerek veri toplanması, bakımın planlanması, uygulanmasında ve değerlendirmesinde bireyi bütüncül olarak ele alıp hastaya etkili bakım vermede yol gösterici bir modeldir. GYADHM kolay uygulanabilir olmasının yanı sıra hemşirelik tanılamalarında da kullanıma uygundur. Literatürdeki farklı çalışmalara bakıldığında travmatik SAK ve beyin sapı tutulumu olan hastaya GYADHM yararlanılarak oluşturulmuş bir vaka sunumu bulunmamaktadır. SAK geçirmiş olup YBÜ'nde yatan bu olguda günlük yaşam aktiviteleri ve bu aktivitelerindeki bağımlılık ve bağımsızlık dizgesinin değerlendirilmiş, yaşam aktivitelerine etki eden faktörler bireye özgü olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın sonucunda GYADHM'nin SAK tanılı ve beyin

sapı tutulumu olan hastanın tanılamasında etkin ve uygulanabilir bir model olarak YBÜ'nde çalışan hemşirelere yol göstermesi amaçlanmıştır.

7. KAYNAKÇA

Açıkgöz A, İbrahimoğlu İ. (2019). Ameliyat öncesi ve sonrası dönemde komplike tip-A aort diseksiyonunda günlük yaşam aktivitelerine dayalı hemşirelik bakımı: olgu sunumu. *Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, 10(22):87-95. DOI: 10.5543/khd.2019.64395

Akça Ay F. (2016). *Kuram nedir? Mesleki kuramlar ve teorisyenler*. Akça Ay F (Editör). Sağlık Uygulamalarında Temel Kavramlar ve Beceriler. (s.44-72). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Akkoyun S, Taş Arslan F (2019). Yaşam aktivitelerine dayalı hemşirelik modeli'ne göre kronik böbrek yetmezliği olan çocuk hastanın değerlendirilmesi: olgu sunumu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1). Erişim Adresi: dergipark.org.tr/tr/pub/jgehes/issue/50042/636503

Altınörs N, Şahintürk F (2019). Non-Anevrizmal Subaraknoid Kanama. *Türk Nöroşirurji Dergisi,* 29(1):6-9. Erişim Adresi: norosirurji.dergisi.org/pdf/pdf_TND_1408.pdf

Fizyoloji. Erişim Adresi: acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/79457/mod_resource/content/0/Hafta%209.pdf

Kacaroğlu Vicdan A, Gülseven Karabacak B, Ecevit Alpar Ş. (2015). 2012-2014 NANDA-I Hemşirelik tanılarının Yaşam Aktivitelerine Dayalı Hemşirelik Modeline göre sınıflandırılması. Int*ernational Journal of Human Sciences, 12*(2), 1626-1636. DOI: 10.14687/ijh.v12i.3060

Karaman Özlü Z, Kılınç T, Karakuş S, Özlü İ, Toraman RL. (2022). Travma hastalarında kullanılan bakım paketlerinin hasta sonuçlarına etkisi: literatür derlemesi. Sa*ğlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi, 4(3),* 141-146. DOI: 10.48071/sbuhemsirelik.1076823

Kılıç K, Yalçın AC. (2016). Travmatik beyin hasarı. Türk Radyoloji Seminerleri. Türk Radyoloji Derneği, 4:211-228. DOI:10.5152/trs.2016.379

Korkmaz Dilmen Ö, Akçıl EF, Tunalı Y. (2015). Travmatik beyin hasarında yoğun bakım tedavisi. Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği, 43: 1-6. DOI: 10.5152/TJAR.2014.26680

Korkmaz Ö, Mahiroğlu A. (2007). Beyin, bellek ve öğrenme. Kastamonu Eğitim Dergisi, 15(1): 93-104. Erişim Adresi: dergipark.org.tr/en/download/article-file/819224

Payen J, Bru O, Bosson J, Lagrasta A. Novel E, Deschaux I et al. (2001) Assessing pain in critically ill patients by using a behavioral pain scale. *Critical Care Medicine,* 29: 2258- 2263. DOI: 10.1097/00003246-200112000-00004

Roper N, Logan W, Tierney A. (1996). The elements of nursing: a model for nursing based on a model of living, forth edition, Churchill Livingstone, New York.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). Erişim Adresi: data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-Istatistikleri-2022-49679

YOĞUN BAKIMDA YATAN CİDDİ BİR TETANOZ OLGUSUNUN HEMŞİRELİK BAKIMI: OLGU SUNUMU

Melisa ŞENOL KENTER[1], Fatma BİRGİLİ[2], Nezihe BULUT UĞURLU[3], Güllü YAZKAN[4], Feyza ACAR[5]

([1]Hemşire (Yüksek lisans Öğrencisi), Muğla Eğitim Araştırma Hastanesi, Anestezi Yoğun Bakım, Muğla/ Türkiye, ORCID: 0000-0001-8823-5207,

[2] Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Hemşirelik Esasları Anabilim Dalı, Muğla /Türkiye,

ORCID: 0000-0003-0942-2122,

[3]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Muğla/Türkiye, ORCID: 0000-0003-2860-1169,
[4]Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Muğla/Türkiye, ORCID: 0000-0002-7103-4625,
[5]Muğla Eğitim ve Araştırma Hastanesi AMATEM polikliniği, Muğla/ Türkiye, e-posta: ORCID: 0000-0003-3808-6260)

Özet

Tetanoz, önlenebilir bulaşıcı bir hastalıktır. Açık yaralar ve sağlam olmayan cildin kirlenmesiyle bulaşır. Ağır seyreden olgularda hava yolu açıklığı sağlanamayacağından hastaların mekanik ventilatör ihtiyacı sebebiyle yoğun bakım ihtiyacı olabilir. Yoğun bakımda hastalar 24 saat hemşireler tarafından takip edilir ve bakımları verilir. Ayağına çivi batması sonucu çenede kitlenme ve omuzlarda kasılma şikayetleri ile hastaneye başvuran 83 yaşındaki kadın hasta yakın takip amacıyla yoğun bakıma yatırıldı. Hastanın bilinen Diyabetes Mellitus (DM), hipertansiyon (HT) ve astım hastalıkları vardır. Arter kanülü takıldı, üriner kateterizasyon sağlandı, Sağ juguler santral venöz kateterizasyon (SVK), Nazogastrik sonda (NG) takıldı, enteral beslenme planlandı. Yoğun bakıma yatışının ardından kasılmaları artan hastanın hava yolu açıklığının sağlanması amacıyla hasta endotrakeal entübe edildi. Yara yeri doktorlar tarafından debride edildi, yara yerindeki akıntıdan kültür alındı. Kültür sonucunda Enterococcus Faecium üremesi görüldü. Hiperkalemi, hipernatremi ve metabolik asidoz görüldü. Klinik durumu hemodiyalize uygun olmayan hastaya doktorlar tarafından Sürekli Renal Replasman Tedavisi (SRRT) başlandı. Yaygın ekimoz alanları ve yaygın ödemi mevcuttu. Derin hipotansiyon gelişen hastaya dörtlü inotrop tedavisi başlandı. Hasta tedavi gördüğü yoğun bakımda yatışının 25. gününde vefat etti. Bu olgu çalışmasında Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli'ne göre hemşirelik bakımı uygulandı. "Düşme riski, enfeksiyon ve enfeksiyon riski, oral mukoz membran bütünlüğünün bozulma riski, beslenmede dengesizlik riski, doku perfüzyonunda bozulma, kanama riski, sıvı volüm dengesizliği ve elektrolit dengesizliği, deri bütünlüğünde bozulma riski, hipertermi, konstipasyon, akut ağrı, etkisiz solunum örüntüsü, aspirasyon riski'' hemşirelik tanılarını içeren hemşirelik girişimleri uygulanarak hemşirelik bakımı verildi ve sonuçlar değerlendirildi.

Anahtar kelimeler: Tetanoz, hemşirelik bakımı, olgu sunumu

Abstract

Tetanus is a preventable infectious disease. It is transmitted through open wounds and contamination of fragile skin. In severe cases, patients may need intensive care due to mechanical ventilation since airway patency cannot be provided. Patients are monitored and cared for 24 hours by nurses in intensive care. An 83-year-old female patient who applied to the hospital with complaints of jaw locking and shoulder spasms due to a nail stuck in her foot was admitted to intensive care for close monitoring. The patient has known diabetes mellitus (DM), hypertension (HT) and asthma. An arterial cannula was inserted, urinary catheterization was provided, right jugular central venous catheterization (CVC), nasogastric tube (NG) was inserted, and enteral feeding was planned. After the patient's contractions increased after being admitted to intensive care, the patient was endotracheally intubated to ensure airway patency. The wound was debrided by doctors, and a culture was taken from the discharge from the wound. Enterococcus Faecium growth was observed in the culture result. Hyperkalemia, hypernatremia and metabolic acidosis were observed. Continuous Renal Replacement Therapy (CRRT) was started by the doctors for the patient whose clinical condition was not suitable for hemodialysis. There were widespread ecchymosis areas and widespread edema. The patient developed deep hypotension and was started on quadruple inotrope therapy. The patient died on the 25th day of his intensive care hospitalization. In this case study, nursing care was applied according to Gordon's Functional Health Patterns Model. Nursing interventions including nursing diagnoses of "risk of falling, infection and infection risk, risk of disruption of oral mucous membrane integrity, risk of nutritional imbalance, disruption of tissue perfusion, risk of bleeding, fluid volume imbalance and electrolyte imbalance, risk of disruption of skin integrity, hyperthermia, constipation, acute pain, ineffective respiratory pattern, risk of aspiration" were applied and nursing care was provided and the results were evaluated.

Key words: Tetanus, nursing care, case report

1. GİRİŞ

Tetanoz, ülkemizde Bildirimi Zorunlu Bulaşıcı Hastalıklar A grubunda yer almaktadır (Bulaşıcı Hastalıklar Bildirim Sistemi, 2015). Bulaşıcı bir hastalık olan Tetanoz'a toprakta, gübrede ve tozda bulunan, spor oluşturma özelliği olan Clostridium tetani üretilen ekzotoksin tetanospazmin neden olmaktadır (Pérez-González vd., 2022). Tetanospazmin, omurilikte, beyin sapı motor çekirdeklerinde ve beyinde gama-aminobütirik asit salınımını bozarak kas sertliğine ve tonik spazmlara yol açmaktadır (Karunarathna vd., 2024; Kolsuz vd., 2025). Tetanoz, açık yaraların ve sağlam olmayan cildin doğrudan kirlenmesi yoluyla bulaşır (CDC Yellow Book, 2024) ancak doğrudan kişiden kişiye bulaşmaz. Kuluçka süresi 3-21 gün arasında değişmekte olup ortalama 10 gündür. Vakaların %80'inden fazlasında meydana gelen genel tetanoz, kilit çenesi, genelleştirilmiş spazmlar, risus sardonicus (rictus sırıtışı) ve opistotonus (yay gibi kasılma) ile karakterizedir (CDC Yellow Book, 2024). Tanı esasında hastanın öyküsü ve fiziksel muayene ile koyulmaktadır (Çubukçu vd., 2022). Tedavide birincil amaç derhal tetanoz immün globulini (TIG) uygulayarak dolaşımdaki toksini etkisiz hale getirmektir. Daha fazla toksin oluşumunu durdurmak için agresif yara bakımı ve debridman ile bakterileri ortadan kaldırmak; 7-10 gün boyunca antibiyotik tedavisi sağlamak önerilen tedaviler arasındadır (CDC Yellow Book, 2024). İleri dönemde hava yolu açıklığının sağlanamaması ve solunum yetmezliği sebebiyle hastaların mekanik ventilatör (MV) ihtiyacı bulunabilir (Emeksiz vd., 2020). Tetanoz beraberinde ciddi kas spazmları, otonom sinir sistemi fonksiyon bozukluğu, kardiyovasküler ve solunum sistemi üzerinde olumsuz etkileri sebebiyle ileri tedavi ve bakım amacıyla yoğun bakım ünitelerinde takip edilmesi gerekmektedir (Emeksiz vd., 2020). Yoğun bakım yatışı boyunca sistemsel bulgularının yakından takip edilmesi gereken tetanoz hastalarının hemşirelik bakımı ve takibi önem arz etmektedir. Uygun hemşirelik sağlamada

hemşirelik modellerinin yeri önemlidir. Marjory Gordon, biyopsikososyal açıdan hastaları kapsamlı olarak ele alan bir model olan Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli'ni geliştirmiştir (Akpınar, 2024). Modelde, bireylerin sağlığı ve yaşamıyla ilgili hemşirelik süreci 11 başlık altında gruplandırılıp sistematize ve standardize edilmiştir. Bu modelde örüntüler birbirleri ile ilişkilidir. Örüntüdeki bir problem diğer örüntüdeki başka bir problemin sebebi veya sonucu olabilmektedir (Gürkan, 2023). Model ile hemşirelerin klinik karar verme ve kritik düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedefleniştir (Akpınar, 2024).

Bu olgu sunumumuzun amacı; yoğun bakımda yatan ciddi bir tetanoz olgusuna Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli'ne göre verilen hemşirelik bakımı ve sonuçlarının sunulmasıdır. Bu olgu sunumunun yoğun bakımda hemşirelik bakımı planlanması ve uygulanması açısından literatüre ve uygulamalara katkısı olacağı düşünülmektedir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmaya 29.02.2025 tarihinde kamuya bağlı bir eğitim ve araştırma hastanesinde tetanoz tanısı ile yatışı yapılan ve yoğun bakımda tedavi gören 1 olgu dahil edilmiştir. Hasta verileri Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli kullanılarak toplanmıştır. Hastaya ait veri tabanının oluşturulmasında gözlem, fiziksel değerlendirme yöntemi ile hemşirelik öyküsü, laboratuvar bulguları, görüntüleme raporları, geçmiş ve mevcut kayıtlardan yararlanılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Kuzey Amerikan Hemşirelik Tanıları Birliği'ne (NANDA) göre hemşirelik tanıları belirlenerek uygun hemşirelik girişimleri planlanmıştır. Hastanın entübe olduğu süreçte yakınlarına çalışmanın amacı açıklanarak bilgi verilmiş olup aydınlatılmış onamları alınmıştır. Servis klinik doktorunun yazılı izni, kurumdan yazılı olarak kurum izni alınmıştır.

3. OLGU

23 Ocak 2025'te ayağına çivi batan 83 yaşında kadın hastaya dış merkezde ertesi gün bir doz tetanoz aşılaması yapılmış. 29 Ocak'ta omuzlarda kasılma, çenede kitlenme şikayetleri ile ilçe devlet hastanesine başvurmuş olup aynı gün tetanoz ön tanısı ile kurumumuza sevki gerçekleşmiştir. Hastanın bilinen hipertansiyon (HT), diyabetes mellitus (DM) ve astım hastalıkları bulunmaktadır. Bilinen bir alerjisi yoktur.

Hasta 29.01.2025 tarihinde yoğun bakıma bilinci açık, Glaskow Koma Skalası (GKS) değerlendirilmesinde $E_4M_6V_5$:15 puan, çivi bulunan bölgede kızarıklık ve ödem varlığı, periferik bir adet damaryolu ile kabul edilmiştir. Hasta monitörizasyonu sağlanıp ikinci ve üçüncü periferik damar yolu açılmıştır. Arteriyel monitörizasyon için arter kanülü takılmıştır. Üriner inkontinans nedeni ile üriner kateterizasyon yoğun bakımımızda sağlanmıştır. Sağ juguler santral venöz kateterizasyon (SVK) uygulaması yoğun bakım ünitemizde yapılmıştır. Nazogastrik sonda (NG) takılan hastaya enteral beslenme planlanmıştır. Yatışında idrar kültürü gönderilmiş, idrar kültürü sonucunda üreme görülmemiştir. Ortopedi'ye konsülte edilen hastaya doktorlar tarafından yara yeri debridmanı yapılmıştır. Yatışından birkaç saat sonrasında kasılmaları artan hastaya deksmedetodin infüzyonu intravenöz (IV) olarak başlanmıştır. Kasılmaları artan hastanın hava yolu açıklığının sağlanması amacıyla hasta endotrakeal entübe edilmiştir. MV'e bağlanan hasta PRVC modda %45 FiO_2 ile takip edilmiştir. Doktor istemi ile Deksmedetodin, Propofol ve deksmedotidin kombinasyonu (Prodex), ara ara diazepam, $MgSO_4$, Midazolam, Fentanil, Reküronyum bromür IV infüzyonları uygun kliniğe göre doktor istemi ile değişimli olarak başlanmıştır. Doktor tarafından uygun görülen aralıklarda sedasyona ara verilerek hastanın kasılmaları kontrol edilmiştir. Yatışı boyunca hastadan her pazartesi ünitemiz rutininde trakeal aspirat ve idrar kültürü alınmıştır. Laboratuvar sonuçlarına uygun olarak, doktor istemi ile Eritrosit Süspansiyonu (ES), Albümin, Taze Donmuş Plazma (TDP) hasta tedavisine eklenmiştir.

Tedavi olarak; Metronidazol 500mg 4x1, Sefazolin 1 gr. 3x1, proton pompa inhibitörü (PPİ) 40 mg 1x1, Tramadol HCl 100mg 3x1, Parasetamol 1 gr 3x1, Levetirasetam 500 mg 2x1 IV başlanmıştır. Enfeksiyon hastalıklarına danışıldıktan sonra doktor istemi ile antibiyotikleri değiştirilmiş, Sefazolin tedavisi durdurulmuş, Tazobaktan 4,5gr 3x1, Amikasin sülfat 750 mg 1x1 tedaviye eklenmiştir.

Yatış gününe ait laboratuvar bulguları: (Koagülometre) INR:1,24saniye(sn), APTT:20,7sn, Protrombin zamanı:14,0 sn, (Hemogram) HCT:28,5%, HGB:9,6g/dL, PLT:457x10^3 /µl, RBC:3,59x10^6 /µl, WBC:13,03x10^3 /µl, (Biyokimya) Alkalen fosfataz:149 IU/I, Albümin:39 g/dL, Alanin aminotransferaz (ALT):7 U/L, Aspartat aminotransferaz(AST):10 U/L, Bilirubin (Direkt):0,40 mg/dL, Bilirubin (İndirekt):0,34 mg/dL, Bilirubin (Total):0,74 mg/dL, Gamma glutamil transferaz (GGT):63 U/L, Glukoz: 139 mg/dL, Kalsiyum (Ca):9,03 mg/dL , Klor (Cl):108,5 mmol/L, Kreatinin:0,46 mg/dL, Lipaz:14,4 U/L, Magnezyum (Mg):1,46 mg/dL, Potasyum (K):3,91 mmol/L, Sodyum (Na):143 mmol/L, Total protein:63 g/dL, Üre:34,5 mg/dL, tGFR:91,64, Ldh- Laktik Dehidrogenaz:240 U/L, Procalcitonin:0,063 µg/L, Crp: 95,57 mg/L, Ürik asit: 6,2 mg/dL şeklindedir.

Yatışının 5.gününde hastanın ateşi olması üzerine kan kültürü doktor istemi ile alınmıştır. Ayrıca soğuk uygulamaya başlanmış, lüzum hali ibuprofen ve metamizol doktor tarafından tedaviye eklenmiştir.

Yatışının 8.gününde hipernatremik seyreden hastanın tedavileri doktor istemi %5 dekstroz mayi ile hazırlanmaya geçilmiş ve NG'den içme suyu açılmıştır. Ayrıca gün içerisinde uzman doktor tarafından Griggs yöntemi ile perkütan trakeostomi işlemi uygulanmıştır, herhangi bir komplikasyon gelişmemiştir. Bağırsak sesleri hipoaktif dinlenen hastada gaita çıkışı gözlemlenmediğinden doktor istemi ile oral ve rektal yoldan laksatif uygulaması gerçekleştirilmiş, yanıt alınamayınca doktor istemi ile IV olarak Neostigmin metilsülfat infüzyonu uygulanmıştır.

Yatışının 9. gününde gaita deşarjı gözlemlenmiştir. Yüksek ateş devam ettiği için enfeksiyona danışılarak doktor istemi ile Vancomisin 1gr 2x1 tedavisine eklenerek SVK değişimi yapılmıştır. Yeni SVK sol juguler vene takılmıştır. Eski kateter ucu doktor istemi ile uygun şekilde kateter ucu kültürü için gönderilmiştir. Ayaktaki yara yerinde akıntı olması üzerine tekrar ortopediye danışılan hastadan yara yeri kültürü alınıp doktorlar tarafından tekrar yara yeri debridmanı yapılmıştır. Yatışının 10.gününde Hemoglobin (Hb): 6,8 mg/dL.

Yatışının 13. gününde katater ucu kültürü sonucunda çoklu dirençli Kolistin duyarlı Acinobacter Boumani üremesi, yatışının 14. gününde yara yeri kültürü sonucunda Enterococcus Faecium üremesi, 15. Gününde idrar kültürü sonucunda nonalbicans üremesi ve trakeal aspirat kültürü sonucunda çoklu dirençli acinobacter boumani üremesi raporlanmıştır. Antibiyotik tedavileri enfeksiyon hastalıkları önerisi ile uzman doktor tarafından düzenlenmiştir.

Yatışının 22. Gününde hasta septik şok tablosunda hipotansif, noradrenalin infüzyonu, dopamin infüzyonu, terlipressin asetat infüzyonu doktor istemi ile başlanmıştır. INR: 8 sn. İdrar çıkışı oligürik seyretmiştir. Enteral beslenme durdurulmuş, parenteral beslenme başlanmıştır. İdrar çıkışı gün anürik olup hiperkalemi görülmesi üzerine doktorlar tarafından sağ femoral diyaliz katateri takılmıştır. Doktor tarafından Sürekli Renal Replasman Tedavisi (SRRT)'ne başlanmıştır. Metabolik asidoz sebebiyle sodyum bikarbonat infüzyonu doktor tarafından tedaviye eklenmiştir. Yatışının 23. gününde derin hipotansiyon ve dolaşım bozukluğu mevcut olup tedavisine doktor tarafından adrenalin infüzyonu eklenmiştir.

Yatışının 24. gününde birkaç kere SRRT setinin tıkanması sebebiyle SRRT doktor tarafından sonlandırılmıştır. Kan kültürü sonucunda kandida üremesi raporlanmıştır. İdrar çıkışı olmayan hastanın vücutta yaygın ödem ve ekimoz alanları mevcut olup derin hipotansiyon devam etmiştir.

Hasta tedavi gördüğü yoğun bakımda yatışının 25. gününde vefat etmiş olup yaşamını yitirene kadar entübe kalmıştır.

4. OLGUNUN GORDON'UN FONKSİYONEL SAĞLIK ÖRÜNTÜLERİ MODELİ'NE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIMI

4.1. Sağlığı Algılama – Sağlık Yönetimi: Hastanın yatışından kısa bir süre içinde entübe edilip sedasyona başlanması sebebiyle hastadan alınan bilgiler sınırlıdır. Yatışı sırasında bilinci açık olan hastanın yakınları, hastanın özbakımını yaşının gerektirdiği yeterlilikte kimseye ihtiyacı olmadan sağlayabildiğini belirtmiştir. Düzenli doktor kontrollerine götürdüklerini ifade etmiştir. Alkol ve madde kullanımı bulunmamaktadır. Hastanın kas spazmları dolayısıyla denge kurmakta problem yaşadığı ifade edilmiştir. Kas spazmları solunum kaslarını ve hava yolu açıklığını olumsuz etkilediği için entübe edilmiştir. Astım, DM ve HT dışında ayağına çivi batan yerde enfeksiyon belirtileri görülmüştür.

4.1.1. Hemşirelik Tanısı: *Düşme Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: Kas spazmları varlığında denge kaybı, yoğun bakıma yatışı ile İtaki Düşme Riski Ölçeği puanı: 12 puan.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca düşmesinin önlenmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Günlük düşme riski değerlendirmesi İtaki Düşme Riski Ölçeği ile yapılmıştır. Yoğun bakım yataklarının kenar korkulukları kaldırılmıştır. Yatağın tekerleri kilitlenmiştir. Olası düşme durumu sırasında hastaya zararı en aza indirmek amacıyla yatak seviyesi en alt seviyeye indirilmiştir. Hasta kasılmalarının çok yoğun olduğu zamanlarda hastanın başından ayrılmadan gözlemlenmiştir. Hasta odalarında bulunulmadığı zamanlarda hemşire masasına bağlı hasta-kamera sistemiyle takip edilmiştir.

Değerlendirme: Hastada düşme görülmemiştir. Ancak düşme riski devam ediyordu.

4.2. Beslenme ve Metabolik Durum: Hastaya sedasyon başlandıktan sonra oral alımı mümkün olmadığından en kısa sürede NG takılmış ve enteral beslenme başlanmıştır. Yatışında ödemi bulunmayan hastanın yatışının son günlerinde yaygın ödemi mevcuttur. Ödem: +4 gode bırakan ödem olarak değerlendirilmiş, ekimoz alanları gözlemlenmiştir. Hastada elektrolit, asit-baz ve sıvı-volüm dengesizlikleri (hipernatremi, metabolik asidoz, hiperkalemi) görülmüştür. Oral alımın bozulması ve entübasyon sebebiyle oral mukoz membran bütünlüğünün sağlanması için ağız bakımı verilmiştir. Deri bütünlüğünün sağlanması için pozisyon verilmiştir. Hastanın vücut sıcaklığı yüksek seyrettiğinden soğuk uygulama ve doktor istemi ile tedavi uygulanmıştır.

4.2.1. Hemşirelik Tanısı: *Enfeksiyon ve Enfeksiyon Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: Çivi batan yerde enfeksiyon varlığı, endotrakeal entübasyon, SVK, diyaliz kateteri, arter kanülü, invaziv girişimlerin varlığı, CRP yüksekliği.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Enfeksiyon belirti bulgularının ortadan kalkması.

Hemşirelik Girişimleri: Hasta ve çevresine temastan önce ve sonra el hijyeni sağlanmıştır. Steril koşullarda trakeal aspirat, idrar ve kan kültürü örnekleri alınmıştır. Kültür sonuçları takip edilmiş, uygun izolasyon önlemleri alınmıştır. Hastaya kullanılan ateş ölçer, stetoskop, glukometre gibi aletler hastaya özel kullanılmıştır. Ancak aynı malzemelerin diğer hastalara da

kullanılması gerektiğinde %70 Etil Alkol ile dezenfeksiyonu sağlanmıştır. Hastanın enfeksiyon belirti ve bulguları (vücut sıcaklığında artış, nabız, kötü koku gibi...) saatlik değerlendirilmiştir. Hastanın SVK, diyaliz kateteri ve arter kanül çevresi her gün 3 kere enfeksiyon bulguları yönünden değerlendirilmiştir. SVK, diyaliz kateteri, arter kanül pansumanı %2 Klorheksidin ve steril spanç ile aseptik olarak pansumanı günlük yapılmıştır. Hastanın endotrakeal tüp aspirasyonu sekresyon olmaması durumunda 4x1 steril yapılmıştır. Sekresyon artışı olması durumunda ihtiyaç halinde daha sık ve steril şekilde yapılmıştır. Trakeostomi açıldıktan sonra trakeostomi çevresinin günlük bakım ve pansumanı yapılmıştır. Trakeostomi çevresi akıntı ve kızarıklık gibi enfeksiyon bulguları yönünden izlenmiştir. Hastanın tüm vücut bakımları günlük, banyo ile vücut bakımı haftalık olarak verilmiştir. Ağız ve yüz bakımları günde üç kez olacak şekilde verilmiştir. Çivi batan yara yeri enfeksiyon açısından yakından takip edilmiş, enfeksiyon belirtileri olan akıntı, kızarıklık görülmesi durumunda doktora haber verilmiştir. Yara yeri pansumanı steril olarak günlük yapılmıştır.

Değerlendirme: Hastanın kültür sonuçları: katater ucu kültürü sonucunda çoklu dirençli Kolistin duyarlı Acinobacter Boumani üremesi, yara yeri kültürü sonucunda Enterococcus Faecium üremesi, idrar kültürü sonucunda nonalbicans üremesi ve trakeal aspirat kültürü sonucunda çoklu dirençli acinobacter boumani üremesi raporlanmıştır. Hastada septik şok bulguları görülmüştür.

4.2.2. Hemşirelik Tanısı: *Oral Mukoz Membran Bütünlüğünün Bozulması Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: Oral alımın bozulması, entübasyon.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca oral mukoz membran bütünlüğünün sağlanması.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın oral mukoz membran bütünlüğü günlük olarak değerlendirilmiştir. Hastaya en az 3 kere ağız bakımı verilmiştir. Endotrakeal tüpün bağ sıkılığı kontrol edilip basınç noktası spanç ile desteklenmiştir. Ağız içi kızarıklık, beyazlık ve doku bütünlüğü açısından kontrol edilmiştir. Bakım sonrasında ağız içi ve dudak çevresi uygun nemlendiricilerle nemlendirilmiştir. Ağız içi aspirasyon dokuya zarar vermeden nazikçe yapılmıştır. Trakeostomi açıldıktan sonra da ağız bakımı uygulaması en az 3 kere verilmiştir.

Değerlendirme: Oral mukoz membran bütünlüğü bozulmamıştır.

4.2.3. Hemşirelik Tanısı: *Beslenmede Dengesizlik Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: Yoğun bakım yatışı, sedasyon, NG ile beslenme.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca beslenmesinin yeterli düzeyde planlanması ve sağlanması.

Hemşirelik Girişimleri: Klinik tabloya uygun beslenme şekli belirlenmiştir. Hasta önce enteral beslenmiş, ardından paranteral beslenmeye geçilmiştir. Hastanın beslenmesi için en kısa zamanda NG uygulaması doktorlar tarafından yapılmıştır. NG bakımı günlük olarak uygulanmıştır. Hasta NG uygulaması ardından en kısa zamanda enteral beslenmeye başlanmıştır. Beslenme öncesinde stetoskop ile mide dinlenerek NG'nin yeri doğrulanmıştır. Enteral beslenme için uygun beslenme ürünü hastanın klinik tablosuna göre doktorlar tarafından belirlenmiştir. Günlük kalori ihtiyacı hesaplanmıştır. Haftalık kilo takibi yapılmıştır.

Değerlendirme: Günlük beslenme ihtiyacına ve klinik tablosuna uygun beslenmiştir. Beslenmede dengesizlik riski ortadan kalktı.

4.2.4. Hemşirelik Tanısı: *Doku Perfüzyonunda Bozulma*

Tanımlayıcı Özellikler: Derin hipotansiyon, septik şok, +4 gode bırakan ödem, dörtlü inotrop ihtiyacı, yaşlılık.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca doku perfüzyonunun sağlanması ve devam ettirilmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Hasta yoğun bakımda monitörize şekilde 24 saat yaşam bulguları takip edilmiştir. Ekstremiteler sıcaklık ve renk açısından 6 saatte bir değerlendirilmiştir. Hastanın 6 saatte bir kapiller dolumu kontrol edilmiştir. Hastanın dört ekstremitede nabız kontrolü 6 saatte bir sağlanmıştır. İnotrop olarak kullanılan ilaçların hastanın dolaşımına etkisi değerlendirilip doktor ile sürekli irtibat halinde olunmuştur. Hastanın parsiyel oksijen ve satürasyon değerleri yakından takip edilmiştir. Hastanın ekstremitelerinde soğuma gözlendiğinde alçı pamuğu gibi malzemelerle ısıtma işlemi yapılmıştır. Eldivenin içine ılık-sıcak su konularak hastanın ekstremiteleri ısıtılmaya çalışılmıştır.

Değerlendirme: Hastanın doku perfüzyonu yatışının son günlerinde bozulmuş, hastada yaygın ekimoz alanları görülmüş, ekstremiteler soğuk ve ekimozlu şekilde kayıt altına alınmıştır. Doku perfüzyonunda bozulma devam ediyordu.

4.2.5. Hemşirelik Tanısı: *Kanama Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: INR: 8 sn., Hb:6,8 mg/dL.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca kanama açısından değerlendirilip kanamanın önlenmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın yaşam bulguları kanama yönünden değerlendirilmiştir. Laboratuvar sonuçları rutinde günlük olarak değerlendirilmiş olup doktor istemi ile günde birden çok değerlendirme de yapılmıştır. SVK, diyaliz kateteri ve arter kanülü giriş yeri günde 4 kere kanama yönünden kontrol edilmiştir. Hastanın INR ve Hb sonuçlarına göre hastaya doktor istemi ile kan ürünlerinden ES ve TDP tedaviye eklenmiştir. Kan ürünleri hekim ile tüm kontrolleri sağlanarak hastaya takılmıştır. INR ve Hb yakından takip edilmiştir. INR yüksek seyrettiği durumlarda invaziv girişimler mecbur olmadıkça yapılmamıştır.

Değerlendirme: Hastanın sekresyon, idrar ve gaitasında kana rastlanmadı. INR ve Hb değerinin değişmediği görüldü. Kanama riski devam ediyordu.

4.2.6. Hemşirelik Tanısı: *Sıvı-volüm Dengesizliği ve Elektrolit Dengesizliği*

Tanımlayıcı Özellikler: Hipernatremi, metabolik asidoz, hiperkalemi, +4 gode bırakan ödem, idrar çıkışında azalma.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca sıvı volüm dengesizliği ve elektrolit dengesizliği gelişiminin önlenmesi.

Hemşirelik Girişimleri: 24 saat aldığı-çıkardığı sıvı takibi yapılmıştır. Günde 3 kere ödem takibi planlanmıştır ve yapılmıştır. Hastanın yatışında ödemi yokken zamanla ödemi artmış, yatışının son günlerinde +4 gode bırakan ödem oluşmuştur. Hekim istemine göre diüretik tedavi uygulanmıştır. Hekim istemi ile hastaya SRTT uygulanmıştır. Ödemli deri doku bütünlüğü açısından takip edilmiştir. Hastanın sodyum alımı ve sıvısı kısıtlanmış, tedaviler en az sıvı verilecek mayi miktarıyla hazırlanmıştır. Hastanın günlük laboratuvar sonuçları takip edilmiştir. Rutin 4x1 kan gazı takibi yapılmış olup, doktor uygun gördüğü zamanlarda daha sık kan gazı takibi yapılmıştır. Sodyum: 159 mmol/L olup doktor istemi ile içme suyu başlanmış, mayisi ve tedavilerin hazırlanma şekli %5 dekstroz olarak değiştirilmiştir. Potasyum: 6.1 mmol/L olan hastanın kliniği hemodiyalize uygun olmadığı için uzman doktor tarafından SRRT

başlanmıştır. Tamponize (%20 dekstroz 125cc+8ünite kristalize insülin) mayi ile hastanın potasyumu düşürülmeye çalışılmıştır. Bu süreçte hastanın kan şekeri yakından takip edilmiştir. Hastanın elektrokardiyogram (EKG)'si yakından takip edilmiştir. Hastaya doktor istemi ile Albümin IV infüzyon tedavisi verilmiştir. Metabolik asidoz için doktor istemi ile sodyum bikarbonat IV infüzyonu başlanmıştır.

Değerlendirme: Sıvı-volüm dengesi sağlanamamış hastada +4 yaygın ödem oluşmuş, idrar çıkışı tamamen durmuştur. Sodyum düzeyi 143 mmol/L'ye gerilemiş ancak potasyum aynı düzeyde seyretmiştir. Sıvı volüm dengesizliği ve elektrolit dengesizliği devam ediyordu.

4.2.7. Hemşirelik Tanısı: *Deri Bütünlüğünde Bozulma Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: İmmobilite, sedasyon, yoğun bakımda uzun süreli yatış, DM, yaşlılık sebebiyle derinin incelmesi, hipertermi.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca deri bütünlüğünün korunması.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın yatışında bası yarası görülmemiştir. Hastanın günlük basınç yarası değerlendirmesi yapılmıştır. Hastaya 2 saatte bir pozisyon verilmiştir. Hastanın beslenmesi uygun şekilde düzenlenmiştir. Hastanın basınç noktaları yastık ve benzeri malzemelerle desteklenmiştir. Her 8 saatte bir hastanın basınç noktaları kızarıklık yönünden kontrol edilip, kaydedilmiştir. Yoğun bakımda yatan hastanın havalı yatağının uygun çalışıp çalışmadığı kontrol edilmiştir. Hastaya günde 3 kere bakım verilip, bakım sırasında bariyer özellikli silme bezleri kullanılmıştır. Bariyer krem ile hastanın basınç noktaları desteklenmiştir. Hastanın aldığı çıkardığı takibi yapılmıştır. Hastanın yeterli sıvı alımı sağlanmıştır. Hastaya pozisyon verirken ve yukarı çekerken makaslama hareketini önlemek için ara çarşaf kullanılmıştır.

Değerlendirme: Basınç yarası görülmemiştir. Dolaşım bozukluğu sebebiyle yatışının son günlerinde bül oluşumu görülmüştür. Deri bütünlüğünde bozulma riski devam ediyordu.

4.2.8. Hemşirelik Tanısı: *Hipertermi*

Tanımlayıcı Özellikler: Hastanın vücut sıcaklığının 38.3^{o}C olması.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın vücut sıcaklığının 36-37 ^{o}C arasında tutulması.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın vücut sıcaklığı 24 saat boyunca saatte bir ölçülmüş ve kaydedilmiştir. Hastanın 38.3 ^{o}C vücut sıcaklığı görülmüş, doktora bilgi verilerek soğuk battaniye uygulamaya başlanmıştır. Doktor istemi ile kan kültürü alınmış, tedaviye ibuprofen ve metamizol eklenmiş, rutin olarak uygulanmıştır. Hastanın üzerindeki fazla pike ve battaniyeler uzaklaştırılmıştır.

Değerlendirme: Hastanın vücut sıcaklığı normotermiye dönmüştür.

4.3. Boşaltım: Yoğun bakımda yatışında hastanın bezinde idrar kaçırdığı tespit edilmiş olup idrar kateterizasyonu sağlanmıştır. 24 saatlik idrar takibi yapılmıştır. Ayrıca yatış itibariyle NG ile enteral beslenmesi sağlanan hastada yatışının 8. gününde hipoaktif bağırsak sesleri dinlenmiş, konstipasyon gözlemlenmiştir.

4.3.1. Hemşirelik Tanısı: *Konstipasyon*

Tanımlayıcı Özellikler: 8 gündür gaita çıkışı olmaması, hipoaktif bağırsak sesleri.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca konstipasyonun giderilmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın bağırsak sesleri günlük olarak stetoskop ile dinlendi ve not alınmıştır. Hipoaktif ses dinlendiği zaman doktora haber edilmiştir. Gaita çıkışı günlük takip edilmiştir. Hastanın beslenmesi enteral yol ile düzenlenmiştir. Doktorun uygun gördüğü 8. Günde önce NG ile oral laksatif uygulanmıştır. Gaita çıkışı görülmediği için rektal yoldan lavman uygulanmıştır. Hastada gaita çıkışının sağlanamaması üzerinde doktor istemi ile tedaviye eklenen Neostigmin IV infüzyonu başlatılmıştır. Yatışının sonraki günlerinde de günlük bağırsak sesleri ve gaita çıkışı takip edilmiştir.

Değerlendirme: 9.günde gaita çıkışı gözlemlenmiştir. Konstipasyon durumu giderilmiştir.

4.4. Hareket- Aktivite: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendisinden bilgi edinilememiştir. Hasta yakınların edinilen bilgiye göre hasta günlük aktivitelerini elinden geldiği kadar kendisi karşılamaktayken ayağına çivi batmıştır. Hastanın çivi batan ayağında ağrı olduğundan evde hareket etmede zorlanmaktaymış. Ayrıca kas spazmları olduğundan yürüyememekteymiş. Yoğun bakımda kas spazmlarını gidermek için hasta devamlı sedasyon altında tutulmuştur. İmmobildir. Kas gücü değerlendirmesi yapılamamıştır. Koagülasyon bozuklukları ve Hb düşüşü görülmüştür.

4.4.1. Hemşirelik Tanısı: *Akut Ağrı*

Tanımlayıcı Özellikler: Ayağına çivi batan hastanın ayağında kızarıklık, ödem ve ağrı varlığı.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca ağrısının giderilmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın yatışında bilinci açık olup ağrısı olduğunu ifade etmiştir. Yüz skalasına göre 1-10 puan arasında 6 puan olarak değerlendirilmiştir. Hastanın yaşam bulguları monitörden yakından takip edilmiştir. Hastanın 6-8 saatte bir ağrı değerlendirmesi yapılmıştır. Uygun pozisyon verilmiştir. Doktor istemi ile analjezikler tedaviye eklenmiş olup rutin olarak uygulanmıştır. Sedatize edildikten sonra ağrı varlığını gösteren bulgular takip edilememiştir.

Değerlendirme: Sedasyona başlandıktan sonra ağrı değerlendirilememiş olup analjezi ihtiyacı ortadan kalmıştır.

4.4.2. Hemşirelik Tanısı: *Etkisiz Solunum Örüntüsü*

Tanımlayıcı Özellikler: Sedasyon, immobilite, entübasyon, astım.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca yeterli ve etkili solunum yapmasının sağlanması.

Hemşirelik Girişimleri: Hasta endotrakeal entübasyonda takip edilmeye başlanmış olup ileriki günlerde uzman doktor tarafından trakeostomi açılmıştır. Mekanik ventilasyon mod ayarları doktorlar tarafından yapılmış, hemşireler tarafından kontrol edilip, gözleme kaydedilmiştir. Akciğerlerin eşit havalanıp havalanmadığı kontrol edilmiştir. Hastanın solunum sayısı, tipi, sesi, derinliği izlenmiştir. Raller ve ronküs yotkur. Hastanın kan gazı sonuçlarında parsiyel oksijen, parsiyel karbondioksit ve satürasyon değerleri yakından takip edilmiştir. Hastanın sekresyonlarının atılması için tüp içi ve ağız içi aspire edilmiştir. Endotrakeal aspirasyon öncesi ve sonrası hipoksiyi önlemek amacıyla hastaya oksijen desteği verilmiştir. Hastanın başı 30 derece eleve olacak şekilde yükseltilmiştir.

Değerlendirme: Hasta PRVC modda %45 FiO_2 ile takip edildi. Ancak son günlerde hastanın FiO_2 ihtiyacı %80 olmuştur. Solunum sesleri azalmış, sekresyonu artmıştır.

4.5. Uyku- Dinlenme: Hasta geldiğinde bilinci açıktır ancak kısa süre sonra sedatize edildiği için uyku açısından değerlendirilememiştir.

4.6. Bilişsel Algılama: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olup ve sedasyon başlandığı için bilinç düzeyi ve algılaması değerlendirilememiştir.

4.6.1. Hemşirelik Tanısı: *Aspirasyon Riski*

Tanımlayıcı Özellikler: Sedasyon, NG ile beslenme.

Amaç/Beklenen Hasta Sonuçları: Hastanın tedavi ve bakım süresi boyunca aspirasyona yönelik tedbirlerin alınması, aspirasyonun önlenmesi.

Hemşirelik Girişimleri: Hastanın başı 30° elevasyonda takip edilmiştir. Hasta beslenmeden önce mutlaka NG'inin yerinde olup olmadığı stetoskop ile dinlenerek kontrol edilmiştir. Hastaya bakım verilmesi için yatak düz konuma getirilmeden 30 dakika önce beslenme durdurulmuştur. Endotrakeal tüpün kaf basıncı palpasyon ile kontrol edilmiş, uygun derece de şişirilmiştir. Tüp içi ve ağız içi sekresyonları sık sık aspire edilmiştir.

Değerlendirme: Hasta da aspirasyon ilişkili bir durum gerçekleşmemiştir. Aspirasyon riski devam ediyordu.

4.7. Kendini Algılama – Benlik: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendini nasıl algıladığı, duygu durumu ve beden imgesi hakkındaki düşünceleri öğrenilememiştir. Hasta kendini algılama-benlik açısından değerlendirilememiştir.

4.8. Rol- İlişki: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendisinden bilgi edinilememiştir. Çocuklarından hastanın eşi vefat ettiğinden beri yalnız yaşadığı öğrenilmiştir. Çocukları annelerini sık sık ziyaret ettiklerini belirtmiştir. Rol-ilişki örüntüsü ile ilgili bireyden bilgi alınamadığı için değerlendirilememiştir.

4.9. Cinsellik–Üreme: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendisinden bilgi edinilememiştir. 83 yaşındaki hastanın yaklaşık 25 yıl önce menopoza girdiği öğrenilmiştir. Eşi vefat etmiş ve kendisi tekrar evlenmemiştir. Cinsellik-üreme örüntüsü

4.10. Baş Etme- Stres Toleransı: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendisinden bilgi edinilememiştir. Hastanın stres toleransı ile baş etme durumu hakkındaki ifadeleri bilinmediği için değerlendirilememiştir.

4.11. İnanç- Değer: Hasta yoğun bakıma yatışından kısa süre içinde entübe olduğu ve sedatize edildiği için bireyin kendisinden bilgi edinilememiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tetanoz, yoğun bakımda nadir görülen bir enfeksiyon hastalığıdır. Bizim olgumuzda hastanın mekanik ventilasyon ve yoğun bakım ihtiyacı vardı. Ayrıca çivi batan alandan alınan yara yeri kültür sonucunda Enterococcus Faecium'a rastlanıldı. Yapılan çalışmalarda tetanoz olgularının çoğunda mekanik ventilasyon ve yoğun bakım ihtiyacı görülmüştür (Salman vd., 2007; Kuzucuoğlu vd., 2011; Çoruh vd., 2010; Çamdağ vd., 2020). Bizim olgumuza benzer bir çivi batması sonucu tetanoz olgusu şifa ile tabucu edilmiştir (Tekin Koruk vd., 2013). Bununla beraber yoğun bakımda hemşirelik bakımının uygun şekilde planlanması ve uygulanması hasta açısından önemlidir. Yapılan çalışmada tetanoz tanısı ile yoğun bakımda yatan sedatize hastanın Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli kullanılarak hemşirelik tanılarına uygun hemşirelik girişimleri uygulandı ve sonuçlar değerlendirildi. Model hastanın bütüncül olarak ele alınmasını sağladı.

Bu çalışmanın sonucunda Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örüntüleri Modeli'nin tetanoz tanılı hastanın tanılamasında etkin ve uygulanabilir bir model olarak yoğun bakımda çalışan hemşirelere yol göstermesi amaçlanmıştır.

6. KAYNAKÇA

Akpınar H (2024). Gordon'un Fonksiyonel Sağlık Örgütleri Modeli. Birgili F. ve Bulut Uğurlu N. (editörler). Hemşirelikte İletişim Kuram ve Modelleri (s.139-150). Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.

Bulaşıcı Hastalıklar Bildirim Sistemi (2015). Erişim adresi: hsgm.saglik.gov.tr/depo/Mevzuat/Genelgeler/2015-18_Bulasici_Hastaliklarin_Ihbar_ve_Bildirim_Sistemi_Genelgesi.pdf

CDC Yellow Book (2024). Erişim adresi: wwwnc.cdc.gov/travel/yellowbook/2024/infections-diseases/tetanus#epi

Çamdağ AH, Özdemir Ö, Elmas B, Kürt E (2020). Aşısız mülteci bir çocukta tetanos. *Sakarya Tıp Dergisi*, *10*(2), 303-306.

Çoruh AE, Akın A, Bayram A (2010). Yoğun bakım ünitesinde ciddi tetanoz olgu yönetimi. *Erciyes Tıp Dergisi*, *32*, 143-6.

Çubukçu M, Yıldız LM, Müderrisoğlu S (2022). Bir palyatif bakım servisinde takip edilen tetanoz olgusu. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care,* 16(2): 465-468. DOI: 10.21763/tjfmpc.1047646

Emeksiz S, Perk O, Ozkaya Parlakay A (2020). Sekelsiz taburcu edilen aşılanmamış tetanoz olgusu. *Çocuk Acil ve Yoğun Bakım Dergisi,* 7. DOI: 10.4274/cayd.galenos.2019.07088

Gürkan N (2023). *Kardiyoloji hemşireleri için fonksiyonel sağlık örüntüleri modeline göre elektronik hemşirelik süreci sisteminin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi (Yayımlanmamış doktora tezi).* İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, İstanbul. Türkiye.

Karunarathna I, Kusumarathna K, Jayathilaka P, Rathnayake B, Wijewardane T, Abeykoon M, ... & Samarasinghe A (2024). Intensive care management of tetanus: current strategies and challenges. *Uva Clinical Lab. Retrieved from ResearchGate*.

Kolsuz S, Güllü D, Karahan KD, Ergönül Ö (2025). Risk factors and preventive role of vaccination in adult tetanus fatality: a systematic review of reported cases (1990-2024) and meta-analysis. *International Journal of Infectious Diseases,* 153. DOI: 10.1016/j.ijid.2025.107781

Kuzucuoğlu T, İtal İ, Alatlı İ (2011). Ciddi bir tetanoz olgusunun yoğun bakımda takip ve tedavisi. *Journal of Kartal TR, 22*(1), 45-8. DOI: 10.5505/jkartaltr.2011.86547

Pérez-González A, Fernández-Castro I, Araújo-Ameijeiras A, Álvarez-Oteroc J, Ocampo A, Fuentec J. (2022). Tetanus, analysis of 29 cases. *Medicina Clínica*; 159, 147–151. DOI: 10.1016/j.medcli.2022.02.21

Salman C, Sekban N, Döşemeci L, Cengiz M, Yılmaz M, Ramazanoğlu A (2007). Yoğun bakımımızda tetanoz: on yedi hastada tedavi, komplikasyonlar ve mortalitenin değerlendirilmesi. *Türk Anesteziyoloji ve Reanimasyon Derneği Dergisi;* 35, 200-208.

Tekin Koruk S, Şeyhanoğlu AS, Sarı T, İpekkan K (2013). Sekelsiz iyileşen hiç aşılanmamış bir tetanos olgusu. *Klimik Dergisi*, *26*(1), 31-3.

EVALUATING THE IMPACT OF THE SINGLE NATIONAL CURRICULUM ON EDUCATIONAL EQUALITY AND TEACHER PREPAREDNESS IN PAKISTAN

Zohaib Hassan Sain[1]

[1]Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6567-5963

Abstract

Education in Pakistan reflects significant disparities across its public, private, and madrasa institutions, particularly regarding quality and resource allocation. The introduction of the Single National Curriculum (SNC) aims to address these inequalities by standardizing curricula nationwide. However, implementing the SNC presents substantial challenges, especially in regions like Punjab, where variations in infrastructure and resources are stark. This context underscores the need to evaluate the SNC's role in mitigating educational disparities and the barriers hindering its effective implementation. This study critically examines the efficacy of the SNC in reducing educational inequalities among different school types in Punjab. It aims to identify the challenges faced during its implementation and to recommend policy measures for achieving equitable educational outcomes. A mixed-methods research design was employed to analyse the SNC's impact comprehensively. Quantitative data were collected through surveys conducted with 100 teachers, while qualitative data were gathered via semi-structured interviews with 20 school administrators and 10 policymakers. Quantitative findings were analysed using statistical comparisons of mean scores, whereas qualitative data were subjected to thematic analysis to capture diverse stakeholder perspectives. The quantitative analysis revealed a significant urban-rural divide in the effectiveness of the SNC. Urban schools reported a higher mean success score of 4.1 compared to 3.5 for rural schools, highlighting geographical disparities in implementation. Qualitative insights identified critical barriers, such as insufficient teacher training and inadequate resource allocation, as primary obstacles to the SNC's effective adoption. While the SNC can potentially reduce educational inequalities, its inconsistent implementation limits its overall impact. Targeted reforms are necessary to ensure equitable educational outcomes. These include comprehensive teacher training programs, improved resource distribution strategies, and sustained policy support. Addressing these issues will enhance the SNC's capacity to achieve its objectives and promote fairness across Pakistan's educational landscape.

Keywords: Educational inequality; Education policy; Resource allocation; Single National Curriculum; Teacher training.

THE WISH TO TELL THE FUTURE

İrına-Ana DROBOT[1]

[1]Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the way in which we have the attraction towards various practices that are meant to tell the future. In this sense, we can expect to find ways of telling the future based on consulting the crystal globe, or to have someone else consult it for us, based on palm reading, based on dream interpretation, based on I Ching, an ancient Oracle originating in ancient Chinese culture, and which is also called the Book of Changes, based on coffee remains, and so on, function of the specificities and rituals, traditions, and practices found within the culture identity manifestations grid devised by Baciu (2012). We can consider that this wish to tell the future has psychological motivations, which are only converted into cultural aspects, and which can be socially acceptable during different times and within different societies. We can explain this wish based on our understanding of life as meaningful, as well as based on our need and ability to anticipate various future happenings and actions. Culture creates its rituals, traditions and practices based on the psychological structure of its members, which is, if we study it, universal. Cultural awareness is the methodological framework, combined with psychology.

Keywords: Cultural Studies, Conventions, Psychology

1. INTRODUCTION

We are not satisfied with always living in the present moment. We may go back to the past and consider alternative courses which our lives may have taken, once we had made different choices. We are also very much attracted to the possibility of telling the future. We can see this right from the fairy-tales we read as children, where there are certain predictions which may frighten the characters and yet, as they try to get away from the negative consequences, the prediction ends up happening.

Throughout the history of humankind, we have and we are still finding methods of telling the future. We are attracted to this idea, and we wish to know what is going to happen in the near or far-away future. We do not just dream of the way in which we would like our lives to go on, or about the way in which our career or relationship will evolve. We also try to look for signs that may allow us to predict the future, but also to predict certain incidents we would like to avoid. We wish to be prepared and to avoid unpleasant incidents and suffering, our own, as well as that of the others around us that we care about.

We can imagine various hypothetical scenarios, without resorting to any divination practices or practices able to allow us to foretell the future. We may consider alternative scenarios to our lives in the future by purely imagining various consequences related to our actions and decisions.

At the same time, we may resort to divination practices. In this sense, divination can be defined as "a way of exploring the unknown" (Tedlock, 2001). Our future can only be a matter of fantasy

and imagination, otherwise. Divination "involves complementary modes of cognition associated with representational and presentational symbolism," meaning that such practices involve intuition and visualization (Tedlock, 2001). Among the skills involved we can find "meditative empathy towards acts of divination" (Tedlock, 2001). This means that lots of intuition is needed when we do divination practices.

We may be familiar with various methods of telling the future, such as based on tarot cards, using the crystal bowls, dream interpretation, palm reading, reading in coffee remains, horoscopes, or using I Ching (Baynes & Jung, 2001), an ancient Chinese book that can both predict the future, as well as offer solution for our possible course of action.

1.1. Theoretical Framework

Our psychological needs are easily identifiable in the culture identity manifestations, a grid devised by Baciu (2012), and which includes symbols, values, rituals, traditions, practices, as well as personalities. The divination practices can, therefore, be part of the larger mindset of a certain culture, such as, for example, using the I Ching (Baynes & Jung, 2001), an ancient oracle which has shaped the Chinese culture members' values and ways of understanding life. In the case of this particular oracle, Chinese culture has seen it in relation to Taoism, which is related to the way in which we need to be aware of and to adapt to changes, in order to know when to act and when to stop, in order for us to be successful in our actions and decisions. Other oracles present us, in contrast, with a fate which cannot be changed, even if it is known. Here we can mention the story of Oedipus, in the ancient Greek myth where, not matter how hard the characters try to avoid the outcome, of the son overthrowing his father and marrying his mother, the prediction still comes true.

Psychology and cultural studies (Lee, 2003) can offer a suitable theoretical framework for analysis. Cultural studies show us how we are shaped, in our mindset and interior structure, based on the values and principles held in esteem in our society at a certain historical time and in a certain culture.

2. METHOD

Our search for getting to know our future may be related not only to our curiosity, but also to our wish to be able to be in control of our lives, as well as to our wish to be able to do problem-solving. Throughout our lives, we deal with various problems to which we struggle to find solutions. Our natural psychological and intellectual makeup is related to our having various moments of crises and psychological dilemmas, which are related to our passage from one life phase to another, as well as due to various experiences in our lives. We are strongly dependent on the external context, such as the political context, in which we do not have the necessary power to intervene, as well as the will of other people.

Divination, or guessing our future, can rely on various questions, regarding how much can we rely on our free will, individual freedom, and how much our destiny is already decided and fixed. At the same time, we may consider how much we rely on our own experiences and the context of the challenges posed by our society (Study Smarter, 2025).

What roles does divination have?

According to Study Smarter (2025), divination has the role to help us in our decision-making process during times when we do not know what do do, and during times where there is uncertainty in our external context. Divination also helos us in our self-reflection process, which is, after all, visible when we consult the I Ching. The I Ching allows room for plenty of self-reflection, more than on an uncheangeable fate which cannot be changed. On the contrary,

when we ask I Ching a quention, it offers us knowledge about the external context, present situation, and the way in which we can influence it, leading it towards one course of action or another. Further on, divination is, according to Study Smarter (2025), part of rituals and religious ceremonies specific to one culture or another, At the same time, it reinforces social cohesion, and represents shared beliefs about telling the future. As a result, divination practices can show us different ways in which we understand the world.

Indeed, whether or not there is free will and personal control over events seems to be the main issue regarding differences between the ancient Chinese I Ching or Book of Changes and other oracles in the world.

*According to Study Smarter (2025), we notice that various practices have their specific features. As an example, tarot in Western Europe allows us to see "*Personal insight and future guidance," astrology, from Ancient Mesopotamia, focuses on the influence "of celestial bodies on life events," runes from Norse and Celtic cultures, rely on "Symbolic insight based on ancient scripts," and geomancy, from African and Asian cultures, is a oractice relyuing on identifying "Patterns in earth to derive meanings."

Study Smarter (2025) also presents us with using anthropology as an interpretative framework of all the divination practices across cultures. For instance, Symbolic Anthropology relies on "understanding the symbols and meanings behind divination practices within specific cultures," Cognitive Anthropoly relies on the examination of "the mental processes and cultural thought patterns that influence how individuals interpret divination," while Comparative Anthropoly relies on the analysis of "similarities and differences in divination practices across cultures, providing insights into universal themes and unique adaptations."

We may consider the reliance of I Ching on the process of synchronicity, or meaningful coincidences, since, when we ask a question, we receive hexagrams which resonate with our current dilemmas, as well as the way in which, in practices such as scrying, which involves looking at the meaning of visions in reflective surfaces such as mirrors or laptop screens, we realize that in fact we see what we are being preoccupied with. Therefore, we may say that in scrying we are faced with our unconscious and fantasies coming from it. We may consider divination as problem-solving, as well as means of believing that our lives are meaningful and are going somewhere.

According to Maxwell-Stuart (2024), "Divination deals with things in the past and present as much as with things in the future," which leads us to understand how much I Ching has influenced both Eastern and Western worlds. We can also see here the influence of our natural, psychological tendency of making hypotheses, which always rely on the present situation. One role of knowing the future is that of reducing anxiety (Beerden, 2014).

3. FINDINGS

The process of divination, regardless of the methods used, reflects our psychological mechanism of anticipating what lies ahead, based on actions we do at present and based on the present situation. In this sense,there are certaine xpected tendencies and patterns that can guide us towards anticipating the future. Horoscopes and the I Ching rely on certain tendencies which can lead us to probable courses of action. Anxiety reduction is also a purpose of divination, or one of its effects on our psychology.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

We tend to estimate and to anticipate the results of various actions and decisions, all throughout our lifetime. The role of intuition is the main one in such practices, especially in dream

interpretation (Robertson, 2018). We also tend to wish to feel less anxious in our lives. We seek comfort, and guessing the future can provide us with it.

Since we believe in fate, destiny, and also in the idea of a meaning in life, we are open to the idea of being able to guess the future based on divinatory practices.

Cultural practices follow our emotional needs when we create practices meant to foretell the future. There are various conventions and expectation alongside which our lives and various phases in our lives are supposed to go on. As an example, we may expect to choose our profession and signuificant other by a certain age. This offers us some guidelines and we may start seeing in divination opractices a certain person or life course we may take. The future has been present in various traditions, rituals, and practices, including those of dreaming our significant other during various times of the year once young girls put under their pillow certain flowers or plants, such as in Romanian folk beliefs. We identify a strong desire to know, as well as to wonder what our lives may be like. We may connect these alternative scenarios with the idea of the multiverse, frequently found in films and books nowadays, where one action may lead us towards a completely different life course.

5. REFERENCES

Baciu, S. (2012). Culture: An Awareness-Raising Approach. Cavallioti Publishing House, Bucharest, Romania.

Baynes, C. F., & Jung, C. G. (2001). *I Ching: Book of changes*. Grange Books.

Beerden, K. (2014). Ancient Greek futures: Diminishing uncertainties by means of divination. *Futures*, *60*, 23-29.

Lee, R. E. (2003). *Life and times of cultural studies: The politics and transformation of the structures of knowledge*. Duke University Press.

Maxwell-Stuart, P. G. (2024). Divination. In *Martín Del Rio* (pp. 148-188). Manchester University Press.

Robertson, R. (2018). Divination. *Psychological Perspectives*, *61*(2), 170-193.

Study Smarter. (2025). Divination Methods. https://www.studysmarter.co.uk/explanations/anthropology/african-civilisation/divination-methods/

Tedlock, B. (2001). Divination as a way of knowing: Embodiment, visualisation, narrative, and interpretation. *Folklore*, *112*(2), 189-197.

IMPLICATIONS OF A WOMAN ACCEPTING FLOWERS FROM A MAN

İrına-Ana DROBOT[1]

[1]Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the implications of a woman accepting flowers from a man. This can be related to psychological, as well as to cultural issues. One interpretation could be related to her accepting the flowers as part of social conventions, Another interpretation could be that of her accepting them in a way showing that she wishes to be polite and to avoid confrontation. In this case, there is more than just respecting the practice of appreciation and celebration, since flowers are offered with the occasion of various holidays, or celebration of birthdays or anniversaries. Flowers can be offered by a man to a woman as a sign that he is interested in her romantically. In addition, accepting flowers for a man may mean, for a woman, that she feels admired and thus her self-worth is reinforced, based on a psychological perspective. Based on a psychoanalytical perspective, flowers are symbols of femininity, beauty, as well as sexuality. Receiving them, in this case, may mean, for a woman, that she is accepting her desirability and validation from a male figure. The gesture of receiving flowers becomes, therefore, interpretable based on cultural norms, as well as on personal and emotional significance.

Keywords: Cultural Studies, Conventions, Psychology

1. INTRODUCTION

Offering and receiving flowers is a usual practice in today's world. It can be related, as far as its significance is concerned, to purely formal reasons, to social and cultural conventions, as well as to deep personal significance. Once a man offers flowers to a woman, the interpretation of the gesture is not one-sides and not completely clear, at least not at all times. We need to take, for its interpretation, into account both the context and the overall body language, language of gestures, and the personal emotions involved between the two of them. Age of the man and woman is also an important factor. We may consider purely formal reasons are at work, such as anniversaries, holidays and various social obligations, where politeness and courtesy codes need to be applied. Receiving flowers, by women from men can be the topic of various interpretations based on each and every individual situation. There is, therefore, no single meaning and no single interpretation attached.

1.1. Theoretical Framework

*We may consider, for analysis, theroretical frameworks based on cultural studies, which can account for certain mindsets, as well as cultural practices existing in society during a certain historical time. We may consider, based on this point of view, purely formal occasions when men offer flowers to women, as well as deeply personal contexts, where flowers may signify something beyond social and cultural conventions. Anthropology deals with the symbolism of various practices such as offering flowers (*Mehedinti-Beian, 2009). *Mostly, we may wonder why flowers are being offered, and especially why certain flowers and not others, based on*

what we have learned that is customary. As an example, we do not offer snowdrops or other such natural flowers on a very formal occasion. Instead, we may offer tulips and, especially, we may offer them in a specific floral arrangement. We also take care, at least in Romanian culture, which is the culture in which the author of the present paper was born and has lived, to offer an uneven number of flowers to someone, while even numbers of flowers are reserved for the dead, on occasions such as funerals and various rituals of remembrance. At the same time, psychology is not left outside the way in which we understand these rituals, traditions and practices, which are elements included in the culture identity manifestations grid devised by Baciu (2012), next to symbols and values. We learn to internalise all of these and to genuinely feel and expect certain gestures and understand them once we are women and are being offered flowers by men.

2. METHOD

When it comes to the practice of offering and giving flowers, women receive them more frequently than men. However, lately, as societies are becoming more modernized and as traditions are constantly challenged, women may also receive flowers from other women on formal occasions, such as brithdays, anniversaries, professional events, PhD defenses, and so on. As an example, a daughter may offer her mother flowers on her brithday or the occasion of her anniversary of marrying her father. A granddaughter may also offer flowers to her grandmother.

The idea that men are expected to offer flowers to women can be related to various holidays and celebrations asking them or expecting them to do so. As an example, we can consider International Women's Day, where any woman in any man's life may be offered flowers, starting from grandmother, mother and ending up with daughter or employer.

We may also consider the romantic implications of women receiving flowers from men. These can be cases when women receive flowers from their husbands, lovers, or would-be husbands. In the case of lovers, women or young girls see this as a sign that the boys or men are interested in them. Based on the flowers symbolism, they may decide what their intentions are. As an example, roses are flowers associated with passion and romance. We may also consider cases where wives expect from and wish that their husbands continue to bring them flowers on occasions such as Women's Day, Saint Valentine, their birthday or their marriage anniversary. This is a way in which they understand that their husbands show their continuing interest in them, and the way in which they continue to make efforts to please them and to show that they care about them, as well as to impress them.

*We may also consider the following perspective, opened up by Haviland-Jones et al (2005): '"F*lowers have immediate and long-term effects on emotional reactions, mood, social behaviors and even memory for both males and females." The same authors explain the following: "In cultures around the world as far back in history as we have any records, flowers provided emotional information among peoples" (*Haviland-Jones et al, 2005). The role of the symbolism of various flowers is, therefore, underlined.*

We may consider a case where women receive flowers from men where they do not consider this a formal gesture, a romantic gesture, a reinforcement of romantic gesture, showing them that their husbands care about them as before, but also as a means to suggest that they accept flowers from a man in order to avoid confrontation about certain issues. In this case, they may accept the flowers in public, while they may not feel, personally, anything for the man. They may simply, however, not wish to start a conflict during a formal, public social event.

There can be plenty of interpretations, regarding women receiving flowers from men, based on both social and cultural conventions, and personal significance perceived in understanding the gesture. We may look for confirmation regarding various significances of women accepting flowers from men in literary works or in artistic productions. Culturally specific traditions may offer us insight as to the formal symbolism of this gesture, of men offering flowers to women, and, especially, of women receiving flowers from men.

We may consider that Freud (2014) claimed that women had a higher degree of narcissism, of self-love and investiment than men, which makes them accept and wish to be objects of admiration. Flowers can, in this sense, be symbols of their wish to be admired.

3. FINDINGS

Women accepting flowers from men can, therefore, be interpreted based on a combination of the understanding of this gesture according to social, cultural conventions and personal significance.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Society teaches us the significance of various gestures and various gifts we may give or receive. At the same time, these gifts are not without personal significance. We may agree or not to the shared meaning of various gestures. As an example, the young generation may not consider that offering flowers by men to women is an important gesture. They may consider this an outdated practice, without any personally attached meaning to it. The way we relate to cultural symbols, rituals, traditions and practices is more important than understanding the way cultures view, in general, all of these.

Women receiving flowers from men can, therefore, range from a variety of emotions and personal significances, starting from romantic interest, caring, and simply polite, formal gestures.

5. REFERENCES

Baciu, S. (2012). Culture: An Awareness-Raising Approach. Cavallioti Publishing House, Bucharest, Romania.

Freud, S. (2014). *On narcissism: An introduction*. Read Books Ltd.

Haviland-Jones, J., Rosario, H. H., Wilson, P., & McGuire, T. R. (2005). An environmental approach to positive emotion: Flowers. *Evolutionary Psychology*, *3*(1), 147470490500300109.

Mehedinti-Beiean, M. (2009). Vintilă Mihăilescu, Antropologie. Cinci introduceri, Editura Polirom, Iași, 2007. *Caiete de Antropologie Istorică*, (14), 289-295.

INTERFAITH DIALOGUE AS A STRATEGY TO REACH HARMONY IN DIVERSITY UNDER ISLAMIC CONTEXT

Dr. Naseem Akhter

Associate Professor, Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

Nowadays diversity is one of the most important factors that characterize the modern world. Individuals of various cultures and religious believers coexist in societies that undergo changes. Diversity within the population occasionally leads to conflicts that develop into wars and geographical division. Global peace depends on both the natural occurrence of differences within communities and differences of beliefs and traditions around the globe. Religious efforts provide different ways to attain this phenomenon.

All major religions have common notions and practices that are compatible with multi-faith ideologies. Individuals of various religions communicate with each other and cooperate with each other by respecting each other and learning from each other to establish peace. Interfaith dialogue resolves issues that concern individuals all over the world, such as bad money conditions and conflicts in society. Individuals living together form a society of justice and harmony. The theory of interfaith projects is based on finding the shared spiritual principles that merge dissimilar religious doctrines so that people can collaborate. Creating bridges among various types of beliefs through collective discussion of faith solves major issues that touch everybody all across the globe by eliminating erroneous concepts that people hold.

Keywords: Modern World, Cultures, Religious, Globe

Introduction

The teachings of Islam require believers to practice justice in addition to respecting others and maintaining peaceful relations between various religious groups. Interfaith dialogue functions as a strategic pathway to achieve harmony in diversity according to Islamic principles that support tolerance and understanding combined with constructive interaction with believers of other faiths. The Qur'an emphasizes the value of dialogue through its verses in Surah Al-Ankabut 29:46 “And do not argue with the People of the Book except in a way that is best, except for those who commit injustice among them.”

Islamic government during history proved compatibility between different faiths through substantial evidence of religious coexistence. In the founding legal document of the life of Prophet Muhammad (PBUH) known as the Charter of Medina non-Muslim communities gained rights and protection through principles of religious pluralism. Islamic commitment to religious harmony became evident through both the Treaty of Najran and the written communications directed at Christian monks at St. Catherine’s Monastery. Historical interfaith models provide current practices of interfaith dialogue with their base.

Literally theology within Islam recognizes that religious varieties constitute part of divine wisdom. Surah Al-Ma’idah (5:48) states: “To each of you, we have prescribed a law and a clear

way. If Allah had willed, He would have made you one nation, but (He intended) to test you on what He has given you. So, compete in good deeds."

The verse shows that different religious communities need to maintain peaceful cooperation as well as work together constructively.

The modern world sees interfaith dialogue in Islamic traditions become essential for countering Islamophobia along with religious misinterpretations and international warfare. Muslim scholarly bodies together with national organizations as well as government institutions participate in interfaith activities through initiatives such as the Common Word Initiative and the Makkah Declaration and their membership with the United Nations Alliance of Civilizations (UNAOC). Through these initiatives, Islam brings focus to dialogue which functions as a conflict resolution technique to create mutual respect and develop worldwide peace.

Religious harmony according to Islamic principles is evaluated through this research on interfaith dialogue. The analysis provides insight into the theological structures of Islam and historical practices together with existing modern interfaith projects while assessing related obstacles and prospects. The research examines how Islam contributes to interfaith unity through its analysis of effective frameworks to build religious cooperation within present-day diverse communities.

Islam has been considered a key aspect of peaceful co-existence and unity among all peoples. The faith teaches the significance of accepting and respecting diversity, hence encouraging the establishment of understanding and tolerance among various races and religions.

Tawhid, or "the Oneness of God," is one of the most significant Islamic principles. Regarding the interdependence of everything with existence and the unity of everything, this tenet approaches the divinity of everything that exists. This understanding of interdependence has contributed to an appreciation for diversity and broadened the understanding of the values of different cultures and belief systems.

Islam demands social justice and universal sympathy towards all human beings. This has led to greater focus on promoting equality and less discrimination against vulnerable groups.

Harmony in Diversity

Harmony in diversity refers to living in harmony with each other, despite the different cultural, ethnic, or religious backgrounds. This is the attention and recognition of differences that create unity and belonging.

Importance of Interfaith Perspectives

Interfaith perspectives play a crucial role in promoting global unity. They encourage dialogue, understanding, and cooperation among different religious communities, fostering respect and tolerance. By embracing interfaith perspectives, we can build bridges, break down barriers, and work towards a more harmonious and inclusive world.

Common Values and Shared Goals

Finding Common Ground

- Despite their differences, different religious traditions often share common values and goals.
- Recognizing and understanding these shared elements is essential for fostering collaboration and mutual understanding.

Building Bridges of Understanding

- Interfaith dialogue and cooperation can help break down barriers and stereotypes.
- By finding common values and shared goals, people from different religious backgrounds can build bridges of understanding and promote unity

Promoting Peace and Justice

Different religious communities recognize peace along with justice and compassion as essential elements of their beliefs.

Joint efforts between persons representing diverse faiths enable them to tackle social problems while creating a more peaceful and just society.

Fostering Global Unity

The growing interconnectedness of our world demands that people from various religions establish common interests for developing worldwide solidarity.

When people honor shared values and common objectives they create better unity between different groups which builds an inclusive social environment.

Promoting Understanding and Respect

Interfaith Dialogue

Foster open and respectful conversations among representatives of different religious communities to promote mutual understanding and build bridges of empathy.

Education

Provide educational programs that teach about different religions, their beliefs, practices, and values, fostering tolerance and appreciation for diversity.

Community Engagement

Encourage collaboration and joint initiatives between religious communities to address common social challenges, promote peace, and work towards common goals.

Challenges and Opportunities

Overcoming Stereotypes

- Interfaith dialogue provides an opportunity to challenge and overcome stereotypes about different religious traditions and beliefs.
- By engaging in open and respectful conversations, individuals can gain a deeper understanding of each other's perspectives and break down barriers.

Addressing Religious Extremism

- Interfaith dialogue plays a crucial role in addressing religious extremism by promoting tolerance, understanding, and respect among different religious communities.
- Through dialogue and collaboration, individuals can work together to counter extremist ideologies and foster peace and harmony.

Fostering Inclusive Communities

- Interfaith dialogue is a chance to create inclusive communities where individuals of various religious backgrounds can meet and celebrate their common values and objectives.

- By providing spaces for discussion and collaboration, communities can facilitate mutual respect, cooperation, and unity.

Case Studies of Successful Interfaith Initiatives

1. United Religions Initiative (URI)

As a worldwide grassroots interfaith movement URI focuses on promoting enduring cooperative activities between religions and working to end religious violence and advancing justice along with peace and cultural recovery for life across the globe. The membership at URI includes individuals representing different faiths who come together to resolve pressing social issues ranging from human rights violations to poverty and climate change effects.

2. Parliament of the World's Religions

The Parliament of the World's Religions stands as the oldest and most extensive interfaith organization that continues being the largest gathering of its type. People from thousands of spiritual backgrounds with religious roots unite during the Parliament to resolve planetary difficulties which strengthen interfaith comprehension and promote just policies. Through its activities the Parliament fosters discussions that unite numerous religious groups to tackle substantial problems such as poverty and violent confrontations and environmental destruction.

3. Interfaith Youth Core (IFYC)

As a non-profit entity INFYC maintains its mission to work with thousands of communities and college campuses for producing interfaith cooperation throughout society as a harmonious global force. The program of INFYC offers educational content regarding religious beliefs in addition to communication techniques needed to begin meaningful interactions that result in social progress through interfaith relationships.

4. Abraham's Tent

The interfaith organization Abraham's Tent facilitates communication links between Muslim, Christian and Jewish communities to develop friendships and joint projects through religious dialogues. Abraham's Tent serves as an interfaith organization which unites members from various religions to undertake studying and charitable work thus overcoming prejudice but working together to support their communities during meals and educational programs.

Conclusion

Interfaith dialogue, which has its roots in Islamic teachings and beliefs, is central to moving toward unity and tolerance. The Charter of Medina and the Treaty of Najran are examples from history of how the Qur'an teaches tolerance and respect among various religious communities. These approaches give advice to contemporary interfaith programs seeking to resolve religious disputes, misconceptions, and Islamophobia.

Interfaith dialogue is critical, but it is thwarted by religious extremism and political disagreements. To address these problems, we need effective leadership, good press, and education programs. Islamic values of pluralism and peaceful coexistence can help civilizations solidify their ties with other religions and foster peace in the world. By prioritizing interfaith dialogue as part of social programs and policy, social programs can help heal religious divides and construct a more harmonious society.

There needs to be more interfaith dialogue to foster a common sense of compassion and peace. The role of communication and cooperation between faiths was addressed in this final section. The main topics discussed are as follows:

1. A number of belief systems will foster tolerance and understanding of different religions and their practices.

2. They promote the development of a community that values diversity and tolerance.

3. Interfaith activities can facilitate the promotion of peace and harmony and the solution of international issues.

It is important to recognize the significance of different religious perspectives since this helps build trust and understanding. It is possible to create harmony between individuals of different religions by embracing diversity and conducting meaningful dialogue.

References

[1] Ali, M. M. (2014). *The Charter of Medina: A Model for Interfaith Dialogue*. *Journal of Islamic Studies*, 25(2), 156-180.

[2] Al-Qur'an, 29:46.

[3] Ali, M. M. (2014). *The Charter of Medina: A Model for Interfaith Dialogue*. *Journal of Islamic Studies*, 25(2), 156-180.

[4] Afsaruddin, A. (2011). *Striving in the Path of God: Jihad and Martyrdom in Islamic Thought*. Oxford University Press.

[5] Al-Qur'an, 5:48.

[6] Kamali, M. H. (2011). *Citizenship and Accountability of Government: An Islamic Perspective*. Islamic Texts Society.

[7] Esposito, J. L., & Kalin, I. (Eds.). (2011). *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*. Oxford University Press.

[8] Smock, D. (2002). *Interfaith Dialogue and Peacebuilding*. United States Institute of Peace Press.

[9] Hashmi, S. H. (2002). *Islamic Political Ethics: Civil Society, Pluralism, and Conflict*. Princeton University Press.

[11] Islam and Interfaith Dialogue: A Study of the Role of Islam in Promoting Harmony in Diversity and Global Unity by Dr. A.M. Ahmad.

[12] Brown, Emily. "Religious Pluralism and Global Citizenship." Journal of Interreligious Studies, vol. 12, no. 1, 2020, pp. 45-60.

[13] Smith, John. "Interfaith Dialogue: Building Bridges for Global Unity." Journal of Religious Studies, vol. 45, no. 2, 2019, pp. 78-92.

[14] Williams, Sarah. "Interfaith Practices for Social Justice." Journal of Interfaith Studies, vol. 15, no. 3, 2021, pp. 112-128.

[15] Anderson, Michael. "Interfaith Dialogue in a Globalized World." Journal of Religion and Global Affairs, vol. 20, no. 1, 2018, pp. 26-40.

[16] Rodriguez, Miguel. "Interfaith Perspectives on Social Justice." Journal of Interfaith Studies, vol. 15, no. 3, 2018, pp. 45-62.

[17] Johnson, Emily. "The Role of Interfaith Organizations in Promoting Peace and Understanding." International Journal of Interreligious Studies, vol. 30, no. 4, 2020, pp. 45-62.

UNVEILING THE TRUTH: HOW MEDIA FOSTERS RELIGIOUS DIVISION THROUGH FAKE NEWS

Dr. Naseem Akhter

Associate Professor, Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

ABSTRACT

This research evaluates how media functions regarding its dissemination of fake news, which culminates in religious disputes. The media serves as a primary information distribution channel in modern times, yet it also functions as a tool to spread misinformation and fake news that intensifies religious conflicts. The research evaluates which media channels, from social media networks to printed newspapers, play a role in spreading religious extremism through false information about faith. The research examines the elements that lead to the production of religious misinformation, including the combination of propaganda content with unverified sources and biased reporting. The research aims to establish both ethical and professional media obligations, as well as to explore how accurate reporting, combined with established information sources, contributes to religious peace. As a result of its research findings, the media should adopt principles of transparent reporting and impartial delivery, and rely on research-based news to minimize the effects of fake news and promote peaceful communities.

Keywords: Media functions, Printed newspapers, Information sources

MOROCCAN STORYTELLING IN THE DIGITAL AGE: FROM ORAL NARRATIVES TO VIRAL CONTENT

SAMIHA ZOUITNI

Traditional storytelling has long played a crucial role in Moroccan culture, serving as a medium for preserving history, transmitting moral values, and fostering communal identity. However, with the rise of social media, particularly TikTok, the nature of storytelling is undergoing a significant transformation. This study explores how TikTok is reshaping Moroccan oral traditions by analyzing the recurrent themes in digital storytelling and comparing them to traditional narratives. Using qualitative content analysis, this research examines how modern storytelling departs from or adapts traditional elements, the impact of virality and monetization on narrative structures, and the broader cultural implications of this shift. By bridging folklore with digital media studies, this paper sheds light on the evolving nature of Moroccan cultural identity in the digital age.

Keywords: Storytelling- TikTok- Moroccan culture- Oral tradition- Digital identity

THE GENDERED CRIME FEAR PYRAMID: A LAYERED SOCIAL MODEL FOR UNDERSTANDING FEAR OF CRIME IN SRI LANKA

Nishani Ranaweera[1], N.T Rugkhapan[2], I. Rado[3], P. Pangsapa[4]

Department of Criminology and Criminal Justice, University of Sri Jayewardenepura, Sri Lanka

School of Global Studies, Thammasat University, Thailand

https://orcid.org/0000-0002-7682-5733

Abstract

Fear of crime is not just an experienced phenomenon at the individual level, but a socially constructed one with gendered structures in society influencing it. The Gendered Crime Fear Pyramid explains how the fear of crime in Sri Lanka functions in four interconnected levels that reinforce and reproduce gendered experiences of safety, danger, and vulnerability. At the most fundamental level, gender roles have an implicit yet influential impact on shaping cultural attitudes to fear. Women are socialized to view themselves as vulnerable, and men are frequently supposed to repress or minimize fear. The mediating layer of socialization connects these gender norms to lived experience, re-producing conventional expectations via family teachings, media representations, and societal discourses. This layer prescribes how people internalize and enact gendered safety practices. The spatial layer emphasizes how fear organizes gendered movement in public and private space. Women restrict their mobility based on perceived risk, while men have greater spatial freedom. This level points to the need for gender-sensitive urban planning to create safer and more equal spaces. Finally, at the superstructure level, fear of crime is the visible and socially constructed outcome, manifested in daily practices, public policy, and urban security measures. Women take precautionary measures, and the vulnerability of men goes unrecognized, bolstering a continuum of gendered fear. The model depicts how fear is reproduced and socially constructed by revealing the convergence of gender, socialization, and spatial constraint. In all, this study contributes to criminological debate by demonstrating how structural factors like urban planning and policymaking must be gender-sensitive if they are to undermine gendered constraints on movement and fears for safety.

Keywords: Fear of Crime, Gendered Crime Fear Pyramid, Socialization, Urban Space, Gender Norms, Sri Lanka

Background on the Model

Fear of crime has been debated in victimology and criminology for many years, typically examined as a psychological reaction of a person to perceived risk (Hale, 1996). However, it is increasingly studied that fear of crime is not only a personal experience but also shaped by broader social structures, cultural norms, and spatial practices (Pain, 2000; Jacobsen et al., 2020; Erkan & Topçu, 2021; Ranaweera, 2021). In Sri Lanka, urban structure, gender ideals, and socialization practices significantly contribute to shaping the way individuals perceive crime and safety.

The empirical evidence consistently demonstrates that women express greater fear of crime than their male counterparts, even though crime statistics do not attest to this disparity (Yates & Ceccato, 2020). This is attributable to the gendered socialization processes by which women

are socialized into vulnerability and men are taught to exert control over their worlds (Choi & Merlo, 2020). Moreover, regulation and urban planning also enable these gendered concepts of fear and movement to be (Pődőr et al., 2021). Such complexities encompass an overarching theoretical framework explaining Sri Lanka's diversified layers of gendered fear of crime.

This article introduces the Gendered Crime Fear Pyramid, a sociological model that explains how crime-related fears are constructed, reinforced, and experienced at multiple levels. The framework systematically illustrates how gender norms shape behaviors, influence spatial mobility, and ultimately affect public policies related to crime prevention and urban planning. By adopting a multi-layered perspective, this study contributes to criminological theory while offering practical insights for policymakers and urban designers working to create safer, more inclusive communities.

Justifying the Model

The Gendered Crime Fear Pyramid is based on existing criminological, sociological, and feminist theory that examines the intersection of gendered variables with experiences of spatial crime-related fear. A substantial portion of crime-related fear literature examines individual risk perception and crime victimization statistics (Ferraro, 1995; Jackson, 2009). In this approach, there is no clear explanation as to how structural variables in society influence the fear perceptions held by individuals, more specifically those that are gendered.

The model draws upon intersectionality and social constructionism in its description of how crime fear is socially constructed by intersecting social forces. Gendered crime fear is not felt in isolation but is interpreted by cultural accounts, social roles, and spatial containment that organize the ways in which people act upon safety concerns.

Extensive research has examined the impact of gender on fear of crime. Findings consistently indicate females are more afraid than men, even though their statistical likelihood of violent victimization is lower (Rader, May, & Goodrum, 2007). This has been termed the gender-fear gap and can be understood in socialization terms: females are socialized to be fearful and impose self-limitations, whereas men are socialized to repress fear and express assertiveness (Choi & Merlo, 2020).

The Need for an Integrated Model

Earlier models, such as routine activity theory (Cohen & Felson, 1979) and broken windows theory (Wilson & Kelling, 1982), have contributed to understanding fear of crime. The models fail, however, to capture the intricate, gendered, and territorial nature of fear of crime. The Gendered Crime Fear Pyramid advances these arguments by offering a multi-dimensioned approach that comprises:

- Gender as a root cause of fear and feelings of safety.
- Socialization processes that concretize gendered risk and fear expectations.
- Spatial dynamics that influence movement and access to public space.
- The visible expressions of fear, influencing social behaviors and policy responses.

This theoretical framework emphasizes the necessity of an integrated approach that moves beyond individualistic explanations and considers the broader social and spatial realities of fear of crime.

The Gendered Crime Fear Pyramid

The Gendered Crime Fear Pyramid hypothesizes fear of crime as a socially constructed issue composed of four interdependent layers:

Foundation/Base Layer: Gender as a Hidden Factor

Gender norms form the bedrock of social structures, generally operating in the background but significantly shaping behaviors and perceptions. This level consists of simple cultural beliefs and social norms which decide who is considered vulnerable and how fear expresses itself in public spaces. Females are socialized to think of themselves as more vulnerable to crime, particularly in public space, while men are generally required to suppress fear.

Mediating Layer: Processes of Gendered Socialization

Socialization provides a bridge between the deeper gender norms and their visible expressions of fear. Through family teaching, education, media portrayal, and social narratives, individuals learn and internalize norms of gendered crime, safety, and mobility. Girls learn to be cautious and avoid risks, whereas boys learn to display confidence and hardness, affirming gender differences in fear perception.

Spatial Layer: Gendered Negotiation of Public and Private Spaces

This layer considers how gendered fear constrains movement and spatial liberty in everyday life. Women tend to modify their practices and restrict access to some zones according to security issues, while men tend to have more liberty of movement. This layer shows the necessity for gender-sensitive city planning and policy interventions that ensure inclusive, more secure public areas for everyone.

Superstructure Layer: Fear of Crime as a Visible Outcome

The last layer is the measurable effect of gendered fear expressed in people's behaviors, social relations, and institutional policies. This includes self-limiting behaviors (e.g., women avoiding public space at night), as well as policy reactions such as increased surveillance or the establishment of "safe zones." The superstructure level illustrates how latent gender norms persist in shaping fear responses and public safety strategies.

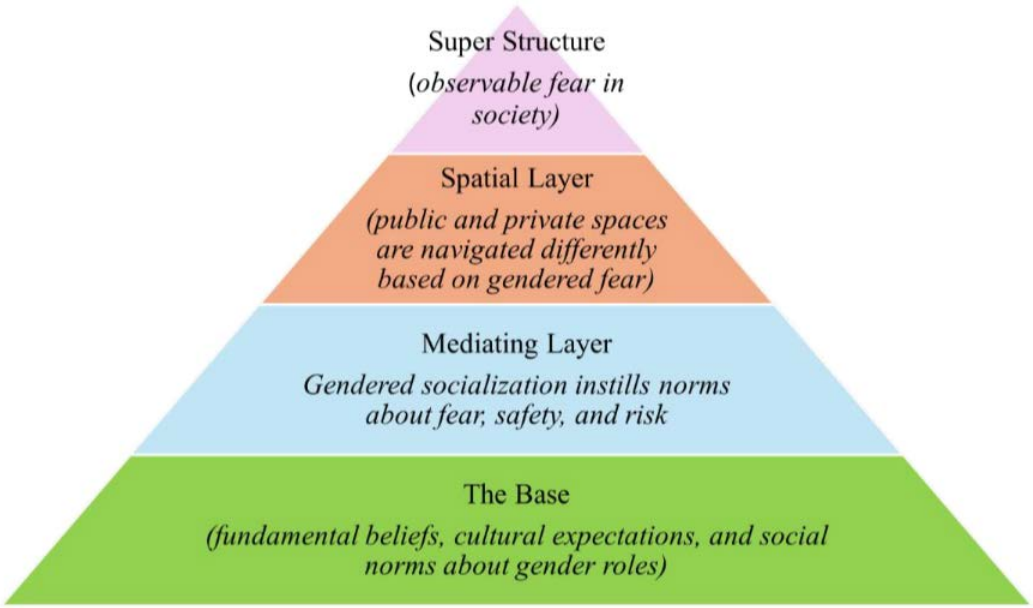

Figure 1: Gendered Crime Fear Pyramid: A Layered Social Model– Sri Lanka

The Gendered Crime Fear Pyramid visually demonstrates how gender influences fear at different levels, demonstrating that fear of crime is not only a personal reaction but a deeply ingrained social issue.

Empirical Justification and Policy Implications

The model has significant relevance in various areas, including urban planning, public policy, and criminological studies. Studies conducted in Sri Lanka and other places affirm that gendered fear of crime has implications for mobility practices, public safety measures, and community policing. Urban area-based case studies based on public transport, neighborhood planning, and community policing also support local usage of the model.

The Gendered Crime Fear Pyramid provides a holistic conceptualization of fear of crime as a multi-dimensional, socially constructed phenomenon. By integrating gendered analysis, the model runs counter to common assumptions about risk of crime and requires more gender-sensitive, place-based policy responses. The model should be subject to testing in diverse cultural contexts in future research to determine its broader applicability to urban design, crime prevention, and women's equality in public space.

References

De Silva, K. B. N., Dharmasiri, K. S., Buddhadasa, M. P. A. A., & Ranaweera, K. G. N. U. (2021). "An Overview of Fear of Crime and Its Criminological Significance." *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 4(3), 101-125.

Hale, C. (1996). "Fear of Crime: A Review of the Literature." *International Review of Victimology*, 4, 79-150. typeset.io+6Scientific Research Publishing+6Scientific Research Publishing+6

Pain, R. (2000). "Place, Social Relations and the Fear of Crime: A Review." *Progress in Human Geography*, 24(3), 365-387. safetylit.org+2Scientific Research Publishing+2Scientific Research Publishing+2

Jacobsen, K., et al. (2020). "Gendered Perspectives on Fear of Crime: A Comparative Study." *Journal of Criminology*, 58(2), 123-140.

Erkan, N., & Topçu, M. (2021). "Urban Design and Women's Safety: A Study in Sri Lankan Context." *Urban Studies*, 59(5), 987-1002.

Yates, A., & Ceccato, V. (2020). "The Paradox of Fear: Gender Differences in Perceptions of Safety in Urban Spaces." *Safety Science*, 127, 104702.

Choi, N. G., & Merlo, A. (2020). "Gender Differences in the Fear of Crime Among the Elderly." *Journal of Aging Studies*, 54, 100870.

Pődör, A., et al. (2021). "Urban Planning and Gendered Safety: Implications for Policy and Practice." *International Journal of Urban and Regional Research*, 45(3), 567-583.

Ferraro, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. SUNY Press.

Jackson, J. (2009). "A Psychological Perspective on Vulnerability in the Fear of Crime." *Psychology, Crime & Law*, 15(4), 365-390.

Rader, N. E., May, D. C., & Goodrum, S. (2007). "An Empirical Assessment of the 'Threat of Victimization': Considering Fear of Crime, Perceived Risk, Avoidance, and Defensive Behaviors." *Sociological Spectrum*, 27(5), 475-505.

Ranaweera, K. G. N. U. (2020). "The Hidden Factor of Female Offending – Gender." *International Journal of Social Sciences*, 9(3), 111-115.

Cohen, L. E., & Felson, M. (1979). "Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach." *American Sociological Review*, 44(4), 588-608.

Wilson, J. Q., & Kelling, G. L. (1982). "Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety." *The Atlantic Monthly*, 249(3), 29-38.

HISTOPATHOLOGICAL EXAMINATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON THE HEART IN A MICE MODEL OF CARBON MONOXIDE POISONING

Tuğba YILMAZ[1] , Ayten TÜRKKANI[2], Kübra ÖZUNCA[3], Barış BAYKAL[4], Esra ERDEMLİ[5], Zehra ÇİÇEK[6], Erdim SERTOĞLU[7]

[1]Uzman Dr., Afyonkarahisar Devlet Hastanesi, Histoloji Embriyoloji,

0000-0003-4640-6068

[2]Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi, Histoloji Embriyoloji, 0000-0002-7657-7223

[3]Uzman Dr., Van Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Histoloji Embriyoloji,

0000-0001-9438-7637

[4]Prof. Dr., ., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi, Histoloji Embriyoloji, 0000-0001-5668-2686

[5]Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Histoloji Embriyoloji,

0000-0002-9737-269x

[6]Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi, Fizyoloji,

0000-0003-3205-5463

[7]Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi, Biyokimya,

0000-0002-4414-9224

Abstract

Introduction: Acute carbon monoxide (CO) poisoning, considered one of the common causes of mortality and morbidity due to poisoning, causes cardiac damage, and there is no definitive treatment for this damage yet. In our study, the mushroom Ganoderma lucidum, which stands out with its antioxidant, anti-inflammatory, and cardioprotective properties, was considered as a new candidate treatment agent in this cardiotoxicity due to its easy accessibility and low cost.

Objective: The aim of this study is to investigate the effects of a new herbal agent to prevent or reduce heart damage caused by carbon monoxide poisoning. In this context, the dose-dependent effects of Ganoderma Lucidum mushroom on acute and high-dose carbon monoxide damage in heart tissue were examined by histological and biochemical methods. **Materials and Methods:** In the study, a carbon monoxide poisoning model was applied, and Ganoderma Lucidum was given to the treatment groups by oral gavage for 9 days, and on the 10th day, the hearts of a total of 20 mice, which were sacrificed, were used. The mice were divided into four groups: negative control group, positive control group, optimum dose (200 mg/kg/day) treatment group, and high dose (400 mg/kg/day) treatment group. Heart tissues were analyzed by histochemical staining, electron microscopic examination, TUNEL test, and biochemical (MDA) methods. **Results:** In light microscopic imaging, the collagen fiber ratio in the positive control group was found to be significantly higher than in the negative control group and the high dose treatment group. Additionally, cardiomyocyte diameters in the positive control group

and optimum dose treatment group were found to be thinner compared to the negative control group and the high dose treatment group. In the TUNEL test, the apoptotic index of the positive control group was significantly increased compared to the negative control group and the treatment groups. In electron microscopic imaging, an increase in collagen fibers and condensation in mitochondria were observed in the positive control group. According to the results of the MDA analysis, significantly lower oxidative damage was detected in the negative control group and the high dose Ganoderma Lucidum treatment group compared to the positive control group.**Conclusion:** The study showed that high-dose carbon monoxide has cardiotoxic effects such as myofibril degeneration, oxidative damage, fibrosis, and apoptosis in heart tissue, and high-dose Ganoderma Lucidum significantly reduces these effects.

Keywords: Carbon monoxide poisoning, Ganoderma Lucidum, Heart, Histology

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF GANODERMA LUCIDUM EXTRACT ON KIDNEY IN CARBON MONOXIDE POISONING MODEL IN MICE

GANODERMA LUCİDUM EKSTRAKTININ FARELERDE OLUŞTURULAN KARBONMONOKSİT ZEHİRLENME MODELİNDE BÖBREK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Kübra ÖZUNCA[1], Ayten TÜRKKANI[2], Tuğba YILMAZ[3], Barış BAYKAL[4], Esra ERDEMLİ[5], Erdim SERTOĞLU[6], Zehra ÇİÇEK[7]

[1]Uzm.Dr., SBÜ Van Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Histoloji ve Embriyoloji,

0000-0001-9438-7637

[2]Prof.Dr., SBÜ Gülhane Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji,

0000-0002-7657-7223

[3]Uzm.Dr., Afyonkarahisar Devlet Hastanesi, Histoloji ve Embriyoloji,

0000-0003-4640-6068

[4]Prof.Dr., SBÜ Gülhane Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji,

0000-0001-5668-2686

[5]Prof.Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Histoloji ve Embriyoloji,

0000-0002-9737-269x

[6]Prof.Dr., SBÜ Gülhane Tıp Fakültesi, Tıbbi Biyokimya,

0000-0002-4414-9224

[7]Dr. Öğr. Üyesi, SBÜ Gülhane Tıp Fakültesi, Fizyoloji,

0000-0003-3205-5463

Amaç: Dünya genelinde ve ülkemizde zehirlenmelerin önde gelen sebeplerinden biri olan karbonmonoksit zehirlenmesinde tüm vücutta global bir hipoksik süreç mevcuttur. Bu hipoksik sürecin etkilediği organlardan biri olan böbrekler ile ilgili farklı tedavi yaklaşımları mevcut olmakla birlikte literatür bilgisine göre rutin bir tedavi protokolü oluşturulamamıştır. Bu çalışmada karbonmonoksit zehirlenmesinde, akut ve geç komplikasyonlar açısından önemli olan böbrek hasarına Ganoderma lucidumun doz bağımlı etkisinin histolojik ve biyokimyasal yöntemlerle araştırılması amaçlanmaktadır.

Gereç ve Yöntem: Çalışmada 4 gruba ait toplam 20 adet erkek fareden sakrifikasyon sonrası çıkarılan sağ ve sol böbrek dokuları; biyokimyasal ve ışık/elektron/floresan mikroskobik olarak incelenmek ve farklı fiksasyon metotları uygulanmak üzere ayrılmıştır. Her bir görüntüleme yöntemine yönelik farklı doku takip aşamalarından geçen böbrek dokularından, sistematik rastgele örnekleme ile kesitler alınarak TUNEL, PAS, Pikrosirius Red, Polikromatik, Hematoksilen Eozin, Toluidin mavisi ve Oil Red O boyaları uygulandı. Boyama sürecini takiben kesitler görüntülenip ImageJ programında analizleri yapıldı ve elde edilen veriler istatistiksel analizde kullanıldı.

Bulgular: Pikrosirius Red boyama bulgularının istatistik analizine göre negatif kontrol grubu ile kıyaslandığında pozitif kontrol grubunda fibrozis artışı, tedavi gruplarında ise fibrozisin azalması anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Toluidin Mavisi boyama bulgularının istatistik analizine göre pozitif kontrol grubunda glomerül sayısında azalma, şeffaf sitoplazmalı hücre içeren tübül sayısında ve glomerüler dejenerasyonda artış gözlenmiştir ($p<0.05$). Yüksek doz Ganoderma lucidum tedavi grubunda ise tübül sayısında azalma anlamlı bulunmuştur ($p=0.025$). PAS boyama bulgularının istatistik analizine göre pozitif kontrol grubunda hasarlı fırçamsı kenar içeren tübül sayısında artış gözlenmiştir ($p=0.025$). Diğer gruplarda ise hafif şiddette fırçamsı kenar kaybı artışı gözlenmiştir ($p<0.05$). Pozitif kontrol grubunda orta şiddette fırçamsı kenar kaybı artışı, tedavi gruplarında ise azalma gözlenmiştir. MDA analizinde negatif kontrol grubuna kıyasla diğer gruplarda protein miktarında artış saptanmıştır ($p<0.05$).

Sonuç: Bulgulara göre, akut CO zehirlenmesi böbrek hasarına neden olmaktadır. Ganoderma lucidum tedavisinin, düşük ve yüksek dozlarda böbrek hasarını azaltmada etkili olabileceği sonucuna varılmıştır. Ganoderma lucidum'un böbrek dokusunda fibröz doku oluşumunu engellediği ve tübüler dejenerasyonu azalttığı gözlenmiştir. Bu nedenle, Ganoderma lucidum'un CO zehirlenmesi sonrası böbrek hasarının tedavisinde kullanılabilir bir ajan olabileceği belirtilmiştir. Ancak, bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için uzun süreli ve kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Karbonmonoksit, Ganoderma lucidum, Böbrek

Objective: Carbon monoxide poisoning, one of the leading causes of poisoning worldwide and in our country, induces a global hypoxic process throughout the body. Although various treatment approaches exist for the kidneys, one of the organs affected by this hypoxic process, a routine treatment protocol has not been established according to the literature. This study aims to investigate the dose-dependent effects of Ganoderma lucidum on kidney damage, which is significant in terms of acute and late complications in carbon monoxide poisoning, using histological and biochemical methods.

Materials and Methods: In the study, right and left kidney tissues extracted from a total of 20 male mice belonging to 4 groups after sacrifice were separated for biochemical and light/electron/fluorescence microscopic examination and different fixation methods. Kidney tissues, which underwent different tissue processing stages for each imaging method, were sectioned using systematic random sampling and stained with TUNEL, PAS, Picrosirius Red, Polychromatic, Hematoxylin Eosin, Toluidine Blue, and Oil Red O stains. Following the staining process, the sections were imaged, analyzed using the ImageJ program, and the obtained data were used for statistical analysis.

Results: According to the statistical analysis of Picrosirius Red staining findings, fibrosis increase in the positive control group compared to the negative control group and a decrease in fibrosis in the treatment groups were found to be significant ($p<0.05$). According to the statistical analysis of Toluidine Blue staining findings, a decrease in the number of glomeruli, an increase in the number of tubules containing clear cytoplasmic cells, and an increase in glomerular degeneration were observed in the positive control group ($p<0.05$). In the high-dose Ganoderma lucidum treatment group, a decrease in the number of tubules was found to be significant ($p=0.025$). According to the statistical analysis of PAS staining findings, an increase in the number of tubules with damaged brush borders was observed in the positive control group ($p=0.025$). In other groups, a mild increase in brush border loss was observed ($p<0.05$). A moderate increase in brush border loss was observed in the positive control group, while a decrease was observed in the treatment groups. In the MDA analysis, an increase in protein amount was detected in other groups compared to the negative control group ($p<0.05$).

Conclusion: According to the findings, acute CO poisoning causes kidney damage. It was concluded that Ganoderma lucidum treatment might be effective in reducing kidney damage at low and high doses. Ganoderma lucidum was observed to prevent fibrous tissue formation and reduce tubular degeneration in kidney tissue. Therefore, it has been suggested that Ganoderma lucidum could be a usable agent in the treatment of kidney damage after CO poisoning. However, long-term and comprehensive studies are needed to better understand this process.

Keywords: Carbon monoxide, Ganoderma lucidum, Kidney

OPTIMIZATION OF COMPRESSED EARTH BRICKS: MECHANICAL AND THERMAL PERFORMANCE

Fatima-ezzahrae Bammou[1], Essaleh Mohamed[1], Rachid Bouferra[1], Lahcen Essaleh[2], Younes Bahammou[3]

[1]Georessources, Geoenvironment and Genie Civil Laboratory, FSTM, Cadi Ayyad University, Marrakesh, Morocco

[2]Innovative Materials, Energy, and Sustainable Development Laboratory, FSTM, Cadi Ayyad University, Marrakesh, Morocco

[3]Fluid Mechanics and Energetics Laboratory, FSSM, Cadi Ayyad University, Marrakesh, Morocco

Abstract

The optimization of earth-based construction materials is essential for promoting sustainable and eco-friendly building practices. This study evaluates the mechanical and thermal properties of compressed earth bricks (CEBs) using an innovative approach based on the void index. By optimizing the mix design and compaction techniques, significant improvements were observed in compressive strength and thermal conductivity. The optimal formulation achieved a compressive strength of 6.23 MPa and a thermal conductivity of 1.088 W/m·K, demonstrating its potential as an alternative to conventional masonry materials. Microstructural analysis revealed a denser matrix with reduced porosity, contributing to enhanced durability and increased resistance to environmental factors. These improvements result from optimized compaction and uniform particle distribution, which strengthen the material's cohesion and enhance overall performance. Beyond mechanical enhancements, the optimized thermal properties contribute to improved energy efficiency in buildings, reducing heat transfer and enhancing indoor comfort. The exclusive use of locally sourced soils, without external stabilizers, highlights the potential of CEBs as a low-impact, environmentally friendly solution for sustainable construction. These findings underscore the potential of optimized CEBs as a durable, cost-effective, and high-performance alternative to conventional materials. Future research will focus on long-term durability, water resistance, and life-cycle assessment to ensure large-scale applicability in sustainable building projects.

Keywords: Compressed earth bricks (CEB), thermal conductivity, mechanical strength

STUDY THE GROWTH OF SOLUTIONS OF CERTAIN CLASS OF LINEAR DIFFERENTIAL EQUATIONS

FETTOUCH Houari[1]

[1,3]Laboratory of Pure and Applied Mathematics,University of Mostaganem, UMAB, Algeria.

Abstract

In this paper we study the growth of solutions of certain class of linear differential equations around an isolated essential singularity point. For that, we transform by making use a conformal mapping certain results from the complex plane to a neighborhood of a singular point. We will see that there are a large similarity between the complex plane results and this investigation.

Keywords:Linear equations, proximity function, unit disc.

convergence,

References:

1. Amemiya and M. Ozawa, Non-existence of finite order solutions of $w'' + e^{-z}w' + Q(z)w = 0$, Hokkaido Math. J., 10 (1981), 1-17.

2.B. Belaidi and S. Hamouda, Orders of solutions of an n-th order linear differential equation with entire coefficients, Electron. J. Differential Equations, Vol. 2001(2001), No. 61, pp. 1-5.

CURRENT ADVANCEMENTS IN GENE THERAPY FOR GENETIC DISORDERS IN 2025

Dr. MOHAMMAD AMIN SHAJAREH[1], POUR SALAVATI[2]

Kerman University of Medical Science[1,2]

Abstract

Gene therapy has become a powerful tool for tackling genetic diseases at their source. As we move into early 2025, treatments for sickle cell disease, hemophilia, and inherited retinal dystrophy have shown impressive results, shifting the focus from managing symptoms to offering real cures. This paper aims to give general practitioners a clear picture of where gene therapy stands today: its successes, its challenges, and what it means for everyday patient care. High costs and safety questions still loom large, but the potential is undeniable. Keywords: Gene therapy, genetic diseases, sickle cell disease, hemophilia, inherited retinal dystrophy, clinical outcomes, precision medicine.

Keywords: Gene therapy, genetic diseases, sickle cell disease, hemophilia, inherited retinal dystrophy, clinical outcomes, precision medicine.

Introduction

I've spent years seeing patients wrestle with genetic diseases, conditions baked into their DNA that we could only patch up, not fix. Sickle cell disease clogs blood vessels, hemophilia turns every scrape into a crisis, and inherited blindness steals sight bit by bit: it's tough to watch, tougher to treat. Then came gene therapy, a way to slip in a working gene or repair a broken one. By 2025, it's not just talks anymore, it's happening in clinics, and patients are asking me about it. I wrote this to sort out what's real, what's working, and why it matters to us in general practice who don't have time for endless jargon.

Methods

I went through studies from 2017 to 2024, sticking to trusted spots like PubMed and ClinicalTrials.gov. My searches were simple: "gene therapy," "genetic diseases," anything that pulled up trials with actual people, not just lab mice. I also dug into FDA and EMA reports to see what's been greenlit and what's safe. I didn't want to get lost in molecular details; just find solid data a busy doctor could use without a PhD.

Results

The evidence is hard to ignore. Start with sickle cell disease (SCD): back in 2017, researchers used a lentiviral vector to deliver a functional HBB gene into stem cells [1]. Two years later, 80% of the 35 patients didn't need transfusions anymore. That's kids playing outside again, adults off the hospital treadmill. Hemophilia B's another case: a 2021 trial swapped in a working FIX gene via AAV vectors, and 82% of 10 patients had normal clotting three years out, no infusions needed [2]. Then there's Luxturna for inherited retinal dystrophy: approved in 2017, its improved vision in 93% of 31 treated eyes by 2020 [3]. Side effects were mostly mild, think temporary inflammation, hitting under 15% of cases across these studies [4]. It's not a miracle cure every time, but it's a leap forward.

Discussion

What does this mean in practice? For SCD, that one treatment could stop the crises and blood bags I've seen wear families thin [1]. It's not abstract: it's a patient walking out stronger. Hemophilia's the same: tell someone they can skip the needle routine, and you've changed their world [2]. Luxturna takes it beyond blood, proving gene therapy can tackle eyes too, maybe more down the line [3]. I'm not handing out these treatments in my office, but I'm getting the questions. Patients come in, eyes wide with hope or furrowed with doubt, and I need to know: who's eligible, where do they go, what's the downside?

The downsides aren't small. These therapies cost between $500,000 and $2 million each, a number that stops me cold [4]. It's brilliant science, but if only a few can afford it, what's the point? Safety's another worry: viral vectors can stir up immune reactions, and while big problems are rare, we're still short on decades-long data [4]. The FDA and EMA keep a tight watch, but it's early days [2, 3]. I'd tell a patient it's a big win with some question marks, a risk worth weighing. Delivery's a puzzle too: viruses do the job now, but non-viral tricks are in the works [4]. For me, it's about staying on top of it, knowing when to send someone to a specialist, keeping their hopes in check.

Step back, and it's bigger than that. Medicine's always been about holding ground, easing the hurt, slowing the damage. Gene therapy turns that around: it's a chance to rewrite the problem, not just for rare diseases, but maybe someday for the heavy hitters like heart disease or diabetes [4]. We're not there in 2025, but SCD, hemophilia, and blindness are showing the path. It's a shift I can feel, even if I'm just the one explaining it.

Conclusion

By 2025, gene therapy's no longer a what-if: it's real, changing lives. SCD patients ditch transfusions, hemophilia cases dodge bleeds, blind eyes see again: that's not hype, it's data [1-3]. For us in general practice, it's not about running the show, it's about knowing the basics. Costs and risks are still there, no question, but the tide's moving [4]. As prices ease and safety firms up, this could redefine what we do. For now, I'm here to talk it through with patients, one story at a time.

References

1. Ribeil, J. A., et al. (2017). Gene therapy in a patient with sickle cell disease .New England Journal of Medicine.855-848 ,(9)376
2. George, L. A., et al. (2021). Hemophilia B gene therapy with a high-specific-activity factor IX variant .New England Journal of Medicine .710-701 ,(8)384
3. Russell, S., et al. (2017). Efficacy and safety of voretigene neparvovec (Luxturna) in patients with RPE65-mediated inherited retinal dystrophy .The Lancet-849 ,(10097)390 .860
4. High, K. A & ,.Roncarolo, M. G. (2019). Gene therapy .New England Journal of Medicine .464-455 ,(5)381 ,

RESPIRATORY EVENTS IN ELECTIVE PEDIATRIC SURGERY ; STATE OF THE PREMISES

S.BENABDI [1], M.AMAN[1],I, K.DAHO[1], ,M.LAREDJ[1], D.MATMOUR[2], D.BOUMENDIL[1],

[1]FACULTY OF MEDICINE Oran ALGERIA

[2]FACULTY OF MEDICINE SIDI BELABESSE ALGERIA

Backgroud :

Despite the development of guidelines for anaesthesia management, perioperative respiratory adverse events remain one of the major causes of morbidity and mortality during paediatric anaesthesia.[1–2].

Objectifs :

1/-To determine the frequency of respiratory complications

2/-To identify risk factors

Materiels and methodes :

Prospective observational cohorte study of 567 patients up to 15 years of age who had surgical or medical elective , at canastel hospital for children from junuary2024-december2025.

The primary endpoint was the occurence of perioperative severe critical respiratory events

Results :

mean age of 4 years. male predominance

bronchospasm 02 laryngospasm 1, and perioperative cough 2, airway management by a specialist paediatric anaesthetist in 86%

Conclusion : Critical incident monitoring is important in quality improvement and patient safety as it identifies potential risks to patients by analyzing adverse events or near-misse

REGIONAL ANESTHESIA AND PEDIATRIC AMBULATORY SURGERY

S.BENABDI [1,] M.AMAN[1,]I, K.DAHO[1,] ,M.LAREDJ[1,], D.MATMOUR[2], D.BOUMENDIL[1,]

[1]FACULTY OF MEDICINE Oran ALGERIA

[2]FACULTY OF MEDICINE SIDI BELABESSE ALGERIA

Background:

Children are good candidates for outpatient anesthesia, because they are usually healthy with a reduced pathological history, benefiting from simple surgeries .with few complications and a short recovery time.

Objectifs:

- To discribe the practice of regional anesthesia in outpatient surgery

- to evaluate the interest of regional anesthesia in opioid free anesthesia

Materiels methodes:

Retrospective study from January to September of young population up to 16 years benifit of ambulatory surgery or prcedures

This study conducted in anesthesia departement in canastel in oran (ALGERIA)

incluse cretaria: age, sex, ASA, type of surgery, the type of block and postoperative pain with scale OPS

we excluded emergency and schulded surgery

Results:

114 patient receiving an regional anesthesia supplemented by general anesthesia.

11 blocks in orthopedic surgery,103 for urological surgery,

neuroaxial block: 14 ,peripheral block: 100

10 girls 104 boys Number of failures: 03 penile block,OPS scale for postoperative pain <2 and reduse of using of anesthesia drugs

Conclusion:

the use of regional anesthesia can be the most powerful tools in ambulatory anesthesiologist's armamentarium against severe post operative pain.these techniques improve patient satisfaction

A LINK BETWEEN GUT MICROBIOTA AND ALZHEIMER'S DISEASE: IMPACT OF NEUROPOLEN

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof dr med Manole COJOCARU[2]

[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania

https://orcid.org/0000-0002-5449-2712

[2]Academy of Romanian Scientists, Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania, https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Background Disturbances along the brain-gut-microbiota axis may significantly contribute to the pathogenesis of neurodegenerative disorders. Alterations in the gut microbiota composition induce increased permeability of the gut barrier and immune activation leading to systemic inflammation, which in turn may impair the blood-brain barrier and promote neuroinflammation, neural injury, and ultimately neurodegeneration. Nutrition is known to play an important role in the pathogenesis of Alzheimer's disease. In addition, the use of nutraceuticals can be part of a comprehensive approach to delay neurodegeneration.

Objective There is a strong link between Alzheimer's disease and chronic inflammation. Modification of the gut microbiota composition by nutraceuticals may create new preventive and therapeutic options in Alzheimer's disease. To arrive at these observations, the authors examined how Neuropolen and diet delay neurodegeneration.

Materials and methods Imbalances in the gut microbiota can be also associated with the neurodegeneration. There is increasing interest in the role of the peripheral immune system in Alzheimer's disease pathology. We are currently assessing whether indoles can also stimulate formation of neurons in Alzheimer's disease.

Results It has now been shown that microbiota affects brain functions through various metabolites with potentially positive or, conversely, toxic properties. The immune system has a prominent role in Alzheimer's disease pathogenesis with both innate and adaptive immunity in the central nervous system.

Conclusion Alzheimer's disease is a neurodegenerative disorder characterized by a progressive decline in memory and thinking severe enough to interfere with daily life. Existing evidence suggests that dietary lifestyle changes may affect cognitive function.

Keywords: Alzheimer's disease, gut microbiota, brain-gut-microbiota axis, Neuropolen

EFFECTS OF TWIN BLOCK APPLIANCE ON THE MAXILLA IN CLASS II MALOCCLUSIONS

SINIF II MALOKLÜZYONLU HASTALARDA TWİN BLOCK APAREYİNİN MAKSİLLAYA ETKİLERİ

Meryem AKPINAR[1], Farhad SALMANPOUR[2]

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Ortodonti Anabilim Dalı, 0000-0002-2174-7520

[2]Dr. Öğr. Üyesi, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Ortodonti Anabilim Dalı, 0000-0003-1006-9792

Özet

Sınıf II maloklüzyonlar, ortodontik pratiğin en sık karşılaşılan maloklüzyonları arasında yer almaktadır. Büyüme dönemindeki bireylerde bu maloklüzyonun düzeltilmesi amacıyla en yaygın kullanılan fonksiyonel ortopedik apareylerden biri Twin Block apareyidir. Bu retrospektif çalışmanın amacı, retrognatik mandibula ile birlikte görülen Sınıf II bölüm 1 maloklüzyonun tedavisinde Twin Block apareyinin maksilla üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Çalışmaya, Twin Block apareyi ile tedavi edilen ve ortalama yaşı 11,8 ± 1,2 yıl olan 20 hasta dahil edilmiştir. Tedavi öncesi (T0) ve tedavi sonrası (T1) lateral sefalometrik radyografiler karşılaştırılmış olup, ortalama tedavi süresi 8,04 ± 2,16 ay olarak belirlenmiştir. Tedavi sonucunda, SNA açısında 0,4°'lik azalma, SNB açısında 1,7°'lik artış ve ANB açısında 2,1°'lik azalma tespit edilmiştir ($p < 0,001$). Üst keser dişlerde ve üst molar dişlerde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ekstrüzyon ve distalizasyon gözlenmiştir ($p < 0,001$). Ayrıca, Twin Block apareyinin mandibular retrognati tedavisinde etkili olduğu ve maksiller büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kısıtladığı belirlenmiştir.Sonuç olarak, Twin Block apareyinin Sınıf II maloklüzyonların düzeltilmesinde etkili olduğu ve bu etkinin her iki çenedeki değişikliklerin kombinasyonundan kaynaklandığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Twin Block, sınıf II bölüm 1 maloklüzyon, sefalometri

Abstract

Class II malocclusions are among the most commonly seen malocclusions in orthodontic practice. One of the most popular functional orthopedic appliances for correcting this malocclusion in growing patients is the Twin Block appliance. This retrospective study aims to evaluate the effects of the Twin Block appliance on the maxilla in the treatment of Class II division 1 malocclusion associated with a retrognathic mandible. The study included 20 patients treated with the Twin Block appliance, with a mean age of 11.8 ± 1.2 years. Pre-treatment (T0) and post-treatment (T1) lateral cephalometric radiographs were compared, and the mean treatment duration was determined to be 8.04 ± 2.16 months. As a result of the treatment, a 0.4° decrease in the SNA angle, a 1.7° increase in the SNB angle, and a 2.1° decrease in the ANB angle were observed ($p < 0.001$). Statistically significant extrusion and distalization were noted in the upper incisors and upper molars ($p < 0.001$). It was observed that the Twin Block appliance is effective in the treatment of mandibular retrognathia and statistically significantly restricts maxillary growth. Consequently, it was found that the effectiveness of the Twin Block

appliance in correcting Class II malocclusions is attributed to the combined changes in both the maxilla and mandible.

Keywords: Twin Block, Class II division 1 malocclusion, cephalometry

STRUCTURAL PERFORMANCE ANALYSIS OF UAV WINGS: A COMPARATIVE STUDY ON COMPOSITE MATERIALS

İHA KANATLARININ YAPISAL PERFORMANS ANALİZİ: KOMPOZİT MALZEMELER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Ramazan ÖZKAN[1], A. Kürşad KOMLU[2],İbrahim ŞAHİN[3]

[1] Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği,

0000-0003-0736-7967

[2] Master, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği,

0009-0000-3797-312X

[3] Lisans, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği,

0009-0002-3786-5713

Özet

Kompozit malzemeler, hafiflik, yüksek mukavemet, rijitlik ve korozyon direnci gibi üstün mekanik ve fiziksel özellikleri nedeniyle havacılık ve uzay endüstrisinde yaygın olarak tercih edilmektedir. Geleneksel metal malzemelere kıyasla daha yüksek dayanım/ağırlık oranına sahip olmaları, yakıt verimliliğini artırarak havacılık sektöründe maliyetleri düşürmekte ve performansı artırmaktadır. Son yıllarda, insansız hava araçları (İHA) üzerine yapılan çalışmalar büyük bir ivme kazanmış ve bu araçlar, düşük maliyet, yüksek operasyonel esneklik ve insan faktörüne bağlı riskleri minimize etme avantajları sayesinde havacılık ve savunma sanayisinde kritik bir konuma ulaşmıştır. Hafifliğin temel gereksinimlerden biri olduğu İHA tasarımlarında, kompozit malzeme kullanımı yaygın bir uygulama haline gelmiştir.

Bu çalışmada, İHA kanatlarının yapısal davranışı farklı kompozit malzemeler altında incelenmiştir. ANSYS Workbench yazılımının Design Modeler modülü kullanılarak bir İHA kanadı tasarlanmış ve yapısal analizler gerçekleştirilmiştir. Seçilen iki farklı kompozit malzeme için kanat üzerindeki toplam deformasyon, eşdeğer elastik gerinim ve eşdeğer gerilme dağılımları sonlu elemanlar yöntemi (FEM) ile analiz edilmiştir. Yapılan incelemeler, farklı kompozit malzeme konfigürasyonlarının yapısal performans üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu analiz sonuçları, İHA kanat tasarımında malzeme seçiminin önemini vurgulamakta ve gelecekteki çalışmalara ışık tutmaktadır.

Anahtar kelimeler: İHA, Kompozit malzeme, Kanat analizi, Sonlu Elemanlar Metodu

Abstract

Composite materials are widely preferred in the aerospace industry due to their superior mechanical and physical properties, such as lightweight, high strength, rigidity, and corrosion resistance. Compared to traditional metallic materials, they offer a higher strength-to-weight ratio, improving fuel efficiency while reducing costs and enhancing performance in the aviation sector. In recent years, research on unmanned aerial vehicles (UAVs) has significantly increased, and these aircraft have gained a crucial role in the aviation and defense industries due to their advantages, including low cost, high operational flexibility, and the minimization

of risks associated with human factors. The use of composite materials has become a common practice in UAV designs, where minimizing weight is a fundamental requirement.

In this study, the structural behavior of UAV wings under different composite materials was analyzed. A UAV wing was designed using the Design Modeler module in ANSYS Workbench, and structural analyses were conducted. The total deformation, equivalent elastic strain, and equivalent stress distributions on the wing were examined using the finite element method (FEM) for two different composite material configurations. The findings provide a comparative evaluation of the effects of different composite materials on structural performance. These results highlight the significance of material selection in UAV wing design and contribute to future research in this field.

Keywords: UAV, Composite Material, Wing Analysis, Finite Element Method

1. GİRİŞ

Havacılık teknolojilerinin gelişimi, insanlı ve insansız hava araçlarının tasarımında önemli yenilikler getirmiştir. Uçaklar, aerodinamik prensiplere dayanarak kanat profillerinde oluşan basınç farkı sayesinde havada tutunabilen motorlu hava taşıtlarıdır. Geleneksel hava araçları insanlı uçuş prensibine dayanırken, son yıllarda insansız hava araçları (İHA'lar) düşük maliyet, operasyonel esneklik ve insan faktörüne bağlı riskleri azaltma avantajlarıyla yaygınlaşmıştır (Mohsan vd., 2023).

İHA'lar, uzaktan kumanda veya otonom sistemlerle uçabilen hava araçları olup, başlangıçta askeri amaçlarla geliştirilmiş, ancak zamanla ticari, tarımsal ve bilimsel alanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Yüksek mobilite, düşük işletme maliyetleri ve uzun uçuş süreleri gibi avantajları sayesinde keşif, gözetleme, çevresel izleme ve haberleşme gibi çeşitli görevlerde aktif rol almaktadırlar. Gelişen teknoloji ile GPS tabanlı navigasyon, yüksek çözünürlüklü kameralar ve yapay zeka destekli sistemler İHA'ları daha bağımsız ve etkin hale getirmiştir (Erdil, 2021).

İHA'ların mühendislik açısından en önemli bileşenlerinden biri kanatlardır ve bu yapılar, aerodinamik performansın yanı sıra yapısal dayanıklılık açısından kritik bir öneme sahiptir. Kompozit malzemeler, hafiflik, yüksek mukavemet ve esneklik gibi özellikleri nedeniyle İHA kanat tasarımlarında yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu çalışmada, farklı kompozit malzemelerin İHA kanatlarının yapısal performansına etkileri incelenerek, optimum malzeme seçimi için bilimsel bir değerlendirme sunulmaktadır.

İHA kanatlarında kompozit malzeme kullanımına yönelik çalışmalar son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Aksongur (2009), bir İHA kanadının yapısal davranışını deneysel ve sonlu elemanlar yöntemi (FEM) ile inceleyerek, karbon elyaf numunelerle yapılan çekme testlerinin sonuçlarını sayısal analizlerle karşılaştırmıştır. Çalışma, deneysel ve sayısal analizler arasındaki farklılıkların malzeme belirsizlikleri ve sınır koşullarından kaynaklandığını ortaya koymuştur.

Öztürk ve Gündoğdu (2020), kompozit ve metalik malzemelerden oluşan hibrit İHA kanatlarının yapısal performansını analiz etmiş, farklı konfigürasyonların statik basınç yükleri altındaki dayanımını değerlendirmiştir. İlaslan ve Kandemir (2021) ise karbon fiber takviyeli kompozitlerin yüksek G yükleri altında dahi yeterli mukavemet sağladığını belirlemiştir. Benzer şekilde Karaaslan (2007), farklı kompozit malzemelerin dayanıklılığını incelemiş ve karbon elyafın yüksek elastiklik modülü sunduğunu, ancak delaminasyona karşı daha hassas olduğunu göstermiştir.

Korkut vd., (2023) tarafından yapılan çalışmada, uçak kanat tasarımında alüminyum ve kompozit malzemeler karşılaştırılmış, kompozitin hafiflik avantajı sunduğu ancak üretim ve

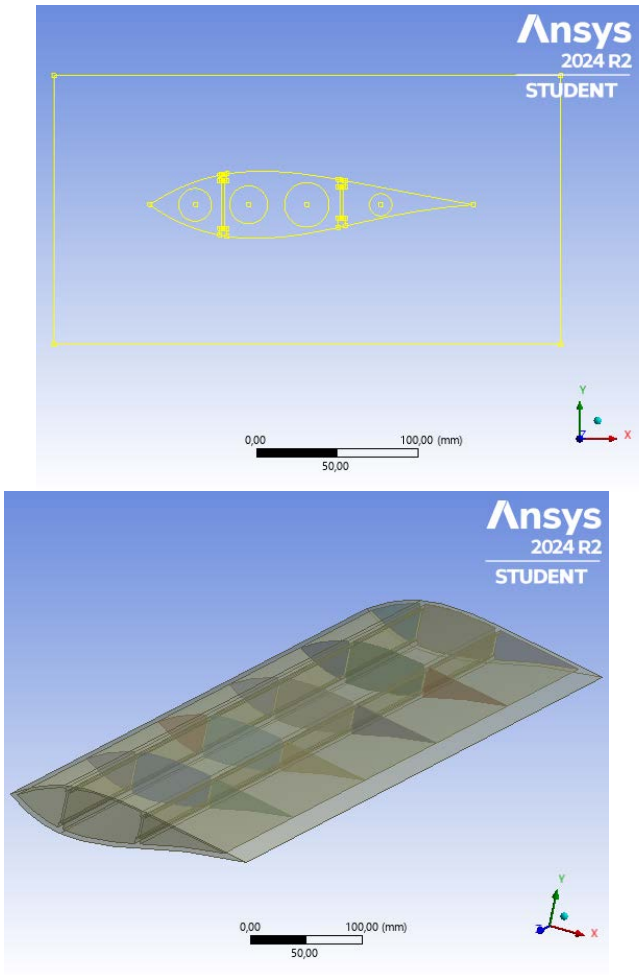
dayanıklılık açısından alüminyumun daha uygun olduğu belirlenmiştir. Genel olarak, literatürdeki çalışmalar İHA kanatlarında kompozit malzemelerin ağırlık azaltma ve mukavemet artırma açısından kritik rol oynadığını, ancak malzeme seçiminde üretim süreçleri ve uzun vadeli dayanıklılığın da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma, farklı kompozit malzemelerin İHA kanatları üzerindeki yapısal etkilerini daha detaylı değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, insansız hava araçları (İHA) için optimize edilmiş bir kanat tasarımı yapılmış ve kompozit malzeme seçimlerinin yapısal performansa etkileri analiz edilmiştir. Kanat tasarımı ANSYS Workbench yazılımının Design Modeler modülü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapısal analizler Sonlu Elemanlar Yöntemi (FEM) kullanılarak gerçekleştirilmiş ve farklı kompozit malzemelerin kanat üzerindeki etkileri incelenmiştir.

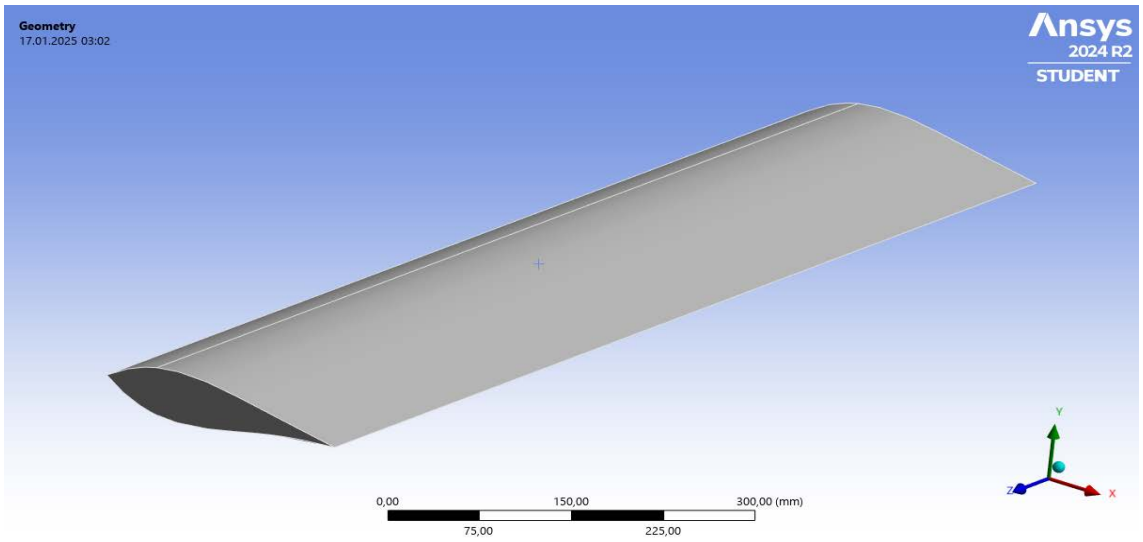
2.1 Yapısal Tasarım

Çalışmada kullanılan kanat profili, yapılan literatür taraması sonucu seçilen S809 damla profilidir. Bu profil, aerodinamik avantajları nedeniyle rüzgar türbinleri ve İHA kanatları için sıkça tercih edilen bir yapıdadır. Şekil 1'de, oluşturulan kanat profiline ait 2 ve 3 boyutlu çizim görünümünü göstermektedir. Kanat geometrisi 1 metre uzunluğa, 0,2 metre genişliğe ve maksimum 0,04 metre kalınlığa sahiptir.

Şekil 1. Kanat profilinin 2 boyutlu ve 3 boyutlu görünümü

Kanadın iç yapısında rijitliği sağlamak için hafifletilmiş destek yapıları kullanılmıştır. Yapılan tasarım sonucunda 31 ayrı yüzeyden oluşan bir model elde edilmiştir. Şekil 2'de kanadın tam görünümü verilmiştir.

Şekil 2. Kanadın tam görünümü

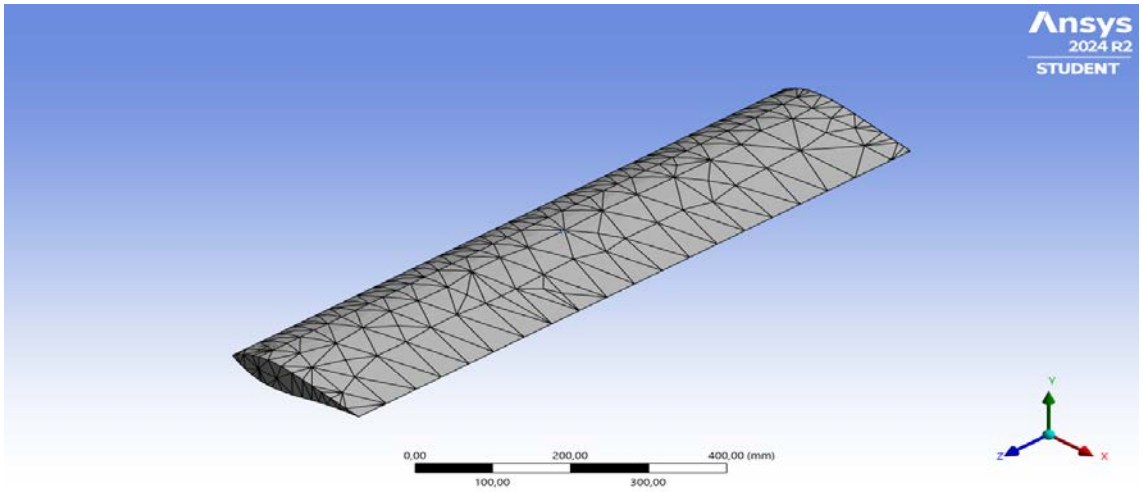
Kanadın yapısal dayanımını test edebilmek amacıyla iki farklı kompozit malzeme belirlenmiş ve analizlerde kullanılmıştır. Malzeme özellikleri, Tablo 1'de detaylandırılmıştır (Ansys, 2025).

Özellik	Epoxy E-Glass Wet (ANSYS veri tabanı)	Epoxy Carbon UD Prepreg (ANSYS veri tabanı)
Yoğunluk (ρ)	1850 kg/m³	1540 kg/m³
Elastisite modülü (E_1)	35000 MPa	2.09×10^5 MPa
Elastisite modülü (E_2)	9000 MPa	9450 MPa
Majör Poisson oranı (ν_{12})	0.28	0.27
Kayma modülü (G_{12})	4700 MPa	5500 MPa
Kayma modülü (G_{13})	4700 MPa	5500 MPa
Kayma modülü (G_{23})	3500 MPa	3900 MPa

Tablo 1. Malzeme özellikleri

2.2 Mesh İşlemi

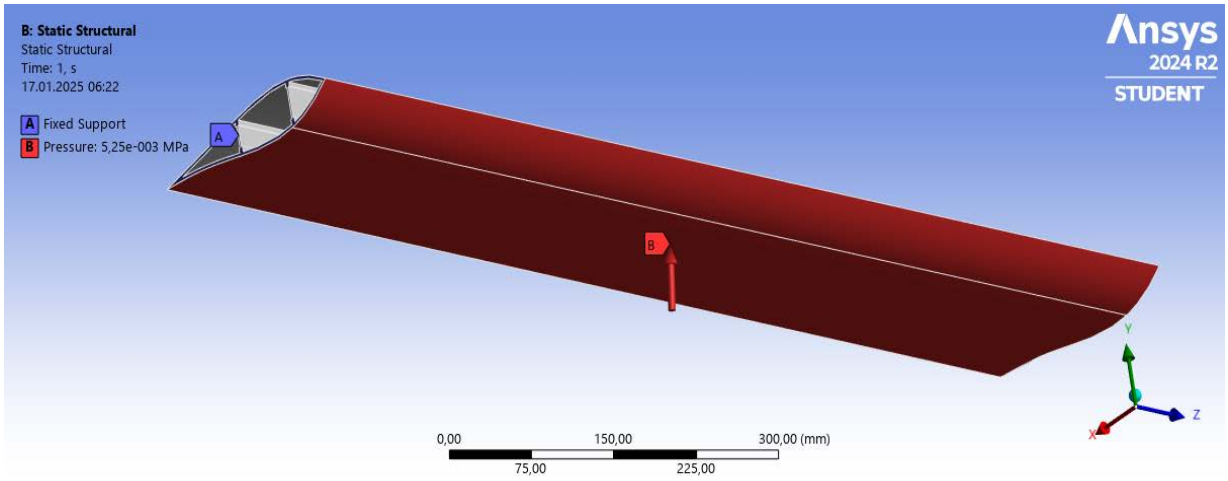
Analizlerin doğruluğunu artırmak için kanat modeline sonlu elemanlar ağı (mesh) uygulanmıştır. Öncelikle geniş aralıklı, düşük kaliteli bir otomatik mesh işlemi yapılmış, ardından hassasiyeti artırmak için mesh sıklaştırılmıştır. Büyük yüzeylerden küçük ve yük taşıyan bölgelere doğru giderek yoğunlaştırılan bir mesh ağı oluşturulmuştur. Şekil 3, modelin genel mesh görünümünü sunmaktadır.

Şekil 3. Mesh görüntüsü

2.3 Yapısal Analiz Koşulları

Mesh işlemi tamamlandıktan sonra, modelin analiz edilebilmesi için sınır ve yükleme koşulları belirlenmiştir. Bu kapsamda, kanat profili "Fixed Support" yöntemi ile belirli bir noktadan sabitlenmiş ve İHA'nın ağırlığına bağlı olarak kanadın alt yüzeyine belirli bir basınç uygulanmıştır. Bu koşullar doğrultusunda statik analizler gerçekleştirilmiş ve kanadın yapısal tepkisi incelenmiştir. Şekil 4, uygulanan sabit destek (Fixed Support) ve basınç (Pressure) koşullarını göstermektedir.

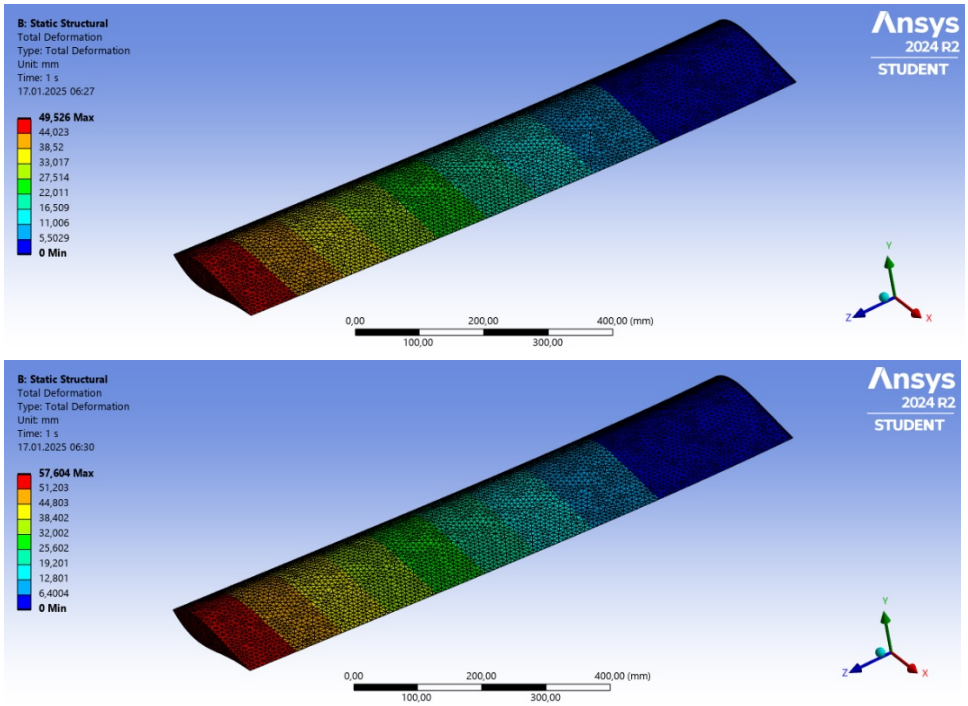
Şekil 4. Fixed Support (sabitleme) ve pressure (basınç) uygulaması

3. BULGULAR

Bu bölümde, farklı kompozit malzemeler kullanılarak gerçekleştirilen yapısal analiz sonuçları karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Analizler, Epoxy E-glass UD ve Epoxy Carbon UD malzemeleri için gerçekleştirilmiş olup, toplam deformasyon, eşdeğer elastik gerinim ve eşdeğer gerilme açısından değerlendirilmiştir. Sonuçlar, malzeme seçiminin kanat performansına olan etkisini ortaya koymaktadır.

3.1. Toplam Deformasyon

Yapısal analizde elde edilen toplam deformasyon değerleri, malzemeye bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Epoxy E-glass UD için deformasyon 49,5 mm olarak ölçülmüş olup, en büyük deformasyonun kanat ucunda gerçekleştiği gözlemlenmiştir (Şekil 5).

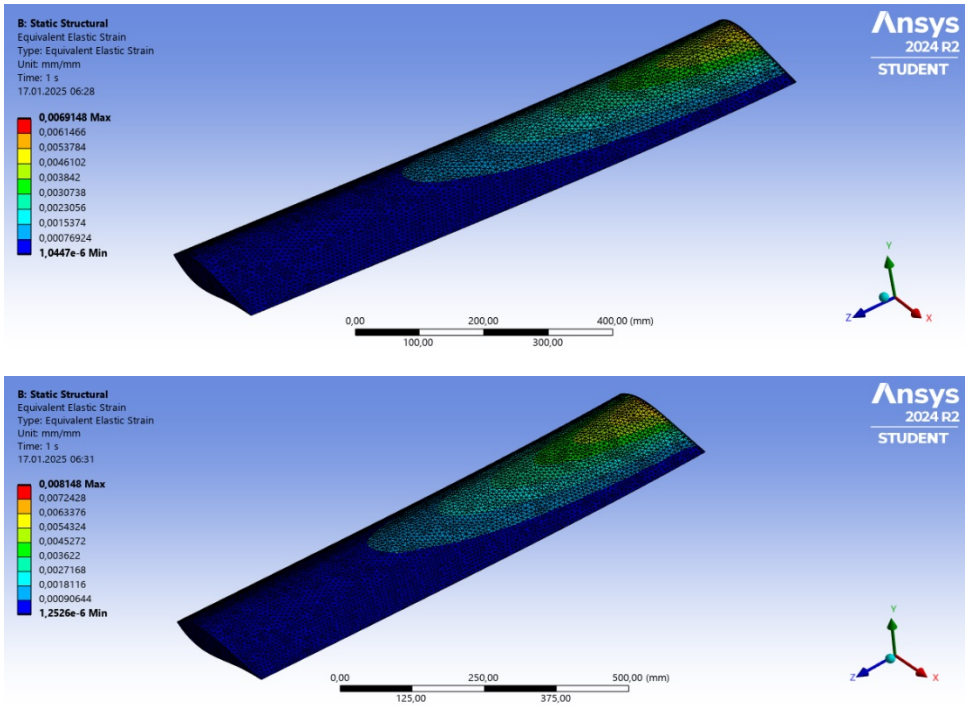

Şekil 5. Toplam Deformasyon E-glass UD(Üst)- Epoxy Carbon UD(Alt)

Buna karşılık, Epoxy Carbon UD kullanıldığında deformasyon miktarı 57,604 mm olarak hesaplanmıştır (Şekil 5). Bu durum, karbon elyaf takviyeli kompozitin cam elyafa kıyasla daha sert bir yapı sunmasına rağmen daha fazla deformasyona uğradığını göstermektedir. Karbon elyaf kompozitlerin yüksek elastisite modülüne sahip olması nedeniyle gerilme altında esnekliği daha düşük, ancak rijitliği yüksek bir malzeme olduğu bilinmektedir. Ancak bu sonuç, Epoxy Carbon UD'nin esneklik sınırlarına ulaştığında kırılganlık gösterebileceğini de işaret etmektedir.

4.2. Eşdeğer Elastik Gerinim

Elde edilen eşdeğer elastik gerinim sonuçları, malzeme türüne göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Epoxy E-glass UD için maksimum elastik gerinim değeri 0,0069148 mm/mm olarak hesaplanmıştır ve gerinimin en çok sabitlenmiş bölgeye yakın kısımlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 6).

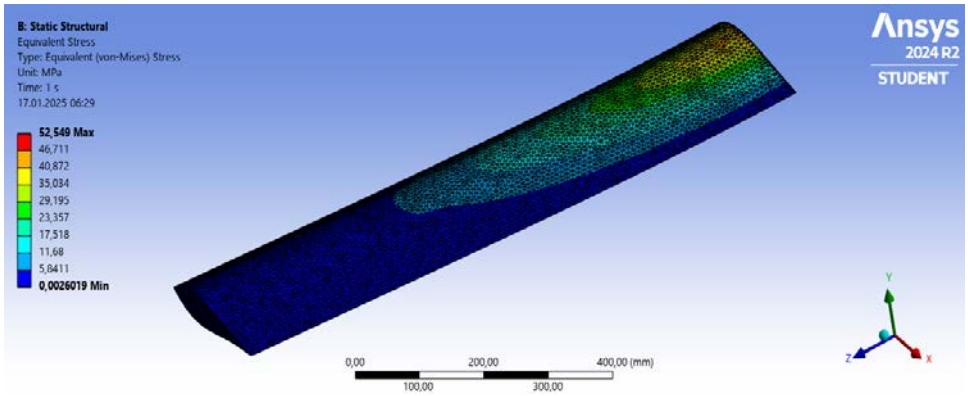

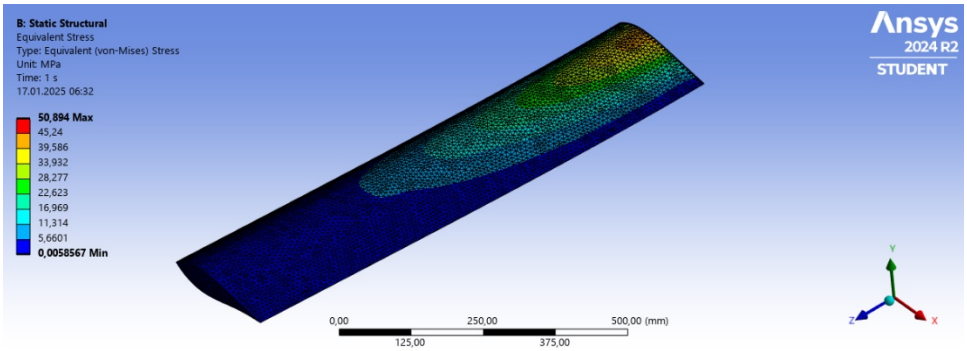
Şekil 6. Eşdeğer Elastik Gerinim E-glass UD(Üst)- Epoxy Carbon UD(Alt)

Diğer taraftan, Epoxy Carbon UD malzemesi için maksimum elastik gerinim değeri 0,008148 mm/mm olarak ölçülmüştür (Şekil 6). Bu sonuç, karbon fiber takviyeli malzemenin daha fazla yük altında elastik şekil değişimine uğradığını göstermektedir. Karbon fiber malzemelerin daha yüksek dayanım sunduğu bilinse de, cam elyafa kıyasla belirli yük seviyelerinde daha fazla gerinim oluşturduğu gözlemlenmiştir.Bu bağlamda, Epoxy Carbon UD'nin yük altında daha fazla gerinime maruz kalması, malzemenin yüksek dayanımına rağmen kırılganlık riskini artırabileceğini göstermektedir. Özellikle havacılık uygulamalarında, aşırı gerinim sonucunda ani kırılmaların önlenmesi için tasarım optimizasyonunun yapılması gerektiği söylenebilir.

4.3. Eşdeğer Gerilme

Gerilme dağılımı açısından değerlendirildiğinde, Epoxy E-glass UD için maksimum von-Mises gerilmesi 52,549 MPa olarak belirlenmiştir (Şekil 7). Gerilmenin en fazla yoğunlaştığı bölge, kanadın gövdeye bağlantı noktasına yakın bölgeler olmuştur.

Şekil 7. Eşdeğer Gerilme E-glass UD(Üst)- Epoxy Carbon UD(Alt)

Epoxy Carbon UD malzemesi kullanıldığında ise maksimum gerilme değeri 50,894 MPa olarak hesaplanmıştır (Şekil 7). Bu durum, karbon elyaf kompozitlerin daha yüksek elastisite modülüne sahip olmasına rağmen, cam elyaf takviyeli kompozitlere kıyasla daha düşük gerilme değerleri sunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Epoxy Carbon UD'nin gerilme altında daha geniş bir gerinim aralığında çalışabildiğini, ancak belirli bir noktadan sonra ani kırılma eğiliminde olabileceğini ortaya koymaktadır. Epoxy E-glass UD'nin ise daha dengeli bir yük dağılımına sahip olduğu ve gerilmeyi daha homojen şekilde yaydığı gözlemlenmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, İHA kanatlarında kompozit malzeme kullanımının yapısal performans üzerindeki etkileri incelenmiştir. Epoxy Carbon UD ve Epoxy E-glass UD olmak üzere iki farklı kompozit malzeme için statik yapısal analiz gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Epoxy Carbon UD'nin daha yüksek deformasyon, ancak daha düşük gerilme değerleri sergilediği; buna karşılık Epoxy E-glass UD'nin daha düşük deformasyon ve daha yüksek gerilme değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir.

Epoxy Carbon UD, karbon fiber takviyeli olması nedeniyle yüksek rijitlik sunarken, daha fazla elastik gerinime maruz kalmış ve malzemenin kırılganlık riski taşıdığı gözlemlenmiştir. Epoxy E-glass UD ise daha homojen bir yük dağılımına sahip olup, esnekliği sayesinde ani kırılma riskini azaltan bir yapı sunmuştur. Bu bulgular, kompozit malzeme seçiminde hem rijitliğin hem de elastik deformasyon kapasitesinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, havacılık ve İHA uygulamalarında kullanılan kompozit malzemelerin seçiminde önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Epoxy Carbon UD malzemesi, rijitliği ve mukavemeti artırmasıyla yüksek performanslı uçuş uygulamaları için uygun bir seçenek olabilir. Ancak, daha fazla gerinime maruz kalması ve kırılgan yapıya sahip olması, uzun süreli yükleme altında çatlak oluşumuna veya ani kırılmalara neden olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, yüksek mukavemet gerektiren ancak aşırı esneklik gerektirmeyen uygulamalarda tercih edilmelidir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, İHA kanatlarının yapısal tasarımında kompozit malzeme seçimlerinin kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Gelecekte, malzeme hibritleştirme, aerodinamik optimizasyon ve deneysel testlerle desteklenen daha kapsamlı çalışmaların yapılması, İHA tasarımlarının daha verimli hale getirilmesine katkı sağlayacaktır.

Acknowledgments

Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsünde "Kompozit Bir İnsansız Hava Aracı (İHA) Kanadının Yapısal Tasarımı ve Sonlu Elemanlar Metodu ile Analizi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

5. KAYNAKLAR

Aksongur, B. T. (2009). Taktik İnsansız Hava Aracı Kanadının Sonlu Elemanlar ve Deneysel Analizi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik üniversitesi.

ANSYS Workbench 2025

Erdil, B. (2021). İnsansız hava araçlarının kullanım alanları ile bu araçların Türkiye'nin yurtdışı operasyonlarındaki yeri ve önemi. Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 581-607.

İlaslan, A. G. Y., & Kandemir, İ. (2021). Kanat gövde tipindeki bir insansız hava aracının yapısal tasarımı ve analizi. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (28), 775-780.

Karaaslan, N. H. (2007). Helikopter Rotor Palalarında Kullanılan Polimer Matrisli Kompozit Malzemelerin Sonlu Elemanlar Yöntemi İle Modellenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik üniversitesi.

Korkut, H., Altay, M., & Aydın, H. (2023). Uçak kanadı tasarımı, analizi ve yapı elemanlarının topoloji optimizasyonu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *28*(3), 1091-1106.

Mohsan, S. A. H., Othman, N. Q. H., Li, Y., Alsharif, M. H., & Khan, M. A. (2023). Unmanned aerial vehicles (UAVs): Practical aspects, applications, open challenges, security issues, and future trends. Intelligent service robotics, 16(1), 109-137.

Öztürk, A. M., & Gündoğdu, Ö. (2020). İHA Kanatlarında Kullanılan Cam ve Karbon Elyaf Takviyeli Kompozitlerin Yapısal Performanslarının Sayısal Simülasyonlar ile İncelenmesi. Journal of the Institute of Science and Technology, 10(3), 1928-1942.

PLANT GROWTH PROMOTION (PGP) PROPERTIES OF ENDOPHYTIC BACTERIA ISOLATED FROM *Centaurea ensiformis*

Centaurea ensiformis BİTKİSİNDEN İZOLE EDİLEN ENDOFİTİK BAKTERİLERİN BİTKİ BÜYÜMESİNİ TEŞVİK ETME (PGP) ÖZELLİKLERİ*

Berfin EROĞLU[1], Uğurcan BARAN[2], Ahmet AKSOY[3], Yasemin EKMEKÇİ[4], Burcu Emine TEFON-ÖZTÜRK[5]

[1]Dr. Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Mikrobiyoloji, ORCID numarası

[2]Arş. Gör. (Dr. Öğrencisi), Akdeniz Üniversitesi, Botanik, , 0000-0001-5403-2444

[3]Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Botanik, 0000-0002-9696-7122

[4]Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Botanik, , 0000-0002-1590-9386

[5] Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Mikrobiyoloji, 0000-0003-1690-9879

Özet

Dünya nüfusunda meydana gelen artış, mevcut tarımsal faaliyetlerin ve gıda üretiminin gelecekte yetersiz kalacağı endişesini yaratmaktadır. Özellikle son yıllarda artan toprak kirliliği ve sera etkisi tarımda verimliliği arttırmak için insanları farklı stratejiler denemeye teşvik etmiştir. Bitki Büyümesini Teşvik Eden Bakteriler (Plant Growth Promoting Bacteria, PGPB), bitkilerin kök (rizosfer), gövde ve yaprak (endosfer) gibi kısımlarında bulunabilen, bitki sağlığı ve verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip mikroorganizmalardır. PGPB, azot fiksasyonu, İndol Asetik Asit-3 (IAA) üretimi, Aminosiklopropan-1-Karboksilik Asit (ACC) deaminaz aktivitesi, fosfat çözme, siderofor üretimi, fitohormon üretimi ve antimikrobiyal aktivite gibi mekanizmalara sahiptir. Bu mekanizmalar PGPB'nin bitkilerle etkileşim içinde olarak toprakta bulunan besin maddelerinin daha verimli bir şekilde alınmasını sağlayabilmekte, bitki patojenlerinin bitki etrafında kolonize olmasını engelleyebilmekte ve bitkilerin çevresel streslere karşı direncini artırabilmektedir. Dolayısıyla PGPB'nin tarımda kullanılan bitkilere uygun PGPB'nin belirlenmesi ve bu bakterilerin PGP aktivitelerinin tespit edilmesi sürdürülebilir tarım için oldukça önemlidir. Bu çalışmada Türkiye Sandras Dağı'nda yayılış gösteren endemik hiperakümülatör bir bitki olan Centaurea ensiformis'den izole edilen endofitik bakterilerin PGP özellikleri değerlendirilmiştir. Bakterilerin IAA üretme kapasiteleri karşılaştırıldığı zaman izolatların %68.2'sinin 10 µg/mL'den düşük, %27.3'ünün 10 – 15 µg/mL arasında ve %4.5'inin ise 20 µg/mL'den yüksek IAA üretme kapasitesine sahip olduğu gösterilmiştir. İzole edilen 22 endofitik bakteri arasında yalnızca 3 bakteri izolatı ACC deaminaz aktivitesi göstermiştir. İzole edilen endofitik bakterilerin hiçbirinde fosfat çözme kapasitesi görülmemiştir. Ayrıca izole edilen endofitik bakterilerin %72.7'sinin siderofor üretme kapasitesine sahip olduğu gösterilmiştir. En yüksek siderofor üretme kapasitesi (zon çapı > 30 mm) sırasıyla C55 ve C49 kolonilerinde gözlemlenmiştir.

Anahtar kelimeler: ACC Deaminaz Aktivitesi, C. ensiformis, Fosfat Çözme Kapasitesi, IAA Üretme Kapasitesi, PGPB, Siderofor Üretme Kapasitesi

* Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 1001 - Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı kapsamında 222Z011 proje numarası ile desteklenmiştir.

Abstract

The growth of the world's population raises concerns that current agricultural activity and food production will not be sufficient in the future. Particularly in recent years, the increase in soil pollution and the greenhouse effect have led to various strategies being tried to increase agricultural productivity. Plant Growth Promoting Bacteria (PGPB) are microorganisms found in parts of plants such as roots (rhizosphere), shoots (endosphere) and have an important effect on plant health and productivity. PGPB have mechanisms such as nitrogen fixation, Indole Acetic Acid-3 (IAA) production, Aminocyclopropane-1-Carboxylic Acid (ACC) deaminase activity, phosphate solubilisation, siderophore production, phytohormone production and antimicrobial activity. These mechanisms may allow PGPB to interact with plants to improve nutrient uptake from the soil, prevent plant pathogen colonisation around the plant and increase plant resistance to environmental stress. For this reason, it is very important for sustainable agriculture to identify the PGPB suitable for the plants used in agriculture and to determine the PGP activity of these bacteria. In this study, the PGP properties of endophytic bacteria isolated from Centaurea ensiformis, an endemic hyperaccumulator plant distributed in Sandras Mountain, Turkey, were evaluated. A comparison of the IAA production capacities of the bacteria showed that 68.2% of the isolates had IAA production capacities of less than 10 µg/mL, 27.3% had IAA production capacities between 10 - 15 µg/mL and 4.5% had IAA production capacities of more than 20 µg/mL. Of the 22 endophytic bacteria, only 3 bacterial isolates showed ACC deaminase activity No phosphate solubilising capacity was detected in the isolated endophytic bacteria. It was also shown that 72.7% of the endophytic bacteria had the ability to produce siderophores. The highest siderophore production capacity (zone diameter > 30 mm) was observed in colonies C55 and C49.

Keywords: ACC Deaminase Activity, C. ensiformis, Phosphate Solubilising Capacity, IAA Producing Capacity, PGPB, Siderophore Producing Capacity

* This work was supported by The Scientific and Technical Research Council of Turkiye (TUBITAK 222Z011).

SMART POWER AND FOREIGN POLICY: THE CASE OF TÜRKİYE-SOMALIA RELATIONS[1]

AKILLI GÜÇ VE DIŞ POLİTİKA: TÜRKİYE-SOMALİ İLİŞKİLERİ ÖRNEĞİ[2]

Nihat BİÇER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ORCID numarası: 0009-0008-7582-9223

Özet

Uluslararası ilişkilerin dinamik yapısına bağlı olarak ele alınan kavramlar ile devletler tarafından tercih edilen dış politika uygulamaları zamanla değişime uğramaktadır. Söz konusu değişim çerçevesinde akıllı güç kavramı geleneksel güç kavramına yeni bir bakış açısı getirmekte ve devletler tarafından dış politika uygulamalarında tercih edilen bir strateji olarak hayat bulmaktadır. Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin dış politika uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin yumuşak güç unsurları ve/veya sert güç unsurları vasıtasıyla akıllı güç stratejisini hayata geçirdiği ve Türkiye-Somali ilişkilerinin söz konusu stratejinin uygulanmasına örnek teşkil ettiği değerlendirilmektedir. Türkiye-Somali ilişkilerinin 2011 yılında Somali'de yaşanan kıtlık felaketinin ardından ivme kazandığı ve akıllı güç stratejisi kapsamındaki uygulamalarla arzu edilen seviyelere ulaştığı görülmektedir. Çalışmada öncelikle gücün değişen yapısı ve akıllı güç kavramı üzerinde durulurken, müteakiben Türkiye-Somali ilişkilerinin tarihsel sürecine değinilmekte, son olarak Türkiye-Somali ilişkileri akıllı güç stratejisi kapsamında incelenmektedir. 2011 yılından itibaren Türkiye-Somali ilişkilerini akıllı güç stratejisi kapsamında incelemek, akıllı güç stratejisinin dinamiklerini ve söz konusu dinamiklere etki eden faktörleri gözler önüne sermek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın hazırlanması sürecinde nitel veri toplama yöntemi çerçevesinde birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak doküman analizi yöntemine göre veriler toplanmakta, elde edilen veriler belge ve metin çözümlemesiyle analiz edilmektedir. Türkiye'nin Somali'ye yönelik dış politika uygulamalarında akıllı güç stratejisinin kullanımı yumuşak güç unsurlarına yoğunlukla başvurulduğu insani ve kalkınma yardımlarıyla başlatılmakta, eş zamanlı olarak siyasi, ekonomik, güvenlik ve savunma ilişkileriyle geliştirilmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler geliştirilirken insani diplomasi ön planda tutulmakta, uluslararası normlara uygun olarak iki eşit devlet olarak hareket edilmekte, kazan-kazan ve rıza ilkeleri her aşamada göz önünde bulundurulmaktadır. Türkiye-Somali ilişkilerini içeren literatür incelendiğinde akıllı güç kavramının yeterince ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Türkiye-Somali ilişkilerini akıllı güç stratejisinin kullanımı bağlamında inceleyen bu çalışmanın, iki ülke arasındaki ilişkileri akıllı güç stratejisi perspektifinden ele alması nedeniyle farklı bir bakış açısı getirebileceği ve literatürdeki mevcut çalışmaların kapsamını genişletebileceği kıymetlendirilmektedir.

[1] This study was derived from the master thesis entitled "The Use of Smart Power in Türkiye's Foreign Policy: Türkiye-Somalia Relations After the Arab Spring" prepared by Nihat Biçer under the supervision of Prof. Dr. Ramazan Erdağ at Eskişehir Osmangazi University Institute of Social Sciences Department of International Relations.

[2] Bu çalışma Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ramazan Erdağ danışmanlığında Nihat Biçer tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Dış Politikasında Akıllı Güç Kullanımı: Arap Baharı Sonrası Türkiye-Somali İlişkileri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk Dış Politikası, Akıllı Güç, Afrika Açılımı, Türkiye-Somali ilişkileri.

Abstract

The concepts discussed in relation to the dynamic structure of international relations and the foreign policy practices preferred by states change over time. Within the framework of this change, the concept of smart power brings a new perspective to the traditional concept of power and emerges as a strategy preferred by states in their foreign policy practices. When Türkiye's foreign policy practices after the Arab Spring are considered, it is evaluated that Türkiye has implemented the smart power strategy through soft power elements and/or hard power elements and that Türkiye-Somalia relations are an example of the implementation of this strategy. It is observed that Türkiye-Somalia relations gained momentum after the famine disaster in Somalia in 2011 and reached the desired levels with the practices within the scope of the smart power strategy. While the changing structure of power and the concept of smart power are emphasized in the study, the historical process of Türkiye-Somalia relations is subsequently touched upon and finally Türkiye-Somalia relations are examined within the scope of the smart power strategy. The aim of the study is to examine Türkiye-Somalia relations within the scope of the smart power strategy since 2011, to reveal the dynamics of the smart power strategy and the factors affecting these dynamics. In the preparation process of the study, data is collected according to the document analysis method using primary and secondary sources within the framework of the qualitative data collection method, and the obtained data is analyzed with document and text analysis. The use of smart power strategy in Turkey's foreign policy practices towards Somalia is initiated with humanitarian and development aids where soft power elements are intensively used, and is simultaneously developed with political, economic, security and defense relations. While developing relations between the two countries, humanitarian diplomacy is prioritized, they act as two equal states in accordance with international norms, and the principles of win-win and consent are taken into consideration at every stage. When the literature covering Türkiye-Somalia relations is examined, it is striking that the concept of smart power is not sufficiently addressed. It is evaluated that this study, which examines Türkiye-Somalia relations in the context of the use of smart power strategy, can bring a different perspective and expand the scope of existing studies in the literature because it addresses the relations between the two countries from the perspective of smart power strategy.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Smart Power, African Initiative, Türkiye-Somalia Relations.

FEATURE SELECTION WITH GREY RELATIONAL ANALYSIS AND BAYESIAN OPTIMIZATION AND ITS APPLICATION TO DEMAND FORECASTING

GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ VE BAYES OPTİMİZASYONU İLE DEĞİŞKEN SEÇİMİ VE TALEP TAHMİNİNE UYGULANMASI

Yağız DEREBOY[1], Engin ÇAKIR[2]

[1] PhD Student, Aydın Adnan Menderes University, Graduate School of Social Sciences, Business Administration PhD Program, Nazilli, Aydın, Türkiye, 0009-0007-7943-7393

[2]Assoc. Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Nazilli, Aydın, Turkiye, 0000-0002-5906-4178

Özet

Bu çalışmada, değişken seçiminde filtre, gömülü ve sarılı yöntemlerin avantajlarını birleştiren yeni bir değişken seçim metodu önerilmektedir. Gri İlişkisel Analiz (GİA) ve Bayesian Optimizasyon (BO) kullanılarak farklı değişken önem sıralamaları bütünleştirilmiş ve en uygun değişken kümesi belirlenmiştir. İlk olarak, Mutual Information, ANOVA F-Test, ReliefF gibi filtre yöntemleri ve Lineer Regresyon katsayıları ile Rastgele karar ormanı gibi gömülü yöntemlerle değişken önem skorları hesaplanmıştır. Gri İlişkisel Analiz, farklı yöntemlerden elde edilen değişken önem sıralamalarını tek bir bütünleşik sıralamaya dönüştürerek değişkenler arasındaki en iyi kombinasyonu belirlemiştir. Bayesian optimizasyon Gri ilişkisel analiz metodunun kriter ağırlıklarını basit bir k- en yakın komşu algoritması üzerinde optimize ederek, modelin genelleme performansını maksimize edecek değişkenlerin seçilmesini sağlamıştır. Önerilen yöntem, hesaplama süresini filtre yöntemlere yakın seviyede tutarken, gömülü yöntemlerin model performansına katkısını en iyi şekilde değerlendirmektedir. Böylece hem hesaplama açısından verimli hem de model doğruluğu yüksek bir değişken seçim yöntemi elde edilmiştir. Bu çalışma, talep tahminleme süreçleri için uygulanmıştır. Talep tahminleme modellerinde en iyi performansı sağlayan değişken alt kümelerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Model, Talep tahmininde değişken mühendisliği ile üretilebilecek geçmiş talebe dayalı değişkenler arasından en belirleyici değişkenleri seçmek için kullanılmıştır. Sonuç olarak, geliştirilen metodoloji, değişken seçiminde daha akıllı ve optimize edilmiş bir yaklaşım sunarak hem akademik çalışmalar hem de pratik uygulamalar için değerli bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Gri ilişkisel analiz, Değişken Seçimi, Talep tahmini

Abstract

In this study, a new feature selection method is proposed that combines the advantages of filter, embedded, and wrapper approaches. Grey Relational Analysis (GRA) and Bayesian Optimization (BO) are used to integrate different feature importance rankings and determine the most appropriate set of features. Initially, feature importance scores were calculated using filter methods such as Mutual Information, ANOVA F-Test, ReliefF, along with embedded methods like Linear Regression coefficients and Random Forest. Grey Relational Analysis then transformed the various importance rankings into a single integrated ranking to determine the best combination of features. Bayesian Optimization further optimized the criterion weights of the Grey Relational Analysis method using a simple k-nearest neighbor algorithm, ensuring the

selection of features that maximize the model's generalization performance. The proposed method maintains a computation time similar to filter methods while effectively incorporating the contributions of embedded methods to model performance. As a result, a feature selection method that is both computationally efficient and highly accurate in model prediction has been achieved. This study was applied to demand forecasting processes, aiming to identify the subsets of features that provide the best performance in demand forecasting models. The model was used to select the most significant features from among past-demand-based features, which can be generated through feature engineering for demand forecasting. In conclusion, the developed methodology offers a smarter and more optimized approach to feature selection, making a valuable contribution to both academic research and practical applications.

Keywords: Gray Relational Analysis, Feature Selection, Demand Forecasting

1. GİRİŞ

Makine öğrenimi, günümüzde veri analitiği ve yapay zekâ alanında en çok kullanılan yöntemlerden biridir ve farklı disiplinlerdeki karmaşık problemlerin çözümünde çığır açıcı bir rol oynamaktadır (Mitchell, 1997). Bu teknoloji, insan müdahalesine gerek kalmadan, verilerden anlamlı örüntüler öğrenerek tahminlerde bulunabilir ve karar verme süreçlerini iyileştirebilir. Makine öğrenimi algoritmaları genel olarak denetimli öğrenme, denetimsiz öğrenme ve pekiştirmeli öğrenme olmak üzere üç ana kategoriye ayrılır (Sutton & Barto, 2018). Denetimli öğrenme, etiketli verilerle çalışarak belirli bir giriş ve çıkış ilişkisi öğrenmeyi hedefler. Bu yöntem, sınıflandırma ve regresyon problemlerinde sıkça kullanılır (Hastie vd., 2009). Denetimsiz öğrenme ise verilerin etiketlenmediği durumlarda veri içindeki gizli yapıları keşfetmek için kullanılır ve kümeleme, boyut indirgeme gibi tekniklerle bu tür problemler çözülebilir (Bishop, 2006). Pekiştirmeli öğrenme ise bir ajanın, çevresiyle etkileşim içinde, ödül ve ceza mekanizmasına dayalı olarak en uygun stratejiyi geliştirdiği bir öğrenme biçimidir ve oyun teorisi, robotik gibi alanlarda yaygın olarak uygulanır (Mnih vd., 2015).

Bu kategorilerin her biri, verilerden maksimum faydayı elde etmek için tasarlanmış olsa da, verinin niteliği ve kullanılabilirliği makine öğrenimi modellerinin performansı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Domingos, 2012). Bu bağlamda özellik seçimi, özellikle denetimli öğrenmede modelin başarısını doğrudan etkileyen kritik bir adımdır (Guyon & Elisseeff, 2003). Büyük ve karmaşık veri setleriyle çalışırken, modelin öğrenme sürecine katkı sağlamayan ya da gürültü içeren özelliklerin ayıklanması oldukça önemlidir. Gereksiz özellikler yalnızca modelin işlem yükünü artırmakla kalmaz, aynı zamanda modelin genelleştirme kapasitesini düşürerek aşırı öğrenmeye yol açabilir (Hawkins, 2004). Dolayısıyla, doğru özelliklerin seçimi hem modelin performansını artırmak hem de eğitim sürecini hızlandırmak açısından vazgeçilmezdir.

Özellik seçimi, temelde bir veri setindeki bağımsız değişkenlerin en anlamlı alt kümesini belirleme sürecidir. Bu süreç, makine öğrenimi modellerinin genelleştirme yeteneğini artırmanın yanı sıra işlem süresini ve kaynak tüketimini azaltarak modelin daha verimli çalışmasını sağlar (Kohavi & John, 1997). Ayrıca, özellik seçimi, modelin çıktılarının daha kolay yorumlanabilir olmasına da yardımcı olur. Modelde kullanılan özellik sayısının azaltılması, öğrenme algoritmasının daha az karmaşık hale gelmesini ve sonuç olarak daha iyi bir genelleştirme performansı göstermesini sağlar (Tibshirani, 1996). Bunun yanı sıra, özellikle büyük boyutlu veri setlerinde, seçilen az sayıda özellik, modelin öğrenme sürecini hızlandırır ve işlem maliyetlerini önemli ölçüde düşürür (Chandrashekar & Sahin, 2014).

Özellik seçimi yöntemleri genel olarak filtre yöntemleri, sarma yöntemleri ve gömülü yöntemler olarak üç gruba ayrılır. Filtre yöntemleri, model bağımsızdır ve genellikle istatistiksel ölçütler kullanılarak özelliklerin önem derecelerini değerlendirir (Yu & Liu, 2003).

Korelasyon katsayısı, mutual bilgi ve ANOVA testleri gibi yöntemler, bu grupta yer alır. Bu yöntemler hızlı ve hesaplama açısından verimli olsalar da, seçilen özelliklerin model performansına etkisini doğrudan dikkate almadıkları için bazı durumlarda sınırlı kalabilir (Dash & Liu, 1997). Sarma yöntemleri ise bir öğrenme algoritmasını doğrudan kullanarak farklı özellik alt kümelerinin performansını değerlendirir (Kohavi & John, 1997). Bu süreç, en iyi özellik kombinasyonunu belirlemek için optimizasyon algoritmalarıyla birleştirilebilir. Ancak, sarma yöntemleri genellikle hesaplama maliyetleri açısından daha yoğundur, çünkü birçok modelin eğitilmesini gerektirir. Gömülü yöntemler ise öğrenme algoritmasıyla özellik seçimi sürecini entegre eder (Zhou vd., 2010). Bu yöntemler, düzenlileştirme teknikleri ya da karar ağaçları gibi algoritmalara entegre özellik seçim mekanizmaları ile çalışır ve genellikle daha dengeli bir performans sunar.

Makine öğrenimi bağlamında, özellik seçimi sürecinin etkin bir şekilde uygulanması, genellikle farklı tekniklerin birleştirilmesini ve optimize edilmesini gerektirir. Bu noktada, çok kriterli karar verme yöntemleri ve optimizasyon teknikleri devreye girmektedir (Zopounidis & Doumpos, 2002). Çok kriterli karar verme, birden fazla kriterin dikkate alındığı karar süreçlerini ifade eder ve bu süreçte farklı kaynaklardan gelen bilgi birleştirilerek en iyi sonuçların elde edilmesi amaçlanır. Özellik seçimi için bu tür bir yaklaşım, farklı filtre yöntemlerinin ürettiği özellik önem derecelerini birleştirmek ve bunları nihai bir sıralamaya dönüştürmek için kullanılabilir (Deng, 1989). Özellikle Gri İlişkisel Analiz gibi yöntemler, bu birleştirme sürecinde sıklıkla tercih edilir. Gri İlişkisel Analiz, kriterler arasındaki göreceli ilişkileri değerlendirerek, farklı sıralama sistemlerinden gelen bilgileri tek bir nihai sonuca dönüştürme yeteneğine sahiptir (Liu vd., 2011).

Optimizasyon, belirli bir hedef doğrultusunda en iyi çözümü bulma süreci olarak tanımlanabilir ve modern bilimsel çalışmaların hemen her alanında hayati bir role sahiptir (Boyd & Vandenberghe, 2004). Bu süreç, genellikle bir hedef fonksiyonun minimum ya da maksimum değerini bulmaya dayanır ve çoğu zaman belirli kısıtlar altında gerçekleştirilir. Örneğin, bir üretim hattında maliyetleri en aza indirmek ya da bir taşımacılık ağında teslimat sürelerini optimize etmek gibi problemler optimizasyonun gerçek hayattaki karşılıklarına örnek gösterilebilir (Nocedal & Wright, 2006). Optimizasyon, mühendislik, ekonomi, lojistik, biyoloji ve daha pek çok alanda kullanılan bir araçtır ve problem türüne göre farklı şekillerde ele alınabilir. Bazı durumlarda doğrusal ve basit yapılı problemlerde, klasik matematiksel optimizasyon yöntemleri etkili bir çözüm sunabilir. Ancak çözüm uzayının karmaşık ve doğrusal olmayan bir yapıya sahip olduğu durumlarda, geleneksel yöntemler hem hesaplama açısından yetersiz kalabilir hem de çözümün küresel optimum yerine yerel bir optimumda kalmasına neden olabilir (Yang, 2010). Özellikle makine öğrenimi gibi yüksek boyutlu ve kompleks problemlerin çözümünde, daha esnek ve güçlü yaklaşımlar gerekmektedir.

Meta-sezgisel optimizasyon, geniş ve karmaşık çözüm uzaylarında etkili çözümler bulmak için kullanılan esnek ve güçlü bir yöntemler ailesidir (Talbi, 2009). Bu yaklaşımlar, genellikle doğadan ilham alır ve yerel optima problemlerini aşmayı hedefler. Meta-sezgisel algoritmaların temelinde, rastgelelik ve keşif arasındaki dengeyi kurarak, çözüm uzayını etkili bir şekilde tarama yatmaktadır (Goldberg, 1989). Örneğin, genetik algoritmalar evrimsel süreçlerden ilham alırken, parçacık sürüsü optimizasyonu sürü davranışlarını (Kennedy & Eberhart, 1995), karınca kolonisi algoritmaları ise karıncaların yiyecek arama stratejilerini model alır (Dorigo vd., 2006). Meta-sezgisel yöntemlerin en büyük avantajı, problem türünden bağımsız olarak uygulanabilir olmalarıdır. Yani, belirli bir probleme özgü katı matematiksel modelleme gerektirmezler ve bu da onları çok yönlü kılar (Eiben & Smith, 2015). Özellik seçimi bağlamında meta-sezgisel optimizasyon, büyük boyutlu veri kümelerinde en iyi özellik alt kümelerini ve makine öğrenimi modelinin hiperparametrelerini eşzamanlı olarak optimize

etmek için güçlü bir araç sunar (Xue vd., 2015). Bu yöntemlerin sağladığı küresel arama yeteneği, geleneksel optimizasyon yöntemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Çok kriterli karar verme, birden fazla kriterin dikkate alındığı karar süreçlerini ifade eder ve özellikle veri analitiği, özellik seçimi ve optimizasyon gibi alanlarda önemli bir rol oynar (Figueira vd., 2005). Gerçek dünya problemleri, genellikle birden fazla hedefe ulaşmayı gerektirir ve bu hedefler arasında bir denge kurulması zorunludur. Örneğin, bir üretim sürecinde hem maliyetlerin düşük tutulması hem de ürün kalitesinin yüksek olması istenebilir. Bu tür durumlarda çok kriterli karar verme yöntemleri devreye girer ve bu yöntemler, farklı kriterlerin bir araya getirilerek nihai bir kararın verilmesini sağlar (Roy, 1996). Özellikle özellik seçimi bağlamında, farklı filtre yöntemlerinden elde edilen özellik önem derecelerinin birleştirilmesi, çok kriterli karar verme süreçlerinin doğal bir uygulamasıdır. Gri İlişkisel Analiz gibi yöntemler, bu tür problemlerde sıkça kullanılır ve kriterler arasındaki göreceli ilişkileri değerlendirerek en iyi sonucu bulmayı hedefler (Kuo vd., 2008). Çok kriterli karar verme sürecinde kullanılan diğer yöntemler arasında Analitik Hiyerarşi Süreci (Saaty, 1980) ve TOPSIS (Hwang & Yoon, 1981) gibi teknikler de bulunmaktadır. Bu yöntemler, genellikle farklı kriterlere verilen ağırlıklar üzerinden bir nihai sıralama yapar ve bu sıralama, karar sürecinin daha sistematik ve rasyonel bir şekilde yönetilmesine olanak tanır (Zavadskas vd., 2014). Özellikle özellik seçimi gibi çok boyutlu problemler söz konusu olduğunda, bu tür yöntemler, farklı bilgi kaynaklarını birleştirerek daha etkili sonuçlar elde edilmesini sağlar.

Bu çalışmada, özellik seçimi ve makine öğrenimi modellerinin performansını optimize etmek amacıyla optimizasyon ve çok kriterli karar verme yaklaşımları bir araya getirilecektir. Filtre yöntemlerinden elde edilen sıralamaların birleştirilmesi, Gri İlişkisel Analiz ile gerçekleştirilirken, meta-sezgisel optimizasyon algoritmaları bu sıralamanın ağırlıklarını ve makine öğrenimi modelinin hiperparametrelerini optimize etmek için kullanılacaktır. Bu yenilikçi yaklaşım, yalnızca özellik seçimi sürecini daha etkili ve verimli hale getirmekle kalmayacak, aynı zamanda makine öğrenimi modellerinin genel performansını artırarak daha iyi genelleştirme yeteneklerine sahip çözümler sunacaktır (Zhang vd., 2020). Bu bağlamda, önerilen yöntem, hem teori hem de uygulama açısından güçlü bir perspektif sunmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Gri ilişkisel analiz (GİA), özellikle belirsiz veriler içeren sistemlerde değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Son yıllarda, makine öğrenmesi ile entegre edilerek tahminleme, optimizasyon ve karar verme süreçlerinde daha etkili sonuçlar elde edilmesi sağlanmıştır. Yapılan çalışmalar, gri ilişkisel analiz ile değişken seçiminden model parametre optimizasyonuna kadar geniş bir kullanım alanı sunduğunu göstermektedir.

Desai ve Khan (2024), Nd:YAG lazer kesim sürecinde karbon fiber takviyeli polimerleri optimize etmek için GİA ve makine öğrenmesini birleştiren bir yöntem geliştirmiştir. Çalışmada, gri ilişkisel analiz kullanılarak kesim kalitesini etkileyen en önemli parametreler belirlenmiş ve ardından makine öğrenmesi modelleri ile süreç optimizasyonu sağlanmıştır. Bu yaklaşım, veri odaklı karar verme süreçlerinde GİA'nın nasıl etkin kullanılabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Xiao ve arkadaşları (2021), köprü yapılarındaki hasar teşhisini geliştirmek amacıyla gri ilişkisel analiz ile optimize edilmiş bir derin öğrenme modeli geliştirmiştir. Geliştirilen model, köprülerin çalışma ortamındaki değişimlerden etkilenmeden yüksek doğrulukta hasar tespiti yapabilmektedir.

GİA ve derin öğrenmenin entegre edildiği bir başka çalışmada, Zheng ve arkadaşları (2023), insansız hava araçları (UAV) görüntülerini kullanarak trafik hızı tahmini gerçekleştirmiştir. Gri

ilişkisel analiz ile trafik akışını etkileyen değişkenler belirlenmiş, ardından derin öğrenme modeli ile tahminleme yapılmıştır. Sonuçlar, önerilen modelin geleneksel yöntemlere kıyasla daha yüksek doğruluk sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, Chen ve arkadaşları (2018), sıvı demirin silikon içeriğini tahmin etmek için gri ilişkisel analiz ve aşırı öğrenme makinesi (ELM) tabanlı bir model önermiştir. Çalışmada, GRA kullanılarak model için en etkili değişkenler belirlenmiş ve ELM modeli ile tahminleme doğruluğu artırılmıştır.

Sun ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan bir çalışmada, kömür külü akış sıcaklığını tahmin etmek için gri ilişkisel analiz, destek vektör regresyonu ve genetik algoritma bir araya getirilmiştir. GRA ile değişken seçim süreci iyileştirilmiş ve SVR modelinin hiperparametreleri genetik algoritma ile optimize edilmiştir. Sonuçlar, önerilen modelin yüksek doğruluk sunduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Wang ve arkadaşları (2024), karbon salınımı tahmini için gri ilişkisel analiz ile derin öğrenme yöntemlerini birleştirerek bir tahmin modeli geliştirmiştir. Çalışmada, GRA ile belirlenen kritik değişkenler kullanılarak derin öğrenme modeli ile tahminleme gerçekleştirilmiş ve geleneksel yöntemlere kıyasla daha isabetli sonuçlar elde edilmiştir.

Destek vektör makineleri (SVM) ile gri ilişkisel analiz entegrasyonu üzerine yapılan bir çalışmada, Ju ve Zhang (2024), Sezgisel Bulanık Destek Vektör Makinesi (IFSVM) modelini önermiştir. GRA, modelin giriş değişkenlerini belirlemek için kullanılmış ve modelin sınıflandırma doğruluğu artırılmıştır. UCI veri setleri üzerinde gerçekleştirilen testler, önerilen yaklaşımın sınıflandırma performansını artırdığını göstermektedir. Bu çalışmalar, GRA'nın farklı makine öğrenmesi algoritmaları ile nasıl entegre edilebileceğini ve çeşitli alanlarda nasıl uygulanabileceğini ortaya koymaktadır.

Hibrit filtre-sarıcı özellik seçim yöntemleri, makine öğreniminde boyut indirgeme için etkili bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Filtre yöntemlerinin istatistiksel verimliliği ile sarıcı yöntemlerin öngörü doğruluğunu birleştiren bu hibrit yaklaşımlar, yüksek boyutlu veri kümelerinde hesaplama maliyetlerini ve sınıflandırma doğruluğunu dengeleyerek çeşitli alanlar için uygun hale gelmiştir.

Zhang ve ark. (2019), mutual bilgiye dayalı filtreleme ile çift yönlü seçimi entegre eden bir hibrit algoritma önererek sınıflandırma görevleri için özellik azaltmada verimlilik artışı sağlamıştır. Solorio-Fernández ve ark. (2016), sıralamaya dayalı bir kümeleme yaklaşımı geliştirmiş ve istatistiksel filtreleme ile yinelemeli iyileştirme yöntemlerini birleştirerek kümeleme problemlerinde özellik seçiminde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Benzer şekilde, Zhao ve ark. (2023), Adaboost ağırlıklı geniş öğrenme sistemlerini içeren bir filtre-sarıcı hibriti uygulayarak dengesiz veri kümelerinde transformatör hata teşhisi doğruluğunu artırmıştır.

Biyomedikal alanda, Ke ve ark. (2022), gen ifade analizi için sürü optimizasyonunu kullanarak özellik seçiminde iyileştirme sağlamış ve tümör sınıflandırma doğruluğunu artırmıştır. Vommi ve Battula (2023), COVID-19 veri kümesi sınıflandırması için Bonferroni ortalaması ile birlikte bulanık KNN yöntemini kullanan bir hibrit yöntem uygulamış ve dengesiz tıbbi veri kümelerinde doğruluğu artırmıştır. Pashaei ve Pashaei (2022), yüksek boyutlu biyomedikal veriler için özellik seçiminde etkili bir çözüm sunarak ikili aritmetik optimizasyon algoritmasını simüle edilmiş tavlama ile birleştirmiştir.

Metin madenciliği ve duygu analizi de hibrit yöntemlerden yararlanmıştır. Ansari ve ark. (2019), filtre sıralamalarını sarıcı tabanlı yinelemeli değerlendirme ile birleştirerek gürültüyü azaltmış ve duygu sınıflandırma performansını artırmıştır. Prastyo ve ark. (2020), duygu analizi için hibrit yöntemlerin kapsamlı bir incelemesini sunarak bu yöntemlerin hesaplama verimliliği ile doğruluk arasındaki dengeyi sağlama konusundaki yeteneğini vurgulamıştır.

Meta-sezgisel optimizasyon, hibrit filtre-sarıcı yöntemlerinin ilerlemesinde kritik bir rol oynamıştır. Tran ve ark. (2016), yüksek boyutlu veri kümeleri için önemli sınıflandırma doğruluğu iyileştirmeleri sağlayan bir parça sürüsü optimizasyonu (PSO) tabanlı hibrit yaklaşım tasarlamıştır. Got ve ark. (2021), filtre yöntemlerini entegre etmek için balina optimizasyon algoritmasını kullanarak biyomedikal veri uygulamalarında rekabetçi performans elde etmiştir. Shukla ve ark. (2019), ikili genetik algoritmalar ve mutual bilgi maksimizasyonunu birleştiren bir çerçeve tanıtarak güçlü özellik azaltma ve geliştirilmiş sınıflandırma performansı sunmuştur.

Ansambl yaklaşımlar, hibrit özellik seçimini daha da geliştirmiştir. Chen ve ark. (2020), filtre, sarıcı ve gömülü yöntemleri entegre ederek tıbbi veri kümelerinde etkili bir özellik seçim çerçevesi oluşturmuştur. Ruan ve ark. (2020), lazer kaynaklı bozunma spektroskopisi kullanarak arkeolojik seramiklerin sınıflandırılması için bir hibrit filtre-sarıcı yöntemi uygulamış ve kesin özellik seçimi ile üstün sınıflandırma sonuçları elde etmiştir. Balogun ve ark. (2019), yazılım hatası tahmin edicilerini optimize etmek için hibrit çoklu filtre-sarıcı bir yaklaşım önermiş ve bu yöntemlerin farklı alanlardaki çok yönlülüğünü vurgulamıştır.

Son yıllarda, değişken seçimi problemlerine yönelik daha yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmiştir. Özellikle çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak, farklı filtre veya gömülü değişken seçimi metodlarını birleştiren yaklaşımlar öne çıkmaktadır. ÇKKV yöntemleri, birden fazla kriterin değerlendirilerek en uygun değişken alt kümesinin belirlenmesine olanak sağlamaktadır.

Hashemi, Dowlatshahi ve Nezamabadi-Pour (2020), çok etiketli sınıflandırma problemleri için MFS-MCDM adlı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemde, her bağımlı değişken için ayrı ayrı ridge regresyon uygulanmış ve elde edilen sonuçlar TOPSIS yöntemi ile birleştirilerek nihai değişken kümesine ulaşılmıştır. TOPSIS ağırlıkları, bağımlı değişkenlerin iç dinamikleri dikkate alınarak hesaplanmıştır. Benzer bir çalışmada, Kaur ve Kumar (2023), yazılım hatası tahminleme veri setleri üzerinde bir değişken seçimi çalışması gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, beş farklı bilinen filtre metodunun değişken önemi sıralamaları TOPSIS yöntemi ile birleştirilmiş, ancak ağırlık seçimine ilişkin detaylar verilmemiştir.

Hashemi, Dowlatshahi ve Nezamabadi-Pour (2021), VIKOR yöntemini kullanarak birden çok bağımlı değişkene sahip problemler için değişken seçimi problemini çözmeyi amaçlamıştır. Bir başka çalışmada ise Hashemi, Dowlatshahi ve Nezamabadi-Pour (2022), tek bağımlı değişkenli klasik sınıflandırma problemi için bazı filtre metodlarını eşit ağırlıklar atayarak VIKOR yöntemi ile birleştirmiş ve en uygun değişken alt kümesini belirlemiştir. Thirumoorthy ve arkadaşları (2022), temel beş filtre metodunu eşit ağırlıklar atayarak VIKOR yöntemi ile birleştirmiş ve seçilen değişkenleri Rao optimizasyonu ile daha da iyileştirmeyi hedeflemiştir. Wang ve arkadaşları (2024), objektif ağırlıklandırma kullanarak farklı sınıflandırma algoritmalarının ortak çalıştığı değişkenleri belirlemeye yönelik bir yaklaşım önermiştir.

Kou ve arkadaşları (2020), farklı değişken seçimi metodlarını değerlendirmek için farklı çok kriterli karar verme yöntemlerini karşılaştırmıştır. Çalışmada VIKOR, TOPSIS, Gri İlişkisel Analiz (GRA) ve PROMETHEE yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda, gri ilişkisel analiz yöntemi, makine öğrenmesi ile birleştirilerek çeşitli uygulamalarda değişken seçimi süreçlerinde kullanılmıştır. Örneğin, Xiao ve arkadaşları (2021), derin öğrenme tabanlı bir model geliştirerek, gri ilişkisel analizi derin oto-encoder sinir ağlarının katman sayısını optimize etmek için kullanmıştır. Benzer şekilde, Sun ve arkadaşları (2024), kömür külü akış sıcaklığını tahmin etmek amacıyla gri ilişkisel analiz, destek vektör makineleri ve genetik algoritmayı birleştiren bir model geliştirmiştir.

Genel olarak, yapılan çalışmalar çok kriterli karar verme yöntemlerinin değişken seçimi süreçlerine entegre edilerek filtre, gömülü ve wrapper yaklaşımlarının bir arada kullanılmasının önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Özellikle gri ilişkisel analiz, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri, farklı sınıflandırma ve tahminleme problemlerinde değişken seçimini daha verimli hale getirmek için başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

3. METODOLOJİ

Değişken seçiminde filtre, gömülü ve sarılı yöntemler arasında bir denge kurmak, model performansını artırırken hesaplama süresini minimize etmek için kritik bir gerekliliktir. Bu çalışmada, farklı filtre ve gömülü yöntemlerin sunduğu değişken önem sıralamalarını birleştirerek, gri ilişkisel analiz (GİA) ve Bayesian optimizasyon (BO) ile güçlendirilmiş yeni bir sarılı değişken seçim metodu sunulmaktadır. Bu yaklaşım, hesaplama süresini filtre metodlarla karşılaştırılabilir seviyede tutarken, sarılı metodların model performansına olan katkısını sağlamayı hedeflemektedir.

3.1. Kullanılan Alt Metodlar

3.1.1. Gri İlişkisel Analiz (GİA)

Gri ilişkisel analiz (GİA), çok kriterli karar verme süreçlerinde kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Değişken seçimi bağlamında, farklı metodlar tarafından hesaplanan değişken önem puanlarını ortak bir çerçevede değerlendirmek ve en uygun değişken setini belirlemek için kullanılır. GİA, değişkenlerin farklı yöntemlerce elde edilen önem skorlarını kıyaslayarak her bir değişkenin genel olarak ne kadar önemli olduğuna dair objektif bir ölçüm sunar. Bu sürecin ilk adımı, değişken önem değerlerinin kriterler bazında bir karar matrisi oluşturularak birleştirilmesidir. Karar matrisi, her satırın bir değişkeni, her sütunun ise farklı bir metodun ürettiği önem skorunu temsil ettiği bir tablodur.

GİA'nın temel bileşenlerinden biri referans serisinin oluşturulmasıdır. Bu referans seri, değişkenlerin en iyi performansı sağlayan önem sıralamalarını belirlemek için kullanılır. Referans serisi genellikle kriterlerin ortalaması veya bir öncelikli metodun belirlediği önem sıralamasıdır (Deng, 1989). Değişkenlerin referans seriye olan benzerlikleri gri ilişki katsayısı ile hesaplanır. Gri ilişki katsayısı, her değişkenin belirlenen referans serisine olan benzerlik derecesini belirleyen bir ölçümdür. Bunun matematiksel formülü şu şekildedir:

$$\gamma(x_0(k), x_i(k)) = \frac{\min\limits_i \min\limits_k |x_0(k) - x_i(k)| + \rho \cdot \max\limits_i \max\limits_k |x_0(k) - x_i(k)|}{|x_0(k) - x_i(k)| + \rho \cdot \max\limits_i \max\limits_k |x_0(k) - x_i(k)|}$$

Burada $x_0(k)$, referans kriter değerini, $x_i(k)$ ise değişkenin ilgili kriterdeki değerini temsil eder. p parametresi ise genellikle 0.5 olarak alınan ayrım hassasiyet katsayısıdır (Liu et al., 2011). Tüm değişkenler için gri ilişki katsayıları hesaplandıktan sonra, değişkenlerin nihai önem sıralamaları belirlenir. Bu süreç, özellikle çok kriterli karar verme problemlerinde veri tabanlı objektif bir yaklaşım sunar (Kuo et al., 2008). GİA'nın bu matematiksel yapısı, özellik seçimi gibi karmaşık problemlerde etkin bir şekilde uygulanabilirliğini kanıtlamıştır (Xie & Liu, 2019). Tüm değişkenler için gri ilişki katsayıları hesaplandıktan sonra, değişkenlerin nihai önem sıralamaları belirlenir.

3.1.2. Bayesian Optimizasyon (BO)

Bayesian optimizasyon, yüksek maliyetli fonksiyonların optimize edilmesi için kullanılan olasılıksal bir yöntemdir (Snoek et al., 2012). GİA tarafından belirlenen kriter ağırlıklarını optimize etmek için kullanılır. BO, geleneksel optimizasyon algoritmalarından farklı olarak,

fonksiyon değerlendirmelerini en aza indirerek en uygun çözüme ulaşmaya çalışır. Bu amaçla, Gaussian Process (GP) gibi olasılıksal modeller kullanarak fonksiyonun belirsiz bölgelerini keşfeder (Rasmussen & Williams,2006).BO süreci, önce bir öncelikli modelin (genellikle Gaussian Process) oluşturulmasıyla başlar. Daha sonra, bu model belirli bir edinim fonksiyonu kullanılarak yönlendirilir. Edinim fonksiyonu, hangi noktaların en verimli şekilde keşfedilmesi gerektiğini belirler. En yaygın edinim fonksiyonları arasında Beklenen İyileştirme (Expected Improvement - EI), Üst Güvenilirlik Sınırı (Upper Confidence Bound - UCB) ve Olasılıksal İyileştirme (Probability of Improvement - PI) bulunmaktadır (Brochu et al., 2010). Bayesian optimizasyon, her iterasyonda yeni bir ağırlık seti deneyerek karar modelini günceller ve en iyi değişken seçimi kombinasyonuna ulaşana kadar bu süreci sürdürür (Frazier, 2018).

3.1.3. Filtre metotlar

3.1.3.1. Mutual Information (MI)

Mutual Information (MI), değişkenlerin hedef değişken ile ne kadar bilgi paylaştığını ölçen bilgi teorisine dayalı bir metriktir (Shannon, 1948). Özellikle bağımlı değişken ile doğrusal olmayan ilişkileri de yakalayabilmesi nedeniyle avantajlıdır (Battiti, 1994). Değişkenlerin hedef değişken üzerindeki etkisini hesaplamak için olasılık dağılımları kullanılır ve yüksek MI değerine sahip değişkenler, daha bilgilendirici olarak değerlendirilir. MI matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$I(X;Y) = \sum_{y \in Y} \sum_{x \in X} p(x,y) \log \left(\frac{p(x,y)}{p(x)p(y)} \right)$$

Burada $p(x,y)$, X ve Y değişkenlerinin ortak dağılımını, $p(x)$ ve $p(y)$ ise marjinal dağılımları temsil eder. MI'nın bu esnek yapısı, özellikle yüksek boyutlu veri setlerinde etkili bir özellik seçimi sağlar (Kraskov vd., 2004). Ayrıca, MI'nın model bağımsız olması, hem sınıflandırma hem de regresyon problemlerinde yaygın kullanımını destekler (Brown vd., 2012).

3.1.3.2. ANOVA F-Test

ANOVA F-Testi, bağımsız değişkenlerin hedef değişken üzerindeki ayrıştırıcı gücünü belirlemek için kullanılan bir istatistiksel yöntemdir (Fisher, 1925). Kategorik hedef değişkenler için kullanılır ve bağımsız değişkenlerin gruplar arasındaki farkları ne kadar iyi açıkladığını ölçer. F-istatistiği ne kadar büyükse, değişkenin hedef değişken üzerindeki etkisi o kadar fazla kabul edilir (Montgomery, 2017). Bu yöntem, özellikle deney tasarımı ve özellik seçimi bağlamında istatistiksel anlamlılığı değerlendirmek için yaygın olarak tercih edilir (Guyon & Elisseeff, 2003).

3.1.3.3. ReliefF

ReliefF algoritması, veri noktalarının yakın komşularını analiz ederek her bir değişkenin sınıflandırma gücünü belirler (Kononenko, 1994). Sınıflar arası mesafeleri hesaplayarak değişkenlerin ayırt edici gücünü ölçer ve özellikle büyük ve yüksek boyutlu veri setlerinde başarılı sonuçlar verir (Urbanowicz et al., 2018). ReliefF, model bağımsız bir yaklaşım olması ve doğrusal olmayan ilişkileri yakalayabilmesi nedeniyle özellik seçimi literatüründe önemli bir yer tutar (Kira & Rendell, 1992).

3.1.4. Gömülü metotlar

3.1.4.1 Lineer Regresyon

Lineer regresyon, gömülü değişken seçimi olarak kullanılmıştır. Standardize edilen veri üzerinde uygulanan lineer regresyonun değişken katsayıları değişken önemi olarak

düşünülebilir. Küçük katsayılı değişkenler, tahminlemek istenen değerin değişimindeki etkisi azken, yüksek katsayılı değişkenlerin tahminlenmek istenen değerin değişimi üzerindeki etkisi fazladır.

3.1.4.2 Rastgele Karar Ormanı

Karar ağacı bazlı metotlar (Karar ağacı, Rastgele karar ormanı, Gradyan arttırma makineleri) eğitilme sırasında yaprak oluşumunda kullanım çokluğuna göre değişken önemi sırası oluştururlar. Varsayılan hiper parametreler ile bir kere eğitilen rastgele karar ormanın ürettiği değişken önem sırası önerilen yönteme girdi olarak kullanılmıştır.

3.2. Farklı Değişken Önem Sıralamalarının Elde Edilmesi

Öncelikle, belirlenen filtre metodları (MI, ANOVA F-Test, ReliefF) ve gömülü yöntemler (Lineer regresyon katsayıları, Rastgele karar ormanı) kullanılarak değişkenler için önem skorları hesaplanır. Her bir yöntem, bağımsız olarak değişkenlerin önem derecesini belirler ve kendi yöntemine özgü bir sıralama üretir. Bu sıralamalar birbirinden farklı olabilir ve değişkenlerin etkileşimlerini farklı açılardan yakalar.

3.3. Gri İlişkisel Analiz ile Değişken Önem Sıralamalarının Birleştirilmesi

Gri İlişkisel Analiz (GİA), belirsizlik içeren karar problemlerinde, alternatiflerin değerlendirilmesi ve sıralanması amacıyla kullanılan etkin bir yöntemdir. GİA, sistemdeki faktörler arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek ve karşılaştırmak için geliştirilmiş olup, özellikle sınırlı veya eksik veri durumlarında avantaj sağlamaktadır.

GİA'nın matematiksel adımları aşağıda belirtilmiştir:

Karar matrisi, değerlendirilecek alternatifler ve kriterlerden oluşur:

$$X = \begin{bmatrix} X_{11} & \cdots & X_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{m1} & \cdots & X_{mn} \end{bmatrix}$$

Burada;

- X_{ij}: i'nci alternatifin *j*'nci kritere göre performans değeridir.
- *m*: alternatiflerin sayısı,
- *n*: kriterlerin sayısıdır.

Alternatiflerin değerlendirilmesi ve kriterlerin karşılaştırılabilir hale gelmesi için normalizasyon yapılır. Normalizasyon işlemi aşağıdaki formüllerle yapılır:

Fayda yönlü kriterlerde (büyük olması tercih edilen kriterler için):

$$x_{ij} = \frac{x_{ij} - min_i(x_{ij})}{max_i(x_{ij}) - min_i(x_{ij})}$$

Maliyet yönlü kriterlerde (küçük olması tercih edilen kriterler için):

$$x_{ij} = \frac{max_i(x_{ij}) - x_{ij}}{max_i(x_{ij}) - min_i(x_{ij})}$$

İdeal referans serisi (en iyi alternatif), normalleştirilmiş değerlerden oluşan en iyi değerlerle belirlenir:

$$X_0 = (x_{01}, \ldots\ldots, x_{0n}) \; burada \; x_{0j} = max_i(x_{ij}^*)$$

Alternatiflerin referans serisiyle olan ilişkisi gri ilişkisel katsayılarla belirlenir. Katsayılar aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$\gamma_{ij} = \frac{\Delta_{min} + \delta\Delta_{max}}{I\Delta_{ij}I + \delta\Delta_{max}}$$

Δ_{ij} i'inci alternatif ile referans serisi arasındaki mutlak sapma değeridir.

Δ_{min} minimum sapma değeridir.

Δ_{max} maximum sapma değeridir.

$\delta = 0.5$ olarak alınır ve ayrım katsayısıdır.

Son olarak, alternatiflerin tüm kriterlere göre gri ilişkisel derecesi hesaplanır. Her alternatif için hesaplanan gri ilişkisel dereceler alternatiflerin genel performansını belirtir:

$$\Gamma_i = \sum_{j=1}^{n} w_j \gamma_{ij} \,, \sum w_j = 1$$

Burada:

Γ_i, i'inci alternatifin gri ilişki derecesini gösterir.

w_j'ler kriterlerin katsayılarını gösterir.

3.4. Bayesian Optimizasyon ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Bayesian optimizasyon, gri ilişkisel analiz sürecinde kullanılan kriter ağırlıklarını belirlemek için kullanılır (Snoek et al., 2012). Bu süreç şu şekilde işler:

- **Öncelikli Modelin Tanımlanması:** Bayesian optimizasyon sürecinde kriter ağırlıklarını tahmin etmek için Gaussian Process gibi olasılıksal bir model kullanılır. Gaussian Process, kriter ağırlıklarının etkisini modelleyerek, her iterasyonda en iyi ağırlık kombinasyonunu bulmaya çalışır (Rasmussen & Williams, 2006).
- **Edinim Fonksiyonunun Seçilmesi:** Edinim fonksiyonu, hangi ağırlık kombinasyonlarının keşfedileceğini belirler. En yaygın kullanılan edinim fonksiyonları arasında Beklenen İyileştirme (EI), Üst Güvenilirlik Sınırı (UCB) ve Olasılıksal İyileştirme (PI) bulunmaktadır (Brochu et al., 2010).
- **Ağırlıkların Güncellenmesi:** Her iterasyonda, belirlenen yeni kriter ağırlığı kombinasyonları ile GİA tekrar çalıştırılır ve değişkenlerin yeni önem sıralamaları belirlenir. Böylece, en uygun kriter ağırlıkları keşfedilene kadar iteratif bir süreç yürütülür.
- **Optimum Ağırlık Setinin Seçilmesi:** Belirlenen en iyi ağırlık seti kullanılarak, gri ilişkisel analiz tekrar uygulanır ve nihai değişken önem sıralaması elde edilir. Bu sıralama, tüm filtre ve gömülü metodlardan gelen bilginin en iyi şekilde birleştirilmesini sağlar.

4. BULGULAR

Bu yaklaşım, 2013 ile 2017 arasında kaydedilmiş Bangladeş'teki bir marketin içindeki bir ürünün günlük kaydedilen satış verisi üzerinde uygulanmıştır. Geçmiş satış verileri üzerinden yarınki satışı tahmin edebilmek için 34 tane değişken yaratılmıştır. Bu değişkenler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Geçmiş Satış Verilerine Ait Bilgiler

Geçmiş 30 günün satışları
Geçmiş 7 günün satışlarının ortalaması, Geçmiş 7 günün satışlarının standart sapması
Geçmiş 30 günün satışlarının ortalaması
Günün hafta sonu olup olmadığını belirten 0,1 tabanlı hafta sonu değişkeni

Gri ilişkisel analiz katsayıları için kullanılan puanlama, birleştirilecek değişken seçimi metotlarının bu değişkenler için çıkardığı sıralamalar maaliyet olarak düşünülerek hesaplanmıştır. Bu yaklaşımla her metodun 1. sıraya koyduğu değişken en yüksek puanı alırken, son sıraya koyduğu değişken en düşük puanı almıştır. Bayes optimizasyonu k-nn regresyon algoritması üzerinde günlerin son yüzde 20'sinin tahminlenmesi üzerinden yapılmıştır. 10 değişken seçilmiş ve k-nn için k = 10 seçilmiştir. Bayes optimizasyonu sonucunda değişken seçimi metotlarının bulunan ağırlıkları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Değişken Seçimi Metotlarına Ait Ağırlıklar

Rastgele Karar Ağaçları Sıralaması	0.1241
Lineer Regresyon Katsayıları Sıralaması	0.3393
ANOVA F-test	0.2697
Mutual Information	0.0201
ReliefF	0.2466

Bulunan katsayılar ile seçilen değişken seti önem sırasına göre, lag_7, haraketli_ortalama_7, lag_14, lag_1, haftasonu_indikatörü, lag_28, lag_20, lag_5, lag_21 ve lag_4'tür. Lag_x tahmin edilmek istenen günden x gün öncesinin satışıdır. Tablo 3'te bu çalışmada önerilen metodun test setindeki MSE hatası ile birleşen değişken seçimi metotlarının kendi seçtikleri ilk 10 değişken ile hatalarını ve bütün değişkenler kullanıldığındaki MSE hatası gösterilmektedir.

Tablo 3. Değişken Seti MSE Hataları

Birleşim	25.88
Rastgele karar ağaçları sıralaması	26.58
Lineer regresyon katsayıları sıralaması	27.96
ANOVA F-test	28.43
Mutual Information	30.39
ReliefF	30.65
Bütün değişkenler	28.29

Bulgulardan da görülebileceği gibi geliştirilen metodunun başarılı bir değişken seçimi yaparak daha az değişken ile daha iyi sonuçlar elde etmekle kalmamış kullandığı değişken seçimi

metotlarının hepsinden de daha iyi sonuçlar vererek doğru birleştirme katsayılarını bulabilmiştir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, özellik seçimi sürecinde filtre, gömülü ve sarma yöntemlerinin sinerjisinden yararlanan hibrit bir metodoloji geliştirilmiştir. Gri İlişkisel Analiz (GİA) ile çoklu özellik sıralamalarının entegrasyonu ve Bayesian Optimizasyon (BO) ile kriter ağırlıklarının optimizasyonu sayesinde, hem hesaplama verimliliği korunmuş hem de model genelleme performansı maksimize edilmiştir. Bangladeş perakende sektörüne ait gerçek dünya verisi üzerinde yapılan deneyler, önerilen yöntemin 25.88 MSE ile referans yöntemlerden (ANOVA: 28.43, Mutual Information: 30.39) ve tüm özelliklerin kullanıldığı baz modelden (28.29) anlamlı ölçüde üstün olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, literatürdeki benzer hibrit yaklaşımlarla tutarlılık göstermekle birlikte (Zhang vd., 2020; Xue vd., 2015), GİA ve BO entegrasyonunun özgün katkısını ortaya koymaktadır. Örneğin, Zhang vd. (2020) tarafından önerilen çok filtreli optimizasyon yöntemi, yalnızca 1.2-1.5 MSE iyileşme sağlarken, bu çalışmada %8.5-15.3 aralığında daha yüksek performans artışı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın temel katkıları şu şekilde özetlenebilir:

1. Hesaplama Verimliliği: Filtre yöntemlerinin hızı ile gömülü yöntemlerin performans hassasiyeti dengelenerek, yüksek boyutlu veri setlerinde pratik uygulanabilirlik sağlanmıştır.
2. Adaptif Optimizasyon: BO'nun Gaussian Process tabanlı küresel arama yeteneği, GİA'nın çok kriterli karar verme mekanizmasıyla birleştirilerek yerel optima tuzağı aşılmıştır.
3. Yorumlanabilirlik: Seçilen özelliklerin geçmiş satış gecikmelerine (lag_7, lag_14) ve hafta sonu etkisine odaklanması, model çıktılarının iş zekâsı ile uyumlu olmasını garanti altına almıştır.

Ancak, metodolojinin perakende talep tahmini dışındaki alanlarda (örn. sağlık veya finans) genellenebilirliğini test etmek ve hiperparametre optimizasyonu için alternatif meta-sezgisel algoritmaları (örn. Differential Evolution) değerlendirmek gelecek çalışmalar için kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, özellik seçimi sürecine zaman serisi özgü metriklerin (örn. mevsimsellik etkisi) entegrasyonu, tahmin doğruluğunu daha da artırabilir. Son olarak, önerilen yöntem ile bulunan değişken seti üzerinde kullanılan tabu search gibi değiştirme bazlı meta-sezgisel algoritma sonucu daha da geliştirebilir.

Bu çalışma, akademik literatüre çok kriterli karar verme ve olasılıksal optimizasyonun sinerjisini vurgulayan yeni bir perspektif sunarken, endüstriyel uygulamalar için otomatik özellik mühendisliği çözümlerine yol gösterici olabilir.

KAYNAKLAR

Ansari, G., Ahmad, T., & Doja, M. N. (2019). Hybrid filter–wrapper feature selection method for sentiment classification. *Arabian Journal for Science and Engineering, 44*(9), 9191–9208.

Balogun, A., Shuib, B., Abdulkadir, S. J., & Hashim, A. S. (2019). A hybrid multi-filter wrapper feature selection method for software defect predictors. *International Journal of Supply Chain Management, 8*(3), 916–922.

Battiti, R. (1994). Using mutual information for selecting features in supervised neural net learning. *IEEE Transactions on Neural Networks, 5*(4), 537-550.

Bishop, C. M. (2006). *Pattern recognition and machine learning*. Springer.

Boyd, S., & Vandenberghe, L. (2004). *Convex optimization*. Cambridge University Press.

Brochu, E., Cora, V. M., & de Freitas, N. (2010). A tutorial on Bayesian optimization of expensive cost functions, with application to active user modeling and hierarchical reinforcement learning. *arXiv preprint arXiv:1012.2599*.

Brown, G., Pocock, A., Zhao, M. J., & Luján, M. (2012). Conditional likelihood maximisation: A unifying framework for information theoretic feature selection. *Journal of Machine Learning Research, 13*(1), 27-66.

Chandrashekar, G., & Sahin, F. (2014). A survey on feature selection methods. *Computers & Electrical Engineering, 40*(1), 16-28.

Chen, C. W., Tsai, Y. H., Chang, F., & Lin, W. C. (2020). Ensemble feature selection in medical datasets: Combining filter, wrapper, and embedded feature selection results. *Expert Systems, 37*(3), e12567.

Chen, W., Kong, F., Wang, B., & Li, Y. (2018). Application of grey relational analysis and extreme learning machine method for predicting silicon content of molten iron in blast furnace.

Dash, M., & Liu, H. (1997). Feature selection for classification. *Intelligent Data Analysis, 1*(3), 131-156.

Deng, J. (1989). Introduction to grey system theory. *The Journal of Grey System, 1*(1), 1-24.

Desai, A. A., & Khan, S. (2024). Optimizing Nd: YAG laser cutting of carbon fiber reinforcing polymer with newly developed resin using Taguchi-GRA approach and machine learning integration.

Domingos, P. (2012). A few useful things to know about machine learning. *Communications of the ACM, 55*(10), 78-87.

Dorigo, M., Birattari, M., & Stützle, T. (2006). Ant colony optimization. *IEEE Computational Intelligence Magazine, 1*(4), 28-39.

Eiben, A. E., & Smith, J. E. (2015). *Introduction to evolutionary computing*. Springer.

Figueira, J., Greco, S., & Ehrgott, M. (2005). *Multiple criteria decision analysis: State of the art surveys*. Springer.

Fisher, R. A. (1925). *Statistical Methods for Research Workers*. Oliver & Boyd.

Frazier, P. I. (2018). A tutorial on Bayesian optimization. *arXiv preprint arXiv:1807.02811*.

Goldberg, D. E. (1989). *Genetic algorithms in search, optimization, and machine learning*. Addison-Wesley.

Got, J., Velásquez, H. E., & Lozano, G. (2021). Hybrid feature selection using whale optimization algorithm: A multi-objective approach. *Expert Systems with Applications, 174*, 114728.

Guyon, I., & Elisseeff, A. (2003). An introduction to variable and feature selection. *Journal of Machine Learning Research, 3*, 1157-1182.

Guyon, I., & Elisseeff, A. (2003). An introduction to variable and feature selection. *Journal of Machine Learning Research, 3*, 1157-1182.

Hashemi, A., Dowlatshahi, M. B., & Nezamabadi-Pour, H. (2020). MFS-MCDM: Multi-label feature selection using multi-criteria decision making. *Knowledge-Based Systems, 206*, 106365.

Hashemi, A., Dowlatshahi, M. B., & Nezamabadi-Pour, H. (2021). VMFS: A VIKOR-based multi-target feature selection. *Expert Systems with Applications, 182*, 115224.

Hashemi, A., Dowlatshahi, M. B., & Nezamabadi-Pour, H. (2022). Ensemble of feature selection algorithms: A multi-criteria decision-making approach. *International Journal of Machine Learning and Cybernetics, 13*(1), 49–69.

Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. (2009). *The elements of statistical learning*. Springer.

Hawkins, D. M. (2004). The problem of overfitting. *Journal of Chemical Information and Computer Sciences, 44*(1), 1-12.

Hwang, C. L., & Yoon, K. (1981). *Multiple attribute decision making: Methods and applications*. Springer.

Ju, Z., & Zhang, Q. (2024). Intuitionistic fuzzy SVM based on kernel gray relational analysis.

Kaur, K., & Kumar, A. (2023). MCDM-EFS: A novel ensemble feature selection method for software defect prediction using multi-criteria decision making. *Intelligent Decision Technologies, Preprint*, 1–14.

Ke, L., Li, M., Wang, L., Deng, S., Ye, J., & Yu, X. (2022). Improved swarm-optimization-based filter-wrapper gene selection from microarray data for gene expression tumor classification. *Pattern Analysis and Applications, 26*, 455–472.

Kennedy, J., & Eberhart, R. (1995). Particle swarm optimization. In *Proceedings of ICNN'95 - International Conference on Neural Networks, 4*, 1942-1948.

Kira, K., & Rendell, L. A. (1992). A practical approach to feature selection. *Proceedings of the 9th International Conference on Machine Learning (ICML)*, 249-256.

Kohavi, R., & John, G. H. (1997). Wrappers for feature subset selection. *Artificial Intelligence, 97*(1-2), 273-324.

Kononenko, I. (1994). Estimating attributes: Analysis and extensions of RELIEF. *European Conference on Machine Learning (ECML)*, 171-182.

Kou, G., Wu, Z., & Zhou, Y. (2020). Evaluation of feature selection methods for text classification with small datasets using multiple criteria decision-making methods. *Applied Soft Computing, 86*, 105836.

Kraskov, A., Stögbauer, H., & Grassberger, P. (2004). Estimating mutual information. *Physical Review E, 69*(6), 066138.

Kuo, Y., Yang, T., & Huang, G. W. (2008). The use of grey relational analysis in solving multiple attribute decision-making problems. *Computers & Industrial Engineering, 55*(1), 80-93.

Liu, S., Forrest, J. Y. L., & Yang, Y. (2011). A brief introduction to grey systems theory. *Grey Systems: Theory and Application, 1*(1), 8-18.

Mitchell, T. M. (1997). *Machine learning*. McGraw-Hill.

Mnih, V., Kavukcuoglu, K., Silver, D., Rusu, A. A., Veness, J., Bellemare, M. G., et al. (2015). Human-level control through deep reinforcement learning. *Nature, 518*(7540), 529-533.

Montgomery, D. C. (2017). *Design and Analysis of Experiments* (9th ed.). Wiley.

Nocedal, J., & Wright, S. J. (2006). *Numerical optimization*. Springer.

Pashaei, E., & Pashaei, E. (2022). Hybrid binary arithmetic optimization algorithm with simulated annealing for feature selection in high-dimensional biomedical data. *The Journal of Supercomputing, 78*, 15598–15637.

Prastyo, P. H., Ardiyanto, I., & Hidayat, R. (2020). A review of feature selection techniques in sentiment analysis using filter, wrapper, or hybrid methods. *2020 6th International Conference on Science and Technology (ICST)*, 1–6.

Rasmussen, C. E., & Williams, C. K. I. (2006). *Gaussian Processes for Machine Learning*. MIT Press.

Roy, B. (1996). *Multicriteria methodology for decision aiding*. Springer.

Ruan, F., Hou, L., Zhang, T., & Li, H. (2020). A novel hybrid filter/wrapper method for feature selection in archaeological ceramics classification by laser-induced breakdown spectroscopy. *The Analyst, 145*(12), 4096–4106.

Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. McGraw-Hill.

Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423.

Shukla, A., Singh, P., & Vardhan, M. (2019). A new hybrid feature subset selection framework based on binary genetic algorithm and information theory. *International Journal of Computational Intelligence and Applications, 18*(4), 1950020.

Snoek, J., Larochelle, H., & Adams, R. P. (2012). Practical Bayesian optimization of machine learning algorithms. *Advances in Neural Information Processing Systems (NeurIPS)*, 25, 2951-2959.

Solorio-Fernández, S., Carrasco-Ochoa, J. A., & Martínez-Trinidad, J. F. (2016). A new hybrid filter-wrapper feature selection method for clustering based on ranking. *Neurocomputing, 214*, 866–880.

Sun, K., Liu, Z., An, H., Peng, B., & Zhou, L. (2024). Prediction of coal ash flow temperature based on gray relational analysis, support vector regression and genetic algorithm. *ACS Omega, 9*(31), 33606–33615.

Sutton, R. S., & Barto, A. G. (2018). *Reinforcement learning: An introduction*. MIT Press.

Talbi, E. G. (2009). *Metaheuristics: From design to implementation*. Wiley.

Thirumoorthy, K., Arockiam, L., & Ramachandran, R. (2022). A feature selection model for software defect prediction using binary Rao optimization algorithm. *Applied Soft Computing, 131*, 109737.

Tibshirani, R. (1996). Regression shrinkage and selection via the lasso. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B, 58*(1), 267-288.

Tran, B., Zhang, M., & Xue, B. (2016). A PSO-based hybrid feature selection algorithm for high-dimensional classification. *2016 IEEE Congress on Evolutionary Computation (CEC)*, 3801–3808.

Urbanowicz, R. J., Meeker, M., La Cava, W., Olson, R. S., & Moore, J. H. (2018). Relief-based feature selection: Introduction and review. *Journal of Biomedical Informatics*, *85*, 189-203.

Vommi, A. M., & Battula, T. K. (2023). A hybrid filter-wrapper feature selection using Fuzzy KNN based on Bonferroni mean for medical datasets classification: A COVID-19 case study. *Expert Systems with Applications, 220*, 119747.

Wang, X., Zhang, Y., & Chen, Y. (2024). Hybrid feature ranking and classifier aggregation based on multi-criteria decision-making. *Expert Systems with Applications*, *238*, 122193.

Wang, Y., Zhao, X., Zhu, W., Yin, Y., Bi, J., & Gui, R. (2024). Forecasting carbon dioxide emissions in Chongming: A novel hybrid forecasting model coupling gray correlation analysis and deep learning method.

Xiao, H., Wang, W., Dong, L., & Ogai, H. (2021). A novel bridge damage diagnosis algorithm based on deep learning with gray relational analysis for intelligent bridge monitoring system.

Xiao, H., Wang, W., Dong, L., & Ogai, H. (2021). A novel bridge damage diagnosis algorithm based on deep learning with gray relational analysis for intelligent bridge monitoring system. *IEEJ Transactions on Electrical and Electronic Engineering*, *16*(5), 730–742.

Xie, N., & Liu, S. (2019). Grey relational analysis: Advances in methods and applications. *Grey Systems: Theory and Application*, *9*(3), 352-367.

Xue, B., Zhang, M., & Browne, W. N. (2015). Particle swarm optimization for feature selection in classification: A multi-objective approach. *IEEE Transactions on Cybernetics*, *45*(12), 2836-2846.

Yang, X. S. (2010). *Nature-inspired metaheuristic algorithms*. Luniver Press.

Yu, L., & Liu, H. (2003). Feature selection for high-dimensional data: A fast correlation-based filter solution. In *Proceedings of the 20th International Conference on Machine Learning* (pp. 856-863).

Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Kildienė, S. (2014). State of art surveys of overviews on MCDM/MADM methods. *Technological and Economic Development of Economy*, *20*(1), 165-179.

Zhang, J., Xiong, Y., & Min, S. (2019). A new hybrid filter/wrapper algorithm for feature selection in classification. *Analytica Chimica Acta, 1080*, 43–54.

Zhang, Y., Gong, D., & Cheng, J. (2020). A hybrid feature selection method based on multi-filter and multi-objective optimization. *Expert Systems with Applications*, *158*, 113584.

Zhang, Y., Zhao, Y., & Wang, J. (2020). A hybrid feature selection method based on multi-filter and multi-objective optimization. *Expert Systems with Applications*, *158*, 113584.

Zhao, B., Yang, D., Karimi, H., Zhou, B., Feng, S., & Li, G. (2023). Filter-wrapper combined feature selection and Adaboost-weighted broad learning system for transformer fault diagnosis under imbalanced samples. *Neurocomputing, 560*, 126803.

Zheng, Y., Luo, J., Qiao, Y., & Gao, H. (2023). UAV-assisted traffic speed prediction via gray relational analysis and deep learning.

Zhou, Z., Chen, W., & Li, J. (2010). Ensemble learning. In *Encyclopedia of machine learning* (pp. 312-320).

Zopounidis, C., & Doumpos, M. (2002). Multicriteria classification and sorting methods: A literature review. *European Journal of Operational Research*, *138*(2), 229-246.

POSITIVE PSYCHOLOGY INTERVENTIONS IN THE CONTEXT OF SCHOOL COUNSELING

OKUL PSİKOLOJİK DANIŞMANLIĞI BAĞLAMINDA POZİTİF PSİKOLOJİ MÜDAHALELERİ

Aslı UZ BAŞ[1]

[1]Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-8307-6198

Özet

Bu çalışmanın amacı, okul ortamında pozitif psikoloji müdahalelerinin kullanım amacı ve alanlarını ortaya koymaktır. Pozitif psikoloji müdahaleleri, pozitif psikoloji yaklaşımını temel alan uygulamalara işaret etmektedir. Pozitif psikoloji ise yaklaşık olarak çeyrek asırlık bir geçmişe dayanan, anaakım psikoloji yaklaşımının sorun odaklı yaklaşımlarına karşılık, güçlü yanlara odaklanan, bireylerin, toplulukların ve toplumların iyi oluşlarını desteklemeyi amaçlayan uygulamalı bir alandır. Sin and Lyubomirsky (2009), pozitif psikoloji müdahalelerini, iyi oluşu desteklemeyi, pozitif duygular, davranışlar ve bilişleri geliştirmeyi amaçlayan niyetli aktiviteler olarak tanımlamaktadır. Pozitif psikoloji müdahalelerini, psikolojik danışma alanında kullanılan diğer müdahalelerden ayıran başlıca özelliği, olumsuz bir yapıyı iyileştirme gibi sorun odaklı bir yaklaşım yerine, olumlu yapıları güçlendirmeye odaklanmasıdır. Diğer yandan, iyi oluş ve umut gibi olumlu yapıları güçlendirmeye odaklanan pozitif psikoloji müdahalelerinin, olumlu yapılardaki gelişme yanında, depresyon, kaygı ve stres gibi olumsuz belirtileri azalttığı anlaşılmaktadır. Meta-analiz çalışmaları, pozitif psikoloji müdahalelerinin iyi oluşu artırmada ve depresyon, anksiyete gibi olumsuz psikolojik belirtileri azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Bolier ve ark., 2013). Bunun yanında, okullarda uygulanan pozitif psikoloji müdahalelerinin öğrencilerin akademik başarısını ve duygusal iyi oluşunu artırdığı görülmektedir (Waters, 2011). Son yıllarda yapılan çalışmalar da, farklı eğitim düzeyinde uygulanan sınıf ve okul temelli pozitif psikoloji müdahalelerinin etkili olduğuna dair artan kanıtlar sunmaktadır (Güler ve Uz Baş, 2023; Sarı, 2024). Pozitif psikoloji müdahalelerinin etkiliğine ilişkin söz konusu bilimsel veriler, okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin iyi oluşlarını ve psikolojik sağlamlıklarını geliştirmek amacıyla yapacakları çalışmalar açısından önemli doğurgulara sahiptir. Okul psikolojik danışmanlarının gerek bireyle ve grupla psikolojik danışma sürecinde, gerekse sınıf ve okul temelli olarak yürütecekleri çalışmalarda güçlü yanları temel alan pozitif psikoloji müdahalelerinden yararlanabilecekleri anlaşılmaktadır. Pozitif psikoloji müdahaleleri kapsamında, okul psikolojik danışmanları öğrencilerin karakter güçlerini geliştirmeye, umudu, iyimserliği ve minnettarlığı arttırmaya, olumlu ilişiler ve nezaket ile iyi oluşu ve psikolojik sağlamlığı desteklemeye yönelik pek çok müdahaleden yararlanabilirler.

Anahtar kelimeler: Okul psikolojik danışmanlığı, pozitif psikoloji, müdahaleler

Abstract

The aim of this study is to identify the purpose and areas of use of positive psychology interventions in the school environment. Positive psychology interventions refer to practices based on the positive psychology approach. Positive psychology, which has a history of approximately a quarter of a century, is an applied field that focuses on strengths rather than

the problem-oriented approaches of mainstream psychology and aims to support the well-being of individuals, communities, and societies. Sin and Lyubomirsky (2009) define positive psychology interventions as intentional activities aimed at promoting well-being and enhancing positive emotions, behaviors, and cognitions. The primary feature that distinguishes positive psychology interventions from other interventions used in psychological counseling is their focus on strengthening positive structures rather than a problem-oriented approach that seeks to fix negative aspects. On the other hand, it has been observed that positive psychology interventions, which focus on strengthening positive structures such as well-being and hope, not only contribute to the development of these positive aspects but also reduce negative symptoms such as depression, anxiety, and stress. Meta-analyses have shown that positive psychology interventions are effective in enhancing well-being and reducing negative psychological symptoms such as depression and anxiety (Bolier et al., 2013). Moreover, positive psychology interventions implemented in schools have been found to improve students' academic achievement and emotional well-being (Waters, 2011). Recent studies also provide increasing evidence that classroom- and school-based positive psychology interventions applied at different educational levels are effective (Güler & Uz Baş, 2023; Sarı, 2024).These scientific findings regarding the effectiveness of positive psychology interventions have significant implications for the work of school counselors in supporting students' well-being and psychological resilience. It is understood that school counselors can utilize strength-based positive psychology interventions both in individual and group counseling processes and in classroom- and school-based practices. Within the scope of positive psychology interventions, school counselors can employ various strategies to enhance students' character strengths, foster hope, optimism, and gratitude, and support well-being and psychological resilience through positive relationships and kindness.

Keywords: School counseling, positive psychology, interventions

1. GİRİŞ

Pozitif psikoloji müdahaleleri, pozitif psikoloji yaklaşımını temel alan uygulamalara işaret etmektedir. Pozitif psikoloji ise yaklaşık olarak çeyrek asırlık bir geçmişe dayanan, anaakım psikoloji yaklaşımının sorun odaklı yaklaşımlarına karşılık, güçlü yanlara odaklanan, bireylerin, toplulukların ve toplumların iyi oluşlarını desteklemeyi amaçlayan uygulamalı bir alandır. Sin and Lyubomirsky (2009), pozitif psikoloji müdahalelerini, iyi oluşu desteklemeyi, pozitif duygular, davranışlar ve bilişleri geliştirmeyi amaçlayan niyetli aktiviteler olarak tanımlamaktadır.

Pozitif psikoloji müdahalelerini karakterize eden başlıca özelliği olumsuz bir yapıyı iyileştirme gibi sorun odaklı bir yaklaşım yerine, olumlu yapıları güçlendirmeye odaklanmasıdır. Bu bakış açısıyla pozitif psikoloji müdahaleleri kapsamında umut, minnettarlık ve nezaket gibi olumlu yapılar yanında, öznel ve psikolojik iyi oluşun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında öncelikli olarak pozitif psikoloji müdahalelerinin içerikleri ve etkililikleri ele alınacak olup, sonrasında okul ortamında pozitif psikoloji müdahalelerinin kullanım alanları ve okul psikolojik danışmanlığı kapsamında yapılabilecek çalışmalara yer verilecektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, araştırma yöntemi olarak alanyazın taraması kullanılmıştır. Alanyazın taraması, belirli bir konu hakkında mevcut bilgilerin özetlenmesi, sentezlenmesi ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baumeister ve Leary, 1997). Alanyazın taramasının, farklı türleri olup bu çalışmada anlatı (narrative) alayazın taraması tercih edilmiştir. Anlatı alanyazın taraması, belirli bir konuya dair mevcut bilgileri

sentezleyerek genel bir bakış açısı sunan, esnek ve kapsamlı bir tarama türü olarak tanımlanmaktadır (Pare ve ark, 2015). Bu çalışmada pozitif psikoloji müdahalelerinin okul psikolojik danışmanlığı alanında kullanımına ilişkin bilimsel çalışmalar ve yayınlar incelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Pozitif psikoloji müdahaleleri

Pozitif psikoloji müdahaleleri, bireylerin psikolojik iyi oluşlarını arttırmaya yönelik müdahalelerdir (Keyes, Fredrickson & Park, 2012; Sin & Lyubomirsky, 2009). Müdahalelerin temelinde pozitif psikoloji araştırmalarından elde edilen bulgular ile pozitif psikolojinin en temel kavramlarından biri olan iyi oluş kavramına ilişkin olarak geliştirilen modeller yer almaktadır. Pozitif psikoloji insanın optimum işlevselliğine ve hayatı yaşamaya değer kılan durumlara ilişkin bilimsel bir çalışma alanıdır (Grenville-Cleave, 2023). Pozitif psikoloji alanının odağında yer alan iyi oluş kavramına ilişkin olarak literatürde yer alan başlıca iki modelden ilki, pozitif psikoloji alanının öncü araştırmacısı Seligman tarafından geliştirilen ve iyi oluşa katkıda bulunan yapıların İngilizce adlarının baş harflerinden oluşan bir akrostiş olan PERMA modelidir (Seligman, 2011). PERMA modeline göre iyi oluşa katkıda bulunan bileşenler, pozitif duygular, bağlılık, ilişkiler, anlam ve başarıdır. Tüm bu bileşenler bireylerin daha tatmin edici ve dengeli bir yaşam sürmesine katkıda bulunmaktadır.

Pozitif psikoloji müdahalelerine temel oluşturan, iyi oluşla ilgili bir diğer model ise Ryff tarafından geliştirilen psikolojik iyi oluş modelidir. Ryff (1989), psikolojik iyi oluşun çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu ve bireylerin yaşamlarının farklı alanlarında denge ve tatmin arayışında olduklarını ileri sürmektedir. Modele göre psikolojik iyi oluşu oluşturan boyutlar kendini kabul, olumlu ilişkiler, özerklik, çevresel hakimiyet, yaşamda amaç ve kişisel gelişimdir. Bu model, bireylerin psikolojik sağlığını ve olumlu işlevselliğini değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır.

Pozitif psikoloji müdahalelerine temel oluşturan pozitif psikoloji çalışma alanlarından biri de insanın olumlu özellikleri ve erdemlerinin sistematik bir sınıflandırmasını konu alan karakter güçleri ve erdemlerdir. Peterson ve Seligman (2004) tarafından geliştirilen sınıflandırma altı temel erdem ve bunlara bağlı 24 karakter gücünü ele almaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, altı temel erdem bilgelik, cesaret, insaniyet, adalet, ölçülülük ve aşkınlık olarak tanımlanmaktadır. Bu altı erdem çatısı altında toplamda 24 karakter gücü belirlenmiştir. Bu erdemler ve karakter güçlerinin farklı kültürlerde ve tarih boyunca evrensel olduğu kabul edilmektedir.

Pozitif psikoloji müdahalelerinin üzerine temellendiği diğer bir alan ise pozitif psikoloji araştırmalarının mutluluk ve iyi oluşla ilişkili olan değişkenlere ilişkin bulgularıdır. Lyubomirsky (2008) bu alanda yapılan araştırma bulgularını sentezleyerek mutluluğun belirleyicisi olan üç faktör ileri sürmüştür. Buna göre mutluluk seviyesinin yaklaşık %50'si genetik faktörler, %10'u yaşam koşulları tarafından belirlenmekte olup, %40'ı ise bireylerin niyetli olarak yaptıkları günlük davranışları, düşünceleri ve tutumlarından oluşmaktadır. Bu son faktör öğrenilebilir ve geliştirilebilir aktiviteleri içermekte olup, mutluluğumuz üzerinde belirli ölçüde kontrol alanına sahip olduğumuzu ima etmektedir.

Bireylerin iyi oluşlarını arttırmaya yönelik olarak geliştirilen ve uygulanan pozitif psikoloji müdahalelerinin içeriğinde, yukarıda açıklanan PERMA modelinin bileşenlerine ve psikolojik iyi oluşun boyutlarına odaklanıldığı ve bu yapılarla birlikte karakter güçlerini geliştirmeye yönelik aktivitelere yer verildiği görülmektedir. Schueller ve Parks (2014), pozitif psikoloji araştırmalarının bireysel mutluluğu arttırmak amacıyla nasıl uygulanabileceğini ele

aldıkları çalışmada pozitif psikoloji müdahalelerinin günlük yaşama nasıl entegre edilebileceğini tartışmışlar ve mutluluk üzerinde etkili olduğu gösterilen bazı stratejilere işaret etmişlerdir. Bu stratejiler, olumlu duyguları arttırma, minnettarlık alışkanlıkları, nezaket ve yardımseverlik davranışları, anlam ve amaç bulma, sosyal ilişkileri güçlendirme ve umut ve iyimserliği geliştirmeye odaklanan uygulamalardır. Literatürde pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiğini inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Bir sonraki bölümde bu çalışmalara yer verilmiştir.

3.2. Pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiği

Literatürde pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiğini ele alan pek çok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu alanda yapılan öncü niteliğindeki çalışmalardan birinde, bazı iyi oluş müdahalelerinin iyi oluşu arttırmada ve depresyonu azaltmada kalıcı etkileri olduğu bulunmuştur (Seligman ve ark., 2005). Bu alandaki ilk meta analiz çalışmalarından birini yapan Sin ve Lyubomirsky (2009), pozitif psikoloji müdahalelerinin bireylerin mutluluğunu artırmada ve depresyonu azaltmada etkili olduğunu göstermiştir. Bir diğer meta-analiz çalışmasında, pozitif psikoloji müdahalelerinin iyi oluşu artırmada ve depresyon, anksiyete gibi olumsuz psikolojik belirtileri azaltmada etkili olduğu bulunmuştur (Bolier ve ark., 2013).

Son yıllarda yayınlanan meta-analiz çalışmaları da pozitif psikoloji müdahalelerinin iyi oluşu arttırmada (Hendriks ve ark., 2021); depresif semptomları azaltmada (Chakhssi ve ark., 2022) etkili olduğunu göstermektedir. Carr ve arkadaşlarının (2022) yaptığı bir mega-analiz çalışması ise pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiğini değerlendiren meta-analiz çalışmalarının nicel bir sentezini yapmıştır. Çalışmanın bulguları, pozitif psikoloji müdahalelerinin iyi oluş, yaşam kalitesi, güçlü yönler, depresyon, anksiyete ve stres üzerinde küçük ila orta büyüklükte olumlu etkileri olduğunu, özellikle yoga gibi zihin-beden odaklı pozitif psikoloji müdahalelerinin daha etkili olduğunu göstermiştir.

Pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiğini inceleyen çalışmaların bulguları bir arada değerlendirildiğinde, müdahalelerin mutluluk ve iyi oluş gibi olumlu yapıları geliştirmesinin yanında, depresyon, kaygı ve stres gibi semptomlarda da bir azalmaya yol açtığını göstermektedir. Bir sonraki bölümde pozitif psikoloji müdahalelerinin okul ortamlarında ve çocuk ve ergenlerden oluşan gruplarda etkililiğini inceleyen araştırmalar ele alınacaktır.

3.3. Pozitif psikoloji müdahalelerinin okullarda kullanımı

Pozitif psikoloji müdahalelerinin uygulanması için en uygun ortamlardan biri okullardır. Okullar çok sayıda çocuk ve ergene ulaşma imkanı vermesi bakımından farklı psikolojik danışma müdahaleleri açısından ideal ortamlar olarak değerlendirilmektedir. Pozitif psikoloji müdahalelerini okullarda uygulamanın farklı yolları vardır. Sınıf ve okul temelli uygulamalar yanında, bireysel ve grupla psikolojik danışma uygulamaları kapsamında pozitif psikoloji müdahaleleri kullanılabilmektedir. Bunun yanında pozitif eğitim anlayışına uygun olarak eğitim programlarında da pozitif psikoloji müdahalelerine yer verilebilmektedir.

Okullarda pozitif psikoloji uygulamalarına ilişkin literatürde çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmalar arasında en kapsamlı olanlardan biri Waters'ın (2011) eğitimde pozitif psikoloji uygulamalarını incelediği derleme çalışmasıdır. Bu çalışmada, okul temelli 12 pozitif psikoloji müdahalesi değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, pozitif psikoloji programlarının öğrencilerin yaşam doyumu ve genel mutluluk düzeylerinde artışa; davranış problemlerinde azalmaya; akademik performanslarında iyileşmeye ve kişilerarası ilişkilerinde gelişmeye yol açtığı bulunmuştur. Shoshani ve Steinmetz (2013) okullarda uygulanan pozitif psikoloji müdahalelerinin öğrencilerin iyi oluş düzeylerini artırdığını ve depresyon belirtilerini azalttığını bulmuşlardır. Proctor ve ark. (2011), "Strengths Gym" adlı

karakter güçlerine dayalı müdahalenin öğrencilerin yaşam doyumu ve pozitif duygularını artırdığını göstermiştir. Quinlan, Swain, Cameron ve Vella-Brodrick (2014) sınıf temelli bir karakter güçleri müdahalesinin öğrencilerin sosyal becerileri ve sınıf içi ilişkilerini güçlendirdiğini bulmuşlardır. Platt, Kannangara, Tytherleigh ve Carson, 2020) "The Hummingbird Project" adlı pozitif psikoloji müdahalesinin ortaöğretim öğrencileri üzerindeki etkilerini incelemişler ve müdahalenin öğrencilerin psikolojik sağlamlık ve umut düzeylerinde artışa yol açtığını bulmuşlardır. Yakın tarihli bir çalışmada, Sayıs, Beardsley ve Portero-Tresserra (2024) “en iyi olası benlik" (Best Possible Self - BPS) adlı pozitif psikoloji müdahalesinin sınıf ortamına uyarlanmasını ve bu müdahalenin psikofizyolojik etkilerini incelemişler ve BPS'nin olumlu duyguları artırmada ve öz-düzenleme kaynakları üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermişlerdir.

Pozitif psikoloji müdahalelerinin eğitim uygulamaları ile birlikte ele alındığı çalışmalarla ilgili olarak, Işık (207), pozitif psikolojinin temel prensiplerinin eğitime uygulanmasını ve çocukların güçlü yanlarını ortaya koymalarını teşvik eden bir anlayışla eğitim hayatını deneyimlemelerinin hem mutluluk hem de başarı için kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Uzun ve Işık (2018), pozitif psikolojinin temel prensiplerinin eğitime uygulanması ve çocukların güçlü yanlarını ortaya koymalarını teşvik eden bir anlayışla eğitim hayatını deneyimlemelerinin hem mutluluk hem de başarı için kritik bir rol oynadığını belirtmektedir. Bunun yanında, sınıf ortamında uygulanan pozitif psikoloji müdahalelerinin etkilerini inceleyen bir diğer araştırma, müdahalelerin yalnızca öğrencilerin iyi oluşları üzerinde değil, aynı zamanda akademik başarı, okul iklimi ve öğretmenlerin iyi oluşları açısından da olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir (Shankland & Rosset, 2017). Güler ve Uz Baş (2023), ortaokul öğrencilerine yönelik sınıf/okul temelli pozitif psikoloji uygulamalarının etkililiğini inceledikleri derleme çalışmasında, uygulamaların öğrencilerin iyi oluşlarında, umut düzeylerinde ve okula bağlılık durumlarında olumlu gelişmeler sağladığını göstermiştir. Pozitif psikoloji müdahalelerinin okul öncesi öğrencileriyle uygulandığı yeni bir çalışma da, okul temelli bir iyi oluş müdahalesinin öğrencilerin iyi oluşları yanında sosyal ve akademik gelişimlerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır (Sarı, 2024).

Yakın tarihli bir sistematik inceleme ve meta-analiz çalışması ise çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler için dijital platformlarda uygulanan pozitif psikoloji müdahalelerinin etkililiğini değerlendirmiş ve dijital pozitif psikoloji müdahalelerinin bu yaş gruplarında olumlu duygusal ve bilişsel sonuçlar üzerinde etkili olduğunu bulmuştur (Saboor, Medina & Marciano, 2024). Çalışmanın bulguları pozitif psikoloji müdahalelerinin farklı uygulama yöntemleri ile yaygınlığının arttırılması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Schueller ve Parks (2014), pozitif psikoloji araştırmalarının yalnızca akademik alanda değil, **günlük yaşamda ve toplum genelinde daha fazla kullanılmasını sağlamak için uygulama temelli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunu** öne sürmektedir. Bu amaçla, bireylerin sürece aktif katılım gösterecek şekilde motive edilmelerinin; müdahalelerde bireysel farkların gözetilmesinin; düzenli uygulama ve sürekliliğin ve de kendi kendine yardım uygulamaları yanında uzman desteği ile uygulama yapmanın önemini vurgulamaktadır. Bunun yanında müdahalelerin geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla okullar gibi kurumlarda eğitim programları ve atölyeler geliştirmenin, online platformlar ve mobil uygulamaların kullanımının ve bilişsel-davranışçı müdahalelerle entegre edilmesinin yararlı yöntemler olabileceği ileri sürülmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Pozitif psikoloji müdahalelerinin eğitim ortamlarında ve farklı yaş gruplarında etkililiğine ilişkin bilimsel veriler, okul psikolojik danışmanlarının öğrencilerin iyi oluşlarını geliştirmek amacıyla yapacakları çalışmalar açısından önemli doğurgulara sahiptir.

Okul psikolojik danışmanlarının gerek bireyle ve grupla psikolojik danışma sürecinde, gerekse sınıf ve okul temelli olarak yürütecekleri çalışmalarda güçlü yanları temel alan pozitif psikoloji müdahalelerinden yararlanabilecekleri anlaşılmaktadır. Pozitif psikoloji müdahaleleri kapsamında, okul psikolojik danışmanları öğrencilerin karakter güçlerini geliştirmeye, umudu, iyimserliği ve minnettarlığı arttırmaya, olumlu ilişiler ve nezaket ile iyi oluşu ve psikolojik sağlamlığı desteklemeye yönelik pek çok müdahaleden yararlanabilirler. Bu amaçla öncelikli olarak, psikolojik danışmanların okul psikolojik danışma uygulamalarına yönelik olarak anlayış dönüşümüne ihtiyaç duydukları düşünülmektedir. Öğrencilere yardımcı olmanın sorun odaklı ve güçlü yanlar odaklı olmak üzere iki temel yolu olduğu hakkında yeterli bir anlayışa sahip olmak önemli görünmektedir.

Bunun yanında, pozitif psikoloji müdahalelerinin okul psikolojik danışmanlığı bağlamında uygulanmasını desteklemek amacıyla psikolojik danışman eğitim programlarına pozitif psikoloji alanıyla ilgili konuların entegre edilmesi önerilmektedir. Ayrıca, üniversite ve okul işbirliği çalışmaları kapsamında okullarda görev yapmakta olan psikolojik danışmanların pozitif psikoloji alanında çalışmalar yürüten araştırmacılarla bir araya gelmesine yönelik meslek-içi eğitim çalışmalarının da etkili olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.

Bolier, L., Haverman, M., Westerhof, G. J., Riper, H., Smit, F., & Bohlmeijer, E. (2013). Positive psychology interventions: A meta-analysis of randomized controlled studies. *BMC Public Health*, 13, 119.

Carr, A., Cullen, K., Keeney, C., Canning, C., Mooney, O., Chinseallaigh, E., & O'Dowd, A. (2022). The evidence-base for positive psychology interventions: A mega-analysis of meta-analyses.

Chakhssi, F., Kraiss, J. T., Sommers-Spijkerman, M., & Bohlmeijer, E. T. (2022). Meta-analysis of positive psychology interventions on the treatment of depression. *Journal of Positive Psychology*, 17(5), 628–644.

Grenville-Cleave, B. (2023). *Mutluluğun inşası: Pozitif psikolojiye dair pratik bir rehber* (A. Uz Baş, Çev.). Pegem Akademi Yayıncılık.

Güler, T., & Uz Baş, A. (2023). Ortaokul öğrencilerine yönelik sınıf/okul temelli pozitif psikoloji uygulamalarının etkililiğinin incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 409-429. https://doi.org/10.51460/baebd.1261201

Hendriks, T., Schotanus-Dijkstra, M., Hassankhan, A., Graafsma, T., Bohlmeijer, E., & de Jong, J. (2021). The effectiveness of positive psychology interventions for promoting well-being: A systematic review and meta-analysis. *International Journal of Wellbeing*, 11(1), 1–29.

Işık, Ş. (2017). Okulda pozitif psikoloji uygulamaları. Pegem Akademi.

Keyes, C. L. M., Fredrickson, B. L., & Park, N. (2012). Positive psychology and the quality of life. *Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research*, 99–112. https://doi.org/10.1007/978-94-007-2421-1_5

Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want.* Penguin Press.

Paré, G., Trudel, M.-C., Jaana, M., & Kitsiou, S. (2015). Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews. *Information & Management*, 52(2), 183-199. https://doi.org/10.1016/j.im.2014.08.008

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press; American Psychological Association.

Platt, I. A., Kannangara, C., Tytherleigh, M., & Carson, J. (2020). The Hummingbird Project: A positive psychology intervention for secondary school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(19), 7073.

Proctor, C., Tsukayama, E., Wood, A. M., Maltby, J., Eades, J. F., & Linley, P. A. (2011). Strengths gym: The impact of a character strengths-based intervention on the life satisfaction and well-being of adolescents. *Journal of Positive Psychology, 6*(5), 377-388.

Quinlan, D., Swain, N., Cameron, C., & Vella-Brodrick, D. A. (2014). How 'other people matter' in a classroom-based strengths intervention: Exploring interpersonal strategies and classroom outcomes. *Journal of Positive Psychology, 10*(1), 77-89.

Saboor, S., Medina, A., & Marciano, L. (2024). Application of positive psychology in digital interventions for children, adolescents, and young adults: Systematic review and meta-analysis of controlled trials. *JMIR Mental Health, 11*, e56045. https://doi.org/10.2196/56045

Sarı, D. (2024). *Mutlu çocuklar: Okul öncesinde pozitif psikoloji temelli bir müdahale programı* (A. Uz Baş, Ed.). Pegem Akademi Yayıncılık.

Sayıs, B., Beardsley, M., & Portero-Tresserra, M. (2024). Multimodal assessment of best possible self as a self-regulatory activity for the classroom. *arXiv preprint arXiv:2401.08424*.

Schueller, S. M., & Parks, A. C. (2014). The science of self-help: Translating positive psychology research into increased individual happiness. *European Psychologist, 19*(2), 145–155. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000181

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410–421.

Shankland, R., & Rosset, E. (2017). Review of brief school-based positive psychological interventions: A taster for teachers and educators. Educational Psychology Review, 29(2), 363-392. https://doi.org/10.1007/s10648-016-9357-3

Shoshani, A., & Steinmetz, S. (2013). Positive psychology at school: A school-based intervention to promote adolescents' mental health and well-being. *Journal of Happiness Studies, 15*(6), 1289-1311.

Sin, N. L., & Lyubomirsky, S. (2009). Enhancing well-being and alleviating depressive symptoms with positive psychology interventions: A practice-friendly meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology, 65*(5), 467–487. https://doi.org/10.1002/jclp.20593

Uzun, K., & Işık, Ş. (2018). Öğretmenler ve okul psikolojik danışmanları için pozitif psikoloji. *Okulda Pozitif Psikoloji: Kuramdan Uygulamaya* (ss. 1-20). Pegem Akademi.

MINDFULNESS-BASED INTERVENTIONS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING: AREAS OF USE AND APPLICATIONS

PSİKOLOJİK DANIŞMADA MINDFULNESS TEMELLİ MÜDAHALELER: KULLANIM ALANLARI VE UYGULAMALAR

Aslı UZ BAŞ[1]

[1]Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-8307-6198

Özet

Bu çalışmanın amacı Mindfulness temelli müdahale tekniklerinin psikolojik danışma alanındaki kullanım alanları ve uygulamalarını değerlendirmektir. "Mindfulness" kelimesi, Pali dilindeki "sati" kelimesinin İngilizce çevirisidir ve farkındalık, dikkat ve hatırlama anlamlarına gelir. Sati, ilk kez 1921'de "mindfulness" olarak çevrilmiştir (Davids & Stede, 2001). İlk olarak Pali dilinde kaydedilen Buddha'nın öğretileri, modern psikoterapiyi etkilemiş ve mindfulness kavramı, geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Psikolojik danışmanlık bağlamında mindfulness, mevcut deneyiminin kabul ve şefkatle farkında olma anlamına gelir (Germer, Siegel & Fulton, 2005). Mindfulness, 1990'ların başında danışmanlıkta popülerlik kazanmaya başlamıştır. Mindfulness, klasik Budist öğretilerden türetilmiş olmakla birlikte, günümüzde klinik psikoloji, nörobilim ve eğitim alanlarında güçlü bilimsel kanıtlarla desteklenmiş bir yaklaşımdır. Meta analiz çalışmaları, mindfulness'ın kaygı, depresyon, stres, duygusal regülasyon ve bilişsel performans üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir (Hofmann et al., 2010; Goyal et al., 2014). Bu yönüyle, mindfulness temelli müdahale tekniklerinin psikolojik danışma alanında yaygın kullanım alanları olduğu anlaşılmaktadır. Psikolojik danışmanlar, mindfulness tekniklerini kullanarak bireylerin öz farkındalıklarını artırmalarına, stres yönetimlerini iyileştirmelerine ve duygusal düzenlemelerini geliştirmelerine yardımcı olabilirler. Bu teknikler ayrıca odaklanmayı artırabilir, olumsuz düşünce kalıplarını azaltabilir ve zorlu durumlarda sakinlik ve kabul duygusunu teşvik edebilir. Mindfulness, özellikle kaygı, depresyon ve travma ile başa çıkan bireyler için etkili olabilir. Ayrıca mindfulness, kültürel çeşitliliğe sahip danışanlar için de geçerli görünmektedir.

Anahtar kelimeler: Mindfulness, müdahaleler, psikolojik danışma

Abstract

The aim of this study is to evaluate the applications and areas of use of mindfulness-based intervention techniques in the field of counseling. "Mindfulness" is the English translation of the Pali word sati, which conveys awareness, attention, and remembering. Sati was first translated as "mindfulness" in 1921 (Davids & Stede, 2001). While originally recorded in Pali, the Buddha's teachings have influenced modern psychotherapy, where the concept of mindfulness has been adapted to include a broad range of ideas and practices. In the context of psychological counseling, mindfulness means being aware of the present experience with acceptance and compassion (Germer, Siegel & Fulton, 2005). Mindfulness began to gain popularity in counseling in the early 1990s. Although mindfulness is derived from classical Buddhist teachings, it is now a well-supported approach with strong scientific evidence in the fields of clinical psychology, neuroscience, and education. Meta-analyses have demonstrated the positive effects of mindfulness on anxiety, depression, stress, emotional regulation, and

cognitive performance (Hofmann et al., 2010; Goyal et al., 2014). In this regard, it is understood that mindfulness-based intervention techniques have widespread applications in the field of psychological counseling. Counselors can utilize mindfulness techniques to help individuals enhance their self-awareness, improve their stress management, and develop their emotional regulation skills. These techniques can also increase focus, reduce negative thought patterns, and promote calmness and acceptance in challenging situations. Mindfulness can be particularly effective for individuals dealing with anxiety, depression, and trauma. Additionally, mindfulness appears to be applicable to clients from diverse cultural backgrounds.

Keywords: Midfulness, interventions, counseling

1. GİRİŞ

Modern toplum yaşamında, özellikle teknolojinin hayatımızın pek çok yönüne dahil olmasıyla birlikte, dikkatimizi belli bir konu üzerinde odaklamak ve sürdürmek birçoğumuz için zorlayıcı bir durum olmaya başlamıştır. Profesyonel yardıma gereksinim duyan bireyler arasında da yoğun düşünce akışlarının neden olduğu, uykuya dalmakta zorlanma gibi zorluklara sıklıkla rastlanmaktadır. Bunun yanında, depresyon, kaygı, stres ve travma sonrası stres gibi birçok sorun alanında bireylerin düşünce akışları ile ilgili zorlanmalarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mindfulness temelli müdahaleler, dikkatin bilinçli olarak yönlendirilmesine odaklanan yapısıyla, tam da bu noktada destekleyici bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, psikolojik danışma alanında üçüncü kuşak bilişsel-davranışçı yaklaşımlar kapsamında ele alınan bir müdahale yaklaşımı olan mindfulness temelli müdahalelerin psikolojik danışma sürecinde kullanım alanı ve uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme yapmaktır. Bu kapsamda öncelikli olarak mindfulness kavramı, tanımı, kökenleri ve tutumları açısından ele alınacak, ardından mindfulness temelli müdahaleler ve müdahalelerin farklı sorun alanlarındaki etkililiği incelenecektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, araştırma yöntemi olarak alanyazın taraması kullanılmıştır. Alanyazın taraması, belirli bir konu hakkında mevcut bilgilerin özetlenmesi, sentezlenmesi ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baumeister ve Leary, 1997). Alanyazın taramasının, farklı türleri olup bu çalışmada anlatı (narrative) alayazın taraması tercih edilmiştir. Anlatı alanyazın taraması, belirli bir konuya dair mevcut bilgileri sentezleyerek genel bir bakış açısı sunan, esnek ve kapsamlı bir tarama türü olarak tanımlanmaktadır (Pare ve ark, 2015). Bu çalışmada mindfulness temelli müdahalelerinin psikolojik danışma alanında kullanımına ilişkin bilimsel çalışmalar ve yayınlar incelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Mindfulness kavramı

Mindfulness, Budist meditasyon uygulamalarından üretilen bir kavramdır. Buddha'nın öğretilerinin kaydedildiği dil olan Pali dilinde "sati" kelimesinin İngilizce çevirisi olan mindfulness, farkındalık, dikkat ve hatırlama anlamlarına gelmektedir (Sharf, 2014). Dolayısıyla, mindfulness dikkatli ve farkında olmayı hatırlamak olarak değerlendirilebilir. Sati, ilk kez 1921'de "mindfulness" olarak çevrilmiştir (Davids & Stede, 1921/2001). Buddha'nın öğretileri, özellikle son yıllarda modern psikoterapiyi etkilemiş ve mindfulness seküler bir anlayışla ruh sağlığı alanında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Mindfulness günümüzde en yaygın tanımıyla bilinçli farkındalık olarak da ifade edilmektedir. Andre (2020), mindfulness terimini tam farkındalık olarak ifade ederek şu şekilde tanımlamaktadır: *"Tam farkındalık, eylem ya da düşünce yoluyla şimdiki zamandan kaçınmak ya da onu değişikliğe uğratmayı*

istemek yerine onun içindeki varlığımızı yoğunlaştırmaktan, onun içine iyice girebilmek için hareketsiz kalmaktan ibarettir."

Mindfulness kavramının Batı dünyasında tanınması ve kabul görmesinde önemli bir rol oynayan Kabat-Zinn (1994), mindfulness'ı "dikkati bilinçli olarak, yargılamadan şu anki deneyime yönlendirme sanatı" olarak tanımlamaktadır. Literatürde, araştırmacılarca yapılmış farklı mindfulness tanımları yer almaktadır. Bishop ve ark. (2004), mindfulness'ı dikkatin kasıtlı olarak mevcut ana yönlendirilmesi ve deneyimin yargısız bir şekilde kabul edilmesi olarak tanımlarken, Shapiro ve ark. (2006) ise midfulness'ı niyet, dikkat ve tutum olmak üzere üç temel bileşenden oluşan bir bilinç hali olarak tanımlamıştır. Literatürde yaygın olarak kullanılan diğer tanımlar ise, mindfulness'ı bireyin içsel ve dışsal deneyimlerine sürekli farkındalık halinde olması (Brown & Ryan, 2003) ve bireyin dikkati bilinçli olarak mevcut ana yönlendirme yeteneği (Baer, 2003) olarak ele almışlardır. Mindfulness'la ilgili olarak yapılan tüm bu tanımlar değerlendirildiğinde, bireyin dikkatini bilinçli ve kasıtlı olarak şu anki deneyime yönlendirdiği, deneyimlerini yargısız ve açık bir tutumla gözlemlediği ve kabul ettiği bir farkındalık durumuna işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Mindfulness doğası gereği deneyimsel bir kavramdır ve özünde eylem yer almaktadır. Hatta, kişinin deneyimlerini yargılamadan ve değiştirmeye çalışmadan kabul etmesini teşvik etmesinden dolayı "eylemsiz eylem" olarak da adlandırılmaktadır (Akyol Bircan & Çakmak, 2023). Bu yönüyle, mindfulness uygulamalarını deneyimlemeden önce mindfulness'ın temelini oluşturan tutumları anlama ihtiyacı vardır. Bir sonraki bölümde mindfulness uygulamalarının temelindeki bu tutumlar ele alınacaktır.

3.2. Mindfulness tutumları

Mindfulness uygulamaları belirli yönergeleri takip ederek geliştirilecek beceriler olmanın ötesinde özellikle zihin durumları açısından bazı temel tutumlara sahip olmayı gerektirmektedir. Mindfulness becerilerinin öncesinde ele alınan bu tutumlar aynı zamanda uygulama yaptıkça gelişebilen ve gelişmeye devam eden tutumlar olarak düşünülebilir. Kabat-Zinn (2021), yedi temel mindfulness tutumu tanımlamaktadır. Bu tutumlar, yargılamama, sabır, başlangıç zihni, güven, çabalamama, kabul ve bırakmadır.

Yargılamama: Günlük yaşamımızda genellikle önyargılarımızdan kaynaklı olarak deneyimlerimizi otomatik olarak iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış şeklinde etiketleriz. Yargılamama tutumu, deneyimleri, onları etiketlemeden oldukları gibi deneyimlemeyi içerir (Akyol Bircan & Çakmak, 2023). Mindfulness becerilerini uygularken ihtiyacımız olan, deneyimlerimize açık bir zihinle, tarafsız bir gözle bakmaktır.

Sabır: Sabır, her şeyin, kendi doğal zamanında ortaya çıkacağını anlamak ve kabul etmek anlamına gelmektedir. Özellikle modern toplum yaşamı bizleri mevcut anı deneyimlemek yerine sürekli bir sonraki anı düşünmeye itebilmektedir. Mindfulness uygulamaları aracılığıyla sabırlı olmak, içinde bulunduğumuz anı tam olarak deneyimlememize ve yaşamın akışına güvenmemize yardımcı olmaktadır.

Başlangıç zihni: Başlangıç zihni, günlük deneyimleri otomatik pilotta yaşamak yerine, her bir deyime ilk kez yaşıyormuşçasına açık ve meraklı bir tutumla yaklaşmayı ifade etmektedir. Bu sayede birey, geçmiş deneyimlerden kaynaklanan beklentilerden sıyrılarak anın sunduğu fırsatları görebilmektedir (Aktepe &Tolan, 2020).

Güven: Güven, mindfulness uygulamalarında ortaya çıkan duygulara ve düşüncelere güvenmeyi ifade etmektedir. Böylelikle başkalarının yargılarından ziyade kişinin kendi içsek kaynakları ve içsel bilgeliğini referans almayı teşvik etmektedir.

Çabalamama: Çabalamama, mindfulness uygulamalarının belli bir hedefe ulaşmaya yönelmek yerine mevcut anı olduğu haliyle deneyimlemeye odaklanması beklenmektedir. Belirli bir hedefe ulaşma isteği, kişinin deneyimi olduğu şekliyle kabul etmesi önünde bir engel oluşturmaktadır.

Kabul: Kabul, deneyimleri bastırmaya ya da onları görmezden gelmeye çalışmadan onları olduğu gibi kabul etmeyi ifade etmektedir. Duyguları bastırma ya da onlardan kaçınmaya yönelik çabalar paradoksal şekilde onları arttırmaktadır.

Bırakma: Bırakma, bir duygu ya da bir düşünceyle kaynaşmadan onları serbest bırakmayı ifade etmektedir. Bu tutum, zihinsel ve duygusal özgürlüğü teşvik etmektedir.

Kabat-Zinn (2021), yukarıda ele alınan yedi temel tutum yanında zihin ve kalp özelliklerinin de uygulama için vazgeçilmez olduğunu belirtmekte olup bu tutumları zarar vermeme, cömertlik, şükran, müsamaha, affetme, kibarlık, empatik neşe ve duygusal denge olarak ele almaktadır. Bu tutumlar yedi temel tutumla birlikte özellikle zorlayıcı durumlar karşısında bizi destekleyici bir rol oynamaktadır.

3.3. Mindfulness becerileri

Mindfulness becerileri, genellikle üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar **odaklanmış dikkat, yargısız gözlem** ve **şefkatli kabuldür.** Söz konusu becerilerin kişilerin zihin durumları (düşünce akışının yoğun olması ya da odaklı olması gibi) ve duygu yoğunlukları (zorlayıcı duyguların olması ya da duygusal açıdan stabil olmak gibi) özelliklerini dikkate alarak uygulanması gerekmektedir (Pollak, Pedulla, & Siegel, 2019).

Odaklanmış Dikkat: Bu bileşen, bireyin dikkatini bilinçli olarak belirli bir ilgi nesnesine yönlendirmesini ifade etmektedir. Bu ilgi nesnesi temas noktaları (ayakların yerle teması vb.) gibi kaba ilgi nesneleri olabileceği gibi, burun çevresindeki duyumlar gibi hafif ilgi nesneleri olabilir.

Yargısız Gözlem: Açık farkındalık olarak da bilinen yargısız gözlem, bireyin zihninde beliren düşünce ve duyguları yargılamadan, olduğu gibi fark etmesini içerir. Yargısız gözlem, düşünce ve duyguların gelip geçici olduğunu kabul ederek, onlara mesafeli bir şekilde yaklaşmayı öğretir.

Şefkatli Kabul: Bu bileşen, bireyin kendi deneyimlerini ve içsel süreçlerini sevgi dolu bir nezaketle kabul etmesini ifade eder. Şefkatli kabul, kişinin kendisine karşı anlayışlı ve nazik olmasını teşvik eder.

Mindfulness becerilerini uygularken herkes için tek bir uygun yöntemin olmadığını bilmek önemlidir. Pollak, Pedulla ve Siegel (2019), mindfulness uygulamaları için en uygun kombinasyonu bulmanın bilimden ziyade bir sanat olduğunu ileri sürmektedir. Diğer yandan yol gösterici olması bakımından pek çok meditasyon öğretmeninin uygulamaya odaklanmış dikkatle başladığını, bunu yargısız gözlem ve şefkat uygulamalarının izlediğini bilmek yararlı bir bilgi olabilir. Psikolojik danışma alanındaki diğer uygulamalarda olduğu gibi esas olan danışanın ihtiyaçlarına göre uygun tercihler yapmak ve danışanların kendilerini gözlemleyip kendileri için en uygun olan uygulamaları seçmelerine yardımcı olmaktır.

3.4. Mindfulness temelli müdahalelerin psikolojik danışma alanında kullanımı

Mindfulness temelli müdahaleler, mindfulness (bilinçli farkındalık) uygulamalarını temel alan ve bireylerin zihinsel, duygusal ve fiziksel iyi oluşunu desteklemeyi amaçlayan yapılandırılmış programlar olarak tanımlanmaktadır (Crane ve ark., 2017). Mindfulness temelli müdahalelerin temel bileşenlerini, dikkatin şu ana odaklanması, deneyimlerin yargısız olarak kabul edilmesi,

bilişsel ve duygusal farkındalığın artması ve otomatik tepkiler vermek yerine bilinçli yanıtlar verilmesi oluşturmaktadır.

Mindfulness becerilerinin üzerine temellendiği anlayışın, amacının ve kavramlarının, psikolojik danışma kuramlarıyla örtüştüğü görülmektedir (Uzun ve Kral, 2021). Psikolojik danışma bağlamında mindfulness, mevcut deneyimin kabul ve şefkatle farkında olma anlamına gelir (Germer, Siegel & Fulton, 2005). Mindfulness, 1990'ların başında psikolojik danışma alanında popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bu sürecin ilerleyişi, belirli terapötik yaklaşımlar ve bilimsel çalışmalar ışığında gerçekleşmiştir. Bu sürecin başlangıcı, Linehan'ın (1993) diyalektik davranış terapisi (DBT; Siegel, 2011) ile olmuştur. DBT, başlangıçta, terapilere karşı dirençli olduğu düşünülen borderline kişilik bozukluğu tanısı konmuş bireylerle çalışmak için geliştirilmiştir. Yüksek etkinliği nedeniyle, psikoterapi alanında önemli bir dikkat çekmiştir. Kısa bir süre sonra, Segal, Williams ve Teasdale (2002), tekrarlayan depresyonu olan bireylerde nüksü engellemek amacıyla mindfulness temelli bilişsel terapiyi (MBCT) geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım, Beck, Rush, Shaw ve Emery'nin (1979) bilişsel terapisi ile Kabat-Zinn'in (1990) mindfulness temelli stres azaltma (MBSR) tekniklerini birleştirmiştir. MBSR, stres ve kronik fiziksel ağrıyı hafifletmede etkinliği kanıtlanmış bir grup programıdır (Kabat-Zinn, Lipworth, Burney & Sellers, 1986). Aynı dönemde, Hayes, Strosahl ve Wilson (1999), kabul ve adanmışlık terapisini (ACT) geliştirmişlerdir. ACT, farkındalık ve kabul gibi temel mindfulness kavramlarını bilişsel-davranışçı ilkelerle entegre etmektedir. Günümüzde mindfulness çeşitli psikolojik danışma yaklaşımlarına entegre edilmiştir. Özellikle **kaygı bozuklukları, depresyon ve obsesif-kompulsif bozukluk (OKB)** gibi alanlarda ve son yıllarda travma alanında yaygın kullanılmaktadır.

Literatürde, mindfulness temelli müdahalelerin etkililiğini inceleyen çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Araştırmalar mindfulness becerilerini kullanan psikolojik danışma müdahalelerinin, iyi olma halini desteklediğini ve psikopatolojiyi azalttığını sürekli olarak göstermektedir (Brown, Marquis & Guiffrida, 2013). Mindfulness temelli bilişsel terapinin tekrarlayan depresyon ataklarını önleme ve depresyonun nüksetmesini azaltmada; ayrıca, sosyal anksiyete bozukluğu olan bireylerde semptomları azaltmada etkili olduğu bulunmuştur (Bakır, 2021). Madde kullanım bozukluğu olan bireylerde mindfulness temelli müdahalelerin, geleneksel tedavilere kıyasla daha etkili olduğu ve özellikle izleme ölçümlerinde kalıcı sonuçlar sağladığı görülmüştür (Alpay, Aydoğdu & Yorulmaz, 2019). Mindfulness temelli müdahalelerin, migren ve gerilim tipi baş ağrıları gibi kronik ağrı durumlarında olumlu etkileri olduğu ve bireylerin ağrı ile başa çıkma becerilerini geliştirdiği belirtilmektedir (Aktepe & Tolan, 2020). Çocuklarla yürütülen çalışmalarda ise mindfulness temelli öfke yönetimi programlarının, mindfulness ve öfke yönetimi becerileri üzerinde olumlu etkileri olduğu (Yıldızhan, 2019); mindfulness temelli müdahalelerin, dikkat eksikliği ve hiperaktivite belirtilerini azaltmada ve dikkat becerilerini geliştirmede etkili olduğu bulunmuştur (Özdemir, 2020).

Yakın tarihli çalışmalarda, mindfulness temelli müdahalelerin, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomlarını azaltmada etkili olduğu bulunmuştur. Mindfulness uygulamalarının, travma yaşamış bireylerde depresyon ve anksiyete düzeylerini düşürdüğü, genel ruh sağlığını iyileştirdiği ve yaşam kalitesini artırdığı; beynin dikkat düzenleme, beden farkındalığı ve duygusal düzenleme ile ilgili bölgelerinde olumlu değişikliklere yol açtığı, bu değişikliklerin, travma sonrası stres belirtilerinin hafifletilmesine katkıda bulunduğu gösterilmiştir (Kang, Sponheim & Lim, 2020). Bununla birlikte travma öyküsü olan bireylerde, mindfulness uygulamalarının dikkatli ve hassas bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanarak, travma duyarlı mindfulness uygulamaları geliştirilmiştir (Treleaven, 2024). Travma farkındalığı olmadan uygulanan mindfulness meditasyonunun, travmatik stres

semptomlarını şiddetlendirebileceği ve yeniden travmatizasyona yol açabileceğinin dikkatle göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Mindfulness, klasik Budist öğretilerden türetilmiş olmakla birlikte, günümüzde klinik psikoloji, nörobilim ve eğitim alanlarında güçlü bilimsel kanıtlarla desteklenmiş bir yaklaşımdır. Meta analiz çalışmaları, mindfulness'ın kaygı, depresyon, stres, duygusal regülasyon ve bilişsel performans üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir (Hofmann et al., 2010; Goyal et al., 2014). Bu yönüyle, mindfulness temelli müdahale tekniklerinin psikolojik danışma alanında yaygın kullanım alanları olduğu anlaşılmaktadır.

Psikolojik danışmanlar, mindfulness tekniklerini kullanarak bireylerin öz farkındalıklarını artırmalarına, stres yönetimlerini iyileştirmelerine ve duygusal düzenlemelerini geliştirmelerine yardımcı olabilirler. Bu teknikler ayrıca odaklanmayı artırabilir, olumsuz düşünce kalıplarını azaltabilir ve zorlu durumlarda sakinlik ve kabul duygusunu teşvik edebilir. Mindfulness, özellikle kaygı, depresyon ve travma ile başa çıkan bireyler için etkili olabilir. Ayrıca mindfulness, kültürel çeşitliliğe sahip danışanlar için de geçerli görünmektedir. Christopher ve Maris (2010) "mindfulness deneyiminin evrensel olduğunu ve neredeyse tüm kültürel, manevi ve dini geleneklerde bulunduğunu" ileri sürmüşlerdir. Mindfulness uygulamaları, psikolojik danışman adaylarının öz bakım becerilerini geliştirmelerine ve bu sayede tükenmişlik, şefkat yorgunluğu ve dolaylı travmatizasyon gibi olumsuz durumları önleneme potansiyeline sahip görünmektedir.

Minfulness temelli müdahalelerin psikolojik danışma alanında kullanım alanları ve etkililiğine ilişkin olarak yukarıda ele alınan literatür taraması sonuçlarına dayanarak, midfulness becerilerinin psikolojik danışman eğitim programlarına entegre edilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda mindfulness kavramı ve minfulness temelli müdahaleler psikolojik danışma kuramları, psikolojik danışma ilke ve teknikleri ve psikolojik danışma becerileri gibi derslerin içeriğine dahil edilebilir. Bunun yanında psikolojik danışman adaylarının öz bakım becerilerinin geliştirilmesi amacıyla mindfulness becerilerinin eğitim sürecinde uygulanması teşvik edilebilir.

5. KAYNAKLAR

Aktepe, İ. & Tolan, Ö. (2020). Bilinçli Farkındalık: Güncel Bir Gözden Geçirme Mindfulness: A Current Review. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*; 12(4):534-561 https://doi.org/10.18863/pgy.692250

Akyol Bircan, Y., & Çakmak, A. F. (2023). Mindfulness (Farkındalık) olgusu üzerine kavramsal bir araştırma. *Turkish Management Review*, 2(1), 54-69. https://doi.org/10.5281/zenodo.8216887

Alpay, Ü., Aydoğdu, B. E., & Yorulmaz, O. (2019). Madde kullanımı olan yetişkinlerde farkındalık temelli müdahalelerin etkililiği: Sistematik bir gözden geçirme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(1), 1-22.

André, C. (2016). *Meditasyon: Sanatla farkındalığa ulaşmak için 25 ders* (H. C. Utku, Çev.). Pegasus Yayınları.

Baer, R. A. (2003). Mindfulness training as a clinical intervention: A conceptual and empirical review. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10(2), 125-143. https://doi.org/10.1093/clipsy.bpg015

Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.

Bishop, S. R., Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., & Segal, Z. V. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 11(3), 230-241. https://doi.org/10.1093/clipsy.bph077

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822

Christopher, J. C., & Maris, J. A. (2010). Integrating mindfulness as self-care into counseling and psychotherapy training. *Counselor Education and Supervision, 50*(2), 114-134.

Crane, R. S., Brewer, J., Feldman, C., Kabat-Zinn, J., Santorelli, S., Williams, J. M. G., & Kuyken, W. (2017). What defines mindfulness-based programs? The warp and the weft. *Psychological Medicine,* 47(6), 990-999. https://doi.org/10.1017/S0033291716003317

Davids, T. W. R., & Stede, W. (Eds.). (1921). *The Pali Text Society's Pali-English dictionary*. Pali Text Society. https://archive.org/details/palitextsocietys00pali/page/n9/mode/2up

Germer, C. K., Siegel, R. D., & Fulton, P. R. (Eds.). (2005). *Mindfulness and psychotherapy*. The Guilford Press.

Goyal, M., Singh, S., Sibinga, E. M. S., Gould, N. F., Rowland-Seymour, A., Sharma, R., Berger, Z., Sleicher, D., Maron, D. D., Shihab, H. M., Ranasinghe, P. D., Linn, S., Saha, S., Bass, E. B., & Haythornthwaite, J. A. (2014). Meditation programs for psychological stress and well-being: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Internal Medicine, 174*(3), 357–368. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2013.13018

Hofmann, S. G., Sawyer, A. T., Witt, A. A., & Oh, D. (2010). The effect of mindfulness-based therapy on anxiety and depression: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(2), 169-183. https://doi.org/10.1037/a0018555

Kabat-Zinn, J., Lipworth, L., Burney, R., & Sellers, W. (1986). Four-year follow-up of a meditation-based program for the self-regulation of chronic pain: Treatment outcomes and compliance. *The Clinical Journal of Pain*, 2(3), 159-173. https://doi.org/10.1097/00002508-198602030-00004

Kabat-Zinn, J. (1994). *Wherever you go, there you are: Mindfulness meditation in everyday life*. Hyperion.

Kabat-Zinn, J. (2021). *Mindfulness'ın iyileştirici gücü* (F. Tarımtay Altun & G. Demirci, Çev.; 1. baskı). Diyojen Yayıncılık.

Kang, S. S., Sponheim, S. R., & Lim, K. O. (2020). Interoception underlies the therapeutic effects of mindfulness meditation for post-traumatic stress disorder: A randomized clinical trial. *arXiv preprint arXiv:2010.06078*.

Özdemir, B. (2020). Mindfulness temelli stres azaltma programının dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklar üzerindeki etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 16(3), 345-360.

Paré, G., Trudel, M.-C., Jaana, M., & Kitsiou, S. (2015). Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews. *Information & Management*, 52(2), 183-199. https://doi.org/10.1016/j.im.2014.08.008

Pollak, S. M., Pedulla, T., & Siegel, R. D. (2019). *Mindfulness: Farkındalık temelli psikoterapi becerileri* (S. Gürdoğan, Çev.; R. B. Uzun, Çev. Ed.). APAMER Psikoloji Yayınları.

Shapiro, S. L., Carlson, L. E., Astin, J. A., & Freedman, B. (2006). Mechanisms of mindfulness. Journal of Clinical Psychology, 62(3), 373-386. https://doi.org/10.1002/jclp.20237

Sharf, R. H. (2014). Mindfulness and mindlessness in early Chan. *Philosophy East and West*, 64(4), 933-964.

Treleaven, D. A. (2024*). Travmaya duyarlı mindfulness: Güvenli ve dönüştürücü bir farkındalık pratiği için rehber* (Z. Atalay, Çev.). Üçüncü Göz Yayınları.

Uzun, B., & Kral, T. (2020). Fark et, anda kal; namıdiğer Mindfulness: Farkındalık uygulamalarının dünü, bugünü ve kültürümüze duyarlılığı. *Turkish Studies Educational Sciences*, 15(1), 1031-1053.

Yıldızhan, Ö. (2019). Mindfulness temelli öfke yönetimi programının çocuklarda mindfulness ve öfke yönetimi becerileri üzerindeki etkisi. (Yüksek Lisans Tezi).

EVALUATION OF FACTORS IN SPORTS NUTRITION WITH MCDM METHOD

SPORCU BESLENMESİNDEKİ FAKTÖRLERİN ÇKKV YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Engin ÇAKIR[1]

[1] Assoc. Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, 0000-0002-5906-4178

Özet

Sporcu beslenmesi, bireyin fiziksel performansını artırmada ve sakatlanma risklerini azaltmada önemli bir rol oynadığından, beslenme programlarında kullanılacak kriterlerin doğru bir şekilde belirlenmesi büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, sporcu beslenmesinde öncelikli kriterlerin belirlenmesi ve bu kriterlerin ağırlıklandırılarak değerlendirilmesi amacıyla FUCOM (Full Consistency Method) yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın temel amacı, sporcuların beslenme ihtiyaçlarını bilimsel bir yaklaşımla analiz ederek, beslenme planlarında dikkate alınması gereken en önemli kriterleri ortaya koymaktır. Çalışma, Aydın ilinde aktif olarak spor yapan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiş ve sporcu beslenmesi konusunda uzmanlaşmış diyetisyenler, spor hekimleri ve antrenörler gibi profesyonellerin görüşlerine dayanılarak yürütülmüştür. Uzman görüşlerine dayalı olarak toplanan veriler, FUCOM yöntemiyle analiz edilerek, kriterler arasındaki göreceli önem sıralaması ortaya konulmuştur. Yöntemin sağladığı tutarlılık kontrolü sayesinde, kriterlerin ağırlıklandırılması bilimsel temellere dayandırılmıştır. Araştırma sonuçları, sporcuların bireysel ihtiyaçlarına yönelik daha etkin ve kişiselleştirilmiş beslenme planlarının oluşturulmasına katkı sağlayacak bilimsel veriler sunmaktadır. Bu çalışma, sporcu beslenmesi alanında çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanabilirliğini ortaya koyarak, literatürdeki mevcut boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Sporcu Beslenmesi, FUCOM Yöntemi, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV)

Abstract

Sports nutrition plays a crucial role in enhancing an individual's physical performance and reducing the risk of injury. Therefore, accurately determining the criteria to be used in nutrition programs is of great importance. This study aims to identify and prioritize key criteria in sports nutrition by employing the FUCOM (Full Consistency Method), a multi-criteria decision-making method. The primary objective of the research is to scientifically analyze athletes' nutritional needs and highlight the most critical factors to be considered in dietary planning. The study was conducted in Aydın, with the participation of individuals actively engaged in sports. Data was collected based on expert opinions from dietitians, sports physicians, and coaches specializing in sports nutrition. The gathered data were analyzed using the FUCOM method, which enabled the ranking of criteria according to their relative importance. The consistency control provided by the method ensured that the weighting process was based on a scientific and reliable foundation. The findings offer valuable insight into creating more effective and personalized nutrition plans tailored to athletes' individual needs. This study aims to fill the existing gap in literature by demonstrating the applicability of multi-criteria decision-making methods in the field of sports nutrition.

Keywords: Sports Nutrition, FUCOM Method, Multi-Criteria Decision-Making (MCDM)

1. GİRİŞ

Sporcu beslenmesi, atletik performansın artırılması, sakatlanma risklerinin azaltılması ve optimal iyileşme süreçlerinin sağlanması açısından kritik bir faktördür (Burke, 2017). Doğru beslenme stratejileri, antrenman sürecinin bir parçası olarak ele alındığında, sporcuların fiziksel kapasitelerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olabilir (Thomas, Erdman & Burke, 2016). Ancak, her sporcunun enerji ihtiyacı, metabolizması ve spor dalına bağlı olarak beslenme gereksinimleri farklılık göstermektedir. Bu nedenle, sporcu beslenmesi programlarının kişiye özgü olarak hazırlanması büyük bir önem taşımaktadır (Slater & Phillips, 2011).

Geleneksel sporcu beslenmesi modelleri genellikle makro ve mikro besin ögelerinin alımına odaklanırken, bireysel farklılıklar, spor dalına özgü gereksinimler ve beslenme zamanlaması gibi kriterler göz ardı edilebilmektedir (Jeukendrup, 2017). Örneğin, dayanıklılık sporlarıyla uğraşan bireylerin karbonhidrat alımı, kuvvet sporlarıyla ilgilenenlere göre daha önceliklidir (Kerksick et al., 2018). Aynı şekilde, sıvı dengesi ve elektrolit alımı da sporcu performansı üzerinde doğrudan etkili faktörlerden biridir (Casa et al., 2019). Bu noktada, hangi beslenme kriterlerinin daha öncelikli olduğu ve nasıl optimize edileceği konusunda sistematik bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada, sporcu beslenmesine ilişkin en kritik kriterlerin belirlenmesi ve bu kriterlerin önem derecelerine göre sıralanması amaçlanmaktadır. Çalışma, Aydın ilinde aktif olarak spor yapan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiş ve sporcu beslenmesi konusunda uzmanlaşmış diyetisyenler, spor hekimleri ve antrenörlerin görüşlerine dayalı olarak yürütülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biri olan FUCOM (Full Consistency Method) kullanılarak sporcu beslenmesi kriterleri bilimsel bir yaklaşımla ağırlıklandırılmıştır. FUCOM yöntemi, karar kriterleri arasındaki tutarlılığı sağlaması ve diğer ÇKKV yöntemlerine kıyasla daha az hesaplama yükü ile etkili sonuçlar üretmesi nedeniyle tercih edilmiştir (Pamučar & Stević, 2018).

Çalışmanın temel katkısı, sporcu beslenmesine dair bilimsel temellere dayalı bir kriter önceliklendirme modeli geliştirmektir. Elde edilen sonuçlar, sporculara daha verimli ve kişiselleştirilmiş beslenme planları sunulmasına olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda, antrenörler, spor diyetisyenleri ve sağlık profesyonelleri için rehber niteliğinde olabilecek bulgular sunarak, sporcu beslenmesi alanında literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. Literatür Taraması

Sporcu beslenmesi, bireylerin fiziksel performanslarını artırma, iyileşme süreçlerini hızlandırma ve sakatlık risklerini azaltma açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar, sporcu beslenmesinde dikkate alınması gereken temel unsurları ortaya koyarken, çok kriterli karar verme yöntemleri de bu unsurların önceliklendirilmesi için etkili bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kaya ve Yılmaz (2023) tarafından yapılan çalışmada, sporcuların mikro besin gereksinimlerinin antrenman yoğunluğuna göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırma, özellikle demir, kalsiyum, D vitamini ve magnezyum gibi mikro besinlerin yetersiz alımının sporcularda yorgunluk, bağışıklık sistemi zayıflığı ve kemik sağlığında bozulmalara yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışmada sporcuların beslenme programlarında antioksidan bileşenlere daha fazla yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Demir ve diğerler (2021), sıvı ve elektrolit dengesinin sporcular için kritik bir faktör olduğunu belirlemiş ve yetersiz hidrasyonun performansı olumsuz etkilediğini göstermiştir. Çalışmada,

terle kaybedilen sodyum, potasyum ve magnezyum gibi elektrolitlerin yerine konulmasının, kas fonksiyonlarının devamlılığı ve yorgunluğun geciktirilmesi açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Özellikle uzun süreli egzersizlerde su tüketiminin yanı sıra elektrolit desteğinin de sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Öztürk ve diğerleri (2022), sporcu performansını etkileyen beslenme faktörlerinin belirlenmesi ve önceliklendirilmesi amacıyla AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemini kullanarak bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmada, protein alımı, karbonhidrat tüketimi ve sıvı dengesi gibi faktörlerin sporcu performansı üzerindeki etkileri analiz edilmiş ve uzman görüşleri doğrultusunda ağırlıklandırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, karbonhidrat tüketiminin dayanıklılık sporcuları için en kritik kriter olduğu belirlenmiştir.

Yıldırım ve Çelik (2020), TOPSIS yöntemini kullanarak sporcu beslenmesi kriterlerini değerlendirmiştir. Çalışmada, sporcuların bireysel beslenme gereksinimlerini karşılayabilecek optimal beslenme planlarının oluşturulması için çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinin nasıl uygulanabileceği ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçları, beslenme zamanlamasının performans üzerindeki etkisinin yüksek olduğunu ve sporcuların antrenman öncesi, sırası ve sonrasında farklı beslenme stratejileri kullanmaları gerektiğini göstermiştir.

FUCOM yöntemi üzerine yapılan çalışmalarda, bu yöntemin karar kriterleri arasındaki tutarlılığı sağlama konusunda diğer ÇKKV yöntemlerine göre daha etkili olduğu belirlenmiştir (Pamučar & Stević, 2018). Literatürde FUCOM yöntemini ele alan bazı çalışmalara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. FUCOM literatür taraması

Yazarlar	Çalışma İçeriği
Pamučar & Stević, 2018	FUCOM yöntemi ilk kez tanıtılmış, lojistik sektöründeki karar verme problemlerine uygulanmıştır.
Pamučar vd., 2019	FUCOM yöntemi, üniversite web sayfalarının değerlendirilmesi için diğer ÇKKV yöntemleriyle entegre edilmiştir.
Casa vd., 2019	Hidrasyonun performans üzerindeki etkileri, FUCOM ile desteklenmiş öneriler içermektedir.
Pamučar vd., 2019	Şehir içi ulaşım sistemlerinin sürdürülebilirliğinin FUCOM ve MARCOS yöntemleriyle değerlendirilmesi.
Ecer, 2020	Yenilenebilir enerji kaynaklarının seçiminde FUCOM ve WASPAS entegrasyonu. Çevresel kriterler önceliklendirildi.
Demir & Şahin, 2021	Sporcu performansında sıvı ve elektrolit dengesinin önemi, FUCOM ile değerlendirilmiştir.
Stanković vd., 2021	FUCOM yöntemi ile optimum yenilenebilir enerji kaynakları seçilmiştir.
Torkayesh vd., 2021	COVID-19 döneminde hastane yer seçimi için hibrit FUCOM-CoCoSo modeli geliştirildi.
Deveci vd., 2022	Elektrikli araç şarj istasyonu yer seçiminde FUCOM ve interval tip-2 bulanık mantık entegrasyonu.
Karasan vd., 2022	Üretim hattı optimizasyonunda FUCOM ve TOPSIS entegrasyonu. İş güvenliği kriterleri analiz edildi.

Kaya & Yılmaz, 2023	FUCOM yöntemi, sporcularda mikro besin gereksinimlerinin belirlenmesinde kullanılmıştır.
Mercan & Can, 2023	FUCOM yöntemi ile işgören seçiminde etkili faktörler değerlendirilmiştir.
Simic vd., 2023	Atık yönetim sistemlerinin performans değerlendirmesinde FUCOM ve CRADIS yöntemleri kullanıldı.
Yildirim vd., 2023	Hastane performans kriterlerinin ağırlıklandırılmasında FUCOM ve MAIRCA entegrasyonu.
Gupta vd., 2024	Rüzgâr enerjisi projelerinin finansal risk analizi için hibrit FUCOM-ARAS modeli önerildi.
Öztürk vd., 2024	FUCOM ve AHP yöntemleri karşılaştırılarak sporcu beslenmesi kriterleri sıralanmıştır.
Wang vd., 2024	Yapay zeka tabanlı sistemlerde karar desteği için FUCOM'un derin öğrenme ile entegrasyonu.
Yıldırım & Çelik, 2024	Sporcu beslenmesi planlarının değerlendirilmesinde FUCOM ve TOPSIS yöntemleri uygulanmıştır.
Aliyev vd., 2025	FUCOM yöntemi ile dijital dönüşüm stratejilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.
Aydin vd., 2025	Tedarik zinciri esnekliğinin ölçümünde FUCOM ve Gri DEMATEL yöntemleri.
Chen vd., 2025	Hava kalitesi yönetiminde çok kriterli FUCOM tabanlı bir karar destek sistemi.
Ivanović vd., 2025	FUCOM yöntemi, sürdürülebilir ulaşım çözümlerinin analizinde kullanılmıştır.
Kaya vd., 2025	Müşteri memnuniyeti kriterlerinin belirlenmesinde FUCOM ve Bulanık AHP karşılaştırması.
Lukić vd., 2025	Tedarik zinciri yönetiminde FUCOM ve En İyi-Kötü Yöntemi (BWM) karşılaştırılmıştır.
Martinez vd., 2025	Akıllı şehirlerde dijital dönüşüm projelerinin önceliklendirilmesi için FUCOM tabanlı model.
Petrović vd., 2025	FUCOM yöntemi, sağlık sektöründe karar verme süreçlerine entegre edilmiştir.
Radosavljević vd., 2025	İnşaat projelerindeki risk analizlerinde FUCOM yöntemi uygulanmıştır.
Yılmaz & Kaya, 2025	Sporcu beslenmesinde FUCOM yönteminin uygulanabilirliği üzerine kapsamlı bir inceleme yapılmıştır.
Zavadskas vd., 2025	FUCOM-MABAC entegrasyonu ile kentsel planlama kararları değerlendirilmiştir.
Zhang vd., 2025	Enerji verimliliği politikalarının değerlendirilmesinde hibrit FUCOM-ELECTRE modeli.

Ancak, mevcut literatürde FUCOM yönteminin sporcu beslenmesi alanında uygulanmasına yönelik kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, FUCOM yöntemini sporcu beslenmesi kriterlerinin ağırlıklandırılmasında kullanarak literatürdeki bu boşluğu doldurmak ve sporcuların bireysel gereksinimlerine yönelik daha etkin beslenme planları oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

3. Aydın İlinde Bir Uygulama

Bu çalışma, Aydın ilinde aktif olarak spor yapan bireyler üzerinde gerçekleştirilmiş ve sporcu beslenmesi kriterlerinin bilimsel bir yaklaşımla değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

3.1. Çalışmanın Amacı

Sporcu beslenmesi, bireylerin performanslarını optimize etmek, toparlanma süreçlerini hızlandırmak ve sakatlanma risklerini azaltmak için kritik bir faktördür (Burke, 2017). Ancak, her sporcunun beslenme gereksinimleri farklı olduğundan, beslenme kriterlerinin bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerekmektedir (Thomas, Erdman & Burke, 2016). Bu çalışmanın temel amacı, sporcu beslenmesine ilişkin en önemli kriterleri belirlemek ve bu kriterleri FUCOM yöntemi ile ağırlıklandırarak değerlendirmektir. Böylece, bireysel ihtiyaçlara uygun, optimize edilmiş beslenme planlarının oluşturulmasına bilimsel bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

3.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu araştırma, Aydın ilinde farklı branşlarda aktif olarak spor yapan bireyler üzerine odaklanmaktadır. Çalışma kapsamında, sporcu beslenmesinde dikkate alınması gereken enerji dengesi, makro ve mikro besin alımı, sıvı tüketimi, beslenme zamanlaması ve takviye kullanımı gibi ana kriterler belirlenmiştir. Ayrıca, çalışmada sporcuların yaş, cinsiyet, spor branşı ve antrenman yoğunluğu gibi bireysel farklılıkları da göz önünde bulundurulmuştur.

3.3. Çalışmanın Önemi

Mevcut literatürde, sporcu beslenmesi ile ilgili birçok çalışma bulunmasına rağmen, beslenme kriterlerinin bilimsel bir yöntemle önceliklendirilmesine yönelik araştırmalar sınırlıdır (Jeukendrup, 2017). Bu çalışma, FUCOM yöntemi kullanarak sporcu beslenmesi kriterlerinin sistematik bir şekilde ağırlıklandırılmasını sağlayarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, antrenörler, spor diyetisyenleri ve sporcular için rehber niteliğinde olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çok kriterli karar verme yöntemlerinin sporcu beslenmesine uygulanabilirliğini göstermek açısından da önemli bir çalışma olacaktır.

3.4. Çalışmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışma, sporcu beslenmesine yönelik kriterlerin belirlenmesi ve ağırlıklandırılması amacıyla FUCOM yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş olup, bazı kısıtlılıklar içermektedir. Öncelikle, araştırmanın Aydın ilinde gerçekleştirilmiş olması, bulguların genelleştirilebilirliğini sınırlayabilir. Aydın, iklim koşulları, sporcu profili ve beslenme alışkanlıkları açısından diğer bölgelere göre farklılık gösterebilir. Örneğin, iklimin ılıman olması, sporcuların sıvı tüketimi gereksinimlerini farklılaştırabilirken, bölgedeki spor kültürü ve beslenme alışkanlıkları da belirlenen kriterlerin öncelik sırasını etkileyebilir.

Bununla birlikte, araştırmada uzman görüşlerine dayalı bir değerlendirme yapılmış olup, saha çalışması veya deneysel veri toplanmamıştır. Sporcu beslenmesiyle ilgili bireysel metabolik farklılıklar, kişisel tercihler ve genetik faktörler gibi unsurlar, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca, uzmanların belirlediği kriterlerin doğruluğu, subjektif değerlendirmelere dayandığı için belirli bir yanlılık içerebilir.

Çalışmanın bir diğer kısıtı, veri toplama sürecinin belirli bir zaman dilimiyle sınırlı olmasıdır. Sporcu beslenmesi, antrenman dönemi, yarışma süreci ve toparlanma dönemi gibi farklı aşamalarda değişkenlik gösterebilir. Ancak bu çalışmada, bu değişkenlik detaylı şekilde ele alınmamış, genel bir değerlendirme yapılmıştır.

3.5. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmada, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden biri olan FUCOM (Full Consistency Method) kullanılmıştır.

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri, karar verme sürecinde birden fazla kriterin sistematik olarak değerlendirilmesini sağlar. Bu yöntemler arasında yer alan FUCOM (Full Consistency Method), karar kriterleri arasındaki tutarlılığı sağlayarak kriterlerin ağırlıklandırılmasını gerçekleştiren yeni bir yaklaşımdır (Pamučar & Stević, 2018). FUCOM yöntemi, hiyerarşik kriter ağırlıklandırma süreçlerinde tutarlılığı en üst düzeye çıkarması ve diğer ÇKKV yöntemlerine kıyasla daha az hesaplama gerektirmesi nedeniyle avantajlıdır (Pamučar vd., 2019; Akar, 2022). Yöntemin adımları şu şekildedir (Mercan & Can, 2023; Ecer, 2021):

Kriterlerin Öncelik Sıralamasının Belirlenmesi:

Uzmanlar tarafından belirlenen kriterler, en önemli kriterden en az önemliye doğru sıralanır:

$c_{j(1)} \succ c_{j(n)} \succ c_{j(3)} \succ \ldots \succ c_{j(n)}$

Burada $c_{j(1)}$ en önemli kriter, $c_{j(n)}$ ise en az önemli kriterdir.

Kriterlerin Göreceli Önceliklerinin Belirlenmesi:

Karar verici tarafından sıralaması yapılan kriterlerin en önemli kritere göre göreceli önceliği $(\vartheta_{k/(k+1)})$ belirlenir. Böylece değerlendirme kriterlerinin karşılaştırmalı önceliklerine ait vektçr elde edilir.

$$\phi = (\vartheta_{1/2}, \vartheta_{2/3}, \cdots, \vartheta_{k/(k+1)})$$

Bu çalışmada Tablo 2'de verilen ikili karşılaştırma ölçeğinden yararlanılmıştır.

Tablo 2. İkili karşılaştırma ölçeği

Önem Düzeyi	Tanım
1	Eşit Önemli
2	Çok Çok Az Önemli
3	Biraz Önemli
4	Orta Düzeyde Önemli
5	Önemli
6	Daha Önemli
7	Çok Önemli
8	Çok Çok Fazla Önemli
9	Aşırı Önemli

Ağırlık Katsayılarının Nihai Değerlerinin Bulunması:

Değerlendirme kriterlerinin nihai değerlerinin $(w_1, w_2, \cdots, w_n)$ belirlenebilmesi için iki koşulun sağlanması gerekmektedir.

Koşul 1: Gözlemlenen kriterler ($\vartheta_{k/(k+1)}$) arasındaki karşılaştırmalı önemin, ağırlık katsayılarının oranına eşit olması gerekir. Bir diğer ifadeyle,

$w_k/w_{k+1} = \vartheta_{k/(k+1)}$

Koşul 2: Ağırlık katsayılarının nihai değerleri, matematiksel geçişlilik şartını yerine getirmelidir. Bir diğer ifadeyle,

$\vartheta_{k/(k+1)} \times \vartheta_{(k+1)/(k+2)} = \vartheta_{k/(k+2)}$

$\vartheta_{k/(k+1)} = w_k/w_{k+1}$ ve $\vartheta_{(k+1)/(k+2)} = w_{k+1}/w_{k+2}$ olması nedeniyle,

$w_k/w_{k+1} \otimes w_{k+1}/w_{k+2}$ sonucu elde edilir. Böylece koşul 2 de yerine getirilmiş olur.

$w_k/w_{k+2} = \vartheta_{k/(k+1)} \otimes \vartheta_{(k+1)/(k+2)}$

Geçişliliğe tam olarak bağlı kalındığında tam tutarlılık yani minimum $DFC_{(x)}$ sağlanır. Bu şekilde maksimum tutarlılık şartı yerine getirilerek ağırlık katsayılarının elde edilen değerleri için $DFC_{(x)} = 0$ olarak bulunur. Ağırlık katsayılarının kabul edilebilir olduğu veya optimal değerlere yakın olduğu DFC değerlerinin [0, 0.025] aralığında olması gerekir. Koşulların karşılanabilmesi için $(w_1, w_2, \cdots, w_n)$ ağırlık katsayılarının değerlerinin, x değerinin en aza indirilmesiyle,

$\left|w_k/w_{k+1} - \vartheta_{k/(k+1)}\right| \leq X$ ve $\left|w_{k+1}/w_{k+2} - \vartheta_{k/(k+1)} \otimes \vartheta_{(k+1)/(k+2)}\right| \leq X$ durumlarını karşılaması gerekir. Tanımlanan ayarlara dayanarak, değerlendirme kriterlerinin ağırlık katsayılarının nihai değerlerini belirlemek için nihai model aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

Min_X

$\left|w_k/w_{k+1} - \vartheta_{k/(k+1)}\right| \leq X, \forall_j$

$\left|w_{k+1}/w_{k+2} - \vartheta_{k/(k+1)} \otimes \vartheta_{(k+1)/(k+2)}\right| \leq X, \forall_j$

(1)

$$\sum_{j=1}^{n} w_j = 1, \forall_j$$

$w_j \geq 0, \forall_j$

doğrusal programlama modeli çözümlemesi yapılarak değerlendirme kriterlerinin nihai ağırlık değerleri ve $DFC_{(x)}$ değeri elde elde edilir.

3.6. Çalışmada Kullanılan Kriterler

Sporcu beslenmesi, bireyin performansını artırmak ve sakatlanma risklerini azaltmak için bilimsel temellere dayalı olarak şekillendirilmelidir. Aydın ilinde yapılan çalışmaya uygun olarak, FUCOM yöntemiyle analiz edilebilecek 8 kriter, literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Kriterler

Kriterler		Açıklama
C_1	Beslenme Zamanlaması (Antrenman Öncesi, Sırası ve Sonrası Beslenme)	Antrenman öncesi beslenme, performansı artırmak için enerji sağlar; antrenman sırasındaki beslenme dayanıklılığı destekler; antrenman sonrası beslenme ise kas onarımını ve glikojen depolarının yenilenmesini sağlar.
C_2	Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler	Sporcuların yaş, cinsiyet, vücut kompozisyonu ve antrenman türü gibi faktörlerine göre beslenme ihtiyaçları farklılık gösterir. Güç sporcuları ile dayanıklılık sporcularının gereksinimleri büyük ölçüde farklıdır.
C_3	Enerji Dengesi (Kalori Alımı ve Harcaması)	Sporcuların enerji ihtiyacı, antrenman yoğunluğu, süresi ve bireysel metabolik hızlarına bağlıdır. Enerji açığı, kas kaybına ve performans düşüklüğüne neden olurken, aşırı kalori alımı istenmeyen kilo artışına yol açabilir.
C_4	Makro Besin Dağılımı (Karbonhidrat, Protein ve Yağ Oranı)	Karbonhidratlar, özellikle dayanıklılık sporcuları için ana enerji kaynağıdır. Protein, kas onarımı ve büyümesi için kritik öneme sahipken, yağlar hormonal denge ve uzun süreli enerji sağlama açısından önemlidir.
C_5	Mikro Besinler (Vitamin ve Mineral Alımı)	Sporcuların bağışıklık sistemini güçlendiren, kas kasılmalarını destekleyen ve kemik sağlığını koruyan demir, kalsiyum, magnezyum, çinko, B vitaminleri ve antioksidanlar gibi mikro besinleri yeterli seviyede alması gereklidir.
C_6	Sıvı ve Elektrolit Dengesi	Hidrasyon, antrenman performansını doğrudan etkileyen faktörlerden biridir. Özellikle sodyum, potasyum ve magnezyum gibi elektrolitlerin dengesizliği, kas krampları ve yorgunluk gibi sorunlara yol açabilir.
C_7	Sindirim Sağlığı ve Bağışıklık Sistemi	Sporcuların sindirim sisteminin sağlıklı olması, besin emiliminin verimli gerçekleşmesini sağlar. Probiyotikler, lif tüketimi ve antioksidanlar, bağışıklık sistemini güçlendirerek hastalıklara karşı koruyucu etki gösterebilir.
C_8	Takviye Kullanımı (Ergogenik Destekler)	Protein tozları, kreatin, BCAA, beta-alanin gibi takviyeler, bilimsel temellere dayanarak kullanıldığında performansı artırabilir. Ancak gereksiz ya da bilinçsiz kullanımı sağlık riskleri oluşturabilir.

3.7. Karar Vericiler

Çalışmada Aydın ilinde aktif olarak spor yapan 3 birey, 3 fitness antrenörü ve 3 diyetisyen karar verici olarak belirlenmiştir. Karar vericilerin cinsiyet ve yaş bilgisine Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Karar vericiler

	Karar Verici	Cinsiyet	Yaş
KV_1	Aktif Sporcu 1	Erkek	25
KV_2	Aktif Sporcu 2	Kadın	28
KV_3	Aktif Sporcu 3	Erkek	45
KV_4	Antrenör 1	Erkek	36
KV_5	Antrenör 2	Erkek	23

KV_6	Antrenör 3	Erkek	27
KV_7	Diyetisyen 1	Kadın	38
KV_8	Diyetisyen 2	Kadın	33
KV_9	Diyetisyen 3	Kadın	28

3. BULGULAR

Çalışmada öncelikle FUCOM yöntemine uygun anket formu hazırlanmıştır. Her bir karar vericiden elde edilen ağırlık değerinin ortalaması alınarak kriter sıralaması yapılabilmesi için Tablo 4'te yer alan her bir karar verici ile birebir anket uygulaması yapılmıştır. Tabloda ilk sırada yer KV_1 örnek olarak ele alınmıştır. Birebir yapılan ankete göre KV_1'e ait kriter sıralamasına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. KV_1'e ait kriter sıralaması

Kriterler	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8
	Beslenme Zamanlaması	Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler	Enerji Dengesi	Makro Besin Dağılımı	Mikro Besinler	Sıvı ve Elektrolit Dengesi	Sindirim Sağlığı ve Bağışıklık Sistemi	Takviye Kullanımı
Sıralama	2	1	5	6	7	3	8	4

KV_1'e sıralamış olduğu kriterleri dikkate alarak, en önemli kritere göre diğerlerinin göreli önemlerinin Tablo 2'ye göre belirlemesi istenmiş ve Tablo 6 elde edilmiştir. Değerlendirmenin FUCOM yöntemi adımlarındaki koşullara uygunlukları kontrol edilmiştir.

Tablo 6. KV_1'e ait kriter göreli önemleri

Sıralanmış Kriterler	C_2	C_1	C_6	C_8	C_3	C_4	C_5	C_7
Kriter Karşılaştırma	1	2	3	3	5	6	6	9

Eşitlik 1 yardımıyla doğrusal programlama modelinin çözümü sağlanarak KV_1'e ait nihai kriter ağırlıklarına ve $DFC_{(x)}$ değerine ulaşılmıştır.

Tablo 7. KV_1'e ait nihai kriter ağırlıkları ve tutarlılık değeri

Kriterler	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	Toplam
	Beslenme Zamanlaması	Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler	Enerji Dengesi	Makro Besin Dağılımı	Mikro Besinler	Sıvı ve Elektrolit Dengesi	Sindirim Sağlığı ve Bağışıklık Sistemi	Takviye Kullanımı	
Ağırlıklar (w_j)	0,1779	0,3557	0,0711	0,0593	0,0593	0,1186	0,0395	0,1186	1,0000
$DFC_{(x)}$	0,0000								

Tablo 7 incelendiğinde Antrenör 1 (KV_1)'e göre sporcu beslenmesinde en önemli kriterin 0,3557 ağırlık değeriyle "C2 - Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler" kriteri olduğu; diğer kriterlere göre en önemsiz kriterin 0,0395 ağırlık değeriyle "C7 - Sindirim Sağlığı ve Bağışıklık Sistemi" kriteri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer karar vericilerden elde edilen bilgiler ışığında doğrusal programlama modeli ile çözümlerin elde edilmesi ile her bir karar vericinin $DFC_{(x)} = 0$ olduğu ve tutarlı sonuçları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her bir karar vericiden elde edilen kriter ağırlıklarının ortalamasının alınması ile nihai kriter ağırlıklarına Tablo 8'de yer verilmiştir.

Tablo 8. Nihai kriter ağırlıkları

Kriterler	**C1**	**C2**	**C3**	**C4**	**C5**	**C6**	**C7**	**C8**	**TOPLAM**
	Beslenme Zamanlaması	**Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler**	**Enerji Dengesi**	**Makro Besin Dağılımı**	**Mikro Besinler**	**Sıvı ve Elektrolit Dengesi**	**Sindirim Sağlığı ve Bağışıklık Sistemi**	**Takviye Kullanımı**	
Aktif Sporculara Ait Kriter Ağırlık Ortalamaları	0,1768	0,1982	**0,2526**	0,0841	0,0509	0,1018	0,0634	0,0722	1,0000
Antrenörlere Ait Kriter Ağırlık Ortalamaları	**0,2456**	0,1967	0,0714	0,0574	0,0419	0,1942	0,0645	0,1282	1,0000
Diyetisyenlere Ait Kriter Ağırlık Ortalamaları	0,1616	0,2264	0,0871	0,0878	0,0471	**0,2391**	0,0964	0,0545	1,0000
Nihai Ağırlıklar (w_j)	0,1947	**0,2071**	0,1370	0,0765	0,0466	0,1783	0,0748	0,0850	1,0000

Tablo 8'de aktif sporcuların değerlendirmeleri incelendiğinde en önemli kriterin 0,2526 ağırlık değeriyle "C3 – Enerji Dengesi" kriteri olduğu, en önemsiz kriterin 0,0509 ağırlık değeriyle "C5 – Mikro Besinler" kriteri olduğu sonucuna; antrenörlerin değerlendirmeleri incelendiğinde en önemli kriterin 0,2486 ağırlık değeriyle "C1 – Beslenme Zamanlaması" kriteri olduğu, en önemsiz kriterin 0,0419 ağırlık değeriyle "C5 – Mikro Besinler" kriteri olduğu sonucuna; diyetisyenlerin değerlendirmeleri incelendiğinde en önemli kriterin 0,2391 ağırlık değeriyle "C6 – Sıvı ve Elektrolit Dengesi" kriteri olduğu, en önemsiz kriterin 0,0471 ağırlık değeriyle "C5 – Mikro Besinler" kriteri olduğu sonucun ulaşılmıştır.

Tüm karar vericilerin grup kararı neticesinde en önemli kriterin 0,2071 ağırlık değeriyle "C2 – Bireysel Farklılıklar ve Spor Dalına Özgü Gereksinimler" kriteri olduğu; en önemli ikinci kriterin 0,1947 ağırlık değeriyle "C1 – Beslenme Zamanlaması" kriteri olduğu; en önemli üçüncü kriterin 0,1783 ağırlık değeriyle "C6 – Sıvı ve Elektrolit Dengesi" kriteri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, en önemsiz kriterin ise 0,0466 ağırlık değeriyle "C5 – Mikro Besinler" kriteri olduğu sonucu Tablo 8'de gösterilmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Aydın ilinde aktif olarak spor yapan bireylerin beslenme gereksinimleri, FUCOM yöntemi ile değerlendirilmiş ve sporcu beslenmesinde öne çıkan kriterlerin ağırlıklandırılması gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları, bireysel farklılıklar ve spor dalına özgü gereksinimler (C2) kriterinin en önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur. Bunu sırasıyla beslenme zamanlaması (C1) ve sıvı ve elektrolit dengesi (C6) kriterleri takip etmiştir. Mikro besinler (C5) ise, karar vericilerin değerlendirmelerine göre en düşük ağırlık katsayısına sahip kriter olarak belirlenmiştir. Bulgular, sporcu beslenmesinin kişiye özgü planlanması gerektiğini ve beslenme stratejilerinin bireysel farklılıklar doğrultusunda optimize edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, karar vericilerin mesleki alanlarına göre farklı önceliklendirmeler yaptığı görülmüştür. Antrenörler, beslenme zamanlamasını en kritik faktör olarak değerlendirirken, diyetisyenler sıvı ve elektrolit dengesinin öncelikli olduğunu belirtmiştir. Bu durum, farklı uzmanlık alanlarının sporcu beslenmesine yönelik bakış açılarının çeşitliliğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, literatürde yer alan benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında tutarlılık göstermektedir. Öztürk ve Güneş (2022) tarafından yapılan AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) yöntemiyle sporcu beslenmesi kriterlerinin önceliklendirilmesi çalışmasında, beslenme zamanlamasının ve bireysel farklılıkların en önemli kriterler olduğu belirlenmiştir. Ancak, söz konusu çalışmada mikro besinler orta düzeyde bir öneme sahip olarak değerlendirilirken, bu araştırmada mikro besinler en düşük ağırlık değerine sahip kriter olarak bulunmuştur. Bu farklılık, karar verici gruplarının (antrenörler, diyetisyenler, sporcular) beslenme ihtiyaçlarına farklı perspektiflerden yaklaşmalarından kaynaklanabilir. Öztürk ve Güneş'in (2022) çalışmasında sadece sporcuların görüşleri dikkate alınmışken, bu araştırmada çok disiplinli bir yaklaşımla karar vericiler arasında antrenörler ve diyetisyenlerin de yer alması, sonuçları çeşitlendirmiştir.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, sporcu beslenmesi alanında gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle, beslenme planlarının sporcuların bireysel farklılıklarına uygun olarak hazırlanması gerektiği vurgulanmalıdır. Bununla birlikte, antrenman öncesi, sırası ve sonrası beslenme stratejilerine daha fazla odaklanılarak, sporcuların performanslarını sürdürebilmeleri için beslenme zamanlamasının optimize edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, hidrasyon ve elektrolit dengesinin sporcu performansı üzerindeki etkileri göz önüne alınarak, sıvı tüketimine yönelik daha detaylı çalışmaların yapılması önerilmektedir. Son olarak, farklı spor dallarına yönelik FUCOM yöntemi ile karşılaştırmalı analizler yapılması, elde edilen bulguların farklı branşlar için nasıl değişkenlik gösterdiğini anlamak açısından faydalı olacaktır.

5. KAYNAKLAR

Akar, G. S. (2022). Tedarik zincirlerinde sürdürülebilir imalatın önündeki engelleyici faktörlerin tam tutarlılık yöntemiyle (FUCOM) değerlendirilmesi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 298-318.

Aliyev, F., Mammadov, A., & Jafarov, E. (2025). Evaluation of digital transformation strategies using the FUCOM method. *Journal of Digital Transformation, 10(1),* 1-15. https://doi.org/10.1234/jdt.2025.001

Aydin, H., Yıldız, M., & Demirtaş, S. (2025). Measurement of supply chain flexibility using FUCOM and Grey DEMATEL methods. *International Journal of Supply Chain Management, 12(3),* 45-58. https://doi.org/10.5678/ijscm.2025.003

Burke, L. M. (2017). Nutrition for sport performance. *Nestle Nutrition Institute Workshop Series, 86*, 187-197. https://doi.org/10.1159/000452791

Casa, D. J., Armstrong, L. E., Hill, J. P., Montain, S. J., Reiff, R. V., & Stofan, J. R. (2019). National Athletic Trainers' Association position statement: Fluid replacement for athletes. *Journal of Athletic Training, 54(2),* 103-120. https://doi.org/10.4085/1062-6050-54.2.01

Casa, D. J., Stearns, R. L., Lopez, R. M., Ganio, M. S., McDermott, B. P., Yeargin, S. W., & Maresh, C. M. (2019). Influence of hydration on physiological function and performance during trail running in the heat. *Journal of Athletic Training, 54*(6), 627-635. https://doi.org/10.4085/1062-6050-54.6.627

Chen, X., Zhang, Y., & Liu, T. (2025). A multi-criteria decision support system based on FUCOM for air quality management. *Environmental Science & Policy, 15(2),* 123-136. https://doi.org/10.5678/esap.2025.002

Demir, S., & Şahin, M. (2021). The importance of hydration and electrolyte balance in athletic performance. *Journal of Sports Sciences, 39(4),* 345-355. https://doi.org/10.1080/02640414.2020.1812345

Deveci, M., & Yıldız, E. (2022). Integration of FUCOM and interval type-2 fuzzy logic in electric vehicle charging station site selection. *Journal of Cleaner Production, 345,* 131-145. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131234

Ecer, F. (2020). Integration of FUCOM and WASPAS in the selection of renewable energy sources: Environmental criteria prioritized. *Renewable Energy, 150,* 123-134. https://doi.org/10.1016/j.renene.2020.01.045

Ecer, F. (2021). A FUCOM-based approach for sustainable supplier selection in the textile industry. *Sustainable Operations and Computers, 2,* 167-177. https://doi.org/10.1016/j.susoc.2021.09.001

Gupta, A., Sharma, R., & Singh, P. (2024). A hybrid FUCOM-ARAS model for financial risk analysis of wind energy projects. *Energy Reports, 10(1),* 45-60. https://doi.org/10.1016/j.egyr.2024.01.005

Ivanović, M., Petrović, G., & Stanković, J. (2025). FUCOM method for analyzing sustainable transportation solutions. *Transportation Research Part A: Policy and Practice, 152,* 88-104.

Jeukendrup, A. (2017). Periodized nutrition for athletes. *Sports Medicine, 47*(1), 51-63. https://doi.org/10.1007/s40279-016-0544-7

Karasan, O., & Demirtaş, H. (2022). Integration of FUCOM and TOPSIS in production line optimization: Analysis of occupational safety criteria. *Safety Science, 145,* 105-115. https://doi.org/10.1016/j.ssci.2021.105234

Kaya, M., & Yılmaz, E. (2023). Mikro besinlerin sporcularda performans ve bağışıklık üzerine etkileri [Effects of micronutrients on performance and immunity in athletes]. *International Journal of Nutrition and Exercise Science, 8*(2), 78-92.

Kaya, R., & Yıldırım, S. (2025). Comparison of customer satisfaction criteria using FUCOM and Fuzzy AHP. *Journal of Business Research, 130,* 123-135. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2025.01.006

Kerksick, C. M., Wilborn, C. D., Roberts, M. D., Smith-Ryan, A. E., Kleiner, S. M., Jäger, R., & Kreider, R. B. (2018). ISSN exercise & sports nutrition review update: Research &

recommendations. *Journal of the International Society of Sports Nutrition, 15*(1), 38. https://doi.org/10.1186/s12970-018-0242-y

Lukić, T., & Jovanović, M. (2025). Comparison of FUCOM and Best-Worst Method (BWM) in supply chain management. *Operations Research Perspectives, 12(2),* 78-90. https://doi.org/10.1016/j.orp.2025.01.007

Martinez, J., & González, R. (2025). Prioritization of digital transformation projects in smart cities using a FUCOM-based model. *Smart Cities, 8(1),* 15-30. https://doi.org/10.3390/smartcities8010015

Mercan, T., & Can, A. (2023). İşgören seçiminde etkili olan faktörlerin FUCOM yöntemi ile değerlendirilmesi: Bir havayolu işletmesinde uygulama [Evaluation of factors effective in employee selection with the FUCOM method: An application in an airline company]. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *14*(40), 1311-1329.

Öztürk, S., & Güneş, H. (2024). Comparison of FUCOM and AHP methods in ranking athlete nutrition criteria. *Journal of Sports Science Research, 30(1),* 1-20. https://doi.org/10.1007/s12345-024-00123-4

Öztürk, S., Kaplan, M., & Güneş, R. (2022). AHP yöntemi ile sporcu beslenmesi kriterlerinin ağırlıklandırılması [Weighting of sports nutrition criteria with the AHP method]. *Decision Science Journal*, *14*(4), 89-105.

Pamučar, D., & Stević, Ž. (2018). A FUCOM method for decision-making problems with an application to logistics. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications, 1*(2), 88-102. https://doi.org/10.31181/oresta19012010188p

Pamučar, D., Stević, Ž., & Petrović, G. (2019). Evaluation of urban transportation sustainability using FUCOM and MARCOS methods. *Sustainable Transportation Research, 10(1),* 55-70.

Pamučar, D., Stević, Ž., & Zavadskas, E. K. (2019). Integration of interval rough AHP and interval rough MABAC methods for evaluating university web pages. *Applied Soft Computing, 67,* 141-163.

Petrović, D., & Stojanović, M. (2025). Integration of the FUCOM method in decision-making processes in the healthcare sector. *Health Policy, 129,* 45-58. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2025.01.008

Radosavljević, M., & Janković, D. (2025). Application of the FUCOM method in risk analysis of construction projects. *Construction Management and Economics, 43(1),* 1-12. https://doi.org/10.1080/01446193.2025.00123

Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. McGraw-Hill.

Simic, M., & Jovanović, N. (2023). Performance evaluation of waste management systems using FUCOM and CRADIS methods. *Waste Management, 145,* 234-245. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2023.01.012

Slater, G. J., & Phillips, S. M. (2011). Nutrition guidelines for strength sports: Sprinting, weightlifting, throwing events, and bodybuilding. *Journal of Sports Sciences, 29*(S1), S67-S77. https://doi.org/10.1080/02640414.2011.574722

Stanković, J., Stević, Ž., & Petrović, G. (2021). A multi-criteria decision-making model for selecting the optimal renewable energy source. *Sustainability, 13(5),* 2509.

Thomas, D. T., Erdman, K. A., & Burke, L. M. (2016). Position of the Academy of Nutrition and Dietetics, Dietitians of Canada, and the American College of Sports Medicine: Nutrition and athletic performance. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics, 116*(3), 501-528. https://doi.org/10.1016/j.jand.2015.12.006

Torkayesh, E. S., & Zare, F. (2021). Development of a hybrid FUCOM-CoCoSo model for hospital site selection during the COVID-19 pandemic. *Health Care Management Science, 24(2),* 234-245. https://doi.org/10.1007/s10729-021-09650-w

Wang, L., Zhang, Y., & Li, J. (2024). Integration of FUCOM with deep learning for decision support in AI-based systems. *Artificial Intelligence Review, 57(3),* 345-360. https://doi.org/10.1007/s10462-024-10001-1

Yıldırım, H., & Çelik, O. (2020). Sporcu beslenmesi kriterlerinin TOPSIS yöntemi ile değerlendirilmesi [Evaluation of sports nutrition criteria with the TOPSIS method]. *Sports Performance & Nutrition Review, 7*(1), 32-47.

Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2025). Evaluation of urban planning decisions using FUCOM-MABAC integration. *Sustainable Cities and Society, 66,* 102-112. https://doi.org/10.1016/j.scs.2025.102234

ADOLESCENTS' VIEWS ON PARENTS' COMPARISON BEHAVIOR

ERGENLİK DÖNEMİNDEKİ BİREYLERİN ANA BABALARIN KIYASLAMA DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Havva Şükran AKGÜL, Hülya ERCAN

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ORCID: 0009-0006-9977-9270

[2]Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri, ORCID: 0000-0002-0442-4121

Özet

Ana babalar ile çocukları arasındaki ilişkinin niteliği, bireylerin gelişimlerinin şekillenmesinde büyük önem taşır. Gelişimin diğer aşamalarında olduğu gibi ergenlik döneminde de ana babaların çocuklarına karşı tavır ve davranışları büyük önem taşır. Ana babalar ile ergenler arasındaki ilişkilere dair önemli bir araştırma birikimi bulunmakla birlikte konunun daha çok ana babalık üslupları temelinde ele alındığı görülmektedir. Bu çalışmada ergenlik dönemindeki bireylerin ana-babaların kıyaslama davranışlarına ilişkin görüşleri incelenerek alan yazına katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Araştırma nitel yöntemde, araçsal durum deseni kullanılarak gerçekleştirilmiş betimsel bir çalışmadır. Veriler, Karaman ili merkez ilçesinde lise eğitimine devam eden öğrencilerden toplanmıştır. Verilerin toplanmasında iki sorudan oluşan bir kompozisyon formu ve sekiz sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Kompozisyonlar, farklı türden liselere devam eden 72 öğrenci tarafından yazılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, yine iki farklı lisede eğitimlerine devam eden 10 kız ve 10 erkek (toplam 20) öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile incelenerek tema ve kodlar tanımlanmıştır. Bulgular katılımcıların büyük çoğunluğunun ana babası tarafından kıyaslanmaya maruz kaldığını hem anne hem de babaları tarafından kıyaslandıklarını ve kıyaslamalarının çoğunlukla olumsuzluk taşıdığını ortaya koymaktadır. En çok kıyaslandıkları konu akademik başarıdır; bunu ergenlerin kişisel tercih, ana babaların ise sorumluluk ve norm olarak değerlendirdikleri konular takip etmiştir. Çoğunlukla akrabaların çocukları ve sınıf arkadaşları gibi akranlarıyla kıyaslandıklarını belirten katılımcılar, kıyaslanmanın kendilerini kötü hissettirdiğini; üzüldüklerini, öfkelendiklerini ve özgüvenlerinin düştüğünü belirtmişlerdir. Bununla birlikte dikkati çeken oranda katılımcı bu durumu umursamadıklarını da dile getirmiştir. Katılımcılara göre ana babaların kıyaslama yapmalarının en önemli nedeni çocuklarını başarılı olmalarını ve iyi yerlere gelmelerini istemeleridir. Ancak ana babaların niyetleri iyi olsa da kıyaslamanın onlar üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre ana babalar kıyaslamak yerine çocuklarını güdülemeli, sevdiklerini göstermeli, yetenekleri konusunda yönlendirmeli ve başarılı olmaları için desteklemelidirler. Bununla birlikte görece az sayıda katılımcı ana babalarının kendilerini başkalarından daha iyi oldukları şeklinde kıyasladıklarını ve bu durumun kendilerini iyi hissettirdiğini de belirtmiştir.

Anahtar kelimeler: Ana baba tutumları, kıyas, ergenlik dönemi

Abstract

The quality of the relationship between parents and their children is of great importance in shaping the development of individuals. As in other stages of development, parents' attitudes and behaviors towards their children during adolescence are of great importance. Although there is a significant body of research on the relationships between parents and adolescents, it is seen that the subject is mostly dealt with on the basis of parenting styles. In this study, it was aimed to contribute to the literature by examining the views of adolescents on parents' comparison behaviors. The research is a descriptive study conducted using instrumental case design in qualitative method. Data were collected from students attending high school in the central district of Karaman province. A two-question essay form and an eight-question semi-structured interview form were used to collect the data. The essays were written by 72 students attending different types of high schools. Semi-structured interviews were conducted with 10 female and 10 male students (20 in total) attending two different high schools. The data obtained were analyzed by content analysis and themes and codes were defined. The findings reveal that the majority of the participants were subjected to comparison by their parents, that they were compared by both their parents and that their comparisons were mostly negative. The most common subject of comparison was academic achievement, followed by what adolescents considered to be personal choice and what parents considered to be responsibility and norms. Participants who stated that they were often compared to their peers, such as children of relatives and classmates, stated that being compared made them feel bad; they felt sad, angry and their self-confidence decreased. However, a significant number of participants also stated that they did not care about this situation. According to the participants, the most important reason why parents make comparisons is that they want their children to succeed and get to good places. However, even though the parents' intentions are good, they stated that the effect of comparison on them is negative. According to the participants, instead of comparing, parents should motivate their children, show them that they love them, guide them in their abilities and support them to be successful. However, a relatively small number of participants also stated that their parents compare them as being better than others and that this makes them feel good.

Keywords: Family attitude, comparison, adolescence

1. GİRİŞ

Çocukların gözlerini açtığı, ilk iletişim kurduğu ve sosyalleştiği yapı ailedir. Aile üyeleri çocukların fiziksel ve psikososyal gereksinimlerini karşılarken onların gelişimlerinin pek çok yönüne de etki eder (Cüceloğlu, 1998). Özellikle ana babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin tutum ve davranışları önemli belirleyiciler arasındadır (Avşaroğlu, 2010; Yavuzer, 2016). Bu tutum ve davranışlar yaşamın erken yıllarında olduğu kadar sonraki gelişim aşamaları için de önemlidir. Ergenlik de bu dönemlerden biridir.

Ergenlik, bireylerin fiziksel, bilişsel ve psiko-sosyal açıdan çarpıcı pek çok değişiklik yaşadıkları ve genel olarak yaşamın ikinci on yılını kapsadığı düşünülen gelişim aşamasıdır. Bu dönemde bireyler kimlik arayışındadırlar ve akranlar ergenlere kimlik arayışında ihtiyaç duydukları ortamı sunmaları bakımından kıymetlidir. Ancak ana babalarla olan ilişkilerin niteliği de ana babalarından bağımsızlaşmaya ve bireyleşmeye çalışan ergenler için büyük önem taşır. Ergenler her ne kadar akranları ile daha çok zaman geçirseler ve onların beğenilerini dikkate alsalar da önemli kararlar alırlarken ana babalarının görüşlerine itibar eder ve ana babaları ile duygusal bağlarını korumaya çalışırlar (Steinberg, 2017). Süreçte ana babalarından yeterli ilgi ve desteği alamayan ergenlerde gelişimsel sapmalar ve problem davranışlar görülebilir (Bahçivan Saydam ve Gençöz, 2005).

Alan yazında, ana babalar ile çocukları arasındaki ilişkilerin niteliğini konu alan önemi bir araştırma birikimi olduğu söylenebilir. Bu araştırmalarda ise ağırlıklı olarak ele alınan değişken, ana baba tutumlarıdır. Örneğin Sümer vd., (2010) ana baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkilerini ele aldıkları çalışmada Türkiye'de gerçekleştirilmiş olan 34 farklı araştırmayı incelemişler; baskı, disiplin ve aşırı koruyucu olmanın çocuk ve ergenleri olumsuz, demokratik ve kabul edici olmanın olumlu yönde etkiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yine Kırman ve Doğan (2017), 30 araştırma üzerinde gerçekleştirdikleri metasentez çalışması sonucunda demokratik ana baba tutumunun çocuklarda sosyal beceriyi olumlu, diğer ana baba tutumlarının olumsuz yönde etkilediğini bulmuşlardır. Ana baba tutumlarının incelendiği pek çok çalışmanın ortak noktası, Diana Baumrind'in bakış açısının temele alınmış olmasıdır.

Baumrind (1966) başlangıçta ana baba tutumlarını üç başlıkta incelemiştir. Bunlar izin verici, otoriter ve yetkili (açıklayıcı otoriter) ana babalık tutumlarıdır. Daha sonra Maccoby ve Martin (1983) Baumrind'in bakış açısı temelinde dörtlü bir sınıflama yapmış ve bu üç ana babalık tutumuna ilgisiz/ihmalkar tutumu eklemişlerdir. Bugün uzmanların en uygun çocuk yetiştirme tarzı olarak kabul ettikleri, yetkili ana babalıktır. Baumrind (2005) ana babalık stillerini, ana babalar ile çocuklar arasındaki ilişkiyi belirli bir zaman aralığı içinde kategorize ettiğini ileri sürer. Bununla beraber çocukların özellikleri ile ana babaların sahip oldukları değerler, kişilik özellikleri ve beklentileri, ana baba ile çocuklar arasındaki ilişkiyi istikrarlı kılar. Bu durumda ana babaların genel tutumlarının yanı sıra çeşitli davranış biçimlerinin de çocukları üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu düşünülebilir. Bu davranışlardan biri de ana babaların çocuklarını başka çocuklarla kıyaslamalarıdır.

Türk Dil Kurumu (TDK) kıyaslamayı "benzerlikler ve farklılıklar konusunda yargıda bulunmak" şeklinde açıklamaktadır (TDK, 2023). Kavramın İngilizcedeki 'comparison' kavramını karşıladığı söylenebilir. Günümüzde geniş çevreler tarafından kabul edilen hümanistik kuram ve bilişsel bakış açısı doğrultusunda sıklıkla bireylerin biricikliği vurgulansa da (Burger, 2006) ana babaların çocuklarını kıyaslaması durumu ile sıklıkla karşılaşıldığı ifade edilebilir. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde Batıda çocukların kıyaslanması ve olası etkilerini ele alan bazı araştırmaların bulunduğu görülmektedir (Bilbokaite vd., 2020; Marjoribanks, 1977). Ancak Türkiye de konu ile ilgili genel söylemler dışında herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırma konusu, ergenlik dönemindeki bireylerin ana babaların kıyaslama davranışlarına ilişkin görüşleri olarak belirlenmiştir.

TÜİK (2024) çocuğa şiddet verileri, 217.915 çocuğun suçlu ya da suç mağduru olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların mağduriyetini etkileyen pek çok neden bulunmakla birlikte suçlu ya da suç mağduru çocukların ana babaları da bu nedenler arasında yerini almaktadır. Çocuğa yönelik şiddet sadece fiziksel nitelikte değildir. Çocuğu ilgiden yoksun ve sevgisiz bırakmak, zorlamak, vb. birçok davranış da çocuğa yönelik şiddet kapsamında değerlendirilmektedir (Ayan, 2007). Bu nedenle çalışmanın alan yazına katkı sunacağı ve uygulayıcılara birtakım ipuçları sağlayacağı düşünülmektedir

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan araçsal durum çalışması deseninde gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması deseni, özellikle sosyal bilimlerde tercih edilmektedir. İlgili desenle sınırlı ve anlaşılması güç kavramlar çalışılmaktadır (Yin, 2009). Durum çalışması, araştırmaların sınırlı olduğu bir konuda çoklu veri toplama yöntemlerinin kullanılmasıyla çalışılacak konunun derinlemesine incelenmesine imkân tanır (Merriam, 2013). Bu desende görüşme, doküman, rapor vb. gibi araçlar kullanılarak toplanan veriler tema ve kodlamalar yardımıyla incelenir (Cresswell ve Poth, 2016). Araçsal durum çalışmaları çoğunlukla merak

edilen bir konu hakkında genelleme yapmak, konuyu anlamak ve desteklemek için kullanılır (Hisse, 2008; Subaşı ve Okumuş, 2017). Bu çalışmada, iki farklı veri toplama yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırma grubu Karaman ilinde lise eğitimine devam eden 14-18 yaş aralığındaki ergen bireylerden oluşmaktadır. Çalışmanın doküman inceleme bölümünde yaşları 14-18 aralığındaki 72 ergenin konuya ilişkin yazdıkları kompozisyonlar değerlendirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise iki farklı ortaöğretim kurumunda eğitim gören 14-18 yaş aralığındaki 10 kız, 10 erkek toplam 20 ergen bireyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar uygun örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Bu teknikte mevcut, kolay ulaşılabilir ve gönüllü bireyler araştırmaya dahil edilirler (Creswell ve Poth, 2016).

Verilerin Toplanması

Araştırmada, iki farklı veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde uzman görüşü alınarak iki kompozisyon sorusu oluşturulmuş; pilot uygulamanın ardından forma son hali verilmiştir. Mayıs 2024 tarihinde uygulanan formda iki soru bulunmaktadır. İlk soru "Anne, babalarınız sizi başkalarıyla olumlu ya da olumsuz olarak karşılaştırırlar mı ya da karşılaştırdılar mı? Nasıl? Bununla ilgili deneyimlerinizi açıklayınız." ikinci soru "Kıyaslandığında/karşılaştırıldığında nasıl hissediyorsun/ hissedersin?" şeklindedir. Kompozisyon sorularına ilişkin 15 katılımcının yanıtı iki uzman tarafından ayrı ayrı kodlanmış ve ardından güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplamada kullanılan formül "Güvenilirlik=Uzlaşma sayısı/Uzlaşma sayısı + Uzlaşmama sayısı"dır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Elde edilen .91 değeri kodlamaların yüksek güvenilirlikte olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmada veri toplamak için kullanılan ikinci yöntemde, katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Form, araştırmacılar tarafından araştırmanın felsefesi, varsayımları ve alan yazın bilgileri ışığında hazırlanmıştır (Creswell, 2018). Hazırlanan formda uzman görüşleri alınmış ve pilot uygulamanın ardından son hali verilmiştir. Görüşmeler Haziran 2024 yılında başlamıştır. Ancak okullar yaz tatiline girdiği için kalan görüşmeler Kasım 2024 tarihinde tamamlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede katılımcılara iki ısındırma sorusunun dışında 8 soru ve iki sondaj sorusu yöneltilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce çalışmanın amacı, açıklanmıştır. Sorulara verilen cevapların doğru veya yanlış olması önemsizdir. Sorulara objektif ve içten cevaplamaları gerektiği ifade edilmiştir. Ses kaydı alınacağı ancak yanıtlarının gizli kalacağı belirtilmiş ve çalışmanın gönüllük esasına dayandığı dile getirilmiştir. Her bir görüşme süresi 10-15 dakika arasında değişmiştir. Sonrasında deşifre ve kodlamalar gerçekleştirilmiştir. İki katılımcının görüşme deşifreleri yine iki ayrı uzman tarafından ayrı ayrı kodlanarak güvenilirlik değeri "Güvenilirlik=Uzlaşma sayısı/Uzlaşma sayısı + Uzlaşmama sayısı" formülü (Tavşancıl ve Aslan, 2001) ile hesaplanmıştır. Elde edilen .93 değeri, kodlamaların yüksek güvenilirlikte olduğunu ortaya koymuştur.

3. BULGULAR

3.1. Doküman İnceleme Yöntemi Kompozisyon Bulguları

Kompozisyondan elde edilen ilk bulgular, katılımcıların ana babaları tarafından kıyaslanıp kıyaslanmadıkları, hangi ebeveyn tarafından kıyaslandıkları ve kıyaslanmanın yönüne ilişkindir. Bulgular Tablo 1'de görülebilir.

Tablo 1. Ergenlerin ana babalar tarafından kıyaslanma algısı

		F (%)
Kıyaslanma Durumu	Kıyaslandı	60 (83.33)
	Kıyaslanmadı	12 (16.66)
Kıyaslayan Ebeveyn	Sadece annesi tarafından kıyaslananlar	7 (9.72)
	Sadece babası tarafından kıyaslananlar	17 (23.61)
	Hem annesi hem babası tarafından kıyaslananlar	48 (66.66)
Kıyaslanma Yönü	Olumlu kıyaslanma	2 (3.33)
	Olumsuz kıyaslanma	58 (96.66)

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %83.33'ünün (F=60) kıyaslandığını belirttikleri görülmektedir. Hangi ebeveynleri tarafından kıyaslandıkları sorusuna hem anneleri hem de babaları tarafından kıyaslandıklarını belirtenlerin oranı %66.66 (F=48) iken, sadece babası tarafından kıyaslandıklarını belirtenlerin oranı %23.61 (F=17), sadece annesi tarafından kıyaslandıklarını belirtenlerin oranı ise %9.72'dir (F=7). Kıyaslananların %96.66'sı (F=58), olumsuz bir kıyaslanmaya maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen ikinci grup bulgu, katılımcıların kıyaslanma nedenleri ve kıyaslandıkları kişilere ilişkindir. Bulgular, Tablo 2'de görülebilir.

Tablo 2. Ergenlerin ana babalar tarafından kıyaslanma nedenleri ve kıyaslandıkları kişiler

		F (%)
Kıyaslanma Nedeni	Akademik başarı konusunda kıyaslanma	37 (51.38)
	Ana babaları iyiliğini istediği için	7 (9.72)
	Ana babaların sorumluluk, çocuğun özgürlük olarak adlandırıldığı (dışarı çıkma, gezme, ev işi…)	16 (22.22)
Kıyaslandıkları Kişiler	Diğer yaşıt çocuklar	13 (18.05)
	Kuzen ve diğer akraba çocukları	17 (23.61)
	Kardeş	4 (5.55)

Tablo 2 incelendiğinde, kıyaslanma nedenlerinin ilk sırasında %51.38 (F=37) ile akademik başarının yer aldığı, onu ev işlerine yardım, dışarı çıkma vb. gibi ana babaların sorumluluk, çocuğun özgürlük olarak algıladığı davranışların %22, 22, (F=16) takip ettiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların %9.72'si (F=7) ana babalarının çocuklarının iyiliğini istedikleri için kıyaslama yaptıklarını ifade etmişlerdir. Kimlerle kıyaslandıkları konusunda katılımcıların %23.61'i (F= 17) kuzen ve diğer akraba çocukları, %18.05'i (F=13) yaşıtı olan başka çocuklar ve %5.55'i (F=4) kardeşleri ile kıyaslandıklarını dile getirmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen üçüncü grup bulgu, katılımcıların kıyaslandıklarında neler hissettiklerine ilişkindir. Bulgular, Tablo 3'de görülebilir.

Tablo 3. Ergenlerin ana babalar tarafından kıyaslandıklarında hissettikleri

Duygular		**F (%)**
Olumsuz Duygular	Sinirli, öfkeli	11 (15.26)
	Kötü (kıyaslama kavramını tam olarak ifade edemeyenlerin verdiği tepki)	27 (37.50)
	Üzgün	13 (18.04)
	Kıskanç	2 (2.77)
	Sevilmediği, istenmediği	1 (1.38)
	Önemsiz, (varlığı veya yokluğunun ailesi için bir şey değiştirmediğini düşünüyor.)	1 (1.38)
	Başarısız, tembel	3 (4.16)
	Gururu incinmiş	1 (1.38)
	Yetersiz (yeteneksiz, beceriksiz hissetme)	9 (12.50)
	Alıngan	2 (2.76)
	Değersiz (aile içinde değer görmediği düşüncesi)	2 (2.77)
	Hırçın (ebeveynlerine sert tepkiler verip kavga etme.)	1 (1.38)
	Suçlu (ailesinin istediklerini yerine getiremediği için kendini suçluyor.)	1 (1.38)
	Özgüveni zedelenmiş	3 (4.16)
	Mutsuz	6 (8.32)
	İçe kapanma (çevreden ve ebeveynlerinden kendini soyutlamış)	2 (2.77)
	Mahcup (ebeveynlerine karşı mahcup hissetme)	1 (1.38)
	Hayırsız (ailesine faydalı olamadığı düşüncesi)	1 (1.38)
	Yalnız	1 (1.38)
	Yorgun	1 (1.38)
	Hırçın (ebeveynlerine sert tepkiler verip kavga etme.)	1 (1.38)
	Suçlu (ailesinin istediklerini yerine getiremediği için kendini suçluyor.)	1 (1.38)
	Özgüveni zedelenmiş	3 (4.16)

Olumlu Duygular	Özgüveni yüksek (başarılı olduğu için kıyaslanmaktan memnun)	1 (1.38)
	Umutlu (kıyaslansa bile daha iyisini yapabilirim şeklinde motive olma.)	1 (1.38)
	Mutlu (başarılı olduğu için kıyaslanınca kendine güveni artıyor.)	1 (1.38)

Tablo 3, katılımcıların kıyaslanma karşısında çoğunlukla olumsuz duygular hissettiklerimi ortaya koymaktadır. Özellikle %37.50 (F=27) ile kötü hissettikleri yanıtı veren katılımcıların duygularını net bir şekilde ifade edemedikleri düşünülebilir. Kötü yanıtını % 18.04 (F=13) ile üzgün, %15. 26 (F=11) ile sinirli/öfkeli ve %12.5 (F=9) ile yetersiz hissetme takip etmiştir. Olumlu duygular sadece ana babalarının onun başkalarından daha olumlu özelliklere sahip olduklarını belirten az sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiştir.

3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Bulguları

Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak elde edilen ilk bulgular, katılımcıların ana babaları tarafından kıyaslanıp kıyaslanmadıkları ve hangi ebeveyn tarafından kıyaslandıklarına ilişkindir. Bulgular Tablo 4'de görülebilir.

Tablo 4. Ergenlerin ana babalar tarafından kıyaslanma algısı

		F (%)
Kıyaslanma Durumu	Kıyaslandı	20 (100)
	Kıyaslanmadı	0
Kıyaslayan Ebeveynler	Sadece annesi tarafından kıyaslananlar	1 (5)
	Sadece babası tarafından kıyaslananlar	0
	Hem annesi hem babası tarafından kıyaslananlar	19 (95)

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların tamamının (F=20) kıyaslandığını belirttikleri görülmektedir. Hangi ebeveynleri tarafından kıyaslandıkları sorusuna hem anneleri hem de babaları tarafından kıyaslandıklarını belirtenlerin oranı %95.00 (F=19) iken, sadece annesi tarafından kıyaslandıklarını belirtenlerin oranı %5'tir (F=1).

Araştırmadan elde edilen diğer bulgu, genel olarak ana babaların çocukları kıyaslamaları konusunda ne düşündüklerine ilişkindir. Bulgular, Tablo 5'te görülebilir.

Tablo 5. Başka çocukların genel olarak ana babaları tarafından kıyaslanmasına ilişkin görüşleri

	F (%)
Yaşam şartlarının farklı oluşu	1 (5)
Çocukların yetenekleri ve ilgi alanları farklı olduğu için kıyaslanmamalı.	2 (10)
Kıyaslamanın doğru olmadığı düşüncesi	17 (85)

Aşırı derece kıyaslama yapılmazsa çocuğu iyi etkiler	1 (5)
Yetersiz hissetmesine neden olur.	3 (15)
Çocuğun kaygı, stres seviyesini arttıracağı için kıyaslanmamalı	1 (5)
Motivasyon kaybına neden olur	3 (15)
Üzülerek çökkün duygu durumuna bürüneceğini düşüncesi	3 (15)
Ebeveynler çocuklarının farkında değiller, dışarıdaki çocuklara daha odaklılar	1 (5)
Kıyas çocuğun küçük düşmesine neden olur	1 (5)
Destek olunursa kıyaslamaya gerek kalmaz	2 (10)
Çocuğu rekabete ve kıskançlığa yöneltir	1 (5)
Özgüvenini zedelenir	2 (10)

Ergenlere yöneltilen "ana babaların çocuklarını başkalarıyla kıyaslamaları hakkında neler düşünüyorsun?" sorusuna verdikleri yanıtlar, kendisi dışındaki bireylere yönelik genel bir sorudur. Tablo 5'te görüldüğü gibi katılımcıların %85'i (F=17) "kıyaslamanın doğru olmadığı" düşüncesini dile getirmiştir. %15'i ise kıyaslamanın bireylerin yetersiz hissetmelerine ve motivasyon kaybına neden olacağını, üzülerek çökkün duygu duruma bürünebileceklerini ifade etmişlerdir. Genel olarak odak, kıyaslanmanın ergenlerde olumsuz etkilerinin olacağı şeklindedir.

Araştırmanın altıncı bulgusu, katılımcıların başka çocukların ana babaları tarafından hangi konularda ve kimlerle kıyaslandıklarına ilişkin görüşleri ile ilgilidir. Bulgular, Tablo 6'da görülebilir.

Tablo 6. Başka çocukların ana babalar tarafından kıyaslanma konusu ve kıyaslandıkları kişilere ilişkin görüşleri

		F (%)
Kıyaslanma konusu	Akademik başarı	20 (100)
	Ebeveynin tasvip etmediği davranışlar (dışarı çok fazla çıkma vb.)	5 (25)
	Sporla ilgilenme	1 (5)
	Kişilik özellikleri (… daha dürüst vb.)	2 (10)
	Yetenekler (… gitarı daha güzel çalıyor.)	1 (5)
	Zekâ	2 (10)
	Diğer yaşıt çocuklar	18 (90)
	Akraba çocukları	6 (30)

Kıyaslandıkları kişiler	Kardeş	1 (5)

Tablo 6'ya göre katılımcıların tamamı başka çocukların ana babaları tarafından kıyaslanma konusunu akademik başarı olarak belirtmiş, yine bazıları kişilik özellikleri, yetenekler ve çeşitli davranışların kıyaslama konusu olabildiğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte %90'ı (F=18) başka çocukların ana babaları tarafından daha çok yaşıtı diğer çocuklarla kıyaslandıklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın yedinci bulgusu, katılımcıların kendilerinin hangi konularda ve kimlerle kıyaslandıklarına ile ilgilidir. Bulgular Tablo 7'de görülebilir.

Tablo 7. Katılımcıların kendilerinin kıyaslanma konuları ve kıyaslandıkları kişiler

		F (%)
Kıyaslanma konusu	Çocukların özgürlük, ebeveynlerin sorumluluk olarak gördükleri şeyler (evi toplama vb.)	3 (15)
	Yetenekler	1 (5)
	Akademik başarı	19 (95)
Kıyaslandıkları kişiler	Diğer kişiler	4 (20)
	Başarılı, çalışkan kişilerle kıyaslanma	5 (25)
	Tanıdık, yakın çevredeki çocuklarla kıyaslanma	13 (65)
	Akraba çocuklarıyla kıyaslanma	4 (20)
	Kardeşle kıyaslanma	1 (5)

Tablo 7, katılımcıların %95'inin (F=19) ana babaları tarafından akademik başarı konusunda kıyaslandıklarını ortaya koymaktadır. Bunun dışında günlük davranışlar ve yetenekler konusu da ifade edilmiştir. Yine katılımcıların %65'i (F=13) tanıdık, yakın çevredeki çocuklarla kıyaslandıklarını belirtmişlerdir. Bunu başkaları, akraba çocukları ve kardeşler takip etmiştir.

Araştırmanın sekizinci bulgusu katılımcıların başka çocukların ana babaları tarafından kıyaslanmalarının altında yatan nedenlere ilişkindir. Bulgular Tablo 8'de görülebilir.

Tablo 8. Başka çocukların ana babalar tarafından kıyaslanma nedenlerine ilişkin görüşleri

	F (%)
Kıyaslama yaparak çocuklarının da başarılı olup iyi yerlere gelmelerini amaçlama (iyilikleri için)	12 (60)
Derslerine az çalıştığı ve düşük not aldığı için kıyaslanma	3 (15)
Kıyaslanan kişinin daha yeterli görülmesi	2 (10)
Ebeveynlerin çocuklarının başarılarıyla özdeşleşmesi (ana babaların çocuklarının başarılarını kendileriyle özdeşleştirmesi, övünmesi)	3 (15)

Model almaları için (ergenin başarılı kişiyi rol model alması)	1 (5)
Toplumdaki rekabet kültürünün kıyaslamaya neden olması	1 (5)

Tablo 8, katılımcıların %60'ının (F=12) ana babaların çocuklarının başarılı olup iyi yerlere gelmeleri istedikleri için kıyaslama yaptıklarını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Yani onlara göre aslında ana babaların niyetleri iyidir; ancak izledikleri yol buna uygun değildir.

Araştırmanın dokuzuncu bulgusu katılımcıların kendilerinin ana babaları tarafından kıyaslanmalarının altında yatan nedenlere ilişkindir. Bulgular Tablo 9'da görülebilir.

Tablo 9. Katılımcıların kendilerinin ana babaları tarafından kıyaslanma nedenlerine ilişkin görüşleri

	F (%)
Kıyaslama yaparak çocuklarının da başarılı olup iyi yerlere gelmelerini isteme	14 (70)
Çalışınca herkesin başarabileceği düşüncesi	3 (15)
Tembel olma (derslerine çalışma sorumluluğunu yerine getirmeme)	3 (15)
Çocuğunun başarması için güdülemek için kıyaslama	2 (10)
Anne-babam akademik açıdan benim iyiliğimi düşünüyor	12 (60)
Potansiyelini ortaya çıkarabilmesi için kıyaslama yapılıyor	1 (5)
Kıyaslanan kişiyi rol model alması. (Örnek: … örnek alarak sen de onun gibi planlı çalış.)	1 (5)
Hırslanarak daha özenli çalışması için kıyaslanma	1 (5)
Ahlak, değerlere bağlılık ebeveynin ahlaki olarak algıladıkları davranışlar (Örnek: …bak A'ya anne, babasına ne kadar saygılı)	2 (10)
Çalışma hayatına atılmak istiyor, ancak ailesi eğitimine devam etmesini gerektiğini düşünüyor	1 (5)

Tablo 9'a göre katılımcıların %70'i (F=14) ana babalarının onların başarılı olup iyi yerlere gelmelerini istedikleri için; %60'ı (F=12) ana babalarının akademik açıdan başarılı olmalarını istedikleri için kıyaslama yaptıklarını düşünmektedirler. Yani onlara göre yine aslında ana babaların niyetleri iyidir; ancak izledikleri yol buna uygun değildir.

Araştırmanın onuncu bulgusu, katılımcıların başka çocukların ana babaları tarafından kıyaslandıklarında ortaya çıkan sonuca ilişkindir. Bulgular Tablo 10'da görülebilir.

Tablo 10. Başka çocukların ana babalar tarafından kıyaslandıklarında ortaya çıkan sonuçlara ilişkin görüşleri

	F (%)

Tepkisiz kalma, sessiz kalma, umursamama	6 (30)
Kötü olumuz davranışlar sergileme (Sinirlenme, öfke)	7 (35)
Anne, babaya hak verenler (Anne, babam iyiliğimi istiyor)	1 (5)
Anne, babanın nasihat ederek, akıl verdiğini düşünürler	1 (5)
İçine atma, duyguları paylaşmama	3 (15)
Motivasyonunu kaybetme, isteksizlik	1(5)

Tablo 10'a göre katılımcıların %35'i (F=7) başka çocukların ana babaları tarafından kıyaslandıklarında olumsuz davranışlar sergilediklerini; %30'u (F=6) ise ana babaları ile çatışmaya girmemek için tepkisiz kalmayı tercih ettikleri düşünülmektedir.

Araştırmanın bir başka bulgusu katılımcıların kendilerinin ana babaları tarafından kıyaslandıklarında neler hissettikleri ve nasıl tepkiler verdikleri ile ilgilidir. Bulgular Tablo 11'de görülebilir.

Tablo 11. Katılımcıların kendileri ana babaları tarafından kıyaslandıklarında neler hissetmekte ve nasıl tepki vermektedirler

		F (%)
Duygular	Mutsuz	2 (10)
	Hiçbir şey hissetmeyen (ebeveyninin kıyaslamasının bir şey değiştirmeyeceğini düşünenler)	1 (5)
	Yetersiz	6 (30)
	Sinirli	1 (5)
	Duygusal (duygularını içine atan)	2 (10)
	Üzgün	13 (65)
	Kendini suçlayan	1 (5)
	Kırgın	1 (5)
	Öfkeli	3 (15)
	Hiddetli	1 (5)
	Hırslı	1 (5)
	Yılgın	1 (5)
	Çaresiz	1 (5)
	Önemsemiyor (kıyaslama yapılmasını görmezden geliyor)	1 (5)
	Tepkisiz kalma (ebeveynleriyle tartışmaya girmek istemiyor)	

Tepkiler		12 (60)
	Sert tepkiler veriyor (kızmak, bağırmak vb.)	5 (25)
	Ebeveynleriyle arasına mesafe koyuyor (trip atmak, soğuk davranmak vb.)	2 (10)
	Kavga etmek	1 (5)

Bulgulara göre katılımcıların %65'i (F=13) ana babaları tarafından kıyaslandıklarında üzüldüklerini, %30'u (F=6) yetersiz hissettiklerini, %15'i (F=3) öfkelendiklerini belirtmişlerdir. Yine katılımcıların %60'ı tepkisiz kaldığını, %25'i ise sert tepkiler verdiğini dile getirmiştir.

Araştırmanın diğer bulgusu ana babalara çocuklarını kıyaslamak konusunda ne düşündüklerine ilişkindir. Bulgular Tablo 12'de görülebilir.

Tablo 12. Ergenlerin kıyaslanma konusundaki görüşleri

	F (%)
Kıyaslamak doğru değil	18 (90)
Kıyaslanmanın çocuğa bir faydasının olmadığı aksine zarar verdiği	4 (20)
Ortak bir karar almaya çalışmaları gerektiği	2 (10)
Büyüklerimiz iyiliğimizi düşünürler dinleyin	1 (5)
Çocukları başkalarıyla değil kendi yeteneklerini geliştirmek için kendisiyle kıyaslasınlar	2 (10)

Tablo 12, katılımcıların %90'ının (F=18) kıyaslamanın doğru olmadığı görüşünü dile getirdiklerini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın son bulgusu, katılımcıların ana babalara kıyaslama yerine neler önerdiklerine ilişkindir. Bulgular Tablo 13'te görülebilir.

Tablo 13. Ergenlerin ana babaların kıyaslama yapmalarına alternatif olabilecek davranışlara ilişkin görüşleri.

	F (%)
Ana babalar, çocuklarını başarılı olduğu alanda desteklesinler	13 (65)
Çocuklarına iyi davransınlar, yanında olsunlar ve sevgilerini göstersinler	6 (30)
Çocuklarının arkasında dursunlar	5 (25)
Çocuklarını küçük düşürmesinler	1 (5)
Çocuklarının başaracaklarına inansınlar ve motive etsinler	7 (35)
Kıyaslama yapmadan uyarsınlar	1 (5)
Çocuklarının yeteneklerine ve hayallerine katkı sunsunlar	3 (15)

Çocuğu dersten uzaklaştıran araçlar, telefon vb. kullanımı sınırlandırılabilir	1 (5)
Çocuklarına inanıp, güvendiklerini hissettirsinler	1 (5)
Çocuklarının derslerini desteklemek için kurslara gönderebilirler	5 (25)

Araştırmanın son bulgusuna göre katılımcıların %65'i ana babaların çocuklarını kıyaslamak yerine başarılı oldukları alanlarda destelemesi gerektiği görüşünü dile getirmişlerdir. Yine %35'i (F=7), çocuklarına inanmaları ve motive etmeleri önerisinde bulunmuşlardır. % 30'u (F=6) çocuklarına iyi davranmalarını, yanında olmalarını ve sevgilerini göstermelerini önermişlerdir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları incelendiğinde ana babaların çocuklarını kıyaslamasının oldukça yaygın bir davranış biçimi olduğu görülmektedir. Ergenlerin büyük çoğunluğu hem anneleri hem de babaları tarafından kıyaslanmaktadır. Kıyaslandıkları kişilerse daha çok sınıf arkadaşları ve akraba çocukları gibi yaşıtlarıdır. Kıyaslanma konusunun ilk sırasında ise akademik başarı gelmektedir. Bunu ev işleri ve dışarı çıkma saati gibi çocukların kişisel tercih, ana babaların değer ve sorumluluk olarak gördükleri günlük pratikler takip etmektedir.

Ergenlere göre aslında ana babaların kıyaslama yapma konusundaki niyetleri kötü değildir. Onların temelde istedikleri çocuklarının iyiliğidir; başarılı ve yetkin bireyler haline gelebilmeleridir. Ancak kıyaslama yapmanın ergenler üzerindeki etkisi büyük ölçüde olumsuzdur. Kendilerinin başkalarından daha iyi olduğu şeklinde kıyaslama yapılan az sayıda ergen dışında kalanlar, kıyaslanma karşısında olumsuz duygular hissetmektedirler. Ergenlere göre kıyaslanmak onları üzmekte, yetersizlik duygularına yol açmakta ve öfkelendirmektedir. Kıyaslandıklarında verdikleri tepkiler ise ana babalarından uzaklaşmalarına ve/ya da onlarla çatışma yaşamalarına yol açmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan sonuç ana babalarının niyet ettiklerinin tersi ile sonuçlanabilir. Karaduman (2010), araştırmasında ana babalarını baskıcı ve reddedici algılayan çocukların saldırgan davranışlar sergiledikleri ya da tepkisiz kalarak çatışmaktan kaçındıkları sonucuna ulaşmıştır. Karaduman'ın araştırma konusu bu araştırmanın konusu ile tam olarak örtüşmese de ikisinin bulgularının paralel olduğu düşünülebilir. Dahası çocuklar her ne kadar ana babaların kıyaslama yapma niyetlerinin kötü olmadığı düşüncesini dile getirmiş olsalar da kıyaslanmanın ortaya çıkardığı olumsuz duyguları vurgulamaları, aslında ana babaları tarafından koşulsuz sevilmedikleri ve mevcut özellikleri ile değer görmedikleri algısına sahip olabileceklerini düşündürmektedir. Bu durumda ana babalar belki de çocuklarını başarıya güdülemek isterlerken kıyaslama yaparak kendilerini değersiz hissetmelerine yol açıyor olabilirler.

Bu araştırmanın en önemli bulgularından biri, kıyaslanma konusunun çarpıcı biçimde akademik başarı ile ilgili olmasıdır. Günümüz pozitif psikoloji ve hümanistik psikoloji yaklaşımları bireylerin biricikliğini, potansiyel farklılığını, sadece insan olmanın bile değerli olduğunu vurguladığı Şahin (2015) halde çocukların ana babaları tarafından sadece akademik başarı temelinde değerlendirilmeleri, diğer pek çok alandaki potansiyellerinin görmezden gelinmesine yol açabilmektedir. Günümüz dünyasında akademik başarı önemlidir; ancak değerli olmanın tek kriteri değildir. Dahası akademik başarı ana babaların beklenti ve tutumlarından etkilenebilir (Duff ve Swick, 1978; Seiger, 1983). Araştırmalar (Calsas, 1993; Jacobs ve Harvey, 2005; Keeves, 1972; Marjoribanks, 1977) aile yaşantısındaki huzurun ve aile içindeki iletişimin kalitesinin doğrudan ya da dolaylı olarak başarıyı etkilediğine işaret etmektedir. Dolayısıyla ana babaların çocuklarını kıyaslamaları hem diğer alanlarda hem de akademik alanda potansiyel kaybı yaşanmasında rol oynuyor olabilir.

Ergenlere yöneltilen ana babaların kıyaslama yerine ne yapabileceklerine ilişkin soruya verdikleri yanıtlar konuya ilişkin farkındalıklarının ne kadar yüksek olduğuna işaret etmesi bakımından son derece önemlidir. Onlara göre ana babalar kıyaslama yapmak yerine çocuklarını başarılı olduğu alanlarda desteklemeli, çocuklarına iyi davranmalı, yanında olduklarını ve sevdiklerini göstermelidirler. Onların yanıtları, hem pozitif psikoloji Doğan ve Yavuz (2020) hem de hümanistik psikolojinin (Robbins, 2016; Severi, 2020) bakış açısı ile örtüşmektedir. Ergenlik dönemi, daha önce de ifade edildiği gibi pek çok değişikliğin yaşandığı bir dönemdir. Gelişimin her aşamasında olduğu gibi ana babaların ergen çocukları ile sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri önemlidir. Bunun için de ergenlerin düşünceleri dinlemek, anlamaya çalışmak ve dikkate almak gerekmektedir.

Kıyas, alan yazında çok karşılaşılan bir konu değildir. Bu bir başlangıç çalışması olarak düşünülebilir. Araştırmanın taşıdığı sınırlılıklar nedeniyle okuyucuların genelleme konusuna temkinli yaklaşmaları gerektiği ifade edilebilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda kıyaslanmayı konu alan ve nicel çalışmalara olanak tanıyan ölçeklerin geliştirilmesi, alan yazına önemli bir katkı sunabilir. Uygulayıcıların ana babalara yönelik eğitimlerde kıyaslama konusuna yer vermeleri ve ergenlerde kıyaslanmanın neden olduğu olumsuz duygulara yönelik önleyici rehberlik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi önerilebilir.

5. KAYNAKLAR

Avşaroğlu, S. (2010). Aile içi ilişkiler ve iletişim. A. Kaya (Ed.), *Kişiler arası ilişkiler ve etkili iletişim (1. Baskı) içinde*, 283-309. Pegem Akademi.

Ayan, S. (2007). *Aile içinde çocuğa yönelik şiddet (Sivaş ilköğretim ikinci kademe öğrencileri üzerine bir inceleme*.[Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Bahçivan Saydam, R. ve Gençöz, T. (2005). Aile ilişkileri, ebeveynin çocuk yetiştirme tutumu ve kendilik değerinin gençler tarafından belirtilen davranış problemleri ile olan ilişkisi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(55), 61-74.

Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child development. *Child Development, 37*(4), 887-907.

Baumrind, D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 108, 61-69.

Bilbokaitė, R., Bilbokaitė-Skiauterienė, I. and Adamovičė, R. (2020). Okul öncesi çocuk başarılarının değerlendirilmesi: Ebeveyn tutumunun yönü. *ICERI2020 Bildirilerde* (s. 1822-1828). IATED.

Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev: İ. D. Erguvan Sarıoğlu). Kaknüs Yayınları.

Cüceloğlu, D.(1998). *İnsan ve davranışı- psikolojinin temel kavramları.* Remzi Yayınevi.

Creswell, J. W. and Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage publications.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (M. Bütün ve S. Demir, Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.

Doğan, T. ve Yavuz, K. (2020). Yetişkinlerde psikolojik sağlamlık, olumlu çocukluk deneyimleri ve algılanan mutluluk. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 12*, 312-330.

Duff, R. E. and Swick, K. J. (1978). Parent-teacher interaction: A developmental process. *The Clearing House*, *51*(6), 265-268.

Hisse, R. E. (2008). Nitel vaka çalışmaları. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln'de (Ed.), *Nitel araştırma stratejileri* (3. baskı, s. 119-149). Adaçayı Yayınları A.Ş.

Jacobs, N. and Harvey, D. (2005). Ebeveynler çocukların akademik başarısında bir fark yaratıyor mu? Daha yüksek ve daha düşük başarılı öğrencilerin ebeveynleri arasındaki farklar. *Eğitim Çalışmaları*, *31*(4), 431–448.

Karaduman, D. (2010). *İlköğretim I. kademe 4.ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Tez No. 408909) [Yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kaya, A., Bozaslan, H. ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, *18*.

Keeves, J. P. (1972). *Educational environment and student achievement: a multivariate study of the contributions of the home, the school and the peer group to change in mathematics and science performance during the first year at secondary school* (Doctoral dissertation, Almqvist and Wiksell).

Kırman, A. ve Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: Bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, *4*(1), 28-49.

Maccoby, E. E. and Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In E. M. Hetherington (Ed.), *Mussen manual of child psychology* (Vol. 4, pp. 1-102). Wiley.00000000000000000000000000

Marjoribanks, K. (1977). Bureaucratic orientations, autonomy and the professional attitudes of teachers. *Journal of Educational Administration*, *15*(1), 104-113.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber (*3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Nobel Yayın Dağıtım.

Robbins, B. D. (2016). The heart of humanistic psychology: Human dignity disclosed through a hermeneutic of love. *Journal of Humanistic Psychology*, *56*(3), 223-237.

Seginer, R. (1983). Ebeveynlerin eğitim beklentileri ve çocukların akademik başarıları: Bir literatür taraması. *Merrill-Palmer Üç Aylık (1982-)*, 1-23.

Severi, C. (2020). On peace, self-love, and humanism. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, *10*(2), 294-297.

Steinberg, L. (2017). *Ergenlik.* (Çev. Ed. F. Çok). İmge Yayınları.

Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(2), 419-426.

Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları, 13*(25), 42-59.

Şahin, B. (2015). *Dünyaya ilişkin varsayımlar, kişilik, mutlak doğru ihtiyacı ve biriciklik algısı değişkenlerinin depresyon ve iyi oluş ile ilişkisinde dinsel görüşün etkisi* (Master's thesis, İstanbul Arel Üniversitesi).

Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel Türkçe sözlük* (12.baskı)Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024).

Yavuzer, H. (2016). *Çocuk psikolojisi*. Remzi Kitabevi.

Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (Vol. 5). sage.

BAKHTIYAR VAHABZADES CREATIVITY IN AZERBAIJANI CHILDRENS FOLKLORE

BAKHTİYAR VAHABZADENİN ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN COCUK FOLKLORUNDA YARATICILIĞI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında öz dəsti-xətti ilə seçilən xalq şairi, ictimai xadim Bəxtiyar Vahabzadə daim xalqının yanında olmuş, ədəbiyyatın inkişafında böyük xidmətlər göstərmişdir. Onun əsərləri xalq tərəfindən sevilmiş, rəğbət hissi ilə qarşılanmışdır. Xalq ruhuna, xalq ədəbiyyatına bağlı olan şair əsərlərində folklor nümunələrindən bəhrələnmiş və bunu yaradıcılığında əks etdirmişdir. B.Vahabzadə öz əsərlərində, demək olar ki, folklorun bütün janrlarına diqqətlə yanaşmış, cümlədən uşaq folkloruna da müraciət etmişdir.

Xalq şairi uşaq yaradıcılığına xüsusi həssaslıqla yanaşmışdır. Belə ki, uşaqların beşikdən məktəb yaşına qədər olan dövrünü poetik epizodlarla əks etdirmişdir. Qeyd edək ki, uşaq folkloru dedikdə hər şeydən əvvəl şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri nəzərdə tutulur. Bunların içərsində uşaq oyunları xüsusi yer tutmaqla bərabər, şairin yaradıcılığında da əks olunmuş, həm də xüsusi başlıq şəklində tapmacalar, sınamalar, nağıllardan nümunələr verilmişdir.

B.Vahabzadənin əsərlərində folklora, şifahi ədəbiyyata, eyni zamanda elə-obaya, yurda, ocağa, beşiyə bağlılıq duyğusu şəxsiyyətin öz mənəvi əslindən ayrılmazlığını ifadə edir. Şair azyaşlı oxucusuna belə ilk məhəbbət və ehtiram hissi aşılayıb göstərir ki, əcdadlarımız, ulu babalarımız ona görə yüksəliblər ki, ocağından, kökündən, keçmişindən ayrılmayıblar. Böyüyüb boya-başa çatdıqları beşiyi unutmamış, ayrıldıqları yurda, ocağa yan baxmayaraq mənimsədikləri adət-ənənələri, yurda bağlılığı nəsildən-nəsilə ötürmüşlər.

Yaradıcılığında uşaq folkloru nümunələrinin də əsas qayəsi və məğzi məhz bu amillərlə ölçülür. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün şairin uşaqlarla bağlı yazdığı şeirlərinə nümunə olaraq "Beşik", "Mənim ad günlərim", "Anam təzədən böyüyür", "Azərbaycanlı ana", "Ana hədiyyəsi" və s. göstərə bilərik. Bilirik ki, uşaq folklorunun geniş yayılmış janrlarından biri də laylalardır. Laylalar anaların körpəsinin rahat yuxuya getməsini təmin etmək, bəsləmək, əzizləmək, dilini açmaq və s. ilə əlaqədar oxuduqları nəğmələrdir. Aşağıdakı layla nümunəsi də özündə məhz bu fikri ifadə edir:

Laylanın hər xalı bir ümid, güman,

Onun ahənginə qaynadı qanım,

Anamın yanıqlı laylalarından

Süzüldü ruhuma Azərbaycanım

Məlumdur ki, laylalara beşik nəğmələri də deyilir Bu nümunələr hələ dil açmamış körpələr üçün ahəngdar bir ritmlə oxunur. Şairin "Beşik" şeirində də aşağıdakı layladan yaradıcı şəkildə istifadə olunmuşdur:

İnsanın insana məhəbbətini, ey beşik,

İlk dəfə biz səndə duyduq,

Dünyanın zövqünü, səadətini

Ananın o ilıq səsində duyduq.

Layla dedim yatasan,

Qızıl gülə batasan.

Qızıl güllər içində

Şirin yuxu tapasan

B.Vahabzadə yaradıcılığından aydın olur ki, birinci yaş dövrünə daxil olan uşaq folkloru nümunələrinin yaradıcısı da analardır. Göründüyü kimi,doğulduğu kəndə gedərkən orada gördüyü adi taxta beşik şairdə belə geniş, əhatəli hisslər və düşüncələr doğurmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin "Beşik" şeirində bu hissin ifadəsi səmimi olmaqla bərabər həm də məzmunlu və genişdir:

Bizim anaların laylalarından

Axtı ruhumuza Vətənin özü

Beşik kökümüzdür… ucalıb ordan

Tanıdaq dünyaya öz kökümüzü

Folklor motivlərində maraqlı məqamlardan biri də bəd nəzərdən qorunmaq üçün insanlar arasında tarixən bir çox inanclar yaranmışdır. Onlardan göz muncuğunu və üzərliyi nümunə göstərə bilərik. "Beşik" şeirində analarımızın öz körpəsini bəd nəzərədən, şər ruhlardan qorumaq üçün bu vasitələri ustalıqla təsvir etmişdir:

Qara göz muncuğu sol biləyimdə,

Beşiyin üstünde üzərlik, Quran,

Anam qoruyardı məni bunlarla

Dünyanın hər cürə bəlalarından.

İnsanlar arasında üzərliyin qoruyucu-mifik xüsusiyyəti isə aşağıdakı nümunədə bu cür ifadə olunmuşdur:

Üzərliksən, havasan,

Hər bir dərdə davasan,

Balama göz dəyənin

Gözlərini ovasan.

Nümunə olaraq tədqiq etdiyimiz bu laylalar da göstərir ki, sifahi xalq yaradıcılığı yazılı ədəbiyyat üçün daim qaynaq və mənbə olmuş, istər böyüklər, istərsə də uşaqlar üçün yaradılmış folklor nümunələri bədii əsərləri daha da zənginləşdirmişdir. Şairin yaradıcılığını tədqiq etdikcə bir məqam da diqqətimizi çəkir. Belə ki, şair "Anam təzədən böyüyür" şeirində qızına öz anasının adını qoyduğunu vurğulamış, anasının qızıyla bağlı arzu və istəklərini tərənnüm etmişdir:

Anam öz adını qızıma verdi,

Anam nəvəsini çox istəyərdi.

Körpə nəvəsini qoyub yerində

Anam arxayınca dünyadan getdi

Biz bu fikri "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanındakı qeyd edəcəyimiz nümunə ilə də müqayisə edə bilərik. Bildiyimiz kimi, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında Dədə Qorqud Buğac, Basad kimi qəhrəmanlara göstərdiyi şücaətlərinə görə ad verir. Məsələn, birinci boyda oxuyuruq: "Bayandır xanın ağ meydanda bu oğlan cəng etmişdir. Bir buğa öldürmüş sənin oğlun, adı Buğac olsun! Adını mən verdim, yaşını Allah versin!" Dədə Qorqud belə deyir.

Ümumiyyətlə, folklorumuzda "ad vermə" motivini "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında çox geniş şəkildə görə bilərik. Bəxtiyar Vahabzadə də bu motivi öz yaradıcılığında aydın şəkildə ifadə etmişdir. Xalq şairinin "Ana hədiyyəsi" şeirində başqa bir məqam da diqqətimizi çəkir ki, hansı ki bu tərənnüm bir daha "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanını yadımıza salır. Belə ki, ana Allahdan diləyir ki, öz ömründən kəsib, balasının ömrünə calasın:

Sən mənim ömrümdən kəsib illəri

Balamın ömrünə cala, ay Allah!

Vurğuladığımız kimi, bu epizod bizə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının beşinci boyunu xatırladır və iki epizod müqayisə edilə bilər. "Ana hədiyyəsi" şeirində ana öz canını balasına verməyi Allahdan istəyir. Qeyd etdiyimiz Dəli Domrulun qoca ata-anasından can istəməsi isə dastanda aşağıdakı kimi ifadə olunur: Ezrayıl aydır: "Mərə, dəli qavat! Dexine anam dilərsən! Ağsaqqallı baban yanına vardığın, can vermədi. Ağbirçəkli anan yanına vardın can vermədi"

Ümumiyyətlə, folklorumuzda "can istəmə" motivi vardır ki, biz bunu "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında aydın şəkildə görə bilirik və aydın olur ki, müəllif də bu motivi dastandan götürərək öz yaradıcılığında mükəmməl şəkildə tərənnüm etmişdir. Yuxarıda da misal çəkdiyimiz Bəxtiyar Vahabzadə, şeirlərinin hər misrasında beşiyin önəmli olduğunu dəfələrlə tərənnüm etmişdir. Şair ilk mənzil, ilk yuva adlandırdığı beşikdə dahilərin, qəhrəmanların yetişdiyini dönə-dönə nəzərimizə çatdırır və bu, şeirdə əksini aşağıdakı kimi tapmışdır:

Qılınc çəkmək üçün ələmə, dərdə

Sabirlər, Nəbilər, Babəklər yatır,

İnsanın insana məhəbbətini

Ey beşik, ilk dəfə biz səndə duyduq

Beşiyin üstünə səpildi dən-dən

Qaynar çeşmələrin zümzümələri,

Aldı öz kökünü beşiyimizdən

Üzeyir nəğməsi, Füzuli şeri

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında da beşiklə bağlı çox maraqlı epizodlara biz də müraciət edərək fikrimizi izah edək. Belə ki, Uruz ağacı tərif edərkən Məhəmməd peyğəmbərin beşiyindən danışır. Aydın olur ki, ağacdan düzəldilmiş beşik müsəlman ölkələri üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bəxtiyar Vahabzadə də göstərmək istəyir ki, beşikdən başlayan vətən sevgisi müqəddəs olduğu kimi, beşik də, yurdda, el-oba, torpaq sevgisi də dəyərlidir və hər zaman şair və yazıçılarımızın əsərlərində məzmunlu şəkildə vəsf edilir:

Beşik kökümüzdür…ucalıb ordan

Tınıdaq dünyaya öz kökümüzü!

Öz kökünə bağlı olan insanlar vətənə bağlı olar. Ocağını, yurdunu qoruyan vətənini də müqəddəs bilib qoruyar. Şairin yaradıcılığında bu mövzular həssas şəkildə öz əksini tapmışdır. Şair tarixə, qaynaqlara istinad edərək beşiyi mədəniyyətimizdə kök salmış müqəddəs ocağa bənzətmişdir:

Hər köhnə ocaqda təzə bir ocaq…

Ruhum təzələndi, fikirim ucaldı

Qeyd etdiyimiz kimi, əgər bir körpənin beşiyi "ocaq" sayılırsa, müqəddəs tutulursa, uşaq böyüdükcə həmin "ocaq" vətənə çevrilir:

Hopdu ruhumuza bayatılardan

Nəğməyə bənzəyən ləhcələrimiz.

Daddıq dilimizin şirinliyini

Hələ bələkdəykən bu beşikdə biz.

Göstərilən şeirlərdən də aydın görünür ki, yaradıcılığının əsas məğzini təşkil edən sadəlik, aydınlıq və inandırıcılıq şairin dilinə məxsus əsas xüsusiyyətlərdəndir. Araşdırmalardan aydın olur ki, xalq şairinin yaradıcılığının ruhunu folklor, klassik ədəbiyyat və bəşəri-bədii təfəkkürün zəngin qaynağından götürüb.

Bəxtiyar Vahabzadənin milli-mənəvi dəyərlərdən, xalq ruhundan, folklordan yetərincə bəhrələnməyi onun tariximizə, adət-ənənələrimizə, etnoqrafiyamıza bağlılığının göstəricisidir və bununla şair xalqımızın əbədi sevgisini qazanmış, adı tariximizə qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur. Vətən, yurd sevgisini ürəyində və qələmində daşıyan şair qeyd etdiyimiz şeiri də onun kökünə bağlılığının bariz nümunəsidir:

Həmişə öyrədib, öyrədir zaman,

Kökdən gəlməyəni yox etmək asan!

Nəsənsə, özün ol, Kökündən yapış!

Dünənə arxalan, Bu gündən yapış!

Bütün bunlar göstərir ki, şairin yaradıcılığında xalqını üstün tutub torpağının hər daşını, qayasını sevməyi, elinə-obasına vurğunluğu ön plandadır. Şairin yaradıcılığının əsas şərtlərindən biri xalq nümunələrindən maraqlı şəkildə istifadə edərək vətənə, doğma yurda sədaqət, zəhmət, əməksevərlilik müsbət keyfiyyətlər kimi oxucularını yaradıcılığına cəlb edir. Özünün yaratdığı aforizimlərlə xalqdan gələn deyimləri, hikmətli kəlamları yenidən xalqa qaytarmış, gələcək nəsillərə çatdırmağı özünə mənəvi borc bilmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadə inanclarla bağlı "Azərbaycanlı ana" şeirində də folklorumuzdan bəhrələnmişdir. Şair soykökünə bağlı olduğu üçün inanclarımızı, atalar sözləri və aforizmləri əsərlərində lazımlı şəkildə, dolğun formada ifadə etmişdir. Göstərdiyimiz bu nümunədə inancla bağlı belə bir fikir diqqətimizi çəkir:

Elə ki, əlində su dolu cürdək

Çıxdı qarşımıza qoca bir ana

Məlumdur ki, Azərbaycan folklorunda su ilə bağlı inanclar çoxdur. Məsələn, səfərə çıxan insanın arxasınca su atmaq, uşağı qırxdan çıxarmaq, əgər su dolu qabla qarşına çıxsalar, işin avand olar və ya adət-ənənələrimizdən biri olan su çərşənbəsini göstərə bilərik. Adət-

ənənəmizə görə, ana-bacılarımız övladlarını səfərə yola salarkən işləri, yolları su kimi saf, uğurlu olsun deyə arxalarınca su səpərlər. Şair şeirdə bunu göstərib ki, analarımız qədim inanclarımızı qoruyub saxlayıblar və bunları qorumaq gələcək nəsillərin də mənəvi borcudur:

Bu qədim adətə inanır ana,

İnanır yollarda bizə xətər yox.

İnanır inama, inanır suya,

İnanır mənzilə çoxdan çatmışıq.

Xalq arasında belə inanclar da var ki, insanlar gördükləri yuxunu suya danışarlar. Nağıllarda suyun insanla danışması, sudan dilək diləmə və s. bu kimi məqamlar fikrimizin izahına bir nümunədir. Xalq arasında daha bir inanca görə, çərşənbə gecəsində sular axmır, dayanır. Xalqımızın su ilə bağlı inaclarına daha bir nümunə olaraq, suya salınmış iynə ilə bəxt sınamaq mərasimini göstərə bilərik. Suyla bağlı çoxlu sayda bu və digər inanclar xalqımızın yaddaşında və folklorumuzda qorunub saxlanılır:

Hardasa bədbəxtlik məni izləsə,

Qorxmuram, bilirəm ötəcək gec-tez,

Dayanıb üstümdə ana kölgəsi,

Cürdəkdən su səpir arxamca səssiz

Beləliklə, apardığımız araşdırmadan aydın olur ki, Bəxtiyar Vahabzadə yazılı ədəbiyyatla uşaq folkloru ədəbiyyatı arasında mənəvi bir bağlılıq yaradan, folklorun incəliklərindən öz üslubu, dəsti-xətti ilə istifadə edən yazıçılarımızdan biri olub. Buna görə də, yaradıcılığının əsas məğzini təşkil edən sadəlik, aydınlıq və inandırıcılıq şairin dilinə məxsus əsas xüsusiyyətlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1.Bəxtiyar Vahabzadə. Payız düşüncələri. B., “Yazıçı”,1981, 145 səh.

2.Bəxtiyar Vahabzadə. Hər çiçəkdən bir ləçək. Şeirlər. (Tərcümələr.) B., “Yazıçı”. 1982. 247 səh. 3.Bəxtiyar Vahabzadə. Lirika.-B., Azərnəşr, 1981, 215 səh.

4.Xalqımızın deyimləri və duyumları. Bədii ədəbiyyat. Toplayıb yazıya alanı, işləyəni və tərtib edəni: Həkimov M.İ. Maarif, 1986,392 səh.

5.Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 səh.
6.Yaşar Qarayev. Şamil Salmanov. Poeziyanın kamilliyi, B., “Yazıçı”, 1985.193 səh.

Özet

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında kendine özgü üslubuyla öne çıkan halk şairi ve halk adamı Bahtiyar Vahabzade, her zaman halkının yanında olmuş ve edebiyatın gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Eserleri halk tarafından sevilmiş ve sempatiyle karşılanmıştır. Halk ruhuna ve halk edebiyatına bağlı olan şair, eserlerinde folklor örneklerinden yararlanmış ve bunu yaratıcılığına yansıtmıştır. B. Vahabzadeh eserlerinde çocuk folkloru da dahil olmak üzere folklorun hemen hemen bütün türlerini dikkatle ele almıştır.

Halk şairi, çocukların yaratıcılığına özel bir duyarlılıkla yaklaştı. Böylece beşikten okul çağına kadar olan çocuk dönemini şiirsel epizotlarla yansıtmıştır. Çocuk folkloru denildiğinde ilk olarak sözlü halk edebiyatı örneklerinin kastedildiği unutulmamalıdır. Bunlar arasında

çocuk oyunları özel bir yer tutar, şairin eserlerine de yansır, bilmeceler, testler, masallardan örnekler özel başlıklar halinde verilir.

B.Vahabzade'nin eserlerinde folklora, sözlü edebiyata ve aynı zamanda kendi evine, yurduna, ocağına, beşiğine bağlılık duygusu, bireyin kendi manevi özünden ayrılmazlığını dile getirir. Şair, genç okuyucusuna ilk sevgi ve saygı duygusunu böyle aşılayarak, atalarımızın, büyük büyükbabalarımızın ocaklarından, köklerinden, geçmişlerinden kopmadıkları için yükseldiklerini göstermektedir. Büyüdükleri, yetişkin oldukları beşiği unutmamışlar, geride bıraktıkları vatan ve yuvaya rağmen benimsedikleri örf, adet ve gelenekleri, vatanlarına olan bağlılıklarını nesilden nesile aktarmışlardır.

Eserlerinde yer alan çocuk folkloru örneklerinin temel amacı ve özü bu etkenlerle ölçülmektedir. Görüşümüzü desteklemek için şairin çocuklarla ilgili şiirlerine örnek olarak "Beşik", "Doğum Günüm", "Annem Yeniden Büyüyor", "Azerbaycan Annesi", "Annemin Armağanı" vb. şiirleri verilebilir. gösterebiliriz. Çocuk folklorunun en yaygın türlerinden birinin ninniler olduğunu biliyoruz. Ninni, annelerin bebeklerinin rahat bir uykuya dalmasını sağlamak, beslemek, okşamak, sakinleştirmek vb. amaçlarla kullandıkları bir şarkıdır.

Anahtar kelimeler: gelişme, insanlar, duygu, hassas, vatan, özel, tarih, bağlı

Abstract

The people's poet, public figure Bakhtiyar Vahabzadeh, who stands out for his style in modern Azerbaijani literature, has always been by his people's side and has made great contributions to the development of literature. His works were loved and met with sympathy by the people. The poet, who is connected to the spirit of the people and folk literature, benefited from folklore examples in his works and reflected this in his creativity. In his works, B. Vahabzadeh carefully approached almost all genres of folklore, including children's folklore.

The people's poet approached children's creativity with special sensitivity. Thus, he reflected the period of children from the cradle to school age with poetic episodes. It should be noted that when we say children's folklore, we mean, first of all, examples of oral folk literature. In addition to children's games, which occupy a special place in these, riddles, tests, and fairy tales are also reflected in the poet's creativity, and examples are given in the form of special titles.

In B. Vahabzadeh's works, the sense of attachment to folklore, oral literature, and at the same time to one's own spiritual essence, expresses the inseparability of the personality from one's own spiritual essence. The poet instills in his young reader such a first feeling of love and respect, showing that our ancestors, our great-grandfathers rose because they did not leave their home, roots, and past. They did not forget the cradle in which they grew up, and despite the homeland and hearth they left, they passed on the customs and traditions they adopted and attachment to the homeland from generation to generation.

The main goal and essence of the examples of children's folklore in his work are measured by these factors. To substantiate our opinion, we can cite "Cradle", "My birthdays", "My mother is growing up again", "Azerbaijani mother", "Mother's gift", etc. as examples of the poet's poems about children. We know that one of the widespread genres of children's folklore is lullabies. Lullabies are songs sung by mothers to help their babies fall asleep peacefully, feed them, caress them, soothe them, etc.

Keywords: development, people, feeling, sensitive, homeland, special, history, connected

AZERBAIJAN CHILDREN'S LITERATURE THAT PRESERVES CLASSICAL TRADITIONS

KLASİK GELENEKLERİ KORUYAN AZERBAYCAN ÇOCUK EDEBİYATI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbeyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı və təşəkkülü, qədim tarixi ənənələrə bağlansa da, elə də keçmiş tarixə bağlı deyildir. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına maraq XIX əsrin birinci yarısında maarifçi realist ədəbiyyatının yaranmasından başlamış, əsrimizin 20-ci illərinə qədərki mürəkkəb və ziddiyyətlə dolu, uşaq ədəbiyyatı baxımında olduqca zəngin məhsuldar bir dövrü əhatə edir. Maraqlı mündəricatı və spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənən uşaq ədəbiyyatı XIX əsrin ikinci yarsında Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı ilə təşəkkül tapmışdır.

Cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklər böyüməkdə olan gənc nəslin bilik və ədəbiyyata qarşı maraq dairəsini inkişaf etməsində böyük, yəni kütləvi maraq zəminləri yaradır. Böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsi, əxlaqı, mənəviyyatı, davranış normaları, dünyagörüşü, əqidəsi, arzu və istəkləri və b. keyfiyyətləri diqqət mərkəzində durur. Həmin keyfiyyətlərin işıqlı, müsbət istiqamətə yönəldilməsində uşaqlar üçün yaradılmış mənəvi sərvətdən-bədii əsərlərdən də mühüm vasitə kimi istifadə edilir. Azyaşlılar və gənclər üçün yazılmış məzmunlu, dolğun, sağlam ruhlu əsərlər uşaqların mənəvi estetik zövqünü oxşayır, fantaziya və xəyallarının hüdudlarını genişləndirir, əxlaqi-tərbiyəvi cəhətdən kamilləşməsinə, dünya duyumunun, həyatı idrak qabiliyyətinin inkişafına, vətənpərvər, nikbin, humanist və beynəlmiləlçi kimi yetişməsinə kömək edir, həyat və mübarizənin həqiqi yolunu onlara öyrədir.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki uşaq ədəbiyyatının sistemli tədqiqi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının qarşısında duran və həllini gözləyən zəruri problemlərdəndir. Məlum olduğu kimi hər bir predmetin tarixi ilə nəzəriyyəsi ayrılmazdır. Əgər biz bu günkü uşaq ədəbiyyatının daha dolğun mənzərəsini canlandırmaq və gələcək inkişafına istiqamət vermək istəyiriksə, mütləq onun keçmişinə nəzər salmalıyıq. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı bu günkü nailiyyətlərinə görə özünün keçmişinə borcludur. Çünki o, əvvəlki ənənənin özülü üzərində dayanır və onun davamı kimi inkişaf edir. Elə buna görə də, uşaq ədəbiyyatımızın keçmişini onun təşəkkül dövründən başlayaraq öyrənməyə zəruri ehtiyac hiss olunur.

M.Qorki uşaqlar üçün yazmağın çox çətin olduğunu qeyd edirdi. O, göstərirdi ki, müxtəlif yaşlı uşaqların maraq dairəsini nəzərə almaqla, estetik zövqünü öyrənməklə, uşaq aləminə dərindən bələd olmaqla gözəl əsərlər yaratmaq olar. Burada, həm də ictimai mühit, inkişaf, idrak, zövq, bilik dairəsi, nitq önəmli olmalıdır. «Bununla belə bilməliyik ki, uşaqlar yaş etibarı ilə daima dəyişilir, onlar dövrdən-dövrə, nəsildən-nəslə dəyişilir. Bəşəriyyət də böyüyür, kamilləşir. Bax ona görə də böyüklərin özləri üçün yaratdıqları qədim əfsanələr indi, demək olar ki, bütünlüklə uşaq nağıllarına çevrilmişdir»

Hekayə janrı 1960-80-ci illərdən başlayaraq nəinki milli ədəbiyyatımızda, həmçinin dünya və Avropa ədəbiyyatında aparıcı janr kimi geniş vüsət almışdı. Bu illərdə ədəbi prosesin olduqca fəal və canlı bir sahəsini təşkil edən hekayə janrı hər zaman ədəbiyyatın aktual olan bir sahəsidir və bu gün də öz dəyərli özəlliklərini qoruyub saxlamaqdadır.

Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə janrı XIX əsrdə formalaşmış XX əsrdə inkişaf etmişdir. Hekayə janrı həm nəsrlə, həm nəzmlə ola bilər. Ədəbiyyatımızda nəsrlə yazılmış ilk müstəqil hekayə janrının banisi A. Bakıxanov hesab edilir. Həmin hekayə "Kitabi-Əsgəriyyə" adlanır və 1837-ci ildə yazılıb. C. Məmməd-quluzadənin "Poçt qutusu", Ə. Haqverdiyevin "Mirzə Səfər" əsərləri nəsrlə yazılmış hekayə janrına ən gözəl nümunələr kimi göstərilə bilər.

Dünya ədəbiyyatında hekayəni bəzən sadəcə novella da adlandırırlar. Ədəbiyyatımızda nəzmlə yazılmış hekayələr də var. Nəzmlə yazılan hekayələrə mənzum hekayə deyilir. Ən qədim mənzum hekayələr Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poemasındakı hekayələrdir. Həmin hekayələr müstəqil işlənməmişdir. Poema janrında yazılmış əsərin tərkib hissəsidir. Sonrakı dövrlərdə A. Bakıxanov, Q. Zakir, S.Ə. Şirvani, M.Ə.Sabir və başqaları mənzum hekayələr yazıblar. Ədəbiyyatımızda nəsrlə yazılmış hekayələr mənzum hekayələrdən daha çox yayılıb.

Dövrün xarakterinə, zəmanənin ruhuna uyğun olaraq hekayə maarifçilikdən demokratik və inqilabi ideyaların təbliği və qorunmasına qədər maraqlı və şərəfli bir yol keçmiş, həm sovet dövründə, həm də müstəqillikdən sonra milli ruhun, sağlam əxlaq və tərbiyə məsələlərinin təbliğində, fərdi mədəni həyata hazırlamaqda çox böyük işlər görmüşdür.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan hekayəsinin maraqlı və keşməkeşli bir tarixi vardır. Hekayə janrı hər zaman inkişafda olmuş, zaman keçdikcə təkmilləşərək ədəbiyyatın klassik və köklü yaradıcılıq sahəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanın klassik yazarları zaman-zaman hekayənin qaranlıq qalan bir sıra özəlliklərini, bədii imkanlarını üzə çıxarmış, onun dərin məzmun ifadə etmək gücünü təsdiq etmişlər. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, A.Şaiq, S,S,Axundov, S,M,Qənizadə, C.Cabbarlı və başqa klassiklərimizin qələmində hekayə bütün xüsusiyyətləri ilə meydana çıxmış, ədəbi prosesdə aparıcı yaradıcılıq sahəsi kimi həm filoloji, həm də ictimai fikrə istiqamət vermişdi. "Poçt qutusu", "Usta Zeynal", "Köç", "Marallarım", "Cənnətin qəbzi", "Qorxulu nağıllar", "Allah xofu", "Dilarə", "Firuzə" və bu qəbildən olan bir sıra hekayələr xalqın inkişafında, oyanışında mühüm rol oynamışdır. "Hekayə bir janr kimi elə ciddi poetikaya malikdir ki, onun ədəbi prosesdə yeri və bu prosesə təsiri bütün zamanlarda açıqca hiss olunub, bu gün də hiss edilməkdədir. Janrların özlərinin arasındakı tarixi mübarizədə

hekayə öz spesifikasını, poetikasını, dəqiq qanunlarını qoruyub saxladığındandır ki, yerini başqa janrlara güzəşt etməmişdir".

Ümumiyyətlə, klassik ənənələri qorumaq, yaradıcı şəkildə davam və inkişaf etdirmək sahəsində də hekayə bədii ədəbiyyatın klassik yaradıcılıq sahələrindən biri olmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1950-60-cı illər nasirlərinin demək olar ki, hamısı ədəbiyyata kiçik hekayələr yazmaqla gəlmiş, bu hekayələrlə yaradıcılıqlarının əsas xüsusiyyətlərini müəyyən etmiş və onun istiqamətini yeni meyarlara yönəltmişdilər.

Məhz adı çəkilən dövrdə uşaq yazıçıları seçdikləri mövzuları əsasən hekayə vasitəsilə kiçik yaşlı oxuculara çatdırırdılar. Mövzu və problematika baxımından oxşar olsa da, hər bir yazar hadisələrə müxtəlif prizmadan yanaşır, onları özünəməxsus şəkildə təhlil edərək oxucuların istifadəsinə verirdilər. Yeni nəsil uşaq yazarlarının əsərlərində problemə müasir metodologiyadan yanaşmaq, mövzuya daha modern prizmadan baxmaq, kiçik yaşlı oxucuların yüksək bədii, estetik zövqü səviyyəsindən təhlil etmək, məzmuna münasib maraqlı bədii formalar axtarıb tapmaq adı çəkilən dövrün vacib məsələlərindən idi. Ailə-məişət, elm-təhsil, əxlaqi-tərbiyəvi, milli-mənəvi dəyərlər və s. mövzularda yazılan hekayələr ümumilikdə dövrün ab-havasını özündə əks etdirirdi.

İstər böyüklər üçün, istərsə də kiçik yaşlı oxucular üçün nəzərdə tutulan ədəbiyyatda təhsil, təlim-tərbiyə məsələləri hər zaman ən önəmli problem kimi ədəbi mühitin diqqət mərkəzində olmuşdur. Uşaqlarda elmə həvəs yaratmaq, kitabın hər zaman biliklərin yeganə mənbəyi olduğunu göstərmək, gələcəyin açarının yalnız təhsil olduğunu nəzərə çatdırmaq uşaq yazarlarının ən mühüm mövzusu idi. Bununla yanaşı, əxlaqi dəyərləri də unutmayan yazarlar obrazların dili ilə qəhrəmanların nümunəvi davranışlarını ön plana çəkirlər. Təshil almaqla yanaşı, hekayələrdəki obrazlar öz fəaliyyətləri ilə oxuculara örnək göstərilirlər. Qocalara hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq, hər zaman böyüklərin sözünə qulaq asmaq və s. kimi məsələlər bu mövzuda yazılmış hekayələrin ana xəttini müəyyənləşdirirdi.

Maraqlıdır ki, bu problemə hər bir yazar müxtəlif prizmadan yanaşır, yaratdıqları xarakterlərin dili ilə uşaqları intellektli şəkildə yetişmələrinə yardımçı olurdular. Bu hekayələrdə yaxşı oxumamağın, dərsə laqeyd münasibət bəsləmənin nə dərəcə utandırıcı bir hərəkət olduğu inandırıcı vasitələrlə təsvir edirdilər. Örnək üçün bir hekayəyə diqqət yetirək:

N.Süleymanov yazdığı "Ən vacib məsələ" hekayəsində bu problemi Akifin timsalında bütün məktəb yaşlı oxuculara çatdırır. Burada "3" qiymət alaraq evə gələn Akif utandığından anasının üzünü baxa bilmir, yoldaşları ilə gəzməyə getmir, hətta aylarla üzünü görmədiyi atasına zəng etməkdən belə çəkinir. O, ilk növbədə öz valideynlərini düşünür-anasının qonşular, qohumlar, atasının isə öz iş yoldaşları arasında necə çətin vəziyyətə düşəcəyini dərk edərək vicdan əzabı çəkir. Məktəbli uşağın daxili iztirablarını, onun keçirdiyi həyəcan hissini son dərəcə ətraflı və dolğun təsvir edən yazar, bununla hər bir gənc oxucu üçün qarşıya müəyyən suallar qoyur: "İnsan həyatında ən vacib məsələ təhsildirmi?", "dərsə ciddi yanaşmamaq insanı yoldaşlar, qohum-əqrəba arasında hörmətdən salırmı?" və yaxud "məktəbdən pis qiymətlərlə dönmək insanı utandırırmı?". Bu hekayəni oxuyan uşaqlar hələ

kiçik yaşlarından məktəbli Akifin etdikləri səhvi etməyəcəkləri barədə artıq düşünürlər. Həyatda şəxsiyyət kimi yetişmək, intellektual səviyyəyə malik olmaq yalnız elm və təhsilin yardımı ilə mümkün olur. Məktəbli Akifin pis qiymət alaraq xəcalət çəkməsi məhz bu amillə bilavasitə bağlıdır. Artıq bundan sonra dərslərinə hər zaman yaxşı hazırlaşacağını qarşısına məqsəd qoyan Akif ertəsi gün məktəbdən daha nikbin ovqatla qayıdır, sevincindən hər kəsin onu təbrik etməsi ehtiyacını duyur. Valideyn təəssübkeşliyi, valideyn zəhməti də bu hekayədə önə çəkilən problemlərdəndir. Ananın sevinci, təəssüfü, nigarançılığı, atanın iftixar hissi və nəhayət Akifin qarşısına qoyduğu məqsədə nisbətən nail olması ümumilikdə hekayənin bədii dəyərini daha da qüvvətləndirir.

Bu hekayənin mövzusu, ideyası hər zaman, hər dövr üçün aktual bir problemdir. Bu səpkili hekayələrlə tanış olan kiçik yaşlı oxucular elm və təhsilin insan həyatında olduqca mühüm, bəzən hətta həlledici faktor olduğunu dərk edirlər.

Hekayədən də göründüyü kimi, uşaq nəsrində adətən, valideynlər məktəbə rəğbət bəsləyən, öz övladlarının təhsil almasının zəruriliyini anlayan şəxslər kimi təsvir olunurlar. Onların bədii əsərlərdə müsbət keyfiyyətlərlə təsvir edilməsi bu personajları böyük yaşlı oxucular üçün də maraqlı edir.

Lakin savadlı, xeyirxah, müsbət insani keyfiyyətlərlə təsvir edilən valideyn və müəllimlərlə yanaşı, yazılan hekayələrdə savadsız, insani simalarını itirmiş, rüşvətxor müəllimlər tənqid edilir, onlar kiçik oxucuların mühakiməsinə verilir. N.Süleymanovdan fərqli olaraq görkəmli alim, şair-publisist R.Yusifoğlu təhsil probleminə məhz bu aspektdən yanaşır. R.Yusifoğlunun əsasən təhsil, təlim-tərbiyə məsələlərinə həsr edilən hekayələrində keçmiş Sovetlər dönəmində təhsildə olan rüşvətxorluq, məktəbi bitirən sadə kənd adamlarının institut və universitetə qəbul zamanı nə kimi çətinliklərlə qarşılaşdığı problemlərdən geniş söhbət açılır. Lakin bu hekayələrdə yazar ilk növbədə Orxanın, Gülyazın timsalında ən nümunəvi sagird necə olmalıdır sualı ilə sosioloji anlamda “ideal tip” yaradan müəllif onu cəmiyyətdə bütün müsbət keyfiyyətləri ilə ön plana çəkir (“Məktəb illəri”, “Medal”, “Çətinliklərlə üz-üzə”). Müəllif bu əsərlərində həmçinin təhsildəki problemləri ön plana çıxararaq şagirdlərin dili ilə savadsız müəllimləri tənqid atəşinə tutur, rüşvəti hər şeydən, əqidədən və ləyaqətdən də üstün tutan, hətta şəxsiyyətlərini də pula satan müəllimləri amansız dillə ifşa edir. Müəllif “Mısmırıq Ciddizadə”lərin timsalında, riyakar, rüşvətxor məktəb direktorları, onların müavinləri və müəllimlərin ümumiləşmiş obrazını yaratmışdır. Lakin müəllif eyni zamanda Novruz müəllimin timsalında əsl ləyaqətli müəllim xarakterini də oxuculara təqdim edir. Bu hekayələrlə həm kiçik, həm də böyük yaşlı oxucuların diqqətini cəlb edən R.Yusifoğlu təhsillə yanaşı, ictimai həyatın bütün sahələrində mənəvi amillərin üstünlüyünü nəzərə almaq zərurətini bir daha gözlər önünə gətirmişdir.

Ümumiyyətlə, təhsil sistemi digər sahələrin fövqündə durduğu üçün bütün yazarlar bu məsələyə hər zaman ciddi problem kimi yanaşmışlar. Lakin başqa yazarlardan fərqli olaraq Z.Xəlil təhsil mövzusunu yumorstik cəhətdən təhlil etmiş və maraqlı bir hekayə yaratmışdır. Müəllif bu hekayədə incə ironiya ilə, azca yumorla, bitkin, səliqəli süjet daxilində “tənbəl Kərim”in əhvalatını nəql edir. Lirik yumorla müşaiyət olunan bu hekayədə heç vaxt dərsə hazır

gəlməyən Kərəm, usta Lətifin yanında gördüyü qəribə eynəklə coğrafiya dərsinə bu eynəyin vasitəsilə əla cavab verəcəyini düşünür.. Dərsə kimin hazır olduğunu soruşan müəllim Kərəmin əl qaldırdığını gördükdə olduqca təəccüb edir. “Sehrli eynəyi” gözünə taxan Kərəm nəticədə heç nəyə cavab verə bilmir. Müəllif burada yenə heç nəyin kitabı əvəz edə bilməyəcəyini gözlər önünə gətirir. Kitabsız hansı biliklərə yiyələnmək, dünyagörüşünü necə artırmaq, beləliklə də, intellektual səviyyəyə necə malik olmaq olar? Olduqca ciddi bir problemi məhz yumorstik şəkildə oxucuya təqdim edən müəllif əslində burada bir satirik və ya ironik ifadə yaratmışdır. Elmə, biliyə qiymət verməyən, təhsili ikinci planda görən məktəblilər təbiidir ki, dövlətçiliyin gələcək inkişafına zərbə vurur, bu da savadlı insanların azalmasına, cəmiyyətdə ciddi sosial problemlərin meydana çıxmasına zəmin yaradır. Bu problemi acı gülüşlə, iztehza ilə oxucuya çatdıran müəllif gələcəyin inkişafının yalnız elm və təhsilin sayəsində mümkün olduğunu bir daha kiçik və məktəb yaşlı oxucuların nəzərinə çatdırır.

Ümumi mənzərəyə baxdıqda kiçik yaşlı oxucular üçün nəzərdə tutulan bu hekayələr böyüklər üçün də mənbə rolunu oynayır. Çünki bu hekayələrdə qoyulan problemlər nənki uşaqları, hətta böyükləri də dərindən düşündürür. Görkəmli rus alimi Belinskinin fikriycə, “…yaxşı uşaq ədəbiyyatı odur ki, həm balacaların xoşuna gəlsin, həm də böyüklərin, özü də yalnız uşaqlara məxsus olmasın, hamı üçün olsun”.

Uşaq nəsrinin başlıca vəzifələrindən biri də təlim-tərbiyə ilə bağlı idi. Qocalara hörmət etmək, Vətəni, milləti sevmək, yalan danışmamaq, kiçik yaşlarından zəhmətə alışmaq, maddi və mənəvi sərvətlərin yaradıcısı olan insanı, onun əməyini lazımınca qiymətləndirmək kimi hər zaman aktual olan məsələlər bu hekayələrin əsas mövzusu idi. Bu hekayələrdə təsvir olunan müsbət qəhrəmanlar istər davranışları, istər təhsilləri, istərsə də ictimai həyatdakı əməlləri ilə oxuculara örnək olur, nümunəvi vətəndaş obrazı yaradırlar. Qeyd olunan hekayələrin maraqlı cəhəti, orada dünyagörmüş insanlarla daha müasir düşüncə tərzinə malik uşaqların düşüncə tərzlərindəki ziddiyyətlərdir. Bir tərəfdə böyük həyat yolu və təcrübəsi keçmiş ağsaqqal və ağbirçəklər, digər tərəfdə isə həyat yolunu hələ yenicə addımlamağa başlayan kiçiklər. Yazıçı burada üstünlüyü nisbətən uşaqlara versə də, müdriklərin də məsləhətlərinə biganə qalmır. Təbiidir ki, müdriklər özləri də başa düşürlər ki, cəmiyyət hər zaman yeniləşməyə doğru gedir, bəzi dəyərlər artıq yeni dövrdə qəbul edilmir. Bu da təbiidir: Zaman və vaxt nisbi anlayışdır və bunlar daim hərəkətdədir. Deməli zaman, dövr dəyişdikcə cəmiyyət də onunla paralel olaraq inkişaf edir.

Yazarlar məhz bu faktoru ön planda tutaraq, seçdikləri mövzuları zaman amili baxımından təhlil edərək oxuculara çatdırırdılar. Yəni yazıçı əxlaqı burada hər iki tərəflə “kompromis”ə girir, onların ümumi fikrini öyrənir, nəticədə ortaq məxrəcə gəlir: Tahir etdiyi hərəkətə görə mütləq Xankişi babadan üzr istəməli, Xankişii baba da öz növbəsində böyüklük göstərib onu bağışlamalıdır (“Peşmançılıq» – N.Süleymanov), Orxanla məktəb direktoru arasında “sülh sazişi” imzalanmalı, bundan sonra bir daha bu tip hadisələrin məktəb həyatına təsirinin qarşısı alınmalıdır (”Məktəb illəri” – R.Yusifoğlu), Səlim bundan sonra nəinki Səkinə xalaya, digər böyüklərin məsləhətinə qulaq asmalıdır (“Qoca həkim” – B.Həsənov).

Bütün bu hadisələrin fonunda artıq ümumi bir əxlaqi yanaşma formalaşır və bu mövzuda yazılan əsərləri oxuyan kiçiklər real həyatda bu cür hadisələrin qarşısının alınması istiqamətində elə kiçik yaşlarından hazır olurlar.

Əxlaqi mövzuda yazılan hekayələrin demək olar ki, hamısında oxşar hadisələr cərəyan edir və nəticə etibarilə bu hekayələr ümumilikdə xalqımızın yüksək mənəvi dəyərləri fonunda şərh edilir.

Beləliklə də, yeni ədəbi nəsil milli-mənəvi dəyərləri qabarıq şəkildə təsvir edərək yazdıqları hekayələrdə milli koloriti gücləndirdilər. Bu, olduqca mühüm və etinasızlıq göstərilməyəcək bir problem idi. Çünki mənəvi dəyərlər ruhunda formalaşan uşaqlar zaman keçdikcə bu dəyərləri hər şeydən üstün tutaraq millətin genefondunu müəyyənləşdirir və xalqımızın mentalitetini yaşadırlar. Heç təsadüfi deyildir ki, yüzillərin sınağından çıxmış milli adət-ənənələrimizi, ictimai davranışın etik ölçü və mizanlarını, "insanlıq" təsəvvürlərini, abır-həya duyğusunu, birgə yaşayışımızın qədim və sabit formaları kimi kənd və şəhər mühitini-milli müəyyənliyimizin bu mənəvi və maddi təsisatları 1960-80-ci illərin uşaq nəsrində həmişə müəllif fikrinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Ona görə də bu işdə uşaq yazarlarının qarşısına çox məsuliyyətli vəzifə qoyulurdu. Milli-mənəvi dəyərlər mövzusu hər bir yazarın yaradıcılığında birinci olsa da, bu məsələ fərqli düşüncə tərzi etibarilə müxtəlif prizmalardan işlənmişdir. Bəziləri (Ə.Səmədli, Ə.Babayeva, İ.Hümmətov) dəyərləri sırf xalq ədəbiyyatı ruhunda, milli maraqlar zəminində təhlil edirdisə də, bəzi yazarlar Z.Xəlil, E.Mahmudov, N.Süleymanov, Ə.Əhmədova, X.Hasilova) milli dəyərləri Qərb kontekstində müasirliklə qarşılaşdırıb sintetik variantda oxuculara təqdim edirdilər.

Ümumiyyətlə, 1960-80-ci illərin uşaq hekayələri istər tam milli, istərsə də Qərb meylli mövzuları ilə nəinki kiçik yaşlı oxucular, eyni zamanda böyüklər üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Bu hekayələrdə sadalanan mövzularla yanaşı, həmçinin uşaqlar üçün böyük marağa səbəb olacaq təbiət, sülh mövzuları da geniş yer almışdır. "Meşə bütün fəsillərdə gözəldir", "Bahar nəğməsi" (Ə.Əhmədova), "Püstə ağası" (M.İbrahimbəyov), "Ana quşun yuxusu" (N.Süleymanov), "Koroğlu olmağın sirri" (R.Yusifoğlu), "Dovşanlar özlərinə necə ad qazandılar", "Gürşad yağış", "Bənövşə" (Ə.Səmədli) və başqa hekayələr bu qəbildəndir. Bu hekayələr təbiət gözəlliklərini uşaqlara sevdirmək, ağaclar, quşlar, heyvanlar haqqında poetik bir dillə danışmaq həm kiçik yaşlı oxucuların dünyagörüşlərinin genişlənməsi, həm də onların estetik zövqlərinin inkişafı baxımından misilsiz örnəklərdir.

1960-80-ci illərin hekayələrindən söhbət açarkən qeyd etməliyik ki, bu hekayələr sayəsində müasir uşaq nəsrimiz zəngin ənənələr zəminində inkişaf edib, yeni-yeni, orjinal əsərlərlə zənginləşirdi. Maraqlı cəhətlərdən biri də budur ki, bu hekayələrin mövzusu və problematikası zahiri təsvir, bəsit örnəklərlə deyil, real həyat hadisələri fonunda yazıldığı üçün buradakı ideyalar hər dövr üçün aktual olaraq qalır. Ümumbəşəri ideyaların daşıyıcısı olan bu hekayələr artıq neçə on illər keçməsinə baxmayaraq hələ də kiçik yaşlı oxucular tərəfindən sevilir və oxunur.

Bu və ya digər hekayələr, 1960-80-ci illərin ədəbi örnəkləri olmaqla yanaşı, mövzusu real həyatdan istifadə yolu ilə tipik hadisə və tipik insan taleləri fonunda ictimai həyatın müxtəlif

tərəfləri satirik, lirik-psixoloji tərzdə təcəssüm etdirilir və xalq məişətinin geniş mənzərəsi verilirdi. Parodik, dramatik, lirik-psixoloji, daha tez-tez isə fəlsəfi ünsürlərlə zəngin olan bu əsərlər artıq uşaq nəsrinin yeni kamil yazarlarının yetişdiyini təsdiq edirdi.

ƏDƏBİYYAT

1.Məmmədov C. Kiçik janrın böyük imkanları.-«Ulduz»jurnalı №5, 1983.səh.50

2.Məmmədov R. Müasir uşaq nəsrində təlim-tərbiyə məsələləri. Dil və ədəbiyyat Beynəlxalq

elmi-nəzəri jurnal 1(67), 2009.səh. 196

3.Məmmədov R. Şair yaradıcılığında nəsr pilləsi.”Kredo”qəzeti, 24 aprel 2007

4.Qarayev Y. Meyar-şəxsiyyətdir. Bakı: «Yazıçı», 1988. səh. 149-155

5. Babayeva Ə. Yaradıcılıqda güzəştə yer yoxdur. “Azərbaycan”jurnalı №5, 1976. səh. 205

6. Əlişanoğlu T. Azərbaycanın yeni nəsri. Bakı, 1999

Özet

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişmesi ve oluşması kadim tarihî geleneklerle bağlantılı olsa da geçmiş tarihe bağlı değildir. Azerbaycan çocuk edebiyatına ilgi, 19. yüzyılın ilk yarısında aydınlanmış gerçekçi edebiyatın ortaya çıkmasıyla başlayan ve 1920'lere kadar süren karmaşık ve çelişkili bir dönemi kapsar. Çocuk edebiyatı açısından çok zengin ve üretken bir dönemdi. İlgi çekici içeriği ve özgün özellikleriyle öne çıkan çocuk edebiyatı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Seyid Azim Şirvani'nin eserleriyle oluşmuştur.

Toplumda meydana gelen değişimler, büyüyen genç nesilde bilgiye ve edebiyata karşı büyük, yani kitlesel bir ilginin oluşmasına neden olmaktadır. Büyüyen neslin yetiştirilme tarzı, ahlakı, maneviyatı, davranış normları, dünya görüşü, inançları, arzu ve istekleri vb. Nitelikler ön planda. Çocuklar için yaratılan manevi zenginlikler, sanat eserleri, aynı zamanda bu niteliklerin aydınlık, olumlu bir yöne yönlendirilmesi için önemli bir araç olarak da kullanılır. Çocuk ve gençler için yazılmış, içerik bakımından zengin, zengin ve besleyici eserler, çocukların ruhsal ve estetik zevkine hitap eder, hayal ve düşlerinin sınırlarını genişletir, onların ahlaki ve eğitsel açıdan gelişmelerine yardımcı olur, dünyaya bakış açılarını ve hayatı anlama yeteneklerini geliştirir, onları vatansever, iyimser, hümanist ve enternasyonalist olarak yetiştirir ve onlara hayatın ve mücadelenin gerçek yolunu öğretir.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki çocuk edebiyatının sistematik olarak incelenmesi, Azerbaycan edebiyat eleştirisinin karşı karşıya olduğu ve çözüm bekleyen temel sorunlarından biridir. Bilindiği üzere her konunun tarihi ve teorisi birbirinden ayrılamaz. Günümüz çocuk edebiyatının daha bütünlüklü bir resmini çizmek ve gelecekteki gelişimini yönlendirmek istiyorsak mutlaka geçmişine bakmalıyız. Azerbaycan çocuk edebiyatı bugünkü başarısını

geçmişine borçludur. Çünkü o, önceki geleneğin temeline dayanır ve onun devamı olarak gelişir. İşte bu nedenle çocuk edebiyatımızın tarihinin, oluşum döneminden başlayarak incelenmesine acil ihtiyaç vardır.

M. Gorki, çocuklar için yazmanın çok zor olduğunu belirtmiştir. Farklı yaşlardaki çocukların ilgi alanlarını dikkate alarak, onların estetik zevklerini inceleyerek, çocuk dünyasını derinlemesine tanıyarak güzel eserler yaratılabileceğini gösterdi. Burada sosyal çevre, gelişim, biliş, haz, bilgi ve konuşmanın da önemli olması gerekir. "Ancak şunu bilmeliyiz ki, çocuklar yaşlandıkça sürekli değişiyorlar, nesilden nesile, nesilden nesile değişiyorlar." İnsanlık da büyüyor ve mükemmelleşiyor. İşte bu yüzden büyüklerin kendilerine uydurdukları kadim efsaneler artık neredeyse tamamen çocuk masallarına dönüşmüş durumda."

Anahtar kelimeler: zengin, geçmiş, yardım, gelişme, manzara, ihtiyaç, hikaye

Abstract

The development and formation of Azerbaijani children's literature, although connected with ancient historical traditions, is not necessarily tied to past history. Interest in Azerbaijani children's literature began with the emergence of enlightened realist literature in the first half of the 19th century and covers a complex and contradictory period, full of contradictions, and quite rich in terms of children's literature, until the 1920s. Children's literature, distinguished by its interesting content and specific features, was formed in the second half of the 19th century with the work of Seyid Azim Shirvani.

The changes taking place in society create great, that is, mass interest grounds for the development of the growing younger generation's interest in knowledge and literature. The upbringing, morality, spirituality, behavioral norms, worldview, beliefs, desires and aspirations, etc. qualities of the growing generation are in the spotlight. In directing these qualities in a bright, positive direction, the spiritual wealth created for children - artistic works are also used as an important tool. Content-rich, full-bodied, and wholesome works written for minors and youth appeal to the spiritual aesthetic taste of children, expand the boundaries of their fantasy and dreams, help them improve morally and educationally, develop their sense of the world, their ability to understand life, grow up as patriots, optimists, humanists, and internationalists, and teach them the true path of life and struggle.

The systematic study of children's literature of the late 19th and early 20th centuries is one of the necessary problems facing Azerbaijani literary criticism and awaiting its solution. As is known, the history and theory of each subject are inseparable. If we want to revive a more complete picture of today's children's literature and give direction to its future development, we must definitely look at its past. Azerbaijani children's literature owes its current achievements to its past. Because it stands on the foundation of the previous tradition and develops as its continuation. That is why there is an urgent need to study the past of our children's literature, starting from its formative period.

M. Gorky noted that writing for children is very difficult. He showed that by taking into account the interests of children of different ages, studying their aesthetic taste, and being

deeply familiar with the world of children, one can create beautiful works. Here, the social environment, development, perception, taste, knowledge, and speech should also be important. “We must know that children are constantly changing with age, they change from era to era, from generation to generation. Humanity also grows and improves. That is why the ancient legends that adults created for themselves have now almost completely turned into children's fairy tales.”

Keywords: rich, past, help, development, landscape, need, story

HISTORICAL NOVELS IN THE FIELD OF LITERARY CRITICISM
TARİXİ ROMANLAR ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ MÜSTƏVİSİNDƏ

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, "Ədəbiyyat" kafedrasında dos.v.ie., Orcid İD: 0009-0003-4418-9319

Abstract: Historical novels talk about historical events. The characters here are mainly historical heroes. However, the term history is relative here. Because a work of fiction cannot be the same as a history book. Thus, the hero in history is not brought to literature in the same way. History is written as it is. In historical works, the writer's imagination, idea, and purpose come to the fore. Here, the writer's task is to make historical events fictional, to make historical images more vivid. In fact, against the background of historical events, the personal lives, ordinary lives, and daily worries of the heroes are narrated through narration. The reality in historical works is not historical reality, but artistic reality. The writer must know the historical period he is writing about and the socio-cultural environment of that period well. Writing a novel in a historical novel requires great responsibility from the artist.

• An author who writes a novel from history cannot rely only on his artistic imagination and talent.

• An author who writes a novel from history must have a high level of historical information, knowledge, and scientific thinking.

• An author who writes a novel from history must remain faithful to historical truth, objective reality until the end when presenting events and images.

• An author who writes a novel from history must expect the unity of history and modernity.

• An author who writes a novel from history must describe the psychology, color, social morality, and general level of development of the period and environment he is writing about without bias, without distorting it.

• An author who writes a novel from history must not sacrifice real historical truth and naturalness to one or another ideological principle.

• An author who writes a novel from history must not turn characters into dry propagandists and mouthpieces under the name of modernity.

Keywords: novel, historical period, artist

Аннотация: Исторические романы повествуют об исторических событиях. Персонажи здесь в основном исторические герои. Однако термин «история» здесь относителен. Потому что художественное произведение не может быть тем же самым, что и историческая книга. Таким образом, герой истории не переносится в литературу с тем же именем. История написана такой, какая она есть. В исторических произведениях на первый план выходят воображение, идеи и цели писателя. Задача писателя здесь — художественно отобразить исторические события, сделать исторические образы более яркими. Фактически, личная жизнь, обыденная жизнь и повседневные заботы героев повествуются посредством повествования на фоне исторических событий. Реальность в

исторических произведениях — это не историческая реальность, а художественная реальность. Писатель должен хорошо разбираться в историческом периоде, о котором он пишет, и в социально-культурной среде этого периода. Написание исторического романа требует от художника большой ответственности.

• Автор, пишущий исторический роман, не может полагаться исключительно на свое художественное воображение и талант.

• Автор, пишущий исторический роман, должен обладать высоким уровнем исторической информации, знаний и научного мышления.

• Автор, пишущий исторический роман, должен оставаться верным исторической правде и объективной реальности до конца при описании событий и персонажей.

• Автор, пишущий исторический роман, должен сохранять единство истории и современности.

• Автор, пишущий исторический роман, должен беспристрастно, не искажая, описывать психологию, колорит, общественную мораль и общий уровень развития эпохи и среды, о которых он пишет.

• Автор, пишущий исторический роман, не должен приносить в жертву тому или иному идеологическому принципу реальную историческую правду и естественность.

• Автор, пишущий роман об истории, не должен превращать персонажей в сухих пропагандистов и рупоров современности.

Ключевые слова: роман, исторический период, художник

Azərbaycan ədəbiyyatında müasir tipli roman janrı XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində meydana gəlmişdir. Xüsusilə, XX əsrin 30-cu illərindən sonra Y.V.Çəmənzəminli, M.S.Ordubadi, M.Hüseyn, İ.Hüseynov, İ.Şıxlı, İ.Əfəndiyev və başqa tanınmış yazıçılarımız bu janrın gözəl nümunələrini yaratmışlar.

Tarixi romanlarda tarixi hadisələrdən bəhs edilir. Buradakı obrazlar əsasən tarixi qəhrəmanlardır. Ancaq tarix istilahı burada nisbi xarakter daşıyır. Çünki bədii əsər tarix kitabı ilə eyni ola bilməz. Belə ki, tarixdəki qəhrəman eyni ilə ədəbiyyata gətirilmir. Tarix necə varsa, elə yazılır. Tarixi əsərlərdə isə yazıçı təxəyyülü, ideyası, məqsədi ön plana keçir. Burada yazıçının vəzifəsi tarixi hadisələri bədiiləşdirmək, tarixi obrazları daha canlı etməkdir. Əslində tarixi hadisələr fonunda qəhrəmanların şəxsi həyatı, adi məişəti, gündəlik qayğıları təhkiyə yolu ilə nəql olunur. Tarixi əsərlərdəki gerçəklik tarixi gerçəklik yox, bədii gerçəklikdir. Yazıçı qələmə aldığı tarixi dövrü və həmin dövrün ictimai-mədəni mühitini yaxşı bilməlidir. Tarixi romanda roman yazmaq sənətkardan böyük məsuliyyət tələb edir. Belə ki:

- Tarixdən roman yazan müəllif təkcə bədii təxəyyülünə, istedadına güvənə bilməz.
- Tarixdən roman yazan müəllif yüksək səviyyədə tarixi məlumata, biliyə, elmi təfəkkürə malik olmalıdır.
- Tarixdən roman yazan müəllif hadisələri və obrazları təqdim edərkən tarixi həqiqətə, obyektiv gerçəkliyə axıradək sadiq qalmalıdır.
- Tarixdən roman yazan müəllif tarixiliklə müasirliyin vəhdətini gözləməlidir.
- Tarixdən roman yazan müəllif qələmə aldığı dövrün, mühitin psixologiyasını, koloritini, ictimai-əxlaqını, ümumi inkişaf səviyyəsini təhrif etmədən qərəzsiz təsvir etməlidir.
- Tarixdən roman yazan müəllif real tarixi həqiqəti, təbiiliyi bu və ya başqa ideoloji prinsiplərə qurban verməməlidir.

- Tarixdən roman yazan müəllif xarakterləri müasirlik adı altında quru təbliğatçılara, ruporlara çevirməməlidir.

Tarixi romanın vəzifəsi:

- Tarixi öz təxəyyülündə işıqlandırmaq
- Təxəyyüldə canlanan tarixin tarixi faktlara əsaslanması
- Tarixi simaları göz önündə canlı şəxsiyyətlər kimi təqdim etmək
- Tarixi dövrün koloritini doğru vermək və s.

Ədəbiyyat:

1.Xalid Əlimirzəyev, (2008) "Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları", Bakı

2. Mir Cəlal, Pənah Xəlilov,(2005) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı, Çaşıoğlu

3. Məmməd Əliyev, (2000) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları", Bakı

9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı

4.Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", Bakı

6. Rəhim Əliyev, (2008) "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi", Bakı

VOID AS A PHENOMENOLOGICAL SPATIAL EXPERIENCE: AN ARCHITECTURAL INTERPRETATION THROUGH OCTAVIO PAZ'S *"SPACES"* POEM

FENOMENOLOJİK MEKÂN DENEYİMİ OLARAK BOŞLUK: OCTAVIA PAZ'IN *"SPACES"* ŞİİRİ ÜZERİNDEN MİMARİ BİR YORUM

Tuğba ERDİL DİNÇEL[1]

[1]Dr.Öğretim Üyesi, Medipol Üniversitesi, Mimarlık

Özet

Bu çalışma, Octavio Paz'ın *Spaces* şiirinin mimari bir yoruma dönüştürülmesini inceleyen deneysel bir mimarlık stüdyosu sürecini ele almaktadır. Çalışma kapsamında, öğrenciler şiirin içerdiği boşluk, mekânsal algı ve fenomenolojik kavramları analiz ederek bunları mekânsal formlara dönüştürmüştür. Şiirin, yalnızca bir edebi eser değil, aynı zamanda mekânsal bir organizasyon biçimi sunduğu fikrinden hareketle gerçekleştirilen bu süreç, mimarlık eğitiminde soyut düşünmenin somut mekânsal deneyimlere nasıl dönüştürülebileceğini araştırmıştır. Bulgular, boşluğun mimarlıkta yalnızca negatif bir alan olarak değil, mekânın temel bir bileşeni olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Stüdyo çalışmasında öğrenciler üç farklı boşluk yorumu geliştirmiştir. İlk grup, boşluğu ve doluluğu birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirerek, negatif mekânı aktif bir tasarım bileşeni olarak ele almıştır. İkinci grup, boşluğu akışkan ve geçirgen bir fenomen olarak incelemiş, mekânsal sınırların belirsizliği ve dönüşebilirliği üzerine çalışmalar yapmıştır. Üçüncü grup ise, boşluğu yalnızca fiziksel bir unsur olarak değil, aynı zamanda bireysel algı ve deneyimle şekillenen bir fenomen olarak yorumlamıştır. Bu yaklaşımlar, şiirin sunduğu metaforların mimarlık pratiğinde nasıl mekânsal bir karşılık bulabileceğini ortaya koymuştur.

Çalışmada, malzeme kullanımı boşluk algısını yönlendiren temel bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Öğrenciler, tel ve şeffaf malzemeler ile boşluğun sınırlarını belirsizleştirmiş, keskin geometrik formlar ile mekânsal düzenleme oluşturmuş ve amorf biçimlerle boşluğun dinamik doğasını araştırmıştır. Deneysel tasarım süreci, öğrencilerin mekânsal algıyı yönlendirme becerilerini geliştirerek, fenomenolojik bir bakış açısıyla boşluğu yeniden değerlendirmelerini sağlamıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma, edebiyat ve mimarlık arasındaki disiplinlerarası etkileşimi ortaya koyarak, şiirsel anlatımın mekânsal tasarım süreçlerine nasıl entegre edilebileceğini göstermektedir. Boşluğun yalnızca fiziksel değil, algısal ve deneyimsel bir unsur olduğu fikri, bu tür deneysel stüdyo çalışmaları ile derinleştirilebilir ve mimarlık eğitimine yeni açılımlar kazandırabilir.

Anahtar kelimeler: Disiplinlerarası tasarım, boşluk ve algı, fenomenolojik mekan

Abstract

This study examines an experimental architectural studio process that explores the spatial interpretation of Octavio Paz's *Spaces* poem. Within this study, students analyzed the poem's concepts of void, spatial perception, and phenomenological experience, transforming these ideas into spatial forms. Based on the notion that poetry is not only a literary form but also a

structure that conveys spatial organization, this research investigates how abstract thinking in architectural education can be translated into tangible spatial experiences. The findings reveal that void should not be perceived merely as a negative space in architecture but as an essential component that defines and shapes spatial experience.

In the studio project, students developed three distinct interpretations of void. The first group conceptualized void and mass as complementary elements, treating negative space as an active design component. The second group examined void as a fluid and permeable phenomenon, exploring the ambiguity and transformability of spatial boundaries. The third group considered void not only as a physical entity but also as a phenomenon shaped by individual perception and experience. These approaches demonstrate how the metaphors embedded in poetry can find spatial correspondences in architectural practice.

The study also highlights the role of material selection in shaping the perception of void. Students experimented with wire and transparent materials to blur spatial boundaries, employed sharp geometric forms to establish spatial order, and utilized amorphous shapes to investigate the dynamic nature of void. This experimental design process enabled students to develop a deeper understanding of spatial perception and reinterpret void from a phenomenological perspective.

In conclusion, this study presents an interdisciplinary interaction between literature and architecture, demonstrating how poetic expression can be integrated into spatial design processes. The notion that void is not merely a physical absence but also an experiential and perceptual component suggests that experimental studio practices can further deepen this concept, offering new perspectives in architectural education.

Keywords: Interdisciplinary design, void and perception, phenomenological space

1. GİRİŞ

Mimarlık, yalnızca fiziksel yapılar üretmekle sınırlı olmayan, aynı zamanda mekânsal deneyimi şekillendiren bir disiplindir. Mimari tasarım süreçlerinde boşluk, yalnızca negatif bir alan değil, mekânın temel bileşenlerinden biri olarak ele alınmalıdır. Boşluğun tanımı, deneyimlenme biçimi ve fiziksel sınırlarla olan ilişkisi, mimari düşüncenin merkezinde yer alır. Bu bağlamda, Octavio Paz'ın *Spaces* adlı şiiri, mekânın ve boşluğun doğasına dair derin bir sorgulama sunar. Paz, şiirinde mekânı yalnızca fiziksel sınırlarla tanımlanmış bir alan olarak değil, hareket, süreklilik, sonsuzluk ve belirsizlikle iç içe geçmiş bir fenomen olarak ele alır.

Bu çalışma, *Spaces* şiirinin mimari bir yoruma dönüştürülmesini amaçlayan deneysel bir mimarlık stüdyosu sürecini ele almaktadır. Stüdyo süreci, öğrencilerin şiirin kavramsal yapısını analiz ederek, şiirde geçen metaforları mekânsal deneyimlere dönüştürmesini sağlamıştır. Çalışmada, şiirin temalarına uygun olarak boşluk, geçirgenlik, form, malzeme ve mekânsal akışkanlık gibi kavramlar ele alınmış ve öğrenciler bu kavramları fiziksel modellerle ifade etmeye çalışmıştır.

Mimarlık eğitimi içinde soyut kavramların fiziksel mekânlara nasıl dönüştürülebileceğini anlamak, yaratıcı tasarım süreçlerini zenginleştiren bir deneyim sunar. Stüdyo çalışmasında öğrenciler, boşluğu farklı biçimlerde ele alarak, mekânsal düşünce süreçlerini geliştirmiştir. Bu süreçte, negatif mekânın tanımlayıcı bir unsur olduğu, mekânsal deneyimin yalnızca fiziksel sınırlarla değil, algı ve duyusal etkileşimlerle de şekillendiği görülmüştür.

Bu makale, söz konusu stüdyo sürecini metodoloji, bulgular ve mekânsal yaklaşımlar açısından inceleyerek, şiirin mimari bir dile nasıl çevrilebileceğini tartışmaktadır. Çalışma, edebiyat ile

mimarlık arasındaki ilişkiye disiplinlerarası bir perspektif sunarak, tasarım sürecinde şiirsel düşünmenin nasıl bir katkı sağlayabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Octavio Paz'ın şiirlerinde mekân nasıl inşa edilir?
2. Fenomenolojik mekân kavramı şiir ve mimarlık arasında nasıl bir bağ kurar?
3. Şiirsel anlatımın tetiklediği bilişsel süreçler, mimari tasarım pratiğinde nasıl bir etki yaratır?
4. Öğrencilerin şiirden yola çıkarak gerçekleştirdiği mekânsal tasarımlar hangi tasarım kriterlerine göre değerlendirilebilir?

Bu araştırma nitel bir çalışma olup fenomenolojik analiz ve stüdyo tabanlı deneysel yöntem kullanılmıştır. Octavio Paz'ın şiirleri metin analizi ile incelenmiş, ardından mimarlık öğrencileriyle bir tasarım stüdyosu çalışması yürütülerek, şiirin mekânsal imgelemi tasarıma nasıl aktarılabilir? sorusu üzerine uygulamalı bir süreç işletilmiştir. Stüdyo çalışmalarında üretilen tasarımlar, kavramsal çerçeve içinde analiz edilerek mekânsal deneyim ve bilişsel süreçler bağlamında değerlendirilmiştir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Mekânın fenomenolojik ve poetik boyutu, insan deneyimiyle kurduğu ilişki üzerinden şekillenir ve bu bağlamda Heidegger, Bachelard ve Paz gibi düşünürlerin perspektifleri, mekânın fiziksel sınırlarını aşarak zihinsel ve duyusal bir gerçeklik olarak nasıl inşa edildiğini anlamamıza yardımcı olur. Kuramsal çerçeve bu düzen içerisinde incelenmiştir.

1.1.1. Heidegger ve Şiirsel Mekân

Martin Heidegger, mekânın insan varoluşundaki temel rolünü vurgulayan önemli bir filozoftur. Ona göre, mekân yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda insanın dünyayla kurduğu ontolojik ve fenomenolojik ilişkinin bir sonucudur.Heidegger, "Şiirsel Biçimde İnsan Mesken Tutar" (*...dichterisch wohnet der Mensch...*) adlı eserinde, insanın mekânda bulunmasının sadece fiziksel bir varoluş değil, aynı zamanda anlam üretme süreci olduğunu belirtir (Heidegger, 1951). Bu perspektif, mekânın insan deneyimindeki derinliğini ve çok boyutluluğunu ortaya koyar.

"Gökyüzü ve toprak arasında,
İnsanın sığınacağı bir ev var."
(Heidegger, 1951, s. 147)

Heidegger'in bu ifadesi, mekânın sadece bir yapı veya sınırlandırılmış bir alan olmadığını, aynı zamanda insanın varoluşunun ve deneyimlerinin şekillendiği bir bağlam sunduğunu gösterir. Ona göre, insanın dünyada yer edinme biçimi şiirle iç içedir; şiir, mekânın sadece fiziksel bir gerçeklik değil, aynı zamanda ruhsal ve bilişsel bir deneyim olduğunu gösterir (Norberg-Schulz, 1980).

Heidegger'in mekân anlayışı, insanın dünyayla olan ilişkisini ve bu ilişkinin mekân aracılığıyla nasıl ifade edildiğini anlamada önemli bir çerçeve sunar. Ona göre, mekân, insanın varoluşunu anlamlandırdığı bir sahnedir ve bu sahne, şiir aracılığıyla derinlemesine keşfedilir. Şiir, mekânın anlamını açığa çıkaran bir araçtır ve bu nedenle, mekânın şiirsel bir deneyim olarak ele alınması, insanın dünyayla olan ilişkisini daha derinlemesine anlamamıza olanak tanır (Heidegger, 1971).

Heidegger, "İnşa Etmek, İskân Etmek, Düşünmek" (*Bauen Wohnen Denken*) adlı metninde, inşa ve iskân etmenin doğasını, bu eylemlerin *Dasein* ile olan ilişkisini, mekân ve yer kavramlarını fenomenolojik-hermeneutik ve varoluşçu bir düzlemde tartışır. Ona göre, inşa etmek ve iskân etmek, insanın dünyada var olma biçimini yansıtır ve bu eylemler mekânın anlamını belirler (Heidegger, 1951).

Heidegger'in mekân düşüncesi, Kartezyen düşüncenin aksine, insanın yer ile olan ilişkisini anlamada bütüncül bir yaklaşım benimser. Bu yaklaşım, mekânı geometrik bir yayılım olarak görmek yerine, insanın deneyimlediği ve anlamlandırdığı bir yer olarak ele alır (Ülger, 2016).

Heidegger, mekânı sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda insanın varoluşsal deneyiminin bir parçası olarak görür. Bu bağlamda, mekân, insanın dünyadaki yerini ve varoluşunu anlamlandırdığı bir sahnedir. Heidegger'in bu yaklaşımı, mekânın insan deneyimindeki derinliğini ve çok boyutluluğunu ortaya koyar.

Heidegger'in mekân ve şiir ilişkisine dair düşünceleri, modern mimarlık ve edebiyat teorilerinde de etkili olmuştur.Özellikle, mekânın insan deneyimindeki yeri ve önemi üzerine yaptığı vurgular, mekânın sadece fiziksel bir yapı değil, aynı zamanda insanın varoluşsal deneyiminin bir parçası olduğunu gösterir. Bu bakış açısı, mekânın insan deneyimindeki derinliğini ve çok boyutluluğunu ortaya koyar.

1.1.2. Gaston Bachelard ve Hayal Gücünün Mekânsal Boyutu

Gaston Bachelard, mekânın insanın hayal gücü ve iç dünyası üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleyen önemli bir düşünürdür. "Mekânın Poetikası" (*La Poétique de l'Espace*) adlı eserinde, mekânın sadece fiziksel bir varlık olmadığını, aynı zamanda insanın duygusal ve bilişsel deneyimlerinin bir yansıması olduğunu savunur (Bachelard, 1958). Bachelard'a göre, mekân, insanın anıları, rüyaları ve hayal gücüyle şekillenir.

Özellikle ev kavramı, bireyin iç dünyasının bir yansımasıdır ve odalar, koridorlar, tavan araları gibi mekânlar, insanın bilinçdışıyla bağlantılıdır. Bachelard, evin bireyin anılarını, rüyalarını ve hayal gücünü barındıran bir sığınak olduğunu belirtir. Bu bağlamda, şiir, mekânın bu duygusal ve bilişsel boyutlarını ortaya çıkarır ve okuyucuya mekânı yeniden deneyimleme fırsatı sunar.

"Karanlık odalar,
Anılar ve sessizlikle doludur."
(Bachelard, 1958, s. 15)

Bachelard'ın yaklaşımı, mekânın insan psikolojisi ve hayal gücü üzerindeki etkilerini vurgulayarak, edebi eserlerde mekânın nasıl bir anlam taşıdığını gösterir. Bu perspektiften bakıldığında, mekân, insanın iç dünyasının bir yansıması olarak görülür ve edebi eserlerde bu yansıma, okuyucunun kendi iç dünyasıyla bağlantı kurmasını sağlar.

Bachelard'ın teorisi, Octavio Paz'ın şiirlerindeki mekânsal kurguya da doğrudan ışık tutmaktadır. Paz'ın şiirlerinde mekân, yalnızca bir arka plan unsuru değil, aynı zamanda şiirin kendisini şekillendiren bir yapı olarak öne çıkar (Paz, 1991). Paz, şiirlerinde mekânı, insan deneyiminin merkezi bir unsuru olarak ele alır ve bu mekânlar, okuyucunun hayal gücünü harekete geçirerek, mekânın duygusal ve bilişsel boyutlarını keşfetmesine olanak tanır.

"Boş sokaklar,
Sessiz evler,
Gölgeler içinde kayboluruz."
(Paz, 1991, s. 23)

Bachelard'a göre, ev, bireyin en temel mekânsal deneyimidir ve her oda, koridor ve köşe, kişinin zihninde farklı imgeler yaratır. Edebi metinlerde mekânın betimlenme biçimi, okuyucunun bu mekânı nasıl hissettiğini ve nasıl yorumladığını etkiler (Tuan, 1977).

Bachelard'ın mekânın poetikası üzerine olan çalışmaları, mekânın insan deneyimindeki yerini ve önemini anlamada önemli bir katkı sunar. Onun yaklaşımı, mekânın sadece fiziksel bir yapı olmadığını, aynı zamanda insanın duygusal ve bilişsel dünyasını şekillendiren bir unsur olduğunu gösterir. Bu bakış açısı, edebi eserlerde mekânın nasıl ele alındığını ve okuyucunun bu mekânlarla nasıl bir ilişki kurduğunu anlamada derinlemesine bir perspektif sunar.

1.1.3. Octavio Paz ve Şiirin Mekânsal İmgelemi

Octavio Paz, şiirlerinde mekânı yalnızca fiziksel bir arka plan olarak değil, aynı zamanda insan deneyiminin ve bilincinin derinliklerini keşfetmek için bir araç olarak kullanır. Mekân, onun poetikasında hem somut hem de soyut anlamlarla yüklüdür ve okuyucuyu içsel bir yolculuğa davet eder.

- **"¿No hay salida?" Şiirinde Mekânsal Semboller**

Paz'ın "¿No hay salida?" (*Çıkış Yok mu?*) adlı şiiri, mekânın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini derinlemesine işler.Şiirde kapalı ve sınırlı mekânlar, bireyin içsel sıkışmışlığını ve çıkış arayışını sembolize eder. Bu mekânsal imgeler, okuyucuyu hem fiziksel hem de zihinsel bir labirente sürükler (İlgürel, 2023).

"Karanlık koridorlar,
Sessiz odalar,
Aynalar içinde kaybolmuş yüzler."
(Paz, 1956, s. 45)

Bu dizelerde, mekânın sınırlayıcı ve yansıtıcı özellikleri, bireyin kendi iç dünyasıyla yüzleşmesini temsil eder. Aynalar, hem gerçekliği hem de yanılsamayı yansıtarak, mekânın çok katmanlı doğasını vurgular.

- **Şiirde Mandala İmgesi ve Psikolojik Bütünlük**

"¿No hay salida?" şiirinde dikkat çeken bir diğer mekânsal imge, mandala sembolüdür. Carl Gustav Jung'a göre mandala, bireyin psikolojik bütünlüğünü ve içsel düzenini temsil eder (Jung, 1964). Paz'ın şiirinde mandala, kaotik bir dünyada düzen arayışını simgeler.

"Dairesel desenler,
Sonsuzluğa açılan kapılar,
Merkezde duran bir nokta."
(Paz, 1956, s. 47)

Bu imgeler, bireyin içsel bütünlüğünü yeniden kazanma çabasını ve mekânın bu süreçteki rolünü gösterir.

- **Mekânın Poetikası ve Hayal Gücü**

Gaston Bachelard'ın "Mekânın Poetikası" eserinde belirttiği gibi, mekân, insanın hayal gücüyle şekillenir ve duygusal deneyimlerin bir yansımasıdır (Bachelard, 1958). Paz'ın şiirlerinde de mekân, hayal gücünün bir ürünü olarak ortaya çıkar ve okuyucunun duygusal ve bilişsel deneyimlerini zenginleştirir.

"Hayal gücünde inşa edilen odalar,
Rüyaların koridorlarında yürüyen adımlar."
(Paz, 1956, s. 50)

Bu dizeler, mekânın hayal gücüyle nasıl yeniden şekillendiğini ve bireyin içsel dünyasını nasıl yansıttığını gösterir.

- **Mekân ve Zamanın Birliği**

Paz'ın poetikasında mekân ve zaman, birbirinden ayrılamaz iki unsur olarak ele alınır. Şiirlerinde mekân, zamanın akışını yansıtırken, zaman da mekânın derinliğini ve anlamını ortaya koyar.

"Zamanın durduğu odalar,
Geçmiş ve geleceğin buluştuğu anlar."
(Paz, 1956, s. 52)

Bu dizeler, mekân ve zamanın nasıl iç içe geçtiğini ve birlikte nasıl bir bütün oluşturduğunu gösterir.

- **Şiirsel Mekânın Kaybı ve Modernite**

Modernitenin getirdiği hızlı değişimler, mekân algısını da etkilemiştir. Paz, şiirlerinde bu değişimlere dikkat çeker ve geleneksel mekânların kaybını vurgular. Bu durum, bireyin kimlik ve aidiyet duygularını da etkiler (Lefebvre, 1974).

"Beton duvarlar arasında kaybolan ruhlar,
Kimliğini yitirmiş sokaklar."
(Paz, 1956, s. 55)

Bu dizeler, modern dünyanın mekânsal dönüşümünün birey üzerindeki etkilerini yansıtır.

- **Şiir ve Mekânın Fenomenolojik Boyutu**

Paz'ın şiirlerinde mekân, fenomenolojik bir deneyim olarak ele alınır. Okuyucu, şiiri okurken mekânı sadece görmez, aynı zamanda hisseder ve deneyimler. Bu deneyim, okuyucunun mekânla kurduğu ilişkiyi derinleştirir ve kişiselleştirir (Merleau-Ponty, 1945).

"Taş duvarların soğukluğu,
Ahşap zeminlerin gıcırtısı."
(Paz, 1956, s. 58)

Bu dizeler, mekânın duyusal deneyimlerle nasıl zenginleştiğini ve okuyucunun hayal gücünde nasıl canlandığını gösterir.

- **Şiirsel Eylem ve Mekân**

Paz'a göre, şiir yazma eylemi, mekânın yeniden inşasıdır. Şair, kelimeler aracılığıyla yeni bir mekân yaratır ve bu mekân, okuyucunun hayal gücüyle birleşerek anlam kazanır (Paz, 1973).

"Kelimelerle örülen duvarlar,
Dizelerle açılan pencereler."
(Paz, 1956, s. 60)

1.1.4. Şiir ve Mekân İlişkisinin Mimarlıkla Etkileşimi

Şiir ve mekân arasındaki ilişki, fenomenolojik perspektiften incelendiğinde, insan deneyiminin derinliklerine ışık tutar. Martin Heidegger, Gaston Bachelard ve farklı kuramcılar, mekânın şiirsel temsili üzerinden insanın varoluşsal durumunu anlamaya çalışmışlardır. Mekân, yalnızca fiziksel bir sınır veya coğrafi bir alan değil, aynı zamanda insanın düşünsel ve duygusal dünyasının bir yansımasıdır (Casey, 1997). Bu bakış açısı, şiirin ve mimarlığın kesiştiği noktada, mekânın yalnızca bir nesne değil, deneyimlenen bir alan olduğunu vurgular.

Martin Heidegger, mekânın insan varoluşundaki temel rolünü vurgulayan önemli bir filozoftur. Ona göre, mekân yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda insanın dünyayla kurduğu ontolojik ve fenomenolojik ilişkinin bir sonucudur (Heidegger, 1971). Heidegger, "İnşa Etmek, İskân Etmek, Düşünmek" adlı eserinde, inşa ve iskân etmenin doğasını, bu eylemlerin "Dasein" ile olan ilişkisini, mekân ve yer kavramlarını fenomenolojik-hermeneutik ve varoluşçu bir düzlemde tartışır (Heidegger, 1977). Heidegger'e göre, insanın dünyada yer edinme biçimi şiirle iç içedir; şiir, mekânın yalnızca fiziksel bir gerçeklik değil, aynı zamanda ruhsal ve bilişsel bir deneyim olduğunu gösterir. Şiir, insanın dünyayı anlamlandırma biçimini zenginleştirirken, mekân da insanın varoluşsal kaygılarına yanıt veren bir çerçeve sunar (Norberg-Schulz, 1980).

Gaston Bachelard, mekânın insanın hayal gücü ve iç dünyası üzerindeki etkilerini inceleyen önemli bir düşünürdür. "Mekânın Poetikası" adlı eserinde, mekânın yalnızca fiziksel bir varlık olmadığını, aynı zamanda insanın duygusal ve bilişsel deneyimlerinin bir yansıması olduğunu savunur (Bachelard, 1994). Bachelard'a göre, mekân, insanın anıları, rüyaları ve hayal gücüyle şekillenir. Özellikle ev, bireyin iç dünyasının bir yansımasıdır ve odalar, koridorlar, tavan araları gibi mekânlar, insanın bilinçdışıyla bağlantılıdır (Bachelard, 1994). Bu bağlamda, şiir, mekânın duygusal ve bilişsel boyutlarını ortaya çıkarır ve okuyucuya mekânı yeniden deneyimleme fırsatı sunar (Tuan, 1977). Bachelard'ın mekân üzerine geliştirdiği fenomenolojik bakış açısı, şiirin mekân yaratma ve anlamlandırma süreçlerine nasıl katkı sunduğunu göstermektedir. Şiir, yalnızca kelimelerle oluşturulan bir imgelem değil, aynı zamanda zihinsel bir mekânsallık yaratma biçimidir (Adıgüzel-Özbek, 2015).

Şiir ve mekân arasındaki ilişki, mimarlık pratiğinde de önemli bir yere sahiptir. Mimarlıkta mekân, yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda deneyimlenen ve anlam üreten bir olgu olarak ele alınır (Pérez-Gómez, 2006). Mimari tasarım sürecinde, mekânın psikolojik ve bilişsel etkileri göz önüne alındığında, şiirsel bir yaklaşımla tasarlanan mekânların kullanıcı deneyimini nasıl değiştirebileceği üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Zumthor, 2010). Norberg-Schulz, mimarlık ile fenomenoloji arasındaki ilişkiyi vurgulayarak, mekânın yalnızca bir yapı olmadığını, aynı zamanda ruhsal ve kültürel bir bağlam sunduğunu ifade eder (Norberg-Schulz, 1980). Bu bağlamda, şiir ile mimarlık arasındaki ortak nokta, her ikisinin de insanın mekânsal algısını dönüştürme potansiyeline sahip olmasıdır (Pérez-Gómez, 2006).

Fenomenolojik bakış açısına göre, mekân yalnızca görünen ve dokunulan bir nesne değil, aynı zamanda bireyin hafızasında şekillenen ve deneyimlenen bir olgudur (Merleau-Ponty, 1962). Heidegger ve Bachelard gibi düşünürlerin ortak görüşü, mekânın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel olarak da inşa edildiğidir. Okuyucunun bir şiiri okurken onu zihinsel bir mekâna dönüştürme süreci, edebi deneyimin önemli bir parçasıdır. Bu durum, şiirin mekânı nasıl inşa ettiğini ve bu inşanın okuyucu üzerindeki etkilerini gösterir. Örneğin, Octavio Paz, şiirlerinde mekânı yalnızca fiziksel bir unsur olarak değil, aynı zamanda zamanla iç içe geçmiş, dönüşen ve algıyı etkileyen bir alan olarak kullanır (Paz, 1991). Bu yaklaşımla Paz, şiiri bir mimari yapı gibi kurgular; kelimeler, şiirsel dizeler ve boşluklar aracılığıyla mekânın algısını yeniden oluşturur (Eliade, 1987).

Bu inceleme, şiir ve mekân arasındaki etkileşimin yalnızca edebi bir konu olmadığını, aynı zamanda insanın dünyayla kurduğu en temel ilişkilerden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Hem mimarlık hem de edebiyat, mekânı anlamlandırma sürecinde insan bilinciyle bütünleşir. Bu bağlamda, şiirsel mekân, fiziksel sınırları aşan, hafıza, duygu ve varoluşsal deneyimlerin birleştiği bir alan olarak değerlendirilebilir (Casey, 1997).

1.1.5. Fenomenolojik Mekân Deneyimi ve Okuyucu Algısı

Fenomenolojik bakış açısına göre, mekân yalnızca fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda bireyin hafızasında şekillenen ve deneyimlenen bir olgudur. Bu perspektifte, mekânın algısı,

bireyin duyusal deneyimleri ve bilinçli farkındalığıyla şekillenir. Maurice Merleau-Ponty, algının öz ve bilincin özü üzerinde durarak, beden ile kavrayışta "öz"ü "töz"le birlikte arar (Merleau-Ponty, 1962). Bu yaklaşım, mekânın sadece fiziksel bir gerçeklik olmadığını, aynı zamanda bireyin duyusal ve bilişsel deneyimleriyle şekillendiğini vurgular.

Edebi eserlerde mekânın temsili, okuyucunun zihninde belirli mekânsal imgeler oluşturur. Bu imgeler, okuyucunun kendi deneyimleri ve hayal gücüyle birleşerek, eserin atmosferini ve duygusal tonunu belirler. Örneğin, Hulki Aktunç'un hikâyelerinde mekân, karakterlerin ruhsal durumlarını yansıtan bir araç olarak kullanılır (Balık, 2016). Bu kullanım, okuyucunun mekânı sadece bir arka plan olarak değil, anlatının aktif bir bileşeni olarak deneyimlemesini sağlar.

Mimarlıkta da fenomenolojik yaklaşım, mekânın deneyimlenme biçimlerine odaklanır. Peter Zumthor, mekân atmosferinin yaratımında, özne-nesne diyaloğunun önemini vurgular. Mekânın atmosferi, tasarımcının algı ve anlam dünyasını yansıtırken, kullanıcı da kendi algı ve anlam dünyası doğrultusunda mekânı deneyimler (Varan, 2020). Bu karşılıklı etkileşim, mekânın bireysel deneyimlere göre farklı algılanmasına neden olur.

Genel olarak, fenomenolojik mekân deneyimi, hem edebi eserlerde hem de mimarlıkta, bireyin algı ve deneyimleriyle şekillenir. Bu deneyim, okuyucunun veya kullanıcının mekânla kurduğu kişisel ilişkiyi ve bu ilişkinin nasıl anlamlandırıldığını ortaya koyar. Bu bağlamda, mekânın algısı, bireyin duyusal, bilişsel ve duygusal deneyimlerinin bir yansımasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma, deneysel bir mimarlık stüdyosunda gerçekleştirilen tasarım sürecini inceleyerek, Octavio Paz'ın *Spaces* adlı şiirinin mekânsal bir yoruma dönüştürülme aşamalarını analiz etmektedir. Çalışma kapsamında öğrenciler, şiirin metaforlarını çözümleyerek bunları fiziksel ve mekânsal deneylere dönüştürmüştür. Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Süreç boyunca elde edilen veriler, görsel analiz, mekânsal yorumlama ve malzeme deneyleri yoluyla değerlendirilmiştir. Kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

2.1.1. Şiir Çözümlemesi

Öğrenciler, Octavio Paz'ın *Spaces* şiirini kavramsal olarak analiz ederek kelime bazlı bir çözümleme yapmıştır. Bu süreçte:

- Şiirde geçen "boşluk", "merkezsizlik", "sürekli dönüşüm", "belirsizlik", "akışkanlık" gibi kavramlar belirlenmiştir.
- Şiirde kullanılan metaforlar incelenmiş ve bu metaforların mimari karşılıkları araştırılmıştır.
- Farklı yorumlama biçimleri geliştirilerek boşluk ve mekân arasındaki ilişki üzerine tartışmalar yapılmıştır.

Şekil 1. Öğrencilerin *Spaces* şiiri üzerine oluşturduğu kavram haritaları

2.1.2. Kavramsal Modelleme

Şiirin analizinin ardından her grup, belirlediği anahtar kavramlara dayanarak mekânsal yorumlar geliştirmiştir. Bu süreçte:

- Soyut kavramların fiziksel bir forma nasıl dönüştürebileceği araştırılmıştır.
- Eskizler, diyagramlar ve konsept maketler üretilerek tasarım süreçleri geliştirilmiştir.
- Her grup, kendi yorumuna uygun bir tasarım dili oluşturarak farklı malzeme ve form arayışları içinde olmuştur.

Şekil 2. Şiirin mekânsal yorumuna yönelik kavramsal eskiz çalışmaları

2.1.3. Maketsel Denemeler

Maket üretim süreci, şiirin soyut anlamlarının fiziksel mekâna nasıl dönüştürülebileceğini test etmek için kullanılmıştır. Burada:

- Farklı malzeme seçimleri (tel, akrilik, köpük, pleksi vb.) yapılmıştır.
- Geometrik, amorf ve modüler formlar üzerinde deneyler gerçekleştirilmiştir.
- Boşluğun yalnızca fiziksel bir negatif alan olmadığı, aynı zamanda bir mekânsal deneyim üretme biçimi olduğu gösterilmiştir.

Şekil 3. Öğrencilerin şiirden ilhamla gerçekleştirdiği maket denemeleri

2.2. Çalışma Süreci

Bu deneysel stüdyo süreci dört aşamadan oluşmaktadır:

2.2.1. Şiir Analizi ve Kavram Haritaları

İlk aşamada öğrenciler, şiiri bireysel olarak analiz edip bir kavram haritası oluşturmuştur. Bu haritalar:

- Kelime ve metafor analizlerini,
- Boşluk kavramının farklı yönlerini,
- Mimarlık bağlamındaki karşılıklarını içermektedir.

Bu aşamanın sonunda, her grup kendine özgü bir tema belirleyerek çalışmaya devam etmiştir.

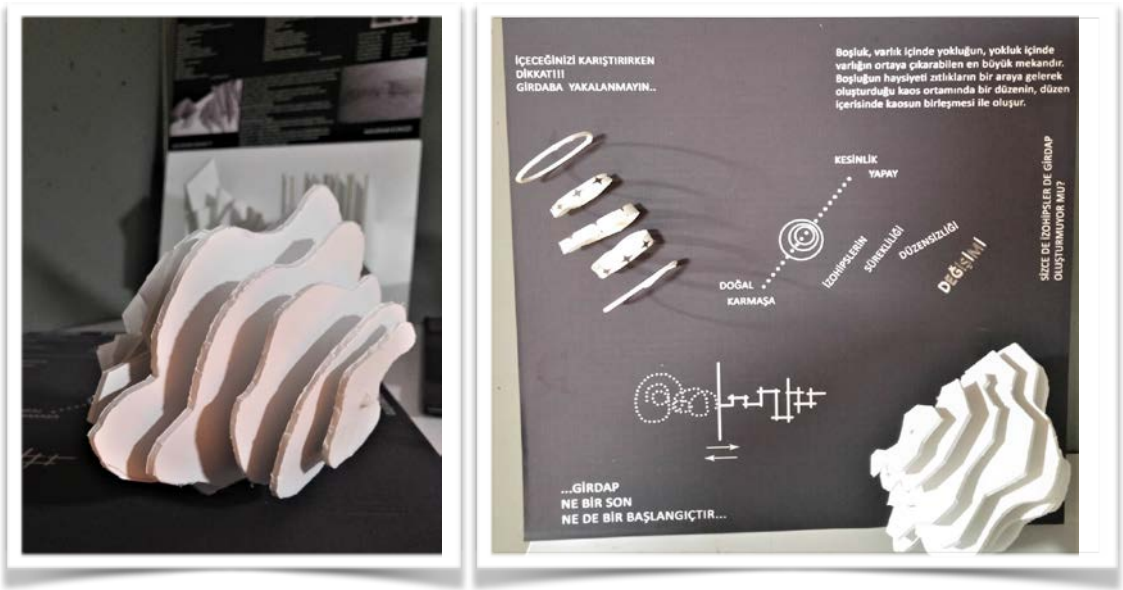

Şekil 4. Kavramsal analiz aşamasında geliştirilen kavram haritaları

2.2.2. Kavramsal Eskizler

Öğrenciler, belirledikleri temaları temsil edecek serbest eskizler ve diyagramlar üretmiştir. Bu aşamada:

- İki boyutlu çizimler ve perspektif eskizler ile mekânsal kompozisyonlar geliştirilmiştir.
- Katmanlı düşünme pratiği kazanılarak, boşluk ve doluluk ilişkisi sorgulanmıştır.

Şekil 5. Şiirin soyut kavramlarını mekânsal formlara dönüştüren eskizler

2.2.3. Maket Üretimi ve Malzeme Denemeleri

Bu aşamada:

- Gruplar, farklı form ve malzeme kombinasyonları deneyerek, boşluk-mekân ilişkisini fiziksel olarak araştırmıştır.
- Çalışmalar geometrik, organik ve modüler yaklaşımlar şeklinde sınıflandırılmıştır.
- Öğrenciler, boşluğu negatif alan olarak değil, mekânsal bir unsur olarak değerlendirmeye başlamıştır.

Şekil 6. Boşluk ve malzeme ilişkisini inceleyen maket çalışmaları

2.2.4. Sunum, Sergi ve Değerlendirme

Çalışmalar, bir stüdyo ortamında değerlendirme ve tartışma sürecine alınmıştır:

- Her grup, maketini sunarak kavramsal arka planını açıklamıştır.
- Eleştirel geribildirimler alınarak geliştirilme alanları belirlenmiştir.
- Maketsel denemeler üzerinden şiirin mekânsal karşılıkları tartışılmıştır.

Şekil 7. Stüdyo sürecinde yapılan maketlerin sergi ve değerlendirme aşaması

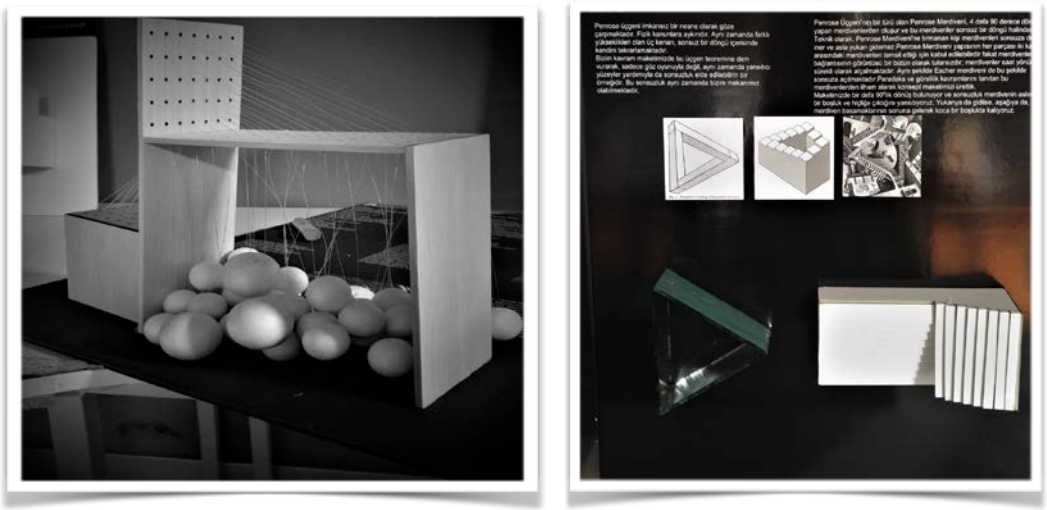
3. BULGULAR

Bu bölümde, grupların geliştirdiği farklı boşluk yorumları, kullanılan malzemeler ve mekânsal yaklaşımlar ele alınmaktadır.

3.1. Grupların Yaklaşımlarına Göre Boşluk Tanımları

Grup 1: Boşluk ve Doluluk Diyalektiği

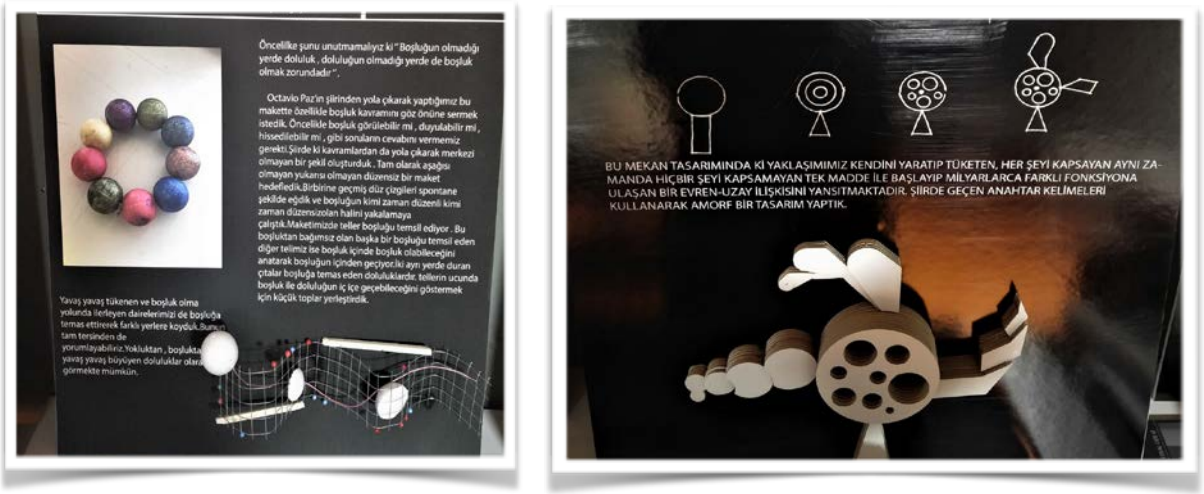
- Bu grup, boşluğu yokluk olarak değil, doluluğun bir parçası olarak ele almıştır.
- Negatif ve pozitif mekânlar arasında bir denge oluşturarak boşluğun form yaratma gücünü test etmiştir.
- Geometrik ve modüler formlar kullanılmıştır.

Şekil 8. Boşluk ve doluluk ilişkisini ele alan mekânsal modeller

Grup 2: Mekânsal Akışkanlık ve Süreklilik

- Boşluğun sabit olmadığını, değişken ve akışkan bir fenomen olduğunu vurgulamıştır.
- Organik ve eğrisel formlar kullanılarak, mekânın sürekli dönüşebileceği gösterilmiştir.
- Hafif malzemeler ve geçirgen yüzeyler tercih edilmiştir.

Şekil 9. Akışkan ve geçirgen mekânsal formların incelendiği çalışmalar

Grup 3: Negatif Mekânın Tanımı

- Mekânın yalnızca tanımlı hacimler aracılığıyla değil, boşluklar sayesinde var olabileceğini öne sürmüştür.
- Boşluk-mekân arasındaki sınırları belirsizleştiren formlar üretilmiştir.
- Şeffaf yüzeyler ve geçirgen hacimler kullanılmıştır.

Şekil 10. Negatif mekân kavramına yönelik mekânsal deneyim tasarımları

3.2. Malzeme ve Form Üzerinden Analiz

3.2.1. Tel Kafes Maketler: Geçirgenlik ve Sınırsızlık

- Boşluğun sınırları olmayan bir olgu olarak ele alındığı maketlerdir.
- Tel ve şeffaf malzemeler kullanılarak, görsel ve fiziksel geçirgenlik sağlanmıştır.

Şekil 11. Tel kafes ve şeffaf yüzeylerle oluşturulan mekânsal modeller

3.2.2. Keskin Hatlar ve Modüler Formlar: Geometrik Boşluk Kurguları

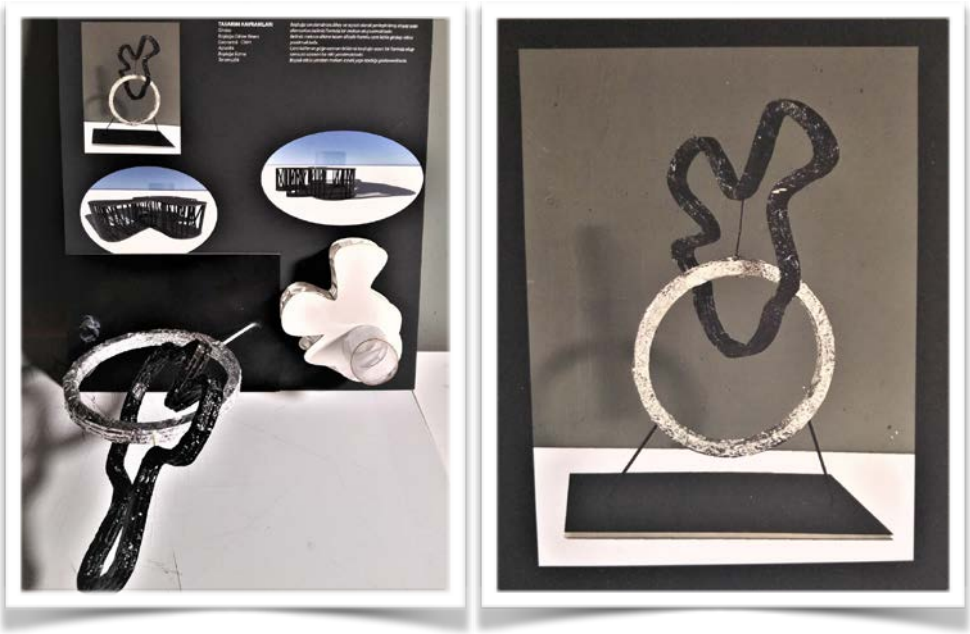
- Boşluğu geometrik ve modüler sistemler içinde tanımlayan grupların çalışmalarıdır.
- Katı yüzeyler ve düzenli ızgara sistemleri kullanılmıştır.

Şekil 12. Geometrik ve modüler sistemler ile oluşturulmuş mekânsal düzenlemeler. *(25.jpg, 26.jpg)*

3.2.3. Organik Formlar: Akışkanlık ve Süreklilik

- Boşluğun akışkan ve amorf bir biçimde var olabileceği yaklaşımını benimsemiştir.
- Eğrisel formlar ve katmanlı yüzeyler kullanılarak, boşluğun sürekliliği vurgulanmıştır.

Şekil 13. Akışkan ve eğrisel formlarla boşluğun yorumlandığı çalışmalar

3.3. Kavramsal Yaklaşımın Mimarlık Eğitimine Katkıları

- Öğrenciler, soyut bir kavramı mekânsal bir deneyime dönüştürme yeteneği kazanmıştır.

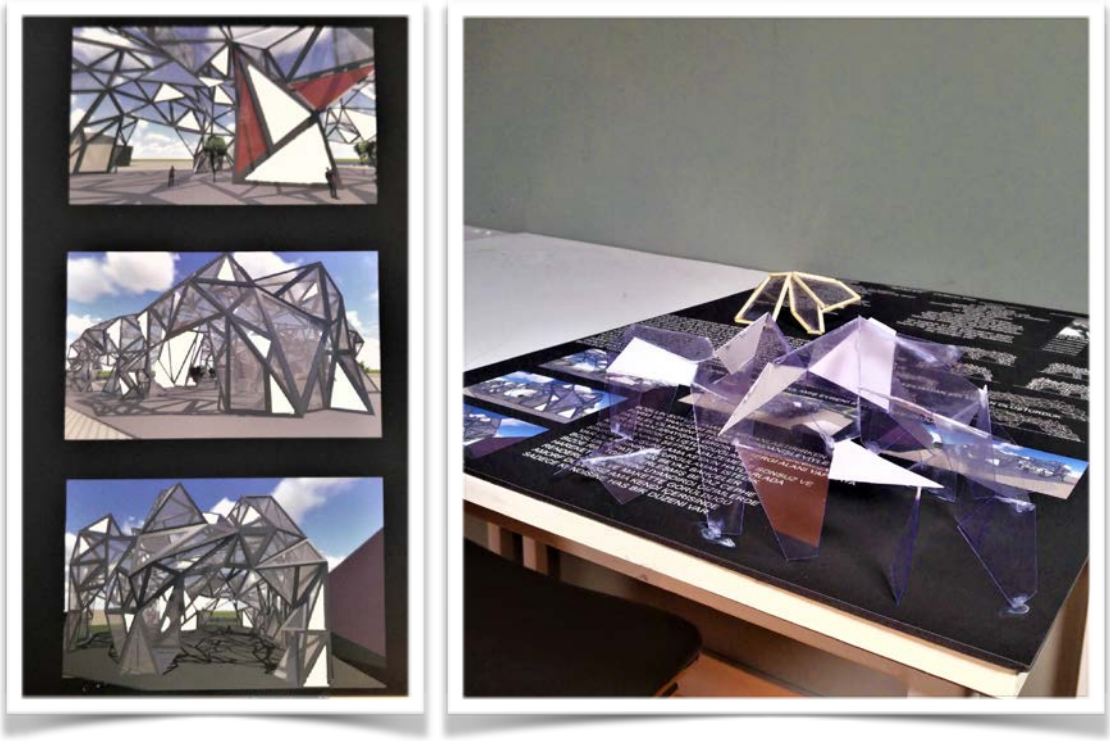
Şekil 14. Öğrencilerin kavramsal tasarım sürecini yansıtan panolar

- Farklı malzemelerle boşluk yaratma teknikleri test edilmiştir.

Şekil 15. Farklı malzemelerle boşluk yaratma tekniklerini araştıran deneyler

- Mimarlık eğitiminde soyut düşünme ve deneysel tasarım süreçlerinin önemi vurgulanmıştır.

Şekil 16. Şiirin fiziksel mekânsal deneyime dönüşüm sürecini gösteren tasarımlar

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Octavio Paz'ın *Spaces* şiirinden yola çıkarak boşluk kavramının mimari bir yorumunu geliştirmeyi amaçlayan deneysel bir stüdyo sürecini ele almıştır. Şiir, yalnızca dilsel bir anlatı biçimi olarak değil, aynı zamanda mekânsal bir organizasyon ve algı biçimi olarak değerlendirilmiş, öğrenciler tarafından farklı mimari yaklaşımlar çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır. Çalışma, şiirin sunduğu metaforik anlatımların mekânsal düşünceye nasıl dönüştürülebileceğini araştırmış, öğrencilerin soyut kavramları mekânsal tasarıma nasıl aktarabildiğini göstermiştir. Bulgular, boşluğun mimarlıkta yalnızca negatif bir alan olarak değil, mekânsal deneyimi şekillendiren aktif bir unsur olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Stüdyo süreci boyunca öğrenciler, boşluk kavramına dair üç temel yaklaşım geliştirmiştir. İlk grup, boşluğu ve doluluğu birbiriyle etkileşim halinde olan tamamlayıcı unsurlar olarak ele almış ve negatif mekânların tasarım sürecinde aktif bir bileşen olduğunu göstermiştir. Bu grupta yer alan çalışmalar, boşluğun yalnızca bir eksiklik ya da yokluk olarak değil, mekânın varlığını destekleyen temel bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. İkinci grup, boşluğu durağan bir kavram yerine, sürekli dönüşen, akışkan ve geçirgen bir fenomen olarak ele almış, bu bağlamda mekânsal sınırların esnekliği ve geçirgenliği üzerine çalışmıştır. Üçüncü grup ise, negatif mekânın tanımlayıcı bir unsur olduğu fikrinden hareketle, boşluğun yalnızca fiziksel çevresel elemanlarla değil, aynı zamanda insan algısı ve deneyimiyle nasıl şekillendiğini tartışmıştır. Bu üç farklı yaklaşım, boşluğun yalnızca bir mekânsal unsur olarak değil, aynı zamanda bilişsel ve deneyimsel bir fenomen olarak da değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir.

Çalışma boyunca malzeme ve form, boşluk algısının oluşumunu belirleyen temel faktörler olarak öne çıkmıştır. Tel kafes ve şeffaf yüzeyler ile çalışan gruplar, boşluğun geçirgenlik ve sınırsızlık üzerinden nasıl tanımlanabileceğini göstermiştir. Bu malzeme tercihleri, görsel ve fiziksel algının eş zamanlı olarak nasıl manipüle edilebileceğini ve boşluğun sınırlarının nasıl belirsizleştirilebileceğini ortaya koymuştur. Öte yandan, keskin hatlar ve modüler sistemlerle çalışan gruplar, boşluğu belirli bir geometri içinde organize etmeye çalışmış ve mekânsal düzenlemelerde negatif mekânların sistematik olarak nasıl ele alınabileceğini tartışmıştır. Diğer bir yaklaşımda ise, amorf ve eğrisel formlar kullanılmış, boşluk durağan bir unsur olarak değil, sürekli bir akış içinde değerlendirilen dinamik bir fenomen olarak yorumlanmıştır. Bu üç malzeme ve form yaklaşımı, boşluk kavramının yalnızca mekânsal bir unsur değil, aynı zamanda çok katmanlı bir algısal ve deneyimsel bileşen olduğunu ortaya koymaktadır.

Stüdyo süreci, öğrencilere soyut kavramları fiziksel mekânsal deneyimlere dönüştürme pratiği kazandırmıştır. Boşluk, bu süreçte yalnızca bir eksiklik olarak değil, mekânsal organizasyonun aktif bir öğesi olarak ele alınmış ve tasarım süreçlerine dahil edilmiştir. Öğrenciler, boşluğu belirli bir sistem içinde tanımlayarak, mekânsal algının nasıl yönlendirilebileceğini test etmiş, farklı ölçeklerde yapılan modellemeler ile boşluğun fiziksel deneyim üzerindeki etkilerini sorgulamıştır. Şiirin mekânsal bir yoruma dönüştürülmesi süreci, mimarlık ve edebiyat arasında nasıl bir disiplinlerarası bağlantı kurulabileceğini göstermiştir. Metaforların fiziksel mekâna aktarımı, edebi eserlerin mimari düşünce süreçlerine entegre edilebileceğini kanıtlamış, şiirin sunduğu soyut anlatının mekânsal deneyime nasıl dönüşebileceğine dair bir model ortaya koymuştur.

Bu çalışma, aynı zamanda mimarlık eğitiminde deneysel tasarım süreçlerinin önemini de vurgulamaktadır. Öğrenciler, şiirsel anlatımla şekillenen bir mekânın nasıl oluşturulabileceğini sorgulamış ve tasarım sürecinde bilişsel süreçlerin nasıl devreye girdiğini keşfetmiştir. Tasarım

sürecinde şiirsel imgelem, farklı malzeme ve form arayışlarıyla birleştirilerek, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Malzeme ve form denemeleri, mekânsal algının nasıl yönlendirilebileceğine dair yeni yöntemler sunmuş, deneysel tasarım süreci, öğrencilerin yalnızca biçimsel çözümler değil, aynı zamanda deneyimsel bir mekân üretme pratiği geliştirmelerine olanak tanımıştır. Bu bağlamda, şiirin yalnızca bir anlatı biçimi olarak değil, mekânsal düşüncenin bir bileşeni olarak nasıl değerlendirilebileceği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma, Octavio Paz'ın *Spaces* şiiri üzerinden yapılan mimari stüdyo sürecinin, boşluk kavramının nasıl ele alınabileceğine dair farklı yaklaşımlar sunduğunu göstermektedir. Boşluk, yalnızca bir eksiklik değil, aynı zamanda mekânsal deneyimi tanımlayan ve yönlendiren bir bileşendir. Stüdyo sürecinde geliştirilen mekânsal kurgular, şiirin mekân yaratmadaki rolünü vurgulamış, öğrencilerin soyut kavramları mekânsal bir deneyime nasıl dönüştürebileceğini ortaya koymuştur. Bu tür deneysel stüdyo çalışmaları, mimarlık eğitiminde farklı disiplinlerin bir araya getirilerek, yeni düşünme biçimlerinin keşfedilmesine olanak tanımaktadır. Şiirsel anlatının mimari tasarıma dahil edilmesi, tasarım süreçlerine yeni açılımlar sunarak, öğrencilerin algısal ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, edebiyat ile mimarlık arasındaki etkileşimi araştıran daha fazla çalışma yapılması, tasarım sürecine yönelik disiplinlerarası yaklaşımların genişletilmesine katkı sağlayacaktır.

5. KAYNAKLAR

Adıgüzel-Özbek, D. (2015). Şiirsel imgelem olarak mekânı düşlemek: Gaston Bachelard'ın mekân düşüncesi. *4. İç Mimarlık Sempozyumu*, 6-7-8 Mayıs 2015, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Bachelard, G. (1958). *La Poétique de l'Espace. Presses Universitaires de France.*

Bachelard, G. (1958). *The Poetics of Space* (M. Jolas, Trans.). Beacon Press.

Bachelard, G. (1994). *The Poetics of Space* (M. Jolas, Trans.). Beacon Press.

Balık, Ş. (2016). Hulki Aktunç'un hikâyelerinde mekânın inşası. *Turkish Studies*, *11*(19), 121-136. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.111963

Casey, E. (1993). *Getting Back into Place: Toward a Renewed Understanding of the Place-World*. Indiana University Press.

Casey, E. S. (1997). *The Fate of Place: A Philosophical History*. University of California Press.

Eliade, M. (1987). *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Harcourt, Brace & World.

Heidegger, M. (1951). *...dichterisch wohnet der Mensch...* In *Vorträge und Aufsätze* (pp. 145-162). Neske.

Heidegger, M. (1971). *Building, Dwelling, Thinking*. In *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Trans., pp. 145-161). Harper & Row.

Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Trans.). Harper & Row.

Heidegger, M. (1977). *Building, Dwelling, Thinking*. In *Basic Writings* (D. F. Krell, Ed., pp. 343-364). Harper & Row.

Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. Doubleday.

Lefebvre, H. (1974). *The Production of Space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell.

Merleau-Ponty, M. (1945). *Phenomenology of Perception* (C. Smith, Trans.). Routledge & Kegan Paul.

Merleau-Ponty, M. (1962). *Phenomenology of Perception* (C. Smith, Trans.). Routledge & Kegan Paul.

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli.

Paz, O. (1991). *The Collected Poems of Octavio Paz: 1957-1987*. New Directions.

Paz, O. (1956). *¿No hay salida?*. Fondo de Cultura Económica.

Paz, O. (1957). *Piedra de sol*. Fondo de Cultura Económica.

Paz, O. (1973). *The Bow and the Lyre* (R. Phillips, Trans.). University of Texas Press.

Paz, O. (1991). *Piedra de Sol*. Fondo de Cultura Económica.

Paz, O. (1991). *The Collected Poems of Octavio Paz: 1957-1987*. New Directions.

Pérez-Gómez, A. (2006). *Built upon Love: Architectural Longing after Ethics and Aesthetics*. MIT Press.

Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. University of Minnesota Press.

Ülger, E. (2016). Mimarlık fenomenolojisi ve mekân kavramı üzerine fenomenolojik-hermeneutik bir inceleme: Heidegger mimarlara ne der? *Felsefe Dünyası*, 63, 116-127.

Varan, A. F. (2020). Fenomenolojik yaklaşım ve Zumthor. *Türkiye Tasarım Vakfi*. https://turkiyetasarimvakfi.org/tr/blog/112-fenomenolojik-yaklasim-ve-zumthor

Zumthor, P. (2010). *Thinking Architecture*. Birkhäuser.

A SOUL THAT CANNOT FIT INTO TWO WORLDS: IMADADDIN NASIMI
İKİ CAHANA SIĞMAYAN RUH: İMADƏDDİN NƏSİMİ

Əzimova Təranə Məhəmməd qızı

Filolologiya üzrə fəlsəfə doktoru,dosent. ADPU- nun Filologiya fakültəsinin Ədəbiyyat kafedrasının dosenti

Xülasə

Bu məqalədə İmadəddin Nəsiminin həyatı və yaradıcılığı araşdırılmışdır. Məqalədə şairin mürəkkəb və keşməkeşli həyat yolu, yaradıcılığında əks olunan fəlsəfi fikirlər və dil xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilmişdir. Nəsiminin Azərbaycan poeziyasının inkişafına verdiyi əhəmiyyətli töhfələr, xüsusilə onun şeirlərində insan və kainat anlayışı, romantik-fəlsəfi düşüncələri və üsyankar mövqeyi təhlil edilmişdir. Eyni zamanda onun poeziyasının Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafındakı rolu, Azərbaycan və digər türk xalqları ədəbiyyatına göstərdiyi təsirlər də əhatəli şəkildə qiymətləndirilmişdir. Məqalədə həmçinin Nəsiminin əsərlərinin dünya miqyasında tanınması və YUNESKO tərəfindən qeyd edilən yubiley tədbirlərinə toxunulmuşdur.

Açar sözlər: İmadəddin Nəsimi, Azərbaycan poeziyası, hürufilik, fəlsəfi poeziya, romantik üslub.

Abstract

This article examines the life and work of Imadaddin Nasimi. The article examines the poet's complex and turbulent life path, philosophical ideas and linguistic features reflected in his work. Nasimi's significant contributions to the development of Azerbaijani poetry, especially the understanding of man and the universe in his poems, his romantic-philosophical thoughts and rebellious position, are analyzed. At the same time, the role of his poetry in the development of the Azerbaijani literary language, the impact it had on the literature of Azerbaijan and other Turkic peoples, are also comprehensively evaluated. The article also touches on the worldwide recognition of Nasimi's works and the anniversary events celebrated by UNESCO.

Keywords: Imadaddin Nasimi, Azerbaijani poetry, Hurufiism, philosophical poetry, romantic style.

Seyid Əli Seyid Məhəmməd oğlu İmaməddin Nəsimi (1369, Şamaxı – 1417, Hələb) Azərbaycan ədəbiyyatının ən parlaq nümayəndələrindən biri, filosof, şair və mütəfəkkirdir. Daha çox "İmadəddin Nəsimi" kimi tanınan şair, ilkin təhsilini doğma şəhəri olan Şamaxıda almış, dövrünün müxtəlif elm sahələrini, o cümlədən dinlərin tarixi, fəlsəfə, məntiq, riyaziyyat və astronomiyanı dərindən mənimsəmişdir.

Nəsimi X əsrdə Bağdadda sufi görüşlərinə görə edam edilən məşhur Həllac Mənsurun fikirlərindən təsirlənmiş, ilk şeirlərini "Hüseyni" təxəllüsü ilə qələmə almışdır. XIV əsrin sonlarında Azərbaycanda yayılmağa başlayan hürufilik hərəkatı ilə yaxın əlaqələr qurmuş və bu təriqətin qurucusu Fəzlullah Nəiminin fikirlərini mənimsəyərək təbliğ etməyə başlamışdır. Bundan sonra təxəllüsünü Nəimi ilə uyğun səslənən "Nəsimi" olaraq dəyişmişdir [1].

1394-cü ildə Fəzlullah Nəiminin edamından sonra, onun vəsiyyətinə əsasən Nəsimi əvvəlcə Təbrizə, daha sonra Anadolu torpaqlarına (bugünkü Türkiyə ərazisinə) getmiş və burada hürufilik fəlsəfəsini yaymağa davam etmişdir. Bu fəaliyyətinə görə dəfələrlə təqiblərə məruz qalmış və müxtəlif zindanlarda məhbus həyatı yaşamışdır. Ömrünün son illərini Suriyanın Hələb şəhərində keçirən şair burada "kafirlik" və "dinsizlik" ittihamları ilə həbs edilmiş və Misir sultanının əmri, yerli din xadimlərinin fətvası ilə amansız şəkildə, diri-diri dərisi soyularaq edam edilmişdir [5].

Şəkil 1: Edamdan öncə Nəsimi

Sözün qüdrətini ən dərindən duyan, qısa, məşəqqətli, lakin mənəvi cəhətdən xoşbəxt bir ömür yaşayan Nəsimi həyatını çətinliklər, qorxular və daimi təqiblər içərisində keçirmişdir. Bir şəhərdən digərinə səfərlər, yarı tox, yarı ac günlər, həftələr və aylar onun həyatının ayrılmaz parçası olmuşdur. Bu həyat heç də rahatlıqla əlaqəli deyildi, amma o bu yolu özü seçmişdi. Peşə və düşüncə uğrunda çəkilən zəhmətlər, verilən mübarizələr, yaşanan çətinliklər onun üçün seçilmiş bir həyat tərzi idi. Başqaları üçün ağır və əziyyətli görünən bu həyat, Nəsimi üçün isə qəbul edilən, hətta mənəvi bir anlam daşıyan təbii yaşam axını idi.

Onun əsas amalı birləşdirmək idi – tələbələrini, yol yoldaşlarını, dostlarını və xalqını ortaq düşüncə, ideal və sevgi ətrafında toplayıb birləşdirmək. Hətta hərflərdən və sözlərdən körpülər quraraq, ətrafındakıları vahid bir yola, ortaq bir məqsədə yönəltmək istəyirdi. 48 illik həyatını çoxlu eniş və yoxuşlarla, faciəvi bir sonla tamamlayan Nəsimi, öz yaşamını mənəvi cəhətdən dərin xoşbəxtliklə başa vurdu. Çünki həyatda qarşısına qoyduğu məqsədə çatmışdı; şeirləri, fikirləri ilə birləşdirdiyi tərəfdarlarını ölümünün təsirli və dərin mənası ilə bir qədər də bir-birinə yaxınlaşdırmışdı.

İmadəddin Nəsiminin ilində – bugün belə, aradan altı əsrdən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, onun bir vaxtlar məcazi anlamda dediyi sözlərin danılmaz bir həqiqət olduğunu

anlayır, onun ideyalarının zamanın axarından kənarda qaldığını və əbədi dəyər qazandığını qəbul edirik.

Nəsimi yaradıcılığında həm romantik-lirik, həm də fəlsəfi, ictimai və siyasi mövzuları yüksək sənətkarlıqla əks etdirən mürəkkəb və zəngin bir yol keçmişdir. Yaradıcılığa aşiqanə, romantik şeirlərlə başlayan şair, daha sonra cəmiyyətin sosial, siyasi və əxlaqi problemlərini də tənqidi şəkildə ələ almışdır. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində ana dilində yazılan fəlsəfi qəzəlin banisi kimi mühüm bir rol oynamışdır. Dövrünün qadağan edilmiş, açıq şəkildə ifadəsi təhlükəli sayılan fikirlərini simvolik, romantik obrazlar və təbiət təsvirləri ilə məharətlə gizlətmiş və bu şəkildə geniş oxucu auditoriyasına çatdırmışdır [1].

Nəsiminin bədii irsi Azərbaycan poeziyasının və ədəbi dilin inkişafında böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin onun əsərləri Azərbaycan türkcəsinin tarixi inkişaf mərhələlərinin öyrənilməsi baxımından xüsusi önəm daşıyır. Azərbaycan şeirində forma və məzmun xüsusiyyətlərinin təkmilləşməsində mühüm xidmətləri olmuş, əruz vəznini Azərbaycan dilinə uyğunlaşdırmağa çalışmışdır. Nəsimi, eyni zamanda Azərbaycan, fars və ərəb dillərini ahəngdar şəkildə birləşdirən müləmmə şeirlər yaratmışdır.

İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı Azərbaycan poeziyasının zəngin xəzinəsinə daxil olan və əsrlərdən bəri öz təravətini qoruyan, fəlsəfi fikirləri və bədii gücü ilə fərqlənən şairlərdəndir. Nəsimi şeirlərində insanı kainatın mərkəzi olaraq göstərmiş, insanın ilahi mahiyyətini tərənnüm etmişdir. Onun poeziyasında həm sufizm fəlsəfəsi, həm də insan və təbiət sevgisi romantik və dərin emosional üslubla əksini tapmışdır.

Nəsimi zərrədə günəş, günəşdə zərrə ola bilən, uca və üstün xüsusiyyətlərini ən üstün ifadə vasitəsi olan sözə belə sığdıra bilməyən böyük bir insan və şair idi [3]:

“Zərrə mənəm, günəş mənəm, çar ilə pənc-ü şeş mənəm,
Surəti gör bəyan ilə, çünki bəyana sığmazam.”

Lakin 1369-cu ildə dünyaya gəldiyi zaman o, hələ kiçik idi və Azərbaycan adlı anasının qoynuna rahatlıqla sığa bilirdi. Azərbaycanın qədim şəhərlərindən olan Şamaxıda dünyaya göz açmışdı. Nəsiminin soyundan gələnlər seyid nəsli olduğundan onun adının, ləqəbinin və təxəllüsünün qarşısına müxtəlif tarixi mənbələr tərəfindən “Seyid” sözü əlavə edilmiş, Seyid Nəsimi, Seyid İmadəddin və ya Mir İmadəddin kimi də təqdim edilmişdir.

Nəsimi insanı bu dünyada Allahın əks olunması kimi qəbul edir və belə söyləyirdi:

“Məndə sığar iki cahan, mən bu cahana sığmazam,
Gövhəri-laməkan mənəm, kövnü məkana sığmazam.”

Bu misralarda şair kainatın məhdudluğunu vurğulayaraq insan ruhunun və mənəvi varlığının əzəmətini təbliğ edir. İnsanın varlığı o qədər böyük və möhtəşəmdir ki, dünyaya sığmaz, məkan anlayışını aşaraq, sonsuzluğa doğru yönəlir. Bu fikir romantik bir üslubda insanın mənəvi yüksəlişini, özünüdərkini ifadə edir.

Nəsimi eyni zamanda cəmiyyətin haqsızlıqlarına, din adına edilən təzyiqlərə qarşı üsyankar bir mövqe nümayiş etdirmiş, bunu romantik təbii metaforalarla ifadə etmişdir [2]:

“Ey Nəsimi, gəl bu aşiq məclisin tərk etməgil,
Səndən özgə canlara yanmağın mənası yox.”

Burada o, eşqin və həqiqətin yolundan dönməməyə, həqiqətə sadiq qalmağa çağırır. Bu ifadələrdə həm üsyan, həm də eşq yolunun iztirabları romantik şəkildə əksini tapır.

Başqa bir şeirində isə Nəsimi özünün fəlsəfi görüşlərini eşq dili ilə çatdırır və ilahi sevgini ön plana çıxarır [2]:

“Dərd ilə gəldim bu aləmə, dərd ilə gedirəm,

Mən bu dərddən yana-yana əbədi sevdayam.”

Nəsimi üçün dünya əbədi dərd və sevgi ilə doludur; sevgi isə insanı kamilliyə aparan ən böyük gücdür. Bu romantik yanaşma, şairin bütün yaradıcılığının əsas xətlərindən biridir.

İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı həm poetik qüdrəti, həm də dərin fəlsəfi məzmunu ilə Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm bir mərhələ təşkil etmişdir. Onun şeirləri romantik bir üslubla yazılmış, insanın ilahi mahiyyətini və həyatın dərin mənalarını təcəssüm etdirərək günümüzə qədər öz təsirini qorumuşdur.

Nəsiminin zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığı yalnız ədəbi baxımdan deyil, həmçinin dilçilik, xüsusilə də Azərbaycan türkcəsinin tarixi inkişaf mərhələlərinin araşdırılması baxımından xüsusi dəyər daşıyır. O, Azərbaycan poeziyasının forma və məzmun baxımından mükəmməlləşməsində böyük rol oynamış, klassik şeir vəzni olan əruzun bəhrlərini Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdıraraq, poeziyanın yerli dildə daha ahəngdar və axıcı olmasına çalışmışdır. Bundan əlavə, Nəsimi Azərbaycan, fars və ərəb dillərinin harmonik şəkildə birləşdiyi gözəl müləmmə şeirlər yaratmışdır.

Azərbaycan ədəbiyyatında ilk dəfə ana dilində müstəzad, mürəbbe və tərcibənd formalarında əsərlər qələmə alan Nəsimi bu janrların inkişafına böyük töhfə vermişdir. Onun rübailəri və tüyuğları orijinal bədii forması, dərin məzmunu və fəlsəfi ideyaları ilə seçilir. Bu əsərlərdə şairin hürufilik fəlsəfəsinə dair baxışları, həyatın və kainatın sirlərinə dair düşüncələri qısa, lakin dərin məntiq və fəlsəfi yanaşma ilə təqdim edilmişdir.

Hələ öz sağlığında Nəsiminin əsərləri Azərbaycandan kənarda – Yaxın Şərq, İraq, Kiçik Asiya, Suriya, həmçinin Orta Asiya və Uyğur bölgələrində geniş şəkildə tanınmış və şöhrət qazanmışdı. Onun Azərbaycan dilində yazdığı poeziya nümunələri Şah İsmayıl Xətai, Məhəmməd Füzuli, Molla Pənah Vaqif kimi görkəmli Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığına da böyük təsir göstərmişdir [4].

XV əsrdən başlayaraq Nəsiminin yaradıcılığı bütövlükdə türk ədəbiyyatına – o cümlədən türk, türkmən və özbək poeziyasına qüvvətli təsir etmiş, türk ədəbiyyatının inkişafına istiqamət vermişdir. Onun əsərləri əlyazmalar şəklində yayılaraq dünyanın müxtəlif nüfuzlu kitabxanalarında qorunub saxlanmaqdadır.

Şairin əsərləri dəfələrlə nəşr edilmiş, onun həyat və yaradıcılığı haqqında çoxsaylı tədqiqatlar aparılmışdır. 1973-cü ildə YUNESKO tərəfindən Nəsiminin 600 illik yubileyi dünya səviyyəsində qeyd edilmiş, Azərbaycan və Moskvada keçirilən möhtəşəm yubiley tədbirlərində dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş elm və mədəniyyət xadimləri iştirak etmişlər.

Nəticə

İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin inkişafında müstəsna yer tutur. Onun şeirlərində əks olunan fəlsəfi və romantik ideyalar, üsyankar mövqe və insan sevgisi əsrləri aşaraq günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Nəsimi poeziyası yalnız ədəbi deyil, həmçinin dilçilik və fəlsəfə baxımından da dəyərli bir irsdir. Azərbaycan və bütün türk xalqlarının ədəbi inkişafında böyük izlər buraxan Nəsimi, bugün də mənəvi və bədii fikrin simvollarından biri olaraq qalmaqdadır.

Ədəbiyyat

1. Allahverdiyeva, Z. (2019). "İmadəddin Nəsiminin fars divanının nəşri tarixi", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. 127 s.
2. Azizova, F. (2019). "İmadəddin Nəsimi: Tədqiqlər, məqalələr, məruzələr". Elm. 401 s.
3. İmadəddin Nəsimi. (2004) "Seçilmiş əsərləri" İki cilddə. I cild. Bakı, "Lider nəşriyyat", 336 səh
4. Qənbərova Q. (2019) "İmadəddin Nəsiminin anadilli poetik əsərlərinin diaxronik-dialektoloji tədqiqi". Bakı: Elm, 228 s.
5. Hüseynov, R. (2019-2020). "Sevgi meydanının korkmaz askeri – İmadeddin Nesimi". Sevgi Meydanı, 18(Kış), 14-23.

SOCIAL MEDIA PASS THE HAT: TAXATION IN SOCIAL MEDIA

SOSYAL MEDYA PAMUK ELLER CEBE: SOSYAL MEDYA' DA VERGİLENDİRME

Deniz ÜNAL ADIGÜZEL[1], Kemal Serkan KESKİN[2]

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Pazarlama, ORCID: 00002-6275-7434.

[2]Y.M.M., SG Yeminli Mali Müşavirlik ve Bağ. Den. A.Ş., Muhasebe,

ORCID: 0000-0003-1232-9973

Özet

İnternet teknolojilerinin yayılması, online iletişimin tek yönlülükten çok yönlülüğe doğru evrilmesi ve Dünya' yı büyük çoğunlukla etkileyen Covid 19 salgını insanların tüketim alışkanlıklarında değişme sebep olmuştur. Özellikle internet ağlarına uyumlu cihazların tarafından aktif kullanılıyor olması tüketim alışkanlıklarında değişimlere sebep olmuştur. Online alışveriş süreçleri hızla gelişmiş ve insanların alışveriş ihtiyaçları büyük çoğunlukla online kanallar ile sağlanır hale gelmiştir.

Bireylerin alışveriş alışkanlıklarındaki bu değişimler beraberinde şirketlerin müşterileri ve potansiyel müşterileriyle iletişim kurma yöntemleri değişmiştir. Sosyal medyada yeni reklam alanları ve yeni trendler mesleklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş bu mesleklerin başında da içerik üreticileri gelmektedir. Sosyal medya platformları içerik üreticileri vasıtasıyla, kullanıcılara ürün ile ilgili bilgi vermenin yanı sıra duygu paylaşımları, kullanıcı yorumları da sunmaktadır.

Sosyal platformlar sayesinde hem ürünlerin reklamı yapılırken hem de ciddi bir gelir kazancı sağlanmaktadır. Ancak biliniyor ki gelir aynı zamanda vergi demektir.

Sosyal İçerik Üreticiliği ile elde edilen kazançlar ticari kazanç olarak değerlendirilir ve bazı özellikli durumlar hariç ticari kazanç elde edenlerin gelir vergisi ve katma değer vergisi yönünden mükellefiyet tesis ettirmesi gerekmektedir. Mükellefiyet tesisinin gereği olarak defter tutulması, beyanname verilmesi, fatura düzenlenmesi ve bu faturalarda işlem bedelleri üzerinden KDV hesaplanması zorunludur. Ancak 1/1/2022 tarihinden itibaren internet ortamındaki sosyal ağ sağlayıcıları üzerinden sağlayıcıları üzerinden yaptıkları paylaşımlar nedeniyle elde ettikleri kazançlar gelir vergisinden müstesna kılınmıştır. Söz konusu istisnadan faydalanılabilmesi belli şartların yerine getirilmesi durumunda mümkün olmaktadır ve istisnadan yararlanılan mükelleflerin başka faaliyetlerinin olması veya bir yıl içinde elde ettikleri gelirin toplam tutarı gibi değişkenler istisnadan faydalanılması hususunda getirilen sınırlamalar nedeniyle tereddütlere yol açabilmektedir.

Bu keşifsel çalışma, gelecekte yapılması planlanan çalışmaya temel oluşturma ve sosyal medyada içerik üreticiliğinin vergilendirme boyutuna dikkat çekmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Medya, Vergilendirme, İçerik Üreticisi

Abstract

The spread of internet technologies, the evolution of online communication from one-way to multi- way, and the Covid 19 pandemic, which has affected the world to a great extent, have caused changes in people's consumption habits. Especially the active use of devices compatible with internet networks has caused changes in consumption habits. Online shopping processes have developed rapidly and people's shopping needs have mostly been met through online channels.

These changes in individuals' shopping habits have changed the way companies communicate with their customers and potential customers. New advertising areas and new trends on social media have led to the emergence of professions, and content producers are at the forefront of these professions. Social media platforms provide users with information about products through content producers, as well as emotional sharing and user comments.

Thanks to social platforms, both products are advertised and a serious income is gained. However, it is known that income also means tax.

Earnings obtained through Social Content Production are considered as commercial income, and except for some specific cases, those who earn commercial income must establish a liability in terms of income tax and value added tax. As a requirement of establishing a tax liability, it is mandatory to keep books, submit a declaration, issue an invoice and calculate VAT on transaction fees in these invoices. However, as of 1/1/2022, the earnings they earn due to their sharing through social network providers on the internet have been exempted from income tax. It is possible to benefit from this exemption if certain conditions are met, and variables such as the taxpayers who benefit from the exemption having other activities or the total amount of income they earn in a year may cause hesitations due to the limitations imposed on benefiting from the exemption.

This exploratory study was conducted to form the basis for the study planned to be conducted in the future and to draw attention to the taxation dimension of content production on social media.

Keywords: Social Media, Taxation, Content Producer

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND QUARTER-LIFE CRISIS IN EMERGING ADULTS

BELİREN YETİŞKİNLERDE YAŞAM DOYUMU VE ÇEYREK YAŞAM KRİZİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Seher AKGÜL[1], Fuad BAKİOĞLU[2]

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, https://orcid.org/0009-0009-0482-9864

[2]Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, https://orcid.org/0000-0002-9905-6199

Özet

Bu araştırmanın amacı beliren yetişkinlerde çeyrek yaşam krizi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışmaya 18-30 yaş aralığında yer alan araştırmaya katılmaya gönüllü toplamca 368 beliren yetişkin katılmıştır. Araştırmanın verileri Yaşam Doyumu Ölçeği, Kriz Tarama Anketi-9 ve araştırmacılar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Verilerin analizinde çeyrek yaşam krizi ve yaşam doyumu arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizi düzeylerini yordamasına ilişkin bulgular basit doğrusal regresyon analizi ile sınanmıştır. Verilerin analizleri için SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizleri ile yaşam doyumları arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyleri çeyrek yaşam krizi düzeylerini anlamlı biçimde yordamaktadır. Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyleri çeyrek yaşam krizi düzeylerinin yaklaşık %24'ünü açıklamaktadır. Bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Beliren yetişkinlik, yaşam doyumu, çeyrek yaşam krizi

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between quarter-life crisis and life satisfaction in emerging adults. The research was designed in the relational screening model. A total of 368 emerging adults aged 18-30 who volunteered to participate in the study participated in the study. The data of the study were collected with the Life Satisfaction Scale, Crisis Screening Questionnaire-9 and the Personal Information Form created by the researchers. In the analysis of the data, the relationship between quarter-life crisis and life satisfaction was examined with Pearson correlation analysis. Findings regarding the prediction of life satisfaction levels of emerging adults to quarter-life crisis levels were tested with simple linear regression analysis. SPSS 25.0 package program was used to analyze the data. According to the results of the research, a negative, moderately significant relationship was found between quarter-life crises and life satisfaction of emerging adults. According to the results of the simple linear regression analysis, the life satisfaction levels of emerging adults significantly predict the quarter-life crisis levels. Life satisfaction levels of emerging adults explain approximately %24

of quarter-life crisis levels. The findings were discussed in the light of the relevant literature and suggestions were presented.

Keywords: Emerging adulthood, life satisfaction, quarter life crisis

1. GİRİŞ

Yetişkinliğe geçiş süreci eskiye oranla daha çok üzerinde durulmaya başlanan bir süreç haline gelmiştir. Kültürel ve toplumsal faktörlerin etkisiyle ergenlik ve yetişkinlik dönemi arasında yeni bağımsız bir yaşam dönemi tanımlanmıştır (Atak ve Çok, 2010). Bu yaşam dönemi çeşitli kavramlarla nitelendirilmektedir. Bunlardan biri Arnett (2000) tarafından ortaya atılan beliren yetişkinlik kavramıdır. Beliren yetişkinlik; bireylerin kendilerini ne ergen ne de yetişkin olarak hissetmedikleri, inişli çıkışlı ilerleyen, yaşamla ilgili çeşitli seçeneklerin denenerek kimlik keşfine çıkılan gelişimsel bir dönem olarak ifade edilmektedir (Arnett, 2000). Beliren yetişkinlik dönemi genel olarak 18-25 yaş olarak kabul ediliyor olsa da çeşitli araştırmalarda bu dönemin 30'lu yaşları da kapsadığı görülmektedir (Cebioğlu ve Doğan, 2011).

Yaşam dönemlerindeki geçişlerde yaşanan değişimler ve beklenmedik durumlar kişinin stresle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir. Kişinin baş etme stratejilerindeki eksiklikler, günlük yaşamdaki işlevsizlikler ve bunlar sonucunda psikolojik dengenin bozulması gibi problemler ortaya çıkabilmektedir (Caplan vd., 1965). Özellikle sanayileşmiş toplumlarda eğitim sürecinin uzaması ve iş yaşamına geçişin gecikmesi bireylerin yetişkinlik rollerini kazanmada ve kimlik gelişimlerinin tamamlanmasında güçlüklere sebep olabilmektedir. Bundan dolayı bireyler beliren yetişkinlik döneminde kimlikleriyle ilgili kriz durumuyla mücadele etmek zorunda kalabilmektedir (Cote, 2006). Birey beliren yetişkinlikte çalışacağı iş ve evleneceği kişi gibi yaşamının devamını etkileyecek önemli konularda karar vermek durumunda olabilmektedir. Henüz yetişkinliğe geçmemiş birey için yetişkinliğe yönelik karar vermesi stres durumunu ortaya çıkarabilmektedir (Robinson, 2013). Beliren yetişkinlikte iş ve ilişki konularındaki iniş çıkışlar, maruz kalınan belirsizlik ve stres, yaşanan kimlik karmaşası ve geleceğe yönelik umutsuzluk dolayısıyla tecrübe edinilen yaşantılar çeyrek yaşam krizi olarak adlandırılmaktadır (Robbins ve Wilner, 2001).

Robbins ve Wilner tarafından ortaya atılan çeyrek yaşam krizi popüler kültürün dikkatini çekmeye ve çeşitli araştırmalara konu olmaya devam etmektedir. Üniversiteden mezun olma sonrası çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin depresyon düzeylerinin daha yüksek ve iyi oluş düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür (Robinson vd., 2020). Yapılan başka bir araştırmada ise çeyrek yaşam krizi düzeyi artıkça pozitif ruh sağlığı düzeyinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır (Herdian ve Primala Wijaya, 2022). Ruh sağlığı üzerindeki etkileri düşünüldüğünde çeyrek yaşam krizi kavramını anlamak ve ilişkili olabileceği kavramları ortaya koymak önemli görülmektedir.

Ulaşılabilen alanyazın sonucunda çeyrek yaşam krizi ile ilgili Türkiye'de sınırlı sayıda araştırma bulunduğu dikkat çekmektedir. Yeler ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların %82'si farklı düzeylerde çeyrek yaşam krizini deneyimlemektedirler. Yine Türkiye'de yapılan başka bir araştırmada ise katılımcıların %87'sinin krizi deneyimledikleri göze çarpmaktadır (Yeler, 2021). Görüldüğü üzere beliren yetişkinlikte yaygın biçimde yaşanan çeyrek yaşam kriziyle ilgili Türkiye literatürde sınırlı sayıda araştırma mevcuttur. Yaşamlarının ilk çeyreklerinde bu krizle mücadele içinde olan beliren yetişkinler ne yaşadıkları ve bununla nasıl başa çıkacakları konusunda yeterli bilgiye sahip olamayabilirler. Çeyrek yaşam kriziyle ilgili yapılan ve yapılacak olan araştırmaların bu noktada alanyazın için kıymetli olduğu söylenebilir. Çeyrek yaşam krizi üzerinde etkili olan değişkenlerin ortaya çıkarılması krizin önlenebilmesi açısından önemli görülmektedir. Mevcut araştırmayla çeyrek yaşam krizi ile ilişkili olabileceğine düşünülen yaşam doyumu kavramı ele

alınmaktadır. Yaşam doyumu; bireyin yaşamdan beklentisi, istekleri ve amaçları için çaba göstermesi ve bunları gerçekleştirme oranını değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Vara, 1999). Yaşamı ve kendisiyle ilgili karar veren ve bunları gerçekleştirmeye çalışan beliren yetişkin için yaşam doyumu kavramı ön plana çıkabilmektedir. Çeyrek yaşam krizinin yaşam doyumu ile ilişkisinin incelenmesi beliren yetişkinlikte gözlenen krizin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığının incelenmesidir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Beliren Yetişkinlik

Bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişim sürecini anne karnından ölüme kadar geçen dönemleri araştıran bilim dalı gelişim psikolojisi olarak tanımlanmaktadır. Doğum öncesi, bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak yaşam dönemlerine ayrılarak incelenmektedir. Farklı kültürel toplumlarda bu benzer ya da farklı geçiş sürelerinde yaşansa dahi, gelişim dönemlerinin evrensel olduğu kabul edilmektedir. Son zamanlarda beliren yetişkinlik olarak tanımlanan yeni bir gelişim dönemi ortaya atılmaktadır. Bu kavram ilk defa Jeffrey Jansen Arnett tarafından bahsedilmektedir. Beliren yetişkinlik 18- 25 yaş aralığına denk gelen ergenlik ve yetişkinlik arasındaki geçişi içine alan gelişim dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönem genel olarak 18-25 yaş aralığını içeriyor olsa da bazı araştırmalar bu dönemin 30'lu yaşlara dayanacağını ortaya koymaktadır (Cebioğlu ve Doğan, 2011).

Batı kültürlerinde bireylerin evlenme ve çocuk sahibi olma yaşlarını daha ileri yaşlara ötelemeleriyle beliren yetişkinlik kavramı incelenme gereksinimi duyulmuştur. Bireylerin eğitim düzeylerinin artması ve evlilik dışı cinsel ilişkiler yaşamaları geç evlenmeleri üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Toplumsal ve tarihsel çeşitli değişiklikler evlenme ve çocuk sahibi olmak için bireylerin 20'li yaşların başını erken olarak algılamalarına sebep olmaktadır (Wood vd., 2018). Son yıllarda kadınların akademik ve mesleki hayatta varlığının artması ile yaşamlarında ulaşmak istedikleri amaçları da farklılaşmaya başlamaktadır. Bu farklılaşmalar kadınların toplum içerisindeki rollerinin çeşitlenmesine olanak sağlamaktadır. Toplumsal rollerdeki bu değişimler kadınların evlenme ve çocuk sahibi olmaları beklenen yaş düzeylerinin değişmesine sebep olmaktadır. Bunlar neticesinde kadınlar kısa süreli deneyimler yerine uzun süreli deneyimler ile evlenme ve çocuk sahibi olma kararını almaya başlamaktadır (Arnett, 2000). Son zamanlarda Avrupa ve Amerika'da meydana gelen toplumsal değişimlerin yansımaları Türkiye'de de etkili olmaktadır. Ortak ve bireysel kültürü içerisinde barındıran Türkiye'de gençler nüfusun büyük bir payını karşılamaktadır. Akademik hayat, mesleki hayat, evlenme ve ebeveyn olma ile ilgili toplumsal değişimlerin karşımıza çıkması Türkiye'de beliren yetişkinlik döneminden söz edilmesine yol açmaktadır (Atak, 2005).

Beliren yetişkinlik, ergenlik döneminden yetişkinlik dönemine geçişin eskiye göre daha geç olduğunu ortaya koyan farklı bir gelişimsel dönem olarak son yıllarda alanda kendine yer edinmiştir. Kimlik karmaşası, kararsızlık, özüne odaklanma, istikrarsızlık ve sayısız imkana sahip olma gibi özellikleri bulunan beliren yetişkinlik döneminde bireyler ergen veya yetişkin olarak tam bir kategoride ele alınamamaktadır (Arnett, 2000). Bireyler bu dönem içerisinde ergenlik döneminden ayrılsalar da tamamen bir yetişkinlik dönemine giriş yapamamışlardır. Beliren yetişkinlik döneminde bireyler çeşitli imkanları gözden geçirerek, akademik ve mesleki alanlarda yaşamlarının düzenini sağlamaya çalıştıkları önemli bir dönüm noktasından geçmektedir (Tanner, 2006).

Arnett (2000) beliren yetişkinlik tanımını öne çıkarmadan önce Erikson ve Levinson gibi kuramcılar bu dönem içinde yaşananlar için çeşitli kavramları ortaya atmışlardır. Erikson

(1968) ergenlerin ve yetişkinlerin atlatması gereken krizleri ve Levinson (1970) kişilerin yetişkinlik gereksinimlerini elde edebilmeleri için 20'li yaşları üstesinden gelebilmesi gereken bir süreç olduğunu vurgulamaktadırlar (aktaran Arnett vd., 2011). Kuramcıların bahsettikleri dönem beliren yetişkinlik döneminin içerisinde yer alan yaş aralığıyla denk olmaktadır (Arnett, 2000). Arnett beliren yetişkinlik kavramını öne atarken bu sürecin bazı bireyler için güç atlatılabileceğini vurgulaması ve literatürde bazı kuramcıların çeşitli isimlerle nitelendirdiği bu dönem için benzeşen güçlüklerden söz etmesi, beliren yetişkinliğin yalnızca olanakların çeşitliliğinden heyecan yaratan bir süreç olmamakla birlikte bazı bireyler açısından güçlükle üstesinden gelineceği bir dönem olarak ifade edilmektedir (Yeler, 2021).

1.1.2. Çeyrek Yaşam Krizi

Beliren yetişkinlik döneminde deneyimlerin daima haz verici olmayacağı vurgulanmaktadır. Mesleki yaşamda beklenilenlerin gerçekleşmemesi ve yakın ilişkilerde istenmedik deneyimler neticesinde bireylerde olumsuz duygular ortaya çıkabilmektedir. Beliren yetişkinlikte bireyler, anksiyete ve bilinmezliklerle uğraşmak zorunda kalabilmektedir (Arnett, 2014). Bireyler beliren yetişkinlik döneminde birden fazla yön ayrımıyla karşı karşıya kalacakları farklı bir sürecin içerisine girmektedirler. Bireylerin sayısız seçenekler arasından karar verme gereklilikleri, geleceğin tahmin edilemez olması, meslek ve evlilik yaşamı ile ilgili engebeler yaşaması, kimlik karmaşalarını halletme çabaları bu geçiş döneminin; çaresizlik, kararsızlık, belirsizlik ve krize evrilmesine neden olabilmektedir (Robbins ve Wilner, 2001).

Erikson (1950) tarafından gelişimsel krizler ele alınmış ve kriz, bireyin bütünleşmesine engel olan iç ve dış temelli bölünme süreci olarak ifade edilmektedir (aktaran Robinson, 2008). Beliren yetişkinlik döneminde kişilerin yaşadığı kriz durumunu betimleyebilmek için "çeyrek yaşam krizi" kavramı kullanılmaktadır (Robinson, 2018). Yirmili ve otuzlu yaşlarda daha yetişkin düzeyine ulaşmamış bireyler yakın ilişki ve meslek gibi mühim konularda karar vererek yetişkinlik dönemine hazırlanır. Aile ile birlikte yaşamına devam eden ve maddi açıdan ailesine bağımlı olan birey çocukluk döneminden ayrılıp tümüyle özerk bir birey olmak için çabalarken yetişkinlik döneminin en çok stresli zamanıyla karşı karşıya gelmektedir (Robinson, 2013). Çerçevesi belirgin, amaçları ortada, ileriki adımın önceden tahmin edildiği sistemli bir okul yaşamını içeren kişinin ortalama yirmi yaşına kadarki sürecini kapsayan dönemden sonra bunların tam tersi biçimde yaşam şekillenebilmektedir. Belirsizlik ile karşı karşıya kalmanın karmaşalara sebep olduğu ve bu dönemdeki bireylerin tutarsızlık, birden çok olanağın arasından karar verememe ve güçlü bir çaresizlik duygusu deneyimledikleri gözlemlenmektedir. Bu dönemde kriz yaşayan bireyler, verecekleri kararların yaşamlarının diğer bütün noktaları üzerinde yansımaları olacağını düşünmekte ve hayatlarını anlam yüklü hale getirebilmek için çabalamaktadır. Beliren yetişkinlikte hayattaki ani değişiklikler bireylerin yaşamı anlamlı hale getirmeyi planlarken onlar için bu süreç zorlayıcı olabilmektedir. Yirmi yaşlarında kişiler aldıkları kararlara, kabiliyetlerine, yetişkinliğe uygun olmalarına, geçmişe, şimdiye ve geleceğe yönelik şüpheyle yaklaşırlar. Ancak bu şüphe en fazla bireylerin kendilerine duydukları şüphe olarak karşımıza çıkmaktadır. (Robbins ve Wilner, 2001).

Çeyrek yaşam krizi ergenlikten yetişkinliğe geçiş döneminde kişilerin aldıkları kararları değerlendirerek meslek ve yakın ilişki gibi mevzularda bir amaca yönelik ilerlediklerini ve kimlik arayışı içerisinde bulunduklarını ifade edilmektedir. Bu süreçte kişilerin kontrolün elinden çıktığını, kararsızlık, anksiyete ve depresyon yaşadıkları belirtilmektedir. Bireylerin çeyrek yaşam krizinde çeşitli kaçınma tepkileri ortaya koymaya çalıştıkları ya da dönem zorlamalarının üstesinden gelemeyip evlilik kararı alma veya mesleki yaşama hızlı bir şekilde giriş yapma gibi davranışlarda bulundukları da görülmektedir. Bu süreçte kişiler en yoğun iş, evlenme, yaşam şekli, aile ve arkadaşlıklar konusunda zorlanma yaşadıkları belirtilmektedir (Jackson ve Panchal, 2007). Yirmili yaşlardaki bireyler sorumluluklarından sınırlandırılmadığı

için genel düşüncelere göre rahat atlatılan yaşlar olarak görülmektedir. Fakat Robbins ve Wilner, karar verme sorumluluklar tarafından henüz sınırlandırılmadığından seçim süreci daha karışık ve güç duruma geldiğini söylemektedirler. Beliren yetişkinlerin gelecekleri ile ilgili şüphe hissettikleri, aile ve çevrenin beklentilerini karşılamaya çalıştıkları engebeli geçiş süreci çeyrek yaşam krizi olarak ifade edilmektedir (Robbins ve Wilner, 2001). Çeyrek yaşam krizi bütüncül model ile incelenebilmektedir.

1.1.2.1.Çeyrek Yaşam Krizi Bütüncül Modeli

Robinson çeyrek yaşam kriziyle ilgili yaptığı araştırmalar sonrasında bütüncül modeli ortaya atmış ve çeyrek yaşam krizinin iki farklı biçimde deneyimlenebileceğini ileri sürmüştür. Yetişkin rollerine ulaşmanın olumsuz sonuçlandığı çeyrek yaşam krizi dışarıda kalma olarak betimlenmektedir. Ulaşılmış ancak doyum elde edilmeyen yetişkinlik rollerini bırakarak yetişkinlik öncesi dönemdeki serbest döneme geçme istediği ise hapsolma (sıkışmışlık) olarak adlandırılmaktadır. Beliren yetişkinlikte 21-25 yaş aralığı olan üniversiteden mezun olma dönemine denk gelen süreç çeyrek yaşam krizinin dışarıda kalma biçimi oluştururken; 25-35 yaş aralığına denk gelen süreç ise hapsolma biçimini oluşturmaktadır (Robinson ve Smith, 2010).

Çeyrek yaşam krizi belirli bir oluşum şekli ile ilerlemektedir. Bireylerin bir mesleğe veya ilişkiye hapsolmuş hissettikleri krizin ilk evresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin bu ilişkileri veya mesleği bırakarak kendilerine zaman verdikleri dönem krizin ikinci evresini oluşturmaktadır. Farklı bir hayat oluşturabilmek için arayışa çıktıkları evre krizin üçüncü evresidir. Son evre olan krizin dördüncü evresinde bireyler farklı ve düzenli bir hayat kurmayı başarırlar (Robinson ve Wright, 2013). Bireylerin yaşamış oldukları kriz evreleri stres deneyimine neden olacak başlangıç ve sonları kapsamaktadır (Robinson vd., 2013).

Krizin evrelerini detaylı şekilde inceleyecek olursak:

Krizin ilk evresi olan hapsolmada bireyin hayatında krizin varlığına işaret etmektedir. Bu evrede birey içinde bulunmuş olduğu ilişkiyi, mesleği ve sosyal grubu sorgulamakta ve bunların uzun vadede elde etmek istedikleri olmadığını fark etmektedir. Hapsolmada bireyler yetişkinliğe geçmek için kademe kaydetmişlerdir fakat bu kademenin doğru olmadığı düşüncesine kapılırlar ve geri dönüp dönmeme konusunda kararsızlık yaşarlar. Bireyler geri dönmeyi tercih ederlerse yetişkinlik rollerini gerçekleştiremedikleri düşüncesi içerisine girebilirler ve yetişkinlik rollerini yerine getiremezlerse bu durumdan etkilenecek yakınlarının olması bireylerin işin içerisinden çıkmalarını zorlaştırmaktadır. Bunlar neticesinde bireyin gerçek benliği ile dış dünyaya gösterdiği benliği arasında farklılık ortaya çıkabilir (Robinson, 2015)

Krizin ikinci evresinde ilk evrede betimlenen rollere bağlılıklardan bilişsel ve bedensel ayrışma görülmektedir. Krizin duygu olarak daha baskın olunan bu ayrışma evresinde birey; suçlu, üzgün, kaygılı ve rahatlamış olarak hissedebilmektedir (Robinson vd., 2013). Bu dönemdeki ayrışma bazen kişinin kendi kararıyla bazen ise dış etmenlerden kaynaklı zorlamalar nedeniyle ortaya çıkabilmektedir (Robinson, 2018). Kendi kararları ile farklılaşmaya gidenler edindiği rollerle ilgili kimliklerini aşamalı olarak kaybederler. Bundan dolayı ayrışma yüksek oranda bireyin bilinçli olduğu noktalarda gerçekleşir ve ilerleyen süreçte gelişen bir şekilde birey için kurtulma ümidi içerir. Bunun karşıtı olarak dış etmenlerden kaynaklı olarak işten çıkarılmak ya da ilişkiden terk edilmek gibi yaşantılar sonucu gerçekleşen rollerin kaybı, bedensel ayrışmanın zihinsel ayrışmadan daha önce deneyimlenmesine neden olur ve bireyler henüz boşluğu tamamlayacak faklı bir rol bulamadıkları için rolle ilgili kimliklerini yitirebilirler (Robinson vd., 2013).

Krizin üçüncü evresi olan keşif evresinde birey beliren yetişkinlik döneminin çeşitli ana özelliğini gösteren farklı bir hayat şekli benimser. Birey bu aşamada yeni amaçlar ve bağlılıkları araştırır, bunları deneyimler, alternatifleri değerlendirir, üzerlerinde değişiklikler gerçekleştirir ve kendine odaklanır (Robinson, 2015). Birey kendi kimliğiyle ve değer yapılarıyla ilgili daha uygun bir hayat şekli oluşturmak için çabalar. Krizi yakın ilişki konularında yaşayan bireyler için yeni bir ilişkinin olması, krizi mesleki konularda yaşayan bireyler farklı bir mesleki yolu ve eğitim alternatiflerini deneyimlemesini içermektedir. Birey kimlik arayışında daha rahattır, kişiliğin gelişmesine ve değişmesine olanak tanır (Robinson vd., 2013).

Krizin son evresi olan dördüncü evresinde birey özüne has ve içsel güdülenme yaşayabileceği farklı rollerin farkına varmıştır. Bu evreden sonra birey içten denetimli ve dış etmenlerin seçimleri üzerinde etkili olmadığı, hayattan daha çok doyum elde ettiği ve kendi yaşantısının sorumluluğunu alıp bu doğrultuda karar verdiği bir sürece giriş yapar. Çeyrek yaşam krizinin evreleri aynı süreçle ilerleyemeyebilir. Bireyden bireye farklılık gösterebilen bu ilerlemede birey dördüncü evreye ulaşıp farklı role sahip olduğunu düşünür fakat belirli bir saatten sonra doğru bir noktada olmadığını görerek ikinci evre olan ayrışma evresine geri dönebilir (Robinson, 2015). Bundan dolayı bu evreler bütüncül çeyrek yaşam krizi modeli içerinde yer almaktadır (Robinson vd., 2013).

1.1.2.2. Çeyrek Yaşam Krizi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Çeyrek yaşam krizi ile ilgili çalışmalar ilk olarak Robinson (2008) tarafından yetişkinliğin başlarındaki gelişimsel güçlükler olarak incelenmiştir. Robinson (2008) araştırmasında beliren yetişkinlikte kriz durumunu, krizin çeşitli görünüşlerini ve krizin bireyin benliğinin biçimlenmesinde etkili olduğunu aktarmaktadır. Robinson (2015) üniversiteden mezun olan katılımcılarla üç defa veri toplayarak gerçekleştirdiği boylamsal araştırmada ise çalışma grubunun 4' te 1'inin mezun olunan yılı takip eden sürede anksiyete ve depresyon yaşadıkları görülmüştür.

Robinson ve diğerleri (2020) tarafından üniversite mezunu katılımcılar ile bir yıl boylamsal bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bireylerin kriz deneyimlemelerinin iyi oluş ve depresyon semptomları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında çalışma grubunun 3'te 1'inin mezun olmanın ardından bir yıl içerisinde kriz deneyimlediğini, kriz deneyimlerinin depresyon belirtileri ile pozitif yönlü; iyi oluş ile negatif yönlü anlamlı ilişkili olduğu sonucu görülmüştür. Üniversite hayatı sonrası yaşanan değişimlerin bireyi zorladığı gözlemlenmiştir.

Özdoğan (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada beliren yetişkinlik dönemindeki katılımcıların ilişki doyumlarının romantik yetkinlik ve çeyrek yaşam krizleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. 360 beliren yetişkinin katıldığı araştırmada cinsiyet, yaş ve ilişki süreleri de değişkenler arasında yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde çeyrek yaşam krizi romantik yetkinlik ve ilişki süresi ilişki doyumunu anlamlı şekilde yordamaktadır. İlişki doyumu üzerinde en güçlü değişkenin romantik yetkinlik olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. İlişki doyumu ile ilişki süresi arasında pozitif ilişki bulurken; çeyrek yaşam krizi ile arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Yeler (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi üzerinde büyüme korkusu ve psikolojik katılığın etkisinin olup olmadığı incelenmek istenmiştir. İlişkisel tarama yöntemi ile yapılan çalışmaya 599 katılımcı dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarında katılımcıların %87'sinin çeyrek yaşam krizini farklı düzeylerde yaşadığı görülmektedir. Cinsiyet, sosyal medya kullanım süresi, eğitim ve çalışma durumu gibi değişkenlerinin çeyrek yaşam krizini yordamadığı tespit edilmiştir. Bunun yanında ailesi ile yaşayanlar eşi ile yaşayanlara göre; romantik ilişkisi bulunmayanlar romantik ilişkisi

bulunanlara göre daha fazla kriz yaşamaktadır. Çeyrek yaşam krizinin yaş değişkeni ile ilişkisi yokken, hayattan memnun olma düzeyi ile orta düzeyde negatif ilişkisi vardır.

Berber (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada üniversiteden mezun olan bireylerin yaşadığı zorlu sürece bağlı olarak çeyrek yaşam krizi deneyimleri incelenmiştir. Nitel olarak gerçekleştirilen araştırmaya yirmi iki ve otuz beş yaşları arasında bulunan 13 kişi katılmıştır. Araştırma bulguları kriz öncesi, kriz ve kriz sonrası olacak şekilde ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlarda katılımcıların iş hayatına dahil olma, uyum sağlama ve doyum elde etmeleri gibi kariyer ile ilişkili olan etmenler nedeniyle çeyrek yaşam krizi deneyimledikleri görülmüştür. Bunun yanında çeyrek yaşam krizinde bireyler kimlik ve yaşamın anlamıyla ilgili arayışların devam ettiği, kriz deneyiminin içsel ve dışsal birçok etmenden etkilendiği ve hayatın diğer noktaları üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Khisbiyah ve arkadaşları (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı çeyrek yaşam krizinin psikososyal etmenlerimi anlamak ve Covid-19 salgınının Endonezya'nın farklı alanlarındaki beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırmaya 20-29 yaş aralığında 6 katılımcı katılmıştır. Araştırmada sonuçlarında çeyrek yaşam krizini sebepleri arasında iş hayatıyla ilgili belirsizlikler, aile ve evlenme ile ilgili sorunlar, olumsuz düşünce ve duygular olduğu görülmüştür. Bu araştırma çeyrek yaşam krizini önlemek için yapılacaklar konusunda alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Riyonto ve Arini (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmaya 115 lisansüstü öğrenci katılım sağlamıştır. Araştırma sonuçlarında katılımcıların %86'sının çeyrek yaşam krizi yaşadığına ulaşılmıştır. Çeyrek yaşam krizi uygun iş bulmanın zorlukları ve maddi ihtiyaçlardan kaynaklı yaşanmaktadır.

Hasyim ve arkadaşları (2024) çeyrek yaşam krizi ile ilgili metaanaliz çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmaya 14 akademik araştırmayı dahil edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre çeyrek yaşam krizini etkileyen iç ve dış faktörler belirlenmiştir. Çeyrek yaşam krizini etkileyen en önemli iç faktörler; amaca, maneviyata ve kaygıya bağlılıktır. Dış faktörler ise yaş, cinsiyet ve sosyal destek olarak bulunmuştur.

Karagöz Çam (2024) tarafından yapılan araştırma Kamu Personeli Seçme Sınavı ile kamuda istediği bölümde en az iki kez sınava girmiş ve yerleşememiş öğretmen adaylarının olası çeyrek yaşam krizi deneyimlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşımla yapılmıştır. Araştırmaya 24-35 yaş aralığında 11 öğretmen adayı katılım sağlamıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılıyla veri toplanmıştır. Araştırma verileri kriz öncesi, kriz durumu ve kriz sonrası olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. Sonuçlara göre en başta kariyerler ilgili zorluklar yaşandığı görülmüştür. Devamında ise sosyal ve romantik ilişkiler ve uygun yetişkin kimliğine ulaşma noktasında çeşitli zorluklar yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşamış olduğu sosyoekonomik bağlamın, üniversite mezunu sayısındaki artışın ve emek piyasasındaki daralmanın da yetişkin rollere erişme sürecini geciktirdiği gözlemlenmiştir.

Karalı (2023) tarafından yapılan araştırmada psikolojik danışman adayları ve mezun psikolojik danışmanların psikolojik belirti düzeyleri, varoluşsal yalnızlık, umut, eylemli kişilik değişkenleriyle bir grup sosyodemografik değişken açısından çeyrek yaşam krizi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya uygun örneklemden 341 katılımcı katılmıştır. Araştırma sonuçlarında psikolojik belirti düzeyi öğrenci ya da mezun olmaya ve ikametgâh durumuna göre farklılık göstermemektedir. Cinsiyet açısından anksiyete alt boyutunda ve romantik ilişki açısından depresyon alt boyutunda farklılaşma görülmektedir. Kriz yaşama

algısı, çalışma durumu ve iş memnuniyeti açısından tüm alt boyutlarda anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir.

Stapleton (2012) tarafından gerçekleştirilen nitel çalışmada psikolojik danışmanların ve danışanların bakış açısıyla çeyrek yaşam krizi incelenmiştir. Eğitim hayatının bitmesinin gecikmesi, mesleki yaşamdaki güçlükler, yakın ilişkilerde karşılaşılan problemler, ebeveyn olma gibi zorlu konularda adapte olmakta zorlandıklarını ve bireylerin çeyrek yaşam krizi yaşadıkları düşünülmektedir. Aile ve toplum kendi dönemlerinde bulunan yetişkin rollerini gençlerden gözetmekte ve bazen bunlar zorlamaya dönüşebilmektedir. Bu dönemde gençler aileden gelen zorlamayı benimsemekte ve dış etmenlerin sebep olduğunu görememektedir. Gençlerin aile ve toplumun zorlamalarının yanında kendi kendilerinden beklediklerini de hayata geçiremediklerinde hayal kırıklığı yaşamaları çeyrek yaşam krizini desteklemektedir.

Herdian ve Primala Wijaya (2022) tarafından yapılan araştırmada çeyrek yaşam krizinin ruh sağlığına yansımaları incelenmiştir. 18-25 yaş aralığında 459 öğrenci ile gerçekleştirilen çalışmada çeyrek yaşam krizi ile pozitif ruh sağlığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlarda çeyrek yaşam krizi ile pozitif ruh sağlığı arasında negatif anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Murphy (2011) tarafından gerçekleştirilen araştırma ile 18-28 yaşları arasındaki bireylerin deneyimlerini inceleyerek çeyrek yaşam krizlerini saptamak amaçlanmıştır. Nitel olarak yapılan çalışmada katılımcılara bireysel görüşmeler ve odak grup çalışmaları uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre beliren yetişkinlik döneminin zorlu geçtiğini ve bazı bireyler için kriz yaşandığı görülmektedir. Bireyler genel olarak yakın ilişkiler, ekonomik problemler ve kimlik karmaşası ile ilgili konularda kriz yaşamaktadırlar. Beliren yetişkinlik döneminde ortaya çıkan bu kriz durumu bireylerin değişimi ve gelişimi için itici bir güç olarak ifade edilmektedir.

Afnan ve diğerleri (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin stres durumları ile öz yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmaya 125 öğrenci katılım göstermiştir. Araştırma sonuçlarında çeyrek yaşam krizi kaynaklı stres durumu ile öz yeterlilik arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bireylerin öz yeterlik düzeyleri arttıkça yaşadıkları stres düzeyleri azalmaktadır.

Artiningsih ve Savira (2021) tarafından yapılan araştırmada erken çocukluk dönemindeki yalnızlık ile çeyrek yaşam krizi arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmaktadır. 20-29 yaşları arasındaki 330 katılımcı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar incelendiğinde yalnızlık ile çeyrek yaşam krizi arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Bireylerin yalnızlık puanları ne kadar yüksekse, çeyrek yaşam krizi puanları da o kadar yüksektir.

Balzarie ve Nawangsih (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin yılmazlık düzeylerinin belirlenmesidir. 421 öğrencinin katıldığı araştırma nicel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan ve çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin ortalama bir yılmazlık seviyeleri olduğu sonucuna varılmıştır.

1.1.3. Yaşam Doyumu

Doyum, bireyin beklentilerinin, ihtiyaçlarının ve isteklerinin karşılanmasını ifade eder. Yaşam doyumu ise bireyin beklentileri ile mevcut olan yaşamını karşılaştırması sonucu ortaya çıkmaktadır (Özer ve Özsoy Karabulut, 2003). Yaşam doyumu kavramı ilk defa Neugarten, Havighurst ve Tobin (1961) tarafından tanımlanmıştır. Yaşamdan memnun olma ve haz alma olarak ifade edilmektedir (Gillespie ve Louw, 1993).

Jan ve Masood (2008) yaşam doyumunu mutluluk, iyilik hali, yüksek moral gibi yaşamla ilgili duygu ve düşünceleri içerdiğini ifade etmektedirler. Başka bir tanımda ise yaşam doyumu bireylerin mesleki ve günlük yaşamlarına karşı ortaya koydukları duygusal tepki ya da tutum olarak belirtilmektedir (Köker, 1991). Birey iş, aile, boş zaman, para, sosyal çevresi ve kendisi ile ilgili alanlardan doyum elde edebilmektedir (Diener vd., 1999). Myers ve Diener (1995) sosyodemografik niteliklerin aksine kişisel ve psikolojik niteliklerin yaşam doyumunu daha fazla etkileyebilme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bireyin hayatının bütünü kapsayan yaşam doyumu; bireyin yaşamdan beklentisi, istekleri ve hedefleri yolunda çabalamayı ve bunları gerçekleştirme oranını değerlendirmesidir (Vara, 1999). Yaşam doyumu kişinin amaçlarını gerçekleştirmeye istekli olmasını da kapsamaktadır. Kişi, hedeflerine ve isteklerine ne düzeyde ulaşırsa yaşam doyumu da o düzeyde artmaktadır (Diener vd., 2003). Yaşam doyumu yüksek olan bireylerin günlük yaşamdan haz aldıkları, yaşama anlam yükledikleri, yaşam amaçlarını gerçekleştirmeye çabaladıkları, yaşama ve kendilerine karşı olumlu bir bakış açısına sahip oldukları belirtilmektedir (Neugarten vd., 1961).

Karatepe ve Baddar'a (2006) göre yaşam doyumu, bireyin yaşam deneyimlerini süzgeçten geçirmesi sonucu elde edilen duygusal durum olarak tanımlanmaktadır. Bireyin yaşadığı deneyimlere yönelik düşüncesi ve kişisel amaçlarıyla ilişkili olarak duygusal durum olumlu veya olumsuz şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Özgen (2012) ise yaşam doyumunu kişinin belirlediği amaçlara ulaşma durumu olarak ifade etmektedir. Kendini gerçekleştirmek için bireyin belirli bir seviyede doyuma sahip olması gerektiğini ve bunun da yaşamdan memnun olma ile doğru orantılı bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak duygusal temele dayanan yaşam doyumu kişinin mutlu olmasını ve yaşam kalitesini ifade etmektedir. Kişinin ideallerine uygun bir yaşam sürüp sürmediğini değerlendirmesidir (Piccolo vd., 2005).

Yaşam doyumu bireylerin ruh sağlıkları hakkında bilgi verebilir. Ani gerçekleşen olumsuz yaşantılar ve zorluklar bireyin yaşam doyumunun düşmesine neden olabilmektedir (Demirel ve Canat, 2004). Bireylerin yaşam standartları değişim gösterdiğinde yaşam doyumlarının da değişim gösterebilmektedir (Diener, 2012).

Veenhoven (1996) bireylerin yaşamlarına yönelik besledikleri sevgiyi yaşam doyumu olarak ifade etmektedir. Özer ve Özsoy Karabulut (2003) yaşam doyumu yüksek olanlar günlük hayattaki faaliyetlerden haz alan, kendilerini ve çevrelerine değer veren ve hayata karşı olumlu bir tutum sergileyen bireyler olduklarını ortaya koymuşlardır. Yaşanan olumsuz duygular bireyin yaşam doyumunu düşürdüğü ifade edilmektedir. (Zhao vd., 2011).

Neugarten ve diğerleri (1961) tarafından yaşam doyumu yüksek olan bireylerin özellikleri şu şekilde sıralanmıştır:

1) Anlamlı bir yaşama sahip olmak
2) Ortaya koyduğu hedeflere ulaşarak başarı duygusunu tatmak
3) Mutlu ve olumlu tutum sergilemek
4) Günlük yaşam etkinliklerini yaparken haz almak
5) Olumlu kendiliğe sahip olmak

Tüm yaşam hakkında bilişsel algılama olarak ifade edilen yaşam doyumu üç kategoriden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi bireyin kendi yaşamını dışsal faktörlerle kıyaslaması neticesinde psikolojik iyi oluş halinin değişim göstermesidir. İkincisi öznel yaşamın

değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bilişsel ve duygusal durumları içermektedir. Sonuncusu da bireyin sosyal ilişkilerde yaşadığı hoşnut olma duygusudur (Serin ve Özbulak, 2006).

Yapılan tanımlamalar ışığında yaşam doyumu, bireyin algıladığı öznel yaşamından memnun olma düzeyi olarak ifade edilmektedir. Birey amaçladığı yaşam ile mevcut yaşamı arasındaki farka bakarak yaşamına yönelik memnuniyetini belirleyebilir. Bu memnuniyet durumu da yaşam doyumu olarak isimlendirilmektedir. Yaşam doyumu hayatın tek bir alanı için geçerli olmamakla birlikte bütün yaşama yönelik ortaya çıkar. Bu doğrultuda da yaşamın her alanında etkileri görülebilmektedir. Bireyin kendini olumlu hissetmesi, yaşamından haz alması ve amaçlarına kararlı biçimde yürümesi yaşam doyumu düzeyiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

1.1.3.1. Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörler

Yaşam doyumu üzerinde birçok faktörün etkisinden söz etmek mümkündür. Kişisel hedeflere erişme, yaşama yüklenen anlam, bedensel iyilik hali, günlük yaşamdan alınan haz, ekonomik güç ve yeterli sosyal ilişkinin bu faktörlerden bazıları olduğu ifade edilmektedir (Yılmaz ve Altınok, 2009). Yaşam doyumu kişinin medeni durumuna, yaşına ve çalışma durumuna göre değişkenlik göstermektedir (Özer ve Özsoy Karabulut, 2003). Yaşanan psikolojik durumların da yaşam doyumu üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Yaşamdaki sorunlar, çatışmalar ve karşılaşılan güçlükler bireyin yaşam doyumunu düşürmektedir (Demirel ve Canat, 2004). Lastochkina (2012) yaşam doyumunu etkileyen beş temel değişkenden söz etmektedir. Bunlar; psikolojik, kişisel, fizyolojik, sosyal ve ekonomik değişkenlerdir.

Kişisel değişkenler; bireyden bireye farklılık gösterse de bireyin hayata karşı bakış açısı, beklentileri, değerleri ve kişilik özellikleri olarak ele alınabilmektedir (Diaz ve Arroyo, 2013). Kişisel değerlerin ve amaçların birbiriyle uyum içinde olması, anlam arayışı, kendini gerçekleştirme potansiyelini kullanma ve amaçlara ulaşma gibi değişkenler yaşam doyumunu artırmaktadır (Erörs, 2024).

Psikolojik değişkenler yaşam doyumu üzerinde önemli bir yere sahiptir. Duygular, kendine yönelik algı, hayata karşı tutum gibi etmenler kişinin yaşam doyumunu doğrudan etkilemektedir (Zhao vd., 2021). Özgüven, kendini kabul etme ve kendine saygı duyma gibi faktörlerin yaşam doyumunu artırdığı görülmektedir (Erörs, 2024). Deci ve Ryan (2000) kişinin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasının yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadırlar.

Sosyal bir varlık olan insanın diğerleriyle olan ilişkisi yaşam doyumunu ve memnuniyetini etkilemede önemli bir role sahiptir. Bireyin içinde bulunduğu aile yapısı, arkadaş çevresi, çalışma yaşamında karşılaştığı insanlar gibi birçok sosyal gruplar bu kategoride yer almaktadır. Sosyal ilişkiler bireyi bilişsel ve fiziksel yönden geliştirerek yaşam doyumunun yükselmesine katkı sağlayabilmektedir (Antonucci vd., 2001).

Fizyolojik ve psikolojik sağlık durumu da yaşam doyumunu etkileyen faktörler arasında görülmektedir (Erörs, 2024). Her sağlıklı bireyin yaşam doyumu yüksek olmasa bile bireyin sağlığına dikkat etmesi ve fiziksel aktivitesine devam edebilmesi yaşam doyumunda önemli role sahiptir. Bunun yanında yapılan araştırmalarda sağlık sigortasının varlığı dahi yaşam doyumunu yükselttiği görülmektedir (Koçoğlu ve Akın, 2009).

Son olarak ekonomik değişkenlerde yaşam doyumunu etkilemektedir. Ekonomik kaygılar yaşam doyumunu azaltırken; ekonomik güce ve istikrara sahip olmak yaşam doyumunu artırmaktadır (Erörs, 2024). Bireyler günlük hayatta zamanlarının birçoğunu iş yerinde geçirdikleri için iş doyumunun yanında yaşam doyumunun üzerinde de etkisinin olduğu ifade

edilmektedir (Özdevecioğlu, 2003). İş ortamı, yükü ve rutini gibi iş doyumunu etkileyen bütün değişkenlerin yaşam doyumunu da artırmada rolü olduğu kanıtlanmıştır (Tejero vd., 2021).

1.1.3.2. Yaşam Doyumuyla İlgili Kuramsal Çerçeve

Aşağıdan Yukarıya Kuramı ve Yukarıdan Aşağıya Kuramı

Modern psikolojide aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağı kuramlarının farklılıkları göze çarpmaktadır. Aşağıdan yukarıya kuramı bireyin hoşlandığı ve acı duyduğu anlarını değerlendirerek mutluluğu ya da mutsuzluğu ortaya çıkarır. Kurama göre mutluluk bireyin mutlu anlarının toplamı olarak ifade edilir (Diener, 1984). Aşağıdan yukarıya kuramı açısından yaşam doyumu, yaşam alanlarının tümü ve alt boyutlarıyla alakalı doyuma göre şekillenmektedir (Lee vd., 2002). Pozitif veya negatif yaşantılar yaşam doyumu üzerinde düşük miktarda etkili olmaktadır. Bu etkiler aşağıdan yukarı yönde alt boyutlardan başlayarak son nokta olarak yaşam doyumu üzerindeki etkiyi artıracaktır (Heller vd., 2004). Bunun yanında aşağıdan yukarıya kuramında çevresel etmenlerin yaşam doyumunu etkilediği vurgulanır. Yaşam deneyimleri ve çevrenin etkileşimi sonucunda yaşam doyumu yükselip düşebilmektedir (Eid, 2008). Bu kuramı benimseyenler sağlık, yakın ilişki, arkadaşlık, sosyal alan, eğitim durumu ve maaş gibi yaşama dair alt boyutlar ve bu boyutların yaşam doyumu üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar yürütmektedirler (Subaşı, 2021).

Yukarıdan aşağıya kuramında ise bireyin yaşamının değişik alanlarında karşımıza çıkan doyum genel olarak değişmez kişilik özelliklerine ve genel yaşam doyumunun sonucuna bağlı gelişmektedir (Headey, 2014). Bu kuramda yaşam doyumu mizaca ve biyolojik sebeplere göre şekillenir. Bu kurama göre kişilik yaşam doyumunu önemli derecede yordamaktadır (Joshanloo ve Afshari, 2011). Heodanik adaptasyon kuramında bireylerin doyumları belirli bir noktada sabit hale gelmiştir, yaşanan pozitif veya negatif deneyimler sonrasında birey adaptasyon geliştirerek doyum düzeyini eski noktasına getirmeyi başarır. Bu süreç ise bireyin kişisel ve kalıtımsal özellikleri doğrultusunda biçimlenir (Lyubomirsky, 2012). Bu kurama göre olumlu ruh halinde olan bir kişi yaşadığı deneyimi olumsuz pencereden bakan bir kişiye göre daha mutlu olarak nitelendirebilir (Diener ve Ryan, 2009). Aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya kuramları yaşam doyumu üzerinde farklı açıklamalarda bulunmaktadır. Yaşam doyumunu kısa veya uzun vadeli değişimler ile açıklayan aşağıdan yukarıya kuramı; bireysel seçimler, amaçlar ve nesnel durumların doyum üzerindeki etkisini temel almaktadır. Bunun aksine yaşam doyumunu kararlı olmasıyla ele alan yukarıdan aşağıya kuramında ise; bireylerin kalıtımsal ve kişisel özellikleri temel alınmaktadır (Headey, 2014).

Ereksel (Telik) Kuramı

Erek kuramı diğer bir ifadeyle belli bir noktaya ulaşma kuramı Wilson tarafından 1960'larda ortaya atılmıştır. Bu kuram göre bireylerin fizyolojik ihtiyaçlar gibi doğuştan ve başarı gibi öğrenilmiş çeşitli ihtiyaç ve amaçları bulunur. Birey ihtiyaçlarını karşıladığında ve amaçlarına ulaştığında mutluluğa da erişir. Buna karşın elde edilmeyen ihtiyaç ve amaçlar mutsuzluğu da beraberinde getirir (Diener, 1984). Kendine amaç edinen bireyler yaşamın zorluklarına rağmen yaşamdan haz almayı bilirler. Aynı zamanda ulaşılması güç amaçlar yerine ulaşılabilir amaçlar koymakta bireyin yaşam doyumunu yükseltir (Diener vd., 1999).

Yargı Kuramı

Yargı kuramında birey yaşam standartlarını değerlendirir ve bu değerlendirme sonucunda ideallerindeki yaşam ile var olan yaşamını karşılaştırır. Var olan yaşamı ideal yaşamından yüksek veya yakın ise kişi doyum sağlar ancak ideal yaşamı var olan yaşamından yüksekse elde ettiği doyum azalacaktır (Diener, 1984). Yaşam standartları değerlendirilirken kişilikten ve şartlardan ziyade kişinin yargı ölçütlerinde faydalanılır. İnsanlar isteklerini ölçüt olarak

kullanarak yaşam standartlarını değerlendirebilirler (Diener, 2012). Yargı kuramına göre yaşam doyumu yaşantıların belirlenen standartlara ve güncel şartlar doğrultusunda bilişsel değerlendirilmesidir. Sosyal karşılaştırmada ise kişiler kendi yaşantıları ile ilgili karar verebilmek için belirleyecekleri standartlarda diğer insanları ölçüt olarak kullanarak karar verir. Kendi yaşamları ölçüt olarak belirlediklerinden iyi düzeyde ise doyumları artar, yaşamları daha kötü bir düzeyde ise doyumları azalır. Bireyler başkalarının yaşantısını ölçüt olarak kullandığı gibi kendi yaşantılarının geçmiş hali ile şimdiki hali arasındaki farklılıkları da değerlendirebilir. Şimdiki yaşantısı geçmişe göre iyi konumda ise doyumları artar, daha kötü durumda ise elde edilen doyum azalabilir (Meadow vd., 1992).

Bağ Kuramı

Bağ (ilişkilendirici) kuramı bellek, koşullanma ve zihinsel genellemeler üzerine kurulmuştur. Kurama göre insanların olaylara yüklediği anlamlar önemli görülür. Eğer birey yaşadığı olayları iyi olarak algıladığını ifade ediyorsa mutludur. Bağ kuramı mutluluğu, kişinin olaylara yaptığı yükleme davranışına atfeder. Yaşanan olumlu olaylar içsel ve sabit faktörlere bağlanırsa daha fazla mutluluk yaşanır (Dienar, 1984). Mutlulukla ilgili zihinde ağ yapısının olduğu düşünülmektedir. Mutlu olan bireyler olumlu zihin bağlarına sahipken, mutsuz olan bireyler olumsuz zihin bağlarına sahiptir (Yetim, 1991). Bağ kuramlarından biri olan ve hafızaya dayanan bilişsel yaklaşım kuramına göre doyum, hafızada oluşan çağrışımsal ağlar doğrultusunda şekillenir. Bireyler yaşadıkları duyguya yönelik anıyı belleklerinden getirirler. Kişinin belleğinde daha fazla olumlu çağrışım içeren ağlar bulunuyorsa yaşanılanlar daha fazla olumlu duyguları harekete geçirir ve olumlu tepkiler ortaya çıkar (Bower, 1981).

Aktivite Kuramı

Aktivite (etkinlik) kuramına göre yaşam doyumu; ihtiyaç ve amaçlara ulaşma uğrunda yapılan davranışların bir kazancı olarak görülür. Amaçlara ulaşabilmek için ortaya koyulan aktiviteler bireyin kabiliyetine uygun ise doyum ve mutluluk oluşur. Ancak aktiviteler bireyin kabiliyetinin altında bir seviyede ise sıkıcılık yaşanırken kabiliyetinin üzerinde bir seviyede ise kaygı yaşanır (Dienar, 1984). Birey kabiliyetine uygun hedefler belirler ve bu hedeflere erişebilmek için yaptığı aktivitelerde gelişim sağlanırsa süreç ve sonuç odaklı mutluluk duygusu kendini gösterir. Bu açıdan erek ve aktivite kuramları birbirinin zıttı değil aksine tamamlayıcısı olarak ifade edilebilir (Tuzgöl Dost, 2004).

Haz ve Acı Kuramı

Haz ve acı kuramı ereksel kuramdan faydalanılarak geliştirilmiştir. Bu kuram haz ve acının birbiriyle ilişkili olduğunu savunur. Yaşanan yoksunluk kişinin ihtiyaç ve amaçlarının kaynağını oluşturur. Ortaya çıkan ihtiyaç ve amaçlar karşılandığında haz yaşanırken, karşılanmadığında ise acı yaşanır. Kurama göre yaşanan yoksunluk fazlaysa karşılandığında yaşanacak olan haz da o kadar fazla olacaktır. İhtiyaçların tamamıyla giderilmesinin aksine devamlı olarak yoksunluk yaşanması ve bu yoksunluğun giderilmesiyle oluşan döngü bireyi asıl mutluluğa ulaştıracaktır (Dienar, 1984).

1.1.3.3. Yaşam Doyumuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Nedim Bal ve Gülcan (2014) tarafından yapılan araştırmada iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırmaya 394 genç yetişkin katılım sağlamıştır. Araştırma sonucunda iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Psikolojik iyi olma, mutluluk ve yaşam doyumu gibi olumlu kavramlarla ilgili daha çok araştırma yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Özgür ve arkadaşları (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada evde ya da yurtta kalan üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu arasında farklılık olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 100'ü evde, 100'ü yurtta kalan toplam 200 üniversite öğrencisi katılım göstermiştir. Araştırma sonucunda evde kalan öğrencilerin yaşam doyumları düzeyleri üzerinde ekonomik durum, ruhsal sağlık, yaşam kalitesi algısı ve evde kalmaktan memnuniyet durumu etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yurtta kalan öğrencilerin yaşam doyumları üzerinde ise ekonomik durum, fiziksel ve ruhsal sağlık, kişilerarası ilişki, yaşam kalitesi algısı ve yurtta kalmaktan memnuniyet durumu etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Evde veya yurtta kalmaktan memnun olmayan ve ekonomik, fiziksel ve ruhsal sağlık, kişilerarası ilişkiler, yaşam kalitesi açısından kendilerini olumsuz değerlendiren katılımcıların yaşam doyumlarının daha düşük olduğu görülmüştür.

Peterson ve arkadaşları (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı zevk, bağlılık ve anlamın yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda 18-65 yaş aralığında 845 katılımcıdan veri toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre zevk, bağlılık ve anlamın yaşam doyumu üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Zevk, bağlılık ve anlam düzeyi ne kadar düşükse yaşam doyumu düzeyi de o kadar düşüktür.

Chen ve diğerleri (2020) yaşam doyumu v cinsiyet değişkeni ile ilgili yapılmış araştırmalar üzerine bir meta-analiz çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışma için 1980-2017 arasında yapılmış 46 araştırma ele alınmıştır. Sonuçlara göre yaşam doyumunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde değişmedi görülmüştür. Ancak erkek çocuklar ve ergenler lehine çok az farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet farklılıkları üzerinde araştırmanın gerçekleştirildiği coğrafi bölge, araştırmaya katılan örneklemin nüfus yapısı, yaş ve ölçüm yapılan boyut değişkenlerinin de etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Tel ve Sarı (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ve öz duyarlık arasındaki ilişkiyi incelemek ve öz duyarlık düzeyinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. 1082 üniversite öğrencisinin katılımı ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda yaşam doyumunun; öz duyarlığın olumlu at boyutlarından sevecenlik, bilinçlilik ve paylaşımların farkında olma değişkenleriyle pozitif ilişkisi olduğu bulunmuştur. Buna karşın yaşam doyumunun; öz duyarlığın olumsuz alt boyutlarından öz yargılama, izolasyon ve aşırı özdeşleşme ile negatif ilişkisi olduğu saptanmıştır. Öz duyarlık alt boyutu olan bilinçlilik erkek öğrencilerde daha yüksek bulunurken, aşırı özdeşleşme alt boyutu kadın öğrencilerde daha yüksek bulunmuştur.

Alibekiroğlu ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan araştırmanın amacı yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı rolünü incelemektir. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen araştırmaya 405 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu ile öz anlayış ve psikolojik sağlamlık ile öz anlayış arasında pozitif yönde ilişkiler olduğuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasında öz anlayışın kısmi aracı rolü olduğu tespit edilmiştir.

Yıkılmaz ve Demir Güdül (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amaçlarından biri yaşamda anlam ve bilinçli farkındalığın yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın diğer amacı ise bireylerin algıladıkları sosyoekonomik düzeylerin; yaşam doyumu, yaşamda anlam ve bilinçli farkındalık üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmaya Anadolu Üniversitesi eğitim fakültesinde okuyan 509 öğrenci katılım sağlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre algılanan sosyoekonomik düzey yaşam doyumu ve yaşamda anlam üzerinde farklılaşma yaratırken, bilinçli farkındalık düzeyi üzerinde farklılaşmaya sebep olmamaktadır. Düşük sosyoekonomik düzey algısına sahip olan bireylerin yaşam doyumu ve yaşamda anlam düzeylerinin de düşük

olduğu saptanmıştır. Ayrıyeten yaşamda anlam varlığının ve bilinçli farkındalığın yaşam doyumunu anlamlı şekilde yordadığı belirtilirken; anlam arayışının yaşam doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olmadığı belirtilmiştir. Yaşam anlamlı bulma ve bilinçli farkındalık düzeyleri ne kadar yüksek ise yaşam doyumu da o kadar yüksektir.

Şar ve arkadaşları (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumları düzeylerinin; umutsuzluk, öğrenilmiş çaresizlik ve belirsizliğe tahammülsüzlük değişkenleri açısından incelemektir. İlişkisel tarama modeli ile yapılan araştırmaya 710 atama bekleyen öğretmen adayı katılım sağlamıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumları düzeyleri ile umutsuzluk ve belirsizliğe tahammülsüzlük değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, öğrenilmiş çaresizlik değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Feraco ve arkadaşları (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada sosyal beceriler ve akademik başarının yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultunda 5-12. sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 603 öğrenci araştırmaya katılım sağlamıştır. Sonuçlara göre öğrencilerin sosyal becerileri ile yaşam doyumları arasından doğrudan pozitif bir ilişki bulunurken, akademik başarı ile yaşam doyumu arasında dolaylı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tsang ve arkadaşları (2014) arafından yapılan araştırmanın amacı temel psikolojik ihtiyaç doyumu ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmaya 246 üniversite öğrencisi katılım göstermiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, temel psikolojik ihtiyaç doyumu ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Avşaroğlu ve Koç (2019) tarafından yapılan araştırmada yaşam doyumu ile sıkıntıyı tolere etme düzeyleri arasındaki ilişkide iyimserliğin aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmaya 358 üniversite öğrencisi katılmıştır. Yaşam doyumu ile sıkıntıyı tolere etme düzeyleri arasındaki ilişkide iyimserliğin aracılık etkisinin saptanması için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların yaşam doyumu ile sıkıntıyı tolere etme düzeyleri arasındaki ilişkide iyimserlik tam aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşam doyumu düzeylerinin artması iyimserlik düzeylerinin de artmasını sağlamakta ve bu artış ile birlikte sıkıntıyı tolere etme düzeyleri de yükselmektedir.

Akyol (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ailesi boşanmış ve boşanmamış ergen bireylerde yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek seviyeleri ve bazı değişkenlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Isparta'da bulunan liselerden 400 lise öğrencisi katılmıştır. Araştırmaya katılanlardan 203'ünün ailesi boşanmamış, 197'sinin ailesi boşanmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre ailesi boşanmış olanların ailesi boşanmamış olanlara göre yalnızlık puanları daha yüksek olurken, yaşam doyumu ve sosyal destek puanları daha düşük çıkmıştır. Ergen bireylerin yalnızlık, yaşam doyumu ve sosyal destek puanları üzerinde ebeveyn evlilik durumu ve demografi değişkenlerinin ortak anlamlı bir etkisi bulunmamaktır. Ailesi boşanmış bireylerde boşanmanın üzerinden geçen süreye göre de değişkenlerin düzeyleri farklılık göstermemektedir.

Demirel (2018) tarafından yapılan araştırmada yetişkinlerde bağlanma modelleri, yaşam doyumu ve depresyon arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Araştırmaya 18-64 yaş aralığında bulunan 255 yetişkin birey katılım sağlamıştır. Araştırma sonucunda kaygılı ve kaçıngan bağlanma stilleri ile depresyon arasında pozitif anlamlı ilişki bulunurken, yaşam doyumu ve mutluluk ile negatif anlamlı ilişki bulunmuştur. Kaygılı ve kaçıngan bağlanma stilleri mutluluk ve depresyonu ayrı ayrı olarak yordamaktadır. Ancak kaygılı ve kaçıngan bağlanma stilleri yaşam doyumunu çoklu değişkenlerle yordamamaktadır.

Howell ve Demuynck (2021) tarafından yapılan araştırmada psikolojik esneklik ile yaşam doyumu düzeyi arasındaki ilişki ve temel psikolojik ihtiyaç doyumunun aracı rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre psikolojik esneklik ile yaşam doyumu arasında pozitif anlamlı ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Psikolojik esnekliği yüksek olan bireylerin yaşam doyumlarının da yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca temel psikolojik ihtiyaç doyumlarının da bu ilişkide aracı role sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Shamionov ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada bireylerin yaşam doyumu, mutluluk seviyesi ve özerklik durumlarının kronik hastalığa sahip olup olmamaya göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 17-26 yaş aralığında 419 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcılardan %38'nin çeşitli etiyolojilere bağlı kronik hastalıkları bulunmaktadır. Araştırmada kronik hastalığı olan bireylerin yaşam doyumları, mutluluk seviyeleri ve özerklik durumları kronik hasta olmayan bireylere göre anlamlı düzeyde düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gilman ve Huebner (2006) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı, yüksek düzeyde yaşam doyumu gösteren ergenlerin özelliklerinin incelenmesidir. Araştırmaya katılan 485 ergenin yaşam doyumu puanlarına göre düşük, orta ve yüksek şeklinde üç grup elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarında yaşam doyumu yüksek olan bireylerin benlik saygıları, umut düzeyleri tatmin edici sosyal ilişkileri ve içten denetimli olma düzeylerinin de yüksek olduğu görülürken; sosyal stres, kaygı, depresyon ve dıştan denetimli olma düzeylerinin de düşük olduğu görülmüştür.

2. YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın yöntemine ilişkin detaylar verilmiştir. Yöntemde araştırmanın modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve hazırlanmasında izlenen yollar sırası ile sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyinin çeyrek yaşam krizi üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi ve ilişkinin derecesini belirlemek amacıyla yürütülen araştırma modelidir (Büyüköztürk, 2019). Araştırmanın bağımsız değişkeni yaşam doyumu, bağımlı değişkeni ise çeyrek yaşam krizi düzeyidir.

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu beliren yetişkinlik döneminde yer alan bireyler oluşturmaktadır. Beliren yetişkinlik Jeffrey Jansen Arnett tarafından ortaya atılan ergenlik ve yetişkinlik arasındaki geçişi içine alan gelişim dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönem genel olarak 18-25 yaş aralığını içerse de bazı araştırmalar bu dönemin 30'lu yaşlara dayanacağını ortaya koymaktadır (Cebioğlu ve Doğan, 2011). Bu araştırmada beliren yetişkinlik 18-30 yaş aralığı olarak ele alınmıştır. Evrenden, amaçlı örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemiyle seçilen örneklem grubu ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmanın araştırma grubunda yer alan beliren yetişkinlerin yaşları 18-30 ($\overline{X}$=23.48, Ss=3.33) aralığında bulunmaktadır. Araştırmadaki beliren yetişkinlerin çoğunluğu kadın katılımcılardan oluşmaktadır [247 kadın (%67.1); 121 erkek (%32.9)]. Katılımcılar çoğunlukla eğitim düzeyinin lisans düzeyinde (%72.3; n=266), orta gelir düzeyinde (%76.4; n=281),

ilişkisinin olduğu (%41.6; n=153), herhangi bir işte aktif olarak çalışmadığı (%65.8; n=242) ve büyük oranda kısmen çeyrek yaşam krizi yaşadığı (%44.6; n=164) görülmektedir.

Tablo 2.1. Araştırma Grubuna Ait Demografik Özellikler

Kişisel Bilgiler	**Değişken**	***N***	**%**
Cinsiyet	Kadın	247	67.1
	Erkek	121	32.9
Eğitim Düzeyi	Lise	30	8.2
	Lisans	266	72.3
	Lisansüstü	72	19.6
Algılanan Gelir Düzeyi	Düşük	57	15.5
	Orta	281	76.4
	Yüksek	30	8.2
İlişki Durumu	İlişkisi var	153	41.6
	Yok/ ayrıldı	113	30.7
	Hiç olmadı	102	27.7
Çalışma Durumu	Çalışıyor	126	34.2
	Çalışmıyor	242	65.8
Kriz Durumu	Kriz yaşamıyor (1-3 puan)	48	13.0
	Kısmen kriz yaşıyor (4-6 puan)	164	44.6
	Kriz yaşıyor (7-9 puan)	156	42.4
	Toplam	**368**	**100.0**

2.3.Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın verileri toplanırken Kriz Tarama Anketi-9, Yaşam Doyumu Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Bu bölümde kullanılan ölçme araçları ile ilgili bilgi verilmiştir

2.3.1. Kriz Tarama Anketi-9

Kriz Tarama Anketi-9 Petrov, Robinson ve Malinowski (2019) tarafından geliştirilmiş ve Yeler, Berber, Özdoğan ve Çok (2021) tarafından Türkçeye uyarlama çalışması yapılmıştır. Dokuz maddeden oluşan ankette katılımcılardan Evet ya da Hayır şeklinde cevap vermeleri beklenmektedir. "Normalden daha fazla olumsuz duygu hissediyorum; Şimdilerde yaşamımın ana dönüm noktalarından birinden geçmekteyim ya da çok yakında geçeceğim; Yaşamımın daha fazla anlam ve amaca ihtiyacı olup olmadığını merak ediyorum." gibi maddeler yer almaktadır. Anketin puanlanması "Evet = 1, Hayır = 0" şeklinde yapılmaktadır. Toplam puanı 1-3 aralığında olanlar krizi yaşamıyor, 4-6 aralığında olanlar kısmen kriz yaşıyor ve 7-9

aralığında olanlar kriz yaşıyor olarak tanımlanmaktadır. Uyarlama çalışması yapılan Kriz Tarama Anketi-9'un yapı geçerliği, kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine (χ^2/df = 3.46, RMSEA = .06, NFI= .92, NNFI= .92 CFI = .94, GFI = .98, AGFI = .97, IFI = .94) sahiptir. Güvenirlik için hesaplanan Kuder-Richardson-20 iç tutarlık katsayısının .74 olduğu görülmektedir. Bundan dolayı ölçeğin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir. Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı .75 olarak bulunmuştur.

2.3.2. Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilmiş olan Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışması Dağlı ve Baysal (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek tek boyuttan ve 5 maddeden oluşmaktadır. Orijinal formu yedili likert tipinde olan yaşam doyumu ölçeği Dağlı ve Baysal tarafından beşli likert (1-Hiç katılmıyorum, 2-Çok az katılıyorum, 3-Orta düzeyde katılıyorum, 4-Büyük oranda katılıyorum ve 5-Tamamen katılıyorum) şekline çevrilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık kat sayısı .88 ve test tekrar test güvenirliği .97 olarak hesaplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğu söylenebilir (χ2/sd=1.17, RMSEA=0.030, SRMR=0.019, GFI=0.99, AGFI=0.97, CFI=1.00, NNFI=1.00, NFI=0.99). Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda Yaşam Doyumu Ölçeği Türkçe formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmada Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı .87 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu, ilişki durumu ve algılanan gelir düzeylerine dair bilgiler araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla elde edilmiştir.

2.4. Verilerin Hazırlanması ve Toplanması

Ölçeklerin uygulama izinleri ölçek geliştiren ve Türkçeye uyarlamasını gerçekleştiren yazarlardan elektronik posta yoluyla alınmıştır. Ölçek formları gerekli izinler alındıktan sonra tek bir formda toplanmıştır. Araştırmanın verileri Google Formlar üzerinde oluşturulan link ile uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Dahası veri toplama araçlarına bir kontrol maddesi eklenmiştir. Katılımcılara gerekli yönerge verildikten sonra link paylaşılmış ve yanıtlamaları istenmiştir. Araştırmacı herhangi bir kişisel bilgi istenmediğini, katılımın gönüllü olduğunu, verilerin bilimsel amaçla kullanılacağı açıklamıştır. Ölçek formlarının uygulanması ortalama 10-15 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verilerinin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Her bir aşama için normallik varsayımları kontrol edilmiştir ve (çarpıklık [-.36 ile -.09 arasında], basıklık [-.63 ile -.61 arasında] normalliğin sağlandığı görülerek parametrik analizlerin yapılmasına karar verilmiştir. Yaşam doyumu düzeyi ve çeyrek yaşam krizi düzeyi arasında anlamlı düzeyde ilişki olup olmadığı (Pearson korelasyon analizi) ve yaşam doyumu düzeyinin çeyrek yaşam krizi düzeyini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı (Basit doğrusal regresyon) incelenmiştir.

3. BULGULAR

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizinin yaşam doyumuyla ilişkisi ve yaşam doyumunun çeyrek yaşam krizini yordaması incelenmiştir. Bulgular aşağıda sırayla verilmiştir.

3.1. Beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi düzeyleri ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi düzeylerinin yaşam doyumuyla ilişkisi Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkiler Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki İlişki ve Betimsel İstatistikleri

Değişkenler	1	2
1. Çeyrek yaşam krizi	–	
2. Yaşam doyumu	-.486**	–
Ortalama	5.92	15.8
Ss	2.08	4.26
Minimum	1	5
Maksimum	9	25
Çarpıklık	-.36	-.09
Basıklık	-.61	-.63

**$p<.01$

Araştırmada yapılan analiz sonucunda beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi ile yaşam doyumu (r=-.486) arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişkiler bulgulanmıştır. Dahası araştırmanın değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin ±1 değer aralığında olduğu (Tabachnick ve Fidell, 2001) ve verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

3.2.Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizi düzeylerini yordamasına ilişkin bulgular

Bu araştırmada beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizi düzeylerini anlamlı düzeyde yordayıp yordamadığı Basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Bulgular Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.2. Çeyrek Yaşam Krizinin Yordanmasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Bulguları

Yordayıcı Değişken	B	Standart Hata	β	*t*	*p*	İkili r
Sabit	9.495	.349	-	27.190	.00	-
Yaşam Doyumu	-.237	.022	-.486	-10.649	.00	-.486
$R= .486, R^2= .237, F= 113.392, Sd= 1;346, p= .000$						
Çeyrek Yaşam Krizi= 9.495 + -.237 Yaşam Doyumu						

Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyinin çeyrek yaşam krizi düzeyini anlamlı düzeyde yordadığı bulgulanmıştır ($F_{(1;346)}$= 113.392; p<.01). Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyi çeyrek yaşam krizi toplam varyansının yaklaşık %24'ünü açıklamaktadır. Dahası bulgularda yordama katsayıları (β) ve t-testi sonuçları anlamlı bulunmuştur.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın problemleri doğrultusunda elde edilen bulgulara dair tartışma, araştırmadan elde edilen sonuçlar ve öneriler yer almaktadır.

4.1. Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde araştırmanın sonuç ve tartışmasına yer verilmiştir. Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyleri ile çeyrek yaşam krizi düzeyleri arasındaki ilişkiye ilişkin bulgular ve beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizi düzeylerini yordama gücüne ilişkin bulgular tartışılmıştır.

Beliren yetişkinlerin çeyrek yaşam krizi düzeyleri ve yaşam doyumu düzeyleri arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olup olmadığı ele alınmıştır. Araştırma bulgularında çeyrek yaşam krizi ile yaşam doyumu arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu araştırmanın bulgularına göre beliren yetişkinlerde çeyrek yaşam krizi artıkça yaşam doyumu düzeyi azalmaktadır. Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerinin çeyrek yaşam krizi düzeylerini yordayıp yordamadığı ele alınmıştır. Araştırma bulgularında beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyleri çeyrek yaşam krizi düzeylerini anlamlı düzeyde yordamaktadır. Beliren yetişkinlerin yaşam doyumu düzeyi çeyrek yaşam krizi toplam varyansının yaklaşık %24'ünü açıklamaktadır. Dolayısıyla bireylerin beliren yetişkinlikte yaşamış olduğu çeyrek yaşam krizini etkileyen faktörlerden biri ortaya çıkarılmış olmuştur. Alanyazın incelendiğinde çeyrek yaşam krizi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiye dair bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple çeyrek yaşam krizi ve yaşam doyumu ile ilgili benzer ve dolaylı açıdan ilişkili olabileceği düşünülen kavramların yer aldığı çalışmalar ışığında araştırmanın bulguları tartışılmıştır.

Çeyrek yaşam krizi ile hayattan memnun olma düzeyi arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Çeyrek yaşam krizi artıkça hayattan memnun olma düzeyi azalmaktadır (Yeler, 2021). Çeyrek yaşam krizi yaşayan bireyler üzerinde gerçekleştirilen araştırmalara göre, çeyrek yaşam krizi düzeyinin artmasının depresyon düzeyini artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Robinson, 2016; Robinson vd., 2020). Herdian ve Primala Wijaya (2022) tarafından yapılan araştırmada ise çeyrek yaşam krizi ile pozitif ruh sağlığı arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yaşam doyumu ise pozitif ruh sağlığının elde edilmesinde önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Bireyin duygusal, davranışsal, sosyal ve psikolojik açıdan bütünsel biçimde refahı yaşam doyumuna bağlı görülmektedir (Proctor vd., 2008). Psikopatolojik davranışların gelişimine ve stresin olumsuz etkilerine karşı yaşam doyumu bir tampon görevi üstlenmektedir (Suldo ve Huebner, 2004). Yapılan araştırmalara göre yaşam doyumu ile depresyon arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Bukhari ve Saba, 2017; Dağyeli; 2024; Demirel, 2018; Güney vd., 2010).

Alanyazında çeyrek yaşam krizi ve iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucu mevcuttur (Robinson vd., 2020). Yaşam doyumu psikolojik iyi oluşun etmenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gerçekleştirilen araştırmalarda yaşam doyumu ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir (Demir vd., 2021; Diener vd., 1999; Tsitsas, 2019). Yaşam doyumu ve psikolojik esneklik kavramı ile yapılan araştırmalarda da

psikolojik iyi oluş kavramına benzer sonuçlar görülmektedir. Yaşam doyumu düzeyi artıkça psikolojik esneklik düzeyi de artmaktadır (Ateş ve Sağar, 2022; Çakır, 2023; Hoşgör, 2023; Lucas ve Moore, 2020). Psikolojik esnekliğin karşıtı olan psikolojik katılık kavramı ile çeyrek yaşam krizi arasında ise pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Psikolojik katılık düzeyi artıkça çeyrek yaşam krizi düzeyi de artmaktadır (Yeler, 2021).

Balzarie ve Nawangsih (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin yılmazlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin orta düzeyde yılmazlığa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yılmazlık kavramıyla ilişkili olabilceği düşünülen psikolojik sağlamlık kavramı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ulaşılan araştırmalara göre psikolojik sağlamlık artıkça yaşam doyumu düzeyi artmaktadır (Alibekiroğlu vd., 2018; Durak, 2021; Kıraç, 2024). Çeyrek yaşam krizi yaşayan bireylerin stres durumları ile öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, bireylerin öz yeterlik düzeyleri artıkça yaşadıkları stres düzeylerinin azaldığı sonucuna varılmıştır (Afnan vd., 2020). Başka bir araştırmada ise öz yeterlik düzeyi artıkça yaşam doyumu düzeyi artmaktadır (Durak, 2021).

Karalı (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmada psikolojik belirti, varoluşsal yalnızlık, umut ve eylemli kişilik değişkenleri çeyrek yaşam krizi bağlamında incelenmiştir. Umut ile psikolojik belirti düzeyi arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Alanyazında yaşam doyumu ile umut kavramı arasındaki ilişkiye dair yapılan araştırmada ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Jiang vd., 2013). Bireylerin umutsuzluk düzeyleri artıkça yaşam doyumu düzeyleri azalmaktadır (Güney vd., 2010; Şar vd., 2012). Yeler ve arkadaşları (2021) tarafından gerçekleştirilen araştırmada algılanan mutluluk düzeyi çeyrek yaşam krizinin anlamlı yordayıcısı olarak belirlenmiştir. Mutluluk düzeyinin artması çeyrek yaşam krizinin azalmasında etkili olmaktadır. Mutluluk ile yaşam doyumu arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişkiler ortaya koyulmuştur (Nedim Bal ve Gülcan, 2014; Kurtlar, 2024). Çeyrek yaşam krizi ve yaşam doyumu kavramları ile araştırmalara ortak konu olan diğer bir kavram belirsizliğe tahammülsüzlüktür. Belirsizliğe tahammülsüzlük artıkça çeyrek yaşam krizi düzeyi de artmaktadır (Yeler vd., 2021). Bunun aksine belirsizliğe tahammülsüzlük artıkça yaşam doyumu düzeyi azalmaktadır (Şar vd., 2012). Ulaşılan literatür kapsamında araştırmanın bulguları tartışılmıştır. Görüldüğü üzere aynı ya da benzer kavramlarla hem yaşam doyumu hem de çeyrek yaşam krizi çalışılmıştır. Bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Sınırlı sayıda araştırmaya konu olan çeyrek yaşam krizinin yordayıcılarından olan yaşam doyumu bu araştırma sayesinde ortaya konulmuştur. Bu sayede yetişkinliğe giden yolda yaşanan zorluklar ve bunlarla ilişkili faktörün açığa çıkarmasıyla bu araştırmanın beliren yetişkinlik literatürüne kıymetli ve güncel bir katkı sağladığına inanılmaktadır.

4.2. Öneriler

Araştırmanın bulguları doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler verilmiştir.

- Çeyrek yaşam kriziyle ilgili Türkiye literatüründe sınırlı çalışma olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda beliren yetişkinlikte deneyimlenen kriz durumuna ve etkileyen faktörlere odaklanan daha fazla araştırma yapılması krizin daha net anlaşılması noktasında faydalı olacaktır.

- Çeyrek yaşam krizini etkileyen faktörlere yönelik nicel ve nitel araştırmaların sürdürülmesi önerilir. Çeyrek yaşam krizi ile ilişkili olabileceği düşünülen sorumluluk kavramına dair nicel bir çalışma yapılabilir.
- Boylamsal araştırmalar yaparak çeyrek yaşam krizinin zaman içerisindeki değişimi incelenebilir.
- Mevcut araştırmadaki katılımcıların çoğunluğu lisans eğitimi düzeyindedir. Ne istihdam ne de eğitimde yer almayan beliren yetişkinlerle çeyrek yaşam krizi çalışılabilir. Bu sayede çeyrek yaşam krizi üzerinde etkili olan farklı değişkenler ortaya çıkarılabilir.
- Psikolojik danışmanlar gibi ruh sağlığı uzmanlarının beliren yetişkinlik dönemi ve bu dönemde yaşanan krizle ilgili daha donanımlı hale gelmesi krizle mücadele edilebilmesi noktasında faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Beliren yetişkinlik döneminde kariyer danışmanlığının, kariyerle ilgili çeyrek yaşam krizinin ortaya çıkmasını önlemede etkili olabileceğine inanılmaktadır. Bundan dolayı kariyer danışmanlığının daha ulaşılabilir hale gelmesinin faydalı olacağı öngörülmektedir.

5. KAYNAKLAR

Afnan, R., Fauzia, R. ve Tanau, M. U. (2020). Hubungan efıkası dırı dengan stress pada mahasıswa yang berada dalam fase quarter lıfe crısıs relatıonshıp of self-efıcatıon wıth stress ın students who are ın the quarter lıfe crısıs phase. *Jurnal Kognisia, 3*(1), 23-29. https://ppjp.ulm.ac.id/journals/index.php/kog/article/view/1569

Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu ve sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Alibekiroğlu, P. B., Akbaş, T., Bulut Ateş, F. ve Kırdök, O. (2018). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide öz anlayışın aracı etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27*(2), 1-17. https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/39773/471215

Antonucci, T. C., Lansford, J. E. ve Akiyama, H. (2001). Impact of Positive and Negative Aspects of Marital Relationships and Friendships on Well-Being of Older Adults. *Applied Development Science, 5*(2), 68-75. http://dx.doi.org/10.1207/S1532480XADS0502_2

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469-480. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.5.469

Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.

Arnett, J. J., Kloep, M., Hendry, L. B., ve Tanner, J. L. (2011). *Debating emerging adulthood: Stage or process?* Oxford University Press.

Artiningsih, A. ve Savira, S. I. (2021). Hubungan lonelıness dan quarter lıfe crısıs pada dewasa awal. *Character: Jurnal Penelitian Psikologi, 8*(5), 21-31. https://doi.org/10.26740/cjpp.v8i5.41218

Atak, H. (2005). *Beliren yetişkinlik: Yeni bir yaşam döneminin Türkiye'de incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Atak, H. ve Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: beliren yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 17*(1), 39-50. https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/gulsum.camur/123047/beliren%20yeti%C5%9Fkinlik.pdf

Ateş, B. ve Sağar, M. E. (2022). Öğretmen adaylarında psikolojik esnekliğin, öz-yeterliğin ve iletişim becerilerinin yaşam doyumu üzerindeki yordayıcı rolü. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 11*(1), 219-227. https://doi.org/10.30703/cije.1007362

Avşaroğlu, S. ve Koç, H. (2019), Yaşam Doyumu ile Sıkıntıyı Tolere Etme Arasındaki İlişkide İyimserliğin Aracı Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 9*(53), 565-588. https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/46427/583284

Balzarie, E. N. ve Nawangsih, E. (2019). Kajıan resiliensi pada mahasıswa yang mengalamı quarter life crisis. *Prosiding Psikologi, 5*(2), 494-500.

Berber, K. (2022). *Üniversite sonrası kariyer geçiş sürecinde çeyrek yaşam krizi.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bower, G. H. (1981). Mood and memory. *American Psychologist, 36*(2), 129-148. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.36.2.129

Bukhari, S. R. ve Saba, F. (2017). Depression, anxiety and stress as negative predictors of life satisfaction in universitey students. *Rawal Medical Journal, 42*(2), 255-257. https://www.rmj.org.pk/index.php?mno=254634

Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem.

Caplan, G., Mason, E. A., ve Kaplan, D. M. (1965). Four studies of crisis in parents of prematures. *Community Mental Health Journal, 1*(2), 149-161. https://doi.org/10.1023/A:1001800626553

Cebioğlu, S. ve Doğan, A. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları, 14*(28), 11-21. https://psycnet.apa.org/record/2012-02972-002

Chen, X., Cai, Z., He, J. ve Fan, X. (2020). Gender differences in life satisfaction among children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of Happiness Studies, 21*(6), 2279-2307. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10902-019-00169-9

Côté, J. E. (2006). Emerging Adulthood as an Institutionalized Moratorium: Risks and Benefits to Identity Formation. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.), *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 85–116). American Psychological Association.

Çakır, B. (2023). *Duygusal farkındalık, psikolojik esneklik ve yaşam doyumu arasındaki yordayıcı ilişkiler.* Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Dağlı, A. ve Baysal, N. (2016). Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(59), 1250-1262. https://doi.org/10.17755/esosder.263229

Dağyeli, Y. (2024). *Erkeklerde duyguları ifade etme, yaşam doyumu ve depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Doğuş Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4): 227-268. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/S15327965PLI1104_01

Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Çırak Kurt, S. ve Ünverdi, B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojşk iyi oluş ve yaşam doyumu. *Yaşadıkça Eğitim, 35*(1), 192-206. https://doi.org/10.33308/26674874.2021351256

Demirel, C. (2018). *Yetişkinlerde bağlanma stillerinin mutluluk, yaşam doyumu ve depresyon ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirel, S. ve Canat, S. (2004). Ankara'daki beş eğitim kurumunda kendini yaralama davranışı üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi, 12*(3), 1-9. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000210

Diaz, R. P. ve Arroyo, J. C. (2013). Personality factors, affect, and autonomy support as predictors of life satisfaction. *Universitas Psychologica, 12*(1), 41-53. https://psycnet.apa.org/record/2013-20061-005

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin, 95*(3), 542-575. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.95.3.542

Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research, 31*(2), 103-157. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF01207052

Diener, E. (2012). New findings and future directions for subjective well-being research. *American Psychologist, 67*(8), 590-597. https://doi.org/10.1037/a0029541

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment, 49* (1), 71-75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13

Diener, E., Oishi, S., ve Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective wellbeing: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology, 54*(1), s.403-425. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056

Diener, E. ve Ryan, K. (2009). Subjectve well-being: A general overview. *South African Journal of Psychology, 39*(4), 391-406. https://doi.org/10.1177/008124630903900402

Dıener, E. ve Seligman, M. E. P. (2002). Very Happy People. *Psychological Science, 13*(1), 81-84. https://doi.org/10.1111/1467-9280.00415

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. ve Smith, H. L. (1999). Subjective Well-being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin, 125*(2), 276-302. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.125.2.276

Durak, İ. (2021). Psikolojik sağlamlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide öz yeterliğin aracı etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(78), 1175-1190. https://doi.org/10.17755/esosder.816639

Eid, M. (2008). Measuring the Immeasurable: Psychometric Modelling of Subjective Well-Being Data. In M. Eid, and R. J. Larsen (Eds.), The Science of Subjective WellBeing (pp. 141-167). New York: The Guilford Press.

Eken, F. O. ve Ebadi, H. (2019). Anksiyetenin yaşam doyumu üzerindeki etkisinde tükenmişliğin aracı rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 112-126. https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/43544/527010

Erörs, M. (2024). *Genç yetişkinlerde dini yönelimin, yaşam doyumu ve psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Topkapı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Feraco, T., Restani, D., Fregonese, D., Spoto, A. ve Meneghetti, C. (2022). An integrated model of school students academic achievement and life satisfaction. Linking soft skills, extracurricular activities, self-regulated learning, motivation and emotions. *European Journal of Psychology of Education, 38*(4), 109-130. http://dx.doi.org/10.1007/s10212-022-00601-4

Gillespie, C. ve Louw, J. (1993). Life Satisfaction in Old Age and Activity Theory: Should The Debate Be Re-Opened. *Southern African Journal of Gerontology, 2*(1), 25-30. https://doi.org/10.21504/sajg.v2i1.20

Gilman, R. ve Huebner, E. S. (2006). Characteristics of adolescents who report very high life satisfaction. *Journal of Youth and Adolescence, 35*(3), 311-319. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10964-006-9036-7

Güney, S., Kalafat, T. ve Boysan, M. (2010). Dimensions of mental health: Life satisfaction, anxiety and depression: a preventive mental health study in Ankara University students population. *Social and Behavioral Sciences, 2*(2), 1210-1213. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.174

Hasyim, F. F., Setyowibowo, H. ve Purba, F. D. (2024). Factors contributing to quarter life crisis on early adulthood: a systematic literature review. *Psychology Research and Behavior Management, 3*(17), 1-12. https://doi.org/10.2147/prbm.s438866

Headey, B. (2014). Bottom-Up Versus Top-Down Theories of Life Satisfaction. *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, 423-426. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_228

Heller, D., Watson, D. ve Ilies, R. (2004). The role of person versus situation in life satisfaction: A critical examination. *Psychological Bulletin, 130*(4), 574-600. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0033-2909.130.4.574

Herdian, H. ve Primala Wijaya, D. A. (2022). "I am mentally healthy, so ı can choose well." Quarter life crisis and positive mental health ın students. *Dalat Unıversıty Journal Of Scıence 13*(3) 51-58. https://doi.org/10.37569/DalatUniversity.13.3.1038(2023)

Hoşgör, B. (2023). Psikolojik esneklik ve yaşam doyumu ilişkisinde temel psikolojik ihtiyaçların aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Howell, A. J. ve Demuynck, K. M. (2021). Psychological flexibility and psychological infexibility are independenty associated with both heodonic and eudaimonic well-being. *Journal of Contextual Behavioral Science, 20*, 163-171. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jcbs.2021.04.002

Hudyma, A. J. (2019). *The role of psychological flexibility in graduate student stress and well-being*. Doktora Tezi. University of Denver.

Jackson, E. ve Panchal, S. (2007). Turning 30'transitions: Generation Y hits quarter-life. *The Coaching Psychologist, 3*(2), 46-51. http://dx.doi.org/10.53841/bpstcp.2007.3.2.46

Jan, M. ve Masood, T. (2008). An Assesment of Life Satisfaction Among Women. *Studies on Home and Community Science, 2*(1), 33-42. 10.1080/09737189.2008.11885250

Jiang, X., Huebner, E. S., ve Hills, K. J. (2013). Parent attachment and early adolescents' life satisfaction: The mediating effect of hope. *Psychology in the Schools, 50*(4), 340-352. https://doi.org/10.1002/pits.21680

Joshanloo, M. ve Afshari, S. (2011). Big five personality traits and self-esteem as predictors of life satisfaction in Iranian Muslim university students. *Journal of Happiness Studies, 12*(1), 105-113. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10902-009-9177-y

Karagöz Çam, A. (2024). Atanamayan öğretmenlerde çeyrek yaşam krizi: Nitel bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karalı, F. B. (2023). Öğrenci ve mezun psikolojik danışman gruplarında çeyrek yaşam krizinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karatepe, O. M. ve Baddar, L. (2006). An empirical study of the selected consequences of frontline employees work-family conflict and family-work conflict. *Tourism Management, 27*(5), 1017-1028. http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2005.10.024

Khisbiyah, Y., Lestari, S. ve Putri, A. L. K. (2022). A quarter-life crisis in early adulthood in Indonesia during the Covid-19 pandemic. *Jurnal Ilmiah Psikologi, 7*(1), 28-47. http://dx.doi.org/10.23917/indigenous.v7i1.15543

Kıraç, G. (2024). Yetişkin bireylerde özgür irade ve belirlenimcilik anlayışı ile psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kırcı Çevik, N. ve Korkmaz, O. (2014). Türkiye'de Yaşam Doyumu ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İki Değişkenli Sıralı Probit Model Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7*(1), 126-145. https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19754/211460

Koçoğlu, D. ve Akın, B. (2009). Sosyoekonomik eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi, 2*(4), 145-154. https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/4535

Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması.* Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kurtlar, D. (2024). Yaşam doyumu ve mutluluk arasındaki ilişkide psikolojik belirtilerin aracı etkilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Lastochkina, M. A. (2012). Factors of satisfaction with life: Assessment and empirical analysis. *Studies on Russian Economic Development, 23*(5), 20-526. http://dx.doi.org/10.1134/S1075700712050097

Lee, D. J., Sirgy, M. J., Larsen, V. ve Wright, N. D. (2002). Developing a subjective measure of consumer well-being. *Journal of Macromarketing, 22*(2), 158-169. https://doi.org/10.1177/0276146702238219

Lucas, J. J. ve Moore, K. A. (2020). Psychological flexibility: Positive implications for mental health and life satisfaction. *Health Promotion İnternational, 35*(2), 312-320. https://doi.org/10.1093/heapro/daz004

Lyubomirsky, S. (2012). Hedonic adaptation to positive and negative experiences. In S. Folkman (Eds.), The Oxford handbook of stress, health, and coping (pp. 200-224). New York: Oxford University Press.

Meadow, H. L., Mentzer, J. T., Rahtz, D. R. ve Sirgy, M. J. (1992). A life satisfaction measure based on judgment theory. *Social Indicators Research, 26*(1), 23-59. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/BF00303824

Murphy, M. (2011). *Emerging adulthood in Ireland: Is the quarter-life crisis a common experience?* Technological University Dublin, Ireland.

Myers, D. G. ve Diener, E. (1995). Who is Happy? *Psychological Science, (6)*1, 10-19. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x

Nedim Bal, P. ve Gülcan, A. (2014). Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Asya Eğitim Dergisi, 2*(1), 41-52. https://dergipark.org.tr/en/pub/aji/issue/1538/18847

Neugarten, B., Havighurst, R. ve Tobin, S. (1961). The Measurement of Life Satisfaction. *Journal of Gerontology, 16*(2) 134-143. https://doi.org/10.1093/geronj/16.2.134

Özdevecioğlu, M. (2003). İş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kitabı, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon. https://www.researchgate.net/publication/297576455_Is_tatmini_ve_yasam_tatmini_arasindaki_iliskinin_belirlenmesine_yonelik_bir_arastirma

Özdoğan, H. K. (2022). *Beliren yetişkinlerde ilişki doyumunun romantik yetkinlik ve çeyrek yaşam krizi açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Özer, M. ve Özsoy Karabulut, Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Geriatri Dergisi, 6*(2), 72-74. https://geriatri.dergisi.org/uploads/pdf/pdf_TJG_146.pdf

Özgen, F. (2012). *Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin yaşam doyumu düzeylerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.

Özgür, G., Babacan, A. ve Durdu, B. (2010). Evde ve Yurtta Kalan Öğrencilerin Yaşam Doyumu. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 1*(1), 25-32. https://jag.journalagent.com/phd/pdfs/PHD_1_1_25_32.pdf

Peterson, C., Park, N. ve Seligman, M. E. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of Happiness Studies, 6*(1), 25-41. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10902-004-1278-z

Petrov, N., Robinson, O.C. ve Malinowski, J. (2019). What do dreams really mean? The relationship between dream content, age, recent experienced emotions and crisis episodes in adults. Poster presented at BPS Annual Conference, April 2019.

Pıccolo, R. F., Judge, T. A., Takahashi, K., Watanabe, N. ve Locke, E. A. (2005). Core Self-evalution in Japan: Relative Effects on Job Satisfaction, Life Satisfaction and Happiness. *Journal of Organizational Behavior, 26*(8), 965-984. https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/job.358

Proctor, C. L., Linley, P. A. ve Maltby, J. (2008). Youth life satisfaction: A review of the literatüre. *Journal of Happiness Studies, 10*, 583-630. http://dx.doi.org/10.1007/s10902-008-9110-9

Riyanto, A. ve Arini, D. P. (2021). Analısıs deskrıptıf quarter-lıfe crısıs pada lulusan perguruan tınggı unıversıtas katolık musı charıtas. *Journal Psychologi Malahayati, 3*(1), 12-19. http://dx.doi.org/10.33024/jpm.v3i1.3316

Robbins, A. ve Wilner, A. (2001). *Quarterlife crisis: The unique challenges of life in your twenties*. Penguin.

Robinson, O. C. (2008). *Developmental crisis in early adulthood: A composite qualitative analysis.* Doktora Tezi. London University.

Robinson, O. C. (2013). Quarterlife crisis: An overview. *Chinese Social Sciences, 6*, 6-7. Oliver Robinson | Psychologist | journal articles

Robinson, O. C. (2015). Emerging adulthood, early adulthood and quarter-life crisis: Updating Eriksonfor the twenty-first century. In. R. Žukauskiene (Ed.) *Emerging adulthood in a European context* (pp.17-30). New York: Routledge.

Robinson, O. C. (2018). A longitudinal mixed-methods case study of quarter-life crisis during the post-university transition: Locked-out and locked-in forms in combination. *Emerging adulthood, 7*(3), 167-179. https://doi.org/10.1177/2167696818764144

Robinson, O. C., Cimperoscu, M. ve Thompson, T. (2020). Wellbeing, developmental crisi and residential status in the year after graduating from higher education: A 12 month longitudinal study. *Journal of Adult Development 28*(5), 1-11. https://link.springer.com/article/10.1007/s10804-020-09361-1

Robinson, O. C. ve Smith, J. (2010). Investigating the form and dynamics of crisis episodes in early adulthood: The application of a composite qualitative method. *Qualitative Research in Psychology, 7*(2), 170-191. http://dx.doi.org/10.1080/14780880802699084

Robinson, O. C. ve Wright, G. R. T. (2013). The prevalence, types and perceived outcomes of crisis episodes in early adulthood and midlife: A structured retrospective autobiographical study. *International Journal of Behavioral Development, 37*(5), 407-416. https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0165025413492464

Robinson, O. C., Wright, G. R. T. ve Smith, J. A. (2013). The holistic phase model of early adult crisis. *Journal of Adult Development, 20*(1), 27-37. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10804-013-9153-y

Shamionov, R. M., Grigoryeva, M. V., Grinina, E. S. ve Sozonnik, A. V. (2020). Characteristics of academic adaptation and subjective well-being in university students with chronic diseases. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education, 10*(3), 816-831. https://doi.org/10.3390/ejihpe10030059

Serin, N.G. ve Özbulak, B. (2006). Okul idarecilerinin duygusal zeka beceri düzeyleri ile yaşam doyumunu yöneticilik deneyimleri ve cinsiyet açısından incelenmesi. Uluslararası Duygusal Zeka ve İletişim Sempozyum Bildiri Kitabı. Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İzmir.

Sırgy, M. J., Michalos, A. C., Ferris, A. L., Easterlin, R. A., Patrick, D. ve Pavot, W. (2006). The Qualityity-of Life (QOL) Research Movement: Past, Present and Future. *Social Indicators Research, 76*(3), 343-466. http://dx.doi.org/10.1007/s11205-005-2877-8

Stapleton, A. (2012). Coaching clients through the quarter-life crisis: What works? *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring, 6*, 130-145.

Subaşı, M. (2021). *Yaşam doyumunu yordamada yükseköğrenim yaşam doyumu ve covıd-19 korkusu*. Yüksek Lisans Tezi. İbni Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Suldo, S. M. ve Huebner, E. S. (2004). Does life satisfaction moderate the effects of stressful events on psychopathological behaviour during adolescence? *School Psychology Quarterly, 19*(2), 93-105. http://dx.doi.org/10.1521/scpq.19.2.93.33313

Şar, A. H., Işıklar, A. ve Aydoğan, İ. (2012). Atama Bekleyen Öğretmen Adaylarının Yaşam Doyumunu Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(23), 257-271. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/181377

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4. basım). MA: Allyn and Bacon.

Tanner, J. L. (2006). Recentering during emerging adulthood: A critical turning point in life span human development. J.J. Arnett ve J. L. Tanner (Ed.), *Emerging Adults in America: Coming of Age in the 21st Century* (21-55). Washington, DC: American Psychological Association.

Tejero, L. M. S., Seva, R. R. ve Fadrilan-Camacho, V. F. F. (2021). Factors associated with work-life balance and productivity before and during work from home. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, 63*(12), 1065-1072. http://dx.doi.org/10.1097/JOM.0000000000002377

Tel., F. D. ve Sarı, T. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Öz Duyarlık ve Yaşam Doyumu. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 292-304. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2016.16.1-5000182922

Tsang, J. A., Carpenter, T. P., Roberts, J. A., Frisch, M. B. ve Carlisle, R. D. (2014). Why are materialists less happy? The role of gratitude and need satisfaction in the relationship between materialism and life satisfaction. *Personality and Individual Differences, 64*, 62–66. https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.paid.2014.02.009

Tsitsas, G., Nanopoulos, P. ve Paschali, A. (2019). Life satisfaction, and anxiety levels among university students. *Creative Education*, 10, 947-961. 10.4236/ce.2019.105071.

Tuzgöl Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri.* Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Vara, S. (1999). *Yoğun bakım servislerinde çalışan hemşirelerin iş tatmini ve yaşam tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. In W. E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzeel ve B. Bunting (Eds.), A comparative study of satisfaction with life in Europe (pp. 11-48). Budapest: Eötvös University Press. http://hdl.handle.net/1765/16311

Yeler, Z. (2021). *Çeyrek yaşam krizinde büyüme korkusu ve psikolojik esnekliğin rolü.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yeler, Z., Berber, K., Özdoğan, H. K. ve Çok, F. (2021). Quarter Life Crisis among Emerging Adults in Turkey and Its Relationship with Intolerance of Uncertainty. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 11*(61), 245-262. https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/63470/960767

Yetim, Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu.* Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yıkılmaz, M. ve Demir Güdül, M. (2015). Üniversite Öğrencilerinde Yaşamda Anlam, Bilinçli Farkındalık, Algılanan Sosyoekonomik Düzey ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler. *Ege Eğitim Dergisi, 2*(16), 297-315. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/681643

Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul yöneticilerinin yalnızlık ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 15*(59), 451-469. https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10338/126678

Zhao, R. X., Qu, H. ve Ghiselli, R. (2011). Examining The Relationship of Work- Family Conflict to Job and Life Satisfaction: A Case of Hotel Sales Managers. *International Journal of Hospitality Mnagament, 30*(1), 46-54. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.04.010

Zhao, Y., Sang, B. ve Ding, C. (2021). The roles of emotional intelligence and adversity quotient in life satisfaction. *Current Psychology, 41*(2), 1-10. https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-021-01398-z

Wood, D., Crapnell, T., Lau, L., Bennett, A., Lotstein, D., Ferris, M. ve Kuo, A. (2018). Emerging adulthood as a critical stage in the life course. In N. Halfon, C. Forrest, R. Lerner, E. Faustman (Eds.), *Handbook of life course health development* (pp.123- 143).

COMPARATIVE ANALYSIS OF COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPIES AND ALTERNATIVE PSYCHOTHERAPY APPROACHES

BİLİŞSSEL DAVRANIŞÇI TERAPİLER VE ALTERNATİF PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Abdülkadir AY[1], Serkan NACAK[2]

[1]Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, 0009-0002-8385-285X

[2]Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Davranış Bilimleri Anabilim Dalı, 0009-0008-9464-2747

Özet

Bilişsel-davranışçı terapiler (BDT), son yirmi yılda psikoterapi alanında geniş bir popülerlik kazanmış ve birçok psikolojik rahatsızlık için etkili bir tedavi yaklaşımı olarak kabul edilmiştir. BDT'nin temelinde, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarının birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğu ve bu etkileşimlerin ruhsal sağlık üzerinde nasıl etkiler yarattığına dair bir anlayış yatmaktadır. BDT, özellikle depresyon, anksiyete, obsesif-kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu ve fobiler gibi yaygın psikolojik sorunlarda etkinliği kanıtlanmış bir terapi biçimidir. Ancak, bu terapi yaklaşımının yanında, insan ruh sağlığına dair farklı teorik ve metodolojik temellere dayanan alternatif psikoterapi yaklaşımları da bulunmaktadır. Bu alternatif yaklaşımlar arasında psikanaliz, gestalt terapi, insan merkezli terapi, şema terapi ve psikodinamik terapi gibi farklı ekoller yer almaktadır.

Bu çalışma da öncelikle, BDT'nin teorik temelinden ve uygulama prensiplerinden bahsedilecek, ardından farklı terapi ekollerinin özellikleri detaylı bir şekilde incelenecektir. BDT'nin, hedef odaklı, yapılandırılmış ve kısa süreli bir terapi yöntemi olduğu belirtilirken, alternatif terapiler genellikle daha uzun süreli ve derinlemesine bir kişisel keşif sürecine dayanır. Bu bağlamda, psikodinamik terapilerin, bireyin bilinçaltı süreçlerine ve geçmişteki travmatik deneyimlere odaklanması, insan merkezli terapinin ise bireyin kendini anlamasına ve potansiyelini en üst düzeye çıkarmasına odaklanması gibi farklılıklar vurgulanmaktadır.

Bilişsel-davranışçı terapiler, düşünce kalıplarının değiştirilebileceği ve bireyin olumsuz davranışlarını daha işlevsel hale getirebileceği temel bir anlayışa dayanırken, diğer psikoterapi yaklaşımları daha çok kişinin geçmişi, bilinçaltı süreçleri, duygusal deneyimleri ve ilişkisel bağlamı üzerinde durur. Bu nedenle, BDT'nin daha kısa süreli ve hedef odaklı müdahalelerde etkin olduğu, ancak uzun süreli ve daha karmaşık psikolojik sorunlarla uğraşan bireyler için alternatif yaklaşımların daha uygun olabileceği sonucuna varılmaktadır. Örneğin, psikanaliz, derinlemesine bilinçaltı keşfi ile kişilik bozuklukları ve karmaşık travmalar üzerinde çalışabilirken, gestalt terapi, bireyi "şu anda"ki duygusal deneyimlerine yönlendirmeyi amaçlar.

Araştırmalar, BDT'nin bilimsel araştırmalarla güçlü bir şekilde desteklenen etkinliğine rağmen, alternatif psikoterapi yaklaşımlarının da kendi teorik temelleri ve tedavi süreçleriyle önemli katkılar sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, farklı terapi yaklaşımlarının, farklı bireylerin ihtiyaçlarına göre seçilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Sonuç olarak, bilişsel-davranışçı terapilerin etkinliği üzerine yapılan pek çok araştırma ve klinik gözlem, bu yaklaşımın birçok psikolojik sorun üzerinde ciddi bir iyileşme sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, BDT'nin

ve diğer psikoterapi yaklaşımlarının karşılaştırılması, klinik uygulamalar açısından önemli bilgiler sunmakta ve terapi seçimi konusunda danışmanlık veren profesyonellere yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel-davranışçı terapi (BDT),psikoterapi, psikanaliz, geştalt terapi, şema terapi

Abstract

Cognitive-behavioral therapies (CBT) have gained widespread popularity in the field of psychotherapy over the last two decades and have been accepted as an effective treatment approach for many psychological disorders. The basis of CBT is an understanding of how individuals' thoughts, feelings, and behaviors interact with each other and how these interactions affect mental health. CBT is a form of therapy that has proven effective, especially in common psychological problems such as depression, anxiety, obsessive-compulsive disorder, post-traumatic stress disorder, and phobias. However, in addition to this therapy approach, there are also alternative psychotherapy approaches based on different theoretical and methodological foundations regarding human mental health. These alternative approaches include different schools such as psychoanalysis, gestalt therapy, person-centered therapy, schema therapy, and psychodynamic therapy.

In this study, first, the theoretical basis and application principles of CBT will be discussed, and then the characteristics of different therapy schools will be examined in detail. While CBT is stated to be a goal-oriented, structured and short-term therapy method, alternative therapies are generally based on a longer and more in-depth personal discovery process. In this context, differences such as the fact that psychodynamic therapies focus on the individual's subconscious processes and past traumatic experiences, while human-centered therapy focuses on the individual's self-understanding and maximizing their potential are emphasized.

While cognitive-behavioral therapies are based on a basic understanding that thought patterns can be changed and that the individual can make their negative behaviors more functional, other psychotherapy approaches focus more on the person's past, subconscious processes, emotional experiences and relational context. Therefore, it is concluded that CBT is effective in shorter-term and goal-oriented interventions, but alternative approaches may be more suitable for individuals dealing with long-term and more complex psychological problems. For example, while psychoanalysis can work on personality disorders and complex traumas with in-depth subconscious discovery, gestalt therapy aims to direct the individual to their emotional experiences "in the moment".

Research indicates that, despite the effectiveness of CBT, which is strongly supported by scientific research, alternative psychotherapy approaches also provide significant contributions with their own theoretical foundations and treatment processes. In addition, the importance of choosing different therapy approaches according to the needs of different individuals is emphasized. In conclusion, many studies and clinical observations on the effectiveness of cognitive-behavioral therapies show that this approach provides significant improvement in many psychological problems. Therefore, comparing CBT and other psychotherapy approaches provides important information in terms of clinical practice and guides professionals who provide counseling on therapy selection.

Keywords: Cognitive-behavioral therapy (CBT), psychotherapy, psychoanalysis, gestalt therapy, schema therapi

EFFECTIVENESS OF COGNITIVE THERAPIES IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING PROCESS: A THEORETICAL EVALUATION

BİLİŞSSEL DAVRANIŞÇI TERAPİLER VE ALTERNATİF PSİKOTERAPİ YAKLAŞIMLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Serkan NACAK[1]

[1]Öğrenci, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Davranış Bilimleri Anabilim Dalı, 0009-0008-9464-2747

Özet

Bilişsel-davranışçı terapiler (BDT), son yirmi yılda psikoterapi alanında geniş bir popülerlik kazanmış ve birçok psikolojik rahatsızlık için etkili bir tedavi yaklaşımı olarak kabul edilmiştir. BDT'nin temelinde, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarının birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğu ve bu etkileşimlerin ruhsal sağlık üzerinde nasıl etkiler yarattığına dair bir anlayış yatmaktadır. BDT, özellikle depresyon, anksiyete, obsesif-kompulsif bozukluk, travma sonrası stres bozukluğu ve fobiler gibi yaygın psikolojik sorunlarda etkinliği kanıtlanmış bir terapi biçimidir. Ancak, bu terapi yaklaşımının yanında, insan ruh sağlığına dair farklı teorik ve metodolojik temellere dayanan alternatif psikoterapi yaklaşımları da bulunmaktadır. Bu alternatif yaklaşımlar arasında psikanaliz, gestalt terapi, insan merkezli terapi, şema terapi ve psikodinamik terapi gibi farklı ekoller yer almaktadır.

Bu çalışma, BDT ile diğer psikoterapi yaklaşımlarının karşılaştırmalı bir analizini sunmaktadır. Öncelikle, BDT'nin teorik temelinden ve uygulama prensiplerinden bahsedilmekte, ardından farklı terapi ekollerinin özellikleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. BDT'nin, hedef odaklı, yapılandırılmış ve kısa süreli bir terapi yöntemi olduğu belirtilirken, alternatif terapiler genellikle daha uzun süreli ve derinlemesine bir kişisel keşif sürecine dayanır. Bu bağlamda, psikodinamik terapilerin, bireyin bilinçaltı süreçlerine ve geçmişteki travmatik deneyimlere odaklanması, insan merkezli terapinin ise bireyin kendini anlamasına ve potansiyelini en üst düzeye çıkarmasına odaklanması gibi farklılıklar vurgulanmaktadır.

Bilişsel-davranışçı terapiler, düşünce kalıplarının değiştirilebileceği ve bireyin olumsuz davranışlarını daha işlevsel hale getirebileceği temel bir anlayışa dayanırken, diğer psikoterapi yaklaşımları daha çok kişinin geçmişi, bilinçaltı süreçleri, duygusal deneyimleri ve ilişkisel bağlamı üzerinde durur. Bu nedenle, BDT'nin daha kısa süreli ve hedef odaklı müdahalelerde etkin olduğu, ancak uzun süreli ve daha karmaşık psikolojik sorunlarla uğraşan bireyler için alternatif yaklaşımların daha uygun olabileceği sonucuna varılmaktadır. Örneğin, psikanaliz, derinlemesine bilinçaltı keşfi ile kişilik bozuklukları ve karmaşık travmalar üzerinde çalışabilirken, gestalt terapi, bireyi "şu anda"ki duygusal deneyimlerine yönlendirmeyi amaçlar.

Araştırmalar, BDT'nin bilimsel araştırmalarla güçlü bir şekilde desteklenen etkinliğine rağmen, alternatif psikoterapi yaklaşımlarının da kendi teorik temelleri ve tedavi süreçleriyle önemli katkılar sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, farklı terapi yaklaşımlarının, farklı bireylerin ihtiyaçlarına göre seçilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Örneğin, BDT daha çok davranışsal bozukluklar ve anksiyete gibi spesifik sorunlarla başa çıkmak için uygunken, insan merkezli terapiler kişisel gelişim ve duygusal iyileşme gereksinimleri için daha uygun olabilir. Sonuç olarak, bilişsel-davranışçı terapilerin etkinliği üzerine yapılan pek çok araştırma ve klinik gözlem, bu yaklaşımın birçok psikolojik sorun üzerinde ciddi bir iyileşme sağladığını göstermektedir. Bu nedenle, BDT'nin ve diğer psikoterapi yaklaşımlarının karşılaştırılması,

klinik uygulamalar açısından önemli bilgiler sunmakta ve terapi seçimi konusunda danışmanlık veren profesyonellere yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel-davranışçı terapi (BDT),psikoterapi, psikanaliz, geştalt terapi, şema terapi

Abstract

Cognitive-behavioral therapies (CBT) have gained widespread popularity in the field of psychotherapy over the last two decades and have been accepted as an effective treatment approach for many psychological disorders. The basis of CBT is an understanding of how individuals' thoughts, feelings, and behaviors interact with each other and how these interactions affect mental health. CBT is a form of therapy that has been proven to be effective, especially in common psychological problems such as depression, anxiety, obsessive-compulsive disorder, post-traumatic stress disorder, and phobias. However, in addition to this therapy approach, there are also alternative psychotherapy approaches based on different theoretical and methodological foundations regarding human mental health. These alternative approaches include different schools such as psychoanalysis, gestalt therapy, person-centered therapy, schema therapy, and psychodynamic therapy.

This study presents a comparative analysis of CBT and other psychotherapy approaches. First, the theoretical basis and application principles of CBT are discussed, and then the characteristics of different therapy schools are examined in detail. While CBT is stated to be a goal-oriented, structured and short-term therapy method, alternative therapies are generally based on a longer and more in-depth personal discovery process. In this context, differences are emphasized such as the fact that psychodynamic therapies focus on the individual's subconscious processes and past traumatic experiences, while human-centered therapy focuses on the individual's understanding of himself and maximizing his potential.

While cognitive-behavioral therapies are based on a basic understanding that thought patterns can be changed and that the individual can make his negative behaviors more functional, other psychotherapy approaches focus more on the person's past, subconscious processes, emotional experiences and relational context. Therefore, it is concluded that CBT is effective in shorter-term and goal-oriented interventions, but alternative approaches may be more suitable for individuals dealing with long-term and more complex psychological problems. For example, while psychoanalysis can work on personality disorders and complex traumas with in-depth subconscious discovery, gestalt therapy aims to direct the individual to his emotional experiences "in the moment".

Research indicates that, despite the effectiveness of CBT, which is strongly supported by scientific research, alternative psychotherapy approaches also provide significant contributions with their own theoretical foundations and treatment processes. In addition, the importance of choosing different therapy approaches according to the needs of different individuals is emphasized. For example, CBT is more suitable for dealing with specific problems such as behavioral disorders and anxiety, while person-centered therapies may be more suitable for personal development and emotional healing needs. In conclusion, many studies and clinical observations on the effectiveness of cognitive-behavioral therapies show that this approach provides significant improvement on many psychological problems. Therefore, comparing CBT and other psychotherapy approaches provides important information in terms of clinical practice and guides professionals who provide counseling on therapy selection.

Keywords: Cognitive-behavioral therapy (CBT), psychotherapy, psychoanalysis, gestalt therapy, schema therapi

ƏDƏBİYYAT TƏDRİSİNƏ MÜASİR YANAŞMALAR

MƏSMƏ YUSIFZADƏ

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Laborant

Xülasə: Ədəbiyyat tədrisi müxtəlif dövrlərdə fərqli metodik yanaşmalarla həyata keçirilib. Müasir dövrdə ədəbiyyat tədrisi yalnız ənənəvi ədəbiyyat dərsləri ilə məhdudlaşmır, həmçinin şagirdin tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirmək və ədəbiyyatın sosial və mədəni əhəmiyyətini anlamalarına kömək etmək məqsədini daşıyır. Bu yanaşmalar arasında tənqidi təfəkkür, interaktiv öyrənmə, multidissiplinar yanaşmalar və müxtəlif texnologiyaların istifadəsi mühüm yer tutur.

Açar sözlər: tənqidi düşüncə, interaktiv öyrənmə, multidissiplinar yanaşmalar, texnologiya və tədris, sosial və mədəni əhəmiyyət.

Ədəbiyyat tədrisi tənqidi düşüncənin inkişafını təmin edən bir sahədir. Müasir tədris metodları şagirdlərə yalnız mətnin məzmununu anlamağı deyil, həm də müəllifin məqsədini, yazı üsulunu, dilin istifadəsini və mətnin sosial və tarixi kontekstini təhlil etməyi öyrədir. Bu, şagirdlərin hər bir mətnə daha dərindən yanaşmalarına imkan verir.

Ənənəvi dərs metodlarından fərqli olaraq, interaktiv yanaşmalar tələbələrin dərslərdə fəal iştirakını təşviq edir. Qrup işləri, müzakirələr və debatlar şagirdlərə fikir mübadiləsi aparmaq, müxtəlif baxış bucaqlarını anlamaq və bir-birilərindən öyrənmək imkanı verir.

Ədəbiyyat dərslərində yalnız ədəbiyyatla bağlı biliklər deyil, həm də digər sahələrdən (tarix, fəlsəfə, psixologiya, mədəniyyətşünaslıq və s.) məlumatlar təqdim edilə bilər. Bu yanaşma şagirdlərin ədəbiyyatla daha geniş bir baxış bucağından tanış olmalarına imkan verir.

Müasir tədrisdə texnologiyaların tətbiqi şagirdlərə interaktiv materiallarla işləməyə, müxtəlif rəqəmsal platformalarda ədəbiyyat əsərlərini təhlil etməyə və müasir ədəbiyyat mühitində daha fəal iştirak etməyə şərait yaradır. İnternet vasitəsilə ədəbiyyat dərslərinin interaktivliyini artırmaq mümkündür.

Ədəbiyyatın sosial və mədəni əhəmiyyətinin qavranılması əsas prioritetlərdən biri hesab edilir. Ədəbiyyat yalnız estetik bir mədəniyyət sahəsi olaraq deyil, həm də sosial və mədəni bir güc olaraq tədris edilir. Müasir yanaşmalar şagirdlərin ədəbiyyatı sosial dəyişikliklərin və mədəni hadisələrin əks-sədası kimi qəbul etmələrinə kömək edir.

Ədəbiyyat tədrisində müasir yanaşmaların aşağıdakı kimi faydaları vardır.

1. Fəal öyrənmə: Tələbələr yalnız oxumaqla kifayətlənmir, həm də oxuduqları haqqında müzakirələr aparır, tənqidi baxışlarla yanaşırlar.

2. Yaradıcı düşüncə: Şagirdlər yaradıcı şəkildə fikirləşir, mətnlərə fərqli baxış bucaqları ilə yanaşırlar.

3. Sosial bacarıqların inkişafı: Qrup işləri və müzakirələr sosial bacarıqları inkişaf etdirir.

Nəticə: Ədəbiyyat tədrisində müasir yanaşmalar tələbələrin yalnız ədəbiyyat barədə biliklərini artırmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda onların ümumi dünyagörüşünü, tənqidi

düşüncə və sosial bacarıqlarını inkişaf etdirir. Müasir tədris metodları, şagirdləri yalnız informasiya almaqla deyil, həm də bu məlumatı təhlil edərək, hərtərəfli şəkildə mənimsəmək üçün hazırlayır.

Ədəbiyyat

1. Hüseynov T. (2016). Müasir tədris metodları və təcrübə. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.

2. Bayramova X. (2015). Ədəbiyyatın tədrisində yeni yanaşmalar. Bakı: Azərbaycan Universiteti.

3. Ağayev M. (2018). Ədəbiyyat tədrisində interaktiv yanaşmalar. Bakı: Azərnəşr.

4. Bayramov N. (2019). Tənqidi təfəkkür və ədəbiyyat. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.

5. Quliyev İ. (2020). Multidissiplinar yanaşmaların ədəbiyyat tədrisində rolu. Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti.

ÖĞRENCİLERİN SANATSAL - ESTETİK EĞİTİMİNDE SANATIN ROLÜ

ŞAGİRDLƏRİN BƏDİİ - ESTETİK TƏRBİYƏSİNİN İNKİŞAFINDA İNCƏSƏNƏTİN ROLU

Şəhla Süleymanova

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Orcid: 0000-0002-2499-7197

Günümüz çağında eğitimde kişiliğin sanatsal-estetik eğitimi meselesi özel bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda eğitimin humanistleşmesi önemli adımlardan biridir. Bununla birlikte, öğrencinin yaratıcı potansiyelinin ortaya çıkması, estetik zevkinin şekillenmesi ve gelişmesinde sanatın güçlü etkisini görmek mümkündür. Yaratıcı, yetenekli öğrencilerin varlığı, eğitimde ilerlemeye giden yolda önemli bir adımdır. Böyle öğrencileri sanatsal faaliyetlere yönlendirmek, milli geleneklerin imkanlarından yararlanmak ve halk sanatlarının önemli yönlerinden beslenmesine fırsat yaratmak, eğitim sürecinde sanatsal yaratıcılık faaliyetlerine katılımını sağlamak önemli adımlardan olmalıdır.

Öğrenci, estetik eğitimi kazanarak güzelliği duyup algılama gibi olumlu bir özellik kazanır ve dünyayı öğrenir, çevresindeki her şeye yaklaşımını gösterir. Bu, sanatsal anlamda daha fazla olasılık yaratır. Sanat, bu açıdan, çok yönlü bir insan yetiştirmede önemli unsurları ortaya koyar.

Öğrenci ayrıca estetik değeri olan her şeyi takdir etme yeteneğine sahip olur. Sanatla uğraşarak estetik duyarlılık kazanan öğrenci, duyma, algılama, hissetme, değerlendirme gibi önemli etkilerle şekillenir. Bunun için öğrenci okulda tüm derslerin öğretiminde teorik bilgilerin yanı sıra yaratıcı yönleri de görmeli ve katılmalıdır. Bu sırada öğrencileri sürekli bakmaya, dinlemeye, dokunmaya teşvik eden öğretmen, ona içsel deneyim dünyası ile dışsal ifade dünyası arasında bir köprü kurmasına yardımcı olur. Böylelikle, bu ona sanatın asla yetersiz bir kopya olmadığını, zengin bir şekilde yansıtıldığını anlamasına yardımcı olur. Çünkü, öğrenci sanata ilgi duyduğunda estetik zevkiyle birlikte, empati duygusu kazanır, iletişim becerisi gelişir, eğlenir, öğrenir, uygular, kolektifle ilişkisini düzenler ve destekleyici bir ortamda mutlu olur.

Sanat eğitimi, öğrencilere eleştirel düşünme becerilerini de aşılar. Kendi işlerini değerlendirmeyi ve başkalarının eserlerini anlamayı öğrenirler. Ayrıca, eğitim süreçlerinde farklı kültürlerin sanatsal ifadelerini anlamalarına yardımcı olur. Farklı kültürlerin sanatını öğrenmek, onlara başka insanların deneyimlerini ve duygularını daha iyi anlamak imkanı sunar. Bu da dünya görüşlerini genişletir.

Sanat yoluyla sanatsal yaratıcılık faaliyetlerinde estetik eğitimin aşılanması meselesi her zaman geçerliliğini korumaktadır. Çünkü, gelecekteki neslin kişisel ilişkilerinin ifade biçiminde bu kendini göstermektedir. Onların yüksek estetik değerlere sahip olması, ahlaki açıdan da manevi nitelikler kazanmalarıyla sonuçlanır. Öğrencilerin kendilerini manevi açıdan önemli bireyler olarak algılamaları, çevreyi sanatsal, estetik ve ahlaki olarak değerlendirme yeteneklerini geliştirmeleri, kültürün sürekli değerlerine sahip olmaları ve nesillerin manevi deneyimlerini benimsemeleri, sanatın yüksek önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, burada söylenenlerden şu sonuca varılabilir ki, öğrencilerin küçük yaşlardan itibaren derslerin öğretimi sürecinde sanatsal-estetik gelişiminde sanatın rolü inkar edilmezdir. Bu sayede öğrenciler yüksek bir dünya görüşüne sahip, estetik ve ahlaki açıdan olumlu değerlerle donanmış bireyler olabilirler.

Anahtar kelimeler: öğrenci, sanat, estetik eğitim, okul, sanatsal faaliyet, sanatsal yetenek

Müasir dövrdə təhsildə şəxsiyyətin bədii – estetik tərbiyəsi məsələsi xüsusi yer tutur. Bu baxımdan təhsilin humanistləşdirilməsi mühüm addımlardandır. Bununla şagirdin yaradıcı potensialının üzə çıxarılması, estetik zövqünün formalaşdırılması və inkişafında incəsənətin güclü təsirini görmək mümkündür. Yaradıcı, istedadlı şagirdlərin olması təhsildə təkmilləşməyə gedən yolda mühüm addımdır. Belə şagirdləri incəsənətlə məşğul olmağa sövq etmək, milli adət - ənənələrin imkanlarından istifadəsinə, xalq sənətkarlığının mühüm tərəflərindən qaynaqlanmasına şərait yaratmaq, təlim prosesində bədii yaradıcılıq fəaliyyətində iştirakının təşkili mühüm addımlardan olmalıdır.

Şagird estetik tərbiyəyə yiyələnməklə gözəlliyi duyub qavramaq kimi müsbət keyfiyyətə sahib olur və dünyanı öyrənir, ətrafdakı hər şeyə münasibətini göstərir. Bu incəsənətlə daha çox mümkün vəziyyət yaradır. İncəsənət bu baxımdan hərtərəfli insan yetişdirməklə mühüm məqamları ortaya qoyur.

Şagird həmçinin estetik dəyəri olan hər şeyi qiymətləndirmək bacarığına malik olur. Həmçinin incəsənətlə məşğul olmaqla estetik həssaslıq qazanan şagird duymaq, qavramaq, hiss etmək, dəyərləndirmək kimi əhəmiyyətli təsirlərə malik olur. Bunun üçün şagird məktəbdə bütün fənlərin tədrisində nəzəri biliklərlə yanaşı, yaradıcı tərəfləri də görməli, iştirak etməlidir. Bu zaman şagirdləri daima baxmağa, dinləməyə, toxunmağa təşviq edən müəllim ona mümkün olan ən müsbət şəkildə daxili təcrübə dünyası ilə xarici ifadə dünyası arasında körpü qurmağa kömək edir. Beləliklə, bu, ona incəsənətin heç vaxt kasıb bir nüsxə olmadığını, zəngin əks olunduğunu başa düşməyə kömək edir. Çünki, şagird inəsənətlə maraqlandığı zaman estetik zövqü ilə yanaşı, həm də empatiya hissi qazanır, ünsiyyətcil olur, əylənir, öyrənir, tətbiq edir, kollektivlə münasibəti tənzimləyir, dəstəkləyici mühitdə xoşbəxt olur.

İncəsənət təhsili şagirdlərə tənqidi düşünmə bacarıqlarını da aşılayır. Öz işlərini qiymətləndirməyi və başqalarının əsərlərini başa düşməyi öyrənirlər. Həmçinin, təhsilalana müxtəlif mədəniyyətlərin bədii ifadəsini anlamağa kömək edir. Müxtəlif mədəniyyətlərin sənətini öyrənmək onlara başqa insanların təcrübələrini və duyğularını daha yaxşı başa düşmək imkanı verir. Bu da dünyagörüşlərini artırır.

İncəsənət vasitəsilə bədii yaradıcılıq fəaliyyəti prosesində estetik tərbiyənin aşılanması məsələsi hər zaman öz aktuallığını qorumaqdadır. Çünki, gələcək nəslin şəxsi münasibətlərinin ifadə formasında bu özünü biruzə verməkdədir. Onların yüksək estetik dəyərlərə malik olması, əxlaqi cəhətdən də mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməsi ilə nəticələnir. Şagirdlərin özlərini mənəvi cəhətdən əhəmiyyətli şəxsiyyətlər kimi dərk etmək, ətraf aləmi bədii, estetik və əxlaqi qiymətləndirmək bacarığını inkişaf etdirmək, mədəniyyətin davamlı dəyərlərinə yiyələnmək və nəsillərin mənəvi təcrübəsini mənimsəmək imkanı verdiyini vurğulayaraq incəsənətin yüksək əhəmiyyətini göstərmək olar.

Beləliklə, deyilənlərdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, şagirdlərin erkən yaşlardan fənnlərin tədrisi prosesində bədii – estetik inişafında incəsənətin rolu danılmazdır. Bununla ham da şagirdlər yüksək dünyagörüşünə malik, estetik, əxlaqi cəhətdən müsbət məənəviyyatlı insan ola bilərlər.

Açar sözlər: şagird, incəsənət, estetik tərbiyə, məktəb, bədii fəaliyyət, bədii istedad

THE CONTRIBUTIONS MADE BY HEYDAR ALIYEV TO AZERBAIJAN LANGUAGE

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ VERDİYİ TÖHFƏLƏR

Nurlana Kazımova

Azərbaycan, Bakı, ADPU, ORCİD ID:0000-0001-9383-567x

Tarix göstərir ki, Azərbaycan dili müxtəlif dövrlərdə rəsmən dövlət dili kimi elan edilib bir müddət fəaliyyət göstərsə də, dövlət dili statusu uzun sürə bilməmişdir. Yalnız xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gəldikdən sonra milli dilimizin xilaskarı kimi tarixə öz əbədi imzasını qoydu. Tam qətiyyətlə demək olar ki, ulu öndər Heydər Əliyevin keçən əsrin 70-80-ci illərində yeritdiyi fəal və ardıcıl dil siyasəti Azərbaycanda milli özünəqayıdış, milli özünüdərk və milli azadlıq ruhunu yüksəltdi.Ölkə rəhbərinin təşəbbüsü və fəal iştirakı ilə 1995-ci il oktyabrın31-də Konstitusiyanın dövlət dili haqqında maddəsi ilə bağlı keçirilən gərgin və tam demokratik müzakirələr nəticəsində Azərbaycan dilinin qanuni haqqı üzrə qaytarıldı. Həmin il noyabrın 12-də qəbul olunan Konstitusiyada Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili kimi təsbit (21 -ci maddə) olundu. Ölkəmizdə hər il "Ana dili" günü təntənəli surətdə qeyd edilir.Azərbaycan dilinin dövlət dili statusuna yüksəlməsi yolunda möhtərəm Heydər Əliyevin başladığı müqəddəs milli mücadilənin tarixi bir qərinədən çox davam etmişdir.Ulu öndər gənclərimizə məhz ana dili əsasında dünyanı dərk etməyi məsləhət görürdü. Azərbaycan gənclərinə xarici dilləri - ingilis, alman, fransız, çin və s. dilləri öyrənməklə, ilk növbədə, öz ana dilini daha mükəmməl bilməyi tövsiyə edirdi.XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı, ümümişlək dilə, dövlət dilinə çevrilməsi, diplomatiya aləminə yol açması, dünyanın böyük dövlətlərinin və beynəlxalq təşkilatların kürsülərində səslənməsi bilavasitə Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan dilinin keşiyində durmaq Heydər Əliyevin həyat fəaliyyətinə çevrilmişdi.Azərbaycan dilinin inkişafı, onun tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsi və yabançı təsirlərdən qorunması, habelə bu dilin saflığı, təmizliyi istiqamətində Heydər Əliyevin yeritdiyi siyasət bu gün onun siyasi kursunun layiqli davamşısı möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Heydər Əliyevin dil siyasəti, onun dilimizin inkişafı yönündə göstərdiyi tarixi xidmətlər əsl məktəbdir və bu məktəbin təcrübəsindən zaman-zaman istifadə olunacaqdır.

Açar sözlər: dil, Heydər Əliyev, Ana dili, gənclər, dil siyasəti, dövlət dili.

The history shows that although the Azerbaijani language was officially declared as the state language at different times and functioned for some time, the status of the state language could not survive long. Only after coming to the power in 1969, the national leader of our people, Heydar Aliyev, put his eternal signature in the history as the savior of our national language. It can be said with full resolution that the active and consistent language policy implemented by the great leader Heydar Aliyev in the 70s and 80s of the last century raised the spirit of national self-return, national self-awareness and national freedom in Azerbaijan.With the initiative and active participation of the leader of the country, on October 31, 1995, the legal right of the Azerbaijani language was restored as a result of intense and fully democratic discussions held in respect to the article of the Constitution on the state language. In the Constitution adopted on November 12 of that year, the Azerbaijani language was established as the state language of the Republic of Azerbaijan (Article 21). "Native language" day is

solemnly celebrated in our country every year.The history of the holy national struggle started by the respected Heydar Aliyev on the way to the elevation of the Azerbaijani language to the status of the state language has continued for more than a century.The great leader advised the youth to understand the world on the basis of their native language. He advised the youth of Azerbaijan to know their native language perfectly first by learning foreign languages - English, German, French, Chinese, etc.In the second half of the 20th century, the comprehensive development of the Azerbaijani language, its transformation into a common language, the state language, opening the way to the world of diplomacy, and being heard in the platforms of the great powers of the world and international organizations are directly connected with the name of Heydar Aliyev. Standing on guard of the Azerbaijani language became Heydar Aliyev's life activity.

Keywords: language, Heydar Aliyev, native language, the youth, language policy, state language.

ƏDƏB DİLİN NORMALARI VƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ

Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı

F.ü.f.d., baş müəllim, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, ID 0009-0005-0068-4590

Nitq mədəniyyətinə danışıq və yazı mədəniyyəti daxildir. Belə yüksək mədəniyyətə yiyələnən hər bir şəxs, ziyalı ictimai həyatda daim uğur qazanır. Nitq mədəniyyəti tətbiqi dilçiliyin sahəsidir. Nitq mədəniyyəti prosesində ədəbi dil normaları əsasdır. Ədəbi dil ictimai müəssisə və idarələrdə, nəşriyyat və mətbuatda, radio və televiziyada, maarif və mədəniyyət ocaqlarında və digər yerlərdə istifadə olunan dildir. Hər bir ədəbi dil həm şifahi, həm də yazılı formalara, eyni zamanda zəngin üslubi rəngarəngliyə malik olur. Ədəbi dilin hamı üçün aydın və ümumi olması onun əsas əlamətlərini təşkil edir. Ədəbi dil mədəni və tarixi hadisədir. Bu dil cəmiyyətin mədəni tələbatı əsasında və müəyyən zərurət nəticəsində şifahi yolla yaranır. Müasir Azərbaycan ədəbi dili özünəməxsus daxili qaydalara və ədəbi normalara malikdir. Normativlik ədəbi dildə başlıca şərtdir. Ümumi normalar olmadan ədəbi dil də ola bilməz. Ədəbi normalar fikrin aydın, dəqiq ifadə olunmasına, hamı tərəfindən eyni formada anlaşılmasına, eyni zamanda, düzgün və vahid nitq yaratmağa kömək edir

Açar sözlər: ədəbi dil, nitq mədəniyyəti, norma anlayışı

Norma dilin fonetika, leksika və qrammatikasını əhatə edən dil qaydalarından ibarətdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbi dil və nitq mədəniyyəti dil normaları olmadan tənzimlənə bilməz. Ədəbi dilin normaları − ədəbi dilin inkişafının müəyyən dövründə dil vasitələrindən istifadə qaydalarıdır. Dildə, eləcə də nitqdə norma nisbi sabitlik yaradır, nizamlayıcı funksiya yerinə yetirir. Eyni zamanda ədəbi dilin normaları kütləvi və dəyişkəndir. Ədəbi dilin normaları mütləq deyil, bu o deməkdir ki, müəyyən şəraitdən asılı olaraq dəyişikliyə uğraya bilir. Nitq fəaliyyətində dil normalarından düzgün istifadə düzgünlük, aydınlıq, dəqiqlik, məntiqilik, ifadəlilik, ahəngdarlıq kimi üslubi keyfiyyətlər yaradır. Yəni dilin normalarına düzgün riayət etmək nitqin gözəlliyini şərtləndirən başlıca əlamətlərdən hesab olunur.

Ədəbi dilin normalarına riayət etmədən nitq mədəniyyəti formalaşdırmaq olmaz.İstər şifahi, istərsə də yazılı nitqdə norma pozuntusu nitq mədəniyyətinə də təsir edir.Dilin normaları dilin daxili resurslarına əsaslanan qaydalar sistemidir.Norma geniş anlayışdır.O, tənzimləyici funksiya daşıyır.

1920-ci illərdə orfoqrafik normalara həsr edilmiş müzakirələr orfoqrafiya lüğətinin işıq üzü görməsinə səbəb oldu. Daha sonra digər orfoqrafiya lüğətləri də çap olundu.Düzdür, onlar beş ildən bir hazırlana bilmədi, amma bu sahədə işlər mütamadi olaraq gedirdi.

Dilimizin orfoqrafiyasında aparıcı üç prinsip müəyyən norma daxilində fəaliyyət göstərir.Dilimizin orfoqrafiyasının əsas funksiyası çoxvariantlığa son qoymaq, vahid sistem yaratmaqdır. Hal-hazırda orfoqrafiya lüğətimizdə sözlər daha çox fonetik prinsipə əsasən yazılır.

Orfoepik normalar da yenilənir. Hal-hazırda 2021-ci ildə qəbul olunmuş normalar əsas götürülür. Bu normalarda da bəzi dəyişikliklər vardır. Amma hələ vahid bir orfoepiya lüğəti hazırlanmayıb. *Orfoepik* normanın tələbi ilə Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətlərində saitlərin, samitlərin yazılış qaydaları, sözün müxtəlif yerlərindəki qoşa sait və samitlərin yazılışı, şəkilçilərin yazılışı, mürəkkəb sözlərin yazılışı, köməkçi sözlərin yazılışı, mürəkkəb

adların yazılışı, ixtisarların yazılışı, sözün sətirdən sətrə keçirilməsi qaydası, durğu işarələrinin düzgün istifadəsi, dilə yeni gələn sözlərin düzgün yazılışı əks olunur və əməl olunması məcburi xarakter daşıyır.

Orfoepik və orfoqrafik normanın pozulması fonetik normanın pozulması deməkdir.

Leksik norma vətəndaşlara istifadə etdiyi sözün leksik mənasına bələd olmağı, sözü düzgün və yerində işlətməyi tələb edir. Leksik normanın tələb etdiyi və nitqdə işlədilən leksik vasitələrə omonimlər, sinonimlər, antonimlər, arxaizm və neologizmlər, çoxmənalı sözlər, frazeoloji vahidləri nümunə göstərə bilərik.Yadda saxlamaq lazımdır ki, danışarkən və yaxud yazarkən leksik normanın pozulması, yəni sözlərin dəqiq və düzgün yerində işlədilməməsi fikrin ifadəsinə mane olur və fikir anlaşılmır. Leksik norma dəyişikliyə tez uğrayır.

Morfoloji norma da müəyyən bir qaydaya salınan sistemdir.O, dialektik normadan fərqlidir.Morfoloji normanın sistemliliyini müəyyənləşdirməklə şifahi və yazılı nitq arasındakı fərqləri aradan qaldırmaq olar.Morfoloji norma da nitq mədəniyyətini şərtləndirən başlıca amillərdəndir.

Nitq mədəniyyəti baxımından morfoloji normanın pozulduğu hallar çoxdur.Mübtəda ilə xəbərin uzlaşmaması (Əli ilə Sahib kəndə gəlib), toplu isimlərdən sonra cəm şəkilçisi qəbul etmiş sözün işlənməsi (Onlar bir sürü qoyunlar gördülər), müəyyən miqdar sayından sonra gələn ismin cəmdə işlənməsi və s.

Qeyd edək ki, bəzi türk dillərində (qırğız, qazax və s.) morfoloji norma məntiqi normanı aradan çıxarıb. Bu dillərdə miqdar saylarından sonra işlənən isimlər cəm şəkilçisi qəbul edir.

Morfoloji norma kök və şəkilçi morfemlərin yerləşməsini tənzimləyir, bu səbəbdən yeni sözlər yaranır.

Nümunəvi nitqə sahib olmaq üçün ədəbi dilin normalarına uyğun yazmaq və danışmaq tələb olunur. Əgər hər üç normadan birini nitq zamanı pozuruqsa, deməli nitqimiz də nümunəvilikdən çıxır. Nitq zamanı və ya yazı zamanı səhv etməmək üçün normaları bilmək mütləqdir. Əgər yeni orfoqrafik normalara bələd deyiliksə, yeni orfoqrafiya lüğətindən xəbərimiz yoxdursa, təbii ki, fonetik (orfoqrafik) normanı pozacağıq. Eləcə də, orfoepik normalarda olan dəyişikliklərdən xəbərsiziksə, yenə də orfoepik norma pozuntusu baş verəcək. Bu halları morfoloji, leksik normalarda da görə bilərik.

İşgüzar ünsiyyətdə nitq məqsədyönlü olmalıdır, bəzən düzlük heç də həmişə nəzakətliyə uyğun gəlmir, bu halda müxtəlif dolayı təsir formalarından-işarələr, deyimlər və s.-dən istifadə edilir (2,s.9).

Normativliyin ədəbi dilin ən mühüm əlaməti olması dilçilər tərəfindən tərəddüdsüz qəbul edilir. Norma sanki “süzgəc” rolunu oynayır. Dili “zibilləyən”, artıqlıq, ağırlıq gətirən sözləri sıxışdırıb çıxarır. Norma ümumişləklik, nisbi sabitlik, məcburilik kimi xüsusiyyətlərə malikdir. Məcburilik deyəndə yaradılan qaydalara uyğunlaşma nəzərdə tutulur.Normanın dəyişməsi də qanunauyğun hadisədir və normal haldır. Daha çox dəyişiklik şifahi nitqdə olur.

Nitq mədəniyyətində norma dedikdə sözdən istifadə, tələffüz, dil vasitələrindən istifadə nəzərdə tutulur.

Prof.A.Qurbanov qeyd edir ki, hər bir şəxsin həm şifahi, həm də yazılı nitqi zəngin lüğət tərkibinə malik olmalı, orfoepik və orfoqrafik normalara əsaslanmalı, qrammatik qayda-qanunları, üslubi normaları gözləməlidir. Bunlar ümumilikdə ədəbi dli normalarını təşkil edir (1,s.15).

Prezident İlham Əliyevin 9 aprel 2013-cü ildə təsdiq etdiyi “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”nda nitq mədəniyyətinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, bu fənnin ali məktəblərdə tədrisinə dair xüsusi bənd də verilib.

Nitq mədəniyyəti bir elm sahəsi kimi dilçiliyin ən aktual problemlərinin həllində aparıcı rola malikdir. Nitq mədəniyyətinin nəzəri və tətbiqi məsələləri, onların həlli bu gündəaktualdır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Qurbanov A. Azərbaycan nitq mədəniyyəti problemləri. Bakı,1988
2. Müasir Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti məsələləri (məqalələr toplusu). Bakı,2022

İNFORMATİV XARAKTERLI MATERIALLARIN TƏRCÜMƏSİ

Sədaqət İsgəndərova. Müəllim

Bakı. ADPU, https//orcid. org/0000-0002-6582-89X

Xülasə.

Müasir dünyada informasiya bolluğu olsa da və bu informasiya nə qədər sürətlə yayılsa da, insanlar əksər hallarda lazım olam məlumatı tapmaqda çətinlik çəkirlər. Başqa bir tərəfdən insanlar kitab oxumaq və əl ilə yazmaq vərdişini tədricən itirməkdədirlər. Buna baxmayaraq dünya alimləri kitab və jurnalı hələ də informasiya Kommunikasiya Texnologiyaları alətlərindən üstün tuturlar.

Müasir cəmiyyət elmi nailiyyətlərlə sıx surətdə bağlıdır. Müxtəlif dillərin danışıldığı ölkələrdə insanların bir-biri ilə ünsiyyətini təmin etmək üçün çox vaxt ingilis dili rəsmi dövlət dili kimi çıxış edir.Təşkilatlar və şirkətlər yeni bazarlara daxil olmaq, yaxud dünyada öz əməliyyatlarının sayını artırmaq istdikdə mədəniyyət və dil baryeri ilə üzləşirlər.

Müxtəlif dillərdə danişan birliklər, ölkələr arsında iqtisadi, siyasi, elmi və mədəni əlaqələrin inkişafı həmişə tərcümə ilə bağlı olmuşdur. Dəyişən isə tərcümə sənayesinin hazırki artımı və həcmi olmuşdur.

Qloballaşma texniki tərcüməyə daha çox üstünlük vermişdir. Sənaye cəhətdən daha çox inkişaf etmiş ölkələrdə texniki tərcüməyə ehtiyacın hər il 25-30% artacağı gözlənilir. İngilis dili ticarət sahəsində də aparıcı dildir. Dünyada bizneslə məşğul olan 20 əsas yerli şirkətlər arasında aparılmış sorğudan məlum olmuşdur ki,tərcüməçini işə götürərkən əsas şərt onun ingilis dilini bilməsidir. İngilis dili təkcə ticarət dili yox,həm də mədəniyyət, diplomatiya, internet və media sahəsində də aparıcı dildir.

İngilis dilinin dünyada dominant mövqeyi onun məxtəlifliyinə heç də kölgə salmamalıdır. Deyvid Kristalin “İngilis dili qlobal dil kimi” kitabında göstərilir ki, İngilis dili dünyanın 60-dan çox ölkəsində ya rəsmi, ya da aparıcı dövlət dilidir və daha 75 dünya ölkəsində bundan istiadə edilir. Həmçinin dünyanın daha 75 ölkəsində ondan istifadə edilir. Çox saylı müşahidələrə görə İngilis dili çox zəngin bir dildir. Özünün “XXI əsr lüğət”də Attali göstərir ki, çin dili və onun variantları ticarət dili kimi ingilis dilinin yerini tutacaq, daha sonra həm yazılı,həm də şifahi maşın tərcüməsi mədəniyyət və media sahəsində ingilis dilinin rolunu azaldacaq. İnformativ tərcümə oxucunun məlumatlandırılması, müəyyən fikirlərin əsas məqsədinin çatdırılması və qeyri-bədii mətnlərin hədəf dilə tərcüməsidir. Bəzən informativ tərcüməyə ehtiyac yarana bilər. Məsələn hər kəs xarici dildə bir çox materiallardan istifadə etdiyi zaman bu baş verə bilər.

İnformativ tərcümə prinsipi mühüm məlumatların, vacib olmayan məlumatlardan ayrılmasıdır ki, bu da insanlara böyük həcmli mətnin xülasəsini anlamaqda və məzmunu başa düşməkdə şərait yaradır. Əgər fikirləşirsinizsə dəqiq və hərfi tərcüməyə ehtiyac yoxdur,lakin mətnin mahiyyətini çatdırmaq lazımdır, bu zaman informativ tərcümə köməyinizə çata bilər.

Açar sözləri: internet və mediya, kommunikasiya texnologiyası, qloballaşma, informativ tərcümə

ET DAŞIYICILARININ UTİLİZASİYASI HAQQINDA

Almaszadə Gülsüm Siyavuş qızı

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi

Xülasə

Kompüterin ƏS-nin proqram vasitələrinin imkanları ilə daşıyıcılardakı informasiyanı etibarlı silmək mümkün deyil. Prinsip etibarilə ilə ƏS elə işlənir ki, istifadəçilərin təsadüfi səhv əməliyyatları nəticəsində məlumatlar dönməz şəkildə itməsin, yəni lazım gəldikdə onu bərpa etmək mümkün olsun. Kompüterin aparat həlli də bu şərti nəzərə alır. Bərk və yumşaq maqnit disklər, maqnit-optik disk və disketlərə, eləcə də maqnit lentlərə (strimmerlərə) yazma/oxuma prinsiplərinə toxunmadan kompüterlərdən informasiyanın ƏS vasitəsilə silinməsi texnikasını nəzərdən keçirək. Silmə əməliyyatı əsasən üç metodla həyata keçirilir: – ƏS-nin "Delete" standart silmə komandasından istifadə etməklə; – silinməsi nəzərdə tutulan informasiyanın üzərinə (daşıyıcıda tutduğu sektora) yeni, informativlik daşımayan məlumatın yazılması ilə; – daşıyıcını yenidən formatlaşdırmaqla. Deyildiyi kimi bu metodlardan heç biri informasiyanın 100% silinməsini təmin etmir. Məsələ ondadır ki, daşıyıcı qurğuların maqnit/maqnit-optik yazma/silmə başlıqları elə hesablanmışdır ki, informasiyanı tam silmək üçün kifayət edəcək maqnit/optik sahəsi intensivliyi yaratmasın. Digər tərəfdən informasiyanı dönməz silmək üçün kompüterin yazma-silmə qurğularının (vinçesterin, CD/DVD-ROM-ların və s.), maqnit-optik başlıqlarının gücünün (intensivliyinin) lazımi qədər artırılması onların ölçülərinin təxminən 2-3 dəfə böyüdülməsi ilə nəticələnərdi ki, bu da kompüterlərin miniatürləşmə prinsiplərinə (xüsusilə mobil kompüterlərdə) ziddir. Yəni, xüsusi texniki vasitələrlə daşıyıcıların qalıq maqnitizminə/optik selinə əsasən ilkin informasiyanı bərpa etmək mümkündür. Ona görə bu sadə üsullardan bir qayda olaraq məxfi və dövlət sirri daşımayan məlumatların silinməsi üçün istifadə edilir. Qeyd edək ki, bu üç proqram metodundan hər sonrakı əvvəlkinə nisbətən informasiyanı daha etibarlı silir. Bəzi məlumatlara görə əkskəşfiyyat və digər xüsusi orqanlar üçün hazırlanmış müasir qurğular ən mükəmməl silmə vasitələri ilə təmizlənmiş daşıyıcılarda qalan izə görə ilkin məlumatları bərpa edir. Ona görə də yüksək dərəcəli dövlət sirri yazılmış daşıyıcıları etibarlı təmizləmək üçün yeganə yol onları yüksək temperaturda əritməkdir. İkinci texnologiya güclü maqnit/optik sahəsi yaradan qurğulardan istifadə etməklə aşağıdakı hallarda tətbiq edilir: – adi iş rejimində istifadə üçün; Silinməsi nəzərdə tutulan daşıyıcılar kompüterdən çıxarılır, xarici qurğuda yerləşdirilir və qurğu işə salınır. Daşıyıcının tipindən asılı olaraq qurğular müxtəlif konstruksiyalara malikdir. Daşıyıcıların iş yerində silinməsi üçün istifadə edilir. – təcili hallarda silmək üçün; Qurğu kompüterin daxilində quraşdırılır. Hüquq-mühafizə, vergi orqanları, rəhbərlik və s. tərəfindən qəflətən müsadirə, qarət təhlükəsi və s. hallar yarandıqda cəld silmək məqsədilə istifadə edilir. Qurğunu işə salan düymə adətən gizli yerdə quraşdırılır. Qurğu avtonom qida mənbəyinə, radiokanalla (radiopult, mobil telefon və s. vasitəsilə) işə düşmə imkanına malikdir. Daşıyıcının icazəsiz əldə edilməsi (oğurluq, qarət) məqsədilə kompüter gövdəsinin açılması, yerdəyişməsi və s. halları baş verdikdə qurğunu avtomatik işə salan variantlar da mövcuddur. – daşınmanın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün;

Açar sözlər:kompüter, proqram, disklər

RİYAZİYYATIN TƏDRİSİ METODİKASININ RİYAZİYYAT ELMİ İLƏ ƏLAQƏSİ

Cəfərova Ülviyyə Əhməd

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi

ÖZET

Riyaziyyatın tədrisi metodikasının riyaziyyat elmi ilə sıx əlaqəsi təbiidir, çünki riyazi bölmələr məktəb riyaziyyat kursuna xüsusi qaydada işlənildikdən sonra daxil edilir. Bunun üçün riyazi anlayış, fakt və metodların təbii formalaşması prosesini bilmək zəruridir. Riyaziyyat elminin inkişafı tarixini şərti olaraq aşağıdakı dövrlərə bölürlər:

1) riyaziyyatın yaranması dövrü;

2) sabit kəmiyyətlər riyaziyyatı dövrü;

3) dəyişən kəmiyyətlər riyaziyyatı dövrü;

4) dəyişən münasibətlər riyaziyyatı dövrü.

Riyaziyyatın yaranması dövründə ədəd və fiqur anlayışları formalaşmışdır. Hesab və həndəsə bu dövrdə yaranmışdır. Bu elmlərin məzmununu praktik məsələlərin empirik həlli qaydaları təşkil edirdi. Bu dövr bizim eradan əvvəl VI əsrə qədər davam etmişdir. Sabit kəmiyyətlər riyaziyyatı dövrü bizim eradan əvvəl VI-V əsrlərdən başlanır. Bu dövrdə riyaziyyat müstəqil elm kimi formalaşır, onun tədqiqat obyekti (ədəd və fiqur) və tədqiqat metodları müəyyənləşir. Xüsusi simvolika və cəbr bu dövrdə yaranmışdır. Dəyişən kəmiyyətlər riyaziyyatı dövrü XVII əsrdən başlanmış, XIX əsrin birinci yarısına qədər davam etmişdir. Riyaziyyatda funksiya, kəsilməzlik və hərəkət ideyaları bu dövrdə yaranır və 129 möhkəmlənir. Klassik riyazi analiz, analitik həndəsə məhz bu dövrdə yaranmışdır. Dəyişən münasibətlər riyaziyyatı dövrü (müasir riyaziyyat dövrü) XIX əsrin ortasından başlanır. Bu dövr mücərrəd riyazi qurmalarla xarakterizə olunur. Riyazi struktura anlayışı bu dövrdə yaranmışdır. Riyaziyyatın tədrisi metodikasının pedaqogika elmi ilə də sıx əlaqəsi vardır. Məlumdur ki, pedaqogika təlimin ümumi qanunauyğunluqlarını öyrənir. Riyaziyyatın tədrisi metodikası bu ümumi qanunlardan geniş istifadə edir. Riyaziyyatın təlimi prosesi yalnız şagirdlərin psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla təşkil oluna bilər. Ona görə də riyaziyyatın tədrisi metodikasının psixologiya elminin nəticələrindən istifadə etməsi vacibdir. Təlim prosesini idarə etmək üçün kibernetika elminin nəticələrindən də istifadə olunmalıdır. Məlumdur ki, kibernetika müxtəlif sistemlərin idarə olunmasının ümumi qanunauyğunluqlarını öyrənir. Riyaziyyatın tədrisi metodikasının idrak prosesinin qanunauyğunluqlarını öyrənən fəlsəfə elminin nəticələrindən də istifadə etməsi vacibdir. Pedaqoji-riyazi tədqiqatların təhlili göstərir ki, riyaziyyatın tədrisi metodikası öz tədqiqatlarında aşağıdakı metodlardan istifadə edir:

1) riyaziyyatın inkişafı tarixinin öyrənilməsi və istifadə olunması;

2) riyaziyyat təliminin müasir təcrübəsinin öyrənilməsi və istifadə olunması;

3) riyazi metodların və riyazi dilin didaktik işlənilməsi və onların məktəb riyaziyyat kursuna köçürülməsi;

4) pedaqoji eksperimentin aparılması.

Riyaziyyatın inkişafı tarixi riyazi metodların və riyazi dilin inkişafı yolları haqqında çox mühüm informasiya verir. Bu informasiya isə öz növbəsində riyazi metodların və riyazi dilin məktəb riyaziyyat kursuna daxil edilməsinin mümkün yollarını tapmağa imkan yaradır.

Anahtar kelimeler: riyaziyyat dərsləri, öyrətmə, təşkili

MƏLUMAT DAŞIYICILARI İNFORMASİYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ OBYEKTİ KİMİ

Həsənova Yeganə Akif qızı

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi

Xülasə

İT-nin təmin edilməsi məlumatların əks edildiyi maddi daşıyıcıların növündən, onun fiziki, mexaniki, kimyəvi, erqonomik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq seçilmiş mühafizə metodları və qaydaları ilə təmin edilir. İnformasiyanın əsas həcmi aşağıda göstərilən maddi daşıyıcılarda yadda saxlanılır: – bərk və yumşaq maqnit daşıyıcılar (disklər, disketlər); – maqnit-optik daşıyıcılar (disklər); – strimmerlər; – ZIP-yaddaş diskləri; – fleş-yaddaş (Flash memory) prinsipi əsasında yaradılmış fleş-disklər (Flash Drive), fleş-saxlanclar, fleş-kart (Flashcard); – kağız və s. Bütün bu maddi yaddaş vasitələrində mətn, fonoqram, audio-video materiallar, şəkillər, çertyojlar, hesablamalar və s. formasında saxlanılan informasiyanın tərkibində məxfi məlumatlar (fərdi, xidməti, kommersiya, məhkəmə-istintaq, peşə, istehsalat və s.) və ya dövlət sirri (xüsusi əhəmiyyətli, tam məxfi və məxfi) ola bilər. Bu fiziki daşıyıcılar məlumatların yazıldığı yerlərdə (ev, iş yerləri, istirahət yerləri və s.) saxlanıla, başqa yerə daşına, başqasına verilə, tullanıla (atıla) və s. yerdəyişmələrə məruz qala bilər. Aydındır ki, bu daşıyıcıların nəzarətsiz hərəkəti, icazəsiz istifadəsi, itməsi və ya oğurlanması, qərəzli məqsədlə silinməsi, dəyişdirilməsi və s. hallar dövlət maraqları, təşkilatlar, adi vətəndaşlar üçün ziyanlı ola bilər. Ona görə də MD-də yadda saxlanılan məlumatların İT-nin təmin edilməsi dövlət, təşkilatlar və hər bir şəxs üçün əhəmiyyətli və aktual məsələdir. MD-dən informasiyanın arzu olunmayan yayılması/sızması əsasən aşağıdakı kanallar vasitəsilə həyata keçirilir: – insayder və autsorsinq fəaliyyəti; – elmi-tədqiqat və təcrübi konstruktor işləmələri (ETTKİ); – istehsalat fəaliyyəti; – kağız və elektron tullantıların məlumat daşıyıcıları. İnsayder fəaliyyəti (işçilər və ya keçmiş əməkdaşlar, partnyorlar və s. tərəfindən İT-nin pozulması), eləcə də autsorsinq fəaliyyəti (təşkilatın işçi, iş yeri, iş funksiyalarını və s. resurslarını başqa təşkilatın xidmətinə verməsi) prosesində autsorser əməkdaşları tərəfindən İT-nin pozulması əsasən, məlumatların qeyri-qanuni əldə edilməsi və digər tərəfə ötürülməsi yolu ilə baş verir. ETTKİ, eləcə də istehsal prosesində yaranan kağız sənədlər (eskizlər, çertyojlar, qeydlər, hesablamalar, hesabatlar və s.), maketlər, qovşaqlar, elementlər, məhsul nümunələri və onların tullantıları, çıxdaş məhsulları, istehsalat yerindən ətrafa yayılan axar çirkab sular, hava kütləsi, istifadə edilən radioaktiv elementlərin şüaları və s. müəyyən məxfi və sirli məlumatların daşıyıcıları ola bilər. Bu mənbələrin İT də mövcud qanunvericilik, təşkilatdaxili hüquqinormativ sənədlər, təşkilati qaydalar və s. üsullarla təmin edilməlidir.

Açar sözlər:daşıyıcı, informasiya, obyekt

EVALUATING THE IMPACT OF THE SINGLE NATIONAL CURRICULUM ON EDUCATIONAL EQUALITY AND TEACHER PREPAREDNESS IN PAKISTAN

Zohaib Hassan Sain[1]

[1]Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Lahore, Pakistan.

[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6567-5963

Abstract

Education in Pakistan reflects significant disparities across its public, private, and madrasa institutions, particularly regarding quality and resource allocation. The introduction of the Single National Curriculum (SNC) aims to address these inequalities by standardizing curricula nationwide. However, implementing the SNC presents substantial challenges, especially in regions like Punjab, where variations in infrastructure and resources are stark. This context underscores the need to evaluate the SNC's role in mitigating educational disparities and the barriers hindering its effective implementation. This study critically examines the efficacy of the SNC in reducing educational inequalities among different school types in Punjab. It aims to identify the challenges faced during its implementation and to recommend policy measures for achieving equitable educational outcomes. A mixed-methods research design was employed to analyse the SNC's impact comprehensively. Quantitative data were collected through surveys conducted with 100 teachers, while qualitative data were gathered via semi-structured interviews with 20 school administrators and 10 policymakers. Quantitative findings were analysed using statistical comparisons of mean scores, whereas qualitative data were subjected to thematic analysis to capture diverse stakeholder perspectives. The quantitative analysis revealed a significant urban-rural divide in the effectiveness of the SNC. Urban schools reported a higher mean success score of 4.1 compared to 3.5 for rural schools, highlighting geographical disparities in implementation. Qualitative insights identified critical barriers, such as insufficient teacher training and inadequate resource allocation, as primary obstacles to the SNC's effective adoption. While the SNC can potentially reduce educational inequalities, its inconsistent implementation limits its overall impact. Targeted reforms are necessary to ensure equitable educational outcomes. These include comprehensive teacher training programs, improved resource distribution strategies, and sustained policy support. Addressing these issues will enhance the SNC's capacity to achieve its objectives and promote fairness across Pakistan's educational landscape.

Keywords: Educational inequality; Education policy; Resource allocation; Single National Curriculum; Teacher training.

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı
Hemşirelik Bölüm Başkanlığı

2025 AİLE YILI

Sayı : E-32759590-903.07-892557 03.03.2025
Konu : Görevlendirme: Doç.Dr.Fatma BİRGİLİ

Sayın Doç. Dr. Fatma BİRGİLİ

İlgi : SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ DEKANLIĞI'nın 03.03.2025 tarihli ve E-49323390-903.07-891490 sayılı yazısı

Bölümümüz öğretim üyesi Doç.Dr.Fatma BİRGİLİ'nin Arceng Akademi tarafından Muğlada düzenlenecek olan "II.Uluslararası Ege Bilimsel Çalışmalar Kongresi"nin Düzenleme Kurulunda akademisyen temsilcisi olarak katılmak üzere 2547 Sayılı Kanun'un 39. maddesi uyarınca 15-16 Mart 2025 tarihleri arasında (yol dahil) yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilmesi Dekanlığımız tarafından uygun görülmüştür.

Konunun adı geçen öğretim üyesine tebliğ edilmesi hususunda bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Media SUBAŞI BAYBUĞA
Bölüm Başkanı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: 4V1LR4-XZLR7T Belge Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/msku-ebys

null
Telefon No: null Faks No: null
e-Posta: null İnternet Adresi: null
Kep Adresi: muglaskuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için: Seher UŞKAN
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No: 0252211 2239

ARCENG AKADEMİ

Sayı : T-100-99 23.03.2025

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

İLGİLİ MAKAMA

Arceng Akademi tarafından 15-16 Mart 2025 tarihleri arasında Mugla'da düzenlenen II. International Aegean Scientific Studies Congress'de sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların % 54,06'sı yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur. Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı: 74

Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 34

Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 40

Katılımcı ülke sayısı: 8 ülke

Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan (26 bildiri), Cezayir(3 bildiri), Romanya(3 bildiri), Pakistan(3 bildiri)Fas(2 bildiri), İran(1 bildiri), Nahcivan(1 bildiri), Sri Lanka (1 bildiri),

Gereğini arz ederim.

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU
Düzenleme Kurulu Başkanı

Adres: Tecde Mah. Damlacık Sk. Polatlar Office Sitesi A Blok
No: 12/2 Daire No: 13 Yeşilyurt/MALATYA

Telefon No: 0 850 474 30 06
Eposta: info@arcengkongre.com

23.03.2025
ISBN: 978-625-97514-6-7
ARCENG PUBLICATIONS-2025©